అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో సామెతలు - ఒక పరిశీలన వైచిత్రి

(Proverbs in Musical Compositions of Annamayya A Literary Peculiar)

పరిశోధన

రామనాధం వెంకట శివప్రసాద్

ఎం.ఫిల్.,

పర్యవేక్షణ

డా. పొన్నా లీలావతమ్మ

ఎం.ఏ., పిహెచ్.డి.

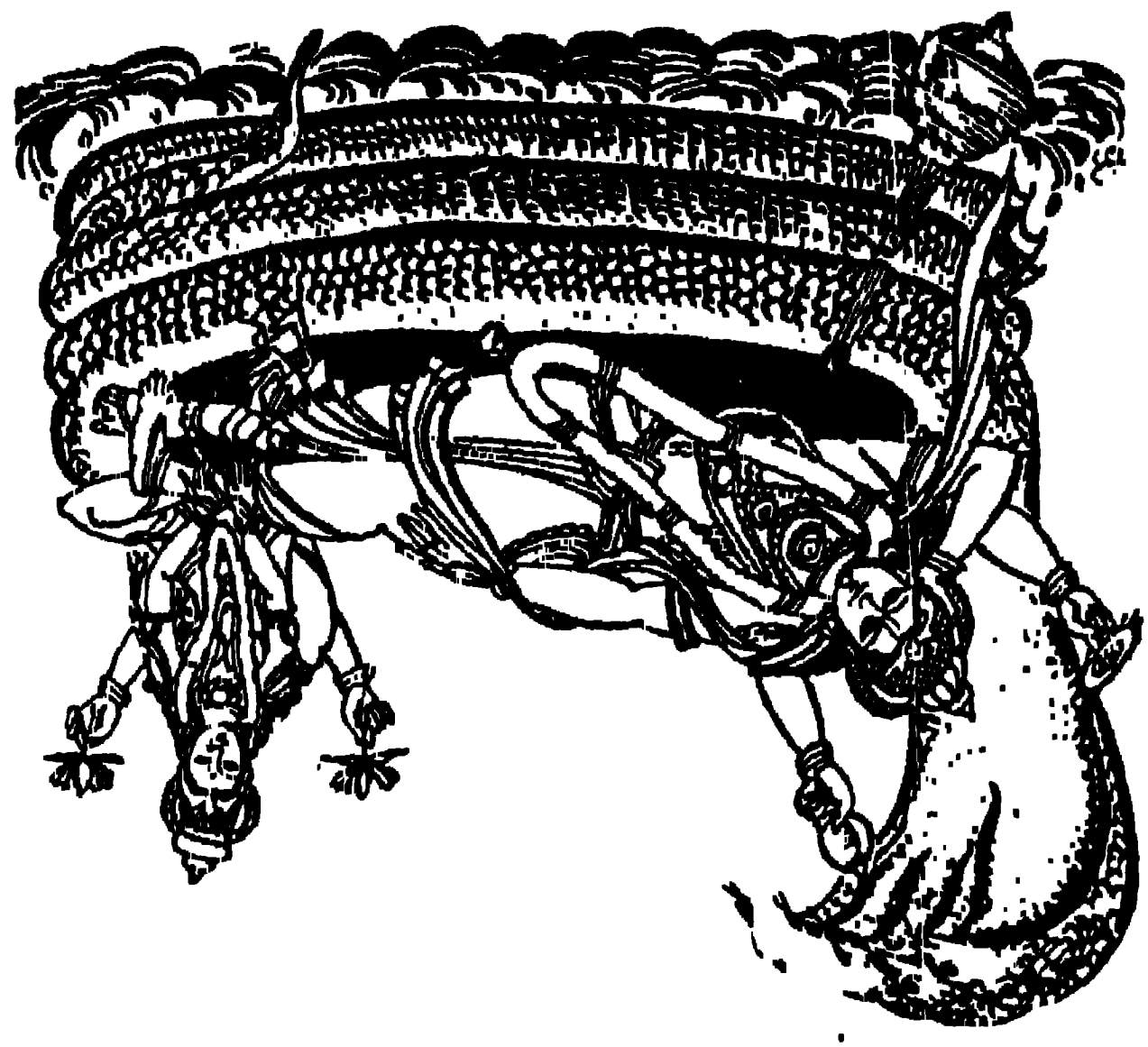
పొట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయానికి
పిహెచ్.డి. పట్టా కోసం సమర్పించిన
సిద్ధాంత వ్యాసం

పొట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం
సాహిత్య పీఠం
రాజమండ్రి ప్రాంగణం
బొమ్మూరు
డిశంబరు, 1997

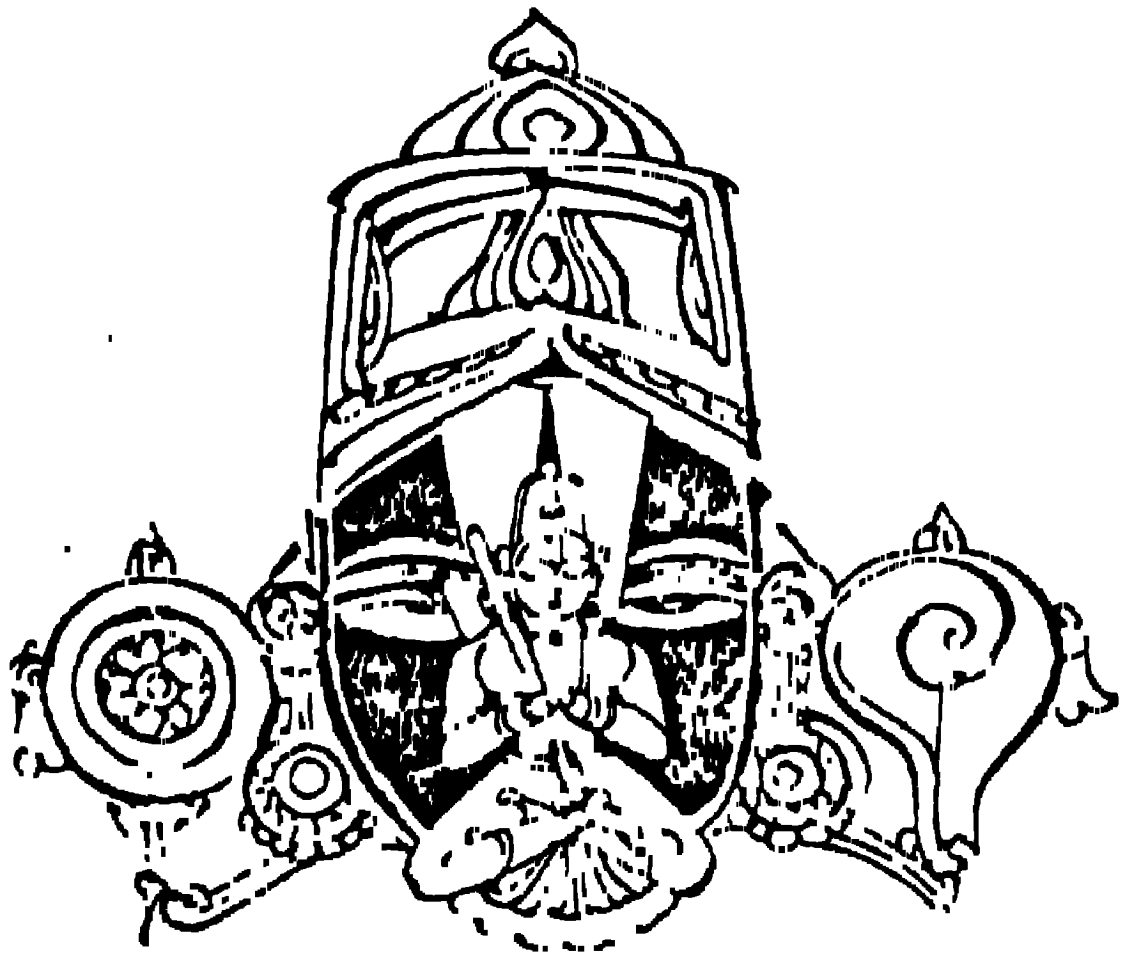
ధ్రువీకరణ పత్రం

నా పర్యవేక్షణలో పరిశోధన సాగించి, సాహిత్య పీఠంనుంచి పొట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయానికి రామనాథం వెంకట శివప్రసాద్ సమర్పిస్తున్న "అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో సామెతలు - సాహితీ వైచిత్రి" అనే ఈ సిద్ధాంత వ్యాసం పి.హెచ్.డి. పట్టానికి అన్ని విధాల అర్హమయిందని, ఇది వీరు స్వంతంగా రూపొందించిందని ధ్రువీకరిస్తున్నాను. ఇంతకూ, ఇందులోని భాగాలు కాని ఇంతకు ముందు మరొక డిగ్రీ, డిప్లమాలకు మరింకే విశ్వవిద్యాలయానికీ, ఏ సంస్థకు సమర్పింపబడలేదని తెలియజేస్తున్నాను.

తంకేతం

దుష్టశిక్షణా శిష్టరక్షణకై
వైకుంఠం వీడి వేంకటాచలం వేంచేసి
శ్రీనివాసుడై సకల భక్తజనులపై
దయాదృక్కులు వెదజల్లుతూ
అనేక జనావళిచే
ఆపాదమస్తకం అందులందుకొంటున్న
అమృతమూర్తికి – అన్నమయ్య విధునికి —

విషయసూచిక

విషయ సూచిక

	కృతజ్ఞతలు	i... ii
	ఉపక్రమణిక	iii.. vii
1.	సంకీర్తనా సాంపార్శ్వం - ఆవిర్భావ వికాసాలు	1.. 6H
1.1	సంకీర్తనా సాహిత్యం ఆవిర్భావం	1.. 8
1.2.	సంకీర్తన నిర్వచనం	9 – 14
1.2.1.	సంకీర్తన ప్రభేదాలు - లక్షణాలు	14 – 22
1.3.	వాగ్గేయకార లక్షణాలు	22 – 23
1.4.1.	సంస్కృతంలో సంకీర్తనా సాహిత్యం	23 – 25
1.4.2.	హిందీ మరాఠీ భాషల్లో సంకీర్తనా సాహిత్యం	25 – 30
1.4.3.	తమిళంలో సంకీర్తనా సాహిత్యం	30 – 36
1.4.4.	కన్నడంలో సంకీర్తనా సాహిత్యం	36 – 41
1.4.5.	తెలుగులో సంకీర్తనా సాహిత్యం	41 – 52
1.5.	సంకీర్తనా సాహిత్య వికాసం	53 – 68
2.	సంకీర్తనా సాహిత్యంలో అన్నమయ్య స్థానం	69 – 107
2.1.	పద కవితా పితామహుడు	73
2.2.	ద్విపద కావ్య కర్త	74 – 75

2.3.	శతక కర్త	71 - 76
2.4.	బహు భాషానేత్త	76 - 77
2.5.	సంకీర్తన లక్షణ గ్రంథ కర్త	77. 80
2.6.	వ్యక్తిత్వం	80 - 100
2.7.	ప్రసిద్ధులు ప్రశంసలు	100 - 107
3.	అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో సామెతలు - వర్గీకరణ - సమన్వయం	108 - 583
3.1.	లోకంలో వున్న సామెతలు	109 - 118
3.2.	బింబ ప్రతి బింబాలు	119 - 149
3.3.	అన్నమయ్య సామెతలు	149 - 192
3.4.	కుటుంబ సంబంధమైన సామెతలు	193 - 210
3.5.	వ్యవసాయ సంబంధమైన సామెతలు	211 - 224
3.5.1.	పశుసంబంధి సామెతలు	225 - 231
3.6.	వైద్య సంబంధి సామెతలు	231 - 251
3.7.	కూలిపనికి సంబంధించిన సామెతలు	252 - 253
3.7.1.	పనిముట్లకు సంబంధించిన సామెతలు	253 - 261
3.8.	వడుపు వృత్తికి సంబంధించిన సామెతలు	262 - 265
3.9.	కుల సంబంధమైన సామెతలు	266 - 275

3.9.1.	కమ్మరి	266 - 269
3.9.2.	కుమ్మర	270 -- 272
3.9.3.	కోమటి	273 -- 274
3.9.4.	చెప్త	275 .. 280
3.9.5.	బోయ	281 . 282
3.9.6.	బ్రాహ్మణ	283 -- 286
3.9.7.	మాల	287 -- 288
3.9.8.	సాతె	288 -- 295
3.10.	వ్యాపార/అంగడి-సంత/ సంబంధమైన సామెతలు	296 -- 302
3.11.	నాణేలు, కొలత, తూకాలకు సంబంధించిన సామెతలు	302 -- 308
3.12.	ఆధ్యాత్మిక సంబంధి సామెతలు	309 -- 338
3.13.	సామాజిక ఉపదేశాత్మకమైన సామెతలు	338 -- 409
3.14.	ఇతరమైనవి	410 -- 583

4.	అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో సూక్తులు	584 -- 674
4.1.	విషయవర్గం	588 -- 590
4.2.	ఆశ	590 -- 592
4.3.	ఎరుక	593

4.4.	కోపం	573...574
4.5.	గుట్టు	575..577
4.6.	గురువు	577- 577
4 7.	చపి	577 600
4.8.	చుట్టరికం	601 . 602
4.9.	జోడు	602
4.10.	తృప్తి	603 - 604
4.11.	ధనం - ధర్మం	604 - 606
4.12.	దైవం	606 - 608
4.13.	నముపులు - నవ్వులు	608 - 610
4.14.	నేస్తం	610 - 611
4.15.	ప్రియము	611 - 612
4.16.	పురుషులు	613 - 617
4.17.	పుణ్యం	617 - 619
4.18.	భక్తి	619 - 623
4.19.	భార్యా భర్తలు	623 - 626
4.20.	బుద్ధి	626
4.21.	మనసు	627 - 632

4.22.	మాట	632 -- 634
4.23.	మూలము	634 - 635
4.24.	మేటి	635 -- 639
4.25.	రతి	639 -- 640
4.26.	వయసు	640 -- 641
4.27.	వలపు	641 -- 645
4.28.	వినయం	645 -- 647
4.29.	వేడుక	647 -- 648
4.30.	సంసారం	648 -- 652
4.31.	సరసాలు	652 -- 653
4.32.	సుఖం	654 - 655
4.33.	సింగారం	655 - 656
4.34.	సిగ్గు	657 - 658
4.35.	స్త్రీలు	657 -- 666
4.36.	ఇతరాలు	666 -- 674
5.	అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో లోకోక్తులు - జాతీయాలు	675 -- 722
5.1.	లోకోక్తులు	677 -- 694

5.2. ద్వితీయాలు 675--722

6. అన్నమయ్య సామెతల వైశిష్ట్యం 723--743

ఉపసంహారం 744--747

ఉపయుక్త గ్రంథసూచిక 748--780

కృతజ్ఞతలు

కృతజ్ఞతలు

"అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో సామెతలు - సూక్తులు" అనే ఈ పరిశోధన

పి.హెచ్.డి. పరిశోధన-చేయడానికి నాకు అనేకమంది ప్రత్యక్షంగాను పరోక్షంగాను

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం మాజీ ఉపాధ్యక్షులు ఆచార్య వేద్వారం జగన్నాథం గారికి,

మాజీ రిజిస్ట్రార్ ఆచార్య టి. మొగిలిరెడ్డి గారికి, ప్రస్తుత ఉపాధ్యక్షులు

ఆచార్య నాయని కృష్ణకుమారిగారికి, మాజీ రిజిస్ట్రార్ శ్రీ జి.వి. సుబ్బారావు గారికి,

ప్రస్తుత రిజిస్ట్రార్ ఆచార్య కడప రమణయ్య గారికి,

సాహిత్య పీఠంలో పిహెచ్.డి పరిశోధన చేయడానికి ప్రవేశం

కల్పించిన సాహిత్య పీఠాధిపతి, అన్నమయ్య శిష్యులైన సంస్థ డైరెక్టర్,

ఆచార్య సి. రమణయ్య గారికి,

నా అభ్యర్థన మేరకు వాత్సల్యంతో అన్నమయ్య సంకీర్తనలపై

అభిరుచిని పెంచి, పరిశోధనాంశాన్ని సూచించి, అధ్యాయ విభజనలోను,

గ్రంథక సేకరణలోను, సిద్ధాంతవ్యాస రూప కల్పనలోను తమ సంపూర్ణ సహకార

ప్రోత్సాహం అందించడమే కాక చదువుకు తగిన సమున్నత సంస్కృతిని కూడా

పెంచుకోవాలంటూ ఎన్నో విషయాల్ని బయట తెలియజేసి తమ కార్యాన్నంతా

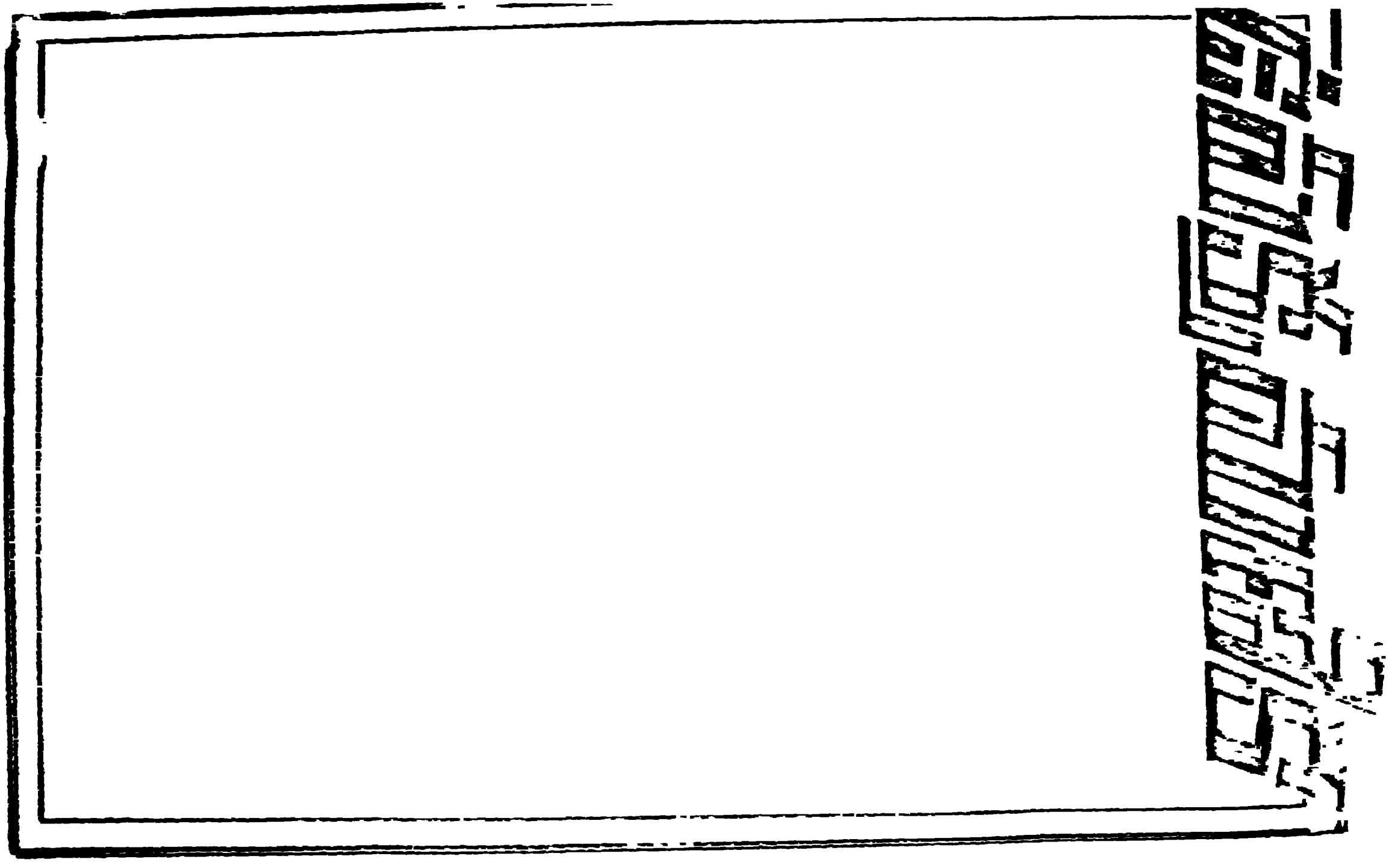
మాకోసమే వినియోగించే మా ప్రత్యవేక్షకులు డా॥ పొన్నా లీలావతమ్మగారికి,

నా పరిశోధనా కాలంలో ఓంకార వేతనం మంజూరు చేసి సహాయ

ప్రోత్సాహం అందించిన సాంఘిక సంక్షేమశాఖ వారికి,

నా పరిశోధనకు కావలసిన పుస్తకాలను అందించి సహకరించిన
పూ. శ్రీ. తె. వి. సాహిత్యపీఠం గ్రంథాలయం సిబ్బందికి, తులనాత్మక
గ్రంథాలయం సిబ్బందికి, ఇంకా వేరుపాలెం సాహస్రత నికేతన్ గ్రంథాలయం సిబ్బందికి,
నా పరిశోధనా కాలంలో నాకు ఉపకరణమైన సహాయ సహకారాన్ని
అందించిన శ్రేయోభిలాషులు బిత్తులు వెంకటేశ్వర రెడ్డి గారికి, పులిమట్ల
రాజేంద్ర ప్రసాద్ గారికి, చేబోలు మదన మోహన గోపాలకృష్ణ గారికి, నిస్సుబ్బారాయుడు
అవసరమైన పుస్తకాలుందించి తోడ్పడిన ఎం. శ్రీనివాస సింగ్ కు, శుద్ధ ప్రతిని
తయారు చేయడంలో తోడ్పడిన రవీంద్రకు, కె. విజయకుమార్ కు,
బండి చన్నశేఖర రెడ్డి గారికి ఇంకా నా శ్రేయస్సును కోరే విద్యార్థి, పరిశోధక మిత్రులకు,
ఎంతో శ్రమకోర్చి ఈ సిద్ధాంత వ్యాస ప్రతుల్ని అందంగా వ్రాసిచ్చిన
శ్రీ చింతా బుజ్జి గారికి, శీర్షికల్ని రూపొందించిన విద్యార్థి మిత్రులు
ఎన్. ఇస్సాసి, జి. శ్రీనివాస్ లకు ఇంకా నా విద్యాభివృద్ధికి ఉద్ధిక, హార్దిక
సహాయ సహకారాలుందించి ప్రోత్సహించిన ప్రతి ఒక్కరికీ నాహృదయపూర్వక
కృతజ్ఞతలు.

ఇట్లు,

ఉపక్రమణిక

తెలుగు సాహిత్యంలో మొట్ట మొదట ఛందోబద్ధమైన పద కవితను సృష్టించిన పదకవి తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు. పదకవితా పితామహుడు అన్నమయ్య తెలిపే సంకీర్తన లక్షణ గ్రంథాన్ని రచించి ముందుతరం వాగ్గేయకారులకు మార్గదర్శకుడైన నిలిచాడు. అందుకే అన్నమాచార్యు పదకవితా పితామహులనిగా, సంకీర్తనా చార్యునిగా ప్రసిద్ధికెక్కాడు. ఆయన రచించిన వేలాది సంకీర్తనలపై నేటి విశ్వవిద్యాలయాల్లో వివిధాంశాలపై పరిశోధనలు జరిగాయి.

నేను పుట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం, హంపీలో స్నాతకోత్తర పీఠంలో ఎం.ఏ. చదువుతున్నప్పుడు అధ్యాపకురాలైన డా. పొన్నాలూరి శ్రీదేవి గారు మాకు పాఠ్యాంశాన్ని బోధించేవారు. వారు అన్నమయ్య సంకీర్తనలపై ప్రత్యేకాభ్యాసం చేసి, వాటిపైనే పరిశోధన చేసి డాక్టరేట్ పట్టా పొంది, ఇంకా సంకీర్తనల్లో అనేకాంశాలపై విశేషంగా పరిశోధనలు చేసి గ్రంథాలు రచించినవారు. అందువల్ల మాకు పాఠాలు బోధించేటప్పుడు వాటికి సరిపోయే అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లోని పాఠికలను ఎన్నింటినో మాకు తెలియజేసేవారు. ఎన్నో సంకీర్తనలను మధురంగా పాడి వినిపించారు. అవి నన్ను ఎంతో ఆకర్షించాయి. అప్పటికి నాకు తాళ్ళపాక అన్నమయ్యకు పదకవితా పితామహుడనే బిరుదు వుందని, అతని భార్య తాళ్ళపాక తిమ్మక్క సుభద్రా కళ్యాణం రచించిందని మాత్రమే తెలుసు. వాటిని ప్రత్యేకించి కలుసుకున్నప్పుడు

ఎంతైనా ఉద్వేగంగా, రసాత్మకంగా ఉన్నమయ్య పదకీర్తనలున్నాయి పుణ్యమాంగ్లీష్ ఉన్నమయ్య ప్రతిపాదించిన శ్రీవారి భక్తిని, శ్రీవారి స్తుతిని, శ్రీవారి సర్వ గుణాలనీ స్వభావసిద్ధంగానూ

మేడుగారి పరిశీలనా పాలనైశ్వర్యాలనూ ఉన్నమయ్య పదకీర్తనలున్నాయి సామాజికపరమైన విశేషాలన్నీ ఎంతో ఆసక్తి కలిగించాయి. అప్పుడే ఉన్నమయ్య పదకీర్తనలపై మేడుంగారి పట్టుదలేమిటో పరిశోధనకు తేదుకుంటున్నాను. ఈ విషయం వ్యక్తం చేసినప్పుడు మేడుగారు ఆనందంగా సమ్మతించారు ఎం.ఫిల్. కోర్సులో చేరినప్పుడు లఘు సిద్ధాంత గ్రంథంలోని ఉపక్రమణిక అయిన సామెతలు అనే అంశాన్ని గ్రహించి విస్తృత పరిధిలో పరిశోధన చేయమని దలచి 'అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో సామెతలు-సమన్వయం' అనే అంశంగా రూపొందించి ఇచ్చారు. అప్పుడు మేడంగారు ఎం.ఫిల్. లఘు సిద్ధాంత వ్యాస పరిధిలో ఒక సంవత్సరకాలంలో సామెతలపై చేయదగిన పరిశోధనతో ఎం.ఫిల్. పూర్తి చేయించారు.

ఎం.ఫిల్. పూర్తికాగానే అన్నమయ్య సంకీర్తనలపైనే పీహెచ్.డి. చేయాలని మందని మేడంగారికి విన్నవించుకున్నాను. వారు దగ్గుతో అంగీకరించి తమ పర్యవేక్షణలో ఈ అంశంపైనే ఇంకా విస్తృతపరిధిలో పీహెచ్.డి. చేసే సదవకాశాన్ని ఇచ్చారు. ఈ విధంగా నా పరిశోధనకు

జానపద గేయ ఫణితులు అనే సిద్ధాంత గ్రంథంలోని ఉపక్రమణిక అయిన సామెతలు అనే అంశాన్ని గ్రహించి విస్తృత పరిధిలో పరిశోధన చేయమని దలచి 'అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో సామెతలు-సమన్వయం' అనే అంశంగా రూపొందించి ఇచ్చారు. అప్పుడు మేడంగారు ఎం.ఫిల్. లఘు సిద్ధాంత వ్యాస పరిధిలో ఒక సంవత్సరకాలంలో సామెతలపై చేయదగిన పరిశోధనతో ఎం.ఫిల్. పూర్తి చేయించారు.

భువనాదులు పిగ్గడి తుది నాటికీ గొంక లున్నని పలిగినది.

-అన్నమయ్య సంకీర్తనలపై సాంప్రదాయిక దృక్పథం

భువనంచే ఎన్నో వాక్యాలు కనిపించుచున్నవి. సాధారణంగా లాలిపాటలు, జోలపాటలు వీటన్నింటినీ కలిపి సంప్రదాయంగానే పేర్కొంటుంటారు. 'సాంప్రదాయాలు సాధ్యమైనవి భుంటుందని, లాలిపాటలు లాలనమిశ్రమవి భుంటుందని, జోలపాటల్లో మానవ నీతి స్పష్టమభ్యసిందని' ఈ ప్రకారంగా వాటిని విశ్లేషించి విభజించినవి వ్రాయమని మాపర్యవేక్షకులు స్పష్టంగా తెలియజేశారు. ఈ ప్రకారంగా నా పరిశోధన భ్రాంతి అయ్యాక 'తుది నాం సిద్ధాంతీకరణ' మాపర్యవేక్షకుల సూచనతో ఆరు అధ్యాయాలుగా విభజించబడం జరిగింది.

'సంకీర్తనా సాహిత్యం - ఆవిర్భావ వికాసాలు' అనే మొదటి అధ్యాయాన్ని సంకీర్తన సాహిత్యం ఆవిర్భావం, సంకీర్తన నిర్వచనం, సంకీర్తన ప్రభేదాలు-లక్షణాలు, వాగ్గేయకార లక్షణాలు, సంస్కృతంలో సంకీర్తనా సాహిత్యం, హిందీ, మరాఠీ భాషల్లో సంకీర్తనా సాహిత్యం, తమిళంలో సంకీర్తనా సాహిత్యం, కన్నడంలో సంకీర్తనా సాహిత్యం, తెలుగులో సంకీర్తనా సాహిత్యం, సంకీర్తనా సాహిత్య వికాసం అనే ఉపశీర్షికలుగా విభజించి పరిశీలించబడం జరిగింది.

'సంకీర్తనా సాహిత్యంలో అన్నమయ్య స్థానం' అనే రెండో అధ్యాయంలో పదకవితా పితామహుడు, ద్విపద కావ్యకర్త, శతక కర్త, బహు భాషావేత్త,

సంకీర్తన లక్షణ గ్రంథకర్త, అన్నమయ్య భక్తిభావ, ప్రసిద్ధులైన వ్యక్తులను అనే అంశాలను పరిశోధించడం జరిగింది.

'అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో సామెతలు - వర్గీకరణ - సమన్వయము' అనే మూడో అధ్యాయంలో లోకులలు వున్న సామెతలు, జనబాహు ప్రతి బింబాలు, అన్నమయ్య సామెతలు అనే పేరిట సూక్తులు విభజించి చేసి తరువాత కుటుంబ సంబంధమైన సామెతలు, బంధుసంబంధమైనవి, వ్యవసాయ, పాడి, వైద్యం, కూలి, పడుపు మొదలైన వృత్తులకు సంబంధించిన సామెతలూ, పనిముట్లకు సంబంధించిన సామెతలూ, కమ్మరి, కుమ్మరి, కోమటి, బెస్త, బోయ, బ్రాహ్మణ, మాల, సాలె వంటి కుల సంబంధమైన సామెతలు, ఆధ్యాత్మిక, సామాజిక, ఇతరమైనవని అనే ఉపశీర్షికల పేరిట వస్తు విభజన చేసి ఆయా సామెతలను అన్నమయ్య ఏయే సందర్భాల్లో ప్రయోగించాడో ఆయా సంకీర్తనలతో సమన్వయం చేసి చెబుతూ కృష్ణమాచార్యులు, పెద తిరుమలయ్య, క్షేత్రయ్య, రామదాసు, త్యాగరాజు, సారంగపాణి వంటి వాగ్గేయకారుల, తిక్కన, పాల్కురికి సోమనాథుడు, నాచన సోమనాథుడు, శ్రీనాథుడు వంటి పూర్వకవులు, వేమన, ప్రౌఢకవి మల్లన, ముద్దు పళని, గౌరన, ప్రబంధకవులు, కూచిమంచి తిమ్మకవి, తాడేపల్లి పానకాల రాయకవి వంటి ఆధునిక కవుల, మహాకవుల కావ్యాలలోని ప్రయోగాలను కూడా కొన్నింటిని ఉదహరించటం జరిగింది.

'అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో సూక్ష్మాలు' అనే నాలుగో అధ్యాయంలో అరిషడ్వర్గం, ఆశ, ఎగుక, కోపం, గుట్టు, గుణ్ణ, చపల, చుట్టరికం, జోడు, తృప్తి, ధనం-ధర్మం, దైవం, మనుషులు-నవ్వులు, నేస్తం, ప్రియురాలు, పురుషులు, పుట్టిన, భక్తి, భార్యాభర్తలు, బుద్ధి, మనసు, మగువ, మోహం, మేలు, రతి, వయసు, వలపు, వినయం, వేడుక, సంసారం, సరసాలు, సుఖం, సింగారం, సిగ్గు, స్త్రీలు, ఇతరాలు అనే ఉపశీర్షికల పేరిట విభజించి ఆయా సూక్ష్మాలను అకారాది క్రమంలో పట్టిక ఇవ్వడం జరిగింది.

'అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో లోకోక్తులు - జాతీయాలు' అనే పైన అధ్యాయంలో అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో కనిపించే లోకోక్తులుగా చెప్పదగిన వాక్యాలను జాతీయాలను అకారాది క్రమంలో పట్టిక ఇచ్చి వాటిని కొన్నింటికి అర్థవిస్తూ కొన్నిటికి ప్రయోగాలను కూడా చూపడం జరిగింది.

'అన్నమయ్య సామెతల వైశిష్ట్యం' అనే ఆరో అధ్యాయంలో సామెతల ప్రయోగం, ప్రయోజనాలను ప్రస్తావించడం ద్వారా అన్నమయ్య సామెతల వైశిష్ట్యాన్ని ఇతర వాగ్గేయకారులతో పోల్చి నిరూపించే ప్రయత్నం జరిగింది.

ఓకటో అధ్యాయం

సంకీర్తనా సామర్థ్యం

వివిధ్ భావవికాసాలు

సంకీర్తన సాహిత్యం

ఆవిర్భావ దిశలు

1.1. <u>సంకీర్తన సాహిత్యం ఆవిర్భావం</u> :- సదసద్విషయం, సద్భక్తినిష్ఠగా రచించి చెప్పడం సంకీర్తనం రెండు విధాలు. మొదటిది మామూలు స్వరాలు సంకేతించడం. రెండోది పండిత వాఙ్మయం. వీటినే జానపద సాహిత్యం, ప్రౌఢ సంకీర్తన అనవచ్చు. ప్రౌఢ సాహిత్యాన్ని శిష్ట సాహిత్యమని, జానపద సాహిత్యాన్ని శిష్టేతర సంకీర్తనమని చెప్పవచ్చు. జానపద సాహిత్యమంతా హాయిగా ఆడిపాడుకునే పదకవితలతోనూ, ప్రౌఢ సాహిత్యమంతా పండితులకు మాత్రమే పరిమితమైన పద్య కవితలతోనూ నిండిపోయుంటుంది. తెలుగు సాహిత్యక్షేత్రంలో శిష్టేతర కవితా ప్రవాహం మూడు పాయలుగా ప్రవహిస్తూ వచ్చింది. అందులో మొదటిది జానపద కవిత. దీని పుట్టుక అనాది, అవిచ్ఛిన్నం. ఇక రెండోది పొట్టకూటి సోమనాథునితో ప్రారంభమైన భక్తపద కవిత. మూడోది తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యునితో ఆరంభమైన సంకీర్తన కవిత. ఇదే తెలుగులోని

పద కవిత. తెలుగు సాహిత్యంలోనూ పద కవితకు మంచి గుర్తింపే స్థానం ఉంది. పద పద్య కవితల్లో పదమే ముందు పుట్టిందన్న విషయం అందరూ అంగీకరించారు. ఈ విషయాన్ని వివరిస్తూ ఛాట్ఫీల్డ్ ఎస్. గుణప్పగారు ...

"పద పద్య కవితలలో పద కవిత్వమే ముందావిర్భవించిందనడం సర్వ జనాంగీకృత విషయం. ప్రాక్తన మానవుడు తనకు కలిగిన సుఖ దుఃఖాది అనుభూతులకు అనుగుణంగా ఊడిపోకుండలాంటే తీపి పద కవిత పుట్టింది. అదే కాలాంతరంలో సంస్కరించబడి పద్య కావ్యంగా, ప్రౌఢ కావ్యంగా, పండిత కావ్యంగా అంగీకరించబడి గౌరవపాత్రమైంది. పద కవిత పండితామోద ముద్ర నెంత మాత్రమూ పొందకపోయినా, గాఢ గౌరవం సంపాదించుకపోయినా దాని దారినది నడుస్తూనే ఉంది. అభివృద్ధి చెందుతూనే ఉంది; సామాన్య ప్రజల మన్ననలకు పాత్రమవ్వతూనే ఉంది; చివరికి రాజ గౌరవం కలగడమే కాదు, పండితులు సైతం సమాదరించడం జరిగింది"[1] అని వ్రాసారు. వారే —

పద కవితావిర్భావాన్ని గూర్చి R.G. Moulton పండితుని అభిప్రాయం — 'సామాజికమైన దీని వ్యక్తిగతమయిన, ప్రసిద్ధమైన, కళాత్మకమయింది వృద్ధి చెందిన భావగీతం. ఇది ప్రాయశః మిక్కిలి సామాన్యమయింది, భావోద్వేగం నుండి

---

1. 'తెలుగులో పద కవిత' పుట; 17.

మిక్కిలి స్వతంత్రంగా లభ్యమైంది. సమాజంలోని వ్యక్తిగత అవగాహనలు ఉద్వేగాలు చెప్పేలా గాని యోగ్యంగా పొందగలిగే లాభాపేక్షగానూ, సామాన్యంగానూ అవసరత లేకుండా ఏ భాషలోనైనా ఉద్వేగ భరితంగా ప్రోత్సాహకరంగా సమాజంలోని వ్యక్తులతో పెట్టుబడికే నిజమైన పదకవిత్వం. అదే సమాజంలోని మనుషులు ఉద్యమంగానే, భావావేశపూరితంగా మారడం ఉన్నతమై ఉండాలి. దాని భావనలో వివిధమైన స్థాయిలలో స్థాయీకరణలున్నట్లయితే తొలగించే లీతిలో క్రమబద్ధం చేయడం ద్వారా గీతమైన్ను దాని పదబంధ యొక్క భావాభివ్యక్తితో కూడిన సమ్మోహన్ను తాళాన్ని, స్వరవేగం అనుసరణ. అంతమే శ్రవణ స్పష్టి కావాలి. దాని మాధుర్యం పదాలమధ్యలోనుంగా మృదువుగా సులభతర సంగీత భావస్వరాలకంటే అధికంగా ఈ గీతం స్వతంత్రానుసరించి సంగీత పరంగా, వివిధంగా, లాభాపేక్షంగా, బహిర్గతంగా ప్రముఖంగా సంగీతంగా చేయబడింది.

[The improvised lyrical song, communal or individual, popular or artistic, is probably the simplest and most spontaneous form of lyric expression. . . . . The true song is primarily the instinctive out burst of emotion or emotional thought in language which by aptness of word and rhythm echoes or suggest the under lying emotion and by melody of line and harmony of stanza is adapted to such modulations of the singing voice as naturally distinguish

:

emotional utterance. The words must be one at the same time rich in connotation and sensuous. The rhythm must reproduce the urgency and speed, the flow and ebb, of the dominant feeling on the one hand emphasizing the movement by the regularity of metre on the other avoiding rigidity. The melody must be facile in its consonant sequences, preferably open in the quality and varied in the musical pitch of its vowel sounds . . . . The song is, therefore, more than any other lyric kind a musical 'cry' "1 / ఇలా వ్యవహరి వ్రాశారు.

పద కవితావిర్భావాన్ని గూర్చి Houlton పండితుని అభిప్రాయము ఇంకా ఇలా వుందని ఆచార్య ఎస్. గంగప్పగారే ఇలా వ్రాశారు - 'ప్రపంచాతే వేదం సంప్రదాయిక గీతం జానపద కవిత్వం. అనగా ప్రజలు ఒక తరం నుండి మరొక తరానికి తమ జాతి సంపదగా అందించుకొంటూ వ్యక్తికించుకొంటున్న కవిత్వం. కాని దిది స్వాభావమైన ఈది రూపమా కాదా అనేది ఇప్పటికీ చర్చనీయాంశమే' ["That the Popular or Traditional ballad is folk poetry, i.e. poetry that has originated usually in oral form among a homogeneous, nonliterary people, and has been

---

1. 'తెలుగులో పదకవిత' పుట: 17.

handed down among them by word of mouth, is generally conceded . . . . But the exact method of origin is a question still under discussion" 1]

భావగీతం :- 'ఆడటం, పలకడం, పాడటం అనే వాటిని ఎన్నుకొని చేసే మూడు పద్ధతుల్లోనే ఏర్పడిన విధానం ఉంది. ఈ మూడు ఆంగికం, వాచికం, గీతంగా ఉన్న ప్రాథమిక కవిత్వాంశాలు. భావగీతం పదంగా, పాటగా పరిణామం చెందుతుంది. దీని ప్రాథమిక దశల్లో ఇది మాటా పాటా కలిసి ఏర్పడినదిగా ఉండేది. తర్వాతి దశల్లో దీని కథాత్మక అంశం ముందుకు రాగా, పూర్వదశ భావ స్వరూపాన్ని కొంత కోల్పోయింది. ఇది పలికే పాత్రలను స్పష్టంగానే పట్టి గాయకుని నాటక లక్షణ స్థాయిని సూచిస్తుంది. భావగీతం దేని గురించో లక్షణం కాదు. పల్లవి చేత ఉన్నతంగా ధ్వనింప చేసే భావ ప్రభావం కలిగి. భావగీతంలోని విషయం కట్టు కథలు, కాల్పనిక, చారిత్రక కొంతకొంతకు సంబంధించింది.

" Ballad :- Manner - From the three possible methods of expression - Singing, Saying, doing - are derived the three Primary kinds of poetry - Song, Recital and drama . . . . The ballad Combines Song and Recital. In its earlier stages

---

1. 'తెలుగులో పదకవిత' పుట : 19.

it is both a recital or saying and a song in later stages it loses something of its lyricism while its narrative content comes to the front. It also assumed dramatic finality to the degree in which the singer or reciter of the poem impersonates the speaking characters. 2. The verse of the ballad is characteristically a simple measure the lyrical effect of which is often heightened by a chorus, burden of refrain. 3. The subject matter of the ballad is deeds, which may be historical, romantic or mythical." [1]

ఈ పద కవితావిశ్వాసాన్ని గూర్చి పింగళి లక్ష్మీకాంతంగారు -

" ఈ పెండుదగిన కావ్యమునకు పద్యమని పేరు. ఏ వాఙ్మయమునుపయోగించినను, ఈ పదకవిత్వమే పద్య కవిత్వముకంటె ముందు పుట్టి పెరుగుచునుండుట మిసుమి జనాంగీకృతమైన సిద్ధాంతమును. చిత్ర విచిత్ర కావ్య కమనీయ పద్యాలంకార మంగళమైన ప్రకృతిలో పుట్టి పెరిగిన ప్రాకృత జీవియగు ప్రోక్తమైన మానవుని వర్ణింపదగుమైన సుఖాతిశయమయమో, దుఃఖమయమో యగు ఏకాంతాంక భావము పొసగుగాని, సురచనని చేయుగాం, అతని నోటి వెంట, ప్రాకృతాత్మకముగాం, రూఢి పొందుచున్నట్టిదై...

---

1. 'తెలుగులో పదకవిత' పుట ; 20.

యిండు నవిగిను, ఈవేశ ప్రయాణమున్నై- ఉదయాంపాటను గాంగాయు ధ్యాత్మక మగు బొలి గుయుండు నవిగిరు. ఉదుటను సొడిన ఉపాటకు 'ఉట-పెట' పేర 'నృత్త్వ గీతము' [Ballad dance] అని సేరు పెద్దు నార్చు నవిగిరు, ఉయుగాక. ఏపిత్వమునకు శ్రీకారమనిగిరు ఈ సిద్ధాంతమును బట్టి సంగాంగశము.

" అసలు ఒక వ్యక్తి, పరవశ స్థితియందు చేసెడి ప్రసంగము కాని, పాడెడు పాట గాని, శరీరావయవ విక్షేపముతో కూడి, అభినయము ప్రాధాన్యకమయినచో వ్యక్తీమసుమండును. భావోద్వేగ మనునది, ఒక్క వ్యాదయమున నుండి మాత్రమే కదిలించి తీసుకొనదు, అది శరీరమునంతటిని, తన గుప్పిటలోనికి తీసుకొనును.

" కాబట్టి ఆది కాలమున భావ పరవశుడై పాట పాడిన ఆస్ట్రాలాయిన కని, ఉదుటనే పాడెనను శాస్త్రీయముగా నమ్మదగిన నిశ్చయము.

" ఈ 'ఉట-పెట' లో మూడు భిన్న కళాంశములు కలవు; అనుగు వేయుట, రాగము తీయుట, మాట పలుకుట. శాస్త్ర పరిభాషలో ఈ మూడింటికి నృత్తము, గీతము, శబ్దము అని పేరు. ఈ మూడు నిగశములను మూడు శాఖలుగా కాలక్రమమున నాట్యము, సంగీతము, పద్యము అనెడి కళలుగా పరిణమింగాని దేని రాజ్యమును దిద్దుకొనసాగెను. కాని ఈ మూడింటికిని జన్మస్థానమొకటియే; అవి స్వతంత్రంగా నిరూపణార్హము; ఎంతే నిడిపోయినను పరిణత సంపూర్ణ స్వరూపములో మరల ఏకీభవించు చుండును.

"ఈ పదకవిత్వమున శబ్దమునకెంత ప్రాధాన్యమున్నదో గీతికిని అంతే ప్రాధాన్యమున్నది. అనగా సొగసు సుందర శబ్ద రచనతో పాటు, మృదుగమ్మైన పాటయును కలసి యుండును."[1]

పద కవిత్వం నుంచే పద్య కవిత్వం పుట్టిందనీ, పదమే స్వాభావికమని చెబుతూ రాళ్ళపల్లి వారు -- "మన దేశంలో వాడుక స్వారిగ పాటలు నేడు సంస్కృతమూ మనుష్యజాతికి తుది మొదటి గానములు గని యుహించవలసి వచ్చినది. ఎవరికి గానమునకు తాళము లేదు అన్నది మనమిక్కడ గమనించవలసిన విశేషాంశము. నేటికినీ తెలుగులో పరమ ప్రాచీనమైన పద్ధతిలో పుట్టి వాడుకలో వున్న పల్లె పాటలు, కోపలె పాటలు మొదలగునవి కొన్ని తాళ నిర్ణయము లేకుండ సాగిపోవడం చున్నవి. ఈ గాని తాళములు గెంటేసి కుదిపి వ్యాదుర్యంగమమున్నైన భావములను వెలువరుచు భాషను అలంకరించుటయే పద రచనను పరిష్కరించే స్వరూపము. దాని శ్రవణానుభవమును మరకస్పర్శే సతాళముగనూ, వితాళముగనూ కాళ్ళ కళారసాను భవమును ప్రాచీన మనుష్యజాతి పాట రూపమునకే అనుభవించి రచించిరదని పండితులనాపోంతురు. మన పద్యములన్నిగూడ పదముల పరికల్పనమునే అని భావించుటకు పెద్ద సూక్ష్మదృష్టి అక్కరలేదు అన్నారు."[2]

---

1. 'పల్నాటి వీర చరిత్ర' పీఠిక - పుట; 24.
2. 'సాహిత్యోపన్యాసములు-3' పుటలు; 12, 13.

1.2. <u>సంకీర్తన నిర్వచనం</u> :- తాళ్ళపాక వారి కాలంలో పదం, సంకీర్తన, కృతి అనే మూడు పదాలు ఒకదాని కొకటి పర్యాయ పదాలుగా ప్రయోగింపబడ్డాయి. కాలక్రమేణా ఇవి ఈయా ప్రత్యేకతల్ని సంతరించుకొని భిన్నార్థాలలో వాడబడుతున్నాయి. పదం అంటే సామాన్యార్థంలో పాట. ఇది 'పదగతౌ పద్యతే అనేన ఇతి పదమ్' అనే వ్యుత్పత్తితో ఏర్పడింది. 'పొందబడింది' అని దీనికర్థం. ఇది రాగం, తాళం అనే రెండు మూలస్వభావాలుగా గల ఒక మనోహరమైన సంగీతాత్మక ప్రక్రియ. పదం పాడడమన్నది జానపదులకుగల సాహిత్యానికి కూడా ఇందులో ప్రాధాన్యం ఉంటుంది.

పదాన్ని వేరువేరు నిఘంటువులు ఈ క్రింది విధంగా నిర్వచించాయి.

1. శబ్ద రత్నాకరము :- పాదం, పద్యపాదం, కళ్ళ ఉడుగు జోడు, చివర్లిం, శబ్దం, వాక్యం, స్థానము, స్థానము, కపటం, వస్తువు, కీర్తనం.

2. ఆంధ్ర వాచస్పత్యము :- పాదం, పద్యపాదం, చరణం, నిఘంటుల్లో నగుబాట్లు కనపడే పాట-చిత్రం, చిత్రం, శబ్దం [ధ్వనితో కూడినది], వాక్యం, పాట అని కొనబడు ప్రయత్నం, స్థానం, వ్యాజం, కీర్తనం.

3. సంగీత శబ్దార్థ చంద్రిక :- నాయికా నాయక లక్షణాలు గల శృంగార రస ప్రధానమయిన సంగీత రచనలకు పదాలని పేరు.

4. సూర్య రాయాంధ్ర నిఘంటువు :- పాదం, తొడుగు, పద్య పాదం లేక పద్య చరణం, వాక్యం, శబ్దం, పాట, గేయ భేదం, వేద మంత్రాల పద నిభాగం.

5. సంస్కృతాంధ్ర నిఘంటువు :- పద్య : పాదం, పద్య పాదం, పదవిన్యాసం, చిహ్నం, శబ్దం, స్థాపన, నటన, కిరణం, ఉద్యోగం, రంగం, వేదపదభేదం, భాగం.

6. SANSKRIT ENGLISH DICTIONARY:- Pada :- A portion of a Verse, Quarter or line of a Stanza.

7. THE PRACTICAL SANSKRIT ENGLISH DICTIONARY :- पद : A foot, A Quarter, A fourth Part (as of a Stanza)

"స్వరతాళ పదాత్మకమైంది గాంధర్వమని, స్వర తాళాలను భావవ్యక్తమైన పదమే వస్తువని, అర్థ సహితమైన అక్షరాలతో కూడింది పదమని ఈ పదం నిబద్ధం. అనిబద్ధం అని రెండు విధాలని, అవి ఏమిటంటే

సంతాలుమూ అని రెండువిధాలని భరతుని సిద్ధాంతం.[1]

లాక్షణికులు 'పద్యం చదువుప్పుడు' అన్నారు అంటే నాట్యం చేయడానికి పద్యంలో నాల్గో భాగం, ద్విపదలో రెండు పాదాలే గ్రహించాలని కొందరి రెండో భాగం, పుట్టపర్తి ఆరో భాగం. సప్త సరాలు ఏడో భాగం. సిగరుడేశ్వరి 'అష్ట పదుల్లో ఎనిమిదో భాగం పదమోత్తుంగ. తెలుగు, కన్నడ భాషల్లో పదానికి భాగం అనే అర్థం పోయి పాట అనే అర్థమే స్థిరపడింది.

పద కవితా పితామహుడిగా, సంకీర్తనాచార్యుడిగా ప్రసిద్ధి పొందిన అన్నమాచార్యుడు; సంస్కృతంలో చెప్పిన సంకీర్తన లక్షణాన్ని తెలుగులో పెద తిరుమలాచార్యుడు వ్యాఖ్యానం వ్రాస్తే తరువాత్ వ్యాఖ్యానం సులభంగా తెలుగు పద్యాల్లో వ్రాస్తున్నానని చెప్పిన తాళ్ళపాక చిన తిరుమలాచార్యులు ...

"గాంధర్వం యన్మయా ప్రోక్తం, స్వరతాళ పదాత్మకమ్
పదం తస్యభవేద్వస్తు స్వరతాళాను భావకమ్
యత్కించి దక్షర కృతం తత్సర్వం పద సంజ్ఞితమ్
నిబద్ధంచా నిబద్ధంచ తత్పదం ద్వివిధం స్మృతమ్
అతాళంచ, సతాళంచ ద్వి ప్రకారంచ తద్భవేత్
సతాళంచ ధ్రువాద్యేషు నిబద్ధం తచ్చవై స్మృతమ్"

'భరతముని నాట్య శాస్త్రము' అధ్యా: 32 శ్లో: 25, 27.

'మహనీయంబగు సంకీర్తన నామక పద సంప్రదాయం బెట్టిదగునన' అని సంకీర్తన శబ్దాన్ని పదానికి పర్యాయపదంగా ప్రయోగించాడు. ఇతని తిరుమలాచార్యుడే తాతగారైన అన్నమాచార్యుని సంకీర్తనల్ని స్తుతిస్తూ –

"రంజనములు దుర్గుణ గణ
భంజనములు విమలకమల భవజనక గుణా
సంజనములు సుజ్ఞాన ద్ర
వాంజనములు తాళ్ళపాక యన్నయ పదముల్" [1]

పదాలుగానే పేర్కొనడం వల్ల అన్నమయ్య కాలానికి పదం, సంకీర్తన అనేవి పర్యాయ పదాలుగా, కాలక్రమేణ పదం శృంగార రసప్రధానమై, ఇతరరూపాలకు భిన్నమైన ఒక ప్రత్యేక కోవకు చెందిన గీతానికి సంకేతమైందని తెలుస్తోంది. సంకీర్తన లక్షణంలాంటి పదకవితా లక్షణం క్లుప్తంగా ఇది. ఇది చాలామందికి భరతాదులు చెప్పిన పద్ధతేనని –

'భరతాదులు గ్రంథంబుల
విరచించిన లక్షణములు వేంకట భూమీ
ధరవర కీర్తన లక్ష్యము
బరు పద కవితా పితామహుండీ ర్యుచెన్' [2]

---

1. 'సంకీర్తన లక్షణము' పద్య; 4
2. 'సంకీర్తన లక్షణము' పద్య-13.

అనే పద్యంలో చిన తిరుమలాచార్యుడే చెప్పాడు.

'పదమగును సుప్తి జ్ఞప్తము
పదమవగుల మనగురువిగును బిదమనఁ బగగున్
దుని నీ తెఱఁగు లన్నిగు
బదకోటిలా మాగ్గ సాధ్వభిజ్ఞుఁడు దెలిపెన్' [1]

అని పద నిర్వచనం వివరించాడు. దీనిలో అవగుల పదం చేరుస్తోంది.

వృత్తి, ధాతు అర్థయుక్తాలతో పోలిచూడబడుతుంది. ఈ పదాలు శృంగార

అధ్యాత్మ పదాలని రెండు రకాలు. శృంగార పదాలు గ్రామ్యోక్తులతో ఉంటాయన్నది.

'పదములు శృంగార వధూ
మృదు మధుర మనోజ్ఞ వాక్య విశ్రమమొందెన్
విదితార్థ గ్రామ్యోక్తులు
పదిలముగా బొంకమెలఁగి పలుకఁగఁ జెల్లున్' [2]

'పల్లవ నంతే మ్లేచ్ఛా
ద్యుల్లా సమనోజ్ఞ బంధుగోక్తులు చూపియె

---

1. 'సంకీర్తన లక్షణము' పద్య - 24.
2. 'సంక్తీన లక్షణము' పద్య - 56.

చెల్లును గ్రామ్యము లైనను
వాల్లీ సకముష్మి నాటకాధిక ఘణితిన్ [1]

అయితే అధ్యాత్మ పదాలు అలా కాకుండా ఉదాత్తంగా గంభీరంగా ఘనసమన్వితంగా చెప్పాడు.

'వైకార్య వృద్ధి కరగం
భీరపద శ్రేణి పొసగం బెనుప్పుమ నగ్రా
మ్యా రమ్య విష్ణ్వా చరితా
దారములై యున్నఁ డొలు ధరణి న్వోలగయున్' [2]

వీటినే వైకార్య పదాలని, అధ్యాత్మ పదాలని అంటారు. ఈ పదాలు సంస్కృత ప్రాకృతాల్లో గానీ, దేశ భాషల్లో గానీ రచింపబడవచ్చు. కాని సంప్రదాయ బద్ధమై అలంకారం, చమత్కారం, రసం, భావం, శయ్య మొదగైన కావ్య సామాన్య గుణాలతోనే కాకుండా దైవిక మానుష రచనా పవిత్రమై ఘనమైనది లాక్షణికుల అభిప్రాయం.

1.2.1. <u>సంకీర్తన ప్రభేదాలు -లక్షణాలు:-</u>

పదాల లక్షణ భేదాన్ని బట్టి -- 1. వృత్త పదం, 2. నిబంధ పదం, 3. అనిబంధ పదం అని మూడు రకాలు. వీటిలో వృత్త పదాలు భరతుడు వివరించినట్లు సంస్కృత

---

1. 'సంకీర్తన లక్షణము' పద్య: 58.

2. 'సంకీర్తన లక్షణము' పద్య: 60.

ఛందంలో ప్రసిద్ధమైన ఉక్త, అత్యుక్త, మధ్య, ప్రతిష్ఠ, సంప్రతిష్ఠ, గాయత్రి, ఉష్ణిక్, అనుష్టుప్, బృహతి, పంక్తి, త్రిష్టుప్, జగతి, అతిజగతి మొదలైన ఏడు ఛందో భేదాలకు చెందినవటివి. ఇవి మళ్ళీ విషమ, సమ, అర్ధ సమం అని మూడు రకాలు.

విషమం :- పదంలోని చరణాల్లో నాలుగు పాదాలూ నాలుగు రకాలుగా ఉండటం విషమం.

ఉదా :- తగవులు చెప్పగ బోతే తమలోని మాటలాడు
తగులు నాడి నమ్మగ దగునే తామ
మొగములు చూచి నేను మొక్కులు మొక్కగ బోతే
చిగురు జోతులు వట్టి చెనకులు నించీనే [2I-67]

సమం :- పదంలోని చరణాల్లో నాలుగు పాదాలు ఒకే విధంగా ఉండటం సమం.

ఉదా :- జిలుగు కన్నా పొంగ లలితేక్షణములలో
కలసి వెలుగుచు నున్నా కజ్జలంబితడు
జిల జాసనుని వదన జిలుగు మధ్యమునందు
తిలక వెలువడిన పరమామృతంబితడు [1-170]

అర్ధ సమం :- పదంలోని చరణాల్లో విషమ పాదాలు ఒకే మాదిరిగా, సమ పాదాలు ఒకే మాదిరిగా ఉండటం అర్ధసమం.

ఉదా :- చెలపవిద్దుల శిశుపాలుని తిట్లు

కోపగానికిని గోబ్బిళ్ళో

యేపున గనసుని యిడుములు బెట్టిన

గోపబాలునికి గోబ్బిళ్ళో [12-98]

నిబంధ పదం :- 'యతులుంబ్రాసము గుంబదంబులును మాత్రాగీకనుచ్ ఛాళ్ళ

సంగతులుం' కలిగినవే నిబంగ్ధ పదాలు. ఈ నిబంగ్ధ పదాలకు

యతి, ప్రాసను, మాత్రాగణాలు, మార్గదేశి ఛాళాలు, చమద్ర

అనేవి అంగాలు. ఈ అంగాంతే కాకుండా నిబంధపదాలకి

ఉత్సాహం, మేళాపం, ధ్రువం, అంతరి, ఆభోగ అనేనిదు

అవయవాలు' కూడా ఉన్నాయి. ఈ నిబంగ్ధపదాల్లో నాలుగు

పాదాల చరణం ఒకటిగాని, అంతకు మించిన సంఖ్యలోగాని

ఉండవచ్చు. ఈ పదాలకు పల్లవి ఉంటుంది. పల్లవి 1. పల్లవి.

2. శిఖాపదం అని రెండు విధాలు. 'పద సమూహ మనఁబరగ

యుగ్మము కలది' పల్లవి.

ఉదా :- శిశసుండుగా మోకాల సేస వెట్టి వచ్చునా

సరినీపెఁ జిత్తగించి మన్నించవయ్యా [డిరి-564]

ఇందులో సగం అంటే ఏక పదం భగ్నమైనది శిథిలపదం

ఉదా :- ఉపకారి దేవ్యాడు అపకారిగాడు [ఇ-384]

ఈ నిబంధ పదాల్లో సున్నివి ఉంటే శిథిలపదం కాదు.

శిథిలపదం ఏంటే సున్నివి ఉండదు.

అనిబంధ పదం :- కృష్ణమాచార్యుని గేయ సంధుమైన సింహగిరి నరహరి వచనాలు,

పెదతిరుమలాచార్యుని వైగాగ్ర వచన మంజరి గేయాలు భగ్నాగ్ర

పదకోవకు చెందినవి నంటిని.

అన్నమయ్య తరువాత పదకర్త లందిన క్షేత్రయ్య [1626-1684] కాలం

నాటికి సంకీర్తన అనే పదం వాడుకలో భగ్నాగ్ర కూడా క్షేత్రయ్య గానము

శృంగార రస ప్రధానమై, అభినయానుకూలమైన సంగీతాత్మకాలు కావడం వల్ల

'క్షేత్రయ్య పదాలు' అని రూఢి అయింది.

సంకీర్తనం :- త్యాగరాజ వారి కాలంలో సంకీర్తనకే పదమని వ్యవహారం.

'కృతి సశబ్దమే' కీర్తించేది కీర్తనం. 'సమ్యక్ కీర్తనమ్'

[గేయత ఇతి గీతం] పాడబడేది గీతం వేదం చేస్తుంది. కాగా

అవాఙ్మానస గోచరమైన దివ్య శక్తిని కీర్తించి పాడేది సంకీర్తనం

అని డా. వేటూరి ఆనందమూర్తిగారి అభిప్రాయం.[1]

---

1. 'త్యాగరి సంకీర్తన కర్ణము' పుట ; 5.

ఉదా:- చాలనాం బ్రహ్మమిటి సంకీర్తనం టాక్ష,
డాంబెల్ల నడగించు సంకీర్తనం

సంతోషకరమైన సంకీర్తనం
సంతాపమణగించు సంకీర్తనం
డింభుల్వల గక్షించు సంకీర్తనం
సంతతమూ దలాచుడే సంకీర్తనం

సోమడిమి గాచినది సంకీర్తనం
సామమున కెక్కుడే సంకీర్తనం
సోమస్థమిందరికి సంకీర్తనం
సోమాన్యమా విష్ణు సంకీర్తనం

[1-343]

ధాచుకొనే పాదాలకు దగనేజేసిన ప్రాజ్ఞుడివి
ప్రాచినే కీరితి రూప ప్రష్పము టివియయ్యా

వొక్క సంకీర్తనే చాలు వొద్దికై మమ్ము రక్షించగ
తక్కినవి భండారాన ధాచి ప్రండనే

. వెక్కసమగు నీ నామము వేల సులభము ఘనమగు నీమము
దిక్కెవ్వనివీవు కనని తీరని నాభవనము గ్లూ

నా నాలికపై నుండి నానా సంకీర్తనలు
ఘనని నాచే నిన్నుఁ బాగడించితివి
వే నామాలు వెన్నుఁడు వినుతించుచెంతవాఁడ
కానిమ్మని నాకే భృత్యము గట్టితివింతేగ్లూ

[ప-౩౬౭]

. . . యింక నింతటు నుండి నీవ్ర
నరహరి సంకీర్తనము సేయు వాఁ
బర సమానులగాఁగ బరికింప వలను
మగవైరి కృత యుగమున సగ్గ డినులు
నితర నిజధ్యాన నిష్ఠచేమెచ్చు ;
క్రతువులఁ ద్రేతా యుగమున ; నర్చనలఁ
బ్రతిలేని యట్టి ద్వాపరమున నలరు ;
నామూఁడు యుగముల ధ్యానాది విధుల —
నేమేమి నరులకు నిచ్చు నవ్వియును

డొలడొందరుఁడు నిజ సంకీర్తనమునఁ
గలియుగంబున నిచ్చుఁ గాఖ్యన, నీవ్య
పతి లేని వేంకటపతి మీఁద భక్తి ..
నతని చాసుల మీఁద నాతీతి భక్తి
వదలక మనుమని వరదుఁడై సలికె; [1]

కృతయుగంలో ధ్యానం వల్ల, త్రేతాయుగంలో క్రతువుల వల్ల, ద్వాపర యుగంలో అర్చన వల్ల లభించే సమస్త శుభాలు కలియుగంలో హరి సంకీర్తనం వల్లనే లభిస్తాయని అన్నమయ్య సాళ్వ నరసింహరాయలకు సంకీర్తనా ప్రాముఖ్యం తెలియజేశాడు.

కాకతీయ రెండవ ప్రతాపరుద్రుని కాలంలో అంటే క్రీ.శ. 13వ శతాబ్దంలో వెలసిన ఆంధ్ర వచన వాఙ్మయ ప్రథమాచార్యుడైన కృష్ణమాచార్యుడు భక్తిన సంకీర్తన పద్ధతులకు కూడా ప్రపితామహుడు. అదే కాలంలో నెలసిన శైవుల, కర్ణాటకుల వచన రచనలు పట్టి వచన శాస్త్రాలుగా పేరుపొందితే, మహాభక్త శిరోమణి కృష్ణమాచార్యుల కీర్తనలు వచన సంకీర్తనలుగా ప్రసిద్ధి పొందాయి. భక్త్యాత్మకమయిన ఈ రచనల్ని కృష్ణమాచార్యులు వచన సంకీర్తనలని, ధ్యాన సంకీర్తనలని పేర్కొన్నాడు.

---

1. 'అన్నమాచార్య చరిత్రము' పుట; 41.

"దివయదేవ్రని అష్టపదులలో మొదటి ఉద్యానం అనే శిగడగ అను పల్లవిగా, తరువాత ధ్రువమునే శిండం పల్లవిగాను తరువాతి రాగనామ్లు పరిణమించాయి. ఉద్యావాంలో రెండు పంక్తులు, ధ్రువంలో రెండు పంక్తులు ఉంటాయి. చరణాలు పంక్తులు చూప్పున ఎనిమిది ఉంటాయి. అందుకే వాటికి అష్టపదులని పేరు వచ్చింది . . . .

నారాయణ తీర్థుల కాలం నాటికి ఈయన తరంగాల్లో పల్లవి (ధ్రువం) మొదలుకు వచ్చి రెండు పంక్తిగాను, తరువాత రెండు పంక్తులు చిద్యానాలు అను పల్లవిగాను మారి తాళ్ళపాక వారి కాలంనాటి వరకి రెండు రెండు నాలుగేసి పంక్తులుగల మూడు చరణాలతో ముగుస్తుంది . . .

చరణాలు కొన్నిటిలో 3 మాత్రమే కాక 4, 8, 7, 10 కూడ ఉండుట వచ్చాయి. క్షేత్రయ్య నాడు తరువాత త్యాగయ్యాదుల నాడు కూడ పల్లవి, అనుపల్లవి 3 చరణాలు ఉండే సంప్రదాయం వచ్చింది" . . . "క్షేత్రయ్య వరసలు వ్రాసినవారి కీర్తనలలో పదాలలో మూడేసి చరణాలుండటం కనిపిస్తుంది. త్యాగయ్య దీక్షితులు మొదలైన వాగ్గేయకారుల రచనలలో కొన్నిటిలో రెండే చరణాలు కనబడుతుంది. . . . తాళి రోజుల్లో పదం, సంకీర్తనం పర్యాయ పదాలుగా రెండే అర్థంలో ఉండేవి. అవి శృంగార సంకీర్తనలనీ, అధ్యాత్మ సంకీర్తనలనీ రెండు విధాలుగా రాను రాను క్షేత్రయ్య నాటికి శృంగార సంకీర్తనలు పదాలనీ, త్యాగరాజు నాటికి అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు కీర్తనలనీ వ్యవహారం రూఢమయింది . . . [1]

---

1. 'ఆంధ్ర వాగ్గేయకార చరిత్రము' భాగము; 78, 77.

కృతి :- సామాన్యార్థంలో 'కృతి' అంటే రచన అని చెప్పవచ్చు.
కృతి అంటే ప్రయత్నం చేయటం, ప్రబంధం, ఒక చదువు, మెప్పించడం, చదువరి, నేర్పరి వంటి అర్థాలు శబ్దరత్నాకరంలో, ధన్యుడు, కుశలుడు, నేర్పరి, పండితుడు, చేయుడం, క్రియ-పని, ప్రబంధం, గ్రంథం, ప్రయత్నం, వీణ, బిగువైనది సప్తి, ఒక్కొక్క పాదానికి ఐరవై అక్షరాలు గల ఒకానొక చదువు వంటి అర్థాలు సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువులో కనబడుతున్నాయి. కేవలం సంగీత రచనా ప్రధానమైన త్యాగయ్య గారవలనంటి వాటిని నేడు కృతులని పిలుస్తున్నారు. కాని రూఢిగా పాట అనే పదానికి పర్యాయపదంగా కృతి ని వాడుతున్నారు.

1.3. వాగ్గేయకార లక్షణాలు :- పదంలోని వాక్కును గేయాన్ని చేయగల సమర్థుడు వాగ్గేయకారుడు. శార్ఙ్గదేవుని సంగీత రత్నాకరంలోని ప్రకీర్ణకాధ్యాయంలో వాగ్గేయకారుడంటే ఇలా చెప్పబడింది.

"వాఙ్మాతురుచ్యతే గేయం ధాతురిత్యభిధీయతే
వాచం గేయంచకురుతేయ: స వాగ్గేయకారక:"

పదంలోని వాక్కును మాతువంటారు. మాతువంటే సాహిత్యం; గేయాన్ని ధాతువంటారు. ధాతువంటే సంగీతం. అలాంటి వాక్కును, గేయాన్ని రచింపగలవాడు

వాగ్గేయకారుడవ్వటాడు. సుమారు 16వ శతాబ్దం నుండీ వాగ్గేయకారుని 'బయకారు' అనటం వాడుకలో ఉంది. చాతుర్వర్ణ సామాన్యునికీ, రాసుకామాత్యునికీ 'రాయబయకార' [రాజ వాగ్గేయకారుడు] అనే బిరుదు ఫక్కన్నట్లు తెలుస్తున్నది.

'మాతుశ్చ భ్రాతుశ్చ భగయాఖ్ కరోతి
యస్తం విదుశ్చో భగయకార సంజ్ఞం
తమేవ లోకా బయకార నామ్నా
వదంత్య ప్రభవన సదేన సర్వే.'

అంటే మాతృవ్య, భ్రాతృవ్య అనే రెంటినీ గుర్తించినవాడు భగయకారుడనీ, కానీ ప్రపంచంలో ఉభయకారుడనటానికి బదులు అపభ్రంశ భగయకార శబ్దంతో పిలుస్తున్నారనీ గోవింద దీక్షితులు శబ్ద వ్యుత్పత్తిని వివరించాడు.[1]

1.4. సంస్కృతంలో సంకీర్తనా సాహిత్యం :- తెలుగులోని సంకీర్తనా సాహిత్యాన్ని పరిశీలించే ముందు సంస్కృతాది భారతీయ భాషల్లోని సంకీర్తనా సాహిత్య ఆవిర్భావ వికాసాలను తెలుసుకోవటం అవసరం. భారతీయ తత్త్వం ప్రధానంగా భక్తి తత్త్వం. ఈ భక్తి తత్త్వానికి భగవద్విభూతిని కీర్తించే సంకీర్తన రూపం తోడయింది. ఈ సంకీర్తన ప్రక్రియకు భారతీయ సాహిత్యంలో సమున్నత స్థానం లభించడం

---

1. 'ఆంధ్ర వాగ్గేయకార చరిత్రము' పుట: 53.

గమనించదగినది. భూగత దేశములలోనే కాదు, ప్రసంగవశాత్తనే భరతుని నాట్యశాస్త్రం వంటి ప్రాచీన గ్రంథమని పండితులు పరిగణించే ఋగ్వేదంలోనే ఉషస్సును, మిత్ర వరుణాది దేవతలను భక్తి తత్పరతతో స్తుతించే గేయాలు కనిపిస్తాయి. ఇక సామ వేదం గానయోగ్యమయినదిగా ప్రసిద్ధమే. నాట్యకళా సంబంధమైన విజ్ఞాన సర్వస్వంగా చెప్పబడుతున్న నాట్య శాస్త్రంలో భరతుడు ధ్రువాగానాన్ని వివరించాడంటే భరతుని కాలం [500-1000 మధ్య] నాటికే ఈ ధ్రువాగానం ఉనికి తెలిసినట్లుంది. నాట్య కళా విజ్ఞానమంతా చెప్పబడిన ఈ గ్రంథం నాట్య వేదంగా పేరొందినది. 13వ శతాబ్దం నాటికే శార్ఙ్గదేవుడు తన సంగీత గ్రంథాలలో చెప్పిన ప్రబంధ రీతులన్నీ గీర్వాణంలో ఉన్నట్లు తెలుస్తుంది. 10వ శతాబ్దంలో వెలసిన అభినవ గుప్తుడు 'అభినవ భారతి' అనే పేరుతో నాట్యశాస్త్రానికి వ్రాసిన వ్యాఖ్యానంలో రాగకావ్యాలనబడే ప్రబంధాలను గూర్చి పేర్కొన్నాడు. పవనదూత కర్తయగు కవికి ఆశ్రయాన్ని కల్పించిన లక్ష్మణసేనుని [క్రీ.శ. 1116 ప్రాంతం] ఆస్థానంలో వెలసిన జయదేవుడు గీత గోవిందమనే మధుర ముక్తక కావ్యంలో రాధాకృష్ణుల భక్తి శృంగారాన్ని అపూర్వంగా అభివర్ణించి తరించాడు. 12 సర్గలు గల గీత గోవిందంలోని గీతాలలో చాలవరకు ఎనిమిది పాదాలున్న పదాకే ఉండటంవల్ల ఈ గీతాలకు అష్టపదులనే పేరు వచ్చింది. ఈ పదాలు రాగతాళ నిర్దేశంతో పాడుతూ అభినయం చేయటానికి వీలుగా ఉన్నాయి. వీటిని పూరీ జగన్నాథ స్వామివారి ఆలయంలో

నేటికీ గానం చేసి ప్రభినయిస్తారని ఊరుద్రగారు వ్రాశారు.[1] ఆ ఉష్ట్రపదులన్నీ రాధాకృష్ణుల ప్రేమ జీవాత్మ పరమాత్మల సంబంధాన్ని చూపుతాయని. గోగ్రహణ గ్రామంలో దివ్య శృంగారాన్ని రంగరించి ఉష్ట్రపదులు చెప్పిన గీత గోవిందకర్త జయదేవుడని తర్వాత వచ్చిన సంపత్సరాలకవతరించిన లీలాశుకుడు [బిల్వమంగళుడు] సంస్కృతంలో పేర్కొనదగిన వాగ్గేయకారుడు. 13వ శతాబ్దానికి చెందిన వాడైన లీలాశుకుని శ్రీకృష్ణకర్ణామృతంలోని శ్లోకాలు సంపూర్ణ భక్తి భావ ప్రభోధకాలైనవి. సంగీత సహితంగా, భజన గోష్ఠులలో గానం చేయబడుతూ నేటికీ ప్రచారంలో వినవస్తాయి.

విదేశాలలో భారతీయ సంస్కృతి వికాసానికి వివేకానందుని వలె నిశ్శబ్దంగా కృషి చేసిన ఆంధ్రరత్న దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య 'గీత గోవిందం' 'శ్రీకృష్ణ కర్ణామృతం' శ్లోకాలను, గీతాలను అద్భుతంగా పాడేవారని తెలుస్తుంది.[2] దీన్ని బట్టి లీలాశుకుని భక్తి గానామృత సింధువులో ఓలలాడిన భక్తులెందరో యావద్భారత దేశంలో ఉన్నారని చెప్పవచ్చు.

1.4.2. ఆంధ్ర మరాఠీ భాషల్లో సంకీర్తనా సాహిత్యం :- భారతీయ భాషల్లో భక్తి గీతాలు రచించబడటానికి బౌద్ధ సిద్ధులు తాత్త్విక చర్య గీతాలే కారణమనుకూ

---

1. 'సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యం' సంపు - 4 పుట: 15
2. 'మండలి పత్రిక' మాసపత్రిక పుట: 18.

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం
గ్రంథాలయం
తేదీ 16.11.94

రాఘవన్ గారు - "ప్రస్తుత భారతంలో ప్రాంతీయ భాషల్లో ఉన్న ప్రాచీన సిద్ధుల్లాంటి సాహిత్యాన్ని సృష్టిస్తుండగా, తూర్పున షాజా ఉచారబెద్ద సిద్ధులు 'చర్యగీతాలు' అని పిలువబడే తాత్త్విక గీతాలను ప్రతీకాత్మక భాష [సంధ్యాభాష] లో రచిస్తున్నారు. హిందువుల ముఖ్యమైన విధానాన్ని [మార్గాల్ని] భారతీయ భాషల్లోకి సాధువుల గీతాలను సరళం చేసే రీతిలో సమాలోచించే మాదిరి గలను సంగీత పరంపరగాను ఈ చర్య గీతాలు పదాలవలె కూర్చబడ్డాయి [While in the west of India the Jain mystics were producing this kind of electric literature, in the East the Buddhist Siddhas of Sahaja cult were composing in symbolic language [Sandha-bhasha] philosophical songs called charya-gitas; as padas these charya-gitas were all set to music and in a way, may be considered to have paved the way for the emergence of the Hindu Saints and their songs in the Indian languages."[1] అని అభిప్రాయపడ్డారు.

ఇలా భారతదేశంలో భక్తి గీతాలు మొదలయ్యాయి. వంగదేశం భక్తికి కొలాంచి. అక్కడ కృష్ణభక్తిని ప్రతిపాదించినవాడు వల్లభాచార్యుడు.

---

1. 'తెలుగులో పదకవిత' పుట 2.

ఇతడు తన ఇష్టదైవమైన కృష్ణుని 'శ్రీనాథ్‌జీ' అనే పేరుతో స్మరించేవాడు. కృష్ణభక్తితో తన్మయత్వం చెంది వేలాదిలో పదాలు రాసి, ఇతరులను పరవశింప చేసిన సూరదాసు వల్లభాచార్యుని 'అష్టచాప్' అనబడే ఎనిమిదిమంది శిష్యులలో ప్రసిద్ధుడు. వల్లభాచార్యుని తర్వాత వంగదేశంలో కృష్ణభక్తి పారమ్యం పొందినవాడు చైతన్యస్వామి. ఇతడు [క్రీ.శ. 14వ - 15వ] సంస్కృత భాషలో రెండు స్తోత్రాలు మాత్రమే పాడినా, ఇతని శిష్యులు వంగ సంస్కృత భాషల్లో అపారమైన కృష్ణభక్తి సాహిత్యాన్ని సృష్టించారు. ఈ చైతన్య మార్గానికే మధురభక్తి అని పేరు. తన పదాలతో చైతన్యస్వామికి తన్మయత్వం కలిగించే విద్యాపతి క్రీ.శ. 14వ శతాబ్దంలో మైథిలీ భాషలో గాఢాకృష్ణుల భక్తిని ప్రతిపాదించే ఎన్నో పదాలు రచించాడు. ఈ విద్యాపతి శ్రీకృష్ణుని అన్ని విధాలా సరిపోల్చదగిన వాగ్గేయకారుడు. వంగ భాషలో కృష్ణస్తుతులు రచించిన మరొక పదకర్త చండీదాసు. ఈ ఇద్దరు పదకర్తల్ని గుర్తించి ప్రశంసించిన శ్రీ రవీంద్రుల అభిప్రాయాలు గమనించదగినవి —

'రాధాకృష్ణులకు సంబంధించిన భావాత్మకమైన ప్రేమ ప్రపంచసాహిత్యానికి దృశ్యంగా నిలిచింది . . . . ఏ భాషలోనూ తీసిపోని చురుకైన, సొగసైన, మధురమైన కొన్ని ప్రేమ భావగీతాలను ఏ దైవం పేరునయితే రచించాడో ఆ చండీదాసూ, వాక్యానికీ, పదపదానికీ పరిష్కర్తుడైన కళాకారుడు, ప్రేరేపిత గాయకుడు అయిన విద్యాపతీ బెంగాలీ భాషలో రచించిన

ఈ విద్దరి కవ్వల ప్రతిభనుండి సంపూర్ణంగా ఉద్భవించిన కవితాధారుతున్న భావ రూపాన్ని ఇది సెరవేర్చింది' [The desire of the soul for God is there thrown into symbolic figure in the lyrical love Cycle of Radha Krishna . . . . This a Complished lyrical form springs at once to perfect birth from the genious of the first two poets who used the Bengali tongue. Vidyapathi, a Consummate artist of word and line and the inspired Singer. Chandidas in whose name stand some of the sweetest and most poignant and exquisite love lyrics in any tongue."[1]]

ముకుందదాసు మొదలుకొని, సమగ్ర రామదాస స్వామి వరకు మహారాష్ట్రలో భక్త యాభైమంది మహాభక్తులలో జ్ఞానదేవ, నామదేవులు 13-14 శతాబ్దాల మధ్యకాలానికి చెందిన పదకర్తలు. వీరిలో నామదేవుడే తొలిసారిగా అభంగ వృత్తాలనబడే భావగీతాలు రచించి ఏలపించాడు. మహారాష్ట్రంలోని పండరీపుర క్షేత్రంలో వెలసిన విష్ణువును విఠలనామధేయుడని పిలుస్తారు. అన్నమయ్య నాటికే ఏడువందల డెబ్భైమంది చేత పాటించుకొన్నవాడు విఠలుడు.[2]

---

1. 'తెలుగులో పదకవిత' పుట; 24.
2. 'అన్నమాచార్య అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు-2' పీఠిక పుట; 44.

లో పొందురంగని నామాంకితంగా అభంగాలు గుచించిన భక్తకవయిత్రిగానీ భద్రాచల రామదాసుగా ప్రసిద్ధుడైన కంచెర్ల గోపన్నతో పోటు సరిగదీగలుగిన భక్తాగ్రేసరుడు. వీరితో తర్వాత రాజస్థానీకి చెందిన మీరాబాయి / 16 వ.శ. ఉత్తార్ధం / గొప్ప కృష్ణ భక్తురాలు. భగవంతుని భక్తగల స్నేహితురాని భక్తకవ పరాకాష్ఠనందుకొని రాజస్థానీ, గుజరాతీ, వ్రజ, హిందీ భాషల్లో దాదాపు పెద్దలం కృతులు కృష్ణభక్తి పొంగ్యంగా రచించి తరించింది. మీరాబాయి భక్తి తత్వాన్ని సూచి శ్రీ అరవిందులవారు -- 'గాయకుడు వేదం గాయకుని ఆత్మచేత దివ్యమూర్తిని [నాథుని] -చేరే అపగ ప్రేమగీతాలుగా రూపొందిన రాజపుత్రరాణి పవిత్ర భావగీతాలు మరొక అద్భుత సృష్టి. [" Another type is created in the perfect lyrics of the Rajput Queen, Mirabai in which images of the Krishna Symbol are more directly turned into a song of the love and pursuit of the divine lover by the soul of the singer" 1] అని కొనియాడారు.

సంత్ కబీరు హిందీ కవులలో సుప్రసిద్ధుడు. తులసీదాసు, సూరదాసు, కబీరుదాసు ఈ ముగ్గురూ హిందీకావ్య జగత్తులో భక్తి, జ్ఞాన, వైరాగ్య, నీతి మార్గాలలో వివిధ రచనలు చేసి ఈనాటి మానవసమాజాన్ని చైతన్యవంతం చేశారు.

---

1. 'తెలుగులో పదకవిత' పుట; 24.

ఉత్తర దేశంలో కబీరు పంథా అనే పేరుతో ఒక విశిష్ట సంప్రదాయానికి కబీరుదాసు ప్రాకారం చుట్టాడు. ప్రయాగ నివాసి అయిన రామానందగురువు [14 వ.శ.] కబీరు గురువు.

సూఫీ మార్గీయులు మన దేశానికంటించిన మధురభక్తిని సొమ్ము సొంతంగా తన మధుర వాణితో ప్రజలకు పంచిపెట్టిన మహాసేవకుడు భక్త కబీరు. అంతే కాదు వేదాంత సాహిత్యంలో వ్యంగ్యరచనా ధోరణికి పునాది కబీరే అన్నాడని చెప్పవచ్చు. ఈ విధంగా ఉత్తర హిందూస్థానంలో కృష్ణభక్తి ప్రభోదితాలైన గీతాలు వినివిని గుర్తింపబడుతుండగా భక్తిగీతాలపెరుగు సహకరించగా సాహిత్యం అభివృద్ధి చెందడం మొదలయింది.

1.4.3. తమిళంలో సంకీర్తనా సాహిత్యం :- ఉత్తర భారతదేశంలో విస్తృత వ్యాప్తిని పొందిన కృష్ణభక్తి దక్షిణ దేశానికి కూడా వ్యాపించడంతో ఇంతకు ముందే వైష్ణవ భక్తి జీర్ణించుకున్న దక్షిణ భారతదేశంలో కూడా కృష్ణ భక్తికి ఇంతచేసి ఆదరణ లభించి, దేవ్వాణి భాషలోనే కాకుండా తమిళ, మలయాళ, కన్నడాదుల భాషల్లో భక్త్యాత్మకమైన సంకీర్తనా సాహిత్యం విబ్బడి ముబ్బడిగా అభివృద్ధి చెందింది. ఈ విషయాన్నే రాఘవన్ గారు — 'ఉత్తర భారతాన్నుండి చుట్టుకొంటూ వస్తున్న కృష్ణభక్తి దక్షిణభారతాన్ని పూర్తిగా చుట్టివేసింది. దివ్యదేవుని ప్రభావం వల్ల సంగీత, నృత్య, నాటకాదుల ద్వారా దక్షిణభాషలైన తెలుగు, కన్నడ,

తమిళ, మలయాళాలలో పదకవిత వ్యాప్తి చెందింది. భక్తి సగమైన ప్రాపంచిక కథలూ, నాటకాలూ ఈ భాషల్లోనూ, సంస్కృతంలోనూ రచించబడ్డాయి. కీర్తన మరియు భజన ముఖ్యంగా మహారాష్ట్రనుండి ఎంకేంది. బెంగాల్ నుండి మరికొంత విస్తృతమైన పరిధికి అంటే బీజ ప్రాంతంగా ఉన్న ఈ భక్తి స్థానంలోకి వేరే చోటినుండి క్రొత్త నీటి రాక ఉన్నతమైన క్రొత్త భక్తి పరమైన సంగీత, నృత్య, నాటకాలకు బలవర్ధకమైన ఆహారమయింది / "The cycle came (from north) full round and reached South India again. Through music, dance and dance - drama the influence of Jayadeva spread both words and in Telugu, Kannada, Tamil and Malayalam. Universal stories and plays on devotional themes were composed in Sanskrit and these languages. Krishna and Bhajana flowed from Maharashtra chiefly and from Bengal to some extent, so that on a soil already, the seed-bed of Bhakti the flow of these fresh waters from other areas, fed for such new crop of devotional music and dance drama"[1] అని వివరించారు.

---

1. 'తెలుగు పదకవిత' పుట; 25

జైన బౌద్ధ మతాలను పరిత్యజించాలి కొంతమంది సుమారు 7వ శతాబ్దం నుండి తమిళనాడులో శైవ మతానికి ఆదరణ క్రమంగా పెరిగింది. వైష్ణవ మతం కూడా అదేమాదిరిగా ప్రాచుర్యానికి వచ్చింది. "ఒక వైపు శైవము, మరియొక వైపు వైష్ణవమును ప్రబలుచుండిన కాలమది. శైవ సమయాచార్యులకు నాయన్మారులనియు, వైష్ణవ మతాచార్యులకు ఆళ్వారులనియు వ్యవహార నామములు కలిగెను . . . . . మత విద్వేషక వాదములలో మునిగిపోయిన నాయన్మారులు కాని, ఆళ్వారులు కాని స్వతంత్ర గ్రంథములు సంతరించక పోయినను, భక్తి రస ప్రధానమగు గీతములనేకమును వెలయించిరి. ఆ భక్తి గీతములే తరువాతి కాలమున సంకీర్తనము చేయుటకు గ్రంథ రూపమున వెలువడెను. శైవ గీత కదంబమునకు తిరుమఱ్ఱై అనిరి, వైష్ణవ గీతికా సందోహమునకు నాలాయిర దివ్య ప్రబంధమని అనిరి. వ్యవహార నామములు కలిగెను. కనుక శైవ వైష్ణవ మతాచార్యుల యుగమున ప్రచారములోనికి వచ్చిన తమిళ సాహిత్యము మధురగేయమగుటయే, భక్తి రస ప్రధానమై యున్నదనుట సమంజసము. ఆళ్వారులగాని, నాయన్మారులగాని సంస్కృత భాషాభిజ్ఞులైనను భక్త్యుద్రేకమున వారు ప్రజల భాష యగుటచే గీతములు పాడిరి."[1]

---

1. 'తమిళ సాహిత్యము - దక్షిణ భారత సాహిత్యములు' ప్రకటన; పేజీ, 26.

నయనారులు [శైవ మతానికి చెందిన సిద్ధ భక్తులు] లాగు గొప్పవాడైన మాణిక్య వాచకరు [సుది నిగుడనామం. అసలుపేరు వాదత్తనంగగ్] గొప్పని గానుల పాటలు [అచ్చని గాయలాడే సుందర్లగాలు స్త్రీలు చెప్పే సుళుక్కు] గొబ్బి పాటలు జోలపాటల వంటి దేశి కవితా శైలిని సంబంధించిన అనేకాంశాలతో మధురగ కవితలు వెలువించాడు. వైష్ణవం కూడా శైవం మాదిరిగా ప్రాచీనమైనదిగా. గుర్తించబడుతూ ముఖ్యంగా తమిళ దేశంలో విశిష్టమైన్నది. మత వ్యాప్తికి ఆళ్వార్లు ఎంతో తోడ్పడ్డారు.[1] 'ఆళ్వారు' అనే తమిళ శబ్దానికి 'జ్ఞాన సముద్రమందు మునిగి తేలినవాడు' అని అర్థం. "The word 'Alwar' has peculiar significance of its own, It means one who has sunk into the depths of his existence or one who is lost in rapturous devotion to the Lord. It is a word quite descriptive of all God intoxicated man"[2] అని 'Grains of Gold' అనే గ్రంథంలో శ్రీ ఫర్. ఎస్. దేశికచే రచించబడిన ఆళ్వార్ పదాన్ని నిర్వచించాడని డా. యస్. టి.వి. గోపాలాచార్యులు 'భక్తి ప్రపత్తుల సంగమ తీర్థము శ్రీ విష్ణు చిత్తులు' అన్నే తమ వ్యాసంలో పేర్కొన్నారు.

---

1. 'తమిళ సాహిత్యము – దక్షిణ భారత సాహిత్యములు' పుట; 26.
2. 'ముముక్షుల్' [శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ మహోత్సవ ప్రత్యేక సంచిక] పుట; 77.

దక్షిణాదిలో శైవమతానికి నయనార్లు ఎలాగంటే వైష్ణవ మతానికి ఆళ్వారులు అలాంటివారు. వైష్ణవ మతంగా సిద్ధి పొందిన సుప్రసన్న భక్తులను ఆళ్వారులంటారు. క్రీస్తుశకం 7-9 శతాబ్దాల మధ్య కాలంలో తమిళ దేశంలో వెలసిన పొయ్గై, భూదత్త, పేయాళ్వారు, తిరుమళిశై యాళ్వారు, నమ్మాళ్వారు, కులశేఖరాళ్వారు, పెరియాళ్వారు, తొండరడిప్పొడి, తిరుప్పాణి, తిరుమంగై యాళ్వారు మధుర కవి (నమ్మళ్వారు గానించిన పాశురాలకు రాగం కూర్చి ప్రజాహితార్థం పెండి నిలిపించినవాడు), గ్రీ గోదాదేవి అనే తరి పన్నెండు మంది నిష్ణు భక్తులకు 'ఆళ్వారులు' అనే పేరు ముఖ్యంగా ఉంది.

అందుకే తెలుగులో వీరిని సన్నిధ్ధరాళ్వారులని వ్యవహరిస్తారు. సన్నిధ్ధరాళ్వారులనే దివ్యసూరులని, నిత్యసూరులని, పరమయోగులని పేర్కొన్నారు. వీరి ఆళ్వారులు రచించిన పాశురాల సంపుటికే 'దివ్య ప్రబంధ' మని పేరు. అందులో వైష్ణవ కీర్తనలు గల వాటిని భాగాలున్నాయి. అందువల్లనే దానికి నాలాయిర ప్రబంధమని కూడా పేరు. అంటే నాలుగు వేల పాశురాలు (ద్రవిడ భాషలో ఉన్నవాటిని రచింపబడిన విష్ణు పారమ్య స్తోత్రాలు) ఉన్న గ్రంథమని అర్థం. వీరి ఆళ్వారులలో నమ్మాళ్వారు శ్రేష్ఠుడని ప్రతీతి. ఆళ్వారులలో ఏకైక మహిళ, మహా విష్ణు భక్తురాలు శ్రీ ఆండాళ్ (గోదాదేవి). శ్రీ ఆండాళ్‌కు 'కుడై' అనే పేరు కూడా వుంది. "చూడికుడుత్త నాచ్చియార్" అని తమిళం. విష్ణుమూర్తి ఈమెను స్తుతిస్తూ (32-246) సంకీర్తన కూడా రచించాడు.

ద్రవిడ దేశంలో శ్రీ మహా విష్ణువు వాహనమైన గరుడుని అంశతో పుట్టిన మహాభక్తుడు విష్ణుచిత్తుడు. ఇతనికే పెరియాళ్వారు' అని పేరు. ఇతని పెంపుడు కూతురైన గోద శ్రీరంగనాథుని మీది భక్తి పొంగివస్తున్నట్లుగా మూడొందల పాశురాలు పాడింది. ఈండాళ్ భక్తి గీతాలు భారతీయ సాహిత్యంలో ఉత్తమోత్తమాలైనవి. వీటినే 'తిరుప్పావై' అంటారు. ఈ తిరుప్పావై లోని పది పాశురాలను ముద్దుపళని స్పష్టమని రూపంలో తెలుగులోనికి కే.వి.వి. కృష్ణారావు, డి. నాగయ్యగారు వ్రాశారు.[1]

శ్రీ ఈండాళ్ భక్తి తత్త్వాన్ని చూచిన తమ అభిప్రాయాలను శ్రీ రంగవిలాసులు వారు విశదీకరించారు – 'కృష్ణుని యొక్క వధూభావం తనదను భావించుకొన్న దక్షిణ భారత [తమిళ] రచయిత్రి చేత వ్రాయబడింది. ఇప్పటికీ స్వచ్ఛమైన నిదర్శనంగా ఉంది' ["This (Krishna bhakti) is given still more direct turn by a Southern poetess (Andal) is the image of her self as the bride of Krishna."[2]]

ఈ విధంగా తమిళదేశంలోని శైవ, వైష్ణవ భక్తి కవులు సంస్కృత భాషా తెలిసినప్పటికీ వృత్త రచనలు చేసినప్పటికీ వారికి తమ తమిళభాషపై మిండే

---

1. 'తెలుగు సాహిత్య సమీక్ష' సంపు: 2 పుట: 436.
2. 'తెలుగులో పద కవిత' పుట: 26.

సోదరాభిమానాలు మెండు. ఈ భక్త కవులు వెంవరించిన పుట్టెత్త గీతాలు పెడుకోటానికి అనువుగా వుండటం విశేషం. ఇంకా తమిళనాడులో అశీతేవారమే దివ్య ప్రబంధాలు దేవాలయాల్లో ముక్కోటి ఏకాదశి నాడని పర్వదినాల్లో పారాయణం చేయబడుతుండేవి. ఇక ఈ తమిళనాడులో మలయాళం చాలాకాలం పరకు కలిసి వుండటం వల్ల స్వల్పాధికంగా భక్తి ప్రధానమైన సంకీర్తనా సాహిత్యం వెలువడకపోయినా ఓలుకుతగు సెగ్గుమాళ్ పొట్టు /పొట్టులు అంటే సీస పద్యాదులు వంటివి/[రోకటి పోటును], ఉచ్చుతగు వుగాని పాట్టు, రామకథ పాట్టు, ఐదవ కుట్టి పిళ్ళ పాఠ్ పాట్టు వంటి కొన్ని పాటలు మాత్రం మలయాళ భాషలో ప్రచారంలో వున్నట్లు తెలుస్తోంది. వీటి ఆధారంగా ప్రాచీన మలయాళ వాఙ్మయంలోని మణిప్రవాళ శైలిలో రచింపబడిన కృష్ణగాథ పేర్కొనదగినది. ఈ రసవత్కావ్యాన్ని రచించిన కవి -గోపీ పేరు తెలియకపోయినా అతడు గొప్ప భక్తుడే కాక మంచి ఉచితజ్ఞుడని తెలుస్తోంది.

తర్వాత 16వ శతాబ్దంలో 'పాట్టు కథ' అనబడే 'కృష్ణగీత' ప్రాచుర్యమయింది. 'కృష్ణ నాట్టం' అనేది జయదేవుని గీత గోవిందాన్ని అనుసరించి ప్రాచుర్యంలోనికి వచ్చిందని పండితుల అభిప్రాయం.[1]

1.4.4. కన్నడంలో సంకీర్తనా సాహిత్యం :- తమిళ దేశంలాగే కన్నడ సీమలోనికి

---

1. 'మలయాళ సాహిత్యము-దక్షిణ భారత సాహిత్యము' పుట: 143.

చెందిన సిద్ధ భక్తుల [నయనార్లు], వైష్ణవ మతంలో సిద్ధి పొందిన ప్రసన్న భక్తుల [ఆళ్వారుల] భక్తి కన్నడ దేశానికి వ్యాపించి అక్కడ కూడా ఉద్యమాలలో అభివృద్ధి చెందాయని చెబుతూ గోపువన్ గారు - 'వలనాడుకు చెందిన శివభక్తులు లేదా వీరశైవులను సృష్టించిన నయనార్లు, ఆళ్వారుల భక్తి ప్రభావం ప్రక్కనున్న కన్నడ దేశానికి వ్యాప్తి చెందింది' / "The impulse spread from Tamilnadu to adjacent Karnataka where comparable to the Nayanars and Alwars, two groups of Saints arose the Virasaivas or Lingayats and Haridasas"[1] అని పలికారు.

13వ శతాబ్దంలో ఉడిపి పట్టణ సమీపంలో ద్వైతమత సిద్ధాంతాన్ని స్థాపించిన శ్రీ మధ్వాచార్యులు [క్రీ.శ. 1199-1303] ఉపదేశించిన వైష్ణవ మతానికి బసవేశ్వరుని లాగా భాగవత ధర్మాన్ని ప్రచారంలోకి తెచ్చాడు. మధ్వాచార్యులకే ఆనంద తీర్థులని పేరు. దాసకూట నిర్మాత అయిన నరహరితీర్థులు వీరి శిష్యుడు. పద్మనాభతీర్థులు మరొక శిష్యుడు. ఈ పద్మనాభతీర్థులు శిష్యుడే శ్రీపాదరాయలు [1451-] దేవర నామాలనే పేర కన్నడంలో కీర్తనలు రచించి వాటిని భూతాసమయంలో పాడించే సంప్రదాయాన్ని ప్రవేశపెట్టిన ఘనత శ్రీపాద రాయలకు దక్కింది.[2]

---

1. 'తెలుగులో పదకవిత' పుట; 26
2. 'కన్నడ సాహిత్యము - దక్షిణ భారత సాహిత్యములు' పుట; 102.

'రంగవిఠల' మకుటంతో లభించిన వీరి కీర్తనలలోని సుదీర్ఘత, భాషా ప్రౌఢిమ, భక్తి శృంగారాలతో నిర్వహించబడి స్తోత్రమను ధ్వనింపజేస్తుంటాయి. శ్రీకృష్ణ దేవరాయల కాలంలో విజయనగర సామ్రాజ్య కర్ణాటకానికి గొప్ప తపస్సంపన్నుని స్థాపనపోస్తూ గాయకులుచేత పూజింపబడిన తపస్సంపన్నుడు వ్యాసరాయస్వామి శ్రీపాదరాయలు ముఖ్య శిష్యుడు. వీరిని వందలకొద్ది వ్యుత్పత్తిమైన కీర్తనలు రచించి దాసకూటాన్ని ఉన్నత స్థాయికి తెచ్చిన శ్రేష్ఠుడు.[1] క్రీ.శ. 11వ శతాబ్దంలో కన్నడ దేశంలో నగహతి తీర్థులుచేత ప్రారంభింపబడిన హరిదాస కూటమిని క్రీ.శ. 15వ శతాబ్దంలోని శ్రీపాదరాయలు వర్ధిల్ల జేశాడు. తత్పూర్వ వైష్ణవ భక్తి తత్త్వాన్ని కర్ణాటక వాగ్గేయకారులు సంస్కరించిన దేశం నలువైపులా వ్యాపింపజేసిన వ్యాసరాయలు ప్రియశిష్యులలో ప్రముఖులు, గమ్యుడు, మహా పండితుడు, వాగ్గేయకార చక్రవర్తి పురందరదాసు. 'దాసులంటె పురందర దాసులయ్య' అనే పొగడ్తను తన గురువుగారి నుండి పొందిన ధన్యుడు. ఇతడు ఈ దాసకూటంలో కర్ణాటక సంగీతానికి పితామహుడు, ఆది గురువు. ఇతని కాలం క్రీ.శ. 1484 - 1564 అని, 1470 - 1564 అని పండితుల మధ్య భిన్నాభిప్రాయాలున్నాయి. ఎన్నమన్న మొత్తం రెండు వేల సంకీర్తనలు రచించితే పురందరదాసు 'నాలుగు లక్షలా డెబ్భై ఐదు' వేల పదాలు [దాసర కృతిగళు] రచించాడని కన్నడ పండితులు చెబుతున్నారు

---

1 'కన్నడ సాహిత్యము - దక్షిణ భారత సాహిత్యములు' పుట: 103.

ప్రసిద్ధ కన్నడ విద్వాంసులు గడినయోగం రామక్రిష్ణ శర్మ గారు.. "పురందరదాసు వ్రాసినన్ని కీర్తనలు మరెవ్వరూ వ్రాయలేదు. కీర్తనలతోపాటు 'సూళాదిలు' 'ఉగాభోగము' లను గూడ అతడు రచించెను. జావి యొక నిర్దష్టమైన పాటలు. పురందరదాసు కర్ణాటక సంగీతాభ్యాసమునకు చక్కని ప్రణాళిక నేర్పరచి దక్షిణ భారతమునకే చిరస్మరణీయుడైనాడు"[1] అని వ్రాశారు.

అన్నమయ్య పురందరదాసులు క్రీ.శ. 15వ శతాబ్దం ఉత్తరార్ధంలో సమకాలికులైన భక్తులు. అన్నమయ్య భాష తెలుగు, భక్తి శృంగార రస భరితం. ఇష్ట దైవం శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు. పురందరదాసులవారి భాష కన్నడం, భక్తి వాత్సల్య ప్రధానితం. ఇష్ట దైవం శ్రీ క్రిష్ణుడు. శ్రుతి, స్మృతి పురాణ రహస్య ప్రతిపాదికాలైన పురందరదాసుల వారి కృతులకు కీర్తనకారుడైన రమా రమణుడైన శ్రీ క్రిష్ణదేవరాయల గురువులైన శ్రీవ్యాసరాయలు విద్వన్మండల మధ్యంలో ప్రసాదించిన 'పురందరోపనిషత్' అనే బిరుదు పురందరదాసులు వారి సాహిత్యానికి వున్న స్థానానికి అద్దం పట్టుతోంది.[2] పురందరదాసు ప్రభావాన్ని గూర్చి విశిష్టంగా చెబుతూ రాఘవన్ గారు 'కన్నడ ప్రాంతంలో కూడ హరిదాసులుగా పేరుపొందిన ముఖ్యంగా సంగీత పరంగా స్థానం పొందిన

---

1. 'కన్నడ సాహిత్యము – దక్షిణ భారత సాహిత్యములు' పుట; 103.
2. 'పురందరోపనిషత్' 'ముందు మాట' పుట; 7.

విష్ణుభక్తుల మీద కర్ణాటక సంగీత ఔద్ధ్యమం ఆధారపడింది. మనం గొప్పదైన ఈ పద సాహిత్యకారులలో పురందరదాసు ఆధునిక కర్ణాటక సంగీత స్థాపనునిగా ఆదరించబడతాడు. ఆతని పదాలు, వాడిన సగళి, భావోద్వేగం తర్వాత త్యాగరాజుకు దోహదమయ్యాయి. నాలి భక్తి, నీతి బోధలు, ప్రసిద్ధమైన నుడికారాలు, ఆలోచనలు, వ్యంగ్యోగణాలు, తాత్త్విక సత్యాలు గుర్తింపదగినటువంటివి' [" The Karnataka movement based on Vishnu - devotion that of the Haridasas, became widely known in non - Kanarese areas also, chiefly through its association with music. The great art of the pada - Singers of this school purandara dasa [1480 - 1564] is revered as founder of modern Karnataka music . . . . His padas, the model and source of inspiration for Thyagaraja, are remarkable for their devotion, moral teachings, popular sayings, wit and satire and philosphical truths." 1] అని పలికారు.

పురందరదాసుల మాదిరిగానే వ్యాసరాయల ముఖ్య శిష్యులలో

---

1. 'తెలుగులో పద కవిత' పుట; 27.

కనకదాసు కూడా పేర్కొనదగిన వాడే. ఇతని తర్వాత 17వ శతాబ్దాంతంలో దాసకూటమి స్థాపించినప్పుడు 18వ శతాబ్దంలో ప్రసన్న వేంకటదాసు, గోపాలదాసు, విజయదాసు, జగన్నాథ దాసులు అనేక కీర్తనలు వ్రాసి, పాడి దాసకూటమిని పునరుద్ధరించి కన్నడదాసపరంపరకు సమున్నత స్థానాన్ని కల్పించారు.

1.4.5. <u>తెలుగులో సంకీర్తనా సాహిత్యం</u> :- తమిళంలో ఆళ్వారులు, నయనార్లు రచించిన పాశురాలు, సంస్కృతంలో జయదేవుని దివ్య పదులు, ప్రాకృతంలో వేంకటమఖి, మైథిలీ భాషలో విద్యాపతి, వంగ భాషలో చండీదాసు రచించిన పదావళి, హిందీలో తులసీదాసు, సూరదాసు, కబీరుదాసు, మీరాబాయి గీతాలు, గుజరాతీలో నరసింహమెహతా గేయాలు, మరాఠీలో నామదేవ్, తుకారామ్ అభంగాలు, కన్నడ భాషలో పురందరదాసు, కనకదాసు, ప్రసన్న వేంకటదాసు, గోపాలదాసు, విజయదాసు, జగన్నాథ దాసు రచించిన గీతాలు సంకీర్తన ప్రక్రియకు కొన్ని దృష్టాంతాలుగా చెప్పవచ్చు.

అలాగే తెలుగు సాహిత్యంలో భక్తి భావాన్ని తమ వాక్ప్రసూనాలతో అర్చించిన వాగ్గేయకారులలో కృష్ణమాచార్యులు, అన్నమాచార్యులు, క్షేత్రయ్య, భద్రాచల రామదాసు, మునిపల్లె సుబ్రహ్మణ్య కవి, త్యాగరాజు, సారంగపాణి వంటి సంకీర్తన కర్తలు ముఖ్యులు.

పై సంస్కృతాది భారతీయ భాషల్లోని సంకీర్తన వాఙ్మయము ఆవిర్భావ వికాసాల పరిశీలన సారాంశానుసారం ఏ సాహిత్యంలోనైనా పదపద్య కవితలలో పదమే ముందు పుట్టిందనే విషయం అందరి దృగ్గోచరాన్ని పొందిందని చెప్పనవ్వదు. అలాగే తెలుగు సాహిత్యంలోనూ పదమే ముందు పుట్టింది. తెలుగు కవిత్వం 11వ శతాబ్దంలోని నన్నయ భారతంతోనూ ప్రారంభమై నన్నయ ఆదికవిగా పరిగణింపబడినా అంతకంటె సవాడు దేసినమైన తెలుగు కవిత డికంటే ఉందని అదే పదకవిత అని దాన్ని దేశి అని గుర్తించగలని తెలుస్తుంది. మార్గ, దేశి అని కవిత్వం రెండు విధాలు. సంస్కృత లక్షణాలను గురించి పండితులచే రచింపబడిన దానిని మార్గ కవిత్వమని, లక్షణాలతో సంబంధం లేకుండా తమ హృదయ రుచిని అనుసరించి సామాన్య జనులచే వెలువరింపబడే దాన్ని దేశి కవిత్వమని చెప్పవచ్చు.[1] మార్గ, దేశి అనే రీతులు మొదట సంగీత శాస్త్ర గ్రంథాల్లో సంగీత పరంగా చెప్పబడ్డాయి.

"శార్ఙ్గ దేవుని సంగీత రత్నాకరమున బ్రహ్మోదులచే మార్గితమై [అన్వేషింపబడి స్థాపితమై] యీశ్వరుని సమక్షమున భరతాదులచే ప్రయోగింపబడినది మార్గమనియు, నాయా దేశములందు జనులకు రుచిచే హృదయ రంజకమగునది దేశి యనియు దెలియుచున్నది."[2] ఆ తర్వాత

---

1. 'మార్గ దేశి కవిత్వములు - ఆంధ్ర వాఙ్మయారంభ దశ' పుట; 3లో.
2. 'మార్గ దేశి కవిత్వములు - ఆంధ్రవాఙ్మయారంభదశ' పుట; 3లో.

ఈ పద్ధతి సాహిత్యానికి కూడా వర్తింపబడింది. మార్గదేశీ అనే పదాలను తెలుగులో కవిత్వపరంగా మొదట ప్రయోగించిన కవి 12 వ శతాబ్దంనాటి నన్నె చోడుడు.[1]

"శౌర్ణ్ణ దేవ్యాడు సంగీత రత్నాకరమున గాన గాంధర్వములను గూర్చి వివరించుచు గానము నిబద్ధము, అనిబద్ధము అని రెండు తెలుగుచున్ సూచించెను. గాంధర్వగానమును మార్గదేశీ భేదముల కపర రూపములని కూడ నాతడు తెల్పియుండెను. కవిత్వ విషయమున మార్గ పద్ధతిలోగూడ నీ రెండు తెలుంగులు గోచరించునని చెప్పవచ్చును. ఒకటి కేవల లక్షణోము సాధియైనది. రెండవది యించుక స్వాతంత్ర్యచ్ఛాయలతో గూడినది. నన్నయ కవితా పద్ధతి మొదటి దానికిని, నన్నె చోడునిది రెండవదానికిని లక్ష్యములు కాజాలును. పాట్కరికి సోమనాథుడు గుర్తించిన బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రలు ప్రధానముగా దేశి మార్గమునకు సేందినవి."[2]

"నన్నయకు పూర్వము శాసనములందు పద్యములే కాక కొన్ని పదశేష కొన్ని పదములు కూడ నుండి యుండునని తలంచుటకవకాశమున్న మాట నిజమే. . . . శాసనములందు శిలాక్షరములై కొన్ని పద్యములు కనపడ్డటయే కాక పద్య సర్వ

---

1. 'కుమార సంభవము' ప్రథమా: పద్య: 8.

2. 'మార్గదేశీ కవిత్వములు' – 'ఆంధ్ర వాఙ్మయారంభదశ' పుట: 382.

దేవాదులగు పండిత కవులు కొన్ని కావ్యములను గూడ గణించి గుణగణనలు కొందరు చెప్పుచున్నారు. మతేతరు దేశిమార్గమునకు డొంకిన సుగమముగా, పోటు లిప్పుడు విరివిగా నుండెనను కల్పనాంగమున్నది" 1

"నన్నయ భారతికి పూర్వము తెగువోడు బావా, మధ్యాక్క గవా, గగడంబు కవులు గలిస్తూగడే వాగు. సీస పద్యానికి ముడి ఛగదస్సనిపించే ఛగదస్సులా పోటులుండేవి." 2 నన్నయ కాలంలాంటి సదాలెలాగంటివో మనకు తెలీదు. కాని "నన్నిచోడుని కాలమునాటికి [క్రీ.శ. 11వ] శతకములు పెరుగగా, గౌడు గేతములు బా ఉండేవని . ఉదయన సత్కవుల వల్ల తెలుస్తుంది." 3 తెలుగు దేశీయ ఛందమైన ద్విపదను సమాదరించిన పాల్కురికి సోమనాథుడు తన కాలంలోని పదాలను పేర్కొన్నాడు. సోమనాథుడు తన బసవపురాణానికి "ఈతత సకల పురాతన భక్త గేహార్థ సమితి నిచే మాత్సక" 4 అని చెప్పి తర్వాత పండితారాధ్య చరిత్ర వాడ ప్రకటణంలో ...

---

1. 'ప్రోజ్జన్నయ యుగము - ఆంధ్ర వాఙ్మయారంభదశ' పుట; 388.
2. 'దేశి సారస్వత విభూతి' కిన్నెర [డిసెంబర్ 1972] పుట: 553.
3. 'దేశి సారస్వత విభూతి' కిన్నెర [డిసెంబర్ 1972] పుట; 553.
4. 'బసవ పురాణము' ప్రథమా పుట; 9; పాద; 180.
   [వావిళ్ళ ప్రతి]

"మది నుబ్బ సంసారమాయాస్థపంబు
పదములు, పర్వత పదము, లానంద
పదములు, శంకర పదముల్, నివాళి
పదములు, వాలేసు పదములు, గొబ్బి
పదములు, వెన్నెల పదములు, పెడ్లి
వర్ణన మణిగణ వర్ణన పదము
లర్ణవ ఘోషణ ఘూర్ణిల్ల చుండ"

అని పదాలను పట్టిక రూపంలో పేర్కొంటూ శివరాత్రి రోజు శ్రీశైల పర్వతా రోహణ చేసే శివభక్తులు పాడినట్లు చెప్పాడు.[1] కాని పొల్కురికి సోమనాథుడు పైన పేర్కొన్న అనేక పదాలకు లక్ష్యాలు ఈనాడు లేకపోయినా దేశి ఛందస్సయిన ద్విపదకు అధిక ప్రాధాన్యం ఇచ్చి కవిత చెప్పిన దేశి కవి సోమనాథుడే. అటునా తెలుగు దేశంలో నన్నయకు పూర్వం కూడా అనేక దేశి రీతుల్లో పద కవిత్వం ఉండేది. దీనికి రుజువ్వ కూడా వున్నది. తరువోజ, సీసం, మధ్యాక్కరలు అనే దేశీయ ఛందస్సులు వాడబడిన నన్నయకు ముందు శాసనాల వల్ల ఈ విషయం తెలుస్తున్నది. తరువోజ, సీసం, మధ్యాక్కరలు

---

1. 'పండితారాధ్య చరిత్ర' పుట: 511 ; పాదా: 4 నుం 11.
[పాఠ ప్రకరణం]

కొంతవరకు నిబద్ధ ఛందస్సులలో ఉండటంవల్ల వీరి శాసనాల్లో చాలను చేసుకున్నాయి.[1] కాని అనిబద్ధాలుగా పండితులచేత నిరసింపబడిన పదాలు తెక్కింపులలోకి రాని కారణంగా నిలకడలేక నశించాయి. ఇది నిస్సందేహమన్నది శ్రీ పాద గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు — "ఏ వాఙ్మయంలోనైనా పోతనకి ముందూ పద్యాలు తరువాతానూ. కనుక తెలుగులో నన్నయగారికి ముందు పోతను పుట్టి ఉండాలి, రాజుల పోషణ గల సభా వాఙ్మయమే చాలా మన్నుకు పిలమై పోగా, జానపదుల వర్ణింపు మీద ఆధారపడిన పాటలు ఎలాగ నిలబడగలవ్వో అని స్పష్టం చేశారు. అయినా మానవుడు పుట్టి సహజ సిద్ధ సంతోష దుఃఖాల అనుభూతిని పొంది అప్రయత్నంగా వచ్చినకంగా వెలువరించిన పదాలకు పామర ప్రజలే పట్టుకొమ్మల్లా ఆధారమయ్యారని తెలుస్తుంది.[2]

"నన్నయ నాటికి తెనుగున నెలకొన్న రచనములు పోతలు, పదాలు, పిలుపు, జోలలు, అర్ధ చంద్రికలు మొదలగు గేయ రచనములును, అక్షర గణములతో గావ మాత్రా గణములలో నిబద్ధములగు అక్కరలు, గగడులు, సీసములు, గీతములు, మండిరి, తరువోజు, ద్విపద మొదలగు పద్య వచనములును, వాని ప్రకృతులునునై యుండును."[3]

---

[1] 'ప్రాఙ్నన్నయ యుగము- ఆంధ్ర వాఙ్మయారంభదశ' పుటలు: 346, 367, 413.

[2] 'దేశీ సారస్వత విభూతి' పుట: 557.

[3] 'దేశీ సారస్వత విభూతి - కిన్నెర [డిసెంబరీ 1953]' పుట: 557.

"చిత్ర కవి పెద్దన గుణాభి మద్దుగ నిల్చి విస్తరమునను కవిత్వ
భేదమునను బేర్కొని యత్యద్భుతమగు వేచ్చు సుదమూ, దగుళ్ళడు, సీగ
మొదవైనని దేశి రచనలగుచు మద్దుగ కవితాగౌష్ఠికుడు నిలిచెనని చెప్పుగను."[1]

నవీన గుట్ట సనాథుడు నాచన సోమన ఉత్తర హరి వంశాన్ని కొండుగడం వసుంధర
విలాసమనే ప్రబంధాన్ని కూడా రచించినట్లు తెలుస్తున్నది. ఈ నేటికాలపు ప్రస్తావన
శాస్త్రిగారు నాచన సోమనాథుని వసుంధరా విలాసమునకు సంక్షిప్త రూపమని
పొటను ఉత్తర హరి వంశమనే వీరికలదు చెప్పుకొనిరి.

"వేణు గానము వెన్నెల తేట
రాణి మీరగ గమణులు పలుకు
ప్రాణమైన సీన బ్రావ్ణుని నోట
వీణలు మెత్తగు శ్రీశైలమనెను"[2]

తెలుగులో సంకీర్తన వాఙ్మయం అన్నమయ్యకు రెండు శతాబ్దాలకు
పూర్వం అంటే 13వ శతాబ్దం చివర కృష్ణమాచార్యులతోనే ప్రారంభమైంది.
నియమబద్ధమైన సాహిత్యం నన్నయ భారతంతో ప్రారంభమైనవిధంగా ఆంధ్ర
వచన వాఙ్మయ ప్రథమాచార్యుడైన కృష్ణమాచార్యులు అనిబంధరూపమైన

---

1. 'ఆంధ్ర వాఙ్మయారంభదశ' పుట ;328.
2. 'ఉత్తర హరి వంశము' పీఠిక-పుట; 8.

వైష్ణవ వచన సంకీర్తనలను రచించి ప్రసిద్ధి పొందాడు. సింహాచలంలో వెలసిన నృసింహావతారుడైన శ్రీ మహావిష్ణువును స్తుతిస్తూ కృష్ణమాచార్యులు రచించిన విన్నపాలకు సింహగిరి నరహరి వచనాలని, కృష్ణమాచార్యుల వచన సంకీర్తనలని వ్యవహారం. సనస్కృతంలో శ్రీరంగ గద్యమ్, శరణాగతి గద్యమ్, వైకుంఠ గద్యమ్ అనే గద్య త్రయాన్ని రచించిన శ్రీ వైష్ణవ సిద్ధాంత ప్రతిష్టాపనాచార్యులైన శ్రీ మద్రామానుజాచార్యులు వారి తరువుగుజ్జాడలోనే కృష్ణమాచార్యులు సింహగిరి నరహరి వచనాలను రచించాడు. కృష్ణమాచార్యుని సింహగిరి నరహరి వచనాల ధోరణిలోనే పెద తిరుమలాచార్యుడు వేంకటేశ్వర వచనాలు అనే గద్యరూప సంకీర్తనలు రచించాడు. వీటిని కె.శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు 1945 లో పరిష్కరించి ప్రచురించారు. పుట 166. ఈ వేంకటేశ్వర వచనాలకే వైరాగ్య వచన మాణిక్యాలని ప్రసిద్ధి. పెద తిరుమలయ్య వేంకటేశ్వర వచనాలు కూడా సింహగిరి వచనాల మాదిరిగానే భగవంతునికి భక్తుడు చేసే విన్నపాలు. గేయగంధమైన కృష్ణమాచార్యుని సింహగిరి నరహరి వచనాలు, రాగతాళబద్ధమైన పెద తిరుమలాచార్యుని వైరాగ్య వచన మాణిక్యాలు చూర్ణపదశాఖకు చెందినటువంటివి. సింహాచల నృసింహునికి తరంగా చాతుర్లక్ష సంకీర్తనలు రచించిన కృష్ణమాచార్యులు కాకతీయ రాజైన రెండవ ప్రతాపరుద్రుని కాలానికి చెందినవాడు. 'వేదంబు తెనుగు గావించి సంసార ఖేదంబు మాన్పిన కృష్ణ మాచార్యు' డని

తాళ్ళపాక తిరుమలగళనాథుని-చే ప్రశంసపొందిన మహా భక్త నీళ్ళాముని గురుని కృష్ణ మాచార్యుని రచనలని నానానాలని, చూశానికలని తెలుస్తుంది.

అన్నమయ్య సంస్కృతంలో రచించిన సంకీర్తన లక్షణాలకి సెద తిరుమలాచార్యుడు వ్యాఖ్యానం వ్రాస్తే ఆదర్శ్యాన్ని పొందగలిగి చిన తిరుమలా చార్యుడు [అన్నమయ్య పెద్దమనుమడు] తెలుగు పద్యాల్లోకి దానిని మార్చడం చేశాడు. ఈ సంకీర్తన లక్షణ గ్రంథంలో చూశాన్ని సదాలను గూర్చి ---- "భగ కృష్ణ మాచార్యాదిక పరికల్పిత పదము తాళబంధ చ్ఛందో విశేషాతేస్మై చూశాన్ని, బరగునటి నిరుక్త నామ భాసీత మగుచున్"[1]

"ఛందో గణములు నియతిని, బొందక తాళ ప్రమాణమునఁ గడుఁ జెలువై, కొందరి చెంద చ్ఛూర్ణం, బందముగా తాళగంధిఁగొన బొగడొందుస్"[2] అని చెప్పబడింది.

". . . . దండెయుఁ డింటి తాళములు సంధించుకొని, పొగడకమూరి భాగవతుల సన్నిధిని యడియేని విన్నపించునని, యాలాప వర్ణనలతో 'నమో నారాయణా' యని మీ నామగుణ కథలు వచన భావంబునఁ గీర్తించును, ఘుమ ఘుమ ధ్వనులు మ్రోయఁగాను దండె మీటుచుఁ దాళంబు లగ్గడింపుచును,[3]

---

1. 'సంకీర్తన లక్షణము' పద్య - 54.
2. 'సంకీర్తన లక్షణము' పద్య - 55.
3. 'సింహగిరి వచనములు' పుట; 20.

అని కృష్ణమాచార్యులు చెప్పుకోవటాన్ని బట్టి అతని వచనాలు తాళగతుల్ని చూర్ణితే అనవచ్చు. రాగ భావంతో తాళానుగుణంగా అన్నీ శ్రుతి సమన్వితంగా ఈ వచనాలు గానం చేయబడేవని తెలుస్తుంది. సింహాగిరినరసింహుని వచనాలు రచించిన కృష్ణమాచార్యులు, అన్నమాచార్యులు, పెద తిరుమలాంబాచార్యులు తమ సంకీర్తనల ద్వారా ఆంధ్ర వేదాంత కర్తలని, పంచమాగమ సాధ్వాచార్యులని అనిపించుకొన్నారు. 12, 13 శతాబ్దాల్లో కన్నడ వాఙ్మయంలో కూడా వచన వాఙ్మయం ప్రబలంగా వెలిసింది. అయితే అది శైవమత ప్రచారం కోసం ఉద్దేశించబడింది. దాని విస్తృతికి బాగా సేవ చేసినవాడు బసవేశ్వరుడు. దాదాపు సమకాలంలో వెలసిన శైవుల, కర్ణాటకుల వచన వాఙ్మయం వచన శాస్త్రంగా పేరుపొందితే కృష్ణమాచార్యుని కీర్తనలు వచన సంకీర్తనలుగా ప్రసిద్ధి పొందాయి. క్రీ.శ. 13వ. శతాబ్దంలో వెలసిన కృష్ణమాచార్యుడు వైష్ణవ వచన సంకీర్తన రచన కర్తల్లోను, ఆంధ్ర వాగ్గేయకారుల్లోను ప్రథముడు అనడంలో సందేహం లేదు.

"కొత్త రచన చేసారో లేదో గాని నాటి కవులు దేవాలయములలో స్తుతులు చేస్తుండేవారని, ముఖలింగములోని 'సుకవీంద్రస్తుత్య నిత్యోదయుఁ' అన్న శాసన ఖండము వల్ల తెలుస్తుంది."[1]

---

1. 'దేశి సారస్వత విభూతి' - కిన్నెర - (డిసెంబర్ 1953) పుట: 553.

శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తి గారిచ్చే మాటల వల్ల ప్రాచీన కాలంగ మనుచరి దేవాలయాలల్లో సంకీర్తనలు పాడుబడుతూండేవని తెలుస్తుంది. 13, 14 వ శతాబ్దాల్లో కృష్ణమాచార్యుని నామ సంకీర్తనలు తిరుపతి, సింహాచలం మొదలైన దేవాలయాల్లో సంకీర్తనం చేయబడుతూండేవని వేటూరి ఆనందమూర్తి గారు శాసనాధారంగా చూపించారు.[1] దీనిని బట్టి కృష్ణమాచార్యులతో ప్రారంభమైన సంకీర్తన పద్ధతి ఎలా వ్యాపించిందని గ్రహించవలసి ఉంది.

"కృష్ణమాచార్యుల తరువాత చెప్పుకోదగిన పదకర్త, వచనకారుడు యాగంటివారు. ఇతని పదాలు, వచనాలు, ఏలలు కొన్ని ప్రచారంలో ఉన్నాయి. వీరికి ఏగంటివారు, యాసంటివారు, ఆగనంటివాడు అని నామాంతరం ఆయా పుస్తకాల్లో పుట్టింది."[2]

తరువాత పురాణ ప్రబంధ యుగాల మధ్యగల శ్రీనాథుని యుగంలో కూడా పదకవితలున్నట్లు తెలుస్తుంది. శ్రీనాథుడు రచించిన 'పల్నాటి వీర చరిత్ర' అనే వీరగాథా పదకావ్య సాక్ష్యం వల్ల శ్రీనాథుడు పద కవితలను ముదివిటుల క్రింద తీసిపారేశాడన్న వదంతి సరికాదని తెలుస్తుంది. పల్నాటి వీర చరిత్ర తెలుగు దేశీయ ఛందమయిన మంజరీ ద్విపదల్లో రచించబడింది. ఓరుగల్లులో 14వ.

---

1. 'మన సంకీర్తన భాండారము' – అక్షరార్చన – పుట; 173.
2. 'దేశీ సారస్వత విభూతి' కిన్నెర (డిశంబర్ 1953) పుట; 447

శతాబ్దంలో పల్నాటి వీరుల కథ పాడి వూడినట్లు క్రీడాభిరామంలో వుంది.
" మండుటి ద్వేషపు కొవ్వాలన్నీ కూడితె దేశిరాగ వైఖరులలో తాళముతో ఖేతర అంగముల మేళవింపుతో పొడుకొనుటకే పుట్టెను." [1] కవి సార్వభౌముడైన శ్రీనాథునికి పదకవితలపైన అభిమానం వ్యందనడానికి 'కీర్తింతు రెద్దాని కీర్తి గంధర్వుల గాంధర్వమున యక్షగాన సరణి' [2] అని పామర ప్రజల మన్ననలను పాత్రమైన యక్షగాన పద్ధతిని భీమఖండం[1-45]లో ప్రశంసించి చెప్పడమే నిదర్శనం. శ్రీనాథునికి కనకాభిషేకాది అనేక సన్మానాలు చేసిన విడియనగర సమ్రాట్టు ప్రౌఢ దేవరాయలు కొలువ (కనికల్ప భూజం) లో సాక్షాత్సంగీత దేవత, అభినవ భరతాచార్య, రాయబయకార తొడరమల్ల అనే బిరుదాలు పొందిన చతుర కవిసార్వభౌముడు వుండేవాడు. సంగీత చరిత్రలో రాయబయకార (రాజవాగ్గేయకార) ఉద్యోగం ప్రథమంగా ఆపేరుతో ఖితనినుంచే ప్రారంభించినట్లు కనబడుతుందనీ ఖితడు శ్రీనాథుని కనకాభిషేక సమయాన బిరుదు ప్రబంధాలు పాడి వుంటాడని శ్రీ రజనీకాంతరావుగారి ఊహ. [3] కాబట్టి ఆనాడు గేయ ప్రబంధాలు వుండవచ్చునని భావించవచ్చు.

---

1. 'శ్రీనాథుని పల్నాటి వీర చరిత్ర' - కిన్నెర (డిసంబర్ 1949) పుట; 58.
2. 'అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో జానపద గేయ ఛణితులు' పుట; 2
3. 'ఆంధ్ర వాగ్గేయకార చరిత్రము' పుట ; 33, 34.

సంకీర్తనా సాహిత్య వికాసం :- 15 వ శతాబ్దం తెలుగు సంకీర్తనా సాహిత్యానికి వసంతకాలం. ఆ కాలంలో వేలకు వేలుగా సంకీర్తనలు రచింపబడ్డాయి. తెలుగు సాహిత్యంలో మొట్ట మొదట లక్షణ బద్ధమైన సంకీర్తన సాహిత్యానికి పట్టం కట్టిన మహానీయుడు తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు. అందుకే ఇతడు పద కవితా పితామహుడుగా, సంకీర్తనా చార్యుడుగా ప్రసిద్ధి పొందాడు. ఇతని కాలం 15 వ శతాబ్దం. అంటే క్రీ.శ. 1408 నుండి 1503 వరకు. తాళ్ళపాక వంశ ఖ్యాతికి మూల పురుషుడైన అన్నమయ్య, అన్నమయ్య సతీమణి, పుత్ర పౌత్రాదులు కూడా కవులుగా, సంకీర్తనా చార్యులుగా ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రలో సుస్థిర స్థానం సంపాదించుకున్నారు. సుమారు రెండు శతాబ్దాలపాటు తాళ్ళపాక కవులు అవిచ్ఛిన్నంగా వివిధ ప్రక్రియల్లో అనేక గ్రంథాలను రచించి తెలుగు భాషా సాహిత్యాలకు ఎనలేని సేవ చేశారు.

అన్నమయ్య శ్రీ వేంకటేశ్వరుని ముద్రాంకితంగా ముప్పై రెండు వేల శృంగార అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు రచించాడు. మధురభక్తి భ్రాంతమైన దివ్య శృంగారం అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లో చోటు చేసుకొంటే, వైరాగ్య భక్తి, జ్ఞాన మానవతా ధర్మాలు అధ్యాత్మ సంకీర్తనల్లో చోటు చేసుకొన్నాయి.

మొట్ట మొదట పద కవితను గూర్చి నన్నయ మహాభారతం, ఆదిపర్వం, అష్టమాశ్వాసంలో నాగీ గీతాలను పేర్కొన్నాడు.

కం. " నీ గుణములు దొల్లియునా
గీ గీతములందు విని తగిలి యిప్పుడు మనో
రాగమునఁ జూడఁ గంటిని
భాగీరథి యందు నిన్నుఁ బరమోత్త చరితా " [1]

ఇది అర్జునుని తీర్థయాత్రా ఘట్టంలో చేబూచి అర్జునుని తొలిచూపులలోనే మోహించి, అతనితో పలికే సందర్భంలోనిది. ఈ తర్వాత నన్నిచోడుడు కుమార సంభవంలో పేర్కొన్న అంకమాలికలు, గౌడు గీతాలు, రోకటిగొని దంచుపాటలు, చవిదలింపుగ పాడే పాటలు పదసాహిత్యానికి చక్కని దృష్టాంతాలు.

ఈ తర్వాత పొక్కలికి సోమనాథుడు తన పండితారాధ్య చరిత్ర వాద ప్రకరణంలో—

" పదములు తుమ్మెద పదములు ప్రభాత
పదములు పర్వత పదము లానంద
పదములు శంకర పదమున్ నివాళి—
పదములు వాలేసు పదములు గొబ్బి
పదములు వెన్నెల పదములు సండి
వర్ణన మతి గణ వర్ణన పదములు " [2]

---

1. 'ఆంధ్ర మహాభారతము' భుజ; 2824 పద్య; 1371.
2. 'పండితారాధ్య చరిత్ర' భుజ; 513.
(ఆంధ్ర గ్రంథమాల వారి ప్రతి)

అని ద్విపద రూపంలో పేర్కొన్న పదాలన్నీ అన్నమయ్య రచనల్లో వున్నాయి. తెలుగు పదకవుల్లో సుప్రసిద్ధుడైన తాళ్ళపాక అన్నమయ్య పద కవితాపితామహుడని, సంకీర్తనాచార్యుడని, హరికీర్తనా చార్యుడని, పంచమాగమ సార్వభౌముడని పేరుపొందిన ప్రప్రథమ వాగ్గేయకారుడు. అంతకు పూర్వం తెలుగులో బీజప్రాయంగా వున్న పదకవిత అన్నమయ్య కాలంలో మూడు పూలు ఆరు కాయలుగా వర్ధిల్లింది.

తెలుగు సాహిత్య చరిత్రలో క్రీ.శ. 15వ శతాబ్దం అపూర్వమైన వర్ణనలతో, కవితా చమత్కృతులతో, రసాలంకారాది విశేషాలతో, సౌందర్య సైద్ధాంతికాలతో నిండిన కావ్య ప్రబంధాలు వెలువడుతున్న కాలం. రాజకీయంగా చూస్తే మహమ్మదీయుల దండయాత్రలతో చెల్లా చెదురైన మతవ్యవస్థ. అలాంటి సమయంలో వైష్ణవమత ప్రాశస్త్యాన్ని అన్ని రకాల ప్రజలందరికీ చాటి చెప్పే సాహిత్యాన్ని సృష్టించడానికి అన్నమయ్య సంకీర్తన ప్రక్రియను చేపట్టినట్లు తెలుస్తుంది.

అన్నమయ్య కాలం నాటికి చాతుర్లక్ష సంకీర్తన సుమాలతో శ్రీ సింహాద్రి నాథుడ్ని మెప్పించి, ప్రత్యక్షం కావించుకొని, తన పాటకు ఆస్థానిచే న్యాయం చేయించిన భక్తశిఖామణి ప్రథమాంధ్ర వచన కవితా చార్యుడుగా, పదకవితా ప్రపితామహుడుగా ఖ్యాతిగాంచిన కృష్ణమాచార్యుల సింహగిరినరహరి వచన సంకీర్తనలు (అన్నపాట) ప్రచారంలో వుండటం, 12వ శతాబ్దంలో శివకవులు దేశికవిత (ద్విపద)ను ప్రజలకు అతి సన్నిహితం చేయడం,

కన్నడ వాగ్గేయకారులు జానపద గేయరీతుల్ని తమ కవితావాహికగా చేసుకోవడం, ఈనాడు వైష్ణవ దేవాలయాల్లో జరిగే నాలాయిర దివ్య ప్రబంధ పఠనానికి ఆకర్షింపబడి స్వభాషలో కూడ వాటికి దీటుగా సంకీర్తనలు వ్రాయాలనే దృఢ సంకల్పం, జయదేవుని గీత గోవింద ప్రభావం అనే అంశాలను అన్నమయ్య సంకీర్తన రచనకు నేపథ్యంగా చెప్పవచ్చు.

తొలి తెలుగు వాగ్గేయకారుడైన తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుని మొగటి భార్య తాళ్ళపాక తిమ్మక్క. ఈమె అసలుపేరు తిరుమలాంబ. కాలక్రమేసీ ఈ పేరు తిమ్మక్కగా మారింది. 'సుభద్రా కళ్యాణమనే' '1163' పాదాల కృతిని రచించిన విదుషీమణి తిమ్మక్క. ఈమె తన గ్రంథాన్ని కేవలం పండితులకు మాత్రమే పరిమితమైన ప్రబంధ దోరణిలో కాకుండా ఆబాలగోపాలం చదివి అర్థం చేసుకొని పాడుకోటానికి అనువైన 'మండలీ ద్విపద' ఛందోగేయరీతిలో రచించింది. [ఈమె తన రచనను కావ్యమని కాకుండా పాట అనే చెప్పింది]. ఈమె 'మిన్నంది మొరసె నరసింగన్న కవిత్వంబు పద్య గద్య శ్రేణిన్' అని తెనాలి రామకృష్ణునిచే పొగడ్తకెక్కిన నరసింగన్నకు తల్లి. ఈమె తెలుగులో మొట్ట మొదటి కవయిత్రి. 'పద్మగ పెద తిరుమలయ్య పదమున కెలిగున్' అని తెనాలి రామకృష్ణ కవిచే ప్రసంశలందుకొన్న పెద తిరుమలయ్య పద కవిత్వంలో పేరుమోసిన కవి పండిత వాగ్గేయకారుడు. ఇతడు పదకవితా పితామహుడైన తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులకు, అతని చిన్న భార్య అక్కలమ్మకు జన్మించి

క్రీ.శ. 1458 నుండి 1554 వరకు జీవించి వేంకటేశ్వర వచనాలు (నీటి కే విన్నపాలని, వైరాగ్య వచన మాలికా గీతాలని ప్రసిద్ధి), వేంకటేశ్వరోదాహరణం, శ్రీ వేంకటేశ్వర సుప్రభాతస్తవం, (ఇది ద్విపద కావ్యం), శృంగార దండకం, శృంగార వృత్త శతకం, నీతి సీస శతకం, చక్రవాళ మండిరి, సుదర్శన రగడ, రేఫ ఱకార నిర్ణయం అనే లక్షణ గ్రంథం, ఆంధ్ర వేదాంతమని ఖ్యాతి గడించిన భగవద్గీత తెలుగు వచనం, ద్విపద హరివంశం, సంకీర్తన లక్షణ వ్యాఖ్య, శృంగార, అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు మొదలయిన అనేక ప్రక్రియలు రచించి సంకీర్తనాదికర్త, శ్రీమద్వేదమార్గ ప్రతిష్ఠాపనాచార్య, శ్రీ రామానుజ సిద్ధాంత స్థాపనాచార్య, వేదాంతాచార్య, కవితార్కిక కేసరి, శరణాగత వజ్రపంజర అనే బిరుదాలతో ప్రసిద్ధి పొందాడు. పెద తిరుమలయ్య పెద్ద కుమారుడు తాళ్ళపాక చిన తిరుమలాచార్యుడు, చిన తిరుమలయ్య శృంగార, అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు, అష్ట భాషా దండకము, తెలుగు సంకీర్తన లక్షణం అనే ప్రక్రియలు రచించి అష్ట భాషా కవి చక్రవర్తి, రామానుజ సిద్ధాంత స్థాపనాచార్య, వేదాంతాచార్య, కవితార్కిక కేసరి అనే బిరుదాలతో ప్రసిద్ధి పొందాడు.

పెద తిరుమలయ్య నాల్గవ కుమారుడు తాళ్ళపాక తిరువేంగళనాథుడు. చిన్నన్న అనేది ఇతని వ్యవహార నామం. 'చిన్నన్న ద్విపద కెలయగును' అని తెనాలి రామకృష్ణుని చాటువులకెక్కి ప్రఖ్యాతిగాంచిన కవి చిన్నన్న. ఇతడు ఉషాపరిణయం, అష్ట మహిషీ కళ్యాణం, పరమయోగి విలాసం

[ఇది ఎనిమిది ఉచ్ఛ్వాసాల గ్రంథం. ఇందులో పనిద్దరాళ్వాగుల చరిత్ర వర్ణించబడింది.] అన్నమాచార్య చరిత్ర అనే ద్విపద కావ్యాలు రచించాడు. మొదటి రెండు కావ్యాలు పోరాణికాలు. పరమయోగి విలాసం సుప్రసిద్ధ వైష్ణవ ప్రబంధం. అన్నమాచార్య చరిత్ర చారిత్రక కావ్యం. అన్నమయ్య జీవిత చరిత్రను తెలుసుకోడానికి ఇతడు ద్విపదలో రచించిన అన్నమాచార్య చరిత్ర ఆధార గ్రంథం. తాళ్లపాక జీవిత చరిత్రను ప్రామాణికంగా రచించి తెలుగు సాహిత్య చరిత్రలో ద్విపదకావ్య ప్రక్రియకు కావ్యత్వ సిద్ధి కల్పించాడు. కవి జీవితాన్ని కావ్యవస్తువుగా గ్రహించి జీవిత చరిత్రను వ్రాసే పద్ధతి అంతకుముందు లేదు. ఈ సంప్రదాయాన్ని ప్రవేశపెట్టిన తొలి తెలుగు కవి కూడా తాళ్లపాక వంశీయుడే కావడం విశేషం. ఇలా తాళ్లపాక కవులు వంశపారంపర్యంగా తెలుగు సంకీర్తనా సాహిత్యానికి, దేశి సారస్వతానికి ఎనలేని సేవ చేశారు.

16 వ శతాబ్దం పూర్వార్ధంలో మధుర కవితలు వెలిశాయి. తెలుగులోని మధుర కవితల్లో యక్షగాన ప్రక్రియ ఒక పద్ధతి. తీయని తెలుగుదనాన్ని ప్రదర్శించే దృశ్యరూపక కళా ప్రక్రియ యక్షగానం. 16 వ శతాబ్ది ఉత్తరార్ధంలో సుప్రసిద్ధులైన అనేకమంది కవులు యక్షగాన రచనలు చేపట్టారు. వారిలో కందుకూరి రుద్రకవి రచించిన సుగ్రీవ విజయం మొట్టమొదటిది. కృష్ణరాయల నాటి నిరంకుశోపాఖ్యానాన్ని రచించిన కందుకూరి రుద్రకవి 'దనుజమర్దన! కందుకూరి జనార్దనా' అనే మకుటం గల జనార్దనాష్టకంతో పాటు

'బలవదరి బలీకువార భాస్వదలీయ బలీదలీ హలీ' అనే మకుటంతో బలవదలీ శతకాన్ని కూడా రచించాడు. అదే కాలానికి చెందింది చక్రపుర రాఘువాచార్యుని కృతిగా పండితులు భావిస్తున్న విప్రనారాయణ చరిత్ర గ్రంథం లభించకపోయినా ప్రోలుగంటి చెన్నశౌరి [క్రీ.శ. 1485-1500?] సోభరి చరితం అనే జుక్కలకథ చెప్పినట్లు హరిభట్టు ఉత్తర నారసింహ పురాణ అవతారిక [ప:౩౫]ను బట్టి తెలుస్తుంది. సాళువ నరసింహరాయలు కాలంలోనే ప్రోలుగంటి చెన్నశౌరి ఈ సోభరి చరిత్రను గ్రంథస్థం చేసినట్లు తోచుస్తున్నది. చెన్నశౌరిని సత్కరించింది, పిల్లలమర్రి పినవీర భద్రుని పోషకుడని అతని భార్యలో ఒకామె అతని భక్తురాలని అంకితం తీసుకున్నది, కూచిపూడి భాగవతులు నృత్యం చూసి దుగ్ధాబ్ధిపై సంబెట గురవరాజును శిక్షించింది, అన్నమయ్యకు సమకాలికుడు, మిత్రుడు అని సాళ్వ నరసింగరాయలే. ఇతడు శ్రీకృష్ణదేవరాయల సవతితల్లి కుమారుడు.

యక్షగానం ఒక విధమైన ప్రత్యేక గాన ఫణితిగా ప్రాచీన కాలంలోనే గుర్తింపు పొందినట్లు తెలుస్తుంది. పాల్కురికి సోమనాథుడు తన పండితారాధ్య చరిత్రలో సమకాలికాలు, పూర్వకాలికాలు అయిన పాటలు రీతులను, ఉత్సవాల్లో ప్రదర్శింపబడే దేశి దృశ్యరీతులను వేష భాషలతో పాటు వగుసగా సేకరిస్తూ పేడుతూ యక్షగానాన్ని ప్రత్యేకంగా ఏ పేరుతో పేర్కొనక పోవడం వల్ల అతని కాలానికి ఇంకా యక్షగానం ఒక సాహిత్య ప్రక్రియగా రూపొందలేదని భావించవచ్చు. యక్షగానం అనే సమస్త పదాన్ని ప్రయోగించి పామర ప్రజల్లో

భండేదని చెప్పిన వారిలో శ్రీనాథుడు మొదటి వాడు. శ్రీనాథుడు తన భీమ ఖండంలో —

"కీర్తింతు రెద్దాని కీర్తి గంధర్వులు గాంధర్వమున యక్షగాన సగతి" — అని పేర్కొనడం వల్ల అంతకు ముందు నుంచి ఇలాంటి యక్షగానాలు భండేనని తెలుస్తుంది. ఐతే ఈ యక్షగానాలకు పండితుల లోకంలో సుస్థిరమైన భన్నట్టు కన్పించదు. ఈ యక్షగానంలో అనేక పదాలు, దరువులు, గేయాలు, క్లిష్టమైన భంటాయి. ఈ తర్వాత ద్విపదలు, చంపూకావ్యాలు వెలిశాయి. నిజానికి పామరుడైన ప్రయోజనం కోసం ఉద్దేశించబడినవే. అయినా కొంతవరకు ద్విపదలు పండితాధరణకు పాత్రమయినప్పటికీ పదకవితలకు ప్రాముఖ్యం వచ్చినట్లు కనిపించదు. కాని అక్కడక్కడ పండితామోదముద్ర పొందిన ప్రౌఢ కవుల ప్రబంధాల్లో కూడా నాయిక చెలికత్తెలతో కలసి భాలు సేకరించే సందర్భంలో రగడలనబడే గేయరీతులు చోటు చేసుకున్నాయి. ఈ విధంగా 17వ శతాబ్దంలో యక్షగానాలు విరివిగా రచించబడ్డాయి.

అచ్యుతప్ప నాయకుని కాలంలోని నారాయణ తీర్థులు [1580-1660]

అన్నమయ్య తర్వాత పేర్కొనదగిన గొప్ప వాగ్గేయకారుడు. ఇతడు శ్రీకృష్ణలీలా తరంగిణి అనే గేయకావ్యాన్ని సంస్కృతంలో రచించిన ఆంధ్రుడు. కళాప్రపూర్ణ శ్రీ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావు గారు "శ్రీకృష్ణలీలా తరంగిణిని సంస్కృతంలోని

యక్షగానం అంటారు."[1] ఆంధ్ర వాగ్గేయకారుల్లో అద్వితీయ ప్రతిభాశాలి అయిన నారాయణ తీర్థులు కృష్ణలీలా తరంగిణి కాక మరికొన్ని సంస్కృత గ్రంథాలు, తెలుగులో పారిజాతాపహరణం అనే యక్షగానం రచించాడు. ఇతడు కూచిపూడిలోనే రచన ప్రారంభించినా, రాజాశ్రయంకోసం తంజావూరుకు అంటే కూచిపూడి వారంతకు ముందే స్థిరపడిన అచ్యుతపురం వెళ్ళినట్లు తెలుస్తుంది. కూచిపూడి భాగవత మేళాలకు ఆద్యుడైన సిద్ధేంద్రయోగి ఇతని శిష్యుడు. ఇతడు తన 'భామా కలాపం' [కలాపమంటే కలత, కలసాం అని అర్థాలు చెప్పవచ్చు. వెరసి భామాకలాపం అంటే సాదవెళ్ళబోసుకోవడం అని అర్థం] తో కూచిపూడి సంప్రదాయాన్ని ప్రతిష్ఠించాడు. కాని అన్నమయ్య దగ్గరనుంచి క్షేత్రయ్య వరకూ వున్న మధ్యకాలంలో లక్షణబద్ధమైన పదకవితలు వెలయించినవారు కనబడరు. 'స్వరమేళ కళానిధి' అనే పేరుతో వున్న సంగీత లక్షణ గ్రంథకర్త అయిన రామామాత్యుడనే వాగ్గేయకారుడు రాయబయకార, అభినవ భరతాచార్య, తోడరమల్ల అనే బిరుదాలు పొంది రామరాయల ఆస్థానంలో వున్నట్లు తెలుస్తుంది. అప్పటివాడే రామరాజుచే సత్కరింపబడిన రామరాజ భూషణుడు (భట్టుమూర్తి). వీని దురదృష్టవశాత్తు అన్నమయ్యకు క్షేత్రయ్యకు మధ్య వున్నవారి కృతులు లభించలేదు. క్షేత్రయ్య దిక్కడే

---

1. 'ఆంధ్ర వాగ్గేయకార చరిత్రము' పుట: 175.

ఈ ప్రవాహంలో దీపం వలె నిలిచి ముప్పగోపాలాంకితంగా పదాలు రచించిన వాగ్గేయకారుడు. గీత గోవిందాన్ని రచించిన జయదేవుడే నారాయణ తీర్థులుగా, ఆ నారాయణ తీర్థులే క్షేత్రయ్యగా అవతరించినట్లు ప్రతీతి వుంది. "ఇతనికి పదకవితా పితామహుడైన అన్నమయ్య దొరవడి లభించింది. తెలుగు పదకవితా కన్నకు పితామహుడు త్యాళ్ళపాక అన్నమయ్యగాగంటిని. కాని మొనకుడే క్షేత్రయ్య. తాత మొదలుపెట్టిన పనిని తలపాలము దాక మోచిన తండ్రి యితడు."[1] అని రాళ్ళపల్లి వారు అభిప్రాయపడ్డారు. క్షేత్రయ్య శృంగారభరితమైన, అభినయాత్మకమైన పదాలు రచించి తన తర్వాతి వారికి మార్గ దర్శకుడయ్యాడు. అలాంటి వారిలో కొండ్రేటి నగగ సంస్థాన విద్వాధికారి అయిన సారంగపాణి, 'పరిమళరంగ' ముద్రతో పద కవితలల్లిన పరిమళరంగడు, మూవనట్లూరి సభాపతయ్య పేర్కొనదగిన వారు. క్షేత్రయ్య గోల్కొండ పాదుషా అబ్దుల్లా తానీషాను దర్శించినట్లు తెలుస్తోంది. అబ్దుల్లా పాదుషా తర్వాత గద్దెనెక్కిన అబ్దుల్ హసన్ తానీషా కాలంలో భద్రాచల రామదాసుగా ప్రసిద్ధుడైన కంచెర్ల గోపన్న భక్తి పరవశుడై అనేక కీర్తనలు రచించి తెలుగుల ప్రశంసలకు పాత్రుడయ్యాడు. రామదాసు కీర్తనల్లో కవితా వైభవం కంటే భక్తి, ఆర్తి, మొర, ఆవేదన, శరణాగతి మొదలైన వాటికే

---

1. 'క్షేత్రయ్య పద సాహిత్యం' పుట; 68.

ప్రాధాన్యం ఎక్కువ. రామదాసు తర్వాత పేర్కొనదగిన పదకర్త శ్రీ శేషగిరిపతి ముద్రతో అధ్యాత్మ రామాయణ కీర్తనలు శేష శైలేశాంకితంగా రచించిన మునిపల్లె సుబ్రహ్మణ్య కవి (1760-1820). ఇతడు కాళహస్తి సంస్థానాధీశుడైన కుమార వేంకటప్పనాయకుని ఆశ్రితకోటిలోనివాడు. నాట్యం చేసే వారిలో కృష్ణ శబ్దం తెలియని వారుండరు. ఈ కృష్ణ శబ్దం రచించింది సుబ్రహ్మణ్య కవే. తంజొవ్వూరు నాయక రాజుల కాలంలో పద కవితలు మహోన్నత శిఖరాల నధిరోహించాయి. శృంగార రసపోషులైన రాజులు పోషిస్తుంటే ప్రతిభా వంతులైన ఎందరో కవులు, కవయిత్రులు, గాయకులు, నర్తకులు వెలసిన ఆ రోజులు తెలుగు పద కవితలకు, సంగీతాది లలిత కళలకు నెలవయ్యాయి. కళాకారులు అన్ని ప్రాంతాలనుంచి తంజొవ్వూరికి వలస పోయారని చెప్పిన రాఘవన్ గారి అభిప్రాయం గమనించదగింది. 'మరాఠా, నాయక రాజుల పాలనతో తంజొవ్వూరులో చాలమంది భక్తి ప్రబోధకులు, సంగీత వర ప్రసాదులైన రచయితలు ఆంధ్ర, మహారాష్ట్రాలనుండి అక్కడికి వెళ్ళారు. ఆ కాలంలో సాహిత్య, సంస్కృతుల కూడలిగా తంజొవ్వూరు వెలుగొందింది. అది కర్ణాటక సంగీతానికి స్వర్ణయుగం' ("With Nayaka and Maratha rule at Tanjore, many devout teachers and gifted music Composers from Andhra and Maharastra went there; it was as it for a time all literary and cultural roads led to

Tanjore, this was the golden age of Karnatak music." [1]

క్షేత్రయ్యకు ఆశ్రయమిచ్చిన విజయ రాఘవ నాయకుడు [క్రీ.శ. 1673] స్వయంగా పదకర్త. ఇతడు తెలుగులో యాభై కృతులు రచించినట్లు ప్రహ్లాద చరిత్ర పీఠిక వల్ల తెలుస్తుంది. రంగాజమ్మ మొదలైన కవయిత్రులు పగకవిశేషం వారు రచించిన యక్షగానాల్లో అధిక ప్రాధాన్యం ఇచ్చారు. 'చతుర్దండి ప్రకాశిక' అనే లక్షణ గ్రంథ కర్త అయిన వేంకటమఖి విజయరాఘవస్య ఆస్థాన విద్వాంసుడు, ప్రముఖ వాగ్గేయకారుడు. విజయ రాఘవ నాయకుడు కాళీయ మర్దనం, కృష్ణ విలాసం, నిధ్రనారాయణ చరిత్ర, రఘునాథాభ్యుదయం, (ద్విపద కావ్యం) భ్రాంతనా హారణం, ప్రహ్లాద చరిత్ర వంటి ఐదవై యక్షగానాలు రచించాడు. యక్షగాన కృతులను నాటక రీతులలో నడిపించిన కవులలో విజయ రాఘవ నాయకుడు ప్రథముడు. ఇతడు మధుర కవితలకే ప్రాధాన్య మిచ్చాడు. ఇతడు, ఇతని ఆస్థాన విద్వాంసులు రచించిన యక్షగాన పద రచనల వల్ల విజయరాఘవ నాయకుని పరిపాలనాకాలం యక్షగాన పద రచనకు స్వర్ణయుగంగా కొనియాడబడింది. విజయ రాఘవ నాయకుని ఆస్థాన కవులలోని వాడైన కోనేటి దీక్షిత కవి చంద్రుడు 'విజయరాఘవ కళ్యాణం' అనే శృంగార రస ప్రధానమైన యక్షగానం రచించాడు.

---

1. 'తెలుగులో పదకవిత' పుట; 34.

'విజయ రాఘవ పట్టభద్రుని పట్టంపు కవి' నని చెప్పుకొన్న కామరసు వేంకటపతి సోమయాజి 'విజయ రాఘవ చంద్రికా విహారం' అనే యక్షగానం రచించాడు. 'సత్రమరులు' అనే మారుపేరు గల 'తంజావూరాన్నదాన మహానాటకం' అనే యక్షగానం రచించిన పురుషోత్తమ దీక్షితులు మొదలయిన వాగే కాకుండా పెద్దిదాసు అనే పదకర్త కూడా వుండేవాడు.

క్షేత్రయ్య తరవాత చెప్పదగిన పదకర్త, వాగ్గేయకారుడు చిత్తూరు మండలంలోని కార్వేటినగర సంస్థానంలో వున్న సారంగపాణి [1680-1750]. అన్నమయ్య తరువాత చెప్పదగిన పదకర్త క్షేత్రయ్య అితే, క్షేత్రయ్య తరవాత చెప్పదగిన పదకర్త సారంగపాణి. అన్నమాచార్యునితో ప్రారంభమయిన తెలుగు పదకవిత క్షేత్రయ్యతో కొనసాగి సారంగపాణితో విస్తృతమైంది.

మాకరాజు పెంకట పెరుమాళ్ళరాజు [1719-1732], అతని తమ్ముని కొడుకు మాకరాజు కార్వేటిరాజు [1732-1752] అనే కార్వేటి నగర రాజులచే ఆస్థాన విద్వాంసునిగా, విద్యాధికారిగా సత్కరింపబడి 'వేణుగోపాలముద్ర'తో పదాలు రచించి తరించిన ప్రసిద్ధ వాగ్గేయకారుడు సారంగపాణి. మహోన్నత రాజుల కాలంలో సంగీత సాహిత్యాలకు మధుర, తంజావూరు రాష్ట్రాలలో, ఎనలేని ఆదరణ లభించింది. గిరిరాజ కవి [1684-1748], 'మున్నాగు రంగ' ముద్రతో కీర్తనలు రచించిన ఘనం సీనయ్య [1704-1781], మెగట్టూరు కాశీనాథయ్య [1740-1762], 'ప్రతాపరామని' ముద్రతో కీర్తనలు రచించిన

మెరట్టూరు వీరభద్రయ్య, 'విడియగోపాల' ముద్రతో కీర్తనలు రచించిన పట్చి మిరియం ఘటి అప్పయ్య [1740-1833]. 'త్రిశతగతి' (త్రిగుచ్ఛయతి) ముద్రతో కృతులు, ప్రతాపసింహుని (క్రీ.శ. 1739-1762) కుమారుడైన ప్రతాపసింహునికి అంకితంగా సంగీతశాస్త్రగ్రంథం వ్రాసి ఆయనచే గుర్తింపు పొందిన మాత్ర భూతయ్య [1740-1833. ఇతని పదాలు మాత్ర భూతయ్య పదాలనే పేర వెలిసాయి] మొదలయిన ఎందరో పదకర్తలు వెలిసారు. ప్రభుత్వోద్యోగులు ప్రోత్సహించి ప్రభుత్వాస్థానాల్లో గౌరవ స్థానాలు ఇవ్వడం ఆనవాయితీగా వస్తూ వచ్చిన కస్తూరి రంగకవి పదకర్తగా కూడా ప్రసిద్ధుడు. 'కస్తూరి రంగ రంగా రంగా కావేటి రంగ రంగా' అనే మకుటం గల పదాలు ఇతనివే. ఈ తర్వాత కాలంలో పదాలతో పాటుగా జావళీలు, తిల్లానాలు, సంస్థానములు మొదలగునవి రచించబడ్డాయి. ఆ తర్వాత త్యాగరాజు [1767-1874] నాదోపాసనలతో సంగీతానికి పట్టాభిషేకం జరిగింది. భక్తి భావన రసప్రధానంతోనున్న కీర్తనలు రచించి త్యాగరాజు కర్ణాటక సంగీతానికి స్వర్ణయుగం ఏర్పరచాడు. క్షేత్రయ్య, సాధారణమైనటువంటి తన పదాలలో శృంగారానికి అభినయాన్ని జోడించి పదాలు రచిస్తే, త్యాగరాజు సంగీతానికి ప్రాధాన్యతనిస్తూ కీర్తనలు రచించాడు. ఇటు త్యాగరాజు తోటి గిరిరాజు కవి [తంజావూరునాయకులనేలిన శివాజీ దగ్గర మంత్రులలో ఒకరిగా ప్రసిద్ధుడైన వాగ్గేయకారుడు] కాలంలో ప్రారంభమై త్యాగయ్య నాదంలో ఒక చక్కని రూపం పొందింది. అన్నమాచార్యుని ఆధ్యాత్మిక సంపదను కర్ణాటక సంగీత

పితామహుడైన పురందరదాసు సంగీత స్ఫూర్తిని, భద్రాచల రామదాసు భజన సంప్రదాయాన్ని తన కృతులలో మేళవించి సంగీత సామ్రాజ్యానికి ఆధిపత్యం వహించిన వాగ్గేయకారుడు త్యాగరాజు. క్షేత్రయ్య, సాధగగసంతో వంటి వాగ్గేయకారులకు అన్నమయ్య శృంగార పదరచనా విధానం మార్గ దర్శకమైతే రామదాసు, మునిపల్లె సుబ్రహ్మణ్య కవి త్యాగరాజు వంటి వాగ్గేయ కారులకు అన్నమయ్య అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు ఆదర్శమయ్యాయి. అన్నమాచార్యుల కాలంలో సంకీర్తనగా, పదంగా ప్రారంభమైన రచన క్షేత్రయ్య కాలంలో శృంగార పదంగాను, రామదాసు నారాయణ తీర్థులు, మునిపల్లె సుబ్రహ్మణ్య కవి లాంటి వాగ్గేయకారుల కాలంలో భజన కీర్తనగాను, అధ్యాత్మ కీర్తనగాను, పరిణితి పొందింది. మార్గదర్శి శేషయ్యం గారు (కోసలముద్ర) మేగట్టూరు వీర రాఘవయ్యల రచనల్లో భాతు, కల్పన కొత్త పుంతలు తొక్కి త్యాగరాజులు నాటికి సంగీత ప్రధానమై కృతి అనే పేరు పొంది ప్రఖ్యాతి చెందింది. కనుకనే త్యాగరాజు కృతులకు 'త్యాగ బ్రహ్మోపనిషత్తు'లనే ప్రసిద్ధి కూడా కలిగింది. పర్యాయ ముద్రాకారుడైన తిరువాన్మూరు స్వాతి తిరుణాళ్ మహారాజు, 'వేంకట' ముద్రతో కృతులు రచించిన పల్లవి గోపాలయ్య మొదలైన వారు త్యాగయ్యకు సమకాలికులు, ప్రసిద్ధ వాగ్గేయకారులు. వీరిలో పల్లవి గోపాయ్యకు 'రాజ గోపాల కవి' అనే నామాంతరం కూడా వుంది. త్యాగయ్య తర్వాత ఈ సంగీతాన్ని పెంపొందించినవారు సంగీత త్రయంలో రెండోవారుగా పేరుపొంది

'శ్యామ కృష్ణ' ముద్రతో కీర్తనలు రచించిన శ్యామ శాస్త్రులు [1763-1827]
'గురు గుహ' ముద్రతో కీర్తనలు రచించి సంగీత త్రయంలో మూడవ వాగ్గేయకారుడిగా
ప్రసిద్ధి పొందిన ముద్దు స్వామి దీక్షితులు [1775-1835] వంటి వాగ్గేయకారులు
వారి కీర్తనల్లో ధాతు మాతువుల్లో ధాతువుకే అంటే సంగీత సాహిత్యాలలో
సంగీతానికే అధిక ప్రాధాన్య మిచ్చి సంకీర్తన సాహిత్యం క్రమవికాసానికి
ఆటంకం కలిగినట్లు తెలుస్తుంది.

రెండో అధ్యాయం

సంస్కృత సాహిత్యంలో అన్నమయ్య స్థానం

సంకీర్తనా సౌధ ప్రాంగణం

అన్నమయ్య స్థానం

బ్రహ్మమొకటె పరబ్రహ్మమొకటె పర
బ్రహ్మమొకటె పరబ్రహ్మమొకటీ

కందువగు మోనాధికమునిందు లేవ్వ
: అందరికీ శ్రీహరే అంతరాత్మ
ఇందులో జంతుకులమింతా నాకటీ
అందరికీ శ్రీహరే అంతరాత్మ [2-385]

సృష్టిలో ఉన్న స్థానాధిక్యతలు, ఎక్కువ తక్కువలు లేని చోటు ఒక్కటే. పశుపక్షి మత్స్యాది జీవకోటికి సమత్వం సిద్ధించేది భగవత్సన్నిధిలో మాత్రమే. రాజుకీ సేవకుడికీ తదితర పశుపక్ష్యాదులకూ ఆహార నిద్రాభయమైథునాలు

సమానమే. ఏనుగు యీడ కాసినా కుక్కపైన ప్రసరించినా ఎండ ఒక్కటే.
'గర్జిష్యం భూరు హాణాం శిఖిరి ఘుచశితాగ్రేషు తుల్యం పశంతః' అని సూర్య
శతకం మాల జోతివాడు, బ్రాహ్మణుడు త్రొక్కి నేలా ఒక్కటే. అలాగే ప్రత్యగాత్మలకూ
పరమాత్మలకూ ఇహలోకంలోనూ, పరలోకంలోనూ, ఇవ్వగలిగింది శ్రీహరి తిరునామమే.
శ్రీ వేంకటేశ్వరుడే బ్రహ్మం పరబ్రహ్మం. అదీ ఇదీ ఒక్కటే అంటూ భక్తి పారవశ్యంలో
'అలోకంబగు పెండ్లికంటి కావల' ఏకాకృతితో వెలిగే పరమాత్మని పసుగూ
విరామం లేకుండా వేలకొలదీ సంకీర్తనల్లో కొనియాడిన అన్నమయ్య సంకీర్తనా
చార్యునిగా, పదకవితా పితామహునిగా ప్రసిద్ధి పొందాడు. కలియుగ ప్రత్యక్ష
దైవమైన శ్రీ వేంకటేశ్వరుని మొట్ట మొదటిసారిగా ప్రస్తుతించిన ఆంధ్ర
వాగ్గేయకారుడు అన్నమయ్య.

తాతగారి సంకీర్తనల్ని చిన తిరుమలయ్య —

'శ్రుతులై శాస్త్రములై పురాణ కథలై సుజ్ఞాన సారంబులై
యతిలో కాగమ వీధులై వివిధ మంత్రార్థంబులై నీతులై
కృతులై వేంకట శైలవల్లభ రతి క్రీడా రహస్యంబులై
నుతులై తాళులపాక యన్నయవచో నూత్నక్రియన్ చెన్నగున్' అని స్తుతించాడు

అన్నమయ్య తన సంకీర్తనల్లో —

'పలికింతువు అక్షరముల పరగనవే వ్రాయింతువు
వెలయగ నీవే వెలిగా వేరొకటినే జేయుదువమీ' (ఉ-౨౯)

భక్తుల నోట మాట్లాడ్డాలను సలిపిస్తాడట్ట. పలికిన మాటలని /రామకోటి మొగ్గనెసగని/
భక్తి స్రవంతులతో ప్రాణమిస్తాడట్ట. అందుకనే నిన్ను విడిచి నేనొక్కనినీ ఉండలేనని
శ్రీ వేంకటేశ్వరుని ఉద్దేశించి పలికిన 'అన్నమయ్య' అసంఖ్యాకంగా పాటల్ని
గుదిగుచి పదకవితా పితామహునిగా, సంకీర్తనాచార్యునిగా ప్రసిద్ధులైనవిన విశ్వరూప
తోపి సంకీర్తన సామ్రాజ్యంలో అన్నమాచార్యుని స్థానాన్ని పరిణామింపజేసి స్వస్తుత
అధిక్షేపయోద్దేశం.

ఈ 'చక్రిచింత లేని జన్మంబు జన్మమే!
తరళ సలిలబుద్బుదంబు గాక
విష్ణుభక్తి లేని విబుధుండు విబుధుడే?
పాప యుగము తోడి పసుపల్ల గాక'

అని భక్త పోతన,

'ఆత్మశుద్ధి లేని ఆచారమదియేల
భాండ శుద్ధి లేని పాకమేల
చిత్తశుద్ధి లేని శివపూజ లేలరా'

అని వేమన పలికిన మాదిరిగా —

హరి నెలుగని జన్మమది యేలా ఓ —
పరుస నాతడు లేని చదువేలా

దయ దొలుగిన యట్టి తపమేలా

భయములేని యట్టి భక్తేలా

ప్రియము మానిన యట్టి పెనగేలా మంచి -

క్రియా విశుద్ధస్ర కీర్తన లేలా [ఉ-414]

అని పలుకుతూ భక్తి పద రచన చేసిన అన్నమయ్య మంచి లేదనే వారిని ప్రశ్నిస్తూ

విశ్వంధరుని వినుతించని విద్య, దయలేని సిసతపాలు, భయము లేని భక్తి,

మంచి ఫలితాలివ్వని కీర్తనలు కూడా వ్యర్థమని చెబుతూ జీవ్యలు మంచి

పనులకు బద్ధులై భగవంతుని కీర్తించాలని బోధించి కీర్తి కాంక్ష లేకుండా

రాజాశ్రయాన్ని ఇహలోక సౌఖ్యాలను త్యజించి పురుషోత్తముడైన

శ్రీ వేంకటేశ్వరుని సేవించి తన రచనలనే కాక తన జీవితాన్నంతటినీ

ఆ దైవానికే అంకితం చేసి పరమ భక్తాగ్రేసరుడైన అన్నమయ్య --

" కంటి నయ్య ఖిలాండ కర్తనేనధికు,

గంటి నా యఘము నిక్కము విడు కొంటి

పావనం బైన పాప వినాశనమ్ము

కోవిదుల్ కొనియాడు కోనేటి గంటి

నావంటి దీను విన్నపము ద్దరించు

శ్రీ వేంకటేశ్వరు సేవించు గంటి "[1]

---

1. 'అన్నమాచార్య జీవిత చరిత్ర' పుట; 23.

అంటూ సంకీర్తన రచన కొనసాగించి పదకవితా పితామహుడైన స్థానాన్ని పరిశీలించవచ్చు.

2.1. <u>పదకవితా పితామహుడు</u> :- తెలుగు సాహిత్యానికి నన్నయ, దేశి సంగీతానికి పెద్దిరికి సోమనాథుడు, ఉగాది పచన వాడ్మయానికి కృష్ణమాచార్యులు ఎలాగంటే వారో సంకీర్తన సాహిత్యానికి అన్నమయ్య అలాంటివాడని చెప్పవచ్చు. తెలుగు సాహిత్యంలో అన్నమయ్యకు పూర్వం కృష్ణమాచార్యుల వచన సంకీర్తనలు భక్తప్రపత్తికి అపూర్వమైన, ఆదర్శప్రాయమైన లక్షణ సిద్ధమైన పదకవితా ఉద్భవ స్రష్టగాను ప్రారంభించి పరిణత రూపాన్ని కల్పించి తెలుగులో తగువాటి వాగ్గేయకారులు కందరికీ మార్గదర్శకుడై నిలవడం చేత అన్నమయ్య పదకవితా పితామహుడయ్యాడు. ఏ భాషా పద సాహిత్యంలోనూ ఏ వాగ్గేయకారుడూ వెలువరించని శృంగార అధ్యాత్మ సంకీర్తనలను గానించడమే అన్నమయ్య ప్రత్యేకత.

తెలుగు సాహిత్యంలోని అపురూపమైన సంకీర్తన సాహిత్యాన్ని స్పష్టించి దానికి సంస్కృతంలో సంకీర్తన లక్షణం అనే శాస్త్ర గ్రంథాన్ని గానించి ఆ లక్షణాల్ని కనుగుణంగా అధిక సంఖ్యలో సంకీర్తనలు తెలుగు సంస్కృతాల్లో గానించి తరువాత వెలసిన ఎన్నో తరాల గేయకర్తలకు మార్గదర్శనంగా అన్నమయ్య విశిష్టతను సంపాదించుకొన్నాడు.

అన్నమయ్య కేవలం పదకవితా పితామహునిగా, సంకీర్తనాచార్యుడిగా ప్రసిద్ధి పొందడమే కాకుండా జీవితం అనేక విధాల తన ప్రతిభా పాటవాన్ని ప్రదర్శించాడు.

2.2. <u>ద్విపద కావ్యకర్త</u> :- అన్నమయ్య తాను చెప్పదలచిన భగవద్భక్తి, జ్ఞానము, వైరాగ్య నీతి బోధలు ప్రజలకు సులభంగా అర్థం కావటంకోసం ప్రజలు భగవద్భక్తులు ఆబాల గోపాలం అందరూ పాడుకునేలా సంకీర్తనలు రచించడమే కాక 'ద్విపద' లాంటి కావ్యాలు రచించాడు. రామాయణభాగవత నవరస ద్విపదలా అన్నమయ్య రచించాడని చిన్నన్న పేర్కొన్నా అది మనకు లభ్యంకానందుకు అయితే సంకీర్తనాత్మకంగా అన్నమయ్య రచించిన రామకథ, భగవత్స్తుతి, మహిమలు తెలుస్తున్నాయి.

అన్నమయ్య రచించిన మరొక ద్విపద కావ్యం శృంగారమంజరి. ఇది 517 పద్యాలు గల మంజరీ ద్విపద కావ్యం. ఒక బాలికకు స్వామిపై పుట్టుకొచ్చిన అనురాగం సఫలం కావడం శృంగార మండనీయమని ఇతివృత్తం. ఇది ప్రబంధ రీతిలో వ్రాయబడిన మనోజ్ఞమైన రచనా సంవిధానంతో కూడుకొన్న నిండు రచన. ఇది తరువాత వెలసిన ప్రబంధ కవులెందరికో మార్గదర్శకమైంది. అన్నమాచార్యుని శృంగార మండిరి రచనా ప్రణాళిక మొదటే భట్టు మూర్తి వసుచరిత్ర మహాకావ్యాన్ని నిర్మించాడు.[1] ఈ కావ్యం నాయికా నాయకుల వన విహారం, విరహం శైత్యోపచారాలు మొదలైన వర్ణనలతో తేట తెలుగు పలుకులతో హృద్యంగా సాగింది.

---

1. 'అన్నమాచార్య సాహితీకౌముది' - ఉపోద్ఘాతము.

ఉదా:- 'తామంబు మేన ప్రతాపంపు దొడగె-నూర్పులు మిగుల నిట్టూర్పులైనిగుడెం
బగ లెమ్మగాక్షికి వగలుగాఁ జొచ్చెఁ రాత్రులింతికి శివరాత్రులైతోఁచె' [1]

వి.వి. <u>శతక కర్త</u> :- ఎనిమిదేళ్ల బాలుడైన అన్నమయ్య తాళపత్రాలపై గణుమాకొనగ ఎక్కుతూ తులసిటతో ఒకరాతిపై పడుకొని నిద్రపోగుసప్పుడు జొగదగగ తులసిమొ మంగ కరుణించి పెద్ద ముత్తైదువ రూపంలో చెంత చేరి అన్నమయ్యను నిదురలేపి తీసుకొని వేదపీఠి స్వామి, తనకూ ఆరగించిన ప్రసాదాన్నం తినిపించి, కొండమీద స్వామి ఆలయం చేరేదారి చూపించి అదృశ్యమయింది. జొగన్మాత వరప్రసాదంతో అన్నమయ్యలో సారస్వతాగ్ని ప్రవేశించింది. తనకు కలిగిన అనుభూతికి ఉప్పొంగిపడి ఆనంద పారవశ్యంలో వేంకటేశ్వర మకుటంతో ఉసుర్లుగా జొగన్మంగళ తులమేల్మంగను బాల అన్నమయ్య శతకపాలికలతో అలంకరించి చంపకోత్పలాలతో అర్చించాడు.

దా:- "యోగ్యతలేని కష్టుడ నయోగ్యుడనట్లిటు, జూడ గర్భని
ర్భాగ్యుడనీ కృపామతికిఁ, బ్రాప్తుడనో యలమేలుమంగ నా
భాగ్యము నీకృపాగరిమ, బ్రాప్యము కాదె మటంచుసాగె నీ
భాగ్యవతీ శిరోమణిని బ్రస్తుతి చేసెద వేంకటేశ్వరా" [2]

---

1. 'శృంగార మంజరి' పుట: 11.
2. 'శ్రీ వేంకటేశ్వర శతకము' పద్య - 70.

చందా:- అమ్మకు దాళ్ళపాక ఘనుఁడన్నఁడు పద్య శతంబు సెప్పఁగన్
కొమ్మని వాక్పు సూనములఁ గూరిమితో నలమేలు మంగకున్
నెమ్మది నీవ చేకొని యనేక యుగంబులు బ్రహ్మ కల్పముల్
నమ్మదమంది వర్ధిలుము జిహ్వని లీలల వేంకటేశ్వరా" [1]

శ్రీ వేంకటేశ్వరాంకితంగా ముప్పై రెండు వేల సంకీర్తనలను రచించిన అన్నమయ్య తొలి రచన 'శ్రీ వేంకటేశ్వర శతకం' కావడం గమనించదగినది. వేంకటేశ్వర శతకమని పున్నా ఐందులో విషయ ప్రాధాన్యాన్ని బట్టి ఇది 'మగువాంబికా శతకమే' అని కే.శే. వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారి అభిప్రాయము. [2] ఈ శతాధిక అన్నమయ్య పదకొండు శతకాలు చెప్పినట్లు తెలుస్తుంది. కాని ఆ పన్నెండు శతకాలలో మనకు లభించిన శతకం వేంకటేశ్వర శతకం.

2.4. బహు భాషావేత్త :- 'సకల భాషలను ప్రతిలేని నానా ప్రబంధములన్ చేసి' అని చిన్నన్న అన్నమాచార్య జీవిత చరిత్రలో చెప్పడాన్ని బట్టి అన్నమయ్య బహు భాషా పాండిత్యాన్ని గ్రహించవచ్చు. అయితే అందులో చిన్నన్న 'సకల భాషలను' అని పేర్కొన్నాడే గాని ఆ భాషా వివరణాన్ని మాత్రం ప్రస్తావించలేదు.

---

1. 'శ్రీ వేంకటేశ్వర శతకము' పద్య - 100.
2. 'అన్నమాచార్య చరిత్ర' పీఠిక - పుట; 16.

అన్నమయ్య సకల భాషలలోనూ అనేకమైన ప్రబంధాలను గానంచేయడంతో అనేకమైన ప్రబంధాలను అనేక భాషలలో రచించడానికి కావలసిన సామర్థ్యం అన్నమయ్యకు కుదిరి గ్రహించవచ్చు.

అన్నమయ్య సంస్కృతంలో సంకీర్తన లక్షణ గ్రంథం, వేంకటేశ్వర విలాస కావ్యం అనే గ్రంథాన్ని రచించడాన్ని బట్టి ఆయనకు సంస్కృతంలో నిరవేశ స్వతంత్ర సామర్థ్యం ఉన్నాయని చెప్పవచ్చు.

అన్నమయ్య తేట తెలుగు పదాలను విరివిగా వాడినా ఉదాత్తమైన చాలా సంస్కృత భూయిష్టమైన రచన చేశాడు. సంస్కృత సమాసాన్ని మెప్పించడానికి సంస్కృత భాషలోనే ప్రత్యేకంగా పందలాది సంకీర్తనలు రచించాడు. ఈ సంకీర్తన లను కూడా యతి ప్రాసాది నియమాలకనుగుణంగానే రచించాడు. ఉదా:-

వరాళి

డోలా యాంచల డోలాయా హకే డోలా యాం

మీన కూర్మ వరాహ మృగపతి అవతారా

దానవారే గుణశౌకే ధరణి ధర మురుజినక

వామన రామ రామ పరశ్రీష్ణ అవతారా

శ్యామలాంగా రంగ రంగా సామ జవరద మురహరణ

దారుణ బుద్ధ కలికి దశనిధ్ధ అవతారా

శరపాణే గోసమానే శ్రీ వేంకట గిరి నిలయ [ఏ-374]

అనే ఈ సంస్కృత సంకీర్తనలో వరుసగా మత్స్య, కూర్మ, వరాహ, నాగసింహ, వామన, పరశురామ, రామ, శ్రీ కృష్ణ, బుద్ధ, కల్కి అవతారాలు వర్ణన-డంది. క్రమంగా పోటెంపబడిన ఈ అవతారాల పద్ధతి అన్నమయ్య భాషా సౌందర్యానికి, సంగ్రహ శక్తికి, ప్రతిభా సంపదనకు, ఆలోచనా సరళికి తార్కాణమని చెప్పనవ్వు.

అన్నమయ్యకు శ్రీ వేంకటేశ్వర స్వామి వలె బాగా మనసుకు పట్టిన దైవంగానో బల నరసింహస్వామి. సంకీర్తన యజ్ఞాన్ని నిర్వహిస్తున్న అన్నమయ్యకు భగవత్తత్వాన్ని ఉద్బోధించే వేదాంత రహస్యాలను తెలుసుకోవాలనే శుభ సంకల్పం కలిగింది. అన్నమయ్య అహోబల మధస్థాపకుడైన ఆదివన్ శఠకోపయతిని ఆశ్రయించి విశిష్టాద్వైత వేదాంతం అధ్యయనం చేసి, నృసింహ మంత్రాన్ని పొందాడు. మంత్ర ప్రభావంతో అన్నమయ్య వేంకటేశ్వరుని వలె విశేషంగా అహోబల నృసింహుని ఆరాధించాడు. శ్రీ వేంకటేశ్వరునిపై కాక అహోబల నృసింహునిపై రచించినన్ని సంకీర్తనలు మరే దైవంపై రచించలేదు. అన్నమయ్య ముప్పై రెండువేల సంకీర్తనల్ని రచించాడని చిన్నన్న ద్విపద ఉదాహరణంగా తెలుస్తుంది. ముప్పై రెండు అక్షరాల నృసింహ మంత్ర పఠన ప్రభావంతో ఆశ్చర్యానికి వేరు వంతున ముప్పై రెండువేల సంకీర్తనలు రచించాడని తాళ్ళపాక వాఙ్మయం

పరిష్కర్తలైన శ్రీ గౌరిపెద్ది రామసుబ్బశర్మగారి అభిప్రాయం.[1] అన్నమయ్య రచించిన —

శ్రీరాగం

భూల నేత్రాలు ప్రబలు విద్యుల్లతా -
కేలీ విహార లక్ష్మీనారసింహా /1-పల్లవి/

అనే సంస్కృత సంకీర్తనము ఉగ్ర నారసింహ వర్ణనకు ఉదాహరణగా చెప్పవచ్చు.

అన్నమయ్య సంస్కృత రచన ఒక స్వతంత్రమైన పద్ధతిలో ఉంటుంది.

వ్యావహారిక భాషలో ఎంత సులభంగా సరళంగా సంకీర్తనలు వ్రాస్తాడో అంత సులభంగా సంస్కృత భాషలోనూ రచనను చేసిన ఉద్దండుడు అన్నమయ్య.

2.5. <u>సంకీర్తన లక్షణ గ్రంథ కర్త</u> :- యోగ వైరాగ్య శృంగార సగటు ముప్పై గొడువేల సంకీర్తనలను శ్రీ వేంకటేశ్వర ముద్రాంకితంగా రచించి సంకీర్తనాచార్యుడుగా ప్రసిద్ధిపొందిన అన్నమయ్య సంకీర్తనలతోపాటు సంకీర్తనా పరిశుద్ధికి సంస్కృతంలో 'సంకీర్తన లక్షణ' మనే గ్రంథం రచించాడు. అందులో తన పద స్వరూపం గురించి విస్తృతంగా వివరించాడు. అయితే ఇది లభ్యం. కాని దీనికి అనువాదమైన సంకీర్తన లక్షణం తెలుగులో చిన తిరుమలాచార్య కృతమై లభిస్తుంది.

---

1. 'శ్రీ తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల జీవిత చరిత్ర' వచన రచన - పుట: 41.

అందులో —

" భగవత్కాములు గ్రుంగుంబులు
విగచిబాబిన లక్ష్మణములు వేంకటు భూమిం
గగవగ కీర్తన లక్ష్యము
లగు పద కవితా పితామహుండేగ్వదచెన్" [1]

ఇది చాలు వరకు భగవత్కాములు ప్రవచించిన పద్ధతేనని చిన అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తం పేగ్గొన్నాడు.

అన్నమయ్య సంప్రదాయంలో గానించిన సంకీర్తన లక్షణ గ్రంథానికి అనేక చేయడు పెద తిరుమలాచార్యుడు వ్యాఖ్యానం వ్రాస్తే తరువాత్కాలీన సంగీతంగా పద్ధ గురించి చెబుతున్నానని చిన తిరుమలార్యు మూడు మాట చెప్పాడు. తరువాతి సంప్రదాయ గ్రంథం లభించక పోయినా మనుమడి ఉన్నక్రమతి లభిస్తుంది. సంకీర్తన లక్షణాలు చెప్పిన అనేకాలైన లక్షణాలకు లక్ష్యాలుగా అన్నమయ్య సంకీర్తనలు గుర్తించాడు. లక్షణకారుడు లక్ష్యకర్త కావడం అన్నమయ్య ప్రత్యేకత.

౩.6. <u>వ్యక్తిత్వం</u> :- " వ్యక్తికి తనదంటూ వున్న సింగ ప్రత్యేక తత్వం వ్యక్తిత్వం. ఈ వ్యక్తిత్వం వల్ల సాటి మానవులలో శాశ్వత గౌరవం, ధన్యత్వం లభిస్తుంది.

---

1 'సంకీర్తన లక్షణము' పద్య: 13

కేవలం చదువుల వల్ల, పదవుల వల్ల, అధికారం వల్ల సాధ్యమే గౌరవం తాత్కాలికమే. వ్యక్తిత్వం వ్యక్తికి అమూల్యమైన ఆభరణం. నిజాయితీ, ధైర్యం, స్థిరత్వం, నడవడి, పరోపకార సంకల్పం, మనస్థైర్యం, దయ, వినమ్రత మొదలైన పరిపూర్ణతల వల్ల, ఆచరణ వల్ల కలుగుతుంది."[1]

పద కవితా పితామహునిగా, ద్విపద కొప్పర్తకవిగా, శతక కర్తగా, బహుభాషావేత్తగా, లక్షణ కర్తగా సమున్నత స్థానం సంపాదించుకున్న అన్నమయ్య వ్యక్తిత్వాన్ని తెలుసుకోవడం ఎంతైనా అవసరం. అన్నమయ్య వ్యక్తిత్వాన్ని తెలుసుకోవటానికి ఆయన మనుమడైన తాళ్ళపాక చిన్నన్న చిట్టిపదంలో వ్రాసిన అన్నమాచార్య చరిత్రము' ఆధారం. అన్నమాచార్య జీవిత చరిత్రే కాకుండా అన్నమయ్య రచించిన సంకీర్తనల వల్ల కూడా అన్నమయ్య వ్యక్తిత్వాన్ని తెలుసుకోవచ్చు.

డా. పొన్నా లీలావతమ్మ గారు 'అన్నమయ్య వ్యక్తిత్వాన్ని తెలుసుకోనూసిన ఆధార్శనను గూర్చి, తత్ప్రయోజనాన్ని గూర్చి పేర్కొంటూ — "అన్నమయ్య వ్యక్తిత్వాన్ని తెలుసుకోవడం వల్ల ఆయనపై భక్తి విశ్వాసాలు, ఆయన వ్రాసిన సంకీర్తనలపై ఆసక్తి, అనురక్తి, గౌరవం కలుగుతుంది. అన్నమయ్య హృదయంతో మనం సంకీర్తనలు, గానం చేసుకోవడానికి గమ్యం ఏర్పడుతుంది"[2] అని వ్రాశారు.

---

1. 'పద కవితా పైతామహుడు' పుట ; 279.
2. 'పద కవితా పైతామహుడు' పుట ; 300.

డా॥ పొన్నా లీలావతమ్మ గారు తిన్నమయ్య వ్యక్తిత్వాన్ని గూర్చి వ్రాస్తూ

"తిన్నమయ్య వ్యక్తిత్వం మేరు పర్వతం అంతటి మహోన్నతం, వేంకటాచలం అంతటి మహిమాన్వితం"[1] అని అభివర్ణించారు.

శ్రీ వేంకటేశ్వరుని సందర్శనానంతరం సమస్యాపూరణ నవనీత క్షీరసాగరాల పీఠభూమి నక్షత్రంలా వెలిగించిన తిన్నమయ్యకు తిరుమలనాథుని భక్తిగానాన్ని ఆపలేని ఉద్గుపాలతో నుంచిపోసింది. తిన్నమయ్య వేంకటేశ్వరుని వరప్రసాదని కొండక్కి పురిటి ప్రాయం నుండీ కూడా ఐది సెలకన్న ప్రసాదమని చెప్పినదే గుర్తుపెట్టుకొని త్యాగేవాడు కాదు. వేంకటపతి పేరు వివరించి జోలపాట పాడుతూనే నిద్రపోయేవాడు కాదు.

"
. . . . . తల్లి జోస్తు
పెట్ట రమ్మని యుగ్గు పెట్ట బోయునను
పనిబూని తిరుమలప్పని ప్రసాదంబు
గొనుమని యనక లోగొనడు కేరుచును
నెడపక తొట్టిలో నిడి యింతపాటు -
పడి యింత వడి జోల బాడినేని యును
వేంకటపతి పేరు వివరించి పాట
పొంకించ కుండిన బోరార డిలడు"[2]

---

1. 'పదకవితా పైతృయంతి' పుట; 307.
2. 'తిన్నమాచార్య చరిత్రము' పుట; 10.

లక్ష్మమాంబ భక్తిగీతాలు శ్రావ్యంగా పాడుతుంటే -(ఆనందపడి పరవసించే
అన్నమయ్యకు స్ఫురద్రూపుడిలా బాల్యం నుండే శ్రీనివాసుని మీది భక్తి సాగరమైన
పొంగించుకు పోయింది. అందువల్లనే సుముహూర్తాలు పెట్టిపడ్డి తీసుకొని గానమాడానికి
వెళ్ళిన బాల అన్నమయ్య తిరుపతి వెళ్తున్న సనకాదులనే భక్త బృందమంతా
కలసి వేంకట నగం / వేం కట తీతి వేంకటం: 'వేం' పాపాన్ని 'కట' తొలగించేది
త్రుంచేది అని వేంకట శబ్దార్థం / చేరుకొని భక్తి పారవశ్యంలో ...

" కంటి నవ్వుచిలాండ కర్థ నేనగుకు
గంటి నా యభము నిక్కము విడుకొనగ
పావనంబైన పాప వినాశనమ్ము
కోవిదుల్ కొనియాడు కోనేటిగంటి

నావంటి దీను విన్నపముద్ధరించు
శ్రీ వేంకటేశ్వరు సేవించు గంటి
ఘనుడర్థ మలవడనా దేవునెదుట
నదుపుగా సంకీర్తనంబులు సేయ " [1]

---

1. 'అన్నమాచార్య చరిత్రము' పుట : 23.

కంటి నభిలాండ కర్తనధికుని గంటి
కంటి నభములు వీడుకొంటి, నిధిమూర్తి గంటి
మహనీయ ఘనఘనాణుల శైలము గంటి
బహువిభవముల మంటపమును గంటి
సమృడు నవరత్న కాంచన వేదికల గంటి
రహి వహించిన గోపురము లవెగంటి [11-జిభా-కీర్తి]

అని భూపాల రాగంలో సంకీర్తన రచనకు శ్రీకారం చుట్టాడు.

అన్నమయ్య బాల్యం నుంచీ కూడా స్వామి వారిపై నిశ్చల భక్తి కనిగిన వాడు. ఎప్పుడూ దండె భుజాన తగిలించుకొని పాటలు పాడుకుంటూ కూర్చోవడం వింటే వాళ్ళకు నచ్చేది కాదు. దీనికి తోడు తల్లి దండ్రులు, అన్నా నని పెద్దలూ అన్నమయ్యను పిలిచి పనుల్లలకు పచ్చగడ్డి తెమ్మని ఆదేశించారు. అన్నమయ్య కొడవలి తీసుకొని అడవికి వెళ్ళి గడ్డి కోస్తున్నప్పుడు అలవాటు లేని కారణంగా ప్రమాదవశాత్తు బిటికెన వ్రేలు తెగి రక్తం కారింది. ఈ దురవస్థకు తన తల్లి దండ్రులు, బంధువులు కారకులని భావించి బాలుడైన అన్నమయ్య వారిపై విరక్తి చెంది, కొడవలిని నేలపై పారవేసి –

"ఎన్నటి చుట్టంబు లిటు వంటి వార –
యెన్నటి బంధుండ నేను వారలకు –
నీ పట్టి వెల్లి నాకేల కావింప

భానిందనాలోనఁ బాయు కేల్గుర్రసు

తేల్లియుఁ దండ్రియును స్థైనంబు గుగున్న ..

నేల్ల సంపదులనై యిల్ల చరదములు

నను బ్రోచు శేషాద్రి నాథుని గొలిచి

మని యెద . . . . . ,, 1

ధని నిశ్చయించుకొని గోవిందా . . . గోవిందా అనుచూ తిరుమలకు

వెళ్తున్న భక్త బృందంలో కలసి తిరుమల చేరుకున్నాడు. తరి వ్యక్తిగత వల్ల

అన్నమయ్యమన్న నిశ్చలభక్తి ప్రశ్నార్థం తెలుస్తున్నాయి. గర్భ కోసం నెళ్ళిన బిడ్డ

[బాల అన్నమయ్య] తిరిగి ఇంటికి రాకపోయేసరికి తల్లి దగ్గులు దిగులుపడి

అన్ని చోట్ల వెతుక్కొంటూ కొన్నాళ్ళకు తిరుమల చేరి, స్వామి సన్నిధిలో గుడున

విష్ణువనే యతీంద్రుని చేత పంచసంస్కారాలు [తాపం - రెండు భుజాలు మోద

ముద్రికలు ధరించడం, ఫుండ్రం - ముఖం, భుజం, వక్ష స్థలాల్లో కంపి ద్వాదశ

ఊర్ధ్వ పుండ్రాలు ధరించడం, నామం - దీక్ష తీసుకొన్న గగ్గర మండి శ్రీనివాస

దాసుడని పిలువబడటం, మంత్రం - ఓం నమో నారాయణాయ అనే

అష్టాక్షరీ మంత్రాన్ని స్మరించడం, యాగం - భగవదారాధన పద్ధతి]

చేయించుకొని వైష్ణవ దీక్షను స్వీకరించి, స్వామి ఎదుట కూర్చొని

---

1. 'అన్నమాచార్య చరిత్రము' పుట: 12

తన్మయత్వంతో స్వామిపై సంకీర్తనలు పాడుతున్న అన్నమయ్యను చూసి
తల్లిదండ్రులు పరవశించి పోయారు. బిడ్డపై వున్న మమకారంతో అన్నమయ్యను
తాళ్ళపాక రమ్మని తల్లి ప్రాధేయపడింది. సభా పాలినామస్మద్గణోపక్తుడైన
అన్నమయ్య తల్లితో తాళ్ళపాక వెళ్ళడానికి ఇష్టపడలేదు. ఆనాటి రాత్రి
తల్లిదండ్రులు కోడుకుతో అక్కడే నిద్రించారు. ఆ రాత్రి స్వామివారు అన్నమయ్యకు
కలలో కనిపించి ఆదేశించి —

" పరచింతలడిగి నాపైనె విన్నప్త —
భరుడవై యుండ శుభంబు లన్నియును —
నసమాత్మ నిను డెందమునని వరంబిచ్చి
జనని వాక్యము ద్రోయ జనదు కుమార
పోయి రమ్మని నప్పుడు మేలుకాంచి
యాయచ్చుతుని గొనియాడి మ్రొక్కుచును
జననియు దాను నిచ్చలు దొంటి భక్తికి
జనుదెంచి నిజ నివాసము బ్రవేశించె " [1]

కుమారా! ఇతరమైన చింతబడని భారం నామీద వేస్తే అన్ని శుభాలూ
కలుగుతాయి. తల్లిమాట జవదాటకూడదు. వెళ్ళి రమ్మని స్వామి చెప్పిన తర్వాత

---

1. 'అన్నమాచార్య చరిత్రము' పుటలు : 28, 29.

అన్నమయ్య మేటుకొని తల్లితోపాటు ఇంటికి వెళ్ళాడు. ఈ సంఘటన వల్ల అన్నమయ్యకు స్వామిపై ఉన్న భక్తి వినయాలు వ్యక్తమన్న తాయి.

తొళ్ళపాక చేరిన తర్వాత తల్లిదండ్రులు అన్నమయ్యకు పెండ్లి చేయ దలచి పిల్లనిమ్మని బంధుమిత్రులను అడిగితే, ఎప్పుడూ శ్రీరామ, గోవింద, నారి అనుకొంటూ సంసార జీవితం పట్ల విముఖత్వ చూపించే చాపగడ్డకు కన్నలను ఇవ్వమని వారు సమాధానం చెప్పారు. వాళ్ళకి కూడా శ్రీనివాసుడు కలలో కనిపించి తన భక్తుడైన అన్నమయ్యకు కన్యనలనిచ్చి వివాహం చేయమని ఆజ్ఞాపించాడు. స్వామి ఆదేశం వల్ల సంతోషించిన వాళ్ళు సంతోషంగా అన్నమయ్యకు తిరుమలమ్మ, అక్కలమ్మ అనే ఇద్దరు అక్కా చెల్లెళ్ళయిన కన్యలనిచ్చి వివాహం చేశారు. గృహస్థాశ్రమ ధర్మాన్ని నిర్వహిస్తున్న అన్నమయ్యకు తాను స్వీకరించిన విశిష్టాద్వైత మత తత్త్వాన్ని క్షుణ్ణంగా అధ్యయనం చేయాలనే సంకల్పం కలిగింది. వెంటనే అన్నమయ్య తన కుటుంబంతో తిరుపతికి వెళ్ళి నాటి ఆచార్యులలో ప్రసిద్ధుడైన తిరువళ్ళీ శతకోపయతిని ఆశ్రయించి అక్కడే కొన్ని ఏళ్ళపాటు గురుముఖతః వైష్ణవమత గ్రంథాలను, ముఖ్యంగా ఆళ్వారులు రచించిన 'దివ్య ప్రబంధం' అనే పద కవితా సంకలనాన్ని /ఆళ్వారులలో శ్రేష్ఠుడైన నమ్మాళ్వారు ఆదేశించగా శ్రీవైష్ణవాచార్య పరంపరలో ఉద్భవుడైన నాథముని 10వ శతాబ్దంలో ఆ కవితలన్నిటిని నాలాయిర (నాలుగు వేలు) 'దివ్య ప్రబంధం' అనే పేర గ్రంథ రూపంలో సంకలనం చేశాడు/, వాళ్ళకి శాస్త్రాలు బోధిస్తూ

శ్రద్ధగా అధ్యయనం చేశాడు. ఈ సమాచారం వల్ల అన్నమయ్య భాగవత భారత భాగవతాలను పూర్తిగా ఆకళింపు చేసుకొన్న పరమ భక్తాగ్రగణ్యుడని తెలుస్తుంది. శ్రీవైష్ణవులు గోవిందాష్టక శరణాగతి శాస్త్రంగా పరిగణిస్తారు. అహోబిలంలో నివసిస్తూ —

' అంతరంగమున తాను పాడి పలచిన చాలు
అంతటి మీది పను లాతడే యిచ్చును '

అని చాటే ప్రపత్తి మార్గ విశిష్టతను అన్నమయ్య చక్కగా అర్థం చేసుకొన్నాడు.

అన్నమాచార్యులు మానవజాతి కల్యాణం కోసం భగవద్భక్తి తత్త్వాన్ని సంకీర్తనల ద్వారా ప్రచారం చేశాడు. శరణాగతి తత్త్వాన్ని బోధిస్తూ, మధుర భక్తి సంప్రదాయాన్ని వివరిస్తూ సాగిన అన్నమయ్య సంకీర్తన పద్ధతి జిగన్మోహనమై ప్రసిద్ధి కెక్కింది. అతని సంకీర్తనలలోని పారిభక్తి తత్పరత, అనితర సాధ్యమైన అద్భుత భావన, పదలాలిత్యం, వీటితో పాటు అన్నమయ్యగాత్ర మాధుర్యం విన్న ప్రజలందరూ వేనోళ్ళ కొనియాడసాగారు. అన్నమయ్యకు లభించిన ప్రజాదరణను వర్ణిస్తూ చిన్నన్న —

" విన్న వారెల్ల సుప్పిర్యారి యిక్క
ప్రన్న వినుట నిండు పండుభ్రక్ సేయ
తుంబురుడో, నారదుడో, కాక బూవి

భూబుని తిరుగు గంధర్వుడో, కాక

మనుజుడో యన్నమయ్య" [1]

అని సర్వదినులు సంతోషించారని వర్ణించాడు. తాళ్ళపాకను సమీపంగా

చేరే టంగుటూరును పాలించే విద్యానగర దండనాథుడు సాళ్వ నరసింగరాయుడు

అన్నమయ్య విద్వత్తుని విని, తానే సకల పరివారంతో వెళ్ళి అన్నమాచార్యుని

దర్శించి వెలగేని కానుకలు సమర్పించి చేతులు మోడ్చి ---

"శ్రీ కృష్ణ మన్ననఁ గ్రీడి భూచక్ర ..

మేక శక్రంబుగా నేలిన పగిది -

నాలాగు మీ సహాయము నాకు గలుగ ...

నేటు భగ్నమొక్క నేక చక్రముగ

నన్ను మన్నించి విన్నపమాలకించి

కృష్ణ మాయాధికుడ కీగు దెంచి

మాకు బుద్ధులు సెప్పి మా చేయుప్యుడి

చేకొని మమ్ము రక్షింపరే ....." [2]

అని తనకు గురువుగా తోడు నీడగా నిలిచి ఆశీర్వదించమని ప్రార్థించాడు.

---

1. 'అన్నమాచార్య చరిత్రము' పుట; 30
2. 'అన్నమాచార్య చరిత్రము' పుట; 31

నరసింగరాయని వినయశీలానికి మెచ్చి వైష్ణవ దీక్షాస్వీకారానికి గాఢోపదేశం
కుపకరిస్తుందనే అభిప్రాయంతో అన్నమయ్య భగవత్సేవాంకర్యానికి దివిటీలపట్టగా వీరుడ
నంతవరకు చింతాపరని మాట ఇచ్చి నరసింగరాయని దీక్షాస్వీకారానికి ప్రోత్సహించాడు.

నరసింగరాయులకు తొట్టతొలినుంచి అభ్యుదయ పరంపరగ సంప్రాప్తిస్తూనేవుంది.
క్రమంగా అభికారం విస్తరించి, విజయనగర సామ్రాజ్యానికి పెనుగొండ దుర్గాధి
పతి అయ్యాడు. తన అభివృద్ధికి అన్నమాచార్యులు ఉపకరిస్తారని
భావించి, అన్నమయ్యకు పెనుగొండలో తన నగరు సమీపంలోనే ఇంక నగరు
నిర్మించి అన్నమయ్యను పెనుగొండకు ఆహ్వానించాడు. నరసింగరాయని కోరిక
ప్రకారమే అన్నమయ్య పెనుగొండలో తనకై నిర్మించిన నగరంలో నూతనమై
తన సంకీర్తనల ద్వారా విశిష్టాద్వైత మత వ్యాప్తి చేసుకొనసాగాడు.

అన్నమయ్య పదాలు శ్రుతులై, శాస్త్రములై, వేంకటేశుని వల్లభ గతి
క్రీడా రహస్యాలై కీర్తనలై పొంగాయి. ఇంక గోడు సోల్వ నరసింగరాయలు
అన్నమాచార్యుని తన కొలువుకు ఆహ్వానించి వేంకటపతిపై మధురగ పదాలను
పాడి వినిపించమని సభాముఖంగా ప్రార్థించాడు. సభలో కవులు, నిష్ణాతులు,
గాయకులు, సామంతులు, దండనాథులు కొలువుతీరి వున్నారు. అన్నమాచార్యుడు
రాజు కోరికను మన్నించి —

" చెలులార వేంకట శిఖరి నాయకుని
కలికికీ గడగంటి గనుపట్టు నెయ్యపు

-బెబవమీ గతినుగాఁ, డెప్పుడే గురిన
నబున్పునఁ బ్రాణేశునాటిన చూపు
నిలుపునఁ బెలుకఁ నుంచిన సోనితంబు
తలపోయుఁగాదు గదా" [1]

" ఏమొకో చిగురుటధరమున నొడనెడఁగస్తురి నిండెను
భామిని విభునకు వ్రాసిన పత్రిక కాదుగదా
కలికి చకోరాక్షికిఁ గడ కన్నులగెంపై తోచిన
చెలువం బిప్పుడి దేమో చింతింపరె చెలులు
నబువునఁ బ్రాణేశ్వరు పై నాటిన యాకొన చూపులు .
నిలుపునఁ బెరుకఁగ నుంటిన నెత్తురు గాదుకదా " [2]

అనే మధుర భక్తి సంభరిత పదాన్ని భావబంధురంగా పాడి వినిపించాడు.

రాత్రివేళ శ్రీనివాసునితో శృంగారం నెరపిన పద్మావతి (పద్మం తాల్చిన దేవి)
కువ వేళ శయ్యా మందిరం నుండి వెలుపలికి రాగానే ఉమెము నుసిసిు పర్యంతం

---

1. 'అన్నమాచార్య చరిత్రము' పుట; 36.
2. 'శృంగార సంకీర్తనలు' — సంపు; 12 సంకీ; 81.

గుచ్చి గుచ్చి చూస్తూ చెలికత్తెల పరిహాసం చేయటం ఈ పాటలోని ప్రత్యేకత. (దక్షిణ దేశంలో అమ్మవారిని 'అలర్ మేల్ మంగై'; పుష్పంపై ఉద్భవించిన తరుణి అనే తమిళ నామంతో వ్యవహరించబడం కనిపిస్తుంది.) ఈ పాట విని రాజు, సభలోని వారు తన్మయులయ్యారు. నరసింగరాయలు ఈ పాటలోని శృంగార భావానికి ముగ్ధుడై తిరిగి తిరిగి ఈపాటను పాడించుకొని 'ఖని కవిత్వం' అని ప్రశంసించాడు. ఈ పాటలోని కవితగాని, శృంగార భావం గాని కాళిదాసాది మహా కవుల కావ్యాలలో కూడా కానరాదని పొగడి అన్నమాచార్యుని కాంచన సాంబరాలతో ఘనంగా సత్కరించి, తనపై కూడా ఇలాంటి పాట రచించి పెట్టమని కోరాడు. వెంటనే అన్నమయ్య 'హరిహరీ!' అని చెవులు మూసుకొని —

"హరి ముకుందుని గొనియాడు నా జిహ్వ
నిను గొని యాడంగ నేర దెట్లైన"[1]

"నరహరి కీర్తన నాసిన జిహ్వ
వొరుల నుతింపగ నోపదు జిహ్వ"[2]

అని తన దీక్షను తెలిపి రాజు కోరికను తిరస్కరించి సభనుండి బయటకు

---

1. 'అన్నమాచార్య చరిత్రము' పుటలు; 36, 37.
2. 'అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు' — సంపు; 2 సంకే; 144.

నడిచాడు. తన పోషణలో ఉంటున్న సంకీర్తన పగుడు నిగుసుబట్టగా తన పరిజనం ఎదుట తన మాటను ధిక్కరించి వెళ్ళడం తీవ్రమని భావించిన నరసింగరాయలు భటులను పిలిచి అన్నమాచార్యునికి 'ముసుగు రాయర గండ' సంకెల బిగించి చెరసాలలో వేయించాడు. అప్పుడు అన్నమయ్య --

"సంకెల లిడువేళ, జింపెడు వేళ—
సంకీర్తి బుణదండ లాగెడు వేళ
వదలక వేంకటేశ్వరుని నామంటె
విడలింప గతిగాని వేరొండు లేదు
వసమాయె నుతగాడె నావగ పెల్లసుడుప్ప ---"[1]

"
ఈకటి వేళల అలపైన వేళలను
తీకువ హరినామమే దిక్కుమరి లేదు
. . . . . .
సంకెల బెట్టిన వేళ, చంప బిరిచిన వేళ
అంకిలిగా అప్పుల పారాగిన వేళ
వేంకటేశు నామమే విడిపింపగలిగాక
మంకు బుద్ధి బారిన మతిలేదు తెలిగు"[2]

---

1. 'అన్నమాచార్య చరిత్రము' పుట; 38.
2. 'అన్నమాచార్య అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు' సంపు-1 సంకీ; 158.

అని ఆర్త త్రాణ పరాయణుడైన శ్రీ వేంకట పెద్దయ్య ప్రార్థించగా సంకెళ్లు ఫూడి పడ్డాయి. ఈ అద్భుత దృశ్యాన్ని చూసిన గాణభటులు వెంటనే వెళ్ళి నరసింగరాయలతో చెప్పారు. అహంకారం, అధికార దర్పంతో విర్రవీగే నరసింగ రాయలు నవ్వి భటుల మాటలు నమ్మక లంచానికి ఆశపడి ఆ పని చేసినట్లు భావించి, ఏం జరుగుతుందో స్వయంగా తానే పరిశీలించాలనే ఉద్దేశంతో చెరసాలకు వెళ్ళి అన్నమాచార్యుని చూసి ఏమయ్యా అన్నమాచార్య! దగ్గరున్న వారికి లంచమిచ్చి వేయని సంకెళ్లు ఫూడిపోగారూడుతు నీ వెన్ని మాటలు చెప్పినా నిన్ను నేనిలా పోనిస్తానా. అదే నిజమైతే నేనుగూడ సంకెళ్లు మళ్లీ వేయిస్తాను. నీ సంకీర్తనకు అది ఫూడిపోతే నిజమని నమ్మి నీ పట్ల ఫుణ్య దైవాన్ని, నిన్ను, నీ మహిమను 'బాఫురే' అని మెచ్చి పోతిరానవచ్చునని తిరిగి సంకెళ్లు వేయించాడు. రాజు అజ్ఞానానికి అన్నమాచార్యులు బాధపడి, వేంకటేశ్వర మహిమను చాటి చెప్పే ఆ సంకీర్తన తిరిగి పాడాడు. వెంటనే మదాంధుడైన రాజు ఎదుటనే అన్నమాచార్యుని సంకెళ్లు ఫూడిపడ్డాయి. ఆ అద్భుత చర్యకు రాయలుదిగి పడి భయకంపితుడై తన తప్పిదాన్ని తెలుసుకొని అన్నమాచార్యుని అవతారపు రుషునిగా భావించి ఈయన పాదాలపై పడి —

'అపరాధినపరాధి నన్నమాచార్య
క్షమియించు నరసింహ క్షమణ శరణ్య'[1]

---

1. 'అన్నమాచార్య చరిత్రము' పుట: 37.

అంటూ క్షేమాభిక్ష వేడుకొని సట్ట మనిషితో కలసి అన్నమయ్య పాదాల పన్నీటితో కడిగి, పసిడి పూలతో పూజించి, తానెక్కి తిరిగే బంగారు పల్లకీ ఎక్కించి ఆ పల్లకీ కొమ్ము తన భుజాన మోశాడు. అన్నమయ్య ప్రసన్నుడై. ఇక మీదట భగవద్భక్తులను దైవేతరులుగా భావించి అవమానించవద్దని, కృతయుగంలో ధ్యానం వల్ల, త్రేతాయుగంలో క్రతువుల వల్ల, ద్వాపర యుగంలో అర్చనల వల్ల లభించే సమస్త శుభాలు కలియుగంలో హరికీర్తనం వల్లనే లభిస్తాయని చెప్పి, కనుక సదా హరినామస్మరణాసక్తులైన భక్తుల ప్రతిష్ఠలను భక్తితో సేవిస్తే శ్రీపతి అనుగ్రహిస్తాడని హితబోధ చేసి శ్రీనివాసుడు గర్భగుడి అంటూ రాజాశ్రయాన్ని విడిచి తిరుమల క్షేత్రానికి చేరుకున్నాడు. ఇవన్నీ అన్నమయ్య ధీరగుణం, క్షేమాగుణం, దృఢసంకల్పం వ్యక్తమవుతాయి

అన్నమయ్య నరసింగరాయలను విడిచి వేంకటాచలనాథుని సేవించి 'శృంగార మంజరి' రచించి స్వామివారికి అంకితమివ్వగా ఆ స్వామి అన్నమయ్య సంకీర్తన సేవకు పరవశించి ఆనాడు పొత్తపూరి నాగాచలుణ్ణయ్య, జోబళయ్య, అచ్యుతయ్య, అనంతయ్య, లక్ష్మయ్య, శ్రీ చెన్నమయ్యలు గోష్ఠిసేవ విని పసిబిడ్డ నయ్యాను; ఆ తర్వాత కృష్ణమాచార్యుని అధ్యాత్మ పదాల సంకీర్తనలు విని విరక్తుడ నయ్యాను; తిరిగి ఇప్పుడు నీ శృంగార సంకీర్తనలు వింటూ నిత్య యౌవనుడ నయ్యాను —

"
ఊడుగుమా బాతేక మాపన్నల జోల ...

పొడుగ నాడెల్లా బసి బిడ్డ నైతి --

నా కృష్ణు మాబాల్యు నద్భాన్నే నినుతి -

చాకరగొన్నాళ్లు నిరక్షుగడ్డనైతి

జగతి నీ శ్యంకాగ సంకీర్తనములు -

కగపడి మంచి ప్రాయపు వాడ నగుణి" 1

గని ప్రశంసించినట్టి నెప్పుడు అన్నమాచార్య స్వామివారి పట్ల భక్తి వినమ్రశీలుడు..

'పలికెడిది భాగవతమట, పనికిరాదు విష్ణుడు కాదన్నవారు గలరు' అని ఎంగిన

పలికిన విధంగా --

" వేదములో పొగడరు గోవిందు నుతింపు

నా దేవతలు కొనియాడ గోవింద

నీ నిన్ను రొనియాడు నెనతటి వాడ

నా నేర్పు నీ నేర్పు పగసి చూచినను

పలికెడు వీణ నాపలి చక్కదనము

సలికించు నతనిదై పరగిన నీతి" 2

---

1. 'అన్నమాచార్య చరిత్రము' పుటలు; 41, 42.
2. 'అన్నమాచార్య చరిత్రము' పుట; 42.

శ్రుతులు, పండితులు, సురలు, విత్తశోధులు నిత్యం నిన్ను కొనియాడుటలు
ఫుంటే నేనెంతవాడను స్వామీ! పలుకుతున్న వీణలోని మాధుర్యం పలికించే
వానిదైన విధంగా నా నేర్పు నీ నేర్పుకాదా. నీవే నా నాలుకపై నిలిచి దయతో
నా చేత ఇన్ని సంకీర్తనలు పలికించావార్య. వేయి పేర్లతో పిలువబడే గోవిందుని
నిన్ను ప్రస్తుతింప నేనెంతవాడను. అయినా నా చేత పొగడించుకొని
పోనీవే అని శ్రీకృష్ణార్పణ్ణి నాకు అంటగట్టావార్య అంతే—

"నా నాలికపై నుండి నానా సంకీర్తనలు
ఫూని నాచే నిన్ను బాగడించితివి
వేనామాల వెన్నుడా వినుతించ నెంతవాడ
కానిమ్మని నాకే ఫుణ్యము గట్టితివింతే చాలయ్యా"[1]

అని స్వామికి విన్నవించడంలో అన్నమయ్య వినయం వ్యక్తమవుతుంది.

భక్త పోతనకు వలె ఇహలోక సౌభ్యాలను త్యజింపచేసిన అన్నమయ్య
నరులపై నరాధిపతులపై పద కవితలు రచించడానికి ఇష్టపడక గురి చూచి
సృష్టి అంతా శ్రీహరి అధీనమని విశ్వసించాడు. ఆ దైవం ఉన్నా లేకుండా
జీవుడు ఏ పని చేయలేడని భావించి - 'హరియే సకల క్రియలై త్వష్ట యిచ్చుగాక
యెరవుల వారి చేత వెందాకావచ్చేని' [ఉ-126] అని పలికాడు.

---

1. 'అన్నమాచార్య అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు' సంపు; 2 సంకే; 338.

ఈ కాలంలో కొంతమంది భగవంతుణ్ణి మరచి మనుషులను సేవించడం చూసి ..

శంకరా భరణం

చీ-చీ నరులదేటి జీవనము

కాచుక శ్రీవారి నీవే కరుణింతు గాక

అడవిలో మృగ జాతి అయినా గావచ్చు గాక

వడి నితరులలా గొలువగ వచ్చునా

భ్రమివోని పుట్టి యై భ్రుండనైనా వచ్చు గాక

విడువక కేవలమైనా వేడ వచ్చునా [1-397]

అనే సంకీర్తనలలో – అడవిలో మృగంగానైనా పుట్టి వచ్చుగాని మనుషులనే వారిని సేవించరాదని, పక్షిగా పుట్టి గూటిలో పడి భృంగడు నవచ్చు గాని ఎంతో గొప్ప వారినైనా యాచించరాదని పలికాడు. ఏమైనా సరే నిశ్చలమైన భక్తితో శ్రీహరికే కరుణించాలని కోరుకోవడంలో అన్నమయ్య పరోపకార శీలం వ్యక్తమవుతుంది.

అన్నమయ్య సంకీర్తనల్ని అనుసరించి కొందరు సంకీర్తనలు రచించినట్లు తెలిసి సంకీర్తన ఛాయాపహారులైన కుకవులను అన్నమయ్య –

" పెర్రులాల మీకు వేడుక కలిగితేను

అర్రువంచి తడు కల్లంగ రాదా

ముడిచి వేసిన ప్రువ్వ ముడువ చోళ్లేము గాదు
కుడిచి వేసిన ప్రుల్లె కుడువగగా గాదు
బడినాకదు -చెప్పినగ బతి -చెప్పగబోతేము
అడరి క్రహరికది అనుహామగాదు" 1

అనే సంకీర్తనలో ఆక్షేపించినట్లు విమర్శకుల భావన. కాని ఈ కీర్తన పెన అనుబంధ రచన కావచ్చని డా. వేటూరి ఆనందమూర్తిగారి అభిప్రాయము.[2]

అన్నమయ్య మహామాన్వితుడు. అతని నోటి వెంట వచ్చిన మాట ఆక్షరాలు దిద్దినది. ఈ మహాత్ముని ఆ నోట ఈ నోట ప్రాకింది. అన్నమయ్య మహిమలు పిన్న ప్రుడులు తొండోపతండములుగా వచ్చి మాని నోని వెళ్ళకిష్టమైన కొర్కెలను తీర్చమని వెంటబడి ప్రార్థించుచుండేవారు. వారితో ఈతడు సంకీర్తన యాగానికి ఆటంకం ఏర్పడేది. తన చుట్టూ చేరి వారికలవడ అడ్డుపడుతున్న ప్రజల ఆగానికి విసిగిపోయిన అన్నమయ్య --

"పొసగ దేవ్రడిచ్చినా ప్రుజలొరి వగమీరు
విసిగి నే విడిచినా విడువరు లోకులు
కొసరేరు ముసరేరు కోరిక తీర్చమనేరు
పసలేని పనులకు బడలానే నోసను" 3

---

1. 'అన్నమాచార్య అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు' సంపు; 2 సంకీ; 494
2. 'తాళ్ళపాక సంకీర్తన కర్తలు' పుట; 38.
3. 'అన్నమాచార్య అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు' సంపు; 3 సంకీ; 2120.

అని తాను భవబంధాలు తెంచుకున్నా లోకుల ఆకలిని నిడిచి పెట్టగల నీదని లోకం పట్ల తన ఆవేదనను వ్యక్తం చేశాడు.

వి.గ. ప్రసిద్ధుల ప్రశంసలు :- అన్నమాచార్యుల సంకీర్తనల ఔన్నత్యాన్ని గ్రహించిన ఎందరో రాళ్ళపల్లి అనంత కృష్ణశర్మ గారు అన్నమాచార్యుని సంకీర్తన సౌందర్యాన్ని చూచి చెబుతూ ...

" అదొక సాగరస్థిత క్షీర సముద్రం. కావ్యమూల ధర్మమైన భావాత్మవంలో, శైలిలో, భావ వైవిధ్యంలో, రాశిలో అన్నమాచార్యుని రచనము మిగిలినది ఆంధ్ర వాఙ్మయంలో లేనొక్కటి లేదు. నగుబాట్లు పెట్టిన ద్విపద, సుదపదితము ఉద్ధరించి ఉన్నత స్థాయిని కనిగించిన ప్రబంధ అన్నమాచార్యునిదే "[1] అని ప్రశంసించారు. రాళ్ళపల్లి వారే అన్నమాచార్యుని ఆచార్యత్వాన్ని గూర్చి ....

" తెలుగులో పదకవిత్వం రచించిన వారిలో ఇతని కంటే ప్రాచీనులు మనకు గోచరింపరు. గేయ కవిత మనుష్యులకు సహజమైన పగమ ప్రాచీనమైన రచన. నిజమే కనుక ఇతర భాషల వలె తెలుగులోనూ అనాదిగా పాటలు రచించిన స్త్రీ పురుషులు ఎందరో ఉండి ఉంటారనేది సంభావ్యమే కానీ అవన్నీ కాలగర్భంలో మరుగున పడిపోయినవి. ఉన్నవాని కాల ప్రమాణం మనకు తెలియదు.

---

1. 'అన్నమాచార్య' పుట: 61.

కృష్ణమాచార్యుని సింహగిరి వచనాలు అన్నమయ్యకు ముందే పుట్టినా, అవి గేయరచనతే. ఐనా, అవి అంగాంగీ విభాగం లేక అఖండ గద్య ప్రాగగా, గేయ గుచ్ఛాలుగా మాత్రమే ఉన్నవి." [1] అని పలికారు.

అన్నమయ్య రచనా సామర్థ్యాన్ని ప్రశంసిస్తూ రాళ్ళపల్లి వారే --

" అన్నమాచార్యుల పదకవితలో మనలను సంస్పర్శించి పరవశపరిచే భావబలం, భాషా తీర్పు, అనుభవాలలోతు, వైవిధ్యం ఇంకే పదకవి రచనలలోనూ కానరాదు." [2]

అని పలికారు. వీరి మాటలను బట్టి వాగ్గేయకారులలో అన్నమాచార్యుని స్థానాన్ని మనం ఊహించవచ్చు.

అన్నమయ్య రచనా వైదుష్యాన్ని ప్రశంసిస్తూ ఆరుద్ర గారు --

" వైష్ణవాన్ని బమ్మెర పోతురాజు గారు పద్య కావ్యాలలో గానిస్తే అన్నమయ్య పదకవిత్వంగా రూపొందించారు. విశిష్టాద్వైతాన్ని మతంగా స్వీకరించినందు వల్లనే అన్నమయ్య ఈ సాహసాన్ని చేశారు. ఏమంటే ఆనాటికే పదకవిత్వమంటే పండితులకు తీసిపోయింది. తెలుగు పండితులు ఏమనుకొన్నాసరే ద్రావిడ వేదంతో తమిళ కవిత్వంతో ప్రత్యక్ష సంబంధమున్న విశిష్టాద్వైతాన్ని స్వీకరించిన

---

1. 'అన్నమాచార్యుల సంకీర్తనలు' (శ్రీ తాళ్ళపాక అన్నమాచార్య ముప్పదవ వర్ధంతి ఉత్సవ సంచిక) పుట; 14 (అన్నమాచార్యునికవిత వ్యాసం నుంచి)
2. 'అన్నమాచార్యుల సంకీర్తనలు' (శ్రీ తాళ్ళపాక అన్నమాచార్య ముప్పదవ వర్ధంతి ఉత్సవ సంచిక) 'అన్నమాచార్యుని కవిత' వ్యాసం నుంచి; పుట; 19.

అన్నమయ్య ఆ భాషలోని మధుర భక్తినంతా ఉమ్మరపిండి తేట్టెల్లాన్నెన్న గేయాలను తెలుగులో వ్రాయటాలనుకొని స్వయంభూ నుండి కవిత్వానికే తీసిపోని రచనలు చేశాడు.

తమిళంలో కవిత్వమంటే చులకే. వాటికీ సాహిత్యపు గౌరవముంది. అన్నమయ్య సంకీర్తనలను ఉత్తమ సాహిత్యంగా అనడమే అని వాళ్ళనే లంబ్రు" [1] అని పలికారు.

అధ్యయనపు వాదిగా అన్నమయ్యను స్మరిస్తూ డా. రాళ్ళపల్లి కృష్ణమూర్తి గారు

"స్వయంభువు సన్నిధానంలోనే గొప్ప ప్రజాకవి అయినవాడు. దేవదేవుళ్ళలో కవిత చెప్పడం ఆయన తెలుగువారికి సేర్వాడేమో! ఆనాడు నన్నయ్యా ఆ తరువాత అన్నమయ్య సాహిత్య రంగంలో విస్మయకారులు. సంస్కృతమూలం తప్ప తెలుగులో వ్రాసే అది కవితే కాదు అనుకునే రోజుల్లో ప్రజల భాషలో మార్గాన్వేషణ చేసి పదకవితా సీతామహుడైనాడు. దేశభాషలైన దృష్టి నిలిపిన నన్నయను అన్నమయ్యను తెలుగుడాది మరువబోదు. సంకీర్తన వైశిష్ట్యము, భగవత్స్తుతి ప్రాముఖ్యము వలన అన్నమయ్య నిస్సంశయంగా అయినాడు ప్రగతిశీల కవి అయినాడు" [2] అని పలికారు.

---

1. 'సమగ్రాంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర' పుట: 259. (సంపు:4)
2. 'శ్రీ తాళ్ళపాక అన్నమాచార్య జయంతి ఉత్సవ సంచిక'

అన్నమయ్య సంకీర్తనలు ప్రాముఖ్యాన్ని గురించి వివిధాభిప్రాయాన్ని ప్రకటిస్తూ — జ్ఞానపీఠ పురస్కార గ్రహీతలు పద్మభూషణ్ డాక్టర్ సి. నారాయణరెడ్డి గారు — "తెలుగు నాట ప్రథమ వాగ్గేయకారుడు అన్నమయ్య. ఆయన వ్యాకరణ గ్రంథము మాతృభాష సంగమ తీర్థాలు. కీర్తనలన్నీ గమనీయ కవితాగానసుధే. వస్తుపరంగా కూడా అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో అనేకవైవిధ్యముంది. భక్తి, భుక్తి, ముక్తి, ప్రబోధం, అధిక్షేపం, తత్త్వనిర్దేశం ఇలా ఎన్నెన్నో అంశాల్ని స్పృశించిన సముదాత్త రచనలవి" [1] అని 'అభినవనంది' పలికారు.

అద్భుతమైన భావాలతో అపారమైన సంకీర్తన సాహిత్యాన్ని సృష్టించిన అన్నమయ్య పద కవితా పితామహుడి మహత్త్వాన్ని గూర్చి స్పష్టపర్చి నారాయణరెడ్డి చెప్పుకొచ్చారు...

అన్నమయ్య చిన్ననాటిమండి ఉడిన మాటెల్ల నమ్మత కొమ్మనుగ
పాడిన పాటెల్ల పరమ గానముగ నమరిన వాడట. ఈ యుత్పత్తిని ఎట్లున్నను
శ్రీపొదరాయుల పదమునే రచనోత్సవమును గట్టించియుండును.

---

1. 'అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లో స్త్రీ ధర్మాలు' 'అభినందన' పుట: 13.

తన చుట్టూనూ వినబడుచున్నవా పాటలే గదా! అన్నమయ్య సర్వత్ర
ఎందుకన్న లేడు! అన్నిన నెందుఁ వ్యాప్తికి గాకేదు. నా దృష్టిలోనూ గానికి
శరణమిది – శ్రీపాదరాయలు యిందివిడిలో నాతోడొకటి నెందుఁ పాటలు భక్తి
యుతి చెన్న కేశవునిపై పదములు బాడి యుండుఁ. ఈ యుతి 'బాగు బాగ'ని
యుందురు. ఈ యుత్సాహమట్లే సాగి పద కవితా పితామహుఁడగు వరకు
పోయి యుండును. వాస్తవమున కన్నమయ్య సంతరించుకొన్న సాహిత్య యుంతయు
కావ్య కర్త కుండ వలసినది. చేసినది పద రచన. కావ్య కర్త గావలసినవాఁడు
పద కర్త యైనాఁడు. అతఁడు వేసిన తప్పటడుగు మన భాగ్యమైనది. వేంకన్న
అన్నమయ్య గూడ ఒక నాచన సోమనాథుఁడై యుండెడివాఁడు. ఆ బిగువును
వేఁగాని అతని వలెనే యితఁడును సాహిత్య రసపోషకుఁడు, సంవిధాన
భూషణుఁడు, సకల భాషా చక్రవర్తి"[1] అని పలికారు.

అన్నమయ్య ఆధిక్యాన్ని కొనియాడుతూ శ్రీ నారాయణాచార్యుల వారే –
"తెనుఁగు పదములను జోడించుటలో దిక్కనకు గుడి చేయి గున్నమయ్య
భావనా ప్రపంచములో విశృంఖలముగా తిరుగాడు నన్న మాచార్యులను
దిక్కన్న తేరి గూడ చూడలేదు. అతని చేతిలో భూత మైనము వలె వంగును.
ఆ కవి యిక్కొక్క భావ మొక్కొక్క నందన వనము. అన్నమయ్యలో 'గవిత్వమును

---

1. 'తెలుగులో పద కవిత' (ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ప్రచురణ) పుట 2.

వెదకుట సముద్రమున కోళ మిత్తెట్లు. అది సర్వాంగీణమైన చక్కెర బొమ్మ. ఎక్కడ తీపుగా నుండదు; ఇక నాతని సంగీతం; తాళ్ళపాక వారి రచనలు అర్థ భావ ప్రధానములు. త్యాగరాజు వంటి నాద ప్రధానములుగావవ్రి. వారి రచనలను సంగీత మల్పమైన యుపస్కారము. ఇతర భజన కీర్తనలలో నున్నంత సంగీత వాసన కూడ తాళ్ళపాక వారిలో దొరుకుట కష్టమే. వారి కొతీయములు.. నానుడులు - అనేక ప్రబంధములకు జీవ నౌషధములు. ఒక్కొక్కసారి యొక్కొక్క గంధర్వుడు భూలోకమున నవతరించును. అన్నమయ్య యట్టి గంధర్వుడు. ఆ జన్మలోనా గంధర్వుడు ముక్తి నందెను"[1] అని వివరించారు.

అన్నమయ్య ప్రభావం ఇతర పదకర్తలు కూడ గుండటాన్ని బట్టి కళాప్రపూర్ణ బాలాంత్ర రజనీకాంతరావ్ గారు - "అన్నమాచార్యుడు నీరు పోయని తెలుగు గేయ క్షేత్రమున క్షేత్రయ్య పదోద్యానము గాని, త్యాగరాజు కీర్తనా బృందావనము గాని ప్రభవించెడివి కావ్య మంటే ఎంతమాత్రము అతిశయోక్తి కాదు"[2] అని పేర్కొన్నారు.

అన్నమాచార్యుని ప్రతిభను, సంకీర్తనల ప్రాముఖ్యాన్ని గుర్తించి -చెబుతూ

---

1. 'అన్నమాచార్య సంకీర్తనములలోని వర్ణనలు' పుటలు: 323, 24
2. 'అన్నమాచార్యులవారి అధ్యాత్మ శృంగార సంకీర్తనలు - స్వర సమీక్షము' ప్రథమ సంపుటం; పుట; 30.

డా॥ పి.వి. గారిమన్నారు గారు -- "అన్నమాచార్యుడు పదకవితా పితామహుడే. మహా పండితుడు. రసికాగ్రగణ్యుడు. సంగీత సాహిత్యములు రెండింటిలో ప్రావీణ్యమును సంపాదించి ఆరాధ్యుడు శ్రీ వేంకటేశ్వరునకు భక్తిపూర్వకంగా సమర్పించిన మహనీయుడు. సంకీర్తనమంటే చూచినవారా చూచుటకొరకు రాసినది. సంకుచిత దృష్టియే దానికి కారణము. సంకీర్తనములు రేగుటమును ఉద్దేశము సాహిత్యానికి చేరినవే. నిస్సందేహముగ కీర్తనలలో ఉన్న ఏకత్వభావన మానవ కొప్పే రూపములలో లభించును. రెండును చేరితేనే కీర్తన ప్రత్యేకతనంతరించుకొను. సంకీర్తనములలో సంగీత సాహిత్యములు మిళితమైతే యుండుటచే ఏకకాలా శక్తి పెచ్చు. కీర్తన హృదయ తరంగాలను స్పందింపజేయుటమట్లు సుస్వర గద్యాడంబరం చేయనేరవు" [1] అని సమీక్షించారు.

అన్నమయ్య సంకీర్తనల సాహితీ విలువలను గూర్చి, ప్రతిపాదన ప్రత్యేకతను గురించి చెబుతూ ప్రతీయ ఆచార్య డా॥ వి.కె. గోడ్డే గారు -- "అన్నమాచార్య సంకీర్తనలు ప్రధానంగా దేశి సంప్రదాయానికి సన్నిహితంగా. అన్నమాచార్య భాష్య కూడా దేశీయం. అన్నమయ్య జీవితం కూడా గ్రామీణ వాతావరణ సంబంధమే. మౌలికమైన, అచ్చమైన దేశీయమైన, సంగీత సాహిత్య భాషా సంపన్నమైన అన్నమయ్య వాఙ్మయం తెలుగు సాహిత్యంలో అద్వితీయం. భారతీయ సాహిత్యంలో

---

1. 'తెలుగు వెలుగు' (తి.తి.దే. స్వర్ణోత్సవ సంచిక) పుట: 117.

అపురూపం. ప్రపంచ సాహిత్యంలో అత్యద్భుతం. బహుముఖ ప్రజ్ఞలమై బహువిధ కాంతుల్ని నవనవోన్మేషంగా ప్రసరించే అన్నమయ్య కృతులు పరిశోధకులు పొలిచే బంగారు గనులు"[1] అని 'అభినందన' పలికారు.

అన్నమయ్య సంకీర్తనలపై ప్రత్యేక అధ్యయనం చేసి, అందులోనే బహుముఖీయంగా విషయ పరిశీలన గావించి ప్రసిద్ధులు చే ప్రశంసలందుకొంటున్న డా. పొన్నా లీలావతిగారు అన్నమయ్య సంకీర్తనల ఆవశ్యకతను గూర్చి చెబుతూ — "మానవులలో నానాటికీ స్వచ్ఛమైన ప్రేమ, ఐకమత్యం, భక్తి విశ్వాసాలు అడుగంటిపోయి ధనదురాశ, పరపీడనాసా ప్రవృత్తి పెరిగిపోతున్న ఈ రోజుల్లో అన్నమయ్య సంకీర్తనల ఆవశ్యకత ఎంతైనా వుంది"[2] అని పేర్కొంటారామె.

అన్నమయ్య అభివ్యక్తిని, భావానురక్తిని ప్రస్తుతిస్తూ 'మధురభక్తి మందారమాల' అనే తమ అభిప్రాయ శీర్షికలో ఆచార్య డి.వి సుబ్రహ్మణ్యంగారు — "మల్లె పూలకంటే మెత్తనైన మాటలు, మకరందం కంటె మధురమైన భావనం, నవనీతం కంటె మృదువైన అభివ్యక్తి, అమృతం కంటె రుచియైన భావానురక్తి అన్నమయ్యగారి కీర్తనల్లో అమృతవర్షిణిగా సాటువారుతూంటాయి"[3] అని అభినందించారు.

ఈ విధంగా ఈ అధ్యాయంలో అన్నమయ్యను పదకవితాపితామహుడుగా, ద్విపద కావ్యకర్తగా, శతక కర్తగా, బహుభాషావేత్తగా, లక్షణగ్రంథకర్తగా, మహోన్నత వ్యక్తిగా దర్శించడం, అన్నమయ్యను గూర్చి, అన్నమయ్య సంకీర్తనల వైశిష్ట్యంగూర్చి ప్రసిద్ధ సాహితీవేత్తలు చేసిన్న అంశాలను పొందుపరచడం ద్వారా అన్నమయ్య స్థానాన్ని నిరూపించడం జరిగింది.

---

1. 'అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో భావపదగేయ ఘనతలు' 'అభినందన' పుట; 7, 8.
2. 'పద కవితా వైజయంతి' పుట; 216.
3. 'అన్నమాచార్యుల అమృతవర్షిణి' పుట; 5.

మూడో అధ్యాయం

అగ్నిమయ్యా సంకీర్తనల్లో సామెతలు పరిశీలన

అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో సామెతలు-వాడుకభాష ప్రాముఖ్యం

జానపదంలో పుట్టి, జానపదులతో పెరిగి జానపదుల మధ్య విశేష సంచారం చేసిన అన్నమయ్య తన వేలాది సంకీర్తనలలో సామెతల్ని విరివిగా ప్రయోగించాడు. అన్నమయ్యకు జానపదుల మనస్తత్వాల్ని పుణ్ణంగా తెలుసుకాబట్టి వారికి నచ్చిన రీతిలో సామెతల్ని ప్రయోగించాడు. ఏదైనా ఒక విషయాన్ని సూటిగా చెప్పడం కంటె వ్యంగ్య వినోదంగా చెబితే దాని ప్రభావం ఎదుటివారి హృదయంలో ప్రగాఢంగా ముద్రపడుతుంది. అందువల్లనే అన్నమయ్య విష్ణుభక్తి తత్త్వాన్ని, వినోక సంబంధమైన జీవిత సత్యాలను అన్నిరకాల ప్రజలకు సులభంగా తెలియజేయడానికి ఎన్నుకొనిన సామెతల్ని ప్రయోగించాడు. ప్రస్తుతం లభిస్తున్న పద్నాలుగువేల అన్నమయ్య సంకీర్తనల్ని పరిశీలించగా అనేక రకాల సామెతలు కనిపించాయి. 'అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో జానపదగేయ ధోరణులు' అనే అంశంపై పరిశోధన చేసిన డా. పొన్నా లీలావతమ్మగారు తమ సిద్ధాంత వ్యాసంలో ఒక భాగంగా

సామెతల్ని గూర్చి కూడ పరిశీలించారు. రెండవలు వారు సామెతల్ని మూడు రకాలుగా వర్గీకరించగలిగారు. మొదటి రకంలో సున్నితవ్యవహారంలోని ప్రసిద్ధమైన సామెతల్ని అన్నమయ్య తన సంకీర్తనల్లో యథాతథంగా ప్రయోగించినవి, రెండవ రకంలో లోకవ్యవహారములలోని ప్రసిద్ధమైన సామెతలకు పోలికగా కనిపించే బింబప్రతిబింబాలు. మూడవ రకంలో లోకవ్యవహారంలో లేకపోయినా అన్నమయ్య ప్రయోగించడం సామెతలుగా స్థాయిలోనివి అని వర్గీకరించారు.[1]

3.1. మొదటి రకం – లోకంలో వున్న సామెతలు :-

అందని మాని పంటకి నాసపడవచ్చునా [3-96, 2-235]

అగ్ని పాతే నుంటే చెమరించకుండునా [28-23]

అడవి గాసే వెన్నెలాయ [2-6, 1-194, 1-486, 2-235, 3-169, 3-344, 1-24]

అడుసు చారనేల కాళ్ళు గడుగగనేల [1-251, 14]

అమ్మే దొకటియును అసిమలోని దొకటి [3-176, 1-483, 28-14, 29-398, 30-98, 25-283, 22-327, 11-1భా-103]

అలప్రాదోపదు అడవి నెండదు [1-124]

ఆకటికి గుక్కెళ్ళు ఆసయినట్టు [2-96]

---

1. 'అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో జీవనపదగేయ ఛాయలు' పుటలు; 322-24.

కంచెము లాపలి మోడు కాలదన్న నేటికి [1-177, 3-20]

కంటికి గంటె రెప్ప కాచుక పుణ్డిన యట్లు [2-74]

కడుస్రా నిగడము కేస్సా దనిగుడు [1-124]

కనకము కనకమే కడు నిసుమసుమే [3-119]

కని గుడ్డును నదె పిది చెవ్వడు సునిదె [3-185]

కలగన్న చూటికి గంప యెత్తిన యట్లు [12-69]

కలిమోసినా వుట్ల నిక్క్ష చూచేది మాగుడాగు [1-376, 2గ-95, 2గ-30, 30-221]

కల్లమాడ దొడ్డ ముద్ద [20-377, 2-18]

కొలిన పుండ్లలా నుప్పటి చట్లుట [12-33]

కుక్క కాటు చెప్పటేటు [1-206]

కుక్క నోని కళాసమై [1-87]

కుమ్మర వాడు లేకే కుండ దాం బుట్టునా [2-130]

కుమ్మరికి నూత యేడు గుణియ కొక నాడవ్వను [1-64]

కూడు చీరగాని చోట్టై కోరగాని పోట్టై [1-88]

కూడు లేక యూకటికి గూరదిన్నట్లు [1-234]

కూడు వండుట గండి కొరకా [1-115]

కూర వండి కసవేర గోనీనా [3-175, 24-410, 25-427, 26-559, 27-520, 20-424]

కొగడ దవ్వటం యెలుక కొగకం [1-115, 3311, 11-1ధా-47]

కొగడలు మొగులు వేసినట్లాగు [25-559]

కొక్కెరలు వాలసల గుళ్ళినా [28-818]

కొలిమి గుళ్ళోగో సూడులాముళ్ళం [12-124, 26-585]

కోటి విద్యలుము గులటి కొలుకె [11-1ధా-47]

కోలికతు మిళిగద్దా [2ధ-2211]

కోలిన దాకటుండగం గొసగు వేరొకటులుడు [2ధ-5ధ4]

గడ్డ పొర మిగితే నాకలి దీరినా [1-177]

గత డులమూలు కెల్లు గట్టు గట్టు [2-125]

గత డులసేతు బంధనం [12-37]

గాలి గలప్పుడే తూర్పు గాంక [1-447, 28-75]

గుడి కొంచమయిన గుడిలో నేవుని మనేము ఘనమందురు [2-507]

గోడ బూసిన సున్నము కూడ పెట్టనేగనోపదు [25-467]

గోర బాయ్క్ష బానికి గా గొడ్డ తేల [22-124, 3-574, 25-325, 29-27]

గోరు చుట్టు పై గోకటి పోటు [12-238]

చంక దుడ్డా నింతలోనే శరణొర్ది (స్థి?) [28-14, 24-83, 24-155, 26-2ధ3]

చన్నోళ్లకు వేనోళ్లు తోడు [20-86]

చవియూ దీరదు చలమూ బాయదు [1-124]

చనవి నాకును వృథినాకి చవ్వతమం /సుభ-6/

చిచ్చు కాగిలించుకొనకే చనిపుడొగనకుండునా /సు-జగ్/

చెప్పితే సవ్వతిక్కినా పేసిన దోసము నాసు /సుజ-ఎ/

చెయ్యగ విత్తాకవటిడ డొల్లుకట్టె మోలాచె /సుగ-సంగ/

చెన్నా మునుచిన నాలాకి చెప్పితే గాంత /సుస-ఉసగ/

తెన నీడ తోడు వెలసి వృనడునా /సిగ-17/

తల్లికి తేని ముద్దు దాలనికి గనాదా /సు-ఉగ/

తాలమెగ పొంకులు సేగు తతగవందు నంటునా /సు-ఉఉ/

తాపమెరతి నాడుదుగు తనుసేగా మొంచుకోగు /సుగ-17/

తన దినవేమైన దోపువ్వను /1-417, సుగ-ఉ/

తిర్యని నోగ డేదు సేసినట్లు /3-416/

తెల్లని వెల్లాటాతే /సు-517/

తేలిన నీళ్ల నండు దేనినట్లవ్వను /2-జగ/

తొండను వెంగు సాకినింతే /సుఉ-3గ/

తోట్టి యెడ గత్తెగయు దోడనోగ జెల్లమేలు /సుగ-ఉ/

తోడమ నూడి పండు తీగెనంటుదు /సు-సుగ/

దంచనున్న కోలి పిండి తాలపాయు /1-గు/

దప్పికి నీరే ముందు /25-421, 515/

దప్పికి నెండమావ్యలు దొరగ దగ్గగ బోవ్యలు [2-43]

దప్పికి నేయి దాగినట్లు [1-1]

దప్పికి యెండ మావ్యలు తనివిదీరుచవేవ్య [22-273]

దిక్కు లేని వారికెల్లా దేవ్యడొక్కడే దిక్కు [3-271]

దేవుడిచ్చినా భూమిని నగమేడు [3-220]

నాలుక లూన బెల్లాలు యెదలూనగ గట్టెలు [25-368]

నిండు నీటనుండే దమ్మి నెగడుక మానునా [26-23]

నిండు బిడికి డైటు వేగం [2-35]

నిజము నిశ్చారమందురు [32-563]

నిద్రించువారి కాళ్లు గడుగ వశమా [25-545]

నిప్పు చెదలంటేనా [26-239]

నీటి కొలదీ తామర [22-256, 28-251, 2-393, 30-458, 26-376,
31-209, 32-139, 2-157, 14-200, 18-228, 18-423]

నీరు వట్టుకును నేయి మందగునా [25-545, 25-383, 26-7, 26-239]

నీరు వట్టితేనే తనది దీరునా [28-2, 18-242]

నుడుగులు దప్పినా నోము ఫలమిచ్చినట్లు [3-220, 1-376, 27-12, 27-310,
20-349]

నేతి బీరకాయ నేయి అందుతేదు [2-494]

నోసలు వ్రాసిన వ్రాలు నుసిగితే వకాసీనా [3-7]

పట్టిన దెట్లా బైడి [27-382]

పట్టు చేగె గనిచ్చిన వాని వలె [3-334]

పని గుంత కూలీ నంతే [1-213]

పగుసము సొకక పసిడొనా [3-75]

పాము కాటు చేరఁ దొమఁ బాసునా [20-382]

పొయదీసి పక్క తోక బద్దటు వెట్టి బిగిసి

చాయకెంత గట్టినాము చక్క నుండీనా [1-287]

పొర వేసిన ప్రల్లాకు బండి కల్లె మించినట్లు [3-466]

పొలు పాతే నీరు నీకే [27-214]

పోసిన కూటి కంటే పస్తైనా మేలు [26-17]

పిండం తే నిప్పటి యన్నట్లు [2-393, 1-213, 14-200, 18-423]

పిచ్చుక పై బ్రహ్మాస్త్రము [3-574]

పుట్టించిన దైవము పూరి మేపునా [3-7]

పెళ్ళి చెట్టు మందుగాదు [25-376, 25-435, 25-92, 31-231]

పైరు విత్తగా గొదము మొలచినట్లు [2-170]

పోసీ పోసీ ఐకసేల పోయిన నీళ్ళకు గట్టు [26-282]

ఫలియించి పసిడిలో బరిమళమాయ [27-445]

చేద గగచిన బూరె ప్రియమాగు [1-76]

మురగాని గ్లాడుట వేచు [12-4]

మంచమెక్కి వాళ్ళ తెంచము గేల [24-419]

మరుమనీగు కుంబాల బాసినట్లు [12-265]

మగడులేని మనుష్య గతుగునా [2-130]

మగడు విడిచినా మామ విడువని గుట్లు [3-220, 1-376, 2-476]

మనసుకు మనసే మణిసాక్షి [32-525]

మనసున నొకటియు మాటల నొకటియు [26-45]

మాని పండ్లు మేటి మాని కీగదనే భూడు [26-278, 32-61]

మింగిన కడికీకర జ్వాలా [26-226]

మీలకు తోతలు గరళ్ళు [12-124]

ముంచిక తలకు గాంట్లు ముగతకు జొవ్వులడిగేళ్ళ [21-383]

ముండేతి కంకణమున కద్దమా [28-7, 28-453, 12-84, 28-398, 32-61]

ముండేయూ నాడితే మోచేయూ నాడు [27-207]

ముల్లు దీసి కొట్టు మొత్తినట్టాయ [1-203]

ముల్లు ముంటగాని సోదు [12-167]

ముల్లు ముంటనే కాక ముసలాన దీరేనా [22-347, 25-555, 32-180]

మూలసున్న వారి నేల ముంగిట వేసేరా [26-311, 26-553, 27-504, 30-54, 31-182, 3-361]

మేతలు మరిగిన మేలి పిల్లలకు నీతులు గరపుట [12-284]

మేలు విచ్చి చెప్పగాదు మేడి పంటి బూనము [32-54, 33-37]

మొక్కై వైవ మెదుగుగాం వచ్చినట్లు [3-365]

మొక్కొకటి మొక్కగాను ముంబి నీవెనాకటాయ [28-504]

మోత్త నీటి మడుగులో యీత [12-285]

వగడ దగిగిన కూడవలె నాయు [1-80]

వడిగొన్న వానలేని నడుదలు గలవా [26-330]

వనసిధిగురిసిన వానలు [1-24, 2-235]

వరిచెడ నూదర బలిసిన యట్లాయ [1-72]

వాన గురియక తొల్లె వరదనీల [25-384]

విత్తక తొలుతే పైగు వేగే కొలగునా [26-330]

విత్తిన కొలదే చేరి మొలచేటి పైరు [3-96]

విత్తొకటియు జెట్టొకటి యతానా [2-387, 2-398, 3-478, 28-514, 27-378]

వెన్న చేత బట్టి నేయు మెరుగ నిరనేల [3-413, 1-202, 2-33, 2-506, 2-518, 3-180, 22-337, 22-422, 24-548, 25-427, 29-69, 14-97]

వెలుగే చేను మేయగ జొచ్చె [1-193, 29-593]

వెలుపించ బోయు తానే వెలుచినట్లు [2-29]

వెళ్ళి దెనసి రోకలి వెస జుట్టు కొన్నట్టు [3-174, 3-6, 3-343]

వెళ్ళేవాడు గంతువేసిన యట్టు [2-37]

వేడుకకు వెలలేదు [20-89]

వేడుకకు వెలలేదు వెన్నెలకు కొలలేదు [20-204]

వేడుకకు వెలలేదు వెన్నెలకు గురిలేదు [31-381]

వేడుకకు వెలలేదు వెన్నెల కెంగిలిలేదు [27-7]

వేడుకకు వెలలేదు వేసంగులకు గులలేదు [32-249]

వేడుకల కెంతైనా వెలపెట్టవచ్చుదా [22-232, 22-137, 24-97, 25-115, 28-222]

వేపచేదు వండితేను వెసనేల బెల్లమప్పను [3-123]

వేమారు డువి గొంటేను వేమే తీపు [27-102]

శతాయుష్క మంటేఁ గొంగు వట్టేవా [26-46]

శిరసుండగా మోకాలి సేస వెట్ట వచ్చునా [28-364, 3-175; 25-491, 14-171]

సముద్రములో వానలాయ [2-6]

సాదు రేగితే పాలమేర నిలువడు [20-305]

సిగ్గు విడిచిన మీద చీర గట్ట వలెనా [26-135]

సేసిన వారికి మరిసేసినంతే పుణ్యము [31-316]

హంస చేతి పాట నీరు నట్లాయ [2-6]

3. 2. రెండవ రకం – బింబ ప్రతి బింబాలు :–

అంగడి యూద చేతులు, అత్తమీద కన్ను [లోకంలోని వున్న సొమ్మంత]

-చేతులాకటి మీదట చిత్తమొక యిందు [ఉన్నమన్ను సొమ్ము, 2-72]

అడుసు తొక్కనేల కాలుకడుగనేల [లో.సా]

అంగళ్ళ జేమట లేల అట్టే తావిచ్చేయనేల [అ.సా, 18-177]

అగడు సేయగనేల ఆకులు వ్రాశింపనేల [అ.సా, 27-547]

ఉసురసురననేల ఆగడిబడగనేల [అ.సా, 27-188]

-ఆయము లాటగనేల భూరకాన వెట్టనేల [అ.సా, 25-467]

-ఉంగరమంపగనేల భూరకాన వెట్టనేల [అ.సా, 18-177]

-ఉశిరకే వెదకనేల వున్నవి చదువనేల [అ.సా, 10-176]

ఎగసక్కేలాడనేల యిబ్బుకము సేయనేల [అ.సా, 30-337]

ఎడ మాటాడించనేల యెమ్మెలు నెరపనేల [అ.సా, 20-475]

ఎవ్వరి నేపుననేల యెడ మాటలాడనేల [అ.సా, 18-264]

కడునడియాసలేల కాతాళించగనేల [అ.సా, 20-475]

కప్పురము దిననేల కడుజిలిబడనేల [అ.సా, 25-467]

కప్పగము లంటునేల కాకలు బారలునేల [అ.సా, 32-55]

-చచ్చి చచ్చి పుట్టనేల మొము బారిబడనేల [అ.సా 11-2భా-57]

-చిల్లరముచ్చట లేల -చేవట్టి పెనగనేల [అ.సా, 26-566]

చలిగినవ్వ నవ్వనేల సిగ్గులు వడుగనేల [అ.సా. 20-475]

చెక్కిన చేయుడనేల చనిగాలి బాగులనేల [అ.సా. 18-261]

చెక్కసొక్కి చెట్టవట్టి చేసన్నలిడనేల [అ.సా. 26-83]

చెలులు నడుగనేల చెమరించే భావాలేల [అ.సా. 20-475]

చేరి మాటాడించవనేల చెక్కుల నొక్కగనేల [అ.సా. 18-197]

తప్పులు వట్టగనేల తాదుకొనిచించగనేల [అ.సా. 32-135]

తమితోడ డింతించవనేల తాబోడి బడుగనేల [అ.సా. 18-197]

తలవంచుకొననేల తరితీపు సేయనేల [అ.సా. 20-475]

తల్లడించి పడనేల దైవము దూరనేల [అ.సా. 11-2 భా-50]

నిక్కి యిండ దాకనేల నీడకు బోనేల [అ.సా. 25-483]

పొంచి యవి చూడనేల పొనిక నెదకనేల [అ.సా. 32-550]

మనసు సోదించవనేల మగ్గములు చెప్పనేల [అ.సా. 30-337]

మేరమీరి నవ్వనేల మిక్కిలి పంతమీసేల [అ.సా. 30-337]

మోసపోతి ననేల మురుగ వగవనేల [అ.సా 11-2 భా-50]

రమణుల నంపనేల రంగుబరాతింతెయూల [అ.సా. 18-197]

వక్కణిలడుగనేల వంకలొత్తి నిద్దనేల [అ.సా. 32-550]

వక్కణిలడుగనేల వట్టి తలపోత వేల [అ.సా. 26-564]

వట్టి మోపు మోయనేల వడి ముబుగగనేల [అ.సా. 3-54]

వట్టి విచారము చేల వడఁబడనీకనేల [అ.సా. 32.3౪౨]

వట్టి విచారము చేల వాదులడుపగనేల [అ.సా. 31-147]

వలనని డొల్లియేల వాసులఁ బెనఁగనేల [అ.సా. 20-475]

వెంగలి యలుకచేల విరహతాపము చేల [అ.సా. 29-1౪౬]

వెగటై మొలయనేల వినయము చూపనేల [అ.సా. 30.337]

వేవేలు విన్నపాలేల వెనకకు మీఁగనేల [అ.సా. 20-40]

సిగ్గులు వడఁగనేల చింతించనీకనేల [అ.సా. 20-40]

సిబ్బితి పడఁగనేల చింతలఁ బాగులనేల [అ.సా. 11-1భా-153]

సెలవి నవ్వఁగనేల సిగ్గులు వడఁగనేల [అ.సా. 18-261]

సోదించ నేటికి యుండు సొట్టు వెంబడనేటికి [అ.సా. 1-౪౧౭]

అత్తపు మంచి లేదు చింతకు పచ్చి లేదు [లో.సా.]

ఆసలకు తనివి లేదాయాలకు సిగ్గులేదు [అ.సా. 14-31]

ఎక్కువ తక్కువ లేదు యెఱుకెలుంగమి లేదు [అ.సా. 2-84]

కన్నుల కసరు లేదు గర్వమించుకంత లేదు [అ.సా. 26-375]

కాలము కడములేదు కర్మము కడములేదు [అ.సా. 2-౫౨]

కూటమికి గుఱిలేదు కోరికకు కొదిలేదు [అ.సా. 27-340]

జ్ఞానమునకు దప్పులేదు జిన్నానకు దప్పులేదు [అ.సా. 2-10]

చిగురుకు -చేగతేదు సిగ్గులకు తప్పుతేదు (అ.సా. 27-1)

చుంబ్రులకు వంతతేదు సొంబ్రులకు నేళతేదు (అ.చిం. 27-3గ)

-చేవల బుత్తి మొదుగు -చేసి ముదుగుంతేదు (అ.సా. 2-5)

చిమ్మని డొన్నముతేదు తెగని కొరికతేదు (అ.సా. 2-8)

నవ్వులకు గుట్టుతేదు నగలునకు వెలతేదు (అసా. 14-3)

మచ్చికకు వెలతేదు మాటులకు తావుగతేదు (అ.సా. 27-3గ)

మతిలో మలుగుతేదు మాటులకొనువతేదు (అ.సా. 26-375)

మరుటికి వేళతేదు మాయలకు గుంతేదు (అ.సా. 27-7)

మాటలకు తుదతేదు మనసుకు గుంతేదు (అ.సా. 14-3)

గర్వసేయ డొంటుతేదు గాండ్రసాన కెమ్మతేదు (అ.సా. 26-106)

వాదభ్ర గర్వము తేదు పట్టి యాజ్ఞాగము గేదు (అ.సా. 2-8)

విన్నపాల కెడతేదు వేగిరించ బాద్దుతేదు (అ.సా. 26-106)

వేడుకకు వెలతేదు విచ్చి చెప్ప వేళగాదు (అ.సా. 27-6)

వ్రాలకు ముదుమీ తేదు చిక్కణ ముదివీతేదు (అ.సా. 2-3)

సాదించ బూద్దుతేదు డొంకించ వేళతేదు (అ.సా. 26-26)

అమ్మ పెట్టా పెట్టదు, అడుక్కు తినాతినయీయదు (లో.సా.)

అడ్డము చెప్పగరాదు అప్రగాదనగగాదు (అ.సా. 2-4)

అలమకుండగరాదు ఆసలు మానపరాదు (అ.సా. 18-200)

-ూస విడిపించబరాదు -ూనలదమాపగగాదు /అ.సా. 32-44/

ఉపమించి యాడరాదు వొడ్డుకోగాదు /అ.సా. 30-54/

ఎగసక్కెలాడగాదు యెదుగు మాటాడగాదు /అ.సా. 32-47/

ఎట్టిక టాపోబరాదు యెదుక సేసుకోగాదు /అ.సా. 32-46/

ఓల్లనని మానరాదు వాలసిపై కొనరాదు /అ.సా. 26-57/

కదిసి పెనగరాదు కొగిలించుకొనరాదు /అ.సా. 25-50/

కపురులు చూపగాదు కాకవచరించబరాదు /అ.సా. 30-54/

కరికరి బెట్టరాదు కాకలు సాలయురాదు /అ.సా. 32-50/

కాయము తనివందదు గర్వము భగ్యమందదు /అ.సా. 32-49/

కూటమి మీదెత్తగాదు కొరికలు -ుట్టగాదు /అ.సా. 22-27/

కోరిక చాయకురాదు గుణము కొనితేరాదు /అ.సా. 32-49/

గుట్టున నుండగరాదు కొసరి నవ్వగగాదు /అ.సా. 25-50/

గుట్టు సేసుకుండరాదు కూడితే మానగగాదు /అ.సా. 32-43/

గునియరాదాలుంచి కొసరరాదు /అ.సా. 30-54/

చనవున మీరరాదు సవత్తులదిట్టరాదు /అ.సా. 30-54/

చలము పొదించరాదు జంకించి చూడగగాదు /అ.సా. 25-50/

చలము సాదించరాదు సణగుల బెట్టరాదు /అ.సా. 26-47/

చేయి వట్టకుండరాదు సిగ్గులు వడగరాదు /అ.సా. 18-20/

-చేరువకు గాలరాదు -చెంగి -చెంగి పోరాదు / (ఆ.సా. 26-113)/

చూప్పువెళ్ళి పెట్టరాదు పుద్దులడుగగరాదు / (ఆ.సా. 29-67)/

తగవడుగగగాదు తారుకొణ్ణి బెట్టగాదు / (ఆ.సా. 30-542)/

తగవ్వలు బెట్టగాదు తెంగుకాణించగగాదు / (ఆ.సా. 32-473)/

తరవ్వలు బెట్టగాదు తమకించి దూరగాదు / (ఆ.సా. 32-473)/

తరవ్వలు పెట్టగాదు తగవ్వ దేరుచగాదు / (ఆ.సా. 32-539)/

తెలియరాదు మాట టీకొనియడుగరాదు / (ఆ.సా. 32-469)/

నవళ్ళపై డిల్లగాదు నవ్వ వెద వెట్టగాదు / (ఆ.సా. 22-219)/

నెయ్యని పోసుకోరాదు నీళ్ళని చల్లగరాదు / (ఆ.సా. 14-35)/

పగటు మెరయరాదు పదరరాదు / (ఆ.సా. 30-542)/

పక్కన సోదించగాదు బలిమి సేగుగగాదు / (ఆ.సా. 32-469)/

పాయము తప్పించదు భావము కొంచెమొంచదు / (ఆ.సా. 32-539)/

పూని వేగించరాదు బొంకితే నలగగాదు / (ఆ.సా. 25-607)/

బలిమి చూపగరాదు పంతములాడగరాదు / (ఆ.సా. 25-50)/

బెట్టి మాటాడగగాదు దిగువ చూపగరాదు / (ఆ.సా. 25-50)/

బొమ్మల డింకించరాదు పొరుగు చూపగరాదు / (ఆ.సా. 25-219)/

మచ్చిక మానపరాదు మర్కటు దాచగగాదు / (ఆ.సా. 32-603)/

మనసు నొప్పించరాదు మరిమారుకోగాదు / (ఆ.సా. 30-542)/

మనసు పట్టగగాదు మానిష్యంగకుండగాదు [అ.సా. 18-463]

మటుచి వ్రండగరాదు మాటితలుచుకోరాదు [అ.సా.18-341]

మంగు మాయుండరాదు మరినేరంచెంగానగాదు [అ.సా. 25 68]

ముంచి చేయి చూచరాదు మొనగోరు నెరపరాదు [అ.సా. 25-402]

రమ్మని పిలువగాదు గాంకుండిరాదు టిట్టగాదు [అ.సా. 25-403]

వదుసలడగగాదు వలపు చల్లగాదు [అ.సా. 32-443]

వలచి పై కొనగరాదు వలదని తోలగరాదు [అ.సా. 1.1]

వలపు చల్లగరాదు వడి మూబుగట్టగాదు [అ.సా. 26-413]

వలపు చెప్పగరాదు వయసుపై బూనుగాదు [అ.సా. 22-278]

వాడిక రట్టైనగదు వలపు సిగ్గైనగదు [అ.సా. 32-249]

విన్నవించకుండగాదు విరవరినబోగరాదు [అ.సా. 18-203]

వెకలిపై మీరరాదు వేసారు కొనగగాదు [అ.సా. 26-213]

అయిపోయిన పెళ్ళికి మేళం ఎందుకు [లోకంలోన్న సామెత]

ఎడమాటలికసేల యెనసిన పనులకు [అ.సా. 18-411]

తగుఁగాటంచైన మీద తగవేటికి [అ.సా. 29-27]

తేరిపోయిన పనికి తిరుగమాటేలా [అ.సా. 25-545]

అసిమిలో దొకటి, అమ్మేదొకటి [లో.సా]

ఎడసితే నోకసుణ మెదుటు నోకసుణం [అ.సా. 25-376]

:

ఒక్కపరి యిచ్చకము వొక్కపరి మచ్చరము / (ఉ.సు.సా. 25-15)

ఒలిసితే నాకటియు నొల్లకుంటే నాకటిగదుు / (ఉ.సు.సా. 25-23)

కంటే నాక మాటంగదుు గానకుంటే నాక మాటు / (ఉ.సు.సా. 30-36)

కనుచూపులనే కొంత కొంగటిలపుల్ల గొంత / (ఉ.సు.సా. 30-36)

కటువల నాకవాటు కప్పురాన నాకవాటు / (ఉ.సు.సా. 27-115)

కొంగటికాం నాకటి కొంకలలుం నాకటి / (ఉ.సు.సా. 26-77)

కొంతరాన నాకగతి కొంకలనే నాకగతి / (ఉ.సు.సా. 27 115)

నగవులం నాకటి నటనలు నాకటి / (ఉ.సు.సా. 27-203)

నగళ్ళలం నాకటి నగువడిలం నాకటి / (ఉ.సు.సా. 26-77)

పటుకులలం నాకటి భూవములం నాకటి / (ఉ.సు.సా. 26-77)

బొండిలోన నాకటినియు భూపతిలోన నాకటినియు / (ఉ.సు.సా. 10-176)

మంచపమపై నాకకాలు మరినేల నాకకాలు / (ఉ.సు.సా. 20-203)

మనసున నాకటి మాటలు నాకటే / (ఉ.సు.సా. 31-218)

మనసున నాకమాటు మటులగున నాకమాటు / (ఉ.సు.సా. 25-75)

మాటనాకటి చేతనాకటి / (ఉ.సు.సా. 32-16)

వంతులకు నాకమాటు వాసులకు నాకమాటు / (ఉ.సు.సా. 27-115)

వెలిదోచే దొకటి వేసములం నాకటి / (ఉ.సు.సా. 28-103)

వ్రాత వ్రాసే దొకటియు వక్కణించే దొకటియు / (ఉ.సు.సా. 30-90)

సన్నలు నాకంటి డింగెనలు నాకంటే /ఉ.సా. 31-2గ్/
ఏకటి కొలదే ఉపాగం /లా.సా./
కేమపట్టినంతే కాకకై కొనేవా /ఉ.సా. 27-3ఉ/
తేళ్ళు కొలదే కాక తమకించేవా /ఉ.సా. 27-3ఉ/
నగుబ్బ కొలదే కాక నాటుకొనేనా /ఉ.సా. 27-3ఉ/
పెనగే కొలది కాక ప్రియపడేవా /ఉ.సా. 27-3ఉ/
వలుబ్బ గలంతే కాక వద్దనుండేవా /ఉ.సా. 27-3ఉ/
ఎరడాకక నీడ హితమెరుగగాను /లా.సా./
కందపడి మరికొని గెలుపెరుగగాను /ఉ.సా. 1-11/
చూడఁ జూడఁగఁగొని సుఖమెఱిఁగగాను /ఉ.సా. 1-11/
తినక చేదుమఁదీపు తెలియుటేకాదు /ఉ.సా. 1-11/
ఎంత చెట్టుకు ఎంతే గాలి /లా.సా./
ఉడిగ మెంత ఎంతే భృబ్బు జెమటు /ఉ.సా. 32-552/
ఎంత వెలుగునకు నంతే చీకటి /ఉ.సా. 3-566/
ఎంత సంపదకు నంతాపద /ఉ.సా. 3-566/
ఏవంక జయమెంతయిగ్రహానంతే /ఉ.సా. 1-213/
గొనకొన్న పనియంత కూలీనంతే /ఉ.సా. 1-213/
తన కర్మ మెంత చేఁతయునంతే /ఉ.సా. 1-213/

తగులు దూరచ పైడెంత తూకమునంతే [అ.సా. 1-213]

తూలినంతే వాకిలి [అ.సా. 14-210]

దైవము కృపయంత తానావంతే [అ.సా. 1-213]

నగపతి చనసెంత నగభ్రానంతే [అ.సా. 1-213]

నెలకొన్న పిండెంత నిప్పటేనంతే [అ.సా. 1-213]

పురిగొన్న యీమెత పొగడూనంతే [అ.సా. 1-213]

పైడెంతే తూనికె [అ.సా. 18-422]

వచ్చినంతే లాభము [అ.సా. 14-210]

ఏమగు మింగిన వెలగపండు వలె [లో.సా]

ఏమగు దిన్న వెలగపంటి బేసము వలె [అ.సా. 2-149]

ఏ పుట్టలో ఏ పాముండో [లో.సా]

ఎవ్వరి భాగ్య మెట్టు తెలియగ వచ్చు [అ.సా. 24-199, 2-43]

ఏ రాయి అయితేనేమి పళ్ళూడగొట్టుకోడానికి [లో.సా]

ఎడపకున్న పసిడి సంకెనేమి యినుప సంకెనేమి

మెడకుదగిలి యుండి యెప్పుడు మీదు చూడరానివి [అ.సా. 1-217]

ఎల్లమి బసిడి గుదియ యేమి యినుప గుదియ యేమి తనకు

ములుగ ములుగ దొరితొరి మోదుటంత చాలదా [అ.సా. 1-217]

ఔషధానికి అపథ్యానికి చెల్లు [లో.సా]

ఉంతేటా నెపుధ మపర్ణ్యమున సరి [ఉ.సా. 3-566]

-చబువకు వేడికిని సరిసరి [32-1వ్వ]

-చేసిన కూలికి శ్రీతమునకు సరి [ఉ.సా. 3-566]

ధ్యానిన కర్మ భోగము సరి [ఉ.సా. 3-566]

మొఱాబిన దేహంము ముగియుటకును సరి [ఉ.సా. 3-566]

వాసుల జన్మము నడి మరణము సరి [ఉ.సా. 3-566]

కంచే చేను మేసినట్లు [లగా.సా]

తెరువే పోతకే సుంకరి దెలిపినట్లన్నను [ఉ.సా 2-వెర్]

కంబళ్ళలో ఉన్నగ తిండుమా వెట్టుక తేగనేల [లగా.సా]

గట్టి రాళ్ళలో మలిగండ్లేగనేల [ఉ.సా 2-454]

ఱాలు బింటా మలిగండ్లేగనేల [ఉ.సా. 28-వ్వ, 27-520]

కుక్కతోక పట్టుకొని గోదావరి ఈదినట్లు [గగా.సా]

మొటిక వట్టుక పోగు వెసగొండవాపుట [ఉ.సా. 2-491]

కూలిమి గల దినములలో నేరము లెన్నడును కలుగనేరవన్న [లగా.సా]

పన్ని మనసురాకున్న బలుకెల్లా వెంగేతే [ఉ.సా. 30-224]

కొరడను త్రవ్వి, ఎలుకను బట్టినట్లు [లగా.సా]

కులజుడై మూఢుడై కొరకా [ఉ.సా 1-115]

కుప్పసురుచుటు కసవ్వ కొరకా [ఉ.సా 1-115]

కొండ యెక్కుట దిగుట కొరకా /అ.సం 1-115/

కొటచు దుంచుట పొట్టు కొరకా /అ.సం 1-115/

గొప్ప యభ్రటిటి మదము కొరకా /అ.సా 1-115/

సముద్రము గడచి వోడలో గదిసి యిసుము దెచ్చినట్లు /అ.సం 3.57/

కొత్త నీరు వచ్చి పొత నీరు కొట్టుక పోయినట్లు /లో.సా/

పొత చీర మాని కొత్త-చీర గట్టినట్లు /అ.సం 2-41/

గతిలేనమ్మకు గండే పొనకం /లో.సా/

గతిలేని కూటికి గన్నదే మాడు /అ.సం 2-63/

తెగుదెంపులేమికి దీనగతే దిక్కు /అ.సం 2-63/

లెక్కలేని యప్పనకు వేమే కలిమి /అ.సం 2-63/

సతి లేని వానికి దిరిగినదే యాలు /అ.సం 2-63/

గురిగిండ్లు తనక్రింద నలుపెగగనట్లు /లో.సా/

ఎదుటి చందురు గందు నాదించే కన్నులు తన నలుపు దెంచీనా /అ.సం 2గ-17/

కలపించి కన్నులాని కళంకు దెలిగులేక, ఆవలాడిందురు

నలుపణా కించినట్లు /అ.సం 3-192/

మోసాన జలనిధిని మునినోరి యొంగిలనే

వ్యాసి వాసి నోరు తన వొద్ది యొంగి వెంచీనా /అ.సం 2గ-17/

గొట్టెల మందలా తోడేలు పడ్డట్లు /లో.సా/

కొండల యిండ దిగువగు వడ్డట్లు [ఉ.సా 1-64]

గోరింటయాలాన పుట్టి చాలొచ్చినట్లు [ఉ.సా 1-64]

గోటితాడు సాయే పనికి గొడ్డలెందుకు [లా.సా]

-చేసన్న వచ్చే పనికి -పట్టగలేటికి [ఉ.సా.పు-271]

గ్రామంబాత గడుగుబు మానవతి వాడక్కి నట్లు [లా.సా]

మదించిన యేనుగును మావటీడు నిద్దినట్లు [ఉ.సా 3-107]

చనువ్వ గలిగిన చోటు చంక నెక్కాది [లా.సా]

-చనువ్వ గలిగితేను సరసమాడుటంగాక

మనసైన యని -చోటు మచ్చిక గలుగునా [ఉ.సా 24-44]

-బలాత -చచ్చినా పులుపు పోవదు [లా.సా]

తనువ్వ వేసరినాను తలపు వేసరదు [అ.సా 1-37వ]

పాయము మరిసినాను భావము మరియదు [అ.సా 1-37ఎ]

చీకటి లేకుంటే దీపమేటికి [లా.సా]

-చీకటి వాసెను -చే దీపమేల [అ.సా 26-226]

-చెట్టుకు కాయ బరువా [లా.సా]

తోగకు కాయ కడు వేగై భగ్గుమనా [అ.సా 26-114]

చెప్పుతో కొట్టి శరగోపం పెట్టినట్లు [లా.సా]

-చేట్టపట్టి తియ్యగానను -చేసన్న సేయగ లేక [అ.సా 28-151]

తూలుతా రాళ్లనేసి తోడ బుళ్ళల వేయగ కలదా [అ.సా 32-143]

నీరు వట్టితే నేయి చేతికి వచ్చి మరి అవ్వల బన్నీరిచ్చితే అనువెరసెనా [అ.సా 32-143]

ప్రవ్వల వేసిన వారి బూచికాత వేయలేక [అ.సా 28-151]

ముసు గోపించి బెళ్ళలు మూసితే నమరునా [అ.సా. 28-2]

వెన్న ప్రూసినట్టి వారి వెలినిడి ప్రాయలేక [అ.సా 28-151]

చెప్పేదొకటి చేసేదొకటి [లో.సా]

చూచే చూపొకటి సూటి గుఱి యెకటి [అ.సా 2-141]

తానొకటి తలచిన దైవమొకటి తలచినట్లు [లో.సా]

ఒకటి దలఁచఁగా నేరుప్ప వేరొకటాయ [అ.సా 26-2]

తలపొకటియు చేతయు వేగొకటి యాయ [అ.సా 30-155]

నేనొకటి సేయ బోతే నేరుప్ప వేరొకటాయ [అ.సా 28-45]

తినగ తినగవేము తియ్యనై యుండు [లో.సా]

అన్నిటాఁ జూడ జూడగ నదే వెలుగు [అ.సా 30-224]

ఇంటిలోని చీఁకటే యట్టే తప్పక చూచితే

వెంటనే కొంతవడికి వెలుగిచ్చును [అ.సా 1-426]

కక్కసించి కూడితే కాయ పండౌను [28-505]

చూడఁ జూడఁగ చీఁకటిండ్లే వెలుగు [అ.సా 25-505]

పలుమరు చీకటి చూడఁగ జూడఁగ

బయలే వెలుగై తోచినయట్లు [అ.సా 2-137]

తినగా తినగా గరెచు చేదు [లో.సా]

-ఓప్పటేల్గ మదనాళ్ళి నోడలేగినప్పుడు అప్పటి సుఖ్ఖము నగుపించె [అ.సా 24.

గంపెడై గోరగోరితే కాటువే నోరు [అ.సా 27-102]

గుగవింటి కూతీతేను కాగితే గెనుమంసీరు [అ.సా 14-193]

గోర గీరు బాతేను గుతే యేరు [అ.సా 14-193]

-చలము సాటిలాచితే శశియే గవి [అ.సా 14-193]

-చేసూటి ముదిగితేను -చిగురే -చేగ [అ.సా 27-102]

పమ్మి సేగ బెట్టితేను పాటే పెరుగు [అ.సా 27-102]

పలుక సేరిచితేను బయ తెల్లాడిందిలి [అ.సా 14-193]

ముమ్మారు నూకొంటే ముటుకే వంగ [అ.సా 27-102]

మోవి తీపె కడునైతే మొగబాటుగా కుండునా [అ.సా 28-203]

రాసిదంచదోరకొంటే రాయే పిండి [అ.సా 14-193]

వేమారు -చవిగొంటే వేమే తీపు [అ.సా 27-102]

వేసర కడుగిడితే వెనకే ముందు [అ.సా 27-102]

వేసరక సలిచితే వేడైనా జిలువే [అ.సా 14-193]

తిన్న ఇంటి వాసాలు లెక్క పెట్టినట్లు [లో.సా]

పుష్పలందిందిన -చేత బూచి రాలుదించినట్లు [అ.సా 26-31]

పుష్పల వేసిన వారి బూచి కాయల వేతురు [అ.సా 18-416]

పుచ్చలు వేసిన వారి బుగ్గిపట్టు వేతురా [అ.సా 26-246]

వెన్న వేసినట్టి వారి వెసగాత వేసినట్టు [అ.సా 26-184]

తొండ ముదిరి -ఊసగవెట్టి అయినట్టు [లో.సా]

కేతిముదిరి మొడిదకాయ్యా [అ.సా 26-400, 26-428, 30-458, 14 పొ 31, 18-530, 20-80]

పుచ్చ్వముదిరి గక్కునఁ బండె యైనట్టు [అ.సా 2-518]

పుచ్చలు బాయఁగాను పూఁపలాయె [అ.సా 26-553]

పూపఁలు ముదరఁగాను పుఁపసయ్యా [అ.సా 26-400]

దిల్లికి దిల్లే పుల్లికి పుల్లే [లో.సా]

కంచు గంచే పెంచు పెంచే [అ.సా 20-207]

కప్పురమదే కాక కస్తూరిగా మూకొనేరా [అ.సా 2-467]

కొండ కొండే కాక యితరముగా జూచేరా [అ.సా 2-467]

డొక్కు డొక్కే కాక దిరిసెపు పువ్వైనా [అ.సా 12-368]

తిట్టు తిట్టే కాక దీవెనగా వినేరా [అ.సా 2-467]

తీపు తీపే కాక -చేదుగ జేకొనేరా [అ.సా 2-467]

మాపు దాకాఁ గాసలిన మాను మానే గాఁయి గాయే [అ.సా 14-287]

రాయి రాయే యెంతైనా గుల్ల గుల్లే [అ.సా 20-207]

సూర్యోదయము మించి రేతిరయ్యేనా [అ.సా 2-467]

నిక్కమైన మంచి నీల మొక్కటి చూడు
తళుకు బెళుకు రాళ్ళు తట్టెడేలు [లా.సా]
సూర్యు డొక్కడు మిక్కిలిని వెలుగగా ..
వెలుతేని దీపములు వేయునేమింటికి [అ.సా 3-187]
నీటి కొలదే త్రాము [లా.సా]
అంది ఆకటి కొలనే ఆహారమెల్ల [అ.సా 3-96]
ఆంది పొంగిన కొలదే యూనదము [11-1భా-140]
అన్నిటా మెచ్చు కొలదే ఆదరింపులు [అ.సా 30-259]
అలుకల కొలనివే అసురుసుగులు [అ.సా 30-177]
ఆసల కొలదువే ఆయములు గగగేవి [అ.సా 26-572]
ఈడు జోడైన కొలదే యింపులు [అ.సా 26-44]
ఉపమ కొలదియే యోగమును [11-1భా-140]
ఎంత సేసినా యివమున జీవికి ఎంత
నడుడు రాసిన కొలదే [అ.సా 1-450]
కడు సంపదలను కాలము కొలదే బడివడి జిప్పలై ఫలియించు [అ.సా 2-422]
కూటముల కొలదివే గుజ్జులైన పులుకలివి [అ.సా 30-177]
కూడిన కొలదివే కూటములు [అ.సా 30-453]
కోపము కొలదివే కొనల కసు కెంపులవి [అ.సా 30-177]

గల విరతి కొలఁది ఘన సుఖము [11-1భా-140]

చనవు కొలదివే సరసములు [అ.సా 30-453]

చనవు గల కొలదే సరసాలు [అ.సా 30-254]

చనవుల కొలదే సలిగెఁనను [అ.సా 26-512]

చన్నులు వచ్చిన యంతే జొవ్వనము [అ.సా 32-552]

చలములు కొలదివే సరిదేని చింతలను [అ.సా 30-177]

చెంది చేసిన కొలఁదే శ్రీ వేంకటేశు సేవ [11-1భా-140]

తపము కొలఁదియె తరువాఁతి ఫలమును [11-1భా-140]

తలఁపులా కొలఁది దైవము తనవల్ల [11-1భా-140]

తెరిసిన కొలఁదే తేఁటు విజ్ఞానమందు [11-1భా-140]

ప్రపత్తి కొలఁది యే భాగవత భక్తియును [11-1భా-140]

చింత కొలఁదే మరి చెక్కిటఁ బెట్టిన చేయి [అ.సా 26-512]

చిత్తము కొలది మరి చెలి భాగ్యము [అ.సా 26-341]

చుట్టరికము కొలఁదే సోఁభ్యము [అ.సా 30-257]

చూపుల కొలఁదివే సొఁ (సొం!) పైన కొంచ్చలివి [అ.సా.30-177]

చెంత జేరిన కొలదే చేకొన్న చనవులు [అ.సా 30-453]

చెంది విత్తిన కొలఁదే చేరి మొలచేటి పైరు [అ.సా 3-96]

జరిపిన కొలఁదే సకలాచారము [అ.సా 2-420]

తమళ్ళ కొలదిగే సత్ప్రేమ వెల్లామ [ఆ.సా 3-44]

తమకము కొండే ఘనమైన చెమటలివి [30-177]

తలచిన కొండే తనలో భావము [2-420]

తిగముసేయు కొలుదే ధగ్గంబును [ఆ.సా 2-420]

నవిచిన కొలుదే నగవులు [ఆ.సా 30-257]

నమళ్ళ కొలదివే నగవులును [ఆ.సా 30-457]

నిలిసిన కొలుదే నేమము [ఆ.సా 2-420]

నీటుల కొలుదుతే నిష్ణేగగుణు [ఆ.సా 30-177]

నెరపిన కొలుదే నిడుకోర్పు [ఆ.సా 2-420]

పంతము కొలుదునే పలుకునెల్లా [ఆ.సా 30-453]

పట్టిన కొలుదివే పంతములు [ఆ.సా 30-257]

పలికిన కొలుదే పగమగు సత్యము [ఆ.సా 2-420]

పసిగొని రుణ్ణొను బంధము కొలుదే పనులును బరుతెంచు బవళ్ళుతెల్లు [2-420]

పెనగిన కొలదివే ప్రేమములును [ఆ.సా 30-453]

పెనగేటి కొలుదే ప్రేమళ్ళ చుట్టరికాలు [ఆ.సా 26-572]

పెనగొని థటులకు బెట్టిన కొలుదియు
పనులును గీర్తులు పంతములు [ఆ.సా 2-422]

బుతి నడ్డించే కొలదే పరగవిందు [ఆ.సా 30-453]

బలువ్రక్కొద్దే పగతమ్ము / అ.సా 22-256 /

బాసిమి గలయంతే పగతమోర్చా నీడేగు / అ.సా 32-552 /

మంతనము కొలదివే మనవ్వలను / అ.సా 30-453 /

మనసంతే మంగళము మరియొంతే పొగడిన / అ.సా 3-76 /

మన్నన కొలదివే మాటలు / అ.సా 30-259 /

మన్నన గల కొలదే మనదె వేళమంత్రములను / అ.సా 32-552 /

మేలు కొద్ది చుట్టనికము / అ.సా 32-552 /

మోహము కొలదివే జేసే ప్రయత్నమంతి / అ.సా 30-259 /

రాళ్ళుల కొలదివే గతి కాకలు / అ.సా 30-177 /

రోసిన కొలదే రుచి విరతి / అ.సా 2-420 /

లోతు కొలదే పాతు / అ.సా 22-256 /

వలచిన కొలదినే వాడికలు గలుగును / అ.సా 28-237 /

వలచిన కొలదే వాడికె తెల్లా / అ.సా 22-28 /

వలచిన పొటే వాడికయును / అ.సా 32-552 /

వాడిక కొలదివే వలపులను / అ.సా 30-453 /

వాది కొలదే వర్తన / అ.సా 30-453 /

వినయము కొలదివే వెస డుట్టరికాలు / అ.సా 30-453 /

వినయము కొలదే వేడుక తెల్లా / అ.సా 30-259 /

వెన్న కొద్దే నెయ్యొ / (అ.సా 14-2గ)/

సంతోసము కొలఁదే సతి నవ్వులు / (అ.సా 26-5గ)/

సన్నలు కొలఁదివే సంగాతాలు / (అ.సా 30-2ప)/

సేసిన కొలఁదుకే డొగిఁ బుట్టిళ్ళు / (అ.సా 26-5గ)/

సేసిన కొలఁదే -చేకొను ఘగ్గము / (అ.సా 2-4గ)/

సీరు పల్లు మెఱుగు, నిజము దేళ్ళఁడొఱుగు / (లు.సా)/

కన్నులు కొంచ్ఛ మెఱుగు కందువలు గొల్లెఱుగు / (అ.సా 27 2గ)/

-ఙవఁవళ్ళ పంతములు సిగ్గెఱుఁగును / (అ.సా 27-2గ)/

తనువు కాఁగిటిఁకాని తమి యెఱుఁగు(ను!) / 27-2గ)/

నూతి కొలఁని -చేఁతాడే యెరుఁగు / (అ.సా 26-37)/

మనసు మర్మమెరుగు, మాటలు సంగతెఱుగు / (అ.సా 24-36గ)/

మనసు మర్మమెఱుగు మాటలు నోసుఁనెఱుఁగు / (అ.సా 27-2గ)/

వలళ్ళ తెగువెఱుగు వయసు వాఁడికెఱుగు / 27-2గ)/

సన్నళ్ళ నవ్వులు మోవిసాఁగె నెఱుఁగు / (అ.సా 27-2గ)/

నుయ్యి తియ్యఁబోతే దయ్యం బయటఁపడినట్లు / (లఁ.సా)/

నూతులు దవ్వఁగఁబోతే బేతాలములు ఘట్లు / (అ.సా 2-8)/

నూరు వరహాలకు నూలుపోఁగన్నట్లు / (లఁ.సా)/

నూటి కొక్కటే నూలిపోఁగని / (అ.సా 26-222, 20-343)/

నూరలుకటును నొక్క నూలున బీర్చినట్లు [అ.సం 22-292]

నూరిటి రుణమొక నూలిపోగునా [అ.సా 3-459]

నేతి బీరకాయలో నెయ్యి తేనట్లు [లో.సా]

నాతి వీరునికి బీరము ఇంబుకాదు [అ.సా 2-494]

పాపమని పాలుపోస్తే పటుచనని పాగబోసినాడను [లో.సా]

పాప మంటాఁ బాలిచ్చితేఁ బై పై నాకీలింతలాయ [అ.సం 25-466]

పిండి కొలది గొట్టె [లో.సా]

కేసుచూళ్ళు నాటినూతే కొండ్లను [అ.సా 24-506]

కలసిన కొలదివే కరుగులు [అ.సా 27-138]

కలిమి కొలదియే కాపురము [అ.సా 24-44]

కలిమి కొలదియే గర్వము [అ.సా 27-369]

కూడిన కొలదియే కూటమి [అ.సా 24-44]

కూడిన కొలదివే గుణితులు [అ.సా 27-138]

చనువ్వ కొలదియే సరసము [అ.సా 27-369]

చనువుల కొలదివే సరసాలు [అ.సా 27-138]

చలము కొలదియే సాదింపులు [అ.సా 27-369]

చలము కొలదివే సాదింపులు [అ.సా 27-138]

చుట్టరికము కొలదే సాబనము [అ.సా 24-44]

చెలిమి కొలదియే చెల్లుబడి [అ.సం 24-44]

తనిసిన కొలదివే తమకములు [అ.సం 27-138]

తనుభులు సోకినంతె తమకములు [అ.సం 24-506]

తలుపు కొలదియే తొలిమి [అ.సం 24-44]

దిట్ట తనము కొలదే తేకువ [అ.సం 24-44]

నముళ్ళ కొలదివే నగభులు [అ.సం 27-138]

నెట్టు కొన్న కొలదే నిలుకడ [అ.సం 24-44]

పట్టిన కొలదియే పంతము [అ.సం 24-44]

పాయములు కొలదివే స్థైర్యకొనెడి యాసలు [27-138]

పిటుభుల కొలదివే బిగుభులు [అ.సం 27-138]

బలిమి కొలదివే పంతాలు [అ.సం 27-138]

బలుభ్ర కొలదియే పంతము [అ.సం 27-369]

మచ్చిక కొలదివే మంతనాలు [అ.సం. 27-369]

మనసు కొలదియే మంగళము [అ.సం 27-369]

మనసు వచ్చిన యంతే మాటలు [అ.సం 24-506]

మరిగి యుండి నంతె మంతనాలు [అ.సం 24-506]

యెనసిన కొలదివే యింభులు [అ.సం 27-369]

వచ్చిన కొలదివే వాడికలు [అ.సం 27-369]

వలపు కొలుచుయే వాడిక [ఆ.సం 24-44]

వాడిక కొలుచుచే వలపులు [ఆ.సం 27-138]

పనగుమములు గలయుంతే వేడుకలు [24-506]

పనిక కొలుచుచే పిన్నపెద్దలు [ఆ.సం 27-138]

వేడుక కొలుచుయే పిగదులు [ఆ.సం 24-44]

వేడుక కొలుచుచే వేసాలు [ఆ.సం 27-138]

సమ్మకము గలయుంతె చనవులు [24-506]

సగసు గొలిచినంతె సతిగెలు [ఆ.సం 24-506]

సగసము లాడినంతె సుగగీతాలు [ఆ.సం 24-506]

సుముఖత్వమైన యుంతె చుట్టరికము [24-506]

పాగుషమైన యుంతె ఆదరింపులు [24-506]

పిట్ట కొంచెము కూత ఘనము [లో.సా]

చూడ పిన్నగాని సుద్దులు పెద్దలు [ఆ.సం 27-137]

చూడ పిన్నవాడు గాని సుద్దులైతే వేవేలు [ఆ.సం 32-272]

చూడ బిన్నవాడు గాని జ్ఞాటుదనాలు నెక్కువ [ఆ.సం 30-378]

చూడ బిన్న సేతలు చూపి చెప్పగ గొత్తలు [ఆ.సం 25-284]

పిల్లి తిన్న కోడి పిలిచినా పలుకదు [లో.సా]

ము (ము!) జేతి చలుక పిల్చినా నెరగదు [ఆ.సం 30-442]

పూలతో గూడు నాగ తలకెక్కినట్లు [లా.సా]

పువ్వుల వంక తుంగ తలకెక్కును [అ.సా 22-265]

పూవ్రల వల్లి తుంగ తలకెక్కినట్లు [అ.సా 3-440]

వెన్నెలతో నంది సీమంతి సై మంచము పగమల్లెకెక్కును [అ.సా 2-]

పూవులమ్మిన పగగడిలోనే కట్టెలు అమ్మినట్లు [లా.సా]

పూవులు ముడిచిన సిగసున కట్టెలు మోచుట [అ.సా 2-4]

పెట్టిన పెళ్ళి గోరు, పెట్టకున్న చావ్రగోడు [లా.సా]

కీలించితే జుట్టరిక మొల్లకుంటే కొట్టరిక [అ.సా 2-]

పెరటి చెట్టు మందుకు కాదు [లా.సా]

ఇంటి చెట్టు మందు గాదు [అ.సా 32-163]

పంచ చెట్టు మందు గాదు [అ.సా 26-233]

సరిసున్న మేనవారు సరసకు గారను మాట [అ.సా 2- 2]

పెరుగుట విరుగుట కొరకే [లా.సా]

అరయ వేదాధ్యయన మది బ్రహ్మ శుద్ధి కొరకు [అ.సా 1-34]

ఆవల నుండుట యావలి కొరకే [అ.సా 1-7]

ఇరవైన సౌఖ్యంబు వెరుక కొరకు [అ.సా 1-34]

ఈ వలఁ జేయుట ఆవలి కొరకే [అ.సా 1-7]

ఉదయ మందుట భవ ముడుగుట కొరకే [అ.సా 1-7]

ఎదిరి గనుట తప్పిగుగుట కొరకే / ఉ.సా / -గ్ర/

చదువుట మేలు విచారించు కొరకే / ఉ.సా / -గ్ర/

చిరుదెరట కొమ్మగు చెలగుట కొరకే / ఉ.సా / -గ్ర/

తెగువుట విడినడ, దలచుట కొరకే / ఉ.సా / -గ్ర/

తన యుష్టములు గుటొట్టగమగ్గిడి కొరకు / ఉ.సా / 34/

నాగుటుట కర్మమనుభవించు కొరకే / ఉ.సా / -గ్ర/

బెగడుట దుఃఖము పెడ, బాయు కొరకే / / -గ్ర/

బ్రదుకుట పురుషార్థ పరుడౌట కొరకే / / -గ్ర/

మమకార దూరంబు మనసు గెలుచుట కొరకే / ఉ.సా / -34/

వెలి దెలియుట దనలో, దెలియుట కొరకే / / -గ్ర/

సమ వివేకంబు శాంతముల కొరకు / / -34/

సరిలేని దానములు జిన్నముల కొరకు / / -34/

పొగలో పడలేక సెగలో పడినట్లు / ఉ.సా /

అందరు నెరిగియు యితరుల జెందుదురున్నత శ్రేయము..

నందక చేరున తరువ్రల నందుకొనినయట్లు / ఉ.సా / -331/

అడవి బడినవాడు వెడల జోటు లేక _

తొడరి కంపల కింద దూరినట్లు / ఉ.సా / -15/

తనవారి విడిచి యితరమైన వారి --

వెనక నిలిగి తావెళ్ళినట్లు [అ.సా 1-15]

తెఱ్ఱలు వడినవాడు తినబోయు మధుగము --

-బవిగలక ఫ్రుబుసులు -చవిగొలినట్లు [అ.సా 1-15]

దుండగపు బగవాగు దోచగానే తమకాన కొండవెక్కినట్లు [అ.సా 1-22]

నరపతి భూమేలగ నీవరు భడిగొనుంపగ నొల్లక ....

సనిసర వర్తుల వెంబడి బనిసేసిన యట్లు [అ.సా 1-30]

నీరు లోపల మీను సిగిడి యుబుసుగుమొక్కే --

కోరి గొలుము మ్రింగి కులాబడినట్లు [1-232]

నేల నుండి యెగసి మేఘ మీదికేగినట్లాయె [1-203]

పొదిగొన్న యలపుతో బూదలు తీగెలా క్రింద

తుదలేని భయముతో దూరినట్లు [అ.సా 1-229]

వడిబాగు పెను మృగము వలలలోపల దగులు

వడి వెడల గతి లేక వడకు చున్నట్లు [అ.సా 1-233]

వలస గంపల మోహ్రవలె లంపటము మోచి

తలకుచు బారలేక దాగిన యట్లు [1-234]

సేవింపరు పామరులీ దేవుని మధురం బొల్లక --

వావిరి బుబుసులు చేదులు వలెనని కొనునట్లు [అ.సా 1-331]

బంగారమునకు తావి కుదిరినట్లు [లం.సా]

బంగారమునకు మణి దొరికినట్లు [అ.సం 12-జ3రి]

బుడిందలను బోసిన పున్నీగు [లం.సా]

బూడిదెలో నేసుతత్తమా [అ.సా 32-32]

మనసులలో ఒంటి పై కొంటే [లం.సా]

కీనుసన్న నాకమాటు కాగుములో నొక్కమాటు [అ.సం 26-1రి]

కీల్బలు నోకవాటు కప్పగాన నాకవాటు [27-115]

కొలతరాన నాకరతి కొనకలనే వాక గతి [27-115]

చేతనే వాక చేత చేర నుంటే నాక చేత [అ.సం 26-13రి]

దేహమందొకటే అతుమలో నొకటే [1-452]

మెవి మీది తేనెలు మోనములో కేనములు [అ.సం 26-13రి]

వింతులకు నాకమాట వాసులకు నాకమాట [అ.సం 27-117]

ముండ్లేతి కంకణానికి అద్దమెందుకు [లం.సా]

కాన వచ్చిన పనికి గై దివ్వెలికనేల [అ.సా 26-56రి]

ధర్మ మందు నింక గడు దంత పరీక్షేటికి [1-497]

మిన్ను చూచే యందుకుగా మిక్కిలి తోదోస్ప లేం [అ.సం 3-413]

సూర్యుని జూడ దీపాలు వలెనా [అ.సా 2-6రి]

ముందు సుయ్యి వెనుక గొయ్యి [లం.సా]

ముందర నున్ను యొంచ వెనక దగ్గు [అ.సం 21-45వ]

వెనక నున్ను త్రగ్గు ముందట [అ.సా 1-30]

ముట్టుకుంటే ముట్టగా, పట్టుకుంటే బంగారం [అం.సా]

ముట్టిన దెల్లా ముగు పట్టిన దేల్లా బంగారు [అ.సం 20-6వ]

మేక పిల్లను చంకలో బెట్టుకొని గోరంతా వెదకినట్లు [అం.సా]

అరుత లింగము గట్టి గుదినమ్మ జ్ఞానక పగువాడ వోగినట్లు [అ.సా 1-15]

తాళిము చేయిసుండగాను వేవేల గాండ్లను వెదకినట్లు [అ.సం 26-32వ]

మేక పిల్లా డింక బెట్టుక నూత నగగము గొట్టిని నీతి [అ.సం 1-18]

ముడుపు కొంగున గట్టి ముల ముఱాల వెదకు [అ.సం 1-12]

'మేడి సండు చూడ మేలిపై యుండును

పొట్ట విప్పి చూడ పురుగులుండు' [అం.సా]

మేడిపంటి బానమింతే మేలు విచ్చి చెప్పబోతే [అ.సం 28-25, 27-18వ]

మొదలు విడిచి కొనలకు నీరు బోసినట్లు [అం.సా]

కూకటి వేరు బొంది నుండగాను భ్రష్టతి గొనలకు నీరొగ్గినట్లు [అ.సం 24-32వ]

రోటిలో తలదూర్చి, రోకటి పోటుకు వెగబినట్లు [అం.సా]

కాయము మోచిపుట్టి కర్మమున కొడిగట్టి -

రోయ బోతే మేనిలోని రోత వోయినా [అ.సా 3-313]

డొగములా గట్టు వడీ సగసాగ దుఃఖి మంది -

నగ బాత్రే గొంతైనా పవ్వ వచ్చీనా [అ.సా 3-3/3]

వెంకీ పెండ్లి సుబ్బి చావ్య కొచ్చింది [లా.సా]

ఉండీ గామావతాగ మేసుగ బాద్ద [అ.సా 2-8]

ఉమ్మడి గోతుల కూటము దధికి గట్టు వచ్చే [అ.సా 2-8]

చూడ కేకయు గాక్ష్మము చుప్పనాతి పెలపమాగు [అ.సా 2-8]

తమ్ముని బుద్ధి రావణు తలవోరును [అ.సా 2-8]

తూటి సీత పెండ్లి వారు దొడ్డ పంటి పండుగాయ [అ.సా 2-8]

మీటిన పుత్ర కామేష్టి మించి లంకకు బై వచ్చె [అ.సా 2-8]

వాడికె సుగ్రీవ మేలు వాలికి గండాన వచ్చె [అ.సా 2-8]

వేడుక మాయా మృగము వేటాయను [అ.సా 2-8]

వెన్న చేత బట్టుకొని నేయి వెదకనేల [లా.సా]

చేనద్దము వట్టి నీట జేరి నీడ జూచేవ్ర [22-422]

తాలము చేత బట్టుకొని పాటనేకే వాకిది [22-337]

వెన్న సన్నగా నూరినట్లు [లా.సా]

వెన్న సున్నగా నూర వెసమక్కు గుండ్లేలు [అ.సా 22-124]

వేడుకమ్ము వెలపున్నదా [లా.సా]

ఈశ కూర కుప్పగద్దా [అ.సా 28-222]

సంతపోక ఊత్తు సన్యాసి నెరుగునా [లో.సా]

సంతపోక లండు దెచ్చి స్నాసి జేసె [అ.సా 1-282]

3.3. మూడవ రకం – అన్నమయ్య సామితలు:-

అంకెలగన్న కొడుకటు దమ తండ్రికిని

తెంకినే నీవాడనని తెగువగ నవెనా [అ.సా 2-444]

అంగడి బేగాల కొసరడుగక మానగు [27-282]

అంగడి బెట్టే నయసు అడియాటమానునే [27-404]

అంబల బరుసము లోహాస్ర గాళికల నెల్ల

యెంచినా పసిడి గావించుగాక [2-168]

అంచె శ్రేణిగ రసిన కంగములు వచ్చినట్టు [2-231]

అంటి చల్లగాతే కాదా ఆయాటు రేచేది [27-311]

అంత కంతకు గాలి వణగు నాగుసేంబు [12-110]

అక్కర కొదగని యట్టి యర్థంబు

లెక్కలెన్నియైనానేమి లేకున్న నేమిరే [1-456]

అటుగన తాబట్టిన వ్రతముండగ న్యమతము చేపట్టినను -

నటనల సెదమును బొందక జీవుడు నడుమనె మంగుడైనట్లు [2-12]

అట్టి యాబుని దలచినంబుధియై సొడచూపు [2-14]

క్రొడని చేదుదిని యటునీపు దినగ

సడి, గుగుదువలన చవి గ్రోది [22-10]

అడవి మృగములకు సల్లమను వేగుడు [12-12]

అద్దములో దన నీడ యితరుల మెరసినట్లు [3-54]

అద్దములోన నీడ వాడ చూపినట్లు [2-140]

అద్దములోన నొక రూపే గెండై తెలిసినట్లు [3-206]

అద్దములో నీడనంబు వొసినా [30-273]

అనలము బాడగని యటునిటు బిడుతలు

కినిసి యుండు మగ్గిన యట్లు [1-447]

అనలము సూర్యుడు నన్నిటందు వెలసిన ఘన పవిత్రమైనట్లు [2-445]

అమరుల జన్మములన సుగల జన్మములు -

బిమళి బుట్టినంతలో సరియకొనా [2-44]

అరగునా దుగ్ధలన కరుద్దైన యన్నంబు

కురుచ బుద్ధులను నరమి గొనుగాక [1-242]

అరచేతి మాణిక్యమైనా సరకుగాదు [25-374]

అరమరచి చూచిన ఆమని పచ్చవెల్లాడు --
వగుసరాసుపై కొలువగ వచ్చినా [2-214]
అలి ముని గమలములకు వికసించిన
మెఱుసి తుమ్మిగలు మించుగతి [1-447]
అలుగులపై బడితే నాయాలు దాక కుండునా [3-273]
అవల వెన్నెలలోనె అల్లు నేరేళ్లింతే --
నివిరి నిన్నటి వునికి నేటికి గలదా [1-447]
అసలు చూచి చూచి అలసినట్టాయె [1-203]
ఆకటి కడుగని శిశువుకు దల్లి యడిచి
పాలు ద్రాగించిన రీతి [1-391]
ఆకడు సొమ్ము గొంటే నాపై వెంట దూడయుము
జోకలు గొన్నట్టి వారి సొమ్మే కాదా [2-441]
ఆకలి చెడినవాని అన్నము కంచములోన --
వోకలింపుచు నేల నూరికినట్టు [1-240]
ఆడి వచ్చిన బిడ్డని నపరాధి జేసి తల్లి
వోడక యన్నము వెట్ట కుండ వచ్చునా [2-214]
ఆడు కొన్న మాట లెల్లనవి నిజాలా [1-220]
ఆతల నటకముంచి నట్టి వేడి చెయ్యంటదు [2-289]

ఆమని యింగకు సుశ్రిమా జిన్మన్నై తో-చు [2-419]

ఆరనార మేని మీ దనలాటిన కస్తూరి

కోరి పరిమళము చేకొన నంటే బోన్నవా [3-283]

ఆరయ బాచనదార నద్దుక తిన బోతే

చేరగాని ముష్టి గిండు చేదేల మాను [1-476]

ఆరుగ పిత్తినవాడు ఆరుగ లాసులి కొనని

ఆతతేరి పండితేను ఆతనిదే కాందా [2-441]

ఆలుడి బాము గరచినట్టి వాడు టినబోతే -

జ్వాలని వేప చేదైనా డిప్పన్నై తోచు [3-367]

ఆలు బిడ్డలాగని యట్లు దనమగనికి

సీలాన సమర్పణ సేయ వలెనా [2-444]

ఆవటించి కీలు బొమ్మ అచేతనమై యుండినా -

ఆవేళ సూత్రధారుడాడించు [2-507]

ఆవల నెవ్వరు లేని అడవిలోని వెన్నెల

కావిరిగాసెనేమి కాయకున్న నేమిరే [1-454]

ఆవల భయపడ్డ వారంగడిబడితే దొర -

లోవల విచారించి భ్రూరడింతు రంతలానే [3-79]

ఏపు దప్పిబండ్రి మోమము అట్టే చూచి నిరిక్షలు
యేసుని దుఃఖముము దాపెరుగనట్లు [3-130]
ఆసవడ్డ వారికి నడ్డమేడది [26-531]
ఇంటిలోనగ గొక్క దెచ్చి యిగవ్రగ బెట్టుకొంటే
దంటయై గోడలు వడ దవ్వకేల మాను [1-476]
ఇంటిలోనే నవరత్నాలెన్ని యైనా నుండగాను --
కంటగించి గాడ్పు బూసగట్టు కొన్నట్లు [2-113]
ఇందరి బుద్ధుడు యూహ్యరేచ్ఛకు పరిరాన్న -
గొంది నున్న మానుషము కొలప దెంత్రైనా [2-94]
ఇలదోడు దొక్కతేను యెండించవచ్చునా [3-273]
ఇల నగుల గొలచుటెందో కోకలు వేసి --
బల కొక్కెరాల వెంట బరాడుట్లు [3-169, 190]
ఇల మీద తమ సొమ్ము వెవ్వరి వద్ద నుండినా --
తలపిడి కొలుపిడి తగిలినట్లు [2-5]
ఈడకు విచ్చేసితేనే యెడవాయకుండినట్లు [30-544]
ఈతకు మిక్కిలి లోతా [25-368, 31-431]
ఈరు దియ్య బేను వచ్చు [12-111, 22-545, 24-241, 25-324, 25-362, 26-11,
26-225, 26-311, 28-115, 29-260, 30-458, 31-479]

ఈవల వానగురిసి యేగెంత బంటి వారినా -

కావరపు జీన్ననకు గతుగతుకే [2-33]

ఉడికి నందు మీదట ఛప్పుం చొల్లి నట్టాయు [27-88]

ఉన్నతి దీపము వట్టి నాగినూతి బడనేల [3-413]

ఉప్పు గప్పురము వలె నుండితేనే ఆగునా [25-379]

ఉప్పు గప్పురము సరా [31-479]

ఉమిసిన తెమ్మలా నాక కొంత కీపుము --

సమకూర్చి చవిగొని చప్పరించవలే [2-484]

ఊరక వ్రుంటే సేసినంత ఫలము [28-822]

ఊరిలేవెడి యతడలు సతనూరక యుండగ నడుమలు --

వారలు నిక్కువ గర్గలవలె నుండిన గతిని [1-72]

ఎండమావి నీళ్ళాయ ఎదుటి గుక్కళ్ళాయ [27-473]

ఎండమావ్రలలో నినుప్ప నీరుండునా [30-36]

ఎండమావ్రలు చూడనేరుతై పొరుగాక --

అండకు బోవ దాహమణగీనా [1-820]

ఎంతకు నంతేకాక ఎక్కుడేల [22-256]

ఎంతటేరి జొకొట్టినా యెక్కుడే వాగుగాక

పొంతనే నిద్రవోయిన బూమెలే కావా [26-580]

ఎంతమాను రాచినాను ఎదుట జూపరే కొంక.

బంతివే గంధము వలె బరిమళించేనం [27-407]

ఎక్కితే యేనుగు గుడ్డు యెక్కకున్న బోడన్న [28-42]

ఎక్కినంతలోనవే యేనిగ గుడ్డా [27-87]

ఎక్కిన వానికేనుగు గుడ్డనుమాటు పొల్లవ్రనా [28-33]

ఎక్కిన వానికేనిగె గుడ్డే [32-37]

ఎక్కిన వానికేనుగు గుడ్డే కాదం [27-406]

ఎక్కిన వానికేనిగె గుడ్డౌనా కాదో [32-31]

ఎక్కే గుట్టను గోళిగె నెనసి పైకొంటే గాతు –

తక్కక దాని జోకటి తప్పుగొన వచ్చునా [2-214]

ఎచ్చరించి దగ్గరనే యేరువారు చూడగాను –

కుచ్చితాన లోలో దప్పిగొన దగునా [29-358]

ఎదిరిం దన్నగానని యెడపుల గుడ్డి కన్ను –

మొదలం దెంచె నేమి మూసెనేమిగే [1-456]

ఎద్దు యెనుపోతుపై యేకంబు గాదు [1-486]

ఎన్నగ బంట్లు నేలే యేలిక జోతాలు వెట్టి –

మన్నించి కాచుకొని మనిపిన యట్లు [2-343]

ఎన్నగ సొగ్గాటంక మితటాను జెల్లినట్లు -
సన్నపు దోట బిళ్ళలు సరిగా చెల్లునా [2-170]

ఎలుక గల నాలిక నింతైనా జీడ్డంటునా -
ఎలుక చేని చేత నింత జీడ్డంటు గాక [3-445]

ఎల్లనుంటే కుంకుమ కస్తూరవ్వనా [31-2172]

ఎల్ల ధాన్యములు యిండ్లలు నుండగాను -
పొల్లి కట్టు దంచే బుద్ధి [3-170]

ఏ కాంతంబున నుండిన పతిని యెనసి చనుగాటంకే పతిధర్మంగు

లోకము గచ్చలాం మండిన పతిలాగ గొని పైకొన రెందట్లు [1-3146]

ఏడనైనా బట్టు పగ లెండలు గాయుచు నుండు
ఆడ వెన్నెల గాయునది చల్లనౌను [26-577]

ఏదెసె వేసవి యైతే యెండలు గాయకుండునా [31-316]

ఏనుగ తోడ యేలాటు మున్నదా [26-114, 2-49]

ఏనుగ దలచితే ఏనుగై పొడచూపు [2-141]

ఏనుగుతో యేలాటలు యెవ్వరికేలాయి [22-138, 18-122]

ఏరు గుడిచి కాలువ యింత పోగడుదుగా [29-271, 22-422, 3 913, 67]

ఏరు నిద్దుర వచ్చుట [12-142]

ఏలాటలు ఏనుగతో నింత నేరగలుమా [29-282]

ఏలికె నమ్మిన బంటేరికి బ్రియము చెప్ప -
కోలి బతి వాకిలి గాచుండిన యట్టు [3-54]
ఏలిన వాగు వెట్టగా నేర్పున దొర్తులు బంట్లు -
ఈలకించి పగులు బోయడుగ నట్టు [3-340]
ఏవల నరుడు నేక ఎద్దే తెలియున్నా [2-130]
ఏ భ్రాంతి కే భ్రాంగు యొక్కడికి నెక్కడ [12-1]
ఏ భ్రాంతి కే భ్రాంగు యే భ్రాంతే [12-178]
ఓంటి దీపమెల్లా జేవోడ్డు కొన్నట్టు [2-94]
ఓకరు చేసిన భాష్యమొకరికి నేలనచ్చు [30-57]
ఓక్కటుంటే రెండనక భ్రాండుదురా యెవ్వగ్గినా [30-84]
ఓక్కరు నోచిన నోము వొకరికి ఫలియించె [25-125]
ఓక్కొక్క యడుగే వొగి ముందర బెట్టితే
యెక్కువై కొండైనా నెక్కగొనకు [1-424]
ఓగరు గారప్ప విడె ముచ్చించినట్లు [2-423]
ఓట్టు కొకరి సొమ్ము వేరొకరికి దక్కునా [28-481]
ఓడలంతంతకు డిక్కగ నుబ్బిన రోగము సుఖమున -
కెడమియ్య కనానాటికి నేర్చిన చందమున [1-72]

ఓడను మోసిన వాని నొనగు డిట్టిమ్ము చెల్ల -
బుడి బడిసే భుండి పెట్టిన గుట్టు [1-249]

ఒనగగ మీద నొడ్డిన మొగులు నమ్మి
గొనలు నీళ్ళు నెళ్ళ దోసేవ్రగా [1-250]

ఒలిసి -చంద్రుడు భుదయించి తేను -
కలువలు చెలగేగ తుషా యను [29-116]

ఓడక యధికులు తమదాసులు మరివొకరి పంపులను సేయగను
చూడరు తమ బలములనే విడిసిగాచుక తామే గక్షింతురుగాని [3-32]

ఓడ గట్టిన దూలము ఆటునిట్టు బారలినా
నండవాయ దెప్పడు [3-97, 28-164]

ఓడ బేర మాడే వాడు వొక దరి చేరిచి
కూడిన యర్థము గాచు కొనీనట [2-37]

కంచభ్ర పాత్రు చుట్టము కాకు సేసీనా [22-43]

కంచములో నమృతము కడకు బోదోతునా [27-52]

కంతు సంబకారులోనే కల్ల దోచె [27-573]

కడ జూడ జలధికి కల్లలు బుల్లలునే
నడుమ నాడి ముత్యాలు నవరత్నాలే [32-87]

కడుగ్రలోని శిశువు కన్న తల్లిదన్నితేను
బెడగు నెంచక పసిపెంచి నట్లు [3-437]
కతకు గాళ్లడిగితే కడమనేర [26-573, 30-36, 20-377]
కదిసితేనే యిసుము కనకమై మించెను [25-246]
కదిసిన సకలాబద్ధకాంగ మంతటం గప్పి --
హృదయమైతే నన్నీ నాదిగి నట్లు [2-75]
కనక మిళ్ళడి తోడ కలయ సరి దూచితే --
అనువవ్వనా అది దోష మవ్వగాక [2-17]
కనకము గనకముగానేల, యిసుము
కనక మవ్వటే కడు నరుదు గాక [1-27]
కని యింటికొడ నిడి గానుగ కొడాగసి [25-363]
కన్న తండ్రి బాలుని డింకనబెట్టి దించితేను --
కొన్నేసి విబుధ ముద్దు గునిసినట్లు [2-455]
కన్న తల్లి బిడ్డలమ కొంచుక వెన్నయు బాలు --
నన్నము నిడి రక్షించినటు వలెను [2-343]
కన్నుమున్ను గన్ను మున్ను గప్పిన దింతా జోకటే [30-224]
కన్నులకు దెల్ల నుంటేగంద వాడి కప్పుమౌనా [31-219]
కప్పురముండిన చోట కడు వాసనేలమాను [22-152]

కప్పురము దిన్న నోటు గాదన నింపుగాక –

చప్పు దిన్న నోటు నంటే నోడు బాంతౌనా [27-469]

కప్పురము దిన్న నోటు గారమేల [22-154]

కప్పురము దిన్న మీఁద కాకబుండునా [26-576]

కమ్మర శశి గొన్నాళ్లు కళలు దీసి వుండినా –

నెమ్మది మరి కొన్నాళ్లు నిండ తుండీనా [30-189]

కమ్మి సుద్దులు వింటేనే కాగిలించుకొన్నట్టు [30-544]

కలలోని సిరులెల్ల కనుకూర్కు వే కాక ..

మెలగువ డ్రూడనవి మెరసీనా [1-220]

కల్లా నిజము గాడి గట్ట వసమా [32-352]

కలువలాగక నీటఁ గందునా యెందైన [12-119]

కవ గూడిన వారింక గాదంటే వినేరా [26-362]

కాంచనము అంటు వడిన గలదా అందు నిర్ణ్యము –

పెంచు ముట్టంటు వడిన బెక్కువ దూష్యము గాక [2-445]

కొంచిన పరములు సాకారమైనట్టు [2-231]

కాగిన యినుము మీఁది డులములు వలెను [1-294]

కాదు గూడదన బోతే కాయకానా పండు [22-451]

కాసుక వట్టిన మొక్కు గాదెల బోతురా [21-271]

కామ ధేనువ్వు దెచ్చి కాసుకె వేలు కొసుగ

కానించ నధికులు కీడు గొరగ కాదా [3-52]

కాయపు దప్పి దీరుచకొరులు నిండేనా [21-214]

కారు కమ్మే వానలోన గడగి స్రవ్వేన యట్టి -

నీరు బుగ్గ లాక చూపు నిడిమెచ్చునా [3a-111]

కావరించి పాలమెల్ల గాలి విసిరి తేను

బావతి నెందు జూచినా దళ్లు గట్టేవా [21-254]

కావలసిన సౌఖ్యంబులు గలుగక మానేనా [1-78]

కావించిన యుల కామధేనువ్వులు

కేవి యూర బసులీడవ్వునా [3-350]

కాసు బీది బడి యుంటే కైకొని యెత్తుదురు [27-282]

కుక్కల వండుక తినే కులహీనుని దెచ్చి -

పెక్కసపు బాపని గావించిన యట్లు [1-282]

కుత దీరుటకు రచ్చ కొట్టమే యిల్లు [2-63]

కుముద హితుడెందైన గూడునా జుక్కలు [12-119]

కులజుని యింటనుండే కులహీనుని యింటనుండే

కూరిమితో దేబు దెచ్చి కోకలాన బెట్టుకొన్నా
సారెసారె గుట్టుగాక చక్కనుండీనా [1-28]
కైవసమై చందురుఁడు కలువల జూశికెల్లా
భానింప సర్వవిధ బంధువే కాడా [2-44]
కొంకి తెంచి ముడిగొంటే కుంచుచే కాదా [3-17]
కొంచక సింహముగడేటి గుహనుండ వచ్చునా -
పొంచి నక్కలకెల్లా బొక్కటే కాక [2-17]
కొండంత పసిఁడి కలగూరకే వెలయుడీన
నిండిన వివేకులకు నేరమిది గాదా [3-58]
కొచ్చి కొచ్చి యొక కొండంత కనకము .
పెచ్చుపు బోకకు వెలయిడీనట్లు [3-57]
కొనకెక్కించి దించకు కుసి గుంపు లాపము [20-429]
కోక చాకి యింటవేసి కొక్కెరాల వెంటబోతే -.
ఈకడ పురుషార్థము నందీనా [3-175]
కోపగించి చంక బిడ్డ గోలి తల్లిడించితేను -.
పైపైనే పడుగాక పోసిపొయ్యినా [2-40]
కోరి దవ్వల జూచితే కొండ వెల్ల నున్నచే
చేరువైతే చెట్లూను జేమలింతే [32-87]

కోనిన మాటూకటే కొండ గేలాలా గెంగళ్ళ [3ం-2ం4]

కోరి పళ్లలు కొరుటు గూండ్లు వెట్టనేలిపిగా [2-433]

కోరి ముత్తళ్ళ జిప్పలు గురిసిన వానగు--

సారె బెంకులాలా వాన సరియకోనా [2-44]

కోరి నోక నరుని గొలిచిన వాగలు ధీగుళ్ళై...

సలిగెలు దిరిగేగటు [1-3ం2]

కోనిల కూతలే కావా గుగులయ్యేవి [27-311]

గక్కున మాణికము గాజు భరణి బెట్టితే

తక్కువవ్వనా అదినీ తప్పందురు గాక [2ం-3ం4]

గద్దించి యెంతే చూచినగల్లు నిడుమకోనా [2ం-2ం2]

గబుక కెంగిలి బూరె గడుగగ మరియేల [2-494]

గరచి వేసిన బూగె అడరి యెక్కడ గన్నా నట్టె సోరుందనా [27-341]

గరుడనికి నెదురా పాములు [2-72]

గాడు ళ్రూప గరిమ మాణిక మంటం గట్టుకొంటం [3-163]

గాలి ముడియగ గట్టి కటగుడి గట్టు [3-125]

గాలి ముడియ గట్టితే గట్టి పడీనా [18-3883]

గాలి మూట గట్టు బోతే కడు నవ్వ బాట్లు [25-443]

గుడిగొన్న యేరెంత కొలకర నంగకగల్గెనా -
పుడమికి లొంగొనక పోవ్వనా [2-507]
గుడ్డి కుక్క సంతకు బోయి తిరిగిన
దుడ్డు పెట్టే కొక దొరకేనా [1-189]
గుయ్యుతుగల రత్నంబు గుగ్గిళ్లు గొనగ వెల -
పుట్టి చుట్టే తెన బుద్ధి పొడొంగాదా [3-1813]
గూటిలో దవ్వుల వాడు కొండ వెల్లనునుపంటా
యేట వెట్టియేగినట్లు [1-91]
గొంది బంటు సేయు వాడు కొబబుబు పగకళ్లు
జొంద కుండా గాదె బోసి చేరి కొబీని [3-437]
గోడ గడుగ బోతే కొనదాకా గొంపే [3-568, 12-37]
గోవ్వ మీద విసరీ గుక్క మీద విసరీని -
పావనప్ప గాలికిని పోప మంటేనా [2-128]
చదివించే అయగారు జంకించి చూచితేను -
వాదిగి చదువ్వగాక వోపననీనా [2-400]
చద్ది కూటి మీదను మిసినట్టు [2-494]
చలమునఁ బుణ్యము పోపము నొకబోసరి చేతురటవే [3-468]
చలిగాలి యొక బోట సతమయ్యానా [30-111]

చలువకు వేడికి సగతెగ్యానా [27-85]

చలువయు వేడియును సరిచూక్కచూ నుండునా [32-352]

చల్ల డింప్ప భువిలోన చూపకింది వెల్లువని

యెల్లవారు నాడేటి యెన్నికకు వచ్చెను [20-206]

చాగు లేదని యుద్ధము సారె దోమినట్లు [3-172]

చాలా ధనము గల్గి సంతలగిరియ నేల [3-413]

చింతక మిన్నుల బారే చిలకలను బండి గట్టె..

వంచుకొనే మన్ననవి వసమయ్యానా [1-177]

చింతకాయ గనుగొంటే చేరి నాగూరుదురు [27-285]

చింతించ డింతించ చిత్తములోనే నుయ్యి [30-224]

చిక్కినావ్య తొడుకు మేసి వచ్చే నంటా గొల్లడు –

దుక్కక కావక పోదోల వచ్చునా [2-214]

చిక్కు వడ్డ పనికి డోసినదే చేత [2-43]

చిగిరించితే మరి చెట్టు గట్టు కుండునా [27-271]

చిగిరించి భూచికాచిన యట్టి మామిడి

తెగ బండ్లు వండక తామానీనా [30-283]

చిగిరించి రాగా రాగా చేగ చెక్కకేలమాను [22-153]

చిగురుగాలుమునాడు చేరి వొగడ్తై భృగుడు
మిగులగ బగడినవాడు మిగిచి తీస్తై భృగుడును [26-578]
చిగురు చేగైనట్లు [26-282]
చిగురును చేగయు వోవగ నొకమాన మండీనటగా [27-468]
చిత్తగుభృ మాకులకు డిగురులు గలుగునా [30-36]
చిబికి వేసిన గిండి చేత బట్టగనేల [2-474]
చిలుకలతో కాకులు చెంది మాటు లాడించితే
వలవంత జూచిన వాగెల్ల నగరా [20-313]
చివ్వనైన మోద మరి చేనగాక పోను [32-353]
చీకటింటనే దీపముగాన వచ్చును [28-22]
చీకటి నాటికి గడి చేయే కొంట నచ్చినట్లు [2-96]
చీకటియు వెన్నెలా గూడించవచ్చునా [32-352]
చీటికి మాటికి నట్టి చీలకు జీల వెట్టితే—
కోటాన గోటి జాలభృ కొండ మాకు వెల్లాను [22-224]
చీమకు దన జన్మము చేరి సుఖమై తోచు [2-407]
చుక్కలా జంద్రుడూ నొక్క చూపులోనే కూడునే [27-131]
చుట్టి వరి గురుమతో జొన్న గిండి సరిదూసు
తెట్టెవై మేలాకటికి తీలాకటి కాయు [3-14]

చూపగ బసురము తూరిచి వోబునను బొమ్మ గుబగు వాడే పగవాడిగ
పై పై దానే వెదకి తెచ్చి కాపాడగ నతనికి భాగము గాచన [1-కగ]
చనూళ్ళలకు లోనై తే సుగతళ్ళ టాస ళ్ళట్లు [2-వి4]
చెంగట వెట్టి వానికి చేసిన చేతలెల్ల -
తొంగలించి వివేకాన్వై తోచినట్లు [3-జ7]
చెంత గూడిన వాతడే చేతికొన్ని దేళ్ళడు [3-వి4]
చెంత నిండు -చెగుళ్ళండు చెల్లమ చేలం [1-466]
చెంతలు సరుసవేది చేతిలోనే ళ్ళండగాను -
దొంతర విద్యలతోడి దోవనేల [3-190]
చెంది వీచే గాలూకటే చేని పంటా నాకటే
పొంది గట్టి కొలు చుండి పాట్లు కడుబడును [3-14]
చెక్కు మీటి పాలు పెంచిన దాది వోలుగాను -
గక్కున మింగులుగాక కాదనీనా [2-400]
చెడుగైన దోమ దెచ్చి సింహళ్ళ గొదమగా -
బెడిదంళ్ళ బ్రేమతోడ బెంచినయట్లు [1-284]
చెనకె జిగురు గొమ్మె చేగయ ళ్ళానవరే [21-260]
చెలుకు పిప్పి చవి గొనుటు [1-378, 2-47]
చెలిమి సేసి తేనే చేతికి లోనైనట్టు [30-544]

చెల్లునా యమృతంబు సేవించ నధమునకు
వొల్లనని నేలపై నొలుకఁ గాక [1-242]

చేకొన్న తుమ్మెద చేపడ్డ కీటము
లాకడఁ దుమ్మిదలయ్యునట [1-370]

చేత జిక్కి నిధానము చేరి యింట గలవాఁడు –
యీతుల గలిమి చేము లెరగనట్టు [3-370]

చేతి పదార్థము దలఁచక చేరువ నుండిన వాఁగలు –
చేతి పదార్థము గోరిన చేతికి లోనౌనా [1-370]

చేఁదు కాఁకరను చెరకునఁ గీఱను
పోదితో నిట్టే పొడమీ నటా [27-468]

చేదే తీపై నట్లాయ [27-88]

చేరి తమ భూరి వారి చెలువట్టు కొని పోతే –
కోరికుయివోయి తెచ్చుకొన్నట్టు [2-5]

చేరి ఫుప్పమ్మే వాడు చిట్లు వేగనఁడట [2-37]

చేవట్టితే రాని ది చిక్కి సన్నకు వచ్చీనా [27-55]

చేవదలితే పెంచిన చిలుకైనా మేడ లెక్క
రావించి గూటఁ బెట్టితే రామాయనును [2-341]

చేసుకొన్న యిల్లాలు చేగువనే ఘ్నండగాను -
వేసరక వెలయాలి వెతకినట్లు [2-113]
చూక్కి దనరూప్ప దాపే చూడవచ్చునా -
యెక్కడా వద్దములోనే యేగుపడుగాక [3ం--116]
డులడింబుపై వేడి చల్లునా రవి [12-111]
డులడుల మను చును డుడివాన గురిసిచే
కలచూటి కెల్లా కట్టులు గట్టేనా [27-254]
డులధి నాటే వాడు సరివాడ ఘ్నండగ --
వలపని జోలితో నదగువట్టేగా [3-454]
డులధి లోపలి మీను డులధి దానేనా [2-137]
డుల్లెడ నావాలు డొలిపోయినట్లు [2-494]
డువ్వాది ఘ్రణుగవ్రనా [31-277]
డొగగమే కడుగ జేయగ జేయగ సతతము నిద్దుర కాచట్లు [2-137]
డొగిగల చేతి ముసిడి కాయ -
మొగిగల్పకము ఘలముగ జేయవసమా [1-182]
డొవిత మొకరి సొమ్ము డొవించి యొకరి వెంట
ఈవలు బరువ్రలిడుటుంద మయ్యానా [3-67]

డొట్టెడు యిసుము నమ్మి పొలిని నొగ్గెడు భూమిం
గట్టెడి భయము తెల్ల గడవ గొను [1-421]
తగళ్ళ తేమికెదిరి ధనమే తన పొమ్ము [2-63]
తగిలిన దండలు తతి మెడనుండగ —
వెగటుగ బెనగగ వేడుకలౌనా [27-321]
తగుఁ గల చోటికి దప్పేమి చేరువేమి —
మొగునేడ నీడేడ మొత్తమై తిరుగవా [30-11]
తట తటన నీటి మీదటనాఁ డొడంబిఁ
లిటునటుఁ జిరించవా యీటి యీఁది [1-218]
తన కలి మొగుకోక తగని ముని పెమురు —
పెనగ బోతే తీర్చ పిప్పలోన గలదా [3-96]
తన నీడ యుద్ధములోఁ దానే యటు చూచి
పనివడి భ్రాంతికే భ్రమయు వలెనా [3-444]
తప్పక వలపు లెల్ల తలకెక్క నప్పుడు —
కప్పురమే నోటికి కొరమై తోచు [29-284]
తప్పులెల్ల నీరునాక దండ (డా!) ననే కాదా [20-349]
తమ దేహమెంతైనా తానే యొపయి మోచినట్టు [2-96]

తమిగొని ప్రేమసెంతయును గంగకు బాయు
తమకించి నూతి నీరు దాగేవ్యగా [1-350]
తమ్మి సూర్యోదయమైతే దలవంచ జెట్లనా [26-114]
తలఱ్ఱులు బాని తేనే తనున్నలు సోకినట్టు [30-54]
తల మెలా నొక్క సరా తనువొళ్ళ టొగాక [3-345]
తల్లి గోపింబి మొత్తిన దనయుడు తల్లి కొంగే --
యెల్లగా బట్టి పెనగి యేడిచినట్టు [2-455]
తల్లి దండ్రి గలవాడు తప్పులేమైనా జేసి --
తల్లితో ముద్దు గునిసి తప్పించినట్టు [3-447]
తల్లి దండ్రి గలవారు తమ లేము లెంచగ --
చెల్ల పిల్లలై యాటలు జెందిన యట్టు [3-54]
ఆంటి మానెక్కేటి వాని తడయక పట్టి పట్టి --
తోడ దోడ నెందా కాదోయ వచ్చును [1-228]
తా బెట్టిన మమతే పెడకొలి మవ్వను [30-85]
తామరలు కొలనిలో దరుల బరిమళము --
వేమారు నిండుకొన్న విధమాయ [30-117]
తావి వసంతము రాగా గోవిల గూసె గాక --
వావా తానారు నెలట వాయిత్తెనా [28-100]

తినదివ దీప్తులాయ తిద్దుచేని రూప్తులాయ [27-473]

తిన్నన్నై యినయు చూటు దిట్టుకే దీవెనలు [30-224]

తిమిరంబు తిమిరమునఁ దెమలునా యెంద్రైన [12-110]

తియ్యని నోరఁ జేదు చవిగాదు [27-576]

తియ్యని నోరఁ జేదు తెగినంజేనా [25-427, 2-57]

తియ్యని నోరఁ జేఁదేల [27-577]

తిరముగ గాలములు దిగమింగిన యట్లు [3-385]

తీపని మీసాల మీది తేనె నాకుట [3-167]

తీపు చేఁదుఁ గలపితే తినఁ జప్పలవునా [20-282]

తీపుటుండగాఁ జేఁదు తినఁనేటికి [27-197]

తీప్తులోఁ గారములేల [18-455]

తీప్తులోనఁ జేఁదేల [25-547]

తీవెలకు జుట్టి చుట్టి దిక్కుల బాకనేరిపిరా [2-333]

తీసిపెట్టయిన చూటు తెటుపుచూటీది [26-568]

తుద పిండె దిగినట్టు [27-139]

తెంకాయలో నీటికి తెరువెయిగ [26-573]

తెక్కువఁగడవలోన దీపము ముట్టించిన

దిక్కులఁ దేజములెల్ల దీపించి వుండును [30-85]

తెమలి ప్రాణమిన్నిటా దీపయినట్టు [2-15]
తెమ్మగా శివమాడితే దేవరైనట్టు [2-37]
తెరువ్వ దప్పి యడవిఁ దిరిగేటి వారిఁదెచ్చి
తెరువునఁ బెట్టుదురు తెలిసినవారలు [3-70]
తెలియఁ జీకటికి దీపమెత్తక పెద్ద -
వెలుగు లోపలికి వెలుగేలా [1-18]
తేనె తీపు తేనియకు తెలివియానా యిట్టి
ప్రాణి చవిగొన్న నన్ను బోఁటికంతే కాక [36-114]
తేనె పేరు నోరనంటే దీపు ప్రుట్టీనా [26-75]
తోడికే దోమటి పాల దోడనే వేడాయ [27-445]
తొలగ దోసి తుప్పడు తోడనేలోవాంటు
వెలయ బంగారు గావించిన గతిని [1-182]
తొంటకారు మెఱుఁపులు తోచి పోఁప్రగాక -
నెలకొని మింటనవి నిలిచీనా [1-220]
తోవగాని తోవ బోతే తుదకెక్క గలదా [3-76]
దండితోఁ దనకుగాని ధరణీశు రాజ్యంబు
యెండనేమి యది పండనేమిరే [1-456]

దక్కినా సేదకును తగుమొగాని ధనంబు
చిక్కి యెవ్వనికైనఁ జేగుఁగాక [1-242]
గట్టముగఁ బారావతములు మిన్నులఁ మోవ
కొట్టుగొన కెక్కి వా కూడి కూడి [1-218]
దప్పము చెడిన వాని తగులి కాగిటఁ జేరి...
అప్పటప్పటికి నమ్మగనిన యట్లు [1-240]
దాఁచిన వాఁడే యొలుఁగు ధనము గుఱుతు [26-175]
దారి దప్ప దిరిగితే దయ్యమైనా దోడొనా [26-11]
దావమ్ము తోడ నిసుము దాగిన నీరాయగా [3-41]
దిక్కు మాలినట్టి వారి దెచ్చి దయ గలవాఁడు
దిక్కయి కాతురు వారి దిగఁ దోయరు [3-70]
దివ్వెను దివ్వెముట్టించితే దీపమౌనిండును [22-229]
దీపము వట్టుక నూతబడిన మత్తుని వలె [3-85]
దీపించి మెఱుగుఁ దిక్కు లెల్ల మెఱుఁగిన -
రూపురేకై వోక బోటి రూడి కెక్కినా [30-111]
దుస్సంగతులు పెంచినను వాసనలంటక మానునా [2-22]
దేవుడ సూర్యుడు శాక తెల్లవారునా రేయి [2-130]
దోమకు దన జిన్నము దొడ్డ సుమ్ము [2-402]

దోవ పెసగు విత్తితే తుదకెక్కినా [27-87]

దోవలేని దోవలను దొక్కనెట్లు వచ్చు [30-84]

ధరఁ దనయింటఁ గోటి ధనమట్టే వుండఁగాను

మగని తినియఁ బోతే మట్లు పడీనా [3-67]

ధరణీ శుూజ్ఞుల తమ దేశములందు

సిగుటు నాణెస్య ముద్ర చెల్లీనట్ల [1-3117]

ధావతిఁ దలి దండ్రుఁలు తమ బిడ్డల తనువులఁ బంకము లంటినను

యే విధముల నీరాచ్చి పెంతురట్లు [3-3182]

ధీరత చెడి తను జీవుడు దెలియగనేరక యుండిన -

ధారుణి లోపల దొంగల ధర్మాసనమాయ [1-72]

నసిచి గిలిగింతకు నవ్విన యట్లు [2-37]

నటవంక రవి కీరణాలు మేలుగీడని

తలగీనా యిన్నిటిలో దానేకాక [2-168]

నాటికి నాడు గొత్త నేటికి నేడు గొత్త [2-85]

నాన బెట్టితే గొడ్డలి నాన బాయ్యునా [27-3882, 24-410]

నానించి నుప గుగిళ్లు నమబుట [2-49]

నారి కడప్ర గాయకు నీరు వచ్చిన యట్లు [2-140]

నించుకాఁజలి వేకున్న నెండ గాయనేల [25-515]

నిగ్గులు యద్దము నీడకే కాదా [28-45]

నిద్దుర వోగా బోగం నిలలో సుద్దులు యెరిగని యట్టు [2-137]

నిప్పు దెచ్చి వాడిలోన నియమాన బెట్టు కొంటే

యెప్పుడును రాడ్డుగాక యిది యేమానను [1-476]

నిరతశ్ర మీకటి నిండిన మింటను —

వెరవున రవిచే వెలుగైనట్లు [3-207]

నిగుపేద యైన వాడు నిధానమును పొడగని.

గరిమ భ్రమసి యట్టె కాచుకున్నట్లు [3-107]

నీచు యెడమాట్ర లెల్లా నీళ్లంటా నమ్మినట్లు [3-440]

నీళ్లడచితే వేవేల కయినాను వేరుల్మ్మానా [26-583]

నీళ్లడిచితే నేడేల రెండయా [32-172, 32-174, 20-282]

నెరుసు మెంచగ బోతే నిజపట్టేరా [26-350]

నెలవై నిన్నటి గతి నేడుకి వచ్చేనా [30-227]

నేరమి నేసినవాడు నిక్కప్రటేలిక గని -

తారి తారి యిందు నందు నాగిన యట్టు [3-107]

నేరమెల్లా జీవనిది నేరుపెల్లా దేవనిది [3-132]

పండిన పండుకాయు సేయ నోపవు [20-424]

పండిన పండ్లు తొడమ బాసి వ్రాడిన యట్టు [2-140]

పంతెపు మాటలకెల్లా బాగలు బాగచేవె [2-154]

పక్కన మొగిగి తేను పగలు రేగుటెనా [2-202]

పక్కన లోహాము బగుసము దాకిన

యెక్కువ సంతా వేమమే కాదా [2-231]

పగసేసుకొన్నవాడు బలు మందుసములోన -

వెగటు రోగగము వేగించినట్లు [2-107]

పచ్చలాయ కట్టినట్లు బగులు మందివైనట్లు [2-124]

పట్టు భద్రుడు గూర్చుండే బలు సింహాసనముపై -

వెట్టి బంటు బెట్టే వాడు వెల్లిచే కాగా [2-17]

పట్టరాని విషములు పాము దెచ్చి తలకింద -

బెట్టుకొన్నా నది నుందపు భంగినా [2-177]

పట్టణము దలచిన పట్టణమై పోడచూపు [2-141]

పట్టి పెనగబోతే పగడుగా యయ్యునా [27-407]

పతి బెండ్లాడిన యాలు పక్కనుండి నిద్రించితే -

కోతికి కాలాను భాగి గొనవచ్చునా [2-214]

పతిలేని భూమికి బలవంతుడే రాజు [2-63]

పనివడి గొల్లవాడు పచ్చిక పట్టు బసుల

తనియగ నిప్పి నిప్పి తానే మేపినట్లు [2-343]

పన్ని తాము చేసే పైరు పంటకెదురు వనకాడగా [3-327]
పరగ నరుల కెల్లాం బట్ట పగలై యుండగా
తగయు గొన్ని డింభులు కందకాగమాగును [2-33]
పరము నివాము పంట వండిన గుట్టు [2-231]
పరవశము గొలిన పచ్చికాగము టీపే [30-224]
పరిగె లేగేటి వాని బట్టపై గాంక్షగా -
నిరత భోగములిచ్చి నిలిసినట్లు [1-261]
పరుసముగదిసిన లోహమె -
ప్రతి లేక ధరణిం బసిండి గ్రైనట్లు [3-307, 11-1270-86, 117]
పరుసము చేత బట్టుక తిరిసేటి భ్రాంతుని వలె [3-85]
పరుసము చేతనుంటే బట్టినదెల్లా బంగారే [30-224]
పరుస మొక్కటే కదా పయిడిగా జేసేది [1-373, 14-155]
పలుచైన జవరాలు పరువెల్లా మగలంటా వొనిప్ర నిలిపినట్లు [1-84]
పసురమడవి బడ్డ పసురము గలవాడు -
దెసలు వెదకంటికి దెచ్చు కొన్నట్లు [3-437]
పాడితో నీట మురచనీ పాలమించనీ [26-141]
పాముకు విషమెప్పుడు పండ్లె బెట్టుకుండేది
భూమిలో సహజమే పొరిసెంతైనా [3-71]

పెరుగాము నగరిడాకు పసుగ మెష్వరి చేరి..

పైగు మేసినా నందు బగదె లేదు [3-462]

పొలు నీరు నేకమైన గతిని [3ం-117]

పుట్టినట్టి పండు బూడి లోనవే పుండు [2-494]

పుట్టిన పూచ్చన పిందె పాడమ కుండీనా [3ం-184]

పుట్టిన మెకానకు బూరిమేయ నేరిపిరా [2-333]

పుడమిలో ముట్టి మాన బాడమిన శాపుట -

బడి ముట్టి పండ్లో పండకుండీనా [2-389]

పురుడు వెట్టుకో బోతే పోలికలు రావ్ర [3-119]

పులులను లేళ్ల నొక్క కదుపుగా

పులుమేపు దురటే [3-467]

పులుసు దీపును గలపి భుడియిగాచినట్లు [2-413]

పువ్వగ బువ్వగ బూపలె కావా [28-45]

పూచే వనము కాయలు గాయకుండునా [31-316]

పూట కూటి మీద తమ్మ ఉమియుట [12-238]

పూతకు బూత గోడ పుగ్గుగ బుగ్గుగ బోతే -

బాతిపడి భూమెల్లా బట్టు నెంతైనాను [22-224]

ఘూనిన దిక్కుల గాలి పొందుగ నీడాడని
మానీనా లోకమెల్లా మలయుగాక [2-168]
ఘూని ఘూచిన విరుల ఘూపులు గామేండునా [27-463]
ఘూని పెద్ద కొండ దలపోయ గొండై పాడ చూఘ్ర [2-14]
ఘూఘ్ర గట్టిన జవ్వాది ఘూసితే వాసన కాదు [22-283]
ఘూఘ్ర గుత్తి వోకటే ఘూపులు వేరైనట్లు [30-206]
ఘూఘ్రలపై గాసీ బోరి ముండ్లపై గాసీని -
ఈవల వెన్నెలకేమి హాని వచ్చీనా [2-129]
ఘూఘ్రలలోని పిండె పొడయినట్టు [30-178]
ఘూఘ్రల వాసన లెల్లా ఘ్రణుఁగున బట్టీనట్టు [30-464]
ఘూసిన గందఘ్ర ఘూత ఘ్రప్పాడి బోలుతురా [29-27]
పెంచి తమ పెట్టుఁ డెట్టు పెగికి వేయు రెవ్వరు [3-70]
పెద్ద తెరువుండగాను పెడగంతలు దీసుక -
పొద్దు వోక యడఘ్రల బుంగుడయ్యేరు [3-383]
పెనఁగి మాఁకునఁ దీగె బెరసిన యట్లు [30-117]
పెనఁచి చీఁకటి యు వెలుఁగును నోక చోఁ బెంచెదవేనే [3-469]
పెనుఁరాతిపై గడప పెట్టుగా గుదురైనట్లు [2-140]
పెరపేరటాండ్లెల్లా పెండ్లి కూతు లౌదురా [22-245]

పేదవాడు నిధిగని పెక్కువ బతికినట్లు [3-385]

పేరడీ దల్లి దండ్రులు బిడ్డ లేమి సేసినాను

వోరుచుక మబ్దు సేసుకుందురు లోకమున [3-77]

పైపై నెదురుకట్లు బొనవదాగ భ్రమడగొను-

చేపట్టి యడిగి తెచ్చి చేదు నిస్పృహ [2-182]

పొంచి వేయములలోన బుట్టిన కోటను వెల్ల..

కొంచి వేయమే చవిగొన కుండేనా [2-203]

సొగడు భ్రూవ్రలలోన పొందుగ జ్రూచిన తావి-

తగుగాక తామదము మానేనా [12-368]

పొగరు గలుగు తుమ్మి భ్రుష్వ వెన్ని ముడిబిన్నా -

తగిన డొడ్డులవలె తావి యుంటేనా [21-89]

పొగ లోపల సెక గాసిన భుగ భుగ గన్నుల నీళ్లు

నిగిడిన దుఃఖమే కొకిటు నిడు సౌఖ్యము గలదా [1-304]

పొరిబొరి మధ్యాహ్నన బొద్దు గుంకి నట్టాయ [21-445]

పొలసి వేడిలో బారది యాడుగా -.

చటువల బారలిన చవ్వలవ్వనా [22-100]

పొల్ల కట్టు దంచి దంచి పోగుసేసు కొనుట [1-378]

పాసఁగఁ గనిది గని యద్దికుఁడు ప్రక్కట కొండ్ల నందరిఁ
బసమారిచి మొదని కర్తఁ బాలించిన గతిని [1-72]
ప్రియము చెప్పఁ బోతే బిగియక మానునా [32-3]
బచ్చెన రూపులు పెక్కు పడెచ్చులు వేసినట్లు [2-18]
బట్ట బయటఁ దొలితేను బండెమేయుఁ బసురము
పట్టి మేపితేను తనపనులు సేయు [2-34]
బట్ట బయలు దలచ బయలై పోఁ జూళ్ళ [2-14]
బడి దప్పి తిరిగేటి పడుచులు తమవారు—
తడయక తెచ్చుక యిచ్చినట్లు [2-5]
బడి దప్పితే బంట్లు పరదేసు లౌదురు
యెడయక కూడుకొంటే వీరులౌదురు [2-34]
బలిమి నుక్క కాచితే పై పై రాపోడే కాక—
కలిగేనా యిందులోనే కనకపు రజము [27-40]
బలుపగు పట్టము కడు జెడఁగా మాలవాఁడ ఘనమైనట్లాయ [1-72]
బలుపుడు కసపు చేపట్టిన యెరువే కాక [26-57]
బల్లి దుని చేతనుంటే పచ్చఁ బూస మాణిక మే [20-37]
బాలులు యిసుక గుళ్లు పసగట్టు కాడినట్టు [2-37]
బిగువ గూటికి వట్టి బీరమే తగవు [2-63]

బూరుగు మాసిన డెందిన కీరము చూడమున [1-174]

బెరసి కుమ్మర భ్రుమ్మ పేడలాపల నెల్ల

పొగలుదా పలుమారు బాకు పోయి [1-218]

బూనినట్లు విస్మని దెచ్చి భ్రుండించి నట్లు వేరే –

పొందుగాని మనకేము బూడించదగునా [2-170]

బొమ్మలాట నిడుమంటా బూచి చూచి మెచ్చినట్లు [2-37]

భక్షించు పండ్లకు బ్రాణమీదగునా [3-58]

భాగీరథి దరి బాప్రల ఈ జలమే భ్రూరిన యట్లు [2-373]

భారమైన వేపమాను పొలువోసి పెంచినాను –

తీరని చేదే కాక తియ్యనుండీనా [1-287]

భావించగ ననటు పసురు వేయుచునుండు

భూవ్రతైతే వాసనలు బుగులు కొనుండును [26-578]

భావించుక యింటి దొర పసురము దెంచుకొని

యే విధి బైరు మేసినా నెగ్గు సేయడతడు [3-97]

భువి నేమగ దోమను భ్రూచి లంకె బెట్టి తేను

వివరించవది నీ వెరితే కాదా [20-372]

భువి మీద బూవ్ర బరిమళము లెప్పుడు రెండవ్రనా [30-111]

మంట నుండే యగ్గి దెచ్చి మసి పూత మూసు గట్టి --
యింటిలోన దాచుకొన్న నీత వయ్యానా [1-177]
మూడ మతి వాడు యెండ మాళ్ళలు -బెరుళ్ళలంటా
ఉండు సిందుడిగినట్లు [1-94]
మందలించ బోతేను మత్తకమే కాదా [27-205]
మందలించి తమకము మనసు నిండినప్పుడు --
విందుల నమృతమైనా వెగటై తోచును [27-284]
మందా బాటు యింటా బాశమాయ [27-457]
మందు కొన్నంతనే వెరితయ్యానా [25-384]
మక్కువ డూచిన నెండమావ్రలెల్ల డెరుళ్ళతే
నిక్కము వెదక బోతే నేలమిన్నే [32-87]
మక్కువ నింతా నమృత మయమైన గోడికి
తెక్కులు దవ్వు బాయ్యేది తిప్ప పెంటనే [2-33]
మగడు గల సతులు మంచి ముత్తైదువలై --
యెగువనితర మార్గాలెరగనట్లు [3-54]
మదమత్తునకు ధనమటపై మాట [2-43]
మదించి నేనులకు మట్టు మేర వున్నదా [3-40]

ముంటికి వాడి వెట్టగ ముందే వోసము [26-543]

ముంతలాంటి నీటు మునిగి తేచుటం [1-7]

ముచ్చు గన్న తల్లి మూలకొగిలిచ్చు [2-494, 1-240]

ముడిచి వేసిన పుష్ప బొగడుగా నీటి నుండితే -

సుగంధించ నుండునా [27-34]

ముడితేని వల లాయ మూగ గన్న కలలాగు [27-473]

ముత్తైపు జొప్పల నీరు మున్నిటినవె నుండునా [2-138]

మూలలకు జే చాచి మొక్కనిక నేలా [3-187]

మెండుగా మెరిచినందు మేఘము లేకుండునా [27-463]

మెత్తనైన చూటికే మించిన గుద్దలి వాడి [25-555]

మెతీచిన నుటుమక మిన్నైన నుండదట [30-84]

మెటుగు మెరిచితేను మించదాదిక్కులను [27-34]

మెటుపగు గొండల మీదట నల్లని -

బటుపగు మేఘము పై కొన్నట్లు [30-147]

మేదినికి గిందుపడి మిన్నంద నేలా [1-140]

మేదిని దిరుగాడ మెట్లు వచెనా [2-68]

మేర తోడ గొండమీద మేఘము వాలితేను -

-చేరి చేరి మయుంరాలు చెంగలించి ఆడుగా [30-423]

మేలుకు మేచే కొలక మిక్కిలు మేలా [26-117]

మొక్కి నందే మొక్కి మరి మొలప్ప గట్టు వలెనా [26-544]

మొక్క రా మొక్కగ బోతే ముగిలుదుత్తినా [26-1054]

మొదలుడ గొనలకు మొంబి నీళ్ళు పోయనేల [1-446,47-446]

మొలచి రంత్ర నోపమే మొప్పమై లతానమురడీనాను--

నెలుగు పొంటిలో నెల్ల పెలుగుకుండేనా [30-184]

రాజు బెండ్లాడిన యట్టి రమణియే జొత్తైనా -

పూజితమై యిన్నిటాను భూగింబినట్లు [3-449]

రాజు మన్నించే వారే దేవుళ్లు [26-579]

రాజు వద్దనున్న బంటు రాజే తానౌనా [2-139]

రాజు సేసిన యాణాజ్ఞ రాజు కంటే నెక్కుడా [2-72]

రాట్నము నిటువక గుండ్రలు నిట్టినా [2-130]

లాగుల నింతటను దెల్లనివెల్లా బాలైతే --

యీ గతి భూమిలోనే మేమిగాదు [30-21]

లేశమంత పనికిగా మూలనుండే తటప్రలు మూసుకొందురా [22-243]

వంక లాత్త బోతేను కొంకరలయ్యాని [27-231]

వండ వండ నట్లాయ వాలిగాని వొట్లాయ [27-473]

వంతలేక వనములు వసంతుడు స్వీకొనగలే -
బంతినే కోనిలాడును బాలుకగ వలదా [30-42]
వంతుకు జొచ్చితే నుప్పవడి దెల్లనై యుండితే -
సంతతము కప్పురము సొంటి నచ్చునా [27-88]
వంతుల నెండయు వానయు నొక్కటు -
దొంతుల గూడిన తోయము లాయ [27-462]
వజ్రాయుధాన కోర్వనా పర్వతాలు [2-72]
వట్టి సటలే కాక వావి చడమందు గద్దా [32-174]
వడగండ్లు గుళ్లాయ వానలేని జిళ్లాయ [27-473]
వనము వెట్టినవాడు వాడకుండా నీరువోసి -
పెనచి కటుక్రు దీసి పెంచిన యట్లు [2-343]
వరుసకు రాకుంటే వావి దప్పునా [26-289]
వరుస మంచునఁ దీగె వాడునా యెందైన [12-110]
వసుధ వైద్యుడైన వాడు మందు మాకులిచ్చి
పాసగ దేహధారుల బోషించినట్లు [2-343]
వానిరి భూమిపై వాన గురిసితే -
భావించి పుటలు పండినట్లాయ [27-114]
విందారగించేటి వారు వేడయిన నోర్వరా [26-300]

నిడుచక నేము చవి పేమెగు గునలగే ..

గొడ వెవ్వగైనా నేగుగు గుడు గాక [కం-116]

చిప్పక సుట్టితే నుమ్మ విడిచి పేసె గానీ [27-45క]

పిలిగిన బుగ్గేవలగే నెగ్గాలన్న మొండు [కొ-53, 27-57క]

పిగులకుమ గుమ్మినగు పెగడమనం గొల్లడైన [28-110]

పిరులను దుమ్మిదలు మ్రోగుగా గాక ..

చిగురుల మూకలకు మ్రోసునా [28-100]

విషము మింగితే తలకెక్క కుండునా [3-273]

పేర్ల గాన రాగం దంగే విధము [24-474, 2-333, 28-420, 24-377,
29-593, 14-101]

వెలది డొవ్వనము ఏఁ (ఏం!) తైనట్లు [30-183]

వెట్టి డొలుకు పోలికి వెదురు నమలినట్లు [3-440]

వెన్నకు బండ్లు వచ్చిన యట్లాయ [1-72]

వెన్న దిన్న నోటవే వేడిపాలు దాగినట్లు [26-31]

పన్నెలకు జొకోరము వేడుక పడె గాక-

వన్నెల యెండగా యగ వచ్చి తలయెత్తినా [28-100]

వెన్నెల గాదె బోసితే వెచ్చున కడ్డ గాదు [22-213]

వెన్నెలఁ గాయఁగాను వేస వందురా [32-214]

వెలతేని వెన్నెలలు వేగినంతా గాగ్రుగాను -

వెలినుండే యెవ్వరికీ వెట్టి బడ దగునా /27-354/

వెలుపలి వెలిగే చుడుగ లోపలి వీడు వసీకరించే గాగ్రువని గరుడ్లు /2 137/

వేడి చూపితే వెన్న వేవేగ గగగగా /32-432/

వేడుక కాడు చిల్కకు పంతమాడు వెన్నా వేల్పు -

ఆడినట్టే యాడితేను అదలించ వచ్చునా /2-214/

వేడుకకు వెలతేదు వెక్కసము లాడరాదు /25-177/

వేడుక చంద్రోదయము వెన్నెల లేకుండునా /27-446, 31-316/

వేడుకతో చందురుడు వెన్నెలలు గాసితేను -

జోడుగా గలువలు మెచ్చుగ వికసించవా /30-423/

వేదు విడిచిన కూడు వెదకినను లేదు /1-95, 328/

వేప మానికిని చేదు విడువక భ్రమించేది

యీ పొద్దు సహజమే యెంతైనాను /3-71/

వేమారు వెన్నెలే కాదా వేసవయ్యది /27-311/

వేల ముద్దు టుంగరము వేడుక నిడి ప్రభాని -

కేలెత్తి యిందరిచే మొక్కించుకొన్నట్టు /3-449/

వేవెలుగు దీపము నమ్మి వెడగు డోకటి బాసి

పోలిమి నొక్కనరుడు పొదలగాను /1-429/

వేళవచ్చిన దాఁమెగ విరియుఁ మానునా [30-164]
సంతకూటాల వారెల్లా సతమగ్గేరా [32-304]
సంపెంగ స్రంఖ్యలాడన సాఁదెకు స్టూర్తినన తన-
కంపే కాక తన కాక మానీనా [12-368]
సగము చీఁకటియు సగము వెలుగును
డిగి యొక దినమునఁ డేలఁగీనటా [27-468]
సమముగా నంతటా వేసని యొడగాఁసితేను
భ్రమసి యేడనేడక్కే పందిళ్లు వెట్టేవా [27-254]
సముద్రము చూచ్చితే లోఁబడఁకుండునా [3-273]
సరి కోగికి పథ్యము చవిగానట్టు [3-53]
సారెకు దిక్కులను బచ్చని దెల్లా బ్రైడ్డితే-
కోరియవి యెంత సేసుకొనరాదు [30-21]
సిరుల జింతామణిఁటు చేతిలోనుండగా-
సరిగాఁడు ఖూస మొచ్చఁగ నదీమిటికి [3-187]
సిరుల నేతేటి వాఁడు చెప్పినట్టు సేయక
విరసాలు బంట్లకు వేరే సేయదగునా [3-20]
సుళుము గలిగినను గర్భము నిలువక మానునా [2-22]
సూడిదె వట్టిన వారి సొమ్ముల నిరాచిన యట్టు [26-31]

సూర్యుని కాంతి ప్రతి సూర్యు డైనా [2-139]

సూర్యునికి నంధకార మెదురా [2-72]

సేయునేల లక్ష్యభ్రంస కష్టము [32-37]

సేస వెట్టి కులమెంచఁ జెల్లదు [20-424]

సాగియునా మఱియు ముష్కుకు బంధు వెన్నెలఁ [1-249]

సామ్మి గలవాడు తన సామ్మి చెడ నిచ్చునా [3-437]

సామ్మి వో వేసిన వాఁడు చుట్టి చుట్టి వీథు లెల్లా
కమ్ముక వెదకేనట కన్న దాఁకాము [2-37]

సోమరి కర్మ మంటితే జుంటీగక తన్నను [2-27]

హేయము దొక్కఁ మన్నయే చితినే ననేవాడు –
చాయఁ రాఁగన్న నేమి సేయ వచ్చును [1-228]

ఇది భాషాపరమైన స్థూల విభజన. ఈ విభజనతో పాటు ఈ అధ్యాయంలో సామెతలను వస్తుపరమైన విభజన కూడ చేసి చూపించడం జరిగింది.

3.4. కుటుంబ సంబంధమైన సామెతలు:-- భాగ్యా భర్తలు, వారి సంతానాన్ని కలిపి కుటుంబం అంటారు. కుటుంబానికి తల్లిదండ్రులు మూలాధారాలు. తల్లిదండ్రులు వారి సంతానానికి సంబంధించిన సామెతలను ఈ విభాగంలో చేర్చడం జరిగింది.

అంకెలఁ గన్న కొడుకటు దమ తండ్రికిని
తెంకి నీ వాఁడనని తెలుపఁగ వలెనా:- కడుపున పుట్టిన కొడుకు తన తండ్రికి నేను నీవాడనని ప్రత్యేకించి తెలుపనవసరం లేదు. అంటే భగవంతుని అనుగ్రహించేత భక్తుడు చేసిన ప్రక్కోలను భగవంతునికి అర్పించడంలో విశేషం లేదు. అలాగే భక్తుడికి భగవంతుడికి తండ్రి బిడ్డలనే అనుబంధముండగా భక్తుడు భగవంతునికి బంటునని చెప్పుకొనక్కరలేదని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

అంకెలఁ గన్న కొడుకటు దమ తండ్రికిని
తెంకినీ వాఁడనని తెలుపఁగ వలెనటయ్యా
లంకెనా లోపలనున్న లక్ష్మీశ నీకును
పొంకపు (నీ) బంటనన్నఁ బునరుక్తియ్యా నయ్యా /2-444/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా తన సర్వస్వం

భగవంతునిదే కాబట్టి తిరిగి తనను భగవంతునికి సమర్పించుకోవడం పునరుక్తి (చెప్పిందే చెప్పడం) అనుకూదనే విషయం స్పురణకు తేకోశాడు.

ఆకటి కేడుగని శిశువుకు దల్లి యడిచి పాటు ద్రాగించిన రీతి
యాపడ గోరికటుడిగిన యోగికి నీశ్వరుడే రక్షకుడు
చేకొని బుద్ధి తొగిన బిడ్డలపై జింతింపరు తాల్లిటి వెదల్లు
యా కొలదులనే స్వయత్న దేహుల కీశ్వరుడును వాత్సల్యము వదలు/I-కా/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఆడి వచ్చిన బిడ్డని సపరాధి జేసి తల్లి —
వోడక యున్నము వెట్టకుండ వచ్చునా:- ఆటలాడి వచ్చిన పిల్ల వానిని

దోషి (పేదస్థుడు) గా భావించి తల్లి తన బిడ్డకు (అన్నం పెట్టి) కాపాడకుండా ఉంటుందా అలాగే నిన్ను కొలవలేదని తనను (భక్తుని) కాపాడక పోవడం తగదని భగవంతుని వేడుకొంటూ అన్నమయ్య —

ఆడివచ్చిన బిడ్డని నపగాదిఁ జేసి తల్లి
వోడక యన్నము వెట్టకుండ వచ్చునా
వేడుక కాఁడు చిల్కకు వింతమాట లెల్లా నేర్పి
ఆడినట్టే యాడితేను అదలిఁడవచ్చునా [2-214]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఇది —

మ। భవకేళీ మందిరా మదంబున మహాపాపాత్ముఁడై వీడున
స్సు విపేకింపఁడటంచు, నేను నరకార్ణోరాశిపాలైన బ
ట్టల్ల, బాఁయుండొక చోట నాట తమి తోడన్మోత్త గూలంగ దం
డ్రి విచారింపక యుండునా కటుకటూ శ్రీకాళహస్తీశ్వరా

అనే మహాకవి ధూర్జటి ప్రయోగాన్ని స్మరింప చేస్తోంది.

---

1. 'శ్రీకాళహస్తీశ్వర శతకం', పుట; 8; పద్య; 5.

ఈటు బిడ్డలఁ గని యట్లు దన మగనికి

సేలాన సమర్పణ సేయు వలెనా :- భార్య సంతానాన్ని కని వారిని భగవంతుని అప్పగించవసరం లేని విధంగా భగవంతుని సంకల్పంతో భర్తని కన్నిన సంపదను భగవంతునికి అర్పించడం భగవంతుని సొమ్ము భగవంతుడు గ్రహించడమే కాని భక్తుని సొమ్ము భగవంతునికి భక్తుడు ఇవ్వడం కాదని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

ఈటు బిడ్డలఁ గని యటు దన మగనికి
సేలాన సమర్పణ సేయనటు వలె నటవయ్యా
తాలిమి బుణ్యాలు సేసి దైవమా నే లేకు
యే లీల సమర్పించే నిందుకే నవ్వ పచ్చీనయ్యా [౭-౪౮౬]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఈసఁ దల్లి దండ్రి మోము అట్టే చూచి శిశువులు

యే ముఖ దుఃఖములు తామెరగ నట్లు:- చంటి పిల్లలు ఆకలితో తల్లి దండ్రుల ముఖాలు చూస్తూ, ఎలాంటి కష్ట సుఖాలు తెలియనట్లే అరవిచ్చిన కన్నులు గల శ్రీపతిని ఆత్మలో ధ్యానిస్తున్న భక్తులు ఏపాపు పుణ్యాలు తెలియని వారని చెప్పడానికే అన్నమయ్య పై సామెతను --

-ఏసు దగ్గి దుర్గి మాటము చుట్టి మాటగా గొడుగున్నాడు

ఇదే సుళ్లు గుహిశయుడు దాసుగా గనడ్డు

వాసుల గ్రేపతి చిరుమ్మ నాడి సాంత్వగా ఇచ్చు

యిరాసుల శ్రుష్టిపాలనమే పాడి గుమాయిస్తు /పా.కొల/

అనే సంకీర్తనలో ప్రయోగించిన తత్వాన్ని గ్రేపతి శ్రీనివాసుని పర్వతం చుట్టుకొని వేంకటం స్మరింప చేశాడు.

ఏకాంతంబున నుండిన పతిని యెనసి రమించుటే సతిధర్మంబు

లోకము గర్భాలలో నుండిన పతిలో గూడి పెక్కిన గాసట్లు:-- భర్తతో ఏకాంతంలోనే

భోగ్య రమించాలి గాని పది మంది తో రాత్రులు పేన్నస్సడు కాను గదాగే

శ్రీనివాసుడు సర్వదేవతా స్వరూపుడే అయినా సతికి పతివలె ఇతర

దేవతారాధన న్యాయంకాదు. కనుక నిజమైన భక్తుడు సర్వాత్మనిసుడైన

శ్రీనివాసునే కొలవాలని కంఠోక్తిగా పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య ఈసామెతను..

అన్నిటా నీవంతర్యామివి అవ్వట ధర్మమే అయినాను

యిన్నగవీ వొక్కడవే గతి యని యెంచి కొలచుటే ప్రపన్న సంగతి

యేకాంతంబున నుండిన పతిని యెనసి రమించుటే సతిధర్మంబు

లోకమును గన్నతల్లులు మురిపించు పలుకులలో, కొన్ని కొన్ని (సన్న) మాటలన్నట్లు.

యిందుకోలు దూసే సర్వదేవతలు యిచ్చిన గుబ్బపై పీతాంబర స్వరము

కైకొని నిను బాసి ముప్పిరిగొన్న దుఃఖం గలదు సహించవే గర్భవతులు// కాక/

అనే సంకీర్తనలు ప్రయోగించారు, శ్రీవేంకటేశ్వరుడు లోకులతో గారాబాలాడే సందర్భాన్ని

వర్ణించటానికే అన్నమయ్య ప్రబంధములలో యిన్నిచోట్ల శృంగారంలో వర్ణించే స్థాయిలోనే

సంప్రదాయము అనే మిషయొన్ని స్వీకరించు చేశాడు.

కడుపులోని శిశువు కన్న తల్లి దన్ని తేను

బెడగు లెంచక కనిపెంచీనటా :- కడుపులో నుండి బిడ్డ కాలితో తన్న

నప్పటికీ తల్లి ఓర్పుతో బిడ్డను కనిపెంచే మాదిరిగా భగవంతుని కడుపులో

నుండే జీవులైన మానవమాత్రులు తప్పులు లెక్కపెట్టకుండా దయతో

కాపాడమని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య ---

కడుపులోని శిశువు కన్న తల్లి (ఁ) దన్ని తేను

బెడగు లెంచక కనిపెంచీనటా

యెడమీక శ్రీ వేంకటేశ నీ కుక్షిలో నేను

తడవి తప్పుచేసినా దయఁగానవే [౩-437]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

తల్లికి లేని ముద్దు దాంతికి గలదా:- 'కొల్లకి పిల్ల కాకికి ముద్దు' అన్నట్లు ఎవరి పిల్లలు వారికి ముద్దుగాని బయటవారి పిల్లలు ఎంతటివారైనా కన్న తల్లికి పిల్లలపట్ల సహజంగా ప్రేమ (మాతృత్వం) భగవంతుడు. కలని మొన్ననిచ్చిన తల్లికే భిన్నమయిన ప్రేమలేకపోతే ఇక పెరుగుతున్న తల్లికి అసలే భరించదు. తనకు పుట్టినంతనే దగ్గరతో కాపాడుతున్నాళ్ళ గురించి వేరొకరు కాపాడుతారా అని శ్రీనివాసుడితో సతికి సందర్భంగా అన్నమయ్య.

తల్లికి లేని ముద్దు దాంతికి గలదా మరి
చెల్లుబడి నీవే దయసేయుట గాక
తొల్లి శ్రీ వేంకటేశ్వర తూరి నాలో నున్నాడవు
చల్లగా నీ బనవిచ్చి బిరుప్పుట గాక [౩-౧౬]

అదే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి వేంకటేశ్వరుడు సొంత తల్లి వంటి వాడని ఇతర దేవతలు పెంచిన తల్లివంటివారని సులభంగా బోధపడేలా చెప్పాడు.

'తల్లికిఁ గలుగు ముద్దు దాదికుండునా
చల్లర ప్రియము లేల చెప్పేము గాకా [౫-౧౪]

అని పెద తిరుమలయ్య ప్రయోగం. అలాగే —

చదు "తల్లికిం గర్భినట్టి దగను దాండికిం గల్గునె గొప్ప యాపదలు నీ
-బిడ్డల పేర్చిడు న్నెనయు జొల్కుగ బ్రోచుట కల్ల గాదు నీ
డెల్ల దిగంతముల్ చుఱుకు వెడలనేరుక తొట్రిలంది నా
రయ్యలనే బ్రోవ్న మండు మనసం పరగానిందమున లాభగ్రహణాభిమాన్యుమా/స్తుత్ర-కు/

అనేది తాండేపల్లి పెంచకాలు గాకుము కాని స్వీత మానసుడూ౦ద్ర శతకులలోని స్వ్రయముగదు

తల్లి దండ్రి గల వాడు తప్పు లేమైనా చేసి.

తల్లితో ముద్దు గులికి తప్పించుకునట్లు :- తల్లి దగ్గర్లు పలికిన పిల్లవాడు తప్పు చేసినా ఏడ్పు అనే సాధనంతో ఇతరుల నుండి తప్పించుకొనుచుండు. ఉంటే తప్పు చేసిన పిల్లవాడు ఇతరులు దండించబోయేసరికి ఏడ్పు లంఘించుకుంటాడు. ఆ ఏడుపు విని తల్లి దండ్రులు ఆ పిల్లవాడి పక్షాన నిల్చి ఇతరుల దండన నడ్డుకుంటారు. అలాగే భక్తుడు ఎన్నో అపరాధాలు చేసి దండనార్హుడై కూడా దయా సముద్రుడైన భగవంతుని శరణువేడి రక్షణ పొందుతాడు. తల్లి దండ్రుల వంటి భగవంతుడు భక్తుని పక్షాన నిలిచి తప్పులను ఓప్పుగా సరిదిద్దుతాడు. కేనుక వీడుడయినా, అపరాధి అయినా ముద్రలు ధరించి శరణాగతుడైతే అతడే అధికుడూ పవిత్రుడూ అని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

తల్లి దండ్రి గలవాడు తప్పులనేకొన్నాం జోసి
తల్లితో ముద్దు గురిసి తప్పించబనట్లు
చెల్లని శ్రీనివాసుడేసరు గని మోక్షసుపల్లె
చెల్లిన నిన్న నుతించి గొనియాడితి విదివో /౨-౧౧/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

తల్లి దండ్రి గలవాగు తమకేము లెక్కగక -

చెల్లా పిల్లలై యాటలు డెందిన యట్టు :- తల్లి దగ్గర్రుండి జీవించని దగుడగల దారిద్ర్యాన్ని తలపోయక స్వేచ్ఛగా సుఖించే ముద్దు బిడ్డల వలె నైక్యంత వాసుడైన వారిని నమ్మి ప్రసన్నులైన వారు నిండు వ్యాదయాలతో సుఖంగా జీవించమని హితం చెబుతూ అన్నమయ్య —

తల్లి దండ్రి గలవారు తమకేము లెక్కగక
చెల్లా పిల్లలై యాటలు డెందిన యట్టు
వుల్లములో వారి నమ్మి వుండిన ప్రపన్న లెల్ల
పల్లదాన నిర్భరులై బ్రతుకగవలదా /౨-౨౫/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

తెరువ్వ దప్పి యడవిఁ బిలిగేటి వాఁగఁ దెచ్చి

తెరువ్వనఁ బెట్టుదురు తెలిసిన వారఁబు

నరుఁడనై నేరక నడిచేటి నమ్మ నీవ్వ

మరిగించి కావక మానవచ్చునా [౩-౧౭]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పతిఁ బెండ్లాడిన యాలు పక్కనుండి నిద్రించితే

కొతికి కాలానుభాగి గొనవచ్చునా:— పగలంతా ఇంటిపనులతో అలసిసొలసి భార్య పడక వదలక పోతే సమయానికి నిద్రలేవలేదని భర్త ఆమెను కోపించరాదు. అలాగే తమోగుణంచేత ఎప్పుడూ సేవ చేయలేదని భక్తుని త్రోసిపుచ్చడం తగదని వేడుకొనే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

పతిని బెండ్లాడిన యట్లు పత్యనుగుడి నిద్రించుటే

కొతికి కొలాను భాగి గానవచ్చునా

ఆతతినే పనికి రాక ఆశామసుడై భ్రమసినా

గతియిమ్ము శ్రీ వేంకటేశ కావకుండవచ్చునా /ప-2/

అనే సంకీర్తనలో భక్తి సామ్రాజ్యమును స్థాపించుకొన్నాడు. కాలాన్ని భాగించుకొని ఆయా సమయాల్లో అనుభవించిన భాగమైన దానిని, దేవుడు కల్పించిన ఆ వాత్సల్యం కావచ్చని పరిత్యక్త గోపికుల్ని రాధామాధవుల్ని చూశాడు.[1]

పేరడీ దళ్లి దండ్రులు బిడ్డ లేమి సేసినాను

<u>వారు చుక ముద్దు సేసుకొందురు లోకమున</u> :- పసి బిడ్డలు ఎన్ని చిలిపి చేష్టలు చేసినా తల్లి దండ్రులు ఉపసులను తప్పులుగా భావించక ప్రీతితో వారిని చూసుకొంటారు.

చిన్నవారు చిలిపి చేష్టలు సల్పిన

ఓర్పు గలిగి పెద్దలుండవలయు

---

1. 'అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు', 3-వ అనుబంధం, సందిగ్ధపదసమీక్ష సంపు: 2 పుటు; 377.

తామసమునన భృగుడు తెప్పిన నేమంగు
వానికి తేశమైన మాని గాందె [1]

అని భక్త కబీరు సుభాషితాలు అనువాదకుడు దయానంద ప్రబోధకుడు.

మానవులు కుటిలు స్వభావులై దేవుని మాట భారము వేసి చేయుటగాని
అనేక పాపాలు చేస్తారు. 'దాపరి తెప్పలు దుర్జనులోపని అన్నడు'
మానవులు ఎలాంటి వారైనా పిల్లలను తల్లి దండ్రులు కాపాడుకొనే విధముగా
మానవులను కాపాడటం దేవునికి తప్పదని నిశ్చయంగా చెప్పడమన్న ..

భారము నీది గనక పలుమారు బాపములే
చేరి మొక్కలాననే జేసి తిని
పేరడి దల్లి దండ్రులు బిడ్డలేమి సేసినాను
వారుచుక ముద్దుసేసు కుందురు లోకమున [3-97]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

మగడు గల సతులు మంచిముత్తైదువలై —

<u>యెగువనితర మార్గా లెరగనట్లు</u>:— భర్తలు గల స్త్రీలు మాంగల్య యుక్తలై

---

1. 'భక్త కబీరు సుభాషితాలు' పుట; 33 పద్య — 131.

పరస్పరుల దగ్గిన స్నేహాన్నాదాలు చిన్నతనపుడు ప్రవర్తించే విధంగా శ్రీనివాసు
వాత్సల్యంలో నమ్మిన ప్రపన్నుల తుదిపరి సుఖాలు మాని నిరయం పొందకూడదా
సక్తి లేనివారికి బ్రతుకనవచ్చునని వేంకట శేషులు గన్నమయ్యకు ...

మగడుగా సతులు మంచి మొత్తైదువవై
యిరువ నితర మాగ్గా నెరంగనట్లు
నగుతా లక్ష్మీపతి నమ్మిన ప్రపన్నులెల్ల
పగటు గర్మము మాని బ్రదుకఁగ వలదా [౩-౨౪]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

<u>మగడు విడిచినా మామ విడువని యట్లు</u> :— కట్టుకున్న మగడు వద్దని విడిచిపెట్టినా పట్టుకొని మాదువదలనట్టు నరకాదులు (నరకము మొదలై నటువంటివి) మానభృష్టి ఏవగించుకొని త్రోసివేసినా మానవుడు వాటిని విడిచిపెట్టడం లేదనే విషయం చెప్పడానికే అన్నమయ్య —

మగఁడు విడిచినా మామవిడువని యట్టు
నెగడిన వేమి సేయు నేనే రోయఁగాని [౭-౪౫][౧-౩౫, ౩-౭౭]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ముచ్చు గన్న తల్లి మూలకొదిగినట్లు :-- దొంగను కన్న తల్లి 'వీడు నిజమైన' అని చెప్పుకోలేక సిగ్గుతో మూలనొదిగి నిలబడినట్లు నిక్కి నిక్కి చేసే ఈ దొంగతనమ్ము పోగొట్టడానికి. అదే పనిగా భగవంతునికి సాగిలపడి మ్రొక్కితే ఉంటే చాలునని పనికే సుదర్శనంలో అన్నమయ్య ...

ముచ్చు గన్న తల్లి మూలకొదిగినట్లు
ముచ్చి మినుతులేల మొక్కగో పనికి [౭-౪౫] [౧-౭౧]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పొగలో పడలేక సెగలో పడినట్లు [లో.సా]

వలస గంపటు మోస్క వలె లంపటము మోచి
తల్లకూటు బారలేక దాగినయట్లు [అ.సా] :- వలస గంపలను మోసే విధంగా జీవులు సంసార లంపటం మోస్తూ పరుగెత్తలేక ఇంద్రియాలనే కావలి వాళ్ళ ఇళ్ళలోకి ప్రవేశించి నానా బాధలను గురవ్వుతున్నారని చెబుతూ పరమాత్ముడైన శ్రీ వేంకటేశ్వరుని తెలియని కామాతురుల పాట్లను వర్ణించే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

వలసి గంపలు మోస్తువనే లంపటమును మోచి
తలకుచుము బాగలేక దాగిన యట్లు
యిల వేంకటేశ నిన్నే యుంగ సిగ్గుగుమలు
తలవరులిండ్లనే దాగేరయ్య // ౨౧౪ //

అనే సంకీర్తనలో శ్రీ-సామెతను ప్రయోగించాడు.

3.4.1. బంధుత్వం సంబంధమైన సామెతలు :-

చుట్టరికం వల్ల ఏర్పడిన వాళ్ళు బంధువులు. ఈ బంధువులు కేవలం గొప్ప సంబంధికులే కానక్కరలేదు. "ఏడు మాటలాడిన యంత సెట్టివారు, నాగ్గ జనులకు, జుట్టంబులగుదురు" అనే ఎర్రన భారతారణ్య పర్వంలోని ప్రయోగం, ఏడు మాటలు మాట్లాడిన వారెవరైనా ఆర్యజనులకు బంధువులేనని చెబుతుంది. ఈ బంధుత్వానికి సంబంధించిన సామెతలు ఈ విభాగంలో చేర్చడం జరిగింది.

ఓడలు మాసిన వాని నొసరు జుట్టము లెల్ల –

<u>బడిబడినే ప్రుండి పోసిన యట్లు</u> :- శరీరం మురికిగా ప్రుండి కంపుకొడుతుంటే దగ్గరి చుట్టాలు కూడా అతని సాన్నిహిత్యాన్ని వదలి దూరంగా వెళ్ళిపోతారు.

ఈ విధంగానే తిరువేంకటస్వామిని ఆశ్రయించి వారిద్దరూ సుఖంగా
శ్రమ కలిగిస్తారంటూ వారిద్దరికీ లేని వారి అసూయాపరులు నారాయణుని
చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య...

వాడలు మూసినవాని వాసనగుఁ బుట్టుమేము పెల్ల
బడిబడినే వుండి యెంసిన గుట్టు
యెడయక తిరువేంగళేశుఁ దలఁచినవాని
అడరు బుద్ధులు సగవో బాలలోఁనవే [1-౪౧]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

కంచర్ల పొత్తు చుట్టము కాదు సేసీనా :— నారాయణునికి నీ ప్రవర్తన
తప్పుగా తోస్తుందేమోనని పలికే చెలికత్తెనుద్దేశించి నాయిక —
'చుట్టము సపంక్తి భోజనాన్ని అవమాన పరచని విధంగా మంచిగా
మాట్లాడిన వాడు అలవాటు పడకుండా ఎలా మానుకుంటాడు. తాత్కాలికమైన
కోపంలో అలా వున్నాడేగాని కనిపెట్టి కాచుకొని వున్నవాడు నన్ను కటువకుండా
వుంటాడా' అని నాయిక పద్మావతి తప విభుడైన వేంకటేశ్వరుడు
తన స్వాధీనంలోనే వున్నాడనే ధీమాతో పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

మంచి మనవాడీన వాడు మగుగక యిట్లామనము
కంచపు పాత్రు చుట్టము కాకు సేసీనా
బొంగరి కాచుకున్న వాడు బొగడు సేయుడొ నాలో
చంచలస్వరో తాళము చలుపట్టీ గాక /22-4/

అనే సంకీర్తనలో ధీ సామెతను ప్రయోగించారు.

నీటి కొలదీ తామెర /లో.సా/
మేటి కొద్ది చుట్టరికము /లో.సా/:- శ్రేష్ఠమైన కొద్దీ మనస్సరికని సుగ్గుగా
ప్రేమ్తుంది గాని, మునుముందుగా ఎందుకు మమ్మల్ని అంటుకుంటావ్.
ఇప్పుడు నీవ్ మాకు ప్రభువవని భూవ్ మోద నిలచిన పదవోదేండ్లా
యువతి పద్మావతి కల్యాణ చక్రవర్తి అయిన శ్రీనివాసుని వారించుతూ
పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

ఏల మమ్ము నారసేవ్ యేరికవ్ నీవ్ మాకు
కోట ముందుగా మీబు కొద్ది చుట్టరికము /32-5/

అనే సంకీర్తనలో బింబ ప్రతి బింబ భావంతో ధీ సామెతను ప్రయోగించాడు.

నీటి కొలదే తామెర /లో.సా/
సుమాన్యత్వమైన యంతె చుట్టరికము /లి.సా/:- ఓక ముద్దూ మూచ్చటా

తేపుగాడు వయసులో చున్న తనను దొంటలిగా విడిచిపోట్టి సుబ్బుడుంటే
ఏమన్నతుందో నన్నట్టు దూరంగా కొండచెక్కి సొబగున్న నాగగుహడ్డున
వేంకటేశ్వరుని చేలుకు చులపీగటి, ప్రియుడడే కొర్తివే బుట్టనికలాని,
ఎదుట చున్నంతవే అధికారాలని మాటుసేగ్నతూ ఇలాగని నాభగ్గతో
మనవి చేసి తటుక్కున తాను ఇష్టపడితే దగ్గరకు రమ్మని చేస్సండే
చెలులారా అంటూ చేలనుద్దేశించి పలికే సుదర్శనాలు అన్నమయ్య ----

ఇటుని విన్నవించరే ఇంతులాడి సతితోను
తటుకున నీ(నిం!)పైతే దండకు రమ్మనరే

. . . . . .

. . . . . .

సముకము గలయంతె చనవ్వలను
సుముఖత్వమైన యంతె చుట్టరికము /౭౪-౬౦/

. . . . . .

. . . . . .

అనే సంకీర్తనలో బింబ ప్రతి బింబ భావంతో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

3.5. వ్యవసాయ సంబంధమైన సామెతలు:--

జీవనోపాధి కోసం కుటుంబ సభ్యులంతా వంశపారంపర్యంగా చేసే పనిని 'వృత్తి' అని స్థూలంగా నిర్వచించవచ్చు.[1] మనదేశంలో ముఖ్యంగా వ్యవసాయం ప్రధానమైన దేశం. భూమిని దున్ని పంటలు పండించడాన్ని సేద్యం లేదా వ్యవసాయమంటారు. ఈ వ్యవసాయం చేసే వారిని కర్షకులు లేదా రైతులు అంటారు. ఈ సేద్యానికి సంబంధించిన సామెతలను ఈ విభాగంలో చేర్చడం జరిగింది.

ఊరుగ విత్తిన వాడు ఊరుగ లూపలి కంది

<u>ఊరితేరి పండితేను ఊతనిదే కాదా</u>:-- ఊరుగ పంట వేసినవాడు అందులో వేసిన కందిపంటను కూడా సొంతదారు అవ్వతాడు కదా. అదే విధంగా జీవనిలోని పాపాలను కూడా భగవంతుడే ఆసామి అని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య ---

చేరి నన్ను నీవే పుట్టించితి వటనే, జేసే -
మీరతో, బుణ్ణ పాపాలు మీవే సుమ్మీ
ఊరుగ విత్తిన వాడు ఊరుగ లూపలి కంది
ఊరితేరి పండితేను ఊతనిదే కాదా [ఫ-44]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

1. 'తెలుగు సామెతలు - జన జీవనం' పుట; 5౪.

ఎల్లా ధాన్యములు మా యింటిలోను శ్రీనివాసుడుండగాను

పొల్లి కట్టు దంచేమని బుద్ధి :- గట్టి గింజలు నిరిసిగాం చూడ్లో శ్రీనివాసుడుండగా

-డొక పొట్టును దంచే బుద్ధి వచ్చునట్లు. అలాగే వేంకటేశ్వరుడు

విశ్వమంతటా నిండి శ్రీనివాసుడుండగా రాగి బుట్టిన్ని మదలి సట్టి చూడగలవాడనే

కోసం పరుసువెత్తే భ్రమ పనికి రానిదని సులికే సందర్భంలో ఉపమాన్యాలు

పెల్లవిర్తై యెదుట శ్రీ వేంకటేశుడుండగాను

బల్లిదుడేతనిం బాసి భ్రమ మాకేలా

యెల్ల ధాన్యములు మాయింటిలోనుండగాను

పొల్లి కట్టు దంచేమని బుద్ధి మాకేలా [౩-౧౨]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించడం ద్వారా శ్రీనివాసుడు గట్టి ధాన్యం వంటి వాడని, ఇతరులు ఊక పొట్టు వంటి వారని స్పురింపజేశాడు.

ఎనుపోతుతో నెద్దు నేరు గట్టిన యట్లు :- దున్నపోతు మడక (దుక్కి దున్నడానికై ఎడ్లను కట్టి సిద్ధం చేసిన నాగలి) తో సాగు చేస్తే పనికాదని, ఎద్దు మడకే చాల శ్రేష్ఠమైనదని, పడుదువాడు ముసలిదాన్ని మెచ్చని విధంగా రైతు దున్నపోతు మడకను మెచ్చడంటూ వేమన చెప్పిన -

'దున్న పోతు మడక దుగుతుగా సాగదు
ఎద్దు మడక కంటె పొట్టి కాదు
ముద్ద రాలి మగడు ముదుసలి మొద్దునా'

అనే పద్యం ప్రసిద్ధం. దున్న పోతుకూడా పొలం దున్నడానికి ఉపయోగ పడినా రైతు 'ఎద్దుతో వ్యవసాయం, గొడ్డుతో సంసారం' అనుకుంటాడని భావిస్తాడు. ఒకవేళ ఎద్దును, ఎనుబోతును కలిపి ఏరుకట్టితే వచ్చే ఇబ్బందిని రైతు 'ఎద్దు ఎరడుకు లాగ, ఎనుబోతు నీడకు లాగ' అనే సామెత ద్వారా చెప్పాడు. అలాగే ఎన్నపయ్య కూడా ఎనుబోతును ఎద్దును నాగటి గట్టితే నడిచే రీతిగా ఎగుడు దిగుడుగా (అస్తవ్యస్తంగా) సాగే బ్రతుకును ఏవగించుకొంటూ —

ఎనుపోతుతో నెద్దు నేరుగట్టిన యట్లు
యినసి ముందర సాగదీటి బ్రదుకు /I-15/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా భగవత్సేవకు విముఖమై మానవుడి బ్రతుకు సాఫీగా ముందుకు సాగక మొరాయిస్తూ వెనుకంజ వేస్తోందనే విషయాన్ని బోధపడేలా చెప్పాడు.

<u>ఏవల నరుడు లేక యెద్దే లాదున్నునా</u>:- కృషీవలుడు లేకుండా ఎద్దు తమంతట తామే కాడి మెడ మీద వేసుకొని పొలందున్నవ్. అలాగే

శ్రీనివాసుడు చేయుంచకపోతే ఎవరూ తమంతటేవు లాభమేం పుణ్యముకొని
ఏ పుట్టినాడు చేయు లేరని మునికే సందర్శనంలో దున్నమన్న . .

యేవల నీరుడు నేన యిద్దే లందున్నాను
నీవు సేయుంచక వేగే నేం బుట్టినమేం పేపేనా /2-1/

అనే సంకీర్తనలో శ్రీ సామెతను ప్రయోగించారు తదిత్యగా మోక్షం రాదేవే
సత్కర్మ లన్నిటికే కారణుడు శ్రీ వేంకటేశ్వరుడేనని నిరూపించారు.

కొండను త్రవ్వి ఎలుకను పట్టి నట్లు /లా.సా/
కుప్పనురుచుట పసవ్వకొరకా /బి.ప్ర/
కొబ్బరు దంచుట పొట్టుకొరకా /బి.ప్ర/

కుప్ప నూర్చడం ధాన్యానికే గాని గడ్డికోసం కాదు. అలాగే మనసును మంచి
దారిలో పుంచుకోడానికి ప్రయత్నించాలి గాని చెడ్డ మార్గాల వైపు వెళ్ళ
నివ్వరాదు. కొండనెక్కడం కుప్ప నూర్పు వంటిదైతే ధాన్యం వంటిది దైవ
దర్శనం. గడ్డి వంటిది వినోద దర్శనం. ధాన్యం మానవులు తినడానికి
పనికి వచ్చేది. కనుక అది ప్రధానమైనది. అప్రధానమైన కసవ్వ
పశుగ్రాసం. మరి ధాన్యాన్ని దంచేది బియ్యం కోసమే గాని పొట్టు(ఊక)
కోసం కాదు. అలాగే మంచి కులంలో పుట్టడం జ్ఞాని అనిపించుకోడానికి
గాని మూర్ఖుడనే నిందమోయడానికి కాదు. స్వామి సందర్శనం చేయండా

కొండెక్కి దిగటం పొట్టువనే వట్టిది అవ్వతూది. దంచడం కొగడెక్కడం
వంటిదైతే శ్రీవారి దగ్గినం ధాన్య సంపాదనగ మటపెది. ధని లేకుండా
తిరిగి గావడం పొట్టులాంటి నిగర్వకమైనదని సుతికే సంగదర్శనాలు శున్నమట్టు . .

కుప్పనురుచుట కసవ్వ కొరకా తనవ్వ
గొప్ప యన్పుటిది మదము కొరకా
వొప్పయిన వేడుకల నొగసి మనసు
నెప్పునకు రాని దివియ నేరవనే గాక

కోటచు దంచుట పొట్టుకొరకా తాం -
గులజుడ్డై మూడుడొ కొరకా
తలపోసి యిచ్చింటి దగిలి మీదు -
తెలిసే సుఖ దుఃఖములు దెలియవనే గాక

కొండ దవ్వటు యిటుక కొరకా తాం
గొండ యెక్కుట దిగుట కొరకా
కొండల కోనేటి పతిం గొలిచి తనదు -
నిండి నాపదలెల్ల నీగవనే గాక /1-115/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతలను ప్రయోగించి సద్గతులకోసం కూడా శ్రీపతిని దర్శించకుండా దిగి రాకూడదని వేంకన్న చెప్పాడు.

గాలిస్పుడు తూర్పెత్తక తాను

విడిచి మరిచిన పెనక పెదకి తేగలదా:- మన పెద్దలు మనకు ఇస్తుండే కప్పుడు ఆయా సమయాల్లోనే మనము ఉన్న బెట్టుకోవాలగాని, 'ఆలస్యాత్ అమృతం విషం' అని, 'దీపం భుంక్తే కజ్జలం పుట్టి బొక్క దిద్దు కోవాలని అనేక సామెతల ద్వారా చెబుతుంటారు. అలాగే అన్నమయ్య కూడా మానవుడు అహంకారి కాక ముందే, క్షణికంగా భ్రష్టుపట్టే హరిని తెలుసుకోవాలని, గాలి వున్నప్పుడే తూర్పార పట్టాలని (పొట్లు గింజలు పోయేలా ధాన్యాన్ని గాలికెత్తి పోయడాన్ని ఇలా అంటారు. నిందించు, దూషించు అనే అర్థంలో కూడా, ఈ పదాన్ని వాడుతారు. దీనినే 'తూరుపెత్తు' అని కూడా అనవచ్చు), గాలి ఊగిపోతే అది సాధ్యం కాదనే పోలికతో మూర్ఖునికి సంసారలంపటం సహజంగా వుండేదే అయినా శరీరం వుండగానే ఇహలోక బాధలు అనుభవిస్తూ సంసార జీవితంలోనే పరలోక సౌఖ్యాన్ని కూడా సాధించాలని చెబుతున్నాడు. సంసారంలో పడినవాడు పాపపుణ్యాలు చెయ్యడం తప్పనిసరి. అయినప్పటికీ తెలిసి కలిగి పుణ్యాలే చెయ్యడం మంచిది. వెన్నెల బాగా

వున్నప్పుడే అన్నం వేరేళ్లు పెలపుకోవాలని, గడుచి పోగుల నిన్నటి గొడు
టి రోజు తిరిగి రాదని, వదల్లేని ఇంద్రియముల పనగాలము చూస్తుండకి
ఎప్పుడూ ఉండేదేనని, శరీరంలోని సత్త్వము పోయిన తర్వాత భక్తిని
సాధించడం సాధ్యం కాదని, ముందున్న మూడే మేల్కొని నాలుకొనే ద్విగు
సంసార తరువో పాయాన్ని తెలుసుకోవాలని, చేస్తే స్త్రీ ఉన్నమగతి
లభించదని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

-చదువ్వలొనే వలని నిట్టి గొన వేగ గుక
మదము గప్పిన మీద మగుడువది గలదా

జడమతికి సహజమే సంసార యాతన యిది
కడు నిందులో బరము గడియించ వలెగాక
తొడరి గాలప్పుడు తూర్పెత్తక తాను
విడిచి మఱచిన వెనక వెదకి తే గలదా

భవ బంధనకు విధి పాప పుణ్యము లంకె
తివిరి యిందుకే తెలివి తెచుసుకోవలెగాక
తివల వెన్నెలలొనె లిల్లి నేరేళ్లింతే
నివిరి నిన్నటి వునికి నేటికి గలదా [I-44]

అనే సంకీర్తనలో శ్రీ సామెతను ప్రయోగించాడు

అలాగే —

చెలియా మళువనుచే చెప్పని బుద్ధి
తొలుతలే గాలి గట్టనే శుభ్రపెత్తు మందురు /ది. 17./

అనేది అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని మరో ప్రయోగం.

గొంది బంటు సేయువాడు కొటబులు పరకళ్లు
జింద కుండా గాదె బోసి చేరి కాచేని :- వరి కుప్ప నుంచేవాడు తన ధాన్యం
ఇతరుల కళ్ళిలలో పడకుండ చూసుకొని తన గాదెలలో భద్ర
పరచుకొనే విధంగా పరుల ఇళ్ళు (పెరడైవాల) కనిపెట్టుకొని వుండే
దుర్గతి మానవులకు పట్టకుండా దయతో రక్షించి కాపాడుకోమని
శ్రీ వేంకటేశ్వరునికి మొరపెట్టుకొనే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

గొంది బంటు సేయు వాడు కొటబులు పరకళ్లు
జింద కుండా గాదె బోసి చేరి కాచేని
కందువ మమ్మె బుట్టించి కన్నవారి వాకిళ్లు
జెంది కావనియ్యకపే జీవునిలో దేవుడా /కీ-47/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

చుట్టి వరి గుడుమతో జొన్న గింజ సరిదూగు
తెట్టి వై మేలూకటికి తీలూకటి కాయు:-- వరి గ్రాల్చగానో జొన్నలు సరి
తూగినా విలువలో వడ్లు మేలుగా, జొన్నలు తమ్మకవగా సరిగటికాగా
బడుతున్నాయి. అలాగే భుక్తుకు ఎందుకీ గొకటే ఉమాను ఉదయం
కొందరు సేనకులు మరికొందరు ప్రభువులు అన్నంతున్నారని చెబుతూ
అన్నమయ్య —

భుక్తు గందరి కొకటే భూతులో యేరికలను
వెట్టి బంట్లు గొందర్కై వీగుదురింతే
చుట్టి వరి గుడుమతో జొన్న గింజ సరిదూగు
తెట్టి వై మేలూకటికి తీలూకటి కాయ [౩-౫౭]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

చెంది విత్తిన కొలఁదే చేరి మొలచేటి పైరు:- 'ఏకలి కొద్దీ అన్నమన్నట్లు'

విత్తనాన్ని బట్టి పైరు మొలకెత్తుతుంది. క్రిందటి జన్మలో తాను చేసిన కర్మల కనుగుణంగానే ఈ జన్మలో కలిమి చేకూరుతుందిగాని అంతకంటే అధికంగా లభించదని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

చెంది విత్తిన కొలఁదే చేరి మొలచేటి పైరు
అంది ఏకటి కొలఁదే ఆహారమెల్ల [౩-౫౫]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

చెంది వీచే గాలాకటే చేని పంటా నాశటే
పొంది గట్టి కొలుచుండి పొల్లు కడబడును:- వీచేగాలి, పగడంచే పాలన,
పండిన పంటా ఊకటే అయినప్పటికీ ధాన్యాన్ని తూర్చారబట్టే ఉప్పుడు
గట్టే గింజలు ప్రోగుపడి తాలుగింజలు దూరంగా పడతాయి. అలాగే
అందరిలో దేవుడున్నా వారిలో కొందరు గొప్పవారు మరికొందరు హీనులు
అవుతున్నారు. కనుక ప్రతి వస్తువు విషయం లోనూ తారతమ్యం
తప్పనిసరి అని ఉదాహరణ పూర్వకంగా నిరూపిస్తూ అన్నమాచార్య. --

అందరిలో దేవుడుండు అందధీములు గొందరు
కొందరు హీనులై కుందు దురింతే
చెంది వీచే గాలాకటే చేని పంటా నాశటే
పొంది గట్టి కొలుచుండి పొల్లు కడబడును [3-14]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పైరు విత్తేగా గాదము మిలాచినట్లు:- పైరులో కలుపు బలిసినట్లు
ఎన్నెన్ని కర్మలు ప్రబలమైనా శ్రీ వేంకటేశ్వరుని పాదధ్యానం ముక్తికి

ఉపాయమైనట్లు కర్మయోగంబునే తగుటం బుపాయం బనని స్పష్టంగా చెబుతూ అన్నమయ్య --

గక్కున బైగు సిత్తంగా గాదము మొలచినట్లు
చిక్కిన కర్మము లెల్లా జెలంగి గాక
తక్కుడ శ్రీ వేంకటేశు దాస్యమెక్కుడైనట్లు
యిక్కడా మోక్షోపాయమిక డెప్పు నన్నదా [2-178]

అనే సంకీర్తనలో ప్రసిద్ధమైన ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పొల్ల కట్టు దంచి దంచి పొగు సేసుకొనుట :- ఆత్మలో నివసిస్తూ శరీరాన్ని రక్షించే హరిని అంగీకరింపక పోవడం తనను తాను ఉద్ధరించుకొనక పోవడమేనని, బలవంతుడైన శ్రీహరిని వదలిపెట్టి ఇతరులను వేడుకోవడం నిష్ఫలమైన పొట్టు ధాన్యాన్ని దంచిప్రోగు చేసుకోవడం వంటిదని, హితం చెబుతూ అన్నమయ్య —

ధృల్లములో నుండి దేహమొగి రక్షించే హరి –
నొల్లకున్న తన్నుఁ దా నొల్ల నీండుట
బల్లిదుఁడాతని మాని పరులవేఁడే దెల్లా
పొల్ల కట్టు దంచి దంచి పొగు సేసుకొనుట [1-378]

అదే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

వనము పెట్టినవాడు వాడకుండా నీరుపోసి...

పెనచి కలుపుదీసి పెంచినయట్లు :- వనము వేసినవాడు చేట్లు సరిగా పెరగకుండుట

నీరుపోసి కలుపుదీసి పెంచేవిధంగా అందర్నీ శ్రద్ధగా పెంచి పోషించే

దేవుడు శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు వరదుడై జీవులను ఉద్ధరిస్తున్నాడు. అని కీర్తనలో

మెరిగి అతన్ని పొగడండంటూ అన్నమయ్య —

అందరి రక్షించే దేవుఁడాదరించి జీవులను
పొందుగా బూమేవెరిగి పొగడరో లోకులు
వనము పెట్టినవాఁడు వాఁడకుండా నీరుపోసి
పెనచి కలుపుదీసి పెంచినయట్లు
. . . . . [౭-౩౪౩]

అదే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను సృష్టించి ప్రయోగించాడు.

వరిచెడ నూదర బలిసిన యట్లాయ:- ఫలితాన్ని ఇచ్చే వరిపైరు పాడైపోగా ఆ స్థానంలో పనికిరాని ఊదర (వరిచేలో మొలిచే గట్టిగింజ కలుపు మొక్క) ప్రబలిపోతుంది. అలాగే భగవంతునికి వశం కాకపోతే శరీరం

పరదేశులాసి పట్టణమన్నమునుండి. ఇన్నుగురుగురూలు (శ్రోత్రేమము, త్వక్కు, చక్షు,
జిహ్వ, ఘ్రాణములనే ఐదు) జ్ఞానేంద్రియాలు (వాక్కు, పాణి, పాదము, గుహ్యము,
వాయువులనే ఐదు) కర్మేంద్రియాలు పదీ ప్రబలమన్నతనము. ఈవనే
ఇంద్రియాలు తమ తమ వ్యాపకాలన్నీ నిమిత్తమన్నతనము. ఏమని శరీరమునే
పట్టణాన్ని భగవదధీనం చేస్తేనే అది సఫలమవ్వతుందని చెబుతూ
అన్నమయ్య —

పరదేశి పట్టణమున పదుగురునే గురుఁగూడుక
పరగఁగ వరి చెడనూదర బనిసిన యట్లాయ /1-74/

అనే సంకీర్తనలో ఈ ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించాడు.

విత్తాకటియుఁ జెట్టాకటి యౌనా :- విత్తాకటి నాటితే చెట్టాకటి
మొలవదు. ఎలాంటి విత్తనాన్ని నాటుతామో అలాంటి చెట్టే వస్తుంది.
అంటే తల్లి దండ్రుల బుద్ధులే పిల్లలకూ వస్తాయనడం. అలాగే భగవంతుడు
చేసిన మాయలను భగవంతుడే మాన్పాలిగాని ఆపనికి మానవుడు
కర్త కాడని పరికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

అదియేల తామాను మాయందు నిష్టారమే కాక
చెదరి విత్తాకటియుఁ జెట్టాకటి యౌనా /2-281/

అనే సంకీర్తనలో ఈ ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించి భక్తునికి

కలిగిన భ్రమను భగవంతుడే పోగొట్టాలని స్పష్టంగా చేశాడు. అలాగే వివేక భోగాలకు అలవాటుపడిన శరీరం కొలతలేని సుఖం జ్ఞప్తికి రాగానే మళ్ళీ వైష్ణవ పోషణలోకి వెడతామన్నాడు ...

మక్కువ భోగములనే మగిగినాడు గాని మేను
అక్కడిపుడు వైరాగ్య మందనియ్యదు
చిక్కి విత్తోకటి వెట్టి చెట్టుకంటి మెలుచునా /౭౫-౧౪/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఇంకా నాయకుని దక్షిణ నాయకాన్ని చెబుతున్న తిరుమలయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లో నాయిక తాను నాయకునికి ధరింప చేసినది కాక వేరొకటి ప్రతిసరులతో అలంకరించబడి భండటాన్ని చూసి—

నిరతిలో పదకము నీమెడ వెట్టితి నింతే
అరిదిగంట మాలున్నది దీడదిరా
ధర విత్తోకటి వెట్టఁదా జెట్టాకట్రైనట్టు /౭౩-౪౯/ అని అంటుంది.

గీ॥ భూని గురుఁడొక్క మార్గంబు బోధసేయ
శిష్యుఁడు మఱొక్క మార్గంబు డెందుటరుదు;
ఓర్వి యందున విత్తరం బాకటి నాటు
మొక్క యెందైన వేఱొండు మొలచు నొక్కో

అనేది శ్రీపెండ్ల సుబ్రహ్మణ్య కవి విరచిత సుభాషిత రత్నాకరంలోని ప్రయోగం.

3-5-1. పుణ్య సంబంధి సామెతలు:

పలుకులు పండించడం, పుణ్యకోపులు వ్యవసాయం కోసమే వస్తాయి. 'పెరిదేవేని పుల్ల పొడుబడ్డ బోదు' అనే మాటలాంటే రైతు పండించే ప్రాముఖ్యం తెలుస్తుంది. రైతులు ఉన్నప్పి, గేదెప్పి, పొడికోసం, పిద్దుప్పి, దున్నప్పి సేద్యం కోసం ఉపయోగిందుకుంటారు. ఈ పొడి (పుణ్యపోషణ)కి సంబంధించిన సామెతల్ని ఈ విభాగంలో చేర్చడం జరిగింది.

ఊకడ నాళ్ళు గొంటే నాళ్ళ వెంట దూడయును
డొంకలు గొన్నట్టి వారి సొమ్మే కాదా :- ఊళ్ళను వెలుకు తీసుకొన్నప్పుడు దానితో పాటు దూడ కూడా కొన్న వానిదే అవుతుంది. అలాగే జీవుని భగవంతుడు పుట్టించాడు. జీవుడు ఊళ్ళ వంటి వాడు. పాపపుణ్యాలు దూడ వంటివి. జీవుని పాపపుణ్యాలు కూడా జీవునితోపాటు భగవంతునికే చెందుతాయి కనుక జీవుని రక్షించవలసిన బాధ్యత భగవంతునిదేనని భావించే సందర్భంలో అన్నమయ్య ఈ సామెతను —

లోకము లేబదువట లోకము లోపలినేను
పైకొని నీవేలినట్టి బంటనే సుమ్మీ
ఊకడ నాళ్ళు గొంటే నాళ్ళ వెంట దూడయును
డొంకలు గొన్నట్టి వారి సొమ్మే కాదా [2-44]

అనే సంకీర్తనలో ప్రయోగించిన జోత్స్నలు భగవదనుభవమని సూచిస్తోనని వాటి పాప పుణ్యాలు కూడా ఆ దేవునికే చెందుతాయని తెలియచేశాడు.

చిక్కి నావ్ర తోడుకు మేసి వచ్చేనంటా గొల్లడు —
దుక్కక కావక పోదోల వచ్చునా :- దొంగపైగు మేసి వచ్చినదని సిగ్గుచిక్కిన
గోవును గొల్లవాడు కోపంతో కొట్టి తరమడం న్యాయంకాదు. అలాగే
ఓ దేవా! తమోగుణం చేత నేను నీ సేవకు సరిగా చేయలేదని త్రోసిపుచ్చడం
నీకు తగదు. నీ అధీనంలో వున్న నాకు దిక్కు దెస అంతా నీవేనని
మొరపెట్టుకొనే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

చిక్కి నావ్ర తోడుకు మేసి వచ్చేనంటా గొల్లడు
దుక్కక కావక పోదోల వచ్చునా
యిక్కడ గుట్టిము గొళిగె నెనసి పైకొంటే రౌతు
తక్కక బాని జీకటి తప్పుగొన వచ్చునా [2-214]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పనివడి గొల్లవాడు పచ్చిక పట్టునా బసులు
తనియగ నిప్పినిప్పి తానే మేపినట్లు:- పనిగట్టుకొని గొల్లవాడు పచ్చిక

బంగారు పెరిగిన ఆవులన్ని పశువులను నిలిపి వ్రేపల్లెగా మేపే విధంగా
వేంకటేశ్వరుడు కోరుకొన్న విధంగా వరగాలివ్వడానికి సిద్ధంగా వున్నారు. ఈ వేళ
తెలిసి అనిమేషులగపతిని నుతి చేయగడగటమం అన్నమయ్య్ _ .

అందరి రక్షించే దేవుడాదరించి శోభనము
పొందుగా యీవేళెలిగి సొగసరో లోకులు

. . . . . .

పనివడి గొల్లవాడు పుచ్చిక పట్టునే బసుల
తనియగ నిల్పినిల్పి తానే మేపినట్లు [2-343]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పసుర మడవిఁ బడ్డ పసురము గలవాడు
దెసలు వెదకింటికిఁ దెచ్చు కొన్నట్టు :- దారి తప్పి పశువు అడవి పాలైనప్పుడు
యజమాని నలుదెసలా వెదకి దానిని తన ఇంటికి చేర్చుకొనే విధంగా
అంతులేని ఆశలపాలై పోయే మానవుల మనసులను వెనుకకు మళ్లించి
కాపాడమంటూ అన్నమయ్య —

పసుర మడవిఁ బడ్డ పసుగము గలవాఁడు
దెసలు వెదకంటికిఁ దెచ్చు కొన్నట్టు
వసగా నాసలలోన వడిఁ బడ్డ నామనసు
యెసగ మళ్లించవే నన్నేలిన గోవిందుడా /తే-౪౩౭/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పాడుచు నగరి డాగు పసుర మెవ్వరి చేసి –

పైరు మేసినా నందు బందె లేదు :– పగుగెత్తి పోతూ రాజుగారి పశువున్న,
ఎవరి పంట చేలు మేసినా దానికి బందె లేదు. . ఈతీరు నీ తిరునామాలు
మోస్తూ సంసార విషయాల్లో ఏవిధంగా పొర్లాడినా తప్పే లేదంటూ
అన్నమయ్య —

పాడుచు నగరిడాగు పసురమెవ్వరి చేసి
పైరు మేసినా నందు బందె లేదు
సారె నీ ముద్రలు మోచి సంసార విషయాల
యీరీతిఁ బొరలినా యెగ్గే లేదు /తే-౪౬౭/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించడం ద్వారా శ్రీనివాసుని
దాసునంటూ తిరునామాలు మోస్తూ తిరిగే వైష్ణవ భక్తులకు ఎందూ ఎదురే
లేదనే విషయాన్ని తెలియజేశాడు.

బట్టి బయటి దోని తేను బంది మేయు బసురము

పట్టి మేపి తేను తన పనులు సేయు:- పురుషులను నిశ్చలంగా నిలిపి

పెడితే అవి సుగుణ సుగంధ బాలాకాలను పుడి మేసి బలదేల పొర్లు ఎలుతలాడును.

కట్టి మేపితే నాళంవల్ల మన పనులు వెగవేర్లు పోవర్లు. గో నిర్గుణమనే

మనసును స్వేచ్ఛగా వదలి పెడితే ఎక్కడెక్కడికో పరిసరాలను చూస్తుంది.

అలా కాక ప్రాణాయామాది నియమాలు ప్రారంభిస్తే మనసు బుద్ధి

ఉంటుందని మనసు సహాయ స్వభావాన్ని వివరిస్తూ ఇలాంటి మనసును

అదుపులో ఉంచుకోమని ఉద్బోధించే సుందర్భంలో అన్నమయ్య . . .

బట్టి బయటి దోని తేను బంది మేయు బసురము

పట్టి మేపి తేను తనపనులు సేయు

ఇట్టె వదలితేను యెందైనా బారు మనసు

కట్టుకనే మస్తు డైతే కైవసమై యుండును [2-34]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించడం ద్వారా

అసంశయం మహాబాహో మనో దుర్ని గ్రహం చలమ్

అభ్యాసేన తు కౌంతేయ వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే

'ఎట్టి వానికైనా మనసును నిశ్చలంగా నిల్పడం దుస్సాధ్యం. అయినా దాన్ని అభ్యాస వైరాగ్యాల చేత నిరోధింపవచ్చు' అనే గీతాచార్యుని ప్రవచనాన్ని స్మరింప జేశాడు.

భావించుక యింటిదొర ససురము దెచ్చుకొని..

యే విధిఁ బైరు మేసినా నెగ్గు సేయఁడుతఁడు:- గైతు తన సొగ్గుడు సుగ్గున్న

కట్టు తెంచుకొని పొలంలోఁ పడి నిష్ట మొచ్చిన విధ్ధంగా మేసేసిందని దాన్ని

చావ బాదడు. అలాగే భక్తులు ఎలాంటి వాళ్ళైనా తప్పు చేయడం కాబోడనుటానికే

నీవున్నావనే ధీమాతోనే చివరిదాకా భయపడకుండా లెక్క లేనన్ని నేరాలు

చేస్తుండే మానవులను కాపాడటం భగవంతుడవైన నీ బాధ్యత్తేనని

వేంకటేశ్వరునితో పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య -..

కావ నీవ్ర గలవని కడదాఁకా నేరములే

వేవేలు సేసితిని వెఱవక

భ్రాపంచుక యింటి దొరపు సరము దెగఁచుకొని

యే విధిఁ బైరుమేసినా నెగ్గుసేయఁడతఁడు [3-97]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

మన్ను దిని యేటి దూడ మాను మంటా మొత్తి మొత్తి

కన్ని గట్టి యెందాఁకఁ గాయ వచ్చును:- దూడ మట్టి తినడానికి ఇష్టపడుతుంది.

అది దూడకు మాంచిది కాదు. అదిలించినా బెదిలించినా దూడ మట్టి

తినడం మానదు. అందువల్ల త్రాడు కట్టు (పశువులకు దూడలకు మెడకు

తగిలించి కట్టే బ్రాహ్మడును కన్న బ్రహ్మగుంటాంగని సుదతాగ్ర-పాణిజాతము సేగ్గన్నగా.)
కట్టవచ్చు. అయితే అలా ఎందకాలం చేయగలరు. మన్మథుడనే దూడుపరు
ఊపిరిపైకి పులికే జీవికి స్వాతే పోగా సుగుటలు గానాంగిగాని గాంధర్వగాడడు మళ్ళ
ధృతిలేదు దొరడదు. భళి భళావన్న అన్నమయ్య ...

మన్మథుని యేటి దూడ మామమంటా మెల్లాల్లి మెల్లాల్లి
కన్ని గట్టి యెందాకగాయనవచ్చును
సన్నపు టాసలు మీటి చరిబడ్డ దేవంమిని
కన్నబ్రహ్మ గత్తుల చూపు కట్టరాక పోయ [1-2౧౮]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను సమన్వయించి చెప్పాడు.

3.6. వైద్య సంబంధి సామెతలు:-

డొబ్బు చేసినప్పుడు మందులిచ్చి నయం చేసి కాపాడేవాడు వైద్యుడు. వైద్యుడు ప్రసంచానికి అన్నదాత అయితే వైద్యుడు ప్రాణదాత. 'వైద్యో నారాయణో హరిః' అని సంస్కృత సూక్తి. వైద్యులను 'వ్యాధినెరిగినట్టి విశ్వోపకారులు' అని ప్రశంసిస్తూ వేమన 'వ్యాధికలిగినేని వైద్యుని చేతను మందు తినక కాని మాపదెందు' అంటూ మనిషికి డొబ్బు చేస్తే వెంటనే

వైద్యుని సంప్రదించి చికిత్స చేయించుకోవాలని కుండం చెప్పిస్తారు. ఈలా కాకుండా రోగాన్ని పైకి చెప్పకుండానికి సిగ్గుపడి దాచుకోవడంవల్ల ఒకోసారి ప్రాణాపాయ స్థితికి దారితీయవచ్చునని చెప్పడానికే 'రోగం గట్టు సంపకం గుట్టు' అనే సామెత పుట్టింది. శ్రీవారి 'పుట్టుక' అనే వ్యాసాన్ని పోలుస్తే గొప్ప వైద్యుడు. 'భవరోగ వైద్యుడైన బాలవెడ్డు' అని చిన్నతనములోగ్గు ప్రయోగం. రోగికి వాడే మందులు (ఆయుర్వేదమందులు) చేదుగా ఫుంటాయి. (మందులే కాదు రోగికి సహజంగానే నోరు చేదుగా ఫుంటుంది) దానికి తోడు కొన్ని వ్యాధులకు ఉప్పు, పులుసు, కారం మొదలైనవి మానేయాలి. దాన్నే 'చప్పిడి' 'పథ్యం' అంటారు. పథ్యం అనే దానికి హితకరమైన భోజ్య ద్రవ్యం' అని సైషుంటి తార్థం. ఈ రోగం, రోగి, పథ్యం మొదలైన వాటికి సంబంధించిన సామెతలు ఈ విభాగంలో చేర్చబడ్డాయి.

అంతటా నోషధము పథ్యమును సరి:- జ్ఞానమనే వెలుతురెంతకాలం ఫుంటుందో అజ్ఞానమనే చీకటి అంతకాలం ఫుంటుంది. అలాగే సంపద అనే సుఖం ఎంత ఫుంటుందో దుఃఖం అనే ఆపదా అంతే ఫుంటుంది. భక్తి అనే మందు వాడినంతకాలం పాపం అనే అపథ్యం సాగుతుంటే మానవుడు తన స్వప్రయత్నంతో తానుసంపాదించేదేమీ లేదు అలసట తప్ప. బ్రతికినంత కాలం ఈ మాయామోహం మానకుంది.

కనుక వేంకటేశ్వరుడు దయుడగుటచే పగముగుటనుగుఱించి అన్నమయ్య -

మాఱుగా మోహము వానినిది
ధ్రువయచ్చుత నీ భక్తినే కలుగు

యింత వెలుగునకు నంతే చీకటనే
యింత సంపదకు నంతాపద
అంతటా నౌషధమప్రథ్యమునపరి
వింతే మిగిలెను వేసటే కలుగు [తె-56]

అనే సంకీర్తనలో ఈ ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఊకలి చెడినవాని అన్నము కంచములోన —

వోకిలింపుచు నేల నాలికి నట్టు :- అజీర్ణం చేసిన వాడికి పెట్టిన అన్నం కంచంలో రోతపడి నేల పాలయ్యే విధంగా డొంకు (సందేహం) లేక హరిభక్తి మార్గాన్ని అనుసరించని వాని సిరులు అధికమైనా డొరి పోతాయంటూ హరిభక్తి లేని వారి అగచాట్లను వివరించే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

ఈకని చెడిపినవాని ఉన్నము కొంగనుఱుగదు
వోకలింపుచునేల నోనికిన్నట్లు
తేకువవైన వారిభక్తి తెగునన్నగాసని చాలని...
వేకళ్ళు సిరులు కొనసెల్లఁబో లాఁగునే [I-240]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పెరటి చెట్టు మందుకు గాదు [లోకో]

ఇంటి చెట్టు మందుగాదు [లోకో]:- ఈ పరిచయరాహిత్యాన్ని వ్యక్తపరచడం. 'అతి పరిచయాదవజ్ఞా' అనే సంస్కృత సూక్తిని తెలిపేది. స్వగ్రామంలో తాను చేసే తపస్సును, తన కుమారుని విద్యా వైభవాన్ని, తన భార్య సౌందర్యాన్ని, తన పెరటిలోని చెట్టు మందుని ఎవరూ మెచ్చుకోరని చెబుతూ బద్దెన—

కf 'తనయూరి తపసి తనమును
తన పుత్రుని విద్యపెంపు, దనసతి రూపున్
దన పెరటి చెట్టు మందును
మనసున వర్ణింపరెట్టి మనుజుకు సుమతీ'

ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. అలాగే —

ఈ 'సకల విద్యలాగదు సంపన్నతై గుణ్య
సజ్జని వాగు సరిచనయమునం జోక
పెగటి చెట్టు మందు పరికింగు మెట్టగు'

అని వేమన ప్రయోగ. -అలాగే —

'నీకు నాకాం అంటి మట్టి సరసం తెలుగుగ్యం, ఈ గొడవాట్లు నెగంచేకాసి
చెట్టు మందు గాదు. తియ్యటి మాటలు చెబుతూ పెరు లిగగే వాళ్ళే
నీకు ఇష్టం' అని నాయక వేంకటేశ్వరుని ఉద్దేశించి ప్రణయకోపంతో
పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

అంటి ముట్టి సరసాం తీలయ్యా నీవు
యింటి చెట్టు మందుగాదు యీ కాలము
వెంటఁ దిరుగాడు వారే వేడుక నీకు నిన్ను
దంటనై నేనేమన్నాఁ దగవ్య దప్పేని [32-163]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఇంకా —

'వంచకుడే శిరసు వలవని నెరుసు
వంద చెట్టు మందుగాదు పలుకు లింకే కే' [26-233]

'నీ వద్దఁ గాఁచు కున్న నెలఁతఁదొఁ ప్పుండఁ గాదు
ఈవలాకే ఱాఁ సగసమాఁడేవ్ప
ఱాఁవలాఁ బెళ్ళి -చెట్లు మందు-గాందసినమాఁటలు
నీ వల్లనే కానవచ్చె నెమ్మది నిందఁగాకే' [25-42]

'నిచ్చలు వద్దనుండేఁటి నెలఁతలు పొగాదు గంటే
వచ్చేరాని వనితలు వలప్ప -వవి
పెచ్చు వెరిగే వొ తేరా పెళ్ళి -చెట్టు మందుగాదు
యిచ్చకము సేయ వచ్చే వీఁకనేల మాఁటలు [25-376]

'పెళ్ళి చెట్టు మందుగాదు పెద్దకొండ లెక్క తెచ్చే -
నెల్లి చెట్టు చవిగాక నేమేల నీకు [25-435]

'పెళ్ళి -చెట్టు మందుగాదు పెరిగి యెంత వుండినా
పల్లదానినే నీకు బాఁతైతి నిప్పుడా' [31-231]

అనేవి అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని ఇతర ప్రయోగాలు.

'అరుదు జేసి యం చెలిసే పొగడే
వారా నెర తనమా తన
పెరటి చెట్టు మంగుసు గైకోగని
పెద్దాసగ నినమా యిది ఘనమా'

అని సారంగపాణి ప్రయోగం. అలాగే —

కం. 'ఏమిటికి నీదు మతికిని
రామైతిమి మమ్ము విడువరాదని యొంతే
ప్రేమం డెప్పిన వినవిటు
మామాటలు పెరటి చెట్టు మందగునె నృపా'

అనేది ప్రౌఢకవి మల్లన రుక్మాంగద చరిత్రమనే ఏకాదశీ మాహాత్మ్యంలోని ప్రయోగం.

ఓడలంతంతకు డిక్కగ నుబ్బిన రోగము సుఖమున —
కెడమిళ్ళక నానాటికి నేచిన చందమున:— శరీరంలో బలం తగ్గితే
రోగాలు బలపడి మనిషిని క్రుంగదీసిన విధంగా తెలివి చారి తప్పతే ఘట్టాలు
చేసి సంపాదించుకొన్న ఈ మానవ శరీరం అనే పట్టణం పాడుపడి
కాడవి అనే అహంకార మమకారాలు బలిసిపోతాయని చెబుతూ తిన్నమయ్య —

వాడలాంతంతకు జిక్కగ నబ్బిన రోగము సుప్తిమున
కెడమిగ్యుక నానాటికి నేచిన చందమున
తెడబడు విజ్ఞానము గతిదప్పగ బిఱుసుగు పట్టుము
కడు డొడగా, మళ్ళువోడ ఘనమైనట్లాయెను [1-78]

అనే సంకీర్ణనాం ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

కాలిన ఫుండ్లలో ఉప్పు చల్లుట:- మానవుడు శరీరంపై కాలిన ఫుండ్ల బాధకే తట్టుకోలేక విలవిస్తుంటే అందులో ఉప్పు చల్లితే బాధ ఎంత తీవ్రంగా వుంటుందో ఊహించవచ్చు. ఇక కష్టానికి ఇంకొక కష్టం తోడై మనిషి సతమతం అవుతున్నప్పుడు ఈ పరిస్థితిని వ్యక్తం చేయడానికి ఈ సామెతను వాడుతుంటారు. ఈ సామెత జీన వ్యవహారంలో చాలా ప్రసిద్ధమైంది. ఈ సామెతను తిక్కన భారతాను వాదంలో ప్రయోగించాడు.

ద్రోణ పర్వం పంచమాశ్వాసంలో —

కుమారుడు మరణించాడన్న అన్నతాన్ని నమ్మి ద్రోణాచార్యుడు అస్త్ర సన్యాసం చేసి దైవ ధ్యానంలో వుండగా, అది అదనుగా భావించి ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణుని శిరసు నుత్తరించాడు. ఈ కుతంత్రం తెలిసి క్రుద్ధుడై ప్రతినబూని వస్తున్న గురుపుత్రుని ఎదిరించి ధృష్టద్యుమ్నుని కాపాడటం ఎవరికీ చేతనవ్వతుందని పలికే ధర్మజుని మాటలకు భీముడు కోపించి

అడవుల్లో భుండే తాపసుల మాదిరిగా మాట్లాడవద్దు. నిజని గుర్తుగా గుర్తు.
ఇక్కడ ప్రతివీరుని చంపడమే గొడ్డుసీత. దానికి సిద్ధపడి వచ్చిన
తర్వాత చంపడం సహేతుకమనంటే కుదరదు. ధర్మ సిద్ధ ఎక్కడ వున్నాడు.
సభలో ద్రౌపదికి చేసిన పరాభవానికి ఇలాంటివి చిన్న చేసినా
పాపమంటదని అగ్నుసుతతో అన్నప్పుడు, మగాడిన గతాన్ని గుర్తు చేసి
రెచ్చగొడుతున్న భీముని మాటలాను నొచ్చుకున్న ధర్మరాజు నోరు
కవి బ్రహ్మ – అసలే శత్రువులు మనమీదకు వస్తున్నారని నేను చెబితాను
పడుతుంటే ఇలా అనడం తగదు. కాలిన భుండ్లతో దెప్పుతాడుతారు.
దీనికి నేనే మనేదనే ధర్మ-రాజు భావాన్ని —

తే। 'అరులు మనమీద నురవడి నరుగుదేర
నేము సిడిముడి పడుచుండ నిట్టులనుట
యెప్ప దురిసిన భుండుల నుప్పు వెట్టి
దరయ దీనికి నిన్ను నేమందు బార్థ'

అనే పద్యంలో పొందుపరచాడు.

అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని నాయిక అలమేల్మంగ. నాయకుడైన
శ్రీనివాసుడు శృంగార ప్రియుడు. ఒక్క నాయికతోనే కాక అనేకమంది
స్త్రీలతో సరస సాంగత్యాలు చేసే దక్షిణ నాయకుడు. నాయిక అనగానే తన

ప్రియుడు తన దగ్గరకు రాలేదని బాధపడుతూండటం, నిగుగు పొగుసు
ఉమ్మలక్కలందరూ తన చుట్టూ చేరి తన ప్రియుడు చేసిన సరసాల్ని
సరససల్లాపాలను, చేష్టలను గూర్చి చెబుతూంటారు. అప్పుడు నాయిక
ఈ సామెత ద్వారా తన మానసిక వ్యథను వ్యక్తం చేసి నోరూరించని చెప్పకుండా
ఊరిస్తూ పొమ్మని మందలించే సందర్భంలో అన్నమయ్య ...

'చెప్పకు చెప్పకు నాకు సిగ్గయ్యానిక నేల
నొప్పి సేసె నాతడింత నొచ్చితి నేను
కప్పిన బొబ్బసేతలు కాలిన ఘుండ్లలాన
గుప్పుట చల్లక తలరోసుకుట [12-32]

అనే సంకీర్తనలో ఈ లోక ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించి, అసలే
బాధలో వున్నవారికి, మరిన్ని బాధలను తెచ్చిపెట్టే విషయాలను వివరించడం
సమంజసం కాదనే భావాన్ని స్ఫురింప జేసాడు.

గోరుచుట్టుపై రోకటిపోటు :- తగిలిన గాయంపైనే మరోదెబ్బ తగలడం,
శపదలపై ఆపదలు రావడం అని అర్థం. ఏదైనా కష్టం వచ్చి తీరిపోకముందే
మరొక కష్టం వచ్చి పడినప్పుడు ఈ సామెతను వాడుతారు. గోరుచుట్టు
బాధ భరించడం చాలా కష్టం. అలాంటిది గోరుచుట్టుతో బాధపడుతుంటే

అనే వేళ మీద రోకటి పోటు పడితే ఇక ఆ తీవ్రమైన బాధ చెప్పనలవికాదు.

శృంగార సంకీర్తనల్లో నాయిక విరహతాపాన్ని వర్ణించే సందర్భంలో అన్నమయ్య ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. నాయిక అసలే కోమలి. దానికి తోడు విరహతాపం పెరిగింది. చనుగుబ్బల భారమే మోయలేకపోతుంటే వాటిపైన పోకలంతేసి ముత్యాల సరాలు తూపొస్తి పెంచమంటున్నాడు.

ఆ పరిస్థితిని అన్నమయ్య —

పోకలంతేసి ముత్యములతూపు సరులిని
వేకపు గుబ్బల మీద వేగుగాక మానునా
కాకల నడుమ చిక్కుగదె గోరుచుట్టుపై
రోకటి పోటాయ నమ్మరో తరుణి [12-238]

అనే ఈ సామెత ద్వారా ఆ భావాన్ని స్ఫురింపజేశాడు. ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి —

ఉ॥ 'దాకొను పుణ్యపాపములు దప్పక మానవలోకమందు దు
ర్వ్యాకులవృత్తి బుట్టి యపవర్గముగాదక గోరుచుట్టుపై
రోకలి వడ్డలీతి నెద రోయక సంస్కృతి జిక్కియింక నెం
దాకడరింతు శ్రీహరి పదమ్ములు కోరి భజింతు చిత్తమా'

అనేది తాడేపల్లి పైనకాలరాయని కవి కృతమైన చాటింపు పద్యంలో ఇంకా ప్రయోగం కనిపిస్తున్నది. అలాగే --

ఉ। 'కాకమెచిన్ని సంగడ మయిన వెళ్ళిన రాజు నంగడమునన్
గూకటి వేళ్ళతో బెరికి గోవ్వ మధంబడుపు జేసినట్టి రణ
వ్రీడ ప్రగోడు గాక ప్రసవే ఘన దోలుచిన గోదుమల్పులై..
రోకటి పోటు చందముగ రోసి డుసున్ నమ డొక్కి తిన్నచే' 1

అని పిల్లలమర్రి శివ వీరభద్రుని ప్రయోగం.

చెంగట వెళ్ళి వానికి చేసిన చేత వెల్ల

తాంగలించి వివేకాపై తోచినట్లు :- వెళ్ళివానికి తాను చేసిన చేట్లాల్చే చాల తెలివితో కూడిన పనులుగా తోస్తుంటాయి. అలాగే కర్మమనే నామ (జొన్న మొదలైన వాని కొయ్యగాలున చిగిరించిన మొలక - ఇది తింటే పశువులు 'డొంగిడి' రోగం వచ్చి చనిపోతాయి) లేదా విషపు తిండి తిన్న సంసారికి హీనమైన కర్మమే ఘనంగా కనబడుతుందంటూ అన్నమయ్య --

---

1. 'ప్రై మిలీ భారతము' అశ్వమేధపర్వం - పుట :16 పద్య :64.

చెంగటు వెట్టి వానికి చేసిన చేఁతవెల్ల
లోనగఁటించి వివేకాల్వై... లోఁగనినట్లు
మింగుఁము, గగ్గ్లపువాము మేసిన సంసారికి
అంగడి కర్మమే బ్రహ్మమై లోఁగుమను /కీ-కగ/

అనే సంకీర్తనలో శరీరమెత్తెను ప్రయోగించి సంసార బ్రాంతి తెలిగించువారి
వారికేగాని తెలిసినవారికి లేదని, శ్రీవేంకటేశ్వరుని -ఉశ్రమించగల ప్రభుడిగడనే
వాడు అంతులేని మాయల్లో బడి అలమటించెడివానివలెనే తెలియజేసెనాడు.

పొగలో పడలేక సెగలో పడినట్లు /లోగిలి/

తనవారి విడిచి యితరమైన వారి -

వెనక దిరిగి తావెళ్ళినట్లు :- వెళ్ళి బట్టిన వాడు తన బంధువులను
మరచిపోయి తన నుద్ధరించలేని యితరుల వెంటబడి తిరిగే విధంగా
మానవులు అజ్ఞానం వల్ల ఎల్లప్పుడూ కొట్టవచ్చినట్లుండా మనసులో వున్న
వేంకటేశ్వరునే మరచిపోతున్నారని చెబుతూ -

తనవారి విడిచి యితరమైన వారి -
వెనకఁ దిరిగి తావెళ్ళినట్లు
అనయము తిరువేంకటాధీశుఁ గొలువక
మనసులోని వాని మఱచేమయ్యా /I-15/

అనే సంకీర్తనలలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పొగలలో పడుతేక సెగలలో పడినట్లు [అ.సా]

తెవ్వలు నడిన వాడు తినబోగు మద్దురము —

చవిగాక ఫలుసులు చవిగోరినట్లు :— గోగున పడినవాడు తీపి పదార్థాలు తినబోగు అవి రుచించక తినకూడని [అపథ్యపు] ఫలాల్ని వస్తువులను తినకోరినట్లు మానవులు పుట్టుకనాటే డొడ్డిబాలలలో పడి నేత్తైన భగవన్నామమనే అమృతం రుచించక సంసారాలలో చిక్కుకొనియున్నారని చెబుతూ అన్నమయ్య —

తెవ్వలు వడిన వాడు తినబోయు మద్దురము
చవిగాక ఫలుసులు చవిగోరినట్లు
భవ రోగములబడి పరమామృతము నోరఁ
జవిగాక భవములు చవులాయనయ్యా [1-15]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెత ప్రయోగించబడు.

వట్టి సటలే కాక వావిచడ మందుగద్దా:— అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని నాయికా నాయకులు ఘర్షణ పడినప్పుడు అన్నమయ్య వారికి మిత్రుడిగా మారి వారి తగవు తీర్చుతున్నాడు. ఇంతలోకే కొప్పడతావగాని యింటికి

రాకుండా వుండలేవన్న. దిష్టాలు, సత్కాలు నీకు పెట్టగలవని. ఈగలువాలనట్టి
అబద్ధాలే గాని భాగ్యాభ్యర్థాలు సంబంధం చెడిపోతే దానికి మరిది ఎక్కడా
లేదు. చేపట్టి నిన్ను పిలుస్తుంటే పెనగులాడం వద్దని నాలుకుక్కొన
శ్రీనివాసునికి వీలాతబోధ చేస్తూ అన్నమయ్య —

ఇట్టే కోపగింతు గాని గుంటికే గాకుండలేవన్న
వొట్టులు సత్కాలు నీకు నొమ్మవన్నా
వట్టి సటలే కాక వావిచడమందు గద్దా
బెట్టి నిన్ను బిలువగ బెనగకు వన్నా [32-174]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెత ప్రయోగించాడు.

వసుధ వైద్యుడైన వాడు మందు మాసు లిచ్చి
పాసగ దేహధారుల బాధించినట్లు:- లోకాన వైద్యుడు మందు మాసులిచ్చి
ప్రజల ఆరోగ్యాన్ని కాపాడే విధంగా విశ్వంభరుడైన వేంకటేశ్వరుడు
వరదుడై ఎదుటే వున్నాడు, యోగక్షేమాలను ఆశించే వాడు అదనెరిగి
అతనిని పొగడండంటూ అన్నమయ్య —

వసుధ సైద్ధ్యుడైన వాడు మిగుల మాసు లిచ్చి
పొసగ దేవతల్లగులు బోషించిపట్లు
యెసగ శ్రీ వేంకటేశుడితడే విశ్వకుటేంగని
పసగా వరములిచ్చి బ్రోవించిపట్లు /2-174/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

వెల్లి దెలిసి రోకలి వెసఁ జుట్టు కొన్నట్లు :- తాను అనుకుంటేని తప్పని తానే తెలుసుకోవడం. వెల్లి తెలిసి నెల్లి తెలియదేమని సూచించగానే రోకలిని తలకు చుట్టుకొన్నట్లు శరీరం మురికితో కూడిందని తెలిసినక దాన్ని కీ సుగంధాలు పులుముకొనే మానవుల అజ్ఞానాన్ని పోగొట్టమని వేంకటేశ్వరుని వేడుకొనే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

వెల్లి దెలిసి రోకలి వెసఁ జుట్టు కొన్నట్టు
యిట్టిదీము భోగములనెనసేము

మురికి దేహము మోచి మూలు సిగ్గువడక
పొరిఁ బరిమళములు పూసేము
పరగ పునుక తలపొవనము సేసేమంటా
నిరతి తోడ దినము నీటు మూచేము /3-174/

అనే సంకీర్తనలో తన సంమోహనను ప్రయోగించాడు. ఈ సమోహన ప్రయోగానికి సంబంధించి కొన్ని ఇతర కవి ప్రయోగాలు -

ఉ. నీకే టెట్టిన మాటలు
చేకొన కప్పేటయు భూభు శిరమున్న నగ్గింపనున్
బైకొంట మెట్టి టీగునె
రోకలి తలఁ డుట్టు మనుట గూపింపంగన్

అనేది ప్రౌఢ కవి మల్లన గుక్కొంగదన చూత్రే పుణ్యమాశ్వాసులలోని ప్రయోగం.

'ఘ్రో నాత్మఁ డైసర్వ సంగమునో నిడిఁ
తా నాశ్రమముఁ గోరు తపసి చందమున
నిల మరుల్వాయే రోకలి గొనిరండు
తలఁ డుట్టుకొని యెదఁ దానన్న యట్లు' [1]

అనేది పాల్కురికి సోమనాథుని ప్రయోగం.

చ. అలయక వేద శాస్త్ర సతతాభ్య స నవ్య సన ప్రసంగ తిం
దెలివి యొకింతఁ గాంచిన గతిన్ నుతి కెక్కియు వెల్లిదీరెరో

---

1. 'బసవ పురాణము' తృతీయా. పుట; 227 పాద; 2280.

కనిదలఁ డిట్టిమన్న క్రియఁ గాంచుక కొగదఱి ద్రుళ్ళి గప్పనిఁగ
గబుఁ పథా ప్రవర్తనమె కర్మశ్రవాసన నన్నఁ గొల్వఁగన్
అనేది పింగళి సూరన కళాపూర్ణోదయం; ద్వితీయాశ్వాసంలోని ప్రయోగం.

వెళ్ళివాడు గంతువేసిన యట్టు:- పిల్లలు తడి ఇసుకలో కాలుదొక్కి
-- జు. . . . . .
గుళ్ళు కట్టి -ఆనందించినట్లు, వెర్రివాడు వ్యర్థంగా గంతువేసినట్లు
ఈ సంసారం శాశ్వతమనే భ్రమలో పడి వేంకటేశ్వరుని సేవించక మానవులు
కాలం వృథాగా గడిపారని బాధపడుతూ అన్నమయ్య ---

బాలులు యిసుక గుళ్లు పసఁ గట్టు కొడినట్టు
వీరి వెట్టివాఁడు గంతువేసిన యట్టు
మేలిమి శ్రీ వేంకటేశ మిమ్మఁ గొలువక నేము
కాలమూరకే యిన్నాళ్లఁ గడిపితి మయ్యా [ఉ-౩౭]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

<u>సరిరోగికి పథ్యము చవిగావట్టు</u>:- ఈ సామెతను తిక్కన భారతాము
వాదంలో ఉద్యోగపర్వం ద్వితీయాశ్వాసంలోనూ, కర్ణపర్వం ప్రథమాశ్వాసంలోనూ
ప్రయోగించాడు. అధర్మ ద్యూతంలో ఓడి నియమబద్ధులై పాండవులు

అరణ్యాల గుండా తన వాసాలను ధ్వంసం చేసి, తమ గొడ్డళ్ళ ధ్వనితో కోయుతూనూ ధ్వంసము
ధ్వనితో వీరంతమనిచే రాగమువిందరు పాడుతూరు. దానికి బదులుగా ధ్వంతరిగొడ్డళ్ళవాడు
తుమ్మ స్వరమాడు తమ్ముని మాట్లాడులాగు సంగీతమని చెంగడుధ్వనులాగడంగని
గమ్మని సుంతపోడు. సంగీతమడు దుఃఖమొచ్చినప్పుడు (మళ్ళీ దేశంలోకి) దుఃఖమొచ్చే ధ్వనులాగు
ధ్వన్న పొందుధ్వనిను పరిణమిస్తాడు (గా తుమ్మ స్వరమాడే సుంకి, గొడ్డళ్ళవాడు)
సంది మాటలు మోసుకు వెళ్ళి ధ్వంతరిగొడ్డళ్ళనికి తెలిసి, చెంగడుధ్వని
రాజ్య భాగం వారి కిప్పించమని బుద్ధి చెప్పి, ఎగతాళి నిస్వరాలు వేళ్ళ సుడులాడు
చెబుతానని వెళ్ళిపోయాక ధ్వంతరిగొడ్డళ్ళవాడు కలలో చెంది సిద్ధపడ్డాక
విదురుని పిలిపించుకొని మనసుకూరట కలిగే మాటలు చెప్పమని
చెప్పించమనేటప్పుడు విదురుడు అనేక ధర్మాలు చెప్పి చివరికి పాపులకి
క్లేశాలనుభవించిన సద్వినయ వివేక శీలుడైన కౌరవేయుడు సుదేవోదాత
కుండా పిలిచి ఉచిత పదవులిచ్చి నిలపడం నీ కొడుకులను నిలబెట్టడమే
అవుతుందని, అసలు ఆనాడే ద్యూతానికి అడ్డుపడి మాకు ఇష్టం
కాకపోయినా సరేనని వెనుకాడకుండా ధర్మం చెప్పేను. కానినీకు ఇది
రుచించక రోగికి పథ్యాహారం రోత పుట్టింది నట్లయిందనే సలహర్గంలో
కవి బ్రహ్మ —

. . . . గొల్లడుగాని వస్త్రమే వర్ణపుడీ గుమ్మిగుంగాగుంటుగు
శంకింపుక పుత్ర్యాడును మనకీ లేనిమని మీకు గూర్చిగాకొనుక
గోగికీ బుత్ర్యా పథ్యాగారము దూలకుంటుగొండు వస్త్రాన్నిచ్చే'

అనే వాచనంలో దొంకపోని, పొందడ్డాల్ల సాధ్యా ప్రయోజ్యాలాన్నే పరిధులుష్టే
యుద్ధం దొడుగుతోంది. ధర్మవటికే కౌరవ పుష్టాలాసని ధర్మజ్ఞ ద్రోణులని మనం
యోధులు వేలకొలిగారు. అటు పటిమోడవరకొడ్డు. ఈ గొల్లడు కర్ణుడు ధర్మమనోతో
వీరోచితంగా పోరాడి వీరమరణం పొందిన సమాచారి సంజ్ఞాగాడు.

చెప్పగావిని ధృతరాష్ట్రుడు తన కుమారునికి ధర్మజ్ఞ ద్రోణాదులుతో పోరు
కుడి భుజమైన కర్ణుని అండ కూడా లేకుండా పోయిందే అని నిట్టూర్పు
సంజయునితో -- మనలో పోట్లాట వెందుకని -ఆనాడు ధర్మ సుతుడు
చెబితే 'రోగి పథ్యానోరం తినడానికి ధ్యానుకోని విధంగా' మాగాడు
వినిపించుకోలేదని చింతించే సందర్భంలో మరోసారి తిక్కన—

కం. 'మనలో గయ్యం బేటికి
నని ధర్మ సుతుండు సెప్పెనది మీపతిగై
కొనఁడయ్యె రోగి పథ్యా
శనమున కుం జొరని భంగి సంజయ యెట్లున్'

అనే ఈ పద్యంలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

అలాగే ప్రహ్లాదుడు కూడా. లోకానికి సుస్థిర గురువులాగానే మానవులు వారి భక్తి గుణాలను భక్తిని సంస్థాపనాచేయడానికి ప్రయత్నించారు. సుమధ్వాచార్య శ్రీవేంకటేశ్వరుని కొనియాడి ప్రార్థించుకని వారికి ఇంతగట్టిన మాంగల్యాలను ఎంత ప్రయత్నించినా మోక్షాన్ని దొరకదుగాడుమా. ప్రహ్లాదుడు ..

వారి భక్తి లాంచనవస్తు భక్తి కందుకు నాడు బడ్డు
సరి లోకానికి బుద్ధము చనిగానట్లు
గరిమ శ్రీవేంకటేశుడు గని మనని వారికి
యెరవులనే ముక్తి యీడేరినా తమకు (తాళ్ళపాక)

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఇది —

'కోరిన వారల కెల్లను
జేరువ కైవల్య పదము సిరినగుసి నుదిం
గోరని వారల కెల్లను
దూరము మోక్షాప్తి యెన్ని త్రోవల సైనన్'

అనే పోతన గారి భాగవత పద్య భావాన్ని స్మరింప చేస్తోంది.

3.7. కూలి పనికే సంబంధించిన సామెతలు :-

'ఏదైనా ఒక పనిని ఒక గోడు చేస్తే ఇచ్చే రబ్బా, ధాన్యమెలా కూలి ఉని, ఆ పని చేసేవాడిని కూలీలు ఉని, ఆ పనిని కూలిపని' ఉని ఉంటుంది.[1]

పోల్చడానికి అనుభవానికి చెల్లు /అం.సా/

చేసిన కూలికి జోతమునకు సరి /అ.సా/:- చేసిన పనికి వచ్చిన జీతానికి సరిపోయిన విధంగా -ఉన్న కర్మలు వాటి ఫలం భోగమనుభవమనుభవించి తీరాలనుకోవాలని.

'పెరుగుట విరుగుట కొరకే' పుట్టుట గిట్టుట కొరకే సన్మార్గం ధర్మమని

మరణాన్ని కలిగి ఉంటుంది. ఇదంతా -ఉన్నంతలో ఇతరులకి చేయాలనే జీవికి ఉపయోగపడే

శ్రమే మిగులుతుందంటూ-అన్నమయ్య --

చేసిన కూలికి జీతమునకు సరి
పూసిన కర్మ భోగము సరి
వాసుల జన్మము వడి మరణము సరి
ఆసలు మిగిలిన చలపే కలది /3-566/

అనే సంకీర్తనలో బింబ ప్రతి బింబంగా ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

---

1. 'తెలుగు సామెతలు - ఒక జీవనం' పుట; 97.

పని యంటే పూటీ అనంతే :- చేసిన పనికి తగినంతే కూలి (జీతం) అప్పగాని.
అందులో ఎక్కువ తక్కువలుండవు. ఎలాగే గతంలో చేసుకొన్న కర్మలే
కొనుగులాగానే ఈ జన్మలో ఫలం ప్రాప్తిస్తుంది. కనుక అదే నిర్ధారణ భగవద్
కొద్దీ భగవదనుగ్రహం ఉని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య -

తన కర్మ మెంత చేతలగు నంతే
గొన కొన్న పని యంత కూటీ నంతే // పల్లవి //

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

3.7.1. పని ముట్లకు సంబంధించిన సామెతలు :-

ఓకప్పుడు అటక, తెడ్డు, గొడ్డలి, గోకలి వంటివి ఇళ్ళలో నిత్యం
ఉపయోగించే పనిముట్లు. పరికరాల ప్రస్తావన రాగానే అప్రయత్నంగానే
'తెడ్డు ఉండగా చేయి కాల్చుకోవడం దేనికి?' అంటాం. ఈ సామెత
సాధనముండగా అనవసరంగా ప్రయాసలు పడేవారి తెలివి తక్కువతనాన్ని
ఎత్తి చూపడమే కాక, చేతి పరికరాల ప్రాముఖ్యాన్ని కూడా చెబుతుంది.
ఈ ఉపకరణాలకు సంబంధించిన సామెతలు ఈ విభాగంలో
చేర్చడం జరిగింది.

ఉడుపు ముంచినట్టి వేడి చెమ్మగుండదు:-- 'ఉడుపు' లంటే నీళ్ళని దిగిన్నట్లు
ముంచెడు పొడుచేసిన కొగ్గును తిమ్మని తడుపుటుగు-చేతులుజాడిన గుడ్డతో మాటి
పుతినరు.[1] స్నానదానే తగాలాన్లు లాంపులుగ్గు వేస్తున్నట్లు తడుపుటుగు గొంతుగు
వేడు కొంచిట్టి ఎందుగుం కొగ్గుతో తడుపుటుగు-చేతులుజాడిన గుడ్డతోనే
దీపయోగించేవాగు. కూతురు, అంగుటి, గుండ్రాలాడే గ్రహ సుదాగ్గాలు
వేరే పెంత్రాల్లోకి వేసేటుగుదుకు ఉడుకుడు పొడే వెలగు. శని ఉడుగుదు రేడు
మండలంలో 'చిద్దుకట్టి' ఉంటాగు. 'ఉడుపు' లాం వేడి పుణ్యాల్లాం
తోడుకొంటున్నా గాని -ఆ వేడి -చేతి వగకు పోదు. అలాంగే మనం
-చేస్తున్న పనులన్నీ మనకే -చెందుతాయని భగవంతుడికి -చెందవు.
అందువల్ల జీవుడు తాను పాపపు పనులు -చేస్తూ వైగా అవి భగవంతుడే
-చేయిస్తున్నాడను కోవడం అజ్ఞానమని -చెబుతూ అన్నమయ్య ....

-చేతులారా జేసేటి -చేక్కొన్న కర్మానకు
ధాతలా గర్తగానంటే కట్టు వడడు
-అతల నబక ముంచినట్టి వేడి చెమ్మండదు
డాతి దేవాము మోచిన నహాడు మింతే /2-288/

-అనే సంకీర్తనలో -ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

1. 'అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో జానపదగేయ ఘటితాలు' పుట; 332.

గడ్డపార మింగితే వాంతులి చేసినా :-- గడ్డ సమాసము మింగితే గడ్డి నమగడము తనుక మింగినవాడు బిగ్గర బిగుసుకు పోవడమే కాని . గడ్డలి తీయగడ్డ అంటే పండెంగాని కాసిన పుట్టుక తనము పనిముట్లు, ఇంట్లోనివాడు, మనుషులు అనే పిడ్లవంటి ఉప్పమైన విషయము లాగపడటాలకు పెట్టినిగాము తోడే గాని మానవుని సంసారం నుండి కడతేర్చ లేదని గమనించాలి ఉన్నమాట్లు ..

గడ్డపార మింగితే వాంతులి చేసినా ..

వాడిన భవము దన్ను వాడ కమ్మ్మ గాంక /1-177/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

గోరు చుట్టుకు గొడ్డలి దగునా :-- సులభంగా నెరవేరే పనికి విశ్వ ప్రయత్నం ఎందుకు! అనడమే కాక సులభంగా అయ్యే పనికి ఆలస్యం చేస్తే మహా ప్రయత్నం కావలసి వస్తుంది అని కూడా అర్థం. ఏ చిన్న మొక్కగానో పున్నప్పుడు గోటితో తుంచివేస్తే పోతుంది. అప్పుడు ఆపని చేయక మానుగా పెరగనిస్తే గొడ్డలితో గాని నరకడానికి వీలుండదు అనే సత్యాన్ని తెలిపే సామెత.

నారాయణుని నామస్మరణ అనే గోటితో పోయే పాపాలపైన స్తుతి అనే గొడ్డలిని ప్రయోగించ నక్కర లేదంటూ శ్రీ వారినామ మహిమలను

కొనియాడుతాం అన్నమయ్య ---

నారాయణా నీ నామ మహిమలకు
గోరం బోళ్ళుటకు గొడ్డాలి దగునా [3-574]

అనే సంకీర్తనలో తన లోక ప్రసిద్ధమైన నవవిధాలను ప్రకటించుకొన్నాడు. కదా.

దోసములు కట్టుకొని తోడనె తాము
వీసు మాత్ర పనికిఁ గా వేసగించనేనా
మాటనమ్మ లేడ నామన సేడ నాటఁ జొచ్చె
యీరీతి పనులకు యెదురా నేను
గోరఁ బాయ్యే దానికిఁ గా గొడ్డ లేల గమణుడు
ఆరసి యడుగనేల అవ్వఁ గాదనేనా [22-124]

గోరఁ బాయ్యే పనికిఁ గా గొడ్డ లేఁటికి
ఆరయ నాతఁడే చెప్పే నతివకు బుద్ధులు [25-325]

పేరఁ బిల్చితే వచ్చితిని పెనఁగనేల చెలితో
గోరఁ గోకే పనికిఁక గొడ్డ లేఁటికి
. . . . . [27-27]

అనేవి వస్తువుల్ని శ్లేషగా పలికేట్లున్న పదాలు.
ఈ పాటిత ప్రయోగానికి పలబండనాగమని ---.

కం. గుబుకులనే చనస్థలములు
గుబగులపరంబులే కడుపి కర్మ మాడ్డాగా
డ్డని గోరఁ బోష్ప దాన్నికి
వలెనా కనుడుమ మునిన మడిసమ్ముగడ్డా.

అని వేంకటనాథ కవి విరచితమైన పాండవోద్యోగ పుర్వ కథాస్థలాలు స్పష్టంగా ఉన్నాయి.

అలాగే ---

చ. కలిగియు నిన్ని నాళులాక కైవడి గా నిలుపోపి గనుగడి గు
య్యలాతి దుగంబు నింతవరకాపి దొసంగును గంటిమోస్లు ; నే
దలపడ కున్న గర్భము వితానితయై చెడుఁ ; గోగ దీగుగా
నలవడు దాని గొడ్డటికి నైకొని తెచ్చితి ; మేలముచ్చిరన్

అనేది కళా ప్రభుర్ణ, అభినవ నన్నయ మహాకవి పలుకులు స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి
ఆంధ్ర పురాణం, కాకతీయ పర్వంలోని ప్రయోగం.

కం. 'వారి రుహా గర్భనా దసు
చారు విలోకనము నందు జనపతి గరతున్
నేరుపు లేటికిఁ జూపును
గోరంగడ తేరు పనికి గొడ్డలి యేలా'

అని ప్రౌఢకవి మల్లన గుక్కళింగడు చులకన్న స్వితీయయాశ్వాసులాసి స్తుతియొందగా.

నాన బెట్టితే గొడ్డలి నానబోయ్యునా :- నీవంటలు ఎంత నానబెట్టితే మాత్రాన్ని
జిమము గొడ్డలి మెత్తబడుతుయుదా. అలాగే రెచ్చిపోదాము నీకెంత పేద చేసినా
నీ మనసులోని నాపట్ల వున్న ప్రేమకొద్దే కాని గర్వగుణాలకాదు. తీయని మాటలతో
మరపించినా మనసుకొద్దే కాక ప్రియమవడేనా. ఎంతేమాయ నేనే నిన్ను విడువనేక
పోతున్నాను అని నాయిక అయిన పద్మినతి ప్రియుడైన శ్రీనివాసుడు
తనను నిర్లక్ష్యం చేస్తున్నాడని నిట్టూర్చే సందర్భంలో అన్నమయ్య ...

నేనే యెంతైనాను నిన్ను విడువనే గాక
నానఁ బెట్టితే గొడ్డలి నానఁ బోయ్యునా

చెలరేగి నీకెంత సేవఁ చేసినాను
వలపుగలంతె కాక వద్దనుండేనా
మలసి నిన్నప్పటిని మాటలఁ బేలించినాను
తలఁపు కొలఁదే కాక తమకించేనా [27-కీర్త]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఇంకా -

నానఁబెట్టి తే గొడ్డని నయుములు మొనిమేలు
తేనె మోవి తీర్చు-గలదా తెలిసే నీ (వ) గ్గుణ్ణి
నేనలమేల్మంగను నీవు శ్రీ వేంకటేశుఁడ.
నానదోసి కూడితిని అందగును నగగా /౭౫-౧౧/

అనేది అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని మరో ప్రయోగం.

ముంచి ముంచి నీటిలోన మూలు నానఁబెట్టుకొన్నా
మించిన గొడ్డలి నేఁడు మెత్తనయ్యానా :- కలిసమైన పురుష గొడ్డలిని

ఎంత కాలం నీటిలో నానబెట్టినా అది మెత్తపడదు. అలాగే పరాన
మహాపాతకాలు చేయడానికి అలవాటుపడిన మనసును ఎంతగా
దండించి చెప్పినా అది లొంబడి మంచి దారిలో నడవదని చెబుతూ
అన్నమయ్య ---

ముంచి ముంచి నీటిలోన మూలు నానఁబెట్టుకొన్నా
మించిన గొడ్డలి నేఁడు మెత్తనయ్యానా
పంచమహాపాతకాల బారిఁబడ్డ చిత్తమిది
దంచి దంచి చెప్పినాను తాఁకి వంగీనా /౧-౭౭/

అనే అధ్యాత్మ సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ముళ్ల ముంటనే కొక మువాటన నెచ్చెనం:- సవరించగల బుద్ధిగల
భర్తల్ని భర్తలు పోట్లాడుచున్నప్పుడు వారి బంధువుల్ని దగ్గరి పురోహితుల్ని
ఎవరో ఒకరు కల్పించుకొని విడిపించే పద్ధతి చెప్పి, తిరిగి వారిద్దరు పరస్పర
ద్వేషించుకుంటారు. అలాగే చిన్నమయ్య శ్రీనివాసుల మధ్య పురోహితుడు
పద్మావతీ శ్రీనివాసుల మధ్య ప్రణయానికోసం తానెళ్లినప్పుడు చెలికత్తెలు
వారిలోని పొరపొచ్చాలు మాన్పి, అలకలు తీర్చి, స్వయము ఘటకుడు నేసి తిరిగి
వారిని ఏకం చేస్తుంటారు. శ్రీనివాసుడు దక్షిణ నాయకుడు. ఇవన
అలవాట్లు మానుకొమ్మంటే వినడు. మాటు వినని నాయకుని దగ్గరికిగాని
ఒక చెలికత్తె —

నేను ఓదిగి నవ్వతా వ్రాయకుంటే ఇంక నీ ఇష్టం వచ్చినట్టల్లా
చేయవయ్య. మితి మీరే మీ గుణాలు మానమని చెప్పడం మాకెందుకు.
నీ మీద అధికారం ఉన్నవారే చెబుతారు. ముల్లు ముల్లుకే గాని రోకలికి
వస్తుందా. వద్దు వద్దు ఇక నీవద్ద వ్రాయకుంటానానే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

చేసినట్టెల్లా నీవ్ర సేయవయ్యా
వోసరించి నవ్వతానే నూరకుంటేనీకను

మళ్లడి మీ గుణములు మాకును మాకేల

చెల్లబడి గలవాడే -చెప్పేదు గాక

ముల్లు ముంటునే కాక ముసలాన వచ్చునా

వొల్ల వొల్ల నీవద్ద మంగకుండే నిక్కము [చెన్న 3.35]

అనే సంకీర్తనలో తన సామెతను ప్రయోగించాడు. ఇంకా గల పిన్న గుణాన్ని

సంబంధించి --

ముల్లు మూటునే కాక ముసలానఁ దీరీనా

చెల్లఁ బెట్టేగాని విచ్చేయువయ్య యీడకు [22.347]

-చెల్లిన దొరతనాలు సేసితేఁ జేతుళ్ళగాని

కెల్లరేఁగి నీవు కోపగించుకోకురా

ముల్లు ముంటనే తీరే ముసల మేఁటికి నే---

నిల్లిదె కాలు దొక్కితే నెదురాడఁ గలవా [32-180]

అనేవి అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని ఇతర ప్రయోగాలు.

3.6. పదుపు వ్యక్తికి సంబంధించిన సామెతలు:-

" మానవసంఘోద్యోగానికి ఉత్తేజంగా స్త్రీతన దేవతల్ని పుణ్యస్త్రీలు భక్తిగా కొలవటాలను తీర్చుకుండుకు సమర్పించారు. అందుకు బొడ్డుగా గానెళ్ళి వేడుకలు తదుపరుణమైన దేవతలా పొందటాల్ని పదుపు తనమంగాను, ఈ పదుపు వ్యక్తిగా సాగించబడాల్ని పదుపు వ్యక్తిగాను, ఈ వ్యక్తిని చేపట్టిన స్త్రీలను పదుపు కత్తెలుగాను చెప్పవచ్చు." [1] ఈ వ్యక్తికి సంబంధించిన సామెతలు ఈ విధాగంలో చేర్చడం జరిగింది.

చేసుకొన్న యిల్లాలు చేరువనే పుండగాను

పేపరక వెలయాలి వెతకినట్లు:- అగ్ని సాక్షిగా పెళ్ళాడిన భార్య ఇంట్లోనే పుండగా కాదని విసుకు చెందకుండా వేశ్య కోసం గాలించినట్లు పురుషోత్తముడైన శ్రీ వేంకటేశ్వరుని దాస్యం పుండగా దానిని విడిచిపెట్టి ఇతర దైవాలను కోరి సేవించే జీవునికి బాగా బుద్ధి చెప్పమని వేంకటేశ్వరుని ప్రార్థించే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

చేసుకొన్న యిల్లాలు చేరువనే పుండగాను
పేపరక వెలయాలి వెతకినట్లు

1. 'తెలుగు సామెతలు – జన జీవనం' పుట: 100.

యేసులు శ్రీ వేంకటేశ మీ దాస్యమే గ్నానముగా
వాసి గులుగు గోవనే వడి గోరి ప్రోచ్చరు /పల్లవి/

అనే సలక్కీర్తనలో తీరు సామాన్యులను స్మరియించగలుగుతారు.

నిండిన యాలు విడిచి గుణ డొగ కెళ్ళుతేలు
వెంట దిరుగువాడు వెర్రివాడు
పుట్టుచేను విడిచి పుణగెయోగనగుట్టు

అనే వేమన పద్యం పై భావాన్నే చెబుతుంది.

పలుచైన జవరాలు పరులెల్లా మగలంటా వొలిచ్చి నిలిపినట్లు:.. యున్నే
వయసులోని యువతి అందరూ తన భర్తనే అని ప్రేమించినవిధంగా
జ్ఞాన హీనులైన మానవులు అందరూ ప్రభువులేనని తేడా తెలియక
వీధిలో పడి వారి చుట్టూ పడి పడి తిరుగుతున్నారని ఉపదేశంతో గ్రన్థమార్చ్యా .

ఎటుక మాలిన బుద్ధి యె (నె!) వ్వగైనా బతులంటా
తెలుగెలుగక వీథి దిరిగేము
పలుచైన జవరాలు పరులెల్లా మేగలంటా
వొలిచ్చి నిలిపినట్లు హోహోనేము /1-94/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

సంత కూటాల వారెల్లా సతమయ్యేరా:- అన్న కాంతాసన్నిధిలోన నేకతనేశ్వరుని
నేర్పుగా తనవైపు తిప్పుకొంటూ నాయిక ఉపమేళ్ళంగ-. నేమ సద్గుణోన్నతుని
ప్రియురాలును గాని పుణ్యవాళ్లు నీతో సుఖాలాడేదాన్ని కాను. సంత కూటాలలోని
వాగంతా నాకట్టలు కాని విధంగా వరుసకు పెండ్లాడిన వాంగే కాక వరుసగా
కూర్చున్న సతులంతా నీకు అక్కరకు రారు. కనుక మనసుకెక్కిన నామేలు
మరచిపోవద్దని నాయకుని తనపట్ల ప్రసన్నుని చేసుకోవే సంబర్గంగా
అన్నమయ్య —

సంత కూటాల వారెల్లా సతమయ్యేరా
మంతు కెక్కిన నామేలు మఱువకు మీకను

పంతమాడే దానగాను పట్టుమారు నీతోను
రంతు సేయని ఇచ్చకు రాగాగని
బంతి కూటి సతులెల్ల పనికి వత్తుగా నీకు
వంతుకు బెండ్లాడినటువంటి వారే కాక [౩౭-౩౦]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

నిదే భావాన్ని పట్టబట్టిగామకవి ...

. . . . . .

వెలకాంత చెందగున్నను

మలకాంతకు పోటెకాగు సువ్వలు చెన్నా' అనే పద్యంలాం చెప్పిరిగు.

సంతపోక తాత్తు సన్యాసి వెరుగునా [అ.సం]

సంతపోక లంజిదెచ్చి సన్యాసి జేసె [అ.సం]:- వేదమడ్డెన దొస్తని ఎంగిలాం గొప్ప

వానిని చేసేనాడు వేంకటేశ్వరుడేనని, ఆతని జేదిల్గాన్ని కొనిగుంజే పదార్థంలాం

అన్నమయ్య శ్లోకి సామెతను .....

ఐంత సేసేదా దైవమింతలోనవే అయ్యో

సంతపోక లండిదెచ్చి సన్యాసిజేసె [1-282]

అనే సంకీర్తనలాం ప్రయోగించాడు.

'పుక్క యేమి యెరుగు గురులింగ డిరగంటు

పిక్క యొడసి పట్టి పీకుగాక

సంతపోక తాత్తు సన్యాసి వెరుగునా' అని వేమన ప్రయోగం.

"సంతపోక లండి అనగా సంతలోనో, సంత పుక్కనో పోక వేసుకొని వచ్చే పాల్యే వారికి ఉపయోగపడే వ్యక్తి కావచ్చు. ఇట్టి మాటలు భాణములలో సుప్రసిద్ధములు. "అయిరతి ప్రపే" అని ఒక భాణమున సంబోధన. విషయమును స్పష్టముగ చెప్పదలచినపుడు అన్నమయ్య శ్లీల, అశ్లీల మర్యాదకు తావివ్వడనుటకు ఇది యొక ఉదాహరణము."[1] అని పరిష్కర్త గౌరిపెద్ది రామసుబ్బనగ్నగారి వ్యాఖ్యానం.

---

1. 'అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు' - సంపు 1; పీఠిక పుట; 42.

3.9. కుల సంబంధమైన సామెతలు:--

'కులం' అంటే 'సజాతీయ ప్రాంతీ సమూహం' అని సూక్ష్మంగా నిర్వచించవచ్చు. "ఇతరులతో కలిగివుండే, తమ సమూహాలలోనే ఏర్పడిన వివాహబంధాలను దృష్టిలో ఉంచుకొంటూ, సాంప్రదాయక సిద్ధాంతాల నడ్డితే వృత్తిని అవలంబిస్తూ, ఇతర సమూహాలతో భిన్నమైన సామాజిక గౌరవ ప్రవృత్తులు కలిగిన ఒక సవర్ణ ప్రజా సముదాయాన్ని కులం అనవచ్చని దామ్లే అభిప్రాయం."[1]

3.9.1. కమ్మరి :- ఇనుప పనివారిని 'కమ్మరులు' అంటారు. ఇనుప పని ముట్లు తయారు చేయడం వీరి వృత్తి. 'ఇనుము విరిగినేని ఇను మారు ముమ్మారు కాచి అతుక నేర్చు కమ్మరీడు' అని వేమన ప్రశంసించాడు. ఈ వృత్తికి సంబంధించిన సామెతలు ఈ విభాగంలో చేర్చడం జరిగింది.

కొలిమి గూటిలో సూదులమ్మటం :- ఒక వస్తువు తయారయ్యే చోటునే దాన్ని అమ్మబోవడం హాస్యాస్పదం అని ఈ సామెత చెబుతుంది. అంటే సూదులు తయారుచేసే కొలిమి గూటిలోనే సూదులమ్మబోవడం

---

1. 'తెలుగు సామెతలు- ఒక జన జీవనం' పుట; 110.

లాభదాయకం కాదని భావన. దృష్టి నాకాశకుసుమం వైపు మళ్ళడంతో స్వామి చిక్కడిపోయాడు. తిరిగి వచ్చి ఏవో కుంటిసాకులు చెప్పే సందర్భంలో నాకాశుక తనవద్ద ఈ సాకులు సాగవని నాకాశకుసుమ రుద్దేశించి చెబుతున్నట్లుగా సతికి స్ఫురిస్తుంది అన్నమయ్య --

కొమ్మ చూడవే కొలిమి గూటికి
నమ్మిడి సూదుతె యదె వీడు
ఎమ్మెలు నెరపుదాము నెక్కడి నిధిగో
నమ్మిక బొంకులనము సాలసేని [12-136]

అనే సంకీర్తనలో ఈ లోక ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించి ఈ భావాన్ని స్ఫురింప చేశాడు. ఇంకా --

సేయఁ గలపని నాకుఁ జెప్పుమనరే
ఆయ మెఱిఁగి మాటలు ఆడుమనరే

నెట్టనఁ దానూ నేను నేరుపరుల మన్నిటా
వట్టి సటలిందులాన వద్దనరే
గుట్టు తెలిసి కొలిమి గూంట్లో సూదులమ్మితే
జుట్టి గొని యిద్దరికీ చవుకే కావా [26-2026]

అనేది అన్నమయ్య మరో ప్రయోగం.

ముళ్లు దీసి కొట్టి మొత్తి నట్టాగు:- చిన్న బండ తీర్చి పెద్ద బండ సరిగడపడం అని దీనికి తాత్పర్యం. సొగం లేని తన బ్రతుకు తెల్లవారి తెల్లవారి బాధగానుండ పడినట్లగుబడి. కమ్మరివాడు కాలిలాగ గ్రుచ్చుకొన్న ముళ్లు తీసి దానికి బదులుగా చురకత్తంటే పెద్దదైన మేకు (గసి) దిగ గొడితే ఎలాగుంటుందో అలాగుండునని తన పెండ్లి నాటి సంగతి తలచుకొని తన్ను పెండ్లాడిన తన బ్రతుకు అలాగుండునని చెప్పే సందర్భంగా ఉన్నమాట్లు...

పసలేని యీ బ్రతుకు
అసలు చూచి చూచి ఏలసినట్లాయె

తొల్లింటి జిన్నాదులుగాని నగసూప
పల్లించుకొన్న యీ బ్రదుకు
కల్ల సుఖములచే కనలి కమ్మగ
ముళ్లు దీసి కొట్టి మొత్తి నట్టాగు [1-203]

అనే. సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఈ సామెత ప్రయోగంపికి సంబంధించి —

'ముదలింప ముదలింప ముళ్లుచ్చి పెద్ద
పదర్చి నట్లయ్యెనని చెప్పనేల' [1]

---

1. 'బసవ పురాణము' సప్తమా శ్వాసము; 500 పాద; 7, 8.

అనేది బొమ్మలకి సోమనాథుని ప్రయోగం. అలాగే -

చ. కడిగి మడింగి మైమఱచినున్న తరుణంగలలోనఁ జేరెనే
క్కడి మగవాఁడొకో! గుమచు, గందఁగ మేల్కొమచూ నతఁడుగాఁ
బ్రుడు మగఁడుచూ గొగుటకుఁ బొందుగఁ జెప్పితి ముల్లు ప్రుచ్చి కొ
ట్టిడఁ చిన చందమయ్యఁ గమలాసనయూ నిగహోనఁగాబుచనన్ [1]

అనేది వాచన సోమనాథుని ప్రయోగం. అలాగే --

చ. కడుపతి బారికిన్ వెఱచి గూఁటఁ గొనాని పేరుఁ గామనిన్
ముడివడు కొత్తుసేనలకు ముయ్యెలు గుట్టయినట్టి గురుదూ
నడఁగునె తాపవహ్ని మనమై హరిణేక్షణ ముల్లు ప్రుచ్చి కొ
ట్టిడఁచిన చందమయ్యఁ బదమాయెలు దోఁటఁ జరింపకింటికిన్ [2]

అనేది అల్లసాని పెద్దన స్వారోచిష మను సంభవం (మను చరిత్ర) లోని ప్రయోగం.

---

1. 'ఉత్తర హరివంశము' పంచమా; పుట; 217, పద్య; 103.
2. 'మను చరిత్ర' తృతీయా పుట; పద్య; 34.

3.7.2. కుమ్మర:

పుది కుండకాగు శబ్దార్థవం. కుమ్మర్లు (వనకర్మకారులు) అతిసయ, సాధారణ వాలవాన సంగతేతి వారుగల వాడుకలోకంగు. సాధారణంవంశమువు గుంక బ్రాహ్మణులకి కుమ్మర కన్యకు పుట్టినవాడు. కుండలు చేయువుడం కుమ్మరివారి వృత్తి. 'కొసరి సలికెనిట్లు కుమ్మరిలో మన్ను' అని భక్త కబీరు సుభాషితంలా ఉపయోగపడుట దగ్గరాంవంద ప్రయోగం. ఈ నవ శతాబ్దానికి వచ్చిన కుమ్మరి నెమ్మ గుమాళాలుగా రచయితలలో ప్రసిద్ధమగాలు. శ్రీ శ్రీశైల్ప్ర్ తన వనితలలో కుమ్మరి కేశవస్సు కథ ప్రసిద్ధం. తిక్కన మహాకవికి వేళకుండుగా ఉపయోగపడిన కుమ్మరి గురునాథం. 'కుమ్మర దాసుడైన కురువరతినంది, నిమ్మన్న వరమిచ్చి నిచ్చినవాడు' అని ప్రత్యేకించి అన్నమయ్య కుమ్మరిదాసుడైన కురువరతి నందికి కోరిన వరాలన్నీ ఇచ్చాడంటూ కొనియాడుతూ కొలువు తీరిన కోనేటి రాయని కీర్తించాడు. వీరికి సంబంధించిన సామెతలు ఈ విభాగంలో చేర్చడం జరిగింది.

కుమ్మరవాడు లేకే కుండదా బుట్టునా:- కుమ్మరి సంకల్పించకపోతే కుండలు ఎలా పుట్టవో భగవంతుని సంకల్పం లేకపోతే మానవుడు పుట్టి ఉండడు. కనుక అన్నిటికీ కారణం శ్రీ వేంకటేశ్వరుడే అని నిరూపించే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

కమ్మగ నెంగడు తేకే కుఱుదురా గాళ్ళుగా
నెమ్మనీవ్వ శుద్ధిగానక నేనే శుద్ధిచేసినా [౫౮ బుగ]
అనే సంకీర్తనలు తో పాటెత్తిపము ప్రయోగించాడు.

కమ్మనికి నాక యెఱుగు గుదియు కొక నాడవ్వము :-- తేగుబోతుగా, దేవ గుడ్డివాడికి
పట్టినంతకాలం ధ్వంసం చేయడానికి పట్టదు. ధర్మమార్గం ధరగవచ్చిందని
మచ్చిమము ప్రశంసిస్తూ -- ఎవరు ఎన్ని దాటుబుట్టినా నాసనాలు నేసినట్లుగానే
భగవంతుని పేరు పలికితే చాలు ప్రపంచాన్ని 'కమ్మనికి నొక యెఱుగు గుదియు
కొక్క రోజు' వలె తుత్తునియలై పోతాయి. అంటే కమ్మని నొక సంపదలన్నీ
కష్టపడి తయారు చేసిన కుండల్ని క్రర్రలతో దొక్కి గోజులతో పగులగొట్టినట్లు
అలాగే మానవుడు యేళ్ళ తరబడి చేసిన పాపాలు నిమ్మ్నా నామస్మరణ
చేత పటాపంచలౌతాయని చెప్పే సందర్భంలో.....

ఐమ్మయిన పాపంబు లెన్ని వలసిన బ్రాణి
సమ్మతంబున జేయ జొచ్చు గాకేని
కమ్మనికి నాక యేఁడు గుదియ కొక నాఁడవ్వము
నమ్మి తలఁచిన విష్ణునామంబు చేత [౫౮ బుగ]
అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

కం. "ఇది పెక్కండ్రు సుట్టనే
సదనంబులు కట్టనాకు శంగ్గుని కొలుపునే
దుది గుమ్మని కొకయేడును
గుదికొక పెట్టన్న మాటకునే సరివచ్చెనే"

అని శ్రీకాళహస్తి మహాత్మ్యం ద్వితీయాశ్వాసంలోని మహోక్తిని గ్రహించి వ్రాసినారు.

అలాగే --

తే. "కుమ్మరికి జూడనాక యేడు, గుదియ కొక్క
పెట్ట 'టన్నట్టు నీని యెబ్బెట్టు తనము
లెల్లనిదె తీరు, నొకసారి యిటకు శౌరి
వచ్చి నిన్నేల, దీనికి వగవనేల"

అనేది ఇళా దేవీయమనే నామాంతరం గల ముద్దు పళని గాధికాస్వాంతనము లోని ప్రయోగం. అలాగే --

'గతము చేసినట్టి కర్మబంధములన్ని
పరిసిపోవ సత్కృగురుని మాన
కుమ్మరికొక యేడుగుదియకు నొకనాడు'

అని వేమన ప్రయోగం.

3.9.3. కోమటి :-

వీరికి కొన్నిగ నివాసం ఉండుట వలన వీరిని దేశస్థులు, వలసవాసులు మొదలగు పేర్లతో 'వాసవ కన్య' మ పొగడ్తతి రచించారుగాని స్థానికులు 'కన్యకాపరమేశ్వరి' అనే పేరు ప్రసిద్ధులు చేసారు. తమిళ వర్గానికి చెందిన వారుగాన, మనకంటే వేరు భాషా సంస్కృతులు అలవరచుకొన్నారు. అందువల్ల 'మొట్టమొదటి' అనే పేరు పరిశీలకులు 'స్థానిక' పేరుతో తెలుగువారికి పరిచయమని చెప్పారు. అలాగే.. 'కొండ్రాజు కన్యకాపరమేశ్వరి మాతాంబరి, కోమట్లకి శ్రేష్ఠిదేవి' అని వివిధ రాజులు ప్రస్తుతించగా, స్థానికులు మహోత్సాహంతో కీర్తించారు. అందుకు మరియు 'పురాతన వసుమతి పరిపాలనము చేయు పరదేశవాసులు వచ్చేరనుచూ, గుంటూరు దేశమున వైశ్యకులమందు ఉత్తమ గంధర్వుడు పుట్టేనయా' అని ముడుపగుదల పెళ్ళ క్రిందటి భారతదేశ భవిష్యత్తును గురించి చెబుతూ పోతులూరి వీరబ్రహ్మంగారు గాంధిగారిని తమకాలజ్ఞానంలో ప్రస్తావించడం వుంది.

వైశ్యులను 'కోమటి' వాగు అని అవడం వాడుకలో వుంది. వీరి బిరుద నామం శ్రేష్ఠి. ఇదే 'శెట్టి'గా వికృతి రూపం దాల్చింది. వీరి ప్రధాన వృత్తి వ్యాపారం. '. . . . కోమటి సత్యంబు గొల్లనిగసికత కామునకు జినులజ్జ శిబుని కరుణ' అని ముద్దు పళని రాధికా స్వాంతనంలోని డిక ప్రయోగం. అలాగే 'అప్పిచ్చువాడు, వైద్యుడు, 'కోమటి విశ్వాసంబును' 'పురికిని ప్రాణము కోమటి' అని సుమతి శతకకర్త, 'కోమటి గుత్తంత

స్థానమము గోరుము' అని వేటుగొనుటలు శ్రీహరి గర్వం ప్రకటించుకొనుట.

ఉల్లి తిన్న కోమటుగన పన్నెట్లు :- ఉల్లి తిన్న కోమటికి దొరికి శిక్షలిచ్చినట్లు
ఎదుటివారికి తెలియకుండా దేవుడు మోసగించి శిక్షలు వేయుట
కుళ్ళు గొట్టే కవితలు చదివి తెలియని వారలు ప్రశ్నించి వదిలిన సమాధానాలు చదువరికి
మతిన్నతగా పోషించే కుతర్కులను దేవుడు మోక్షమిచ్చి శిక్షించే సమర్థతలు
అన్నమయ్య --

ఉల్లి తిన్న కోమటిగన పన్నెట్లు
జొల్లెడ నావాటు దొరలపోగుమన్నట్లు
కల్లలు చెప్పి యాకథకుత్తరము లేక
మెల్లనే వుండితే మెచ్చునా దైవము /౨.౪౫/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

3.9.4. బెస్త :-

చేపలు పట్టడం, వేటాడటం వీని వృత్తులు. వీరిని జాలరులు అని కూడా అంటారు. వీరు సంపన్నుల ఇంట పెండ్లి సందర్భాల్లో భక్ష్యాదులకు పళ్ళకి మోస్తుంటారు. వీరు, రాజు సకల రాజ్యాధికారాల్లోని కర్తవ్యాలు తెలిసినవాడు, పౌరాణికులలో శ్రేష్ఠుడు అయిన సూత మహాముని సంతతివారు చెప్పబడుతారు. శంతను మహారాజు పెండ్లాడిన దాశరాజు కుమార్తె సత్యవతి బెస్తవారి కన్య. ఈ విభాగంలో బెస్తవారికి సంబంధించిన సామెతలను చెప్పడం జరిగింది.

ఓడ బేరమాడేవాడు వొకదరి చేరిచి
కూడిన యర్థముగాచు కొనీనటు :- ఓడ మీద సరుకులు తీసుకొనిపోయి

వ్యాపారం చేసేవాడు ఒక తీరం చేర్చి తన దగ్గర కూడిన ధనాన్ని కాపాడుకొనే విధంగా, ఈ ప్రపంచంలోని జీవులచే ఓడలను నడిపే పరమాత్మా!
మమ్ము వెంటనే భవసాగర తీరం చేర్చి నిగవిడువకుండా కాపాడుకోరాదా
అని వేంకటేశ్వరుని వేడుకొనే సందర్భంలో అన్నమయ్య –

వోడ బేర మాడే వాడు వొకదరి చేరిచి
కూడిన యర్థముగాచు కొనీనటు
యీడనే ప్రపంచములోనిట్టి నన్ను దరి చేర్చి
వోడక కాచుకోరాదా వోయంతర్యామి [2-37]

అనే సంకీర్తనలు గతి సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఓడ విడిచి వదరు పట్టుట :- గట్టి ప్రోత్సాహము పదనిసట్టి ప్రోత్సాహాన్నిస్తుంది ప్రోత్సాహం పట్టుకొనే టప్పుడు తగి సామెతను వెతుకుతుంటారు. కొంగికాట్లో తోచే చిలకాకుపచ్చ వంటి లక్ష్మీవల్లభుడు మనసులోని భోగభాగ్యాలు తెలుపకుండా శ్రమపడి చాలాదూరాన ప్రయాణాన్ని చేసి వెళ్ళి వాటికోసం తిరుగుతూ దీనంగా నోళ్ళు తెరవడం వ్యర్థమని మనసుబోధ చేస్తూ

అన్నమయ్య —

ఓడ విడిచి వదర భూరకేల పట్టేవు
గోడ గడుగ నడుసే కురిసీనా మనసా

చిత్తము లోపల నున్న చింతామణి యీపాటి
యిత్తలఁ గోరిన వెల్లా నిర్యత్నమాను
తత్తరించి తలఁచక దవ్వులోఁగు పరులను
దెత్తి వైయేల నోళ్లు దెరిచే వో మనసా /౩-౧౫/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఇంకా పులవేల్పయిన వేంకటేశ్వరుని కొలువకుండా పరుల వెంట దిరుగుట ఓడ్డు చేర్చే ఓడను విడిచి చోడినం తీ సొరకాయ బుర్రను పట్టుకోవడం వంటిదనే

అదే భావంతో అన్నమయ్య ---

ఇంటి వేల్పుస్వ, వేగకట్టేరు, గొంపన సుగుణా.
వెంటం దిగుగుట్ట వోడ విడిచి వదగగడ్తురు //1.1గ//

అనే సంకీర్తనలో కూడా గొ సాంప్రదాయాన్ని ప్రస్తావించడం గొ సాంప్రదాయం ప్రాచీనమైనదని ప్రయోగదానికి సంబంధించిన -

కు. 'ఈ డెన్న రాని సుగతన
క్రీడా సౌఖ్యంబు వెడలి కష్టప్ప ప్రాంత మున
క్రొవ్వాడుంబాగములు దగుటం
యోడ విడిచి వదగు విడుచు టుర్వీ నాథా'

అనేది ప్రౌఢకవి మల్లన రుక్మాంగద చరిత్ర చతుర్థాశ్వాసంలోని ప్రయోగం.

అలాగే -

'ఓదవంగ వట్టేట నోడ యుండంగ
వదరూది నట్టు లీవసుమతి లోన
మంగళంబగు భక్తి మార్గ ముడంగ
వెరగులై కర్మ విధి యూది చెడుట' [1]

-అని పోతురికి సోమనాథుని ప్రయోగం కనబడుతుంది.

---

1. 'బసవ పురాణము' సప్తమా. పుట; 570.
(వావిళ్ల ప్రతి)

డులధి దాటే వాడు సరి నోడ వ్రేగడుగ

వలవని జోతి తోవదరు వట్టేదా :- సముద్రాన్ని దాటేవాడు మాటి నీడ

వ్రేడగా పనిలేని దక్కసుతో సొగకెత్తు బుగ్గ పట్టడగ వచ్చేని.

అతిశయించి శ్రీ వేంకటపతిని కొలిచిన వారు తేనియక తొట్టెలను

కొలిచి తిరగడమెందుకు ఘనిపతికే సందర్భంగా ఉన్నమాట్లు -

బలిమి శ్రీ వేంకటపతిఁ గొలిచిన వారు

తెలియకల్పులఁ గొని తిరుగుటెట్లు

డులధి దాటేవాడు సరినోడ వ్రేడుగ

వలవని జోతితో వదరు వట్టేదా [౩-౪౫౬]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పొగలో పడలేక సెగలో పడినట్లు [లా.సా]

నీరు లోపలి మీను నిగిడి యామిషముకై

కోరి గాలము మ్రింగి కూలఁబడినట్లు :- నీటిలో నివసించే చేప ఎరుకై

గాలం కొరికే చచ్చినట్టుగా జారి పడుతున్నా సరే వదలకుండా సంసార

సుఖాలకు ఆశపడి అజ్ఞానంలో పడుతూ ఆశ్రితలోక రక్షకుడు,

దేవతాపతి అయిన శ్రీ వేంకటేశ్వరుని సేవించడానికి చిత్తం

ఓడబడక కొరగాని పనులతో కుమిలి పోవడమనే సందర్భంలో

అన్నమయ్య --

నీరు లోపలి మీను సిగిడి గ్రుంపు పడమట్లు

కోరి గాలము మ్రింగి కూలబడినట్లు

డూరిపోయిన నేల సంసార సొక్కని.

కోరంత్ర మోహాములు గట్టువడి యెదము [1-423]

అనే సంకీర్తనలో భోగలాలసతను ప్రయోగించాడు.

మాని వోడ నమ్మి వొక్క మనుడొండు వార్ధి దాటి

నానార్థములు గూర్చి నటించగాను :- చెట్టు కలపతో తెప్పను నమ్మి మానవుడు మహా సముద్రాన్ని దాటి పలురకాల వస్తువ్రలు

సమకూర్చుకొని త్రైతక్కలాడుతుంటే మరి రక్షకుని కృపను

నమ్మి లోకులు సంసారమనే సాగరంలో చూరుడి దాటి గెలువరాదా

అని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

మాని వోడ నమ్మి వొక్క మనుడొండు వార్ధి దాటి

నానార్థములు గూర్చి నటించగాను

దానవారి కృపనమ్మి తగిన సంసార వార్ధి —

లోను చూచ్చి దాటి గెల్వ లోకులకు జిల్లదా [1-423]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

కొండను త్రవ్వి బంగారము పట్టినట్లు /అం.సం/
సముద్రము గడచి వోడ లాగా
డిబిసి యినుము దెచ్చినట్లు /అ.సం/:- ప్రేమను తగని ఉల్లి ధరంతగా
పాండే చోట దీన్ని వెదుకుతారు. ఓడలో సముద్రాన్ని దాటి వెళ్ళి పనికిరాని
ఇనుము తేవడం వంటిది ఎట్ట ఎదుటనే శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు అంటే చూడకుండా
కళ్లు మూసుకొని తపసు చేసుకోవడం అని పనికి సంబంధంలేని వ్యాఖ్యలు -

'ఎదుటనే శ్రీ వేంకటేశ్వర యనగా
బాదిగెటి తపముల ఫలమ్ము గలదా
కదిసి సముద్రము గడచి వోడలో
డిబిసి యినుము దెచ్చిన యట్లు' /కీ-5౭౪/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

3.7.5. బోయగు :— బోయగు వాల్లు కనికట్లకి వాళ్ళకి సంబంధించి వివరిస్తాడు. 'నీవు మతిలేనివాడవై, బోయగులాగ మలసి, క్రూర కర్మలను చేసేవాడు చెండుడు' అని బ్రహ్మ తనను శపించిన మాటలకి గాను నిజంగా బోయవాడిగా పుట్టి శపించిన వాళ్ళకి వేటగాళ్ళుగా పుట్టి శాపవిమోచనం అయినట్లు చెబుతాడు. శ్రీరాముడు చేయమన్నాడని ఉడుతని కూడా వదలకుండా వేటాడే బోయవాళ్ళు అంటాడు. (ఉడుమూరి కన్నప్ప) భక్తి కన్నప్ప బోయగూడెం వాసుడు వేట బోయవాళ్ళ ప్రధాన వృత్తి, వీళ్ళకి సంబంధించిన సంఘటనలు ఈ విధంగా చెప్పడం జరిగింది.

అడవి మృగములను పల్లము వేయుట :- వేంగళాడు అడవి మృగాలను పట్టుకోడానికి పెద్ద గుంత తీసి గుంట కనబడకుండా దానిమీద సచ్చటి ఆకులూ అలములూ పరచిన విధంగా కపటాలమారి అయిన వేంకటేశ్వరుడు ఇప్పటి వరకూ ఎక్కడెక్కడో తిరిగివచ్చి ఏమీ ఎరుగనట్లు ముద్దుగా నన్ను వ్యాదగుంమీద పెట్టుకొంటున్నాడు చూడవే అని చెలితో అలమేల్మంగ పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

అల్లనె చూడవె అడవి మృగములకు
బల్లము వేసే బైవీడు
వొల్లని నను నిదె పల్లమి (ము!) చే కొనే
గల్లరి తిరువేంకటపతి వీడు [12-124]

అనే సంకీర్తనలో శరీ ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించాడు.

పొగరులు పడతేక సెగరులు పడినట్లు [అసు.సా]

వడిబారు పెను మృగము పలలాంపలా దగులు

వడి వెడల గతి తేక పడుచు చున్నట్లు [వి.ప్ర:- సేగగగం గుగగత్తే

మృగము వలలో చిక్కుకొని వెడుటికి గానేక వణకుచున్నట్లు మానవుడు

నశించని కర్మ బంధాలలో తగులుకొని సంసార బాధలు అనుభవిస్తుంటారే

గాని బయట పడి భగవత్ప్రాప్తికి ప్రయత్నించరని చేబుతూ

అన్నమయ్య —

వడిబారు పెను మృగము పలలాంపలా దగులు —

వడి వెడల గతి తేక పడుచు చున్నట్లు

చెడని కర్మములలో డొక్కి భవముల బాధ

బడి యెదముగాక యే పనికి దిగిగెదము [ఓ-తె]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

3-7.6. బ్రాహ్మణులు :- బ్రహ్మ నోట పుట్టినవారు కనుగనే వారిని బ్రాహ్మణులు అంటారు. 'పరమపురుషుడు పద్మనాభుడు మానసన్నాడు', 'ఉత్తమ పుణ్యులు ఉదయిస్తారు' అని భాగవత భాగవతాలు బ్రాహ్మణుల ప్రాధాన్యాన్ని చెబుతున్నాయి. వీరిలో మొదటివారు బ్రాహ్మణ సులు. బ్రాహ్మణులు బ్రహ్మ నుండి జన్మించారని, వీరిలో బాసవాళ్ళు మంచి, పైవాళ్ళు ఉత్తుగుళ్ళ (తెలుగు) లు అని, వారిలో ఎవరి పుట్టినట్లు చూడగా పుణ్యుడు సూత్రాలు పోయి వారిలో చేరుతారు.

వీరి ప్రధాన వృత్తి పౌరోహిత్యం. పౌరోహిత్యంలో పాల్గొనే వీరు దేవాలయాలలో కూడా సిబ్బందిగా ఉంటారు. . . . . ఎప్పుడు నెడతెగక బాణమునేయుము, ద్విజుడవై, చూస్తూడిన యుద్ధమందుము, చూస్తూడు మన్నట్టి యుద్ధు సారథము' అని సుమతి శతకకర్త ప్రబోధించాడు. వీరిలో వైదికులు, నియోగులు, తుంబళ (శివాజ్ఞ చేసి దేవాలయాలలో పనిచేసే బ్రాహ్మణ తెగ), తమిళ దేశం నుండి వలస వచ్చిన వారని ప్రధానంగా నాలుగు పెద్ద శాఖలు కాగా ఉగువేల నియోగులు, తెలంగాణ నియోగులు, నందవరీక నియోగులు అని నియోగులు మూడు రకాలు. ఉదా:- తిక్కమయ్య, అల్లసాని పెద్దన మొదలైనవారు నందవరీక నియోగి బ్రాహ్మణులు, పోతన్న తెలుగు బ్రాహ్మణుడు, రామదాసు తెలుగు నియోగి బ్రాహ్మణుడు, క్షేత్రయ్య ములకనాటి బ్రాహ్మణుడు, తిక్కన, ధూర్జటి, కంకంటి పాపరాజు, కూచిమంచి తిమ్మకవి, తాడేపల్లి పినకాలరాయకవి మొదలైనవారు

తిరుపేల నిగుంగి బ్రాహ్మణుడు.

'కులము చన్న మిగుల గుణము బ్రహ్మణుడు' చున్న వేమన మాట
ముందే అన్నమయ్య 'వారి దలంపు మహానుభావమునం బ్రాణకోటికెల్ల'
అంటూ భక్తికి, గుణానికే ప్రాధాన్యం ఇచ్చాడు. బ్రాహ్మణ శబ్దమున వున్న
సామెతలు ఈ విధంగాను -చేర్చటం జరిగింది.

కుక్కల వండుక తినే కులహీనుని దెచ్చి --

వెక్కసపు బాపని గావించిన యట్లు :- కుక్క- మాంసం వండుకుని తినే
కులహీనుని తెచ్చి సదాచార సంపన్నుడైన బ్రాహ్మణునిగా -చేసినట్లు
కాయక్లేశం -చేసుకొనే గానుగ పిండివంటి నన్ను దద్దరిల్లి కన్న కస్తూరిగా
-చేసాడు. హీనుడైన భక్తుని ఎంతో గొప్ప వాడిని -చేసే శ్రీ వేంకటేశ్వరుని
దోదార్చాన్ని కొనియాడే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

కుక్కల వండుక తినే కులహీనుని దెచ్చి
వెక్కసపు బాపని గావించిన యట్లు
దిక్కు లెల్ల గగగట్ట దేవుని నన్నుం దెచ్చి
గక్కన దెలుక పిండి కస్తూరి సేసె [1-282]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

దేవ్వడిచ్చినా పూజారి వరమీడు:- అన్నమయ్య మనోమోహన్ని తీరు. గంగని నోటి వెంట వచ్చిన మాట అక్షరాల నిజమేది. ఈ మాహాత్మ్యం ఎవరికీ ఈ నోటా ప్రాకింది. అన్నమయ్య మనోమోహన నిన్న ప్రజలు ఎలాగోలాగా నచ్చి వారివారి కోర్కెలను తీర్చమని వేడుకుని ప్రార్థించేవారు. వారి ఆగంతా అతని సంకీర్తన యజ్ఞానికి ఊతకర్ర పట్టేది. తన దుష్టుల చేత కొరికలను అడుగుతున్న ప్రజలతో విసిగి వేసారిన అన్నమయ్య ...

పోసగ దేవ్వడిచ్చినా పూజారి వరమీడు
విసిగి నే విడిచినా విడువరు లోకులు
కొసరేరు ముసరేరు కోరిక దీర్చుమనేరు
పసలేని పనులకు బడలనే నోపను [3-220]

అని తాను బంధాలు తెంచుకున్నా లోకులు తనను విడువటం లేదని తన బాధను ఈ ప్రసిద్ధమైన సామెత ద్వారా వ్యక్తం చేసాడు.

బొందితో విప్పుని దెచ్చి పూజించినట్టు వేరే
పొందుగాని శునకము బూజించ దగునా :- దేవ్వడంతటా వ్యాప్తుడని
సశరీరంతో బ్రాహ్మణుని తెచ్చి పూజించినట్టు పాత్రత చేయకూడని
కుక్కను పూజించడం తగదు. అలాగే అందరిలో హరి వ్యాప్తి

అగ్గువవగ్గ చూడరాదని, అందరును సమానంగ కాంచని బ్రహ్మజ్ఞాని నేనంతటి
కన్నులు వంటి కూటి దాసులంతకు బ్రతుకేరులు-మంచిగాగాగంటివా అన్నమయ్యా!.

అన్నిటాను మాలి దాసులగుటేలు
కన్నుల వంటి వారు కమల భవులును

అందరును సమమైతే నగుపూన గుణంబు వేదా
అందరిలో వారిగ్గొప్పతే నెరిగాన
బొందితో విస్మృతి దెచ్చి ప్రోడిగడనినట్టు నేనే
పొందుగాని మునకము బూడించగ దగునా /2-178/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించడం ద్వారా అందరిలో భగవంతుడున్నప్పటికీ యోగ్యతా యోగ్యతలు చూడాలనే విషయం స్పష్టం చేశాడు.

3.9.7. మాలలు :- అగుబాట్లలో మాలాధారులు సంచరిస్తుంటారు. అలాగే తమిళ భక్తులైన ఆళ్వారులు కూడా తిరుప్పాణాళ్వార్ ఆళ్వారు మాలాధారుడని తెలుస్తుంది. 'మచ్చనిగాని రొమ్మువాడు మాలవాడు కాలిదన్ని తెచ్చినన గుడ్డలకి గుగ్గ నేవతత్వ' [1-87] అని అన్నమయ్య చెప్పడంబట్టి చర్మకారులను కూడా మాలవాడు భావించవచ్చు. వలస్త్రీలద్వారా మహారాష్ట్రులతోటి పరిచయం ఏర్పడి కొని కొంటికి కొపరితనం చేయుటకు వచ్చిన వీర బాహుడు మాలవాడుగా సంబోధించబడ్డాడు.

వీరు వేతపని [మాలవాడు కూడా వేతపని చేస్తారు-అని సంకెవాని వేతలాగా బాగుండదనే విషయాన్ని 'సగం సాంకెనేత, సగం మాలనేత' అనే లోక వ్యవహారంలోని సామెత చెబుతుంది], వీధులూడ్చడం, పెంట పని, చనిపోయిన వారికి గుంతలు త్రవ్వడం, కొంటికొపరి తనం మాటి పనులు చేస్తుంటారు. వీరి ప్రసక్తి వున్న అన్నమయ్య సామెతలు ఈ నిబంధనలో చేర్చడం జరిగింది.

బలుపగు పట్టము కడుడొడగా

మాలవాడ ఘనమైనట్లాయ :- జీవుడి విజ్ఞానం ఇంద్రియాదులు భరయంతో తొట్రుపడి దారి తప్పితే గత జన్మలలోని సుకృతాలవల్ల ప్రాప్తించిన మానవ శరీరం అనే పట్టం చెడిపోయి మాలవాడ అనే అహంకార మమకారాదులు ప్రబలుతాయి. కనుక శరీరమనే పట్టాన్ని వేంకటేశ్వరుని సరం చేసినట్లయితే

అది సుద్ధత మోశగుగదంటూ అన్నమయ్య --

. . . . . .

. . . . . .

తడబడు విజ్ఞానము గతిదప్పగ జిలుపగు పట్టుము
కడుడొడ్డగా, మాలవాడ ఘనమైనట్లాయ [1.72]

అనే సంకీర్తనలో తీసామెతను ప్రయోగించడం ద్వారా విజ్ఞానం నశించిపోగా ఘనమైన పట్టుకాం చెడిపోయి అల్పమైన మాలవాడు గొప్పగా మగతనాన్ని నట్లు శరీరంలోని సుఖం నశించిపోయి రోగం బాసినట్లుగదని పేర్కొన్నాడు.

3.7.8. సాలె:- నేతపని సాలె వారి వృత్తి. సాలె శబ్దం సంస్కృత 'సాలికా' (నేతగాడు) అనే శబ్దం నుంచి వచ్చింది. కంసాలి పురుషుడికి, కుమ్మర స్త్రీకి పుట్టినవారు సాలెవాగు అని ఆంధ్ర పదసారిజాతం. శివుని ఆదేశంతో బ్రహ్మ మార్కండేయుని కోరగా దేవతల వస్త్రాలకోసం మార్కండేయుడు విష్ణువును ప్రార్థించి, ఇంద్రునికి సత్రయాగమనే పేరుగల క్రతువు చేసినపుడు బ్రహ్మ మానస పుత్రుడై, శ్రీ మహావిష్ణువు అంశతో యజ్ఞ కుండంలో నుంచి భావనా ఋషి ఉద్భవించాడు. ఈతనికి చాల పేర్లున్నాయి. వాటిలో వేదశీర్ష,

హోమదంతుడు అనే పేర్లు ప్రసిద్ధం. ఈతని సంతతి వారే సాలెవాండ్లు. గొంగళ్ళు, వస్త్రాలు నిర్మించడానికి శ్రీ మహానిష్ణుని నాభి కమలము కారణమని తలచి వృత్తిని మొదలు పెట్టడంచేత ఈతని సంతతి వారు సున్నితులు అయినారు. సున్నితులే కుసుందులు, దువ్వాళ్ళమువారి కుండం అంటారు. వీరిని మాల్కుగడ్డ, గోత్రాలు, శాఖ, యుడుపుశాఖ, సూత్రం, ధ్వజం, సూత్రం. వీరు వైష్ణవులు.[1] సున్నితులు తొల్లిపాక వారికి శిష్యులై మెలిగారు. ఈ విషయాన్ని కే.శే. వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు – "నూలి నేతచే వస్త్రములు గ్రహించి లోకమును నాగరిక పరిచిన యుద్ధరించు వారయిన సాలెవారి కేతడాచార్య పురుషుడు. నూలి పగసే మగ్గాదులు కేతడు సంరక్షకుడుగా నుండెను. సాలెవారు వీరికి పదినేలు వరహాలు పాదకానిక సమర్పించిరి. చిన్నన్న వంశపారంపర్యముగా దమ వంగపారు పర్యముగా గురుశిష్యతా సంబంధము వర్ధిల్లి గోరిరి. ఇందును తామ్ర శాసనము వెలయించిరి."[2] అని వ్రాసారు. అంతే కాక 'ప్రతి సంవత్సరం మగ్గానికొక అరండి రూక చొప్పునా, తమ కుటుంబాలలో పెళ్ళిళ్ళు అయినప్పుడల్లా ఒక్కొక్క రూక చొప్పున తొల్లిపాక వారికి తాము చదివించుకొనేటట్లు వాగ్దానం చేసుకొన్నారు. ఈ విషయాన్ని నిరూపించే శాసనం ఒకటి తొల్లిపాక వారికి సంబంధించినది కలదు."[3] సాలె వారిలో పద్మశాలీలు, పట్టుశాలీలు

---

1. 'శ్రీ భావనా ఋషి మాహాత్మ్యం' పుటలు ; 63 & 88.
2. 'అన్నమాచార్య చరిత్ర పీఠిక' పుటలు; 75, 76.
3. తొల్లిపాక కవుల పదకవితలు – భాషా ప్రయోగ విశేషాలు పుట; 535.

అని రెండు తెగలు. వీరే కాక నేవాంగులు (దేవతలకు, మహానుభావులకు వస్త్రాలు నేయడానికి భగవానుడిచే చుట్టబడిన తరువాత మునుపే శిల్పకుడు మరో శక్తిని పుట్టించాడు. అతనిపేరు దేవటుడు. ఈ దేవలునికే నేవాంగుడని పేరు. వీరిని సగతేవి వారనే దేవాంగులు), డొక్కర్ర వాడు, మాలవాడు కూడా నేతపని చేస్తుంటారు.

అన్నమయ్య మనమడు తాళ్ళపాక చిన్నన్న పద్మశాలీల మూల మర్యాదలకు సంరక్షకుడు. "ఒకపాటి పద్మశాలీలకు, డొక్కర్ర వారికి వివాదమేర్పడినది. లక్ష్మీదేవి పుట్టినంటి వారము తామే అని పరస్పరం కలహించుకొన్నారు. చిన్నన్న 'నా పుట్టినంటి వారు పద్మసాలె వారని మీరిద్దరూ వినేటట్లు ధర్మమూ మీరగలా' సాక్ష్యం చెప్పించినాడట. ఈ విషయాన్ని తెలిపే శాసనం కూడా వున్నది."[1]

వ్యవసాయం తర్వాత ముఖ్యమైనది చేనేత వృత్తి. తినడానికి తిండి కట్టుకోడానికి బట్ట ప్రతిమనిషికి కనీస అవసరాలు. అన్నమయ్య తాను సంచరించిన పల్లె పరిసరాలలోని చేనేత పనివారి పనితీరు బాగా గమనించాడు. నేసిన చీరలను నేత వ్యాపారి వీధి వీధి తిరిగి అమ్మే పద్ధతి అన్నమయ్యను ఆకర్షించింది. అందుకే అన్నమయ్య ప్రత్యేకించి మగ్గం మీద నడిచే పని విధానాన్ని భగవత్పరంగా పోల్చి — 'వాడల వాడల పెంట వాడివో వాడివో, నీడనుండి చీరలమ్మే నేత బేహారి (I-275) అనే సంకీర్తన రచించాడు.

---

1. 'అన్నమాచార్య' పుట; 60.

సాతెవాడు మాట చుట్టేందుకు రూపుగొంగగానే గాండ్రిం, కదుగు మరణ సూచిమట్టు అన్నమయ్య సామెతల్లో కూడా చోటు చేసుకున్నాయి. గ్రామీణులు గది సిద్ధాంతంగా చేర్చడం జరిగింది.

ఎదురుకేని మాట కదుగు వరకే భ్రమరం:- ప్రేమ మాధుర్య శృంగారం పరాకాష్ఠను నాయికా నాయకులకు స్పష్టం కాగిగింది. ఎగరగుడ్డైన శ్రీనివాసుడు సిసుడుగా అక్కడి మండి వెళ్ళిపోతున్నాడు. వెళ్ళిపోతున్నాడని బాధపడి చేస్తున్న చేతికష్టాలతో నాయిక పద్మావతి--- ఎదురు (ప్రతిమాట) లేని మాట కదురు లాగా పదునుగా వుంటుంది. పొమ్మనవే ఇంక ఇతనితో మనకు పనిలేదు. తన ఇష్టంగా వచ్చినట్లు ఉండనీ. నేను త్యజిస్తా చెందాను. ఏమీనా కాదని వెళ్ళేవాడికి ఇంకా ఏ పెదవి మాట తేనె లొలికే తీయని మాట ఎందుకే. తిరిగే మాటయిన వాడికి ఎక్కడ లేని బుద్ధులు మారెందుకు చెప్పడం, తానే తెలుసుకుంటాడని నాయిక ప్రణయ కోపంలో నాయకుని శుద్ధేశించి చెలికత్తెలతో పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

తుద నేమనినే దూరు లెల్లా వచ్చె
పదమనవే యింకఁ బని లేదు
యెదురు లేని మాట కదురు వలెనే భ్రమ
పెదవిపై తేనెల ప్రియమేలే యీకను /౭౫-౩౫౭/

అవే సంకీర్తనలలో శ్రీ ప్రసిద్ధమైన సామెతలను స్వయంగా ప్రయోగించాడు. ఈ రకంగా శ్రీ సామెత స్వయోగానికి సంబంధించి--

యినినా తన తగవే యిందరిలోనూ జెప్పనవచ్చి
యెదుగు నీచుమాట కదుగుసదే
నోడిగి యుండకుండితే మాకటూకనే గోచి
తుదనావనితో సాములు టొరకేగు తమకు /౭౩-౧౬/

అనేది పెద తిరుమలాచార్య స్వయంగా సంకీర్తనలోని స్వయోగం.

నూరు వరహాలకు నూలు పోగన్నట్లు /లో.సా/

నూటికి నొక్క నూలిపోగే కాదా /వి.సా/:- పద్మావతి తన ప్రియుడైన శ్రీనివాసుని ఆదరణతో సంతోషిస్తూ 'చెలులారా! మీరు అతడు చేసినట్లే చేయనివ్వండి. మా అలుకలన్నీ తీరిపోయాయి. ఇంక మీరు అడ్డం రాకండి. నూరబకడు డిక్క నూలుపోగు (వస్త్రం)తో తీర్చినట్లుగా, అవమానంతో ముఖం చిన్నది చేసుకొని నేనుంటే, నా జడ్డ నా చేయి పట్టుకొని దగ్గరకు తీసుకున్నాడు. దానితో అతని నేరాలన్నీ తీరిపోయాయి. ఇక అతడు ఎన్నైనా చేయనీ ఇంత ఆదరణ నాకు చాలదా' అని చెలికత్తెతో పనికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

చెలులాల మీగతేడు సేసినట్టి సేగుసోగ
అలుక లన్నియము బాసె నడ్డమిక గాకుగే

చిన్న బోయినే నుండగు జెగువునట్టి తేసు డుణి
అన్ని నేరములు బాసె నగుమగసే
యెన్ని గైనా జేయునే మేగుణంత చాలదా నీకు
నున్నగా మాటికి నొక్క మాటు మాళిపోగే కాదా /పె॥ రెగ్/

అనే సంకీర్తనలో తీ సామెతేను ప్రయోగించాడు

ఇంకా —

నూటి కొక్కటే నూలి పోగని
కూటువలై కై కొనుటిక గాక /౭౬- ౭౭౬/

పేరు గీర్తి నీ చేతిదే పెనగనేల
నూరటకును నొక్క మాటున దీర్చితిని /౭౭- ౭౮౬/

అనేవి అన్నమయ్య ఇతర ప్రయోగాలు.

నూరు వరహాలకు నూలు పోగన్నట్లు /లో.సా/
<u>నూరిటి రుణమొక నూలి పోగునా</u> /అ.సా/:- ప్రారబ్ధం, ఆగామి, సంచితం

అని కర్మ మూడు విధాలు. వీటిలో స్థూలశరీరం ఉపయోగించి తీర్థ్నయాత్రలు చేసేదే. కనుకనే అనేక శుష్కక్రియలు చెయ్యగలిగి వెన్నంటి వస్తున్న తన సూక్ష్మశరీరాన్ని ఉపయోగించగల దొరికితే దొరుకుడు వెనువెంటనే శరీరాన్ని ధరించగలుగుతున్నాడు. ఈ స్థూలశరీరం తీసేసినంక తన శరీరం వద్దన్నా వదలిపోదు. కనుక ఈ శరీరం ఉన్నంతకాలం సంసారబంధాలు వెనుకనుండి తరుముతూనే వుంటాయి మరువవు. అలాంటి వేంకటేశుడిని మనసున నిలుపుకొని ధ్యానించితే నూరు జన్మల రుణం ఒక్క మాటులోకొచ్చి తీర్చినట్టి విధంగా సంసార, శరీర ప్రారబ్ధాలు తీరి జీవన్ముక్తి కలుగుతుందని తాళ్ళపాక అన్నమయ్య —

తీరుచునతఁడే దినకర్మంబది
నూరిటి రుణమొక నూలిపోఁగునా

ఆల్లిటి కర్మము దోడఁగుడుచుటకే
తెల్లమి జీవుఁడు దేహము మోచుటఁ
బొల్ల నన్నఁబోదున్నంతగాలము
మల్లాడి వారినే మఱవఁగవలదు [3-45]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

రాట్నము నిలువక గుండ్రలు నిల్చునా :– రాట్నమే (సాలెవారు నూలువడికే యంత్రం)

నిలువకపోతే ఇంక బుణ్ణడి సుద్ధ కదులుకోవడం ప్రారంభమవుతుంది. దాన్నిమార్చడానికి
కోసం పెట్టిన సుంద్రాళ్లు పాడవడం తెలియదు. ఇలాగే నీ గుడ్డి తేకపోతే ఫుల్లుకర్ర
ఆగమని శ్రీ వేంకటేశ్వరుడి ఉద్యోగంలో పోయే సమయానికి ఎన్నో మార్పులు . .

. . . . . .

. . . . . .

వన్నులు గోల్పును నిలువున గుణగ్రహణ మొసగిన
సన్నుతి నీ యుప్పణ తేక భువనమును మానునా [౫-౧౭౧]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా సకలమునకును
కారణం శ్రీ వేంకటేశ్వరుడేనని, అతని అజ్ఞకు లోబడే డుగ్గన్న గుణావస్థ
వర్తిల్లుతుందని నిరూపించాడు.

3.10. వ్యాప్తిలోగ సంబంధమైన సామెతలు : (అంగడి - సంత)

అంగడి బేరాలు కొసరడుగక మానదు :- సంత బేరాలలాగ కొసరు అడుగకుండా ఉండదు. అలాగే అందాలు బావున్న లేకున్న కొనగలిస్తే వ్యంగంగా నయినదని ఎవరినో మోహాస్తున్నాడు. శ్రీ వేంకటేశ్వరుడ కరగి వచ్చి నన్ను కరిగాడా లేదా అని నాయిక అలమేల్మంగ పలికే సందర్భంలో అన్నమాట్లు.

సింగారపు దొళనమ్మ కొనసుపై నుండగాను
ముంగిట నెవ్వరి కోయి మోహించేనే
ఇంగితాన శ్రీ వేంకటేశ నన్ను గూడితివి
అంగడి బేరాల కొసరడుగకి మానదు (27-2182)

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

అమ్మే దొకటియును అసిమలోని దొకటి :- ఒకటి ఖంటే ఒకటి పైకి చెప్పడం అని అర్థం. అసిమి/అద్దు మాద రెండు వైఖ్యలా సరుకులు వేసేందుకు గోనెలా కుట్టిన సంచిలోని మంచి సరుకు చూపించి తర్వు సరుకు అమ్మి వ్యాపారులు మోసగించేవారని ఈ సామెత చెబుతుంది. ఇక్కడ మాటకు తీరు మనసాక తీరుగా వున్న నాయకుని నిలదీసి నాయిక - నీవు చెప్పే దొకటి సంచిలో దొకటి. వేడుక పుట్టించే

నీ మాటంటే నివగాని వేదాంతం, పలికేటి రొట్టకొట్టుడు గుర్రపు వైరాగ్యం
నెలపురాయి నుర్కరడు నాటలాగ చెవ్వేట్ట మయిపోతుంటే నిజమయిన వేదాంతులు
నీ మాటలాస్తే పడుతుంటేనని సుతిమెత్త పరాయిపక్షాలు ఉన్నమయిపోవు...

నిక్కమైన వలపొక్కటి వగ్గటి నేర్చినవు
పక్కన నీ సుద్దులు చెల్లా డుచ్చి దేలి నిశ్చలుడు

వేడుక నీ సలుపులు నివగాని వేదాంతం
కుండేది గొల్లెతల గుంపుగ గూడి
ఆడేటి దొకటి నీ గుసగుసలాడని దొకటే
యీడనాతో నాడు మాటనిలిచ్చినా నిజమా /కెం-భం/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి డింకడని తగిని వేగొకటి
విక్రయించే వ్యాపారుల మోసాన్ని స్ఫురింప చేశాడు. ఇంకా...

పిలిచితే రారాదా ప్రియుడను నా కంటా
చెలరేగి చెలగేగి చెప్పుకొందువు
అలరి యమ్మో దొకటే నసిమలో దొకటైతే
వెలదుల కెటువంటె వేగిగుచ వచ్చును /కీ-3౧౪/

పిలిచినా రాన్న ప్రేమము, జేసేన్న
యెలమి రెండుం నడిసేవిడి గోటిదే
గలరి యమ్మే దొకటి యసిమాలు (లు?) దొకటంగను
చెలి యాతని కేమని చెప్పదుమే నేము /౭౫-౫/

అమ్మేది వొకటి అసిమాలు దొకటి
నెమ్మది నీ యుతేసి నేగనే నేను
కమ్మి శ్రీ వేంకటు పతి, గలసేటి వేసేతి
కమ్మర గమ్మరనిదే కలదింతేకాన్ని /౭౫-౩౮.౩/

అమ్మేటి దొకటియు నమసిమలాని దొకటి
యిమ్ముల నీ యండే కంటి మినివోదిష్టాంతము

మతిలో నొకటి వెట్టి మాట వేగొకటాడేటి –
మతకారి నిన్ను దూరమావసములా
తతి సగము సంపాము తగునరు డొసగ –
మితళ్ళగగై కొంటి విదివోదిష్టాంతము /౭౭-౩౭/

అమ్మో దొకటిగాను అసిమాఱు దొకటి
జిమ్ముల మా గుణాములు గొనవ జోటేదయ్యా /3-176/

అమ్మిడి దొకటి అసిమాఱు దొకటి
బిమ్మిటి నిండేటి పెద్దలమయ్యా /1-98.3/

అమ్మో దొకటియును (యని!) యసిమాఱు దొకటిగాని
కమ్ముకొని నీయగదె కనిగె నీ మాట /11-1భా..103/

అనేవి అన్నమయ్య శృంగార అధ్యాత్మ సంకీర్తనల్లోని ఇతర ప్రయోగాలు.

అలాగే భక్తి సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి...

అమ్మో దొకటియును నసిమలా దొకటియు
నమ్మిన నీ మోహమింతా కానరాదా నాకును /23-284/

అనే పెద తిరుమలయ్య ప్రయోగం కనిపిస్తుంది. ఇంకా—

'యాడేది యొక్కటి యసమిలా నొకటి
కూడునే యిటులాడ గురునాథు తోడ' అనేది

చిత్తూరు గంగాధర కవి ప్రయోగం.[1]

ఏవల భయపడ్డ వారంగడీ బడితే దొర—

లోవల విచారించి వూరడింతు రంతలోనే:— భయపడి వీధిలో పడిన వారిని

1. 'శృంగార భల్లాణ చరిత్ర', ద్వితీయా శ్వాసము: 36.

గ్రామాధ్యక్షులు కారులు వివాహించి శృంగరించుటలాగున్నది గనుక గుహ్యోక్తిగానున్నది.

అలాగే ఈ సృష్టి కంతటికీ పాలకుడవైన వేంకటేశ్వరా నీవు శ్రీదేవుల మధ్య అనిపనికి సరిపడ్డవాడవు అన్నమయ్య.

ఈవల భయపడ్డ వారంగడి బిగితే దొర-
లావల వివాహించి శృంగరించుటగునటనే
శ్రీ వేంకటేశ నీవు సృష్టికంతా నేలికవు
వేవేలు మా మొర నీవు వివాహించ కూడేవా ||౧౦౪||

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

<u>కోరిన దొకటుండగా గొసరు వేరొకటాయె</u>:- సంతలో ఏదైనా ఒక వస్తువు కొన్నప్పుడు పెచ్చుగా ఇచ్చేది కొసరు. అయితే కోరిందే కొసరుగా పొందడం సంతోషకరం. కాని ఒకొసారి కోరింది ఒకటైతే కొసరుగా లభించేది వేరొకటి అవుతుంది. కొసరు కాదనలేక కోరింది గాక అప్పుడు ఆయా వ్యక్తులు పడే అవస్థ అంతా ఇంతా కాదు. అదే పరిస్థితి అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని నాయకుడికి వచ్చింది.

దక్షిణ నాయకుడైన శ్రీనివాసుడు ప్రేమతో పేరుపెట్టి ఒక ప్రియురాలిని -చేర రమ్మని పిలిస్తే అతని కటాక్షంకోసం కాచుకొని వున్న

మరొక స్త్రీ మాగుపేగుతో నెమ్మదిగా -డీకొట్టి గగిసిగు గొడుగుతెల
-చెలికత్తె గమనించి శ్రీనివాసుని పట్టిస్థితిని ఉద్దేశించి పాడే సంకీర్తనలో

పేగుకొని గయ్యాళితెసు స్త్రీవధమాటలు జిలిమగా
మూడు పేదు దొకతె నెమ్మది మాటలాడె
కోరిన దొకటుండగా గొసగు వేరొకటుండదు
యీతతి నీ భాగ్యము లేమి -నెట్టిదన్యుల్ (పగ.వగ)

అనే చక్కి సంకీర్తనలో అన్నమయ్య శ్రీ సతీమణి ప్రయోగించు (పతాపము
స్మరింప చేశాడు.

-చేరి ఫుప్పమ్మే వాడు చిట్లు వేగనడటు:- ఉప్పు అమ్మే వాడు తాను
ఉప్పు కొలిచే కొలమానిక చిట్లు (పగుళ్లు) పట్టించుకొని విధంగా
శ్రీ వేంకటేశ్వరా! నన్ను పుట్టించిన వాడవ్వ పగుళ్ల వంటి నా దోషాలెంచక
ఓర్పుతో నా భారం ఎలాగైనా నీవే మోయక తప్పదంటూ పలికే
సందర్భంలో అన్నమయ్య -

-చేరి ఫుప్పమ్మే వాడు చిట్లు వేగనడటు
భూరకే శ్రీ వేంకటేశ వోసిక తోడ

ఊరయ నన్నూ బుట్టించినట్టి వాఁడవ్వ నాఁబాంగ.
మేలీతివైన మోక్షమిఁక నుంత్యగ్నము (౭-౩౪)

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాఁడు.

౩.౩. నాలుగేలు, కొలఁతలు, తూనికలకును సరిపోగడగాని సామెతలు :-

ఎన్నగ సౌర్ణాటుంక మిలతేటాము జెల్లినట్లు
సన్నపుఁ దోట బిళ్లలు సరిగా జెల్లునా :- వాడుకలో నుంగరాలు నాలుగేలు (సౌర్ణాటుంకము) చెల్లినట్లుగా తాఁటి బిళ్లలు (వెర్రితలలు వేసిన తుంగమ్మ ప్రభువొకడు తాఁటి బిళ్లల నాణేలు అచ్చొత్తించి ప్రచారానికి తీసుకురా ప్రయత్నించాడని చరిత్రకారులు చెబుతారు. ఈ తాఁటి బిళ్లలు అవేనేమో అంటారు వేటూరి ఆనందమూర్తి గారు.[1]) చెల్లుతాయా. అలాగే అన్ని మతాలు ఒకటే అయినా వాటిలో మేలుకోళ్ళ తేడా లేదా. అందరిలో భగవంతుడున్నా యోగ్యతల్లోని తేడా గుర్తించాలంటూ అన్నమయ్య –

అన్ని మతములు సరియైతేను వాసి లేదా
చెన్నగు బురాకొలు చెప్పఁగాఁ

---

1. 'తాళ్లపాక కవుల పద కవితలు - భాషా ప్రయోగ విశేషాలు' పుట; ౫౦౦.

యెన్నఁగ సొగ్గాటుంక మింతఁజాలము జెల్లినట్లు
సన్నపు దోఁవ బిళ్లలు సలిగాఁజేసినవా /జో.గా/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సొమ్మెతనము ప్రయోగించాఁడు.

కల్లమాడ దొడ్డ ముద్ర :- అన్నమయ్య కాలాన నాఁటి నకిలీ నాణేలు ప్రస్తావన ఈ సొమ్మెతలో వినబడుతుంది. నకిలీ నాణేలు తయారుచేసేవాఁడ్ని 'యెట్టు కొట్టడం' అంటారు. సరిదిద్దిన నాణేలమీఁదే ముద్రా దోషాలు వుండటంచే నకిలీ వాటికే మంచి ముద్రా దోషాలుండటంయని వీఁడు ఈ సొమ్మెతను బట్టి తెలుస్తుంది. అదే విధంగా లోకులు సొగుబడి చెబుతున్నాఁగని, ఇప్పుడు లోకాచేవే బ్రహ్మదేవుఁడు భండఁగా, తెరువాఁడి బ్రహ్మపదవి ఒకరికి కట్టఁబెట్టి అప్పటి త్రిమూర్తులలా వారికి సొంటి చెప్పబోయే ఈ మాటలు లోకులకు చెల్లుతాయా అని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య -

కల్లమాడ దొడ్డ ముద్ర కటకటా
చెల్లుబడి కల్లలు చెప్పేరు లోకులు

యిప్పుడేవే బ్రహ్మదేవుఁడిట్టే భండఁగమీఁదటి -

వొప్పగు బ్రహ్మ పట్టమును వొసగికి వెచ్చవెట్టి
అప్పటి మూడు భుర్జులు గుణములా నీతని సరి.
చెప్పఁ బాయ్కొ నీమాట చెల్లునా లంకేశుకు /2-18/

అనే సంకీర్తనలో ఈ ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించాడు. అంతే.

చెల్లబడి గలవాని చేత చెల్లు వింతవే
చిల్లర వారి చేతలు చిరు చేదుచే
బిల్లిదుని చేతనుంటే పచ్చఁ బూస మాణిక మే
కల్లమాడ దొడ్డముద్ర కతకుఁ గాళ్యున్నవా /20-377/

అనేది అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని మరో ప్రయోగం.

కామధేనువ్వ దెచ్చి కాసుకె వెలకొసగ

కామించ నదికుల కడుఁ గొరత గాదా :-- కామధేనువును తెచ్చి ఓ కాసు (దుగ్ధానిలో నాల్గో భాగం. రాగినాణెం) కు అమ్మితే ఈ కామధేనువ వల్ల ప్రయోజనం పొందుతున్న వారికి తీరని లోటు కలుగుతుంది. అలాంటిదే మోక్ష సాధన కోసం ఉద్దేశించబడిన ఈ శరీరాన్ని తుచ్ఛమైన వాటికి లోను చేయడం. అది మోక్ష సాధకమైన ముముక్షువుల కెంతో మనస్తాపాన్ని కలిగిస్తుంది. నియమాలతో శ్రీనాథుని పాద కమలాలను

సేవించి నీచమైన కోర్కెలు కోర తగదని పలికే వాడుగాను (స్వగతం)

కామధేనువున్న దెట్టి కొసుకె వెలికొసగ

కామిగాన నట్టకులకు కడు గొరగాక గాదా

శ్రీమంతుడైన శ్రీ వేంకటేశ సామి

సేమమునఁ గొలిచి యిచ్చెనములడుగఁదగునా /కే. కర్ణ/

అనే సంకీర్తనలో తరిగొండ వెంగమాంబ ప్రత్యక్షంగా చెబుతోంది.

కాసు వీసు బడి యుంటే కైకొని యెత్తుదురు :- నాలుగేళ్ళ పసివాడైనా

ఇంట్లో వున్నా వీధిలో కాసు పడి వుండటం చూస్తే చేతిలోకి తీసుకొని

పోతారు. అదే విధంగా చేతులు మోడ్చి లక్ష్మీదేవి ప్రక్కనే వుండగా

పొరుగింటి పుల్లకూర రుచి అన్నట్టు మరెవ్వరి కోసమో ఆశపడుతున్న

శ్రీనివాసుని చూసి ఓక చెలికత్తె నాగరుని వుద్దేశించి పలికే

సందర్భంలో అన్నమయ్య --

సేస వెట్టి లచ్చి మమ్మ చెంగటనే వుండఁగాను

ఆసపడే వెవ్వరికో అప్పటి నీవు

యీటు లేని సిరులెల్లా నింటిలోనే వుండఁగాను

కాసు వీదిఁ బడి యుంటే కైకొని యెత్తుదురు /27-28/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించడం ద్వారా భక్తి కొద్దీ భగవంతుని అనుగ్రహం ఉంటుందనే విషయం తెలియజేశాడు.

ధరణీ శునాజ్ఞల తమ దేశములందు

సిరుల నాణెపు ముద్ర చెల్లినట్లు :- ప్రభువు ఆజ్ఞతో ముద్రింపబడిన నాణేలు రాష్ట్రాల్లో చెలామణి అవ్వతుండగా శ్రీపతి ముద్రలు తిరునామం, శంఖు చక్రాలు ధరించిన హరిదాసులు మూడు లోకాలలో చెలామణి (శ్రేయస్సులు పొందడంలో) కావడంలో విడ్డూర మేముంది శ్రీనివాస ముద్రాధారులు ముల్లోకాలలో పూజ్యులేవని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య –

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించడం ద్వారా భక్తి కొద్దీ భగవంతుని అనుగ్రహం ఉంటుందనే విషయం తెలియజేశాడు.

ధరణీ శునాజ్ఞల తమ దేశములందు

సిరుల నాణెపు ముద్ర చెల్లినట్లు :- ప్రభువు ఆజ్ఞతో ముద్రింపబడిన నాణేలు రాష్ట్రాల్లో చెలామణి అవ్వతుండగా శ్రీపతి ముద్రలు తిరునామం, శంఖు చక్రాలు ధరించిన హరిదాసులు మూడు లోకాలలో చెలామణి (శ్రేయస్సులు పొందడంలో) కావడంలో విడ్డూర మేముంది శ్రీనివాస ముద్రాధారులు ముల్లోకాలలో పూజ్యులేవని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య –

తులా దూచ బ్రేడెంత తూకమనగలదే :- ఉన్న బంగారానికి తగినదే

తూకం ఉన్న నిధంగా మనసులో వలిసెనంత తాపత్రయమెల ఉంటే సొమ్ము

చేతుగులకుందని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య –

తలపులో వలిసెంత దలంచెనేడి వాని –

కలిమిగయు సుఖమును గలదంతే

తులా దూచ బ్రేడెంత తూకము సనతే

. . . . . [1.213]

ధరణీశునొడ్డాల తమ దేశములగదు
సిరుల నాటెప్ర ముద్ర చెల్లీనట
తిరువేంకటాద్రి శ్రీదేవని ముద్రలు
ధరియింపగ నింతేటి జెల్లుటరుదా /1-3౫/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సొమెతను ప్రయోగించాడు.

మంచునీరు కుంచాల బోయుట :- ఉపయోగమైన కార్యాన్ని నిర్లక్ష్యం చేయడం

కడు నేర్పరి అనే అర్థంలో ఈ సొమెతను వాడుతుంటారు. భ్రమర మొహనమైన వేణుగానంతో విరహులను పరితపింప -చేస్తూ చేతికి దొరికినట్లే దొరికి ఉంతలోనే మాయమయ్యే వేంకట కృష్ణునిపై అలిగిన నాయిక పద్మావతి అతనితో 'ఏమి చేసినా -బెల్లు తుందని -బేస్తున్నావ్ర కుదురుగా భ్రంటూవో భ్రండవోగాని నిన్ను నేను భరించలేను. బంగారంలాంటి గొల్ల పడుచులను ప్రేరేపించి తొలగిపోలేదా అదే విధంగా మంచునీరు కుంచాల (కుంచం అంటే నాలుగు మానికల ప్రమాణం) లో పోసే నీ వట్టి మాటలతో నన్ను సంతృప్తి పరుస్తూ వేధించక పోతావా పో' అని నాయిక నాయకుని ప్రయత్న కోపంలో పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

సెట్లనంటా నేమైన చేయ నచ్చేశనే.
నొల్లనిన్ను సక్కసాయు నుడేవో భండవో
. . . . . .
. . . . . .
పొయశ్ర వాగ్శలనే ప్రైడివంటి గొల్లెతలు
సొయసంపే తోలుగవా సటుకాడ
మాయలు బెట్టుచు నీశ్ర నుంచు నీరు కుచాలు
బోయుచు నన్నేపక పోయేవో పోవో [12-285]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి --

'గలి వెన్న బుచ్చ గొండలు దొంతి వేర్వ
నిల మంచు గుంబాన గొలువ రేవగలు'

అనేది పొబ్బరికి సోమనాథుని పండితారాధ్య చరిత్ర, పురాతన ప్రకరణం, మల్లాణుని కథలోని ప్రయోగం.

3.12. ఉద్ధర్షణికి సంబంధించి సామెతలు :-

ఓడ గట్టిన దూలము

అటు నిట్టు బారలినీ నండవాయదెప్పడు :- నీనికి అనుకూలమైనదని భావము.

ఓడ అటూ ఇటూ పొల్లినా దాని మధ్యలో గట్టిగా ఫుగడే గూటాలు కదలవు.

మునుగనీయకుండా కాపాడుతుండుగదు. అలాగే మానవుడెన్ని తప్పులు చేసినా

త్రోక్కినా వారిని అధోగతి పాలు కానీయకుండా వారి పుట్టు పెరుగులను

కారకుడైన శ్రీనివాసుడు దయతో కాపాడవలెనని మనికే సందర్భంగా

అన్నమయ్య –

పుట్టించే వాడవు నీవు పొదలే వారము నేము
యెట్టుండినా నీకు బాదు యెన్నటికిని
వాట్టుక శ్రీ వేంకటేశ వోడ గట్టిన దూలము
అటు నిట్టు బారలినా నండవాయదెప్పడు [3-97] 2ర-166]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి—

ఉ. ఈడకు దూరి మాటలిక నాడకు వత్తువుగాని భూరకే
వాడకు మోము జవ్వనము వాడకు మెవ్వతె పట్లు వైనసే

వెండకుఁ బూఁక కై దొనకు దాఁడుగు పొక్కిరు లేల పుట్టుఁగా
నోడకు దూలమైన క్రియ నోడఁక కూడుమ మేకటేశ్వరా

అనేది పెదతిరుమలయ్య శృంగార నైషధ సత్కృతి కర్తృత్వాన్ని స్వయముగా.

అలాగే —

కం. ఈ లింగము లోఁ బ్రాణము
గాలము గడ వాఁక, నోడఁ గట్టిన దూలము
బ్లై లంకె నుండఁ జేసితి,
నేలా తుందుడుకు? పల్లె కేఁగుఁడు మీరల్

అనేది మహాకవి భూర్జటి శ్రీకాళహస్తి మహాత్మ్యం తృతీయాశ్వాసంలోని ప్రయోగం. —అలాగే —

కీ. ఓడ గట్టిన దూలమై యుండవలయు
మీకు మాకును నెనరైన మిత్ర భావ
మింటికిని వచ్చుచుం బోవ చుంటమేలు
నీకు మేమెంత వారము నీతి దెలుప

అనేది కుమార భారతి, సరస కవి సనాథ బిరుదాంకితుడైన తెనాలి రామకృష్ణుని ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర ద్వితీయాశ్వాసంలోని ప్రయోగం.

ఓడఁ బండ్లవచ్చు నొక్కవేళ దానికేమి :- దీనికి తారుమారవడం అని అర్థం.

తరి సామెతల మువ్వల అంక స్వామివారిగురించి చాలా స్తుతించడమైంది. ఇలాంటి సామెతలు సుమతి శతక పద్యం ఖండించవ. ఓడలు బళ్ళ మీద బండ్లు, బండ్లు ఓడల మీద ఓడలు నడిచినట్లు నిన్నటిది పాతబడి పోవడం, పాతబడి పోయిన దానిని మళ్ళీ నూతనంగా చేయడం ప్రపంచ నియమం -చెబుతూ -.

ప. ఓడలు బండ్లయ్యెను బండ్లయ్యను
ఓడలు నాడు బండ్ల మీద నొప్పుగ నడ్చినట్లుగా
ఓడలు బండ్లును వనెచే
వాడుగ బడుగ లేమి వసుధను సుమతీ

అనే పద్యంలో ప్రయోగించాడు. అలాగే మానవుని నెలకన్నట్లుగాను ఖగోళ్ళ శతకంలో ఒక్కోసారి నీటిలో పడవల మీద బండ్లు, మెరక భూమిపై బండ్ల మీద పడవలు రావడం జరుగుతుంది. అలాగే అవసరాన్ని బట్టి బంధువులు ఒకరికొకరు సహకరించుకోవడం మంచిది. ఇది బంధుత్వ ఫలమని చెబుతూ -.

ఉ. అక్కలపాటు వచ్చు సమయంబున జుట్టము లొక్కరొక్క
రిన్నడక్కువ నుద్ధరించుటలు మైత్రికి జోడగ యుక్తమే సుమీ
యొక్కట నీటిలో మెరక నోడల బండ్లను బండ్ల నోడలన్
దక్కవ వచ్చు చుండుట నిదానము గాదె తలంప భాస్కరా

అనే పద్యంలో ఈ సామెతను ఉపయోగించాడు.

అలాగే అన్నమయ్య కూడా ఈ సామెతను తన శైలిలో సందర్భానుసారం ప్రయోగించాడు. నాలుగుకు అయిన పద్మావతి ప్రియుడైన శ్రీనివాసుడు తప చెంత చేరే వరకు ప్రియాలు పడి, చేసిన మీదట, ఇంతింత పేనలు చేయించుకొంటున్న దృష్టాన్ని అన్నమయ్య భావించాడు. అప్పుడు శ్రీనివాసునితో జోనిపడి -

డీడలు బండ్లవచ్చు నూక్కే చేళ దాసికేమి
కూడిన మీదటగాని కూరిమి లేదు

నీవు విచ్చేసిన దాకా నెలత ప్రియము చెప్పే
సేవలు నీవాకె కీక జేయ వలసె
ఆవులు దగులయిన దాకానే పోయెవ్వరికి
యేవలు జారక లాగ తెఱిగ రాదు (30-101, 25-1122)

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఈ సామెతలోని భౌతికార్థం ఇదే అయినా ఆధ్యాత్మికంగా చూస్తే జీవితమనే నౌక సక్రమంగా సాగితే అదృష్టం ఫలించి సామాన్యుడు కూడా ధనవంతుడయిపోతాడు. లేదా జీవితనౌక సంసార సాగరంలో మునిగిపోతే ఎంత ధనవంతుడైనా

సామాన్యుడై పోతాడని తెలియజేస్తుంది

పెద తిరుమలయ్య కూడా తన సామర్థ్యము తన పరిధిలోనంత వరకూ సరిగ్గా
ఇదే భావంతో ప్రయోగించాడు. కీడును నీటి మీద రాతలతో పోలిస్తే
చేస్తాయనేది అందరికీ తెలిసిన విషయమే. కీడును గురించి మీద వ్రాయాలన్న
చేయాలంటే బలమైన ఆధారం కావాల్సి. అలాగే బండ్లు నీటి మీద వ్రాయాలన్న
చేయాలంటే కీడులను ఆశ్రయించాలి. అంటే నిద్ర ఎప్పుడు పరిపక్వంగా
ఉంటుందో తెలుసుకోవడం ఎవరికీ సాధ్యంకాదు. రాజును పేదవాడు, పేదవాడు
రాజుగా చేసే శక్తి దీనికి వుంది. అందుకే అవసరంలోగాని పనికిరాదని
పెద్దలు చెబుతుంటారు. 'బలవంతుడ నాకేమని, పలువగలతో నిగ్రహింపగ
పలుకుబడేలా' అని సుమతి ప్రయోగం కూడా. దైవానుగ్రహం వుంటే
ఎలాంటి వారికైనా ఉపకారంచేసి జీవిస్తారు. లేకపోతే తనువు చాల్సిందే
కాపు. ఒక్కోసారి పడవ బండి మీద ప్రయాణం చేస్తుంది. ఆ బండి కూడా
మరొకప్పుడు పడవపై ప్రయాణం చేస్తుంది. ఈ విధంగా లోక వ్యత్యాసమంతా
క్రింది మీదులుగా ఉంటుంది. కాని శ్రీ వేంకటేశ్వరుని కొలిచే వారికి
ఇహపర సుఖాలలో ఎలాంటి హెచ్చు తగ్గులు కలుగవు. కనుక భగవత్సేవ
ఒకటే క్రింది మీదులు లేని ఇహపర సౌఖ్యాలు సమకూర్చుతుందని
చెప్పే సందర్భంలో తిరుమలయ్య —

ఓడలు బండ్లవ్వాస్సు నాడగి బండ్లోడ నెక్కు.
యేడానవలంకాగమేల యెఱుగిన వాడనీ [సంకీర్]

అనే అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు ఈ సామెతను ప్రయోగించడం..

'అనుభవ గాని చూడు వడ్డికూలు మువరాదు
కొంచెమైన నదియు కొదువ కాదు
కొండ యుద్ధమందు గొంచెమ్మి గనుగొనగా'

అనే వేమన పద్యాన్ని స్మరింప చేసాడు.

ఇంకా ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి —

. . . . . .

నేడు వచ్చిన నెనర నెల తవన్నా రతులు
గూడిన ముచ్చట గురుతెరుగవా
ఉడి కులకులాసెదున బాగాయ
ఓడల బండ్లొచ్చు బండ్లు నోడల బోవ్వ [సంకీర్]

అనేది సారంగపాణి ప్రయోగం. అలాగే —

శా॥ కోడున్ మేలును వచ్చు గర్వవశతన్ క్రీడాగతిన్ జోకలై
యోడన్ వచ్చును బండ్లు నొక్కొడ ధరన్నొక్కప్పుడున్ బండ్లపై

నాడుఁ నేఁగద దేవ కాలగతి శ్రీతోష్ణంగము లీ గీతివే
వాడున్ వచ్చును దుఃఖ సౌఖ్యములు క్రమ్మిన్ దేవకీ సంభవా
అనేది వెన్నెలకంటె డిన్నయ్య మాటల్ని స్మరణ దేవకీ సంభవ (శ్రీకృష్ణుని)
ప్రయోగం. ఇదే విధంగా —.

ఓ! పాడి దొంగ డిన్నె గొంక సట్టునఁ గొట్టెద నంగము నేఁగితేమి
టాడితి! సర్వ దైవత మూర్తిపు! యోడలు బిగ్గ వచ్చు డిగ
డ్లోడల వచ్చు నొండొరుల కొక్కొక టూ నసమైన లొల్లలాగ
గూడుట యిట్ట బుద్ధులను, గ్రొత్తయె! యిత్తఱి నీ సంత (శ్రీవేంకటేశ)కీ
అని పింగళి సూరన ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము ప్రథమాశ్వాసంలోని ప్రయోగం.
గొట్టెల మందలో తోడేలు పుడ్డట్లు (లు.సా)
కొండల మీద పిడుగు పడ్డట్లు
గొల్లియలలోన పులి బొచ్చినట్లు (అ.సా) :— మానవుడు కొదవ లేకుండా
కోటాన కోట్లు పాపాలు చేసినా వ్యాదయం హరి మీద వుంటే పెద్ద పులి
గొర్రెల మందపై పడ్డట్లు పాపాలన్ని తొలగిపోతాయని, చెడ్డ పనులు ఎన్ని
చేసినా శ్రీ వేంకటేశ్వరుని మనసులో తలచితే కొండలు మీద పిడుగు పడిన
చందంగా పాపాలన్నీ బ్రద్ధలౌతాయని చెబుతూ భగవన్నామ మహిమను
ప్రశంసించే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

కొదనేని దురితములు కొండలను గొట్లును
చెదరకెప్పుడు బ్రాణి చేయుగాకేమి
పొదరి గొరియలలోన పులి చొచ్చినట్లైను
వ్యాదయము వారిమీద నుండి నూతటను

సరికేని దుష్కర్మ సంఘములు రాసుచై
పెరుగఁ జేయుచు ప్రాణి పెంచుగాకేమి
బెగసి కొండల మీఁదఁ బిడుగు పడ్డట్లైను
తిరు వేంకటా చలాధి పునిఁ దలఁచినను 2/1-64/

అనే సంకీర్తనలం ఈ సామెతలు ప్రయోగించాడు.

గాడు బూస గరిమ మాణిక మంటూ గట్టు కొంట :- శ్రీపతిని మరచిపోవడం

అనే తప్పు మనదీ కాని, ఒక్కమాట శరణంటే ఆయన అన్ని వరాలు మనకిస్తాడు.

భక్తి మార్గాన్ని కాదని ఇతర మార్గాలలో ప్రవర్తించడం గాడు పూసను

గొప్ప మాణిక్యం అని భ్రమపడి ధరించడం వలె దండుగ అని వీరి

చెబుతూ అన్నమయ్య —

శేషణ్ణ మాత్రమున సకల వరములిచ్చు
నిరతి మరచినట్టి నేరమే కాని
పొరిని తేరొసొగుననఁ బొరలుటఁ గల్గిన బుణ్యపు
గరిమ మాణిక మంటాఁ గట్టు కొనఁట సుండీ [3-167]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

గుడి కొంచమయిన గుడిలో దేవుని మహిమ ఘనమగుగు:-

గుడి చిన్నదే అయినా అందులోని దేవుడు నిక్కిన మహిమ కలవాడై ఉంటాడు. గుడిలాగా నా భక్తి కొద్దిపాటిదైనా అందులోని దేవుని మహిమ ఘనమైన విధంగా వేంకటేశ్వరుడిచ్చే కడు దొడ్డవైన వరాలు చెక్కు చేసి అంటూ అన్నమయ్య –

కాయకపు నా భక్తి కడుఁ గొంచమైనాను
ఆయపు నీ వరములు అతి ఘనమే
యీ యెడ గుడి గొంచమయిన గుడిలో దేవుని
కాయడ మహిమ ఘన మందురు గదవయ్యా [2-207]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

-చెంతల పరుసవేది -చేతిలోనే భుగగగాము...

దొంతర విద్యలతోడి దోవనేల :- సంపదని-చ్చే పరుసవేది -చేతిలోన భుగగగాం వరుసపెట్టి విద్యలు నేర్పవలసిన అవసరం లేదు. అంతే కాకుండా అనవసరంగా భారమవుతుంది. భగవన్నామమనే భుగగాన్ని చేతిలో పెట్టుకుంటే భుండగా నిలిచే విచారాలను పరిహరించే వెర్రి అవసరం. ఆ నేర్పు శ్రేష్ఠులవారి అంతేవాసివాడు వ్యాధయ నివారణ కాలంగా వ్యాకరణమైన వాటికి గ్రంథాలు వ్రాశారు. వెర్రి తనమని మందలిస్తూ అన్నమయ్య...

-చింతకాయతోడు పతి చిత్తమోలా నుగడగాము
వింత వింత విచారాల వెట్టి మాకేలా
-చెంతల పరుసవేది -చేతిలోనే భుండగాను
దొంతర విద్యలతోడి దోవ మాకేలా [3-170]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా -అన్నమాచార్య శ్రీహరి భుండగా అతనిని కాదని పనికిరాని -చదువులు -చాలనేర్చినా భుణితం శూన్యమనే విషయాన్ని ప్రబోధించాడు.

నుడుగులు తప్పినా నోము భుణము తప్పని యట్లు :- ఒకటి రెండు పొరపాట్లు జరిగినా -చేసిన మంచి పనికి ఎప్పుడూ భుణితం ఉండనే ఉంటుంది అనే సందర్భంలో ఈ సామెతను వాడుతారు. మంత్రోచ్చారణ తప్పినా నోము

ఫలమిచ్చిన విధంగా వేంకటేశ్వరా తుదితేని నా పనులు కళ్ళగా చూసి
కుండా నాపై దయచూపాలన్న. నీ సంకీర్తనలు (తిరుమలమాల) నాకు
లభించాయి. ఇక నిన్ను చేరేటందుకు తానతి నిమ్మని వేడుకొని
వేంకటేశ్వరుని ఉద్దేశించి పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య -

కడతేని నా విధులు కన్నులాగ జిలాచి నీవు
నడుమ శ్రీ వేంకటేశ నన్ను నేలితి
నాడుగులు దప్పినాను నోము ఫలమును దప్పని-
అడియాల మబ్బె నాకు నానతిచ్చి తేట్లు /1-376/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఇంకా —

నుడుగులు దప్పినా నోము ఫలమిచ్చినట్టు
కడుగి వేడు కొన్నాగా నిమ్మనరు లోకులు
తడవేరు తగిలేరు తామే శ్రీ వేంకటేశ
బుడి బుడి సంగాతాలు బారలనే నోపను /3-220/

కడు బాసి వున్న నన్ను గరుణించి తాను గూడె
అడరి సంతోసించితి నందువంకనే

యొడయుడు శ్రీ వేంకటేశుడు నమ్మ నేనే
నుడుగులలోనే కొండాం నామముల స్థలాములు /జం-36/

ఆకొండికేళ్ళ నిడుములు ఆకొన్నయీ చిరాకులు
బడిసె వాటువ్వ నీకు బంసులనేలు
నుడుగులు దప్పినాము నామము స్థలము దప్పదు
అడరంగ నమమాటు గటి నీ యందున్నది /37-12/

తడవి శ్రీ వేంకటేశు దక్కనిచ్చె నాకు నేడు
నుడుగులు (లం!) దీ వున్నది నామ స్థలము
పడతుల చేత నెల్లా సంతము నాకిప్పించితీ
కడగి తన పెద్దరికము గొదాయికను /37-310/

అనేవి అన్నమయ్య అధ్యాత్మ, శృంగార సంకీర్తనల్లోని ఇతర ప్రయోగాలు.

పండిన పండ్లు తొడమ, బాసి వ్రాడిన యట్టు :- తొడిమ నుండి ఊడిన పండ్లు నేలరాలిన విధంగా ప్రతి వాలికి మరణం తథ్యం అంటూ అన్నమయ్య –

పండిన పండ్లు తొడమ, బాసి వ్రాడిన యట్టు
అండనే మరణములు అందరికి సరిరే /2-140/

అనే సంకీర్తనలో శశి సామెతను ప్రయోగించాడు.

వివరంగా చెప్పాలంటే నిప్పటి యున్నట్లు:- ఈ సామెత చాలా సన్నివేశాలలో ప్రయోగించవచ్చు. మనం ఎంత కష్టపడ్డా తక్కువే అనుకున్నప్పుడు, ఇంకా సాధారణంగా ఈ సామెతను వాడుతుంటారు. (వంటింట్లో పనిచేసే అత్తలు కోడళ్ళతో అనే మాటలు) నిప్పులు వేసి కాల్చే గుడ్లు' అని సహాధ్యాయులు అన్నప్పుడు నిప్పులాంటి వాడు అన్నట్లు ... ఎంత మాత్రమున నెవ్వరు దలచిన అంత మాత్రమే వీళ్ళ అంతరాంతరము లెంచి చూడ బిండంతే నిప్పటి యున్నట్లు /సా-3132/

అనే సంకీర్తనలో శశి సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఇంకా— తాము ఏవారినెంతగా భ్రమింపజేస్తే అంతగా మోసపోతారని ప్రజలకు చెప్పడానికి అన్నమయ్య ఇదే సామెతను —

తలపులో వారినెంత దలచెనేడే వాని—
కలిమియు సుఖమును గలదంతే

తులా దూఁచవఁ గ్రొఁదలంత తొడుగనుఁ గానఁదే
నెలకొన్న బిండెంత నిప్పటికే సాఁతే /1-213/

అనే సంకీర్తనలోఁ గూడ ప్రయోగించాఁడు.

ఇంకా...

సొరనే నవ్విన నవ్వ నేలుచూఁ వేఁడో
ఱ లీతి నీమతిఁ గల ట్లాన తీవయ్యా
నీరు కొద్ది తామరపై నీఁటఁ బొందుఁ జేసేను
సేర బెట్టితే నలసి పండుంతే నిప్పటి /14-203/

ముసుకొని నవ్వితేను మొగమెట్లా నవ్వనే
కనుఁగొంటే నిండు కొనుఁగను చూపులు
పెనఁగనేటికే నీవు పిండెంతే నిప్పటి
దినదినము నెంతని తెలిపే నే నీకు /18-423/

అనేవి అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని ఇతర ప్రయోగాలు.

కొత్తనీరు వచ్చి పాతనీరు కొట్టుక పోయినట్లు /లోసా/

పాత-చీర మాని కొత్త-చీర గట్టినట్లు /అ:సా/ :-

"వాసాంసి జీర్ణాని యథావిహాయ నవాని గృహ్ణాతి నరోపరాణి
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణాన్యన్యాని సంయాతినవాని దేహీ

నైనం ఛిందన్తి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః
న చైనం క్లేదయన్త్యాపో న శోషయతి మారుతః

అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽశోష్య ఏవచ
నిత్యః సర్వగతః స్థాణురచలోఽయం సనాతనః

అవ్యక్తోఽయమచింత్యోఽయమవికార్యోఽయముచ్యతే
తస్మాదేవం విది త్వైనం నానుశోచితుమర్హసి " (2-22 శ్లోకం)

అని భగవద్గీత సాంఖ్య యోగంలో చెప్పబడింది.

శరీరం లోపలి జీవుడు నిత్యుడు. మానవుడు చినిగిన వస్త్రాలను వదిలి పెట్టి క్రొత్త దుస్తులను కట్టుకొన్నట్లుగా కర్మ ఫలానుభవం పూర్తికాగానే జీవుడు జీర్ణమైన దేహాన్ని వదలిపెట్టి నూతన శరీరాలను ధరిస్తుంటాడు. ఈ జీవుడు ఆయుధాలచేత చంపబడడు. నీరు, గాలి, అగ్ని ఈ జీవన్ముక్తి ఏమీ చేయలేవు. అతడు స్థిరమైనవాడు. చలనం లేనివాడు. అంతటా ఉన్నవాడు. ఎంత ప్రయత్నించినా చూడటానికి, ఆలోచించడానికి సాధ్యం కానివాడు. కామ, క్రోధ, లోభ, మోహ, మద, మాత్సర్యాల వికారాలు లేనివాడు. మొదలులేని వాడు. ఈ జీవుడు శ్రీపతికి అధీనుడని

తెలుసుకోవడమే నిజమైన తెలివి అని జ్ఞానాన్ని సగమాత్మకం గా భగవద్గీత తెలియజెప్పే సందర్భంగా అన్నమయ్య --

దేహంనిత్యుడు దేహములు నిత్యాలు
యీపాటి నా మనసా యిది మగవసు మీ

గుడిబాత చీరమాని కొత్త చీర గట్టినట్టు
ముడిమేను మాని దేహి మొగి గొత్త మేను మోహము
అదన జంపగ తేవ్య గాయుధము లీతని
గదిసి యగ్నియు నీరు గాలియు జంపగ తేవ్య /2-41/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. అర్జునుడికి శ్రీకృష్ణుడు ఉపదేశించిన విద్యాసారమే పై సంకీర్తనగా రూపు నిద్దుకున్నది.
ఇదే విషయానికి సంబంధించి --

చ। చిరిగిన చీరమాని మఱి చీర గరించిన మాడ్కి మాటికిన్
విరివిగ దేహమున్విడచి వేఱొక దేహములోన జొచ్చుతా
దరలని మాయలోన బడి తల్లడ పాటున దన్ను కాచుచున్
దరిగన వేల శ్రీహరి పదమ్ములు కోరి భజించు చిత్తమా

ఇది అనాడేసుట్టి పలుపేర్లు పిలుచు కనిక్కలో దిట్టలేకుండా వేలాదిమంది ప్రజలు
తమ తలతోచ్చిన రీతి పేరుల స్తుతులతో పరవశులై యుండిరి. ధీరుడగు

ప్రాతఃకుట్టు నిడుదని కొప్పటి దుమ్ములనిండ్లు
మేను నిడుదని క్రొత్తపేరి కరుగరు
నాత్మ నిత్యమ్మ మరుగు నాత్మగుణమ్ములు పేర్మ
మంచిమాటు లెప్పుడు మణిమయవర్ణు

అనేది సూక్ష్మ సుధలొలుకు ప్రయోగము.

పొగవేసిన ఫుల్లాకు బండికట్టెమించినట్లు :- పొగవేసిన ఫుల్లాకు బండి
చక్రమైన విధంగా స్వల్పమైన ముద్రలు ధరించి గొప్పదైన మోక్షమొసగే
కొనగల్గాము. శ్రీపతి శంఖ చక్ర ముద్రలు, ఊర్ధ్వ పుండ్ర ధారణచే, దొప్పం
వల్ల ధన్యుడనయ్యానని ఆనందించే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

పొరవేసిన ఫుల్లాకు బండికట్టె మించినట్లు
కోరి నీముద్రలు మోచి కొండ గొంటి నిదివో [3-466]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పుట్టించిన దైవము పూరి మేపునా :- 'నారుపోసినవాడు నీరు పోయక మానడు'

అనే లోక ప్రసిద్ధమైన సామెతకు జొబ్బిని స్వతి సంగబంగాని (బ్రహ్మమాట్ల.
ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. భూమ్మీద జన్మించిన మనుషులను చేసిన కర్మలను
వాటిని విడిచి పెట్టక్క. సంసారం సాగినంతవరకు చూడాలి. వీరికి కన్నవాళ్ళని
నిందించనవసరం లేదు. పుట్టించిన శ్రీహరి మనవళ్ళకి గడ్డి మేపుడు.
మానవులకి అన్నపానాలను భగవంతుడే ఎలాగొలి పొలంలోగాని గట్టిస్థలంలో
చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

పుట్టించిన దైవము పుంటి మేళ్ళనా మమ్ము
బట్టిన పుణ్య కర్మము సెలసి పొగ్యానా
మెట్టిన సంసారము మెదిగిన పాటే చాలు
తొట్టి కన్నవారి నెల్ల దూర నోపమిందుకు [3-7]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పెదతిరుమలయ్య మాడా —

పుట్టించ నేర్చిన మారి పుంచి రక్షింపనేరడా
వట్టి చింతతో జీవులు వగవనేల [2-162]

అనే సంకీర్తనలో ఇలాంటి సామెతను ప్రయోగించాడు. కష్టాలు వచ్చినప్పుడు
జీవులు బాధపడనక్కరలేదని, పక్షాలకు లోకాలనూ పాలించే దైవానికి
సృష్టిలో ప్రతి ప్రాణినీ రక్షించడం తెలుసని, కాబట్టి అనవసరమైన

ఆలోచనలతో జీవులు దుఃఖించక సహజంగా వేదన కలిగినట్లు తెలియజేస్తున్నాడు.

పెను గాఢనిద్రలో గడప పెట్టగా కుదురైనట్లు :-

'తినగ తినగ రాగమతిశయిల్లు-దగు నుగ్గడు
తినగ తినగ వేము తియ్యనయగు
సాధనమున పనులు సమకూరు ధరలోన'

అని వేమన చెప్పిన ప్రసిద్ధమైన గుప్పెడన్నమునకు అభ్యాసంతో అసంతృప్తిని కూడా సాధించవచ్చని భావం. ఇదే భావంతో అన్నమయ్య పైన పేర్కొన్న ప్రయోగించాడు. పెద్ద బండరాయి మీద మేడను ప్రతిరోజూ నిర్మించగా నిర్మించగా సహజం ఏర్పడ్డట్లు తనను గూర్చి తాను ధ్యానించగా ధ్యానించగా తెలుపు నిలబడుతుంది. (అనగా ఏకాగ్రత అలవడుతుంది) సర్వ దేవతాధికుడైన శ్రీ వేంకటేశుని దర్శించి అడియాస (దాసోహం) మాటే చాలు. సూర్యోదయమనగానే మాయ మాయమైన విధంగా అంతవరకు చేసిన పాపాలన్నీ తొలగిపోతాయని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య -

పెనురాతిపై గడప పెట్టగా గుదురైనట్టు
తనుదానే చింతింప దలపు నిలుచు గా
ఘనుడు శ్రీ వేంకటేశు గని శరణన్న జాలు
పెనుపాపాలు మంచు విచ్చినట్టు విచ్చుకే [2-140]

అనే సంకీర్తనలలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. అలాగే మరో సంకీర్తనలలో కఠినమైన రాతి మీద కుండను ప్రతి రోజూ తోమితేనే ఆ ప్రయోజనంలో కుదురు పిర్పడుతుంది. ఈ విధంగానే ఎప్పుడూ హరినామం నోటిలో పలుకుతూ నిలిపి జపిస్తుంటే క్రమేణా జ్ఞాన బీజం మొలకెత్తుతుందని భావం సందర్భంలో —

మించి కఠినపు రాతి మీఁదఁ గడవ వెట్టితే
యించెలఁ దానే కుదుగైన యట్లు
పొంచి హరినామమే యెపొద్దు నాఁటక త్రుదను
యెంచి తలఁచఁ దలఁచని రవే సుజ్ఞానము /1-428/

అని ప్రయోగించి అభ్యాస వైరాగ్యాలతో సాధకుడు దేనినైనా సాధించవచ్చనే విషయాన్ని తెలియజేశాడు.

"విష్ణు మూర్తి నే నెంత మూఢ చరిత్రుండనైన నీవు నామాదగ్గఁ వెట్టిన
నేను సాత్వికుండ నగుదునది
యిట్లనిన రాతి మీదఁ గడవ వెట్టినఁ గుదురు గాదె"

అని పెద తిరుమలయ్య వైరాగ్య వచన మాలికా గీతాల్లో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

గ్రావంబంత గర్జింబును మావటి వాడెక్కినట్లు /అ॥సా॥/

మదించిన యేనుగను మావటీడు సిద్ధినట్లు /అ॥సా॥:-- మదించిన

ఏనుగును మావటివాడు అంకుశంతో పొడిచి లోబరుచుకొని నుండి

దారిలో నడిపించే విధంగా భగవంతుడవైన నీవే నామనసును నీవైపు

త్రిప్పుకోమని వేడుకొనే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

మదించిన యేనుగను మావటీడు సిద్ధినట్లు

త్రిదశ వంద్యుడ నీవే తిప్పగదే మనసు /3-107/

అనే సంకీర్తనలో బింబ ప్రతిబింబంగా ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

మదించిన ఏనుగులకు మట్టు మేర ఫన్నదా:- మదించిన మదపుటేనుగు

లకు హద్దూ పద్దూ లేని విధంగా విష్ణుభక్తులు ఎదురు లేకుండా సర్వవిధాల

చరింతురని నిశ్చయార్థాన్ని ప్రకటించే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

ఎదురు లేక చరింతు రెట్టిదనా శ్రీవైష్ణవులు

మదించి నేనుగులకు మట్టు మేర ఫన్నదా /3-40/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

మొక్కే దైవ మెదుగుగా వచ్చినట్లు :- నిండు -గుడిలోపలను లక్ష్మీ నిల్చినట్లు
అనే సామెతకు ప్రతిబింబాలలాగానుంది. కోటిన వస్తున్నా సుబ్బారావు లక్షాధికారు
నశ్శుడు -తీ సామెతకు వెతుకుతున్నారంట. పేదవాడు నిధిగని పెక్కున బతికినట్లు
అతిశయించిన -ఆనందంతో బ్రతికినట్లు మేమిద్దరం మొదటిసారిగా కలిసినప్పుడు
-చాలా సంతోషించాం. మా మొక్కులు అందుకునే మొదటిసారిగా
మా అంతరాత్మ అయ్యాడు. -ఇరువైపులకు -చిక్కి ఉనుమండగానే ఖుషీ అయ్యారు.
-చివరికి శ్రీపతిని దర్శించి సౌందర్యని పొందుతాడని పనికే సంబరపడ్డారు
అన్నమయ్య ---

పేదవాడు నిధిగని పెక్కున బతికినట్లు
గాదిలి శ్రీ వేంకటేశుఁ గని -చెలఁగితిమయ్య
యీదెస మొక్కే దైన మెదుగుగా వచ్చినట్లు
-ఆ దేవుఁడే మాకు సంతరాత్మఁడాయనయ్య /౩-౩౬౬/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పక్కతోడ పట్టుకొని గోదావరి -తడిసినట్లు /లా.సా/
పొట్టిక వట్టుక పోయి పెనగొండ వాకిట /అ.సా/ ముక్కు మూసుకొని

ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసాలను బంధించడానికి ప్రయత్నించడం ముళ్ళపై కూర్చొని

సుఖంగా -ఉన్నానమకోవడం నంటిని అలాగే కర్మ మార్గంలో భగవంతుని
సన్నిధి చేరుకోవడమనేది వెంటనే ఉపకరణం పుట్టుకొని కొరడ్డానికి ఎలా ఉపకరణం పుడుతుంది.
అందువల్ల భగవంతుని కృప పొందడానికి భక్తి మార్గమే సులభం అని భక్తి మార్గాన్ని
-చెప్పే సందర్భంలో -అన్నమయ్య --

ఏవీ నుపాయాలు-గాన్న యెక్కువ భక్తే కావలి
దావతిఁ బడక యిది దక్కితే సులభము

ముంటిపై సుస్థిమందుట ముక్కున నుండుస్న వట్టి
దంట వాయువ్న గెలువఁ దలఁచే దెట్లా
వెంటిక పట్టుక పోను వెసఁ గొరడ వాఁకుట
వెంటఁగర్మ మార్గమున విష్ణుని సొచ్చించుట /౭-౪౫/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఈ సామెత వేమన
పద్యంలోని ---

-ఆలి మాటలు విని యన్న దమ్ముల బాసి
వేరె పోవ్నవాడు వెఱ్ఱివాడు

'కుక్క తోక బట్టి గోదావరీదునా' అనే సామెతకు బిబు ప్రతి బింబంగా
వుంది. వేమన ప్రయోగించిన ఈ 'కుక్క తోక బట్టి గోదావరీదుట' అనేది

సింగన కాలంలో 'కుక్క తోక బట్టుకొని మహానుభావులు దాటడం' అనే
నానుడితో వున్నది. ఉదా:

ఉ। 'నదను నెయ్యిగ జేసి నట్టి సేనాపతి
కొసి డొగుంటు కలనగనిదు నమ్మము
గుక్క తోక బట్టుకొని మహానుభావులు
దాటు దలచినట్లు కాదె గగనజ సతికి' 1

శిరసుగుడగాం మొకాల సేస వట్టు వచ్చునా :- ఈ సామెత్త లాంక
శ్రవహారంలో చాలా ప్రసిద్ధమయింది. ప్రధానమైన వస్తువును వదలిపెట్టి
అప్రధానమైన దాన్ని ఆరాధించడం అని దీని అర్థం. ఈ సామెతను
నవీన గుణ సనాథనాచన సోమనాథుడు తన ఉత్తర హరివంశంలో
ప్రయోగించాడు. ఒకసారి ఊర్వశి తన ప్రియుడైన పురూరవుని వెతుక్కుంటూ
బయలు దేరింది. దారిలో నరకాసురుడు తారసపడి ఊర్వశిని చూసి
మోహించి వెంట పడ్డాడు. అప్పుడు నరకుని బారినుండి తెలివిగా తప్పించుకొనే
ప్రయత్నంలో ఊర్వశి అతనిని యష్టి భాగ భ్రాజిష్ణుడవై రమ్మని కోరింది.

---

1. 'మడికి సింగన సకల నీతి సమ్మతము' ద్వితీయా - పుట: 56.

సరేనని నరకుడు తాపసుల వద్దకు వెళ్ళి యజ్ఞ భాగాలిమ్మన్నాడు. వారందుకు సమ్మతించలేదు. అప్పుడు నరకుడు వారితో మాట్లాడిన మాటులలో సోమన ఈ సామెతను ఇమిడ్చి ---

కం. ఏలిక నౌదు మఖాంశ
శ్రీలకు; నోరుఁ దడవనేల? శిరసుండుఁగమో
కాలను సేసలు వెట్టుట
బేలుఁ దనముగాక మీకుఁ బెద్దటికంబే! [1]

అని అనటంలో నరకుని దర్పాన్ని ప్రకటించాడు. తానుదిక్పతులను జయించడం చేత స్వర్గలోకానికి అధిపతి అయ్యాడు. ఈ కారణం వల్ల శరీరానికి శిరసు వంటి ప్రాధాన్యం పొందానని, శిరసుండగా మోకాలిపై అక్షింతలు బల్లడం వివేకం కాదని, ఇంద్రాదిపత్నాన్ని చేపట్టిన తానుండగా మహత్వ సంపన్నాలైన యజ్ఞ భాగాలను పదవీ భ్రష్టులయిన ఇంద్రాదుల కివ్వడం వ్యర్థం, అయోగ్యమనే నరకుని భావాన్ని సోమన ఈ సామెతను ప్రయోగించడం ద్వారా సూచించాడు. అన్నమయ్య అలమేల్మంగా శ్రీనివాసుల దివ్య శృంగారాన్ని అనేక సంకీర్తనల్లో వర్ణించి తరించాడు. దక్షిణ నాయకుడైన

---

1. 'ఉత్తర హరి వంశము' ప్రథమా; పుట: 20 పద్య: 76.

శ్రీనివాసుడు చెలికత్తెలతో సరసంలాడేటప్పుడు చెలికత్తె నాయుడని సొమ్మసంగా మందలిస్తూ --

'నీకు మాతో సరసంవెందుకయ్యా! నీ భార్య పద్మావతి తోనే సరసంలాడవచ్చు కదా' అని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య ఈ సంకీర్తను ---

శిరసుండ మోకాలు శేస యేటికి
సరసము లాకే పైనే చల్లరాదా నీవు [25-44]

అనే సంకీర్తనలో ప్రయోగించాడు. శరీర అవయవాలలో ప్రధానమయింది శిరస్సు. 'సర్వస్యగా త్రస్య శిరః ప్రధానమ్' అని నీతి శాస్త్రం చెబుతుంది. అందుకే దానికి ఉత్తమాంగం అని పేరు. అలాంటి శిరస్సు మాది కాకుండా మోకాలిపై అక్షింతలు చల్లి నమస్కరించడం అజ్ఞానమని సామాన్యులకు బోధపడేలా చెప్పాడు. ఇంకా ---

శిరసుండ మోకాలికి సేసలు చల్లిన యట్లు
మురిపేన చెలికత్తి మొగమేమి చూచేవే [14-17]

శిరసుండగా మోకాలు సేస వెట్ట వచ్చునా
సరిలేవే జిత్తగించి మన్నించవయ్యా [26-36]

. . . . . .

భీష్ముడీ గర్మ స్థలము వొల్లనని పసిండికి
నమ్మిక చేయిచ్చాచితే నవ్వదా అని
కన్ని శిరసుండగా మోకాలు సేసవెట్టగ్గూతే
సమ్మతి నిందరిలోన గ్లానౌనా జ్యేష్ఠుడు /3-175/

అనేవి అన్నమయ్య శృంగార అధ్యాత్మ సంకీర్తనల్లోని ఇంతగ ప్రాచుర్యంలోకొండా.

-అలాగే పెద తిరుమలయ్య కూడా ఈ ప్రసిద్ధమైన సామెతను తన అధ్యాత్మ సంకీర్తనల్లో విలక్షణంగా ప్రయోగించాడు. తలపై సేస పట్టడం మాని మోకాలిపై సేస పెట్టినట్లు మానవుడు మహోత్కృష్ట గర్వమైన శ్రీపతి శరణాగతి వీడి అప్రయోజకుడవ్వతున్నాడు. ప్రసక్తిని వదలిపెట్టి ఇతరోపాయాలను ఆశ్రయించిన వాడు కడతేరనేరడని -చెప్పే సందర్భంలో ఈ సామెతను —

శిరసుండ మోకాల సేస వెట్టిన యట్లు
పరమ ధర్మము మాని పరచుగా వలసె
/21-120/

అనే సంకీర్తనలో ప్రయోగించాడు. అలాగే —

పెల్లాలికి సోమనాథుడు - -

. . . . . .

వడిగొని భుజియించు వదపు మునుపుగ
గడిపేసి పెడతేలా గుడుపు గానదమున

నావరమందటి శిరుబుగడ మోలకొని
కీని సేసి వెట్టంగ గ్రియగొని నట్లు

గాన్పున భక్తుండు నీవ యన్నతిని
భావించి మిక్కిలి భజియింప వలయు

భక్తుని గొనబుట భవ్య గొట్టనుచు
భక్తితో నే ప్రొద్దు భజియింప వలయు , 1

అనే ద్విపద పాదాల్లో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

నిక్కమైన మంచినీల మొక్కటి చాలు -
తళుకు బెళుకు రాళ్ళు తట్టెడేల /అన్నమా/
సూర్యు డొక్కడు మిక్కిలిని వెలుగగా -
వెలలేని దీపములు వేయనేమిటికి /తుమ్మెదా/ — ఉదాత్తగంభీరమైన సుబ్బరామ కవిత్వగతి
ప్రకాశిస్తూ వుండగా వేలకొద్ది వెలలేని దీపాలు అనవసరం లేదు అలాగే నిలబెట్టినంటి
కొలిచే జనమేల్పయిన వేలి ఇట్లానే వుండగా ఇతర దైవాల సుట్లు స్మృతి
అక్కర లేదని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

పిలువేలు పాపడు వారి ఇంటనే వ్రుడుగా
పలువేలు పూల తోడి భ్రమతలేల
మెలగి సూర్యుడొక్కడు మిక్కిలిని వెలుగగా
వెలలేని దీపములు వేయనేమిటికి /తి-187/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. తద్వారా ఇతర దైవాల
నాశ్రయించని తన నిశ్చయాన్ని ప్రకటించడమే కాక వేంకటేశ్వరుడే సర్వథా
సేవించదగిన దేవుడని నిదర్శన ప్రదర్శనాలతో నిరూపించాడు.

ఈ ' నిక్కమైన మంచినీల మొక్కటి చాలు
తళుకు బెళుకు రాళ్ళు తట్టెడేల
చాటు పద్యమిలను చాలదా యొక్కటి '

అలంటి వేమన చెప్పిన పద్యం బాలా ప్రసిద్ధం. 'సజ్జనుడు అనే శ్రేష్ఠమైన రత్నం ఒకటుండగా తళతళ మెరిసే గాజుల్ని వేలు పోసి కొనాలంటే ఎవరు పోసి కొంటారు.' ఆ విధంగానే తోటకాన్ని దుర్జనించి తరిగిపోయే వాటిని పద్యం ఎంతో అలవోకగా అయిన శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు దొరకడు కదా' అనే తీపి పద్య భావాన్ని పై సంకీర్తనా చరణానికి అన్వయించవచ్చు.

3.13. సామాజిక ఉపదేశాత్మకమైన సామెతలు :

అందని మాని పంటకి నాసపడవచ్చునా :- లభించని దానికై వ్యర్థ ప్రయత్నం చేసేటప్పుడూ, ప్రయత్నం చేసినా పొందరాని వనే ఒప్పుడు ఈ సామెతను వాడుతుంటారు. ఈ సామెత లోక వ్యవహారంలో చాల ప్రసిద్ధమయింది. ఇలాంటి సామెతను భారతాను వాదంలో కవి బ్రహ్మ తిక్కన ప్రయోగించాడు. విరాట పర్వం కీచక వధ ఘట్టంలో కీచకుడు ద్రౌపదిని మోహించి చేర పట్టబోయినప్పుడు ద్రౌపది అతనిని వారిస్తూ —

చను జనదని చూడకయం
దని మాపుల పండ్లు కోయం దలచుట హీతమె
మును చెడిన రావణాదుల
విని యెరుగవె యెన్నడును వివేక వివేకా

అని త్రేతాయుగంలో రావణాసురుడు పగిలిన బ్రహ్మోపదేశంతో సంతసమగుటది
తెలియుదా, అందని మాటలు సుండ్లవంటి మాటాడంటివాని తో నెయ్యమంటి
వ్యర్థపు పనులెందుకని బుద్ధి చెప్పే సందర్భంలో కనిపిస్తుంది. అలాగే -

"ఓ సుందరి రాడు నందమని డాచిన చూపులు పడ్డ బోయునా
డెందము భూభృదూరుల దొడింబడి మన్మథరాజ వార్ధిలో
డిందె మర్భటి తెచ్చుట కడింది దురాశలు బాగి పొందియే
నందని మ్రోని సండ్లకును నట్టులు సాచెదనేమి సేయుదున్

అనేది తిక్కన సమకాలికుడు, శిష్యుడు అయిన కేతన దశకుమార చరిత్ర తృతీయాశ్వాసంలోని ప్రయోగం.

'దేవా, మీకు మొలపెట్టి విన్నపము చేయు చున్నాడను.
సంసార మోహ బంధములు దగులు వడితిని! కర్మాను కూలంబులు బెనగొంటిని.
కాంతల మీది కోరిక కడవదాయెను. కామాంధకారము కన్నులు గప్పెను.
కర్మ వారధి గడువ దయ్యెను. అపగ కర్మములకు లొంగైతిని. అన్యాయ
జడుండనైతిని. అధమాధముండనైతిని. అందని ఫలముల కల్లుబు సొచితిని.
దుష్ట దురాచారుండనైతిని. మూఢుండనైతిని.'

— అని చాతుర్లక్ష్య వచన

సంకీర్తనా సుమాంజలిలో శ్రీ సింహాద్రి నాథుణ్ణి మొప్పించగా ప్రత్యక్షం కాదలిచాడు కొని తన పాటకు ఈ స్వామిచే నాట్యం చేయించిన మహా భక్తి నిధ్యామణి, స్ఫురద్రూపమైన్న వచన కవితా చాతుర్యుడు కృష్ణ మంచాల్యులు వాడి ప్రయోగం.

అన్నమయ్య ఈ సొమెతను భగవత్సేవలోని ఘనుడు వ్యగ్రమని చెబుతూ సిరివరుని కోరక ఇతరులను కోరడం అందని మాని పగ్గాలు ఎగ్గులు సలాహం వంటిదని చెప్పే సందర్భంలో -

వైకుంఠుని మతియించని పినతుడు వనజనిగ్గు గుణించిన వానిం
ఏకమలోదరు గోరని కోరిక లందని మాని ఫలంబులు /డి. పెక్క/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సొమెతను ప్రయోగించాడు.

ఇంకా —

. . . . . .

ముందు వెనక చూడక మొక్కలఘ్ర పరువేల
అందని మాని పంటికి నాస పడవచ్చునా /3-76/

అనేది అన్నమయ్య మరొక ప్రయోగం. పెద తిరుమలయ్య కూడా ఈ సొమెతను ప్రయోగించాడు. మానవుడు ఆధ్యాత్మిక మార్గంలో నడవడానికి, నడిపించడానికి ముఖ్యంగా గురువు కావాలి. గురువు లేకుండా భగవంతుని సాన్నిధ్యం ప్రయత్నించడం అందని మ్రాని ఫలం ఆశించి నట్లవుతుందని చెప్పే సందర్భంలో తిరుమలయ్య —

వెస గురుడు వేక శ్రీ వేంకటేశు సంస్తుతించితే
అసదై(?) యుందని పంటి కట్టు చూచుడు /సం-16/

అనే ఉద్ఘాత్త సంకీర్తనలో గళ సామ్యము స్ఫురింపజేయబడినది. ఉదాహరణ...

మంద గోసుటాలు లోసి మనికి నీ శ్రుండేది
పందిటి గవ్వలు లోసి పడుక మాంది
తొలిదగ వందగ పసి చెప్పుదునా శ్రుండే మా
అందని పండ్లకేల యట్టు చూచే పిప్పుడు /సం-17/

అనేది పెద తిరుమలయ్య శృంగార సంకీర్తనలోని మరొక ప్రయోగం. ఉదాహరణ...

ఉ॥ అందరన్నట్లు నన్నారడి చేసేవు
అందరాని పండ్ల - కెలసించి నట్లాయె /సంకీ-17/

అనేది సారంగపాణి ప్రయోగం. ఉదాహరణ --

ఉ॥ అందని మ్రాని పండ్లకును నట్టుట సాచిన యట్టు లిట్లనే
నందన లబ్ధికై ప్రతి దినంబును నవ్వికు లారుచునే వ్యర్థదా
నందము లేక యుండ నో నాడు విచిత్రముగాగ నాకుదో
చెం దివి నుండి పల్క (కటి) సిద్ధము నీశ్వర శ్రోత పేయమై

అనేది రామకృష్ణుని చిట్టిరాధ్య చరిత్ర ద్వితీయాశ్వాసంలోని ప్రయోగం.

ఇంకా - -

చూ। కనదివ యిన్న కైతాంత గొడుగు గాయము దక్కు మవ్వ నీగగ
దుందని మ్రాని పండులకు వగ్గాడ సిలాతొగె వీగు చాన్న నే
సుందరుడాడు దీర్చి కొమ్మ కూప్పవ బాంకపి లాడ సిలుమురా
బాంబెడు తోవ బాలు తుడి బాలుడు మదు గాలి కెలు చ్రోంకిన్

అనేది భాస్కర శతమాయణాన, సుందరకాండలోని స్వయంప్రభగా. ఇంతవరకే - -

చూ। అందని మ్రాను పండులకు వాపవ వీరాడాడిన లీల దివ్వపగ
క్రందన పట్టణ ద్వారదకాపుని బొందెదు గోల వేడ్క వెళ్ళు.
నిందులకేగు దెంచుట కొంగుకనె ఇవ్వ మెలర్వ నీ డొగ
త్సుందరి దా నమంగ వయు గొచ్చునా లేదో కదా సుపర్ణద్వగా

అనేది పిల్ల వసు చరిత్రగా ప్రసిద్ధి పొందిన కూచిమంచి తిమ్మకవి కృత 'రసిక జనమనోభిరామం' శృతీయాశ్వాసంలోని ప్రయోగం.

అడుసు చారనేల కాళ్ళు కడుగగనేల :-- అడుసు త్రొక్కవవాడు కాళ్ళు కడుక్కోవలసి వస్తుంది. అలాగే ఎన్నో కర్మలు చేస్తూ భగవంతుని గూర్చి చింతించని వాడు కూడా ఎన్నో జిన్మలు ఎత్తి మళ్ళీ భవ బంధాలలో చిక్కుకొన వలసి వస్తుంది.

కన్నులు చేయునేలు మళ్ళీ జన్మ ధరించి భవసాగరంలో పడనేల అని మోక్షం పొందడానికి అన్నమయ్య ఈ సామెతను ఉపయోగించాడు. తరుచుగా తూర్పుడం, కొళ్ళు కడుగుకోవడం రెండూ స్నానాపసుతే. కన్నులకి అన్నమయ్య నిరుపయోగమైన పని చేసి దానివల్ల కలిగిన కష్టాన్ని పోగొట్టుకోవడానికి ప్రయత్నం చేస్తున్నప్పుడు ఈ సామెతను వాడుతుంటారు.

అలాగే అన్నమయ్య --

కడునడుము చూడనేల కాళ్లు కడుగగనేల
కడతేరి జన్మ సాగర మీదనేల [1-251, 1-14]

అని లోకానికి జ్ఞానం బోధ చేశాడు. సముద్రానికి దిగ వాడ్డు స్నానం. కానీ పుట్టుక అనే సముద్రానికి వాడ్డు లేదు. ఇలాంటి మలద్దునేని సముద్రాన్ని అధిగమించాలంటే జ్ఞానం అవసరం. జ్ఞానం వల్ల మోక్ష ప్రాప్తి కలుగుతుంది. మోక్షమంటే పునర్జన్మ రాహిత్యం. జనన మరణ ప్రవాహాన్ని దాటడం. అటువంటి మోక్షానికి హేతువు భక్తి. భక్తి అంటే భగవంతునిపై నిండు ప్రేమ. ఇది తెలుసుకోలేక మానవుడు అజ్ఞానియై సంసార సాగరంలోని అనేక కష్టనష్టాలకు గురై విలపిస్తున్నాడు. అందువల్ల అజ్ఞానంగా సంసారంలో పడటమెందుకు, ఆవేదన చెందడమెందుకు అనే విషయాన్ని ప్రజలకు స్పష్టం చేయడానికి అన్నమయ్య పై సామెతను సమన్వయించి చెప్పాడు.

అలాగే - పై సామెతకు సంబంధించి --

ఈ। తనకు తగని పిచ్చి సనులకు పోనేల?
అడుసు త్రొక్కి కాలు కడుగుటేల?
కోతి మేకు పీకి కోల్పోయె ప్రాణాలు;
లలిత సుగుణ జాల, తెలుగు బాల.

అనేది కరుణశ్రీ పుంగవ్యాల పాపయ్య శాస్త్రిగారి 'తెలుగు బాల' గురించి ప్రయోగం.

యింటిలోనే నవరత్నాలెన్ని యైనా నుండగాను -
కంటగించి గాజు బూస గట్టు కొన్నట్లు :- తన యింటిలో వజ్రం, వైడూర్యం, గోమేధికం, పుష్యరాగం, మరకతం, మాణిక్యం, నీలం, ప్రవాళం, ముత్యాలు వంటి విలువైన రత్నాలెన్నో వున్నా ద్వేషంతో గాజుపెంకును తెచ్చి ధరించిన విధంగా శ్రీహరినామాలు శతకోటి యున్నప్పటికీ వాటిని కాదని జీవుడు ఇతరమైన క్షుద్ర మంత్రాలను జపిస్తున్నాడు అలా చేయకుండా గట్టిగా బుద్ధి చెప్పమని వేంకటేశ్వరుని ప్రార్థించే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

యింటిలోనే నవరత్నాలెన్ని యైనా నుండగాను
కంటగించి గాజు బూస గట్టు కొన్నట్లు

వెంటనే వారినామాలు వేయివేరై భృండగా
డింటనితర మంత్రాలు డిసియింబో డీశ్వరుడు [2-103]

అనే సంకీర్తనలో శ్రీ నామెతను ప్రయోగించాడు.

ఐల నరుల గొబుచు టెందో కోకలు వేసి
బలు కొక్కెరాల వెరు బాగాడుట :— డిసులు తమ వస్త్రాలను ఎక్కడో పారవేసుకొని కొంగల గుంపును చూసి తమ వస్త్రాలని భ్రమసడి పరుగెత్తడం భగవంతుణ్ణి వదలిపెట్టి వరులను సేవించడం వలెనిగర్హ్యం. మనస్ఫూర్తిగా భగవంతుణ్ణి ప్రార్థించక పోవడమే లోపంగాని, తలచినంత మాత్రాన ఎదుటే వుంటాడు. అతడు భక్తసులభుడు. భక్తికి పట్టుబడతాడు. భక్తి తప్ప ఇతరాలైన ఏ ఉపాయాల చేత భగవంతుడు వశంకాడనే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

తలచినంతటి లోనె దైవ మెదుటఁ గలఁడు
కొలువసేరని యట్టి కొరతే కాని
ఐల నరులఁ గొబుచు టెందో కోకలు వేసి
బలు కొక్కెరల వెంటఁ బారాడుటసుండీ [3-162]

అనే సంకీర్తనలోనూ,

మడుగులో స్నానం చేసేవారు తమ వస్త్రాలను ఒక చోటపెట్టి,

ఎక్కడో గుంపుగా వున్న కొంగలను చూసి అవి తమ వస్త్రాలని భ్రమపడి వాటి వెంట వ్యర్థంగా పరుగులెత్తి అలసిపోవడం నిగ్గతం. అదే నిగ్గంగా తోడు నీడై అచ్యుతుడు నిడువకుండా అగడుదండగా వుండగా ఈ గాథను బట్టి వదలి దారితప్పి తిరుగవలసిన అవసరం లేదనుకో —

తోడు నీడై యచ్యుతుడు తోలుగక వుగడగాను
జోడు దప్పి తిరిగేటి జాతి మాకేలా
యేడనో కోకలు వేసి యేమియు నెరగ తేక
వేడుకతో కొక్కెరాల నెంటు మాకేలా

అనే సంకీర్తనలో కూడా ఈ సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా పొందగలగిన వేంకటేశ్వరుడు తనలోనే ఉండగా ఇతరత్ర వెదకడం వ్యర్థ ప్రయాస అనే విషయం స్పష్టం చేసాడు. తర్వాత ఈ సామెతే రాయల ఆముక్త మాల్యదలో — 'తల పక్ష చ్ఛటు గ్రుచ్చు బాతువ్వలు జూచి యాగెకుటు పిండేక్షత సాటిక' లని భ్రాంతి చెందినట్లున్న వర్ణనగా గూపొంది వుండవచ్చునని వేటూరి ఆనంద మూర్తిగారి అభిప్రాయం.[1]

---

1. 'తాళ్లపాక కవుల పద కవితలు – భాషా ప్రయోగ విశేషాలు' పుట; 415.

ఈవల వాన గురిసి యేరెంత బంటి వారినా

కావరపు జీవునకు గతుగతుకే :- వానకురిసి ఏరు గట్టు లారసి పొగుతున్నా

కుక్కకు గతుకు నీళ్ళే గతి అయిన విధంగా అన్ని దిక్కు లలో భగవంతుడు

నిండి వుండగా నాస్తికునికి అంతా శూన్యంగానే తోస్తుంది. అతడు దేవుణ్ణి

ఎక్కడా చూడలేడంటూ అన్నమయ్య —

దేవుడు వెల్లవిరై దిక్కు లెల్లా నిగడుండగా

సోవల నాస్తికునకు శూన్యమై తోచు

యీవల వాన గురిసి యేరెంత బంటి వారినా

కావరపు జీవునకు గతుగతుకే /ఉ-చి/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

'ఏటులు నిండి పాటీనన్, గతుకగ జూచు గుక్కదన కట్టడ మీఱక

యెందు భాస్కరా' అని మారయ వెంకయ్యగారి భాస్కర శతకంలోని

ప్రయోగం.

ఉన్నతి దీపము వట్టి వొగి మాతఁబడనేల :- చేతిలో దీపం పట్టుకొని కూడా

బావిలో పడటం వంటిదే భగవద్దాస్యం లభించి కూడా జిన్న కారణాలైన

కర్మలను ఆచరించడం అని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య ఈ సామెతను —

. . . . . .

ప్రున్నతి దీపము వట్టివోగి నూతఁ బడనేలా
పన్ని నీ దాస్యములు గగ్గ బవలు కర్మమేల [తె-413]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి సకలకర్మలను త్యాగం చేసి భగవంతుడికి దాస్యం చేసేవాడు సులభంగా ముక్తుడౌతాడని తెలియజేశాడు.

ఉమిసిన తమ్మలో నొక కొంత కప్రము
సమకూర్చి చవిగొని చప్పరించనేల :- ఓకడు నమిలి ఉమ్మినేసిన తాంబూలంలో సువాసనకోసం కొంత కర్పూరాన్ని జతచేసి రూపుగా ఫ్రుందని చప్పరించే విధంగా ఓరి కవితాచ్ఛాయను దొంగిలించి అందులో తమ మాటలు మరికొన్ని కూర్చితే అటువంటి వారిని చూసి భగవంతుడు నవ్వడా అంటూ సంకీర్తనచ్ఛాయాపహారులైన కుకవులను నిందిస్తూ అన్నమయ్య —

ఉమిసిన తమ్మలో నొక కొంత కప్రము
సమకూర్చి చవిగొని చప్పరించనేల
అమరగ ఛాయా పహారము సేసుక
తమ మాట గూర్చితే దైవము నగఁడా [ఉ-474]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఎండమావ్యలు చూడనేరువై పొరుగాక —
అండకు బోవ దాహమణగీనా ?— చూడటానికి ఎండమావ్యలు ఏగులుగా
పొదుతున్నట్లు కనిపించినా దగ్గరకు వెళితే దప్పిక తీరని విధంగా స్త్రీలు మనసుల్లో
మోహం ఉన్నట్లే ఉంటుంది గాని అది మోక్షానికి దారి కాకపోగా
ప్రతిబంధక మౌతుందంటూ అన్నమయ్య —

యెండమావ్యలు చూడనేరువై పొరుగాక
అండకు బోవ దాహమణగీనా
నిండినట్టి మోహము నెలతలు మదిఁ జూడ
వుండినట్టే వుండుఁగాక భ్రాంతియ్యినా [1-220]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లో —

మగువల మాటలు మంచి చక్కెర తీపులు [24-50]
మదమని బండారము మగువమీను [27-176]
సంసారమే మేటి సకల జనులకును [44-111] అంటూ స్త్రీని గౌరవంగానే
పొందదగినదిగా చెప్పాడు. కాని అధ్యాత్మ సంకీర్తనల్లో కొన్ని చోట్ల మాత్రం
స్త్రీని నిరసిస్తూ వర్ణించారు. 'అన్నమయ్య ఏవిధంగా ఎందుకు నిరసించి
వుంటారు' అనే విషయాన్ని తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల ఆరాధనోత్సవాల

సందర్భంగా ఏర్పాటైన సాహితీ సదస్సులో 'తాళ్ళపాక అన్నమయ్య సంకీర్తనలు - స్త్రీ స్వభావ చిత్రణ' అనే అంశంమీద ప్రసంగిస్తూ డా. పొన్నా లీలావతిగారు మామూలుగా అందరూ ఇష్టంగా తినే మధురమైన పదార్థాలను రోగిని తిననివ్వక భయంకరంగా చిత్రిస్తూ హెచ్చరిస్తుంటారు. ఆ విధంగానే కామకుడైన వానికి, మోక్షగామికి స్త్రీల సాంగత్య విషయంలో భయపెట్టి హెచ్చరికలు చేస్తుంటారు. మనసు కొంతాసంగమాన్ని రోయకపోతే మానవుడు ముముక్షువ్ కాలేడు. అందువల్లనే అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లో స్త్రీని ఉన్నతంగా చిత్రించి, అధ్యాత్మ సంకీర్తనల్లో నిరసించడం జరిగి వుంటుందని అన్నమయ్య భావాన్ని సహేతుకంగా ఆలోచించి విశదీకరించారు. వీరి సహేతుకమైన ఈ ఆలోచనను ఈనాటి సభలో సంకీర్తనా పరిశోధకులు, పెద్దలు శ్రీ సచ్చిదానందమూర్తిగారు, సభాధ్యక్షులు ఆచార్య ఎస్. గంగప్పగారు, డింకా వున్న ప్రముఖులు సమున్నతంగా సమర్థించి బలపరచారు. ప్రస్తుతం పై సంకీర్తనలోని సామెత సందర్భం కూడా అలాంటిదిగానే పేర్కొనవచ్చు.

<u>ఏరు గుడిచి కొలువ పాగడుట</u>:- ఒకదాని వల్ల లాభం పొంది మరొక చిన్న దాటిని పొగడటం. పెద్ద ఏటిలో నీటిని త్రాగి పిల్ల కాలువను పొగడిన

విధంగా వారిచే సృజింపబడిన ప్రాణి తమవారిని కొనివకుండా గుక్కగట్టు
రాని మానవులను సేపించుటడం అన్యాయమని, అది మంచిదికాదని వీరికి
చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య - -

వారి పుట్టించిన దేహా వారికే కొనసక
నరులా గొడుచుట అన్యాయమయ్యా
గరిమ నేరు గుడిచి కాటువ బాగడ బాడే
యెరవెరవే కాక యితవయ్యునా /తె-67/

అనే సంకీర్తనలో ఒకసారి,

కొందరు ఏటిలో నీరు త్రాగి కాటువలను పొగడిన విధంగా ధర్మబుద్ధిని
గల సంపదంతా రమా రమణుడైన హరిది కాక మరొకరిదనడం పొసగదంటూ —

యిందిరాధిపుని నీ గలసి రుచివి
యింది మరొకరివి అనుటెట్లు
కొందరము యేరు గుడిచి కాటువలా
బొంది పొగడితే బూసా గీనా /తె-3౮౨/

అనే సంకీర్తనలో ఇంకోసారి,

ఏటిలో నీరు త్రాగి పిల్ల కాటువను పొగడినట్లు మానవులు అన్ని విధాల

కాపాడే వేంకటేశ్వరుని కాదని ఇతర దేవతా సాంతన చేగుడం
పనికిరాదని చెబుతూ —

. . . . . .

కాలము నేరుగుడిచి కాలువ పొగడనేల
పాలించ నీపుండగాను పర-చింతలేల [3-413]

అనే సంకీర్తనలో మరోసారి,

ఏటిలో నీరు త్రాగి పిల్ల కాలువ పొగడిన విధంగా మానవుడు
వారిని తెలియకుంటే అది స్వామి ద్రోహమంటూ అన్నమయ్య బోధించెను —

ఈతని నెఱిగకుంటే నిల స్వామి ద్రోహము
భూతలనేయి గుడిచి కాలువ పొగడుట [3-536]

అనే సంకీర్తనల్లో ప్రయోగించి తద్వారా భగవద్దత్తమైన దేహ, బుద్ధి,
ఇంద్రియాలను ఆ భగవంతునికే అర్పించాలని, వారి ఆశ్రితుల పాలిట
దప్పిక తీర్చే ఏరువంటి వాడని, ఇతర దేవతలు పిల్లకాలువల వంటి తృష్ణను
పోగొట్టలేరనే విషయం సామాన్యులకు బోధపడేలా చెప్పాడు.

దినదిన మీద నొడ్డిన మొగులు నమ్మి
దొనల నీళ్ళు వెళ్ళ దోసేవ్రగా :- ఆకాశంలోని మబ్బును చూసి కొండమీది
నీటి పల్లంలోని నీళ్ళను వెనుకి పొంగచల్లిన విధంగా మానవుడు తన శరీరం,

ఈ వయ్యో సొంద్యగ శాశ్వతమనుకొని దానధర్మాలు చేయకుండా ముంగ్గొడ్డ...
పాపపు పనులు చేస్తుంటాడని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

తనున్న బ్రాయము నమ్మి దానధర్మము మాని
చెనటివై కర్మాలు సేసేవ్రగా
పొనరుగ మీద నొడ్డిన మొగులు నమ్మి
దొనల నీళ్ళు వెళ్ళ దోసేవ్రగా /1-350/

అదే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. అలాగే —

మొగిలు గొప్పని నీళ్ళు నమ్మి
దొన నీళ్ళు డిల్ల నేదుటుడెందుగలడె

అనేది గోదన వారిశ్చంద్రో పాఖ్యానం ద్వితీయాశ్వాసంలోని ప్రయోగం.

<u>కనకము కనకమే కడునినుమినుమే</u> :- దేనికదే కాని అదీ ఇదీ ఒకటి కాదని చెప్పడానికి ఈ సామెతను వాడుతారు. బంగారం బంగారమే ఇనుము ఇనుమే గాని ఇనుము బంగారంతో సరితూచితే విలువకు రాని విధంగా తెగని సంసారంలో పడి తిరిగే మత్తులు హరిదాసులతో సమానమంటే సరిపడదంటూ అన్నమయ్య —

కనకము కనకమే కడునిగుమినుమే
వెనక సరి దూగితే వెలువకుగాడు [3-117]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా ధనగర్వము గలవారి భాగవతులతో ఇనుము వంటి సంసారులు సరిపోలరనే విషయము స్పష్టం చేశాడు.

కనకము గనకముగానేల యినుము
కనకమవ్వటే కడునరుదుగాక :— బంగారాన్ని బంగారంగా స్వీకరించడంలో విశేషమేమీ లేదు. ఇనుమును బంగారంగా మార్చడమే ఆశ్చర్యకరమైన సంగతి. ఆ విధంగానే పుణ్యవంతుని భగవంతుడు కరుణించడంలో విశేషం లేదు. పరమ పాపి అయిన మానవుని కాపాడటమే అరుదైన సంగతి అని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

అనఘుడీ గరుణింప నరుదుగాదు నీకు
ఘన పాపుని నన్నుఁగాచుటరుదు గాక
కనకము గనకమూగానేల యినుము
కనకమవ్వటే కడునరుదుగాక [1-27]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా వేంకటేశ్వరుని

అను గ్రహాముంటే ఎంతటి పాపి అయినా కడతేరగలడనే విషయము స్పష్టం చేశాడు. పై చరణంలోని భావం బద్దెన రచించిన--

కం. 'ఉపకారికి నుపకారము
విపరీతము గాదు సేయు వివరింపంగా
నపకారికి నుపకారము
నెపమెన్నక సేయువాడె నేర్పరి సుమతీ'

అనే పద్యంలో కూడా వ్యక్తమవుతుంది.

కనక మిత్రుడి తోడ కలయ సరిదూచితే-

అనువవ్వనా అది దోషమవ్వగాక :- బంగారాన్ని ఇత్తడితో కలిపి సరి తూచడం దోషమని అలాగే ఘనుడైన వారితో మిక్కిలి హీనమైన దేవతల్ని కలిపి చూడటం సరికాదని ఉచితానుచితాలు పాటించని అధములనుద్దేశించి పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య ----

అంతరు మాలిన యట్టి అధములాల
పంత సంత మాటమి పొరిచూప్పగాదా

:

కనక బుత్తెడి బంగారు కలగను సని దూరి బితే

అనువవ్వనాల ఉటు దోషమవ్వగాక

శ్లేషమాడ్డంత పాలిశాంగడు వోన దేవతలా

నని గని సరివెట్టితే నగుమన్వనాల భుజంపని [illegible]

అనే సంకీర్తనలో తా పొమ్మొత్తను స్ప్రుశించాడు.

కని గుడ్డును వదె పని చెన్నడు మనిదె :— కళ్ళుండి చూడలేక చేవున్నవాడి

పనతేక పోవడం. లోకులు సరసాలాడ్డ అనొద్దంతశ్చక్షుస్సు కళ్ళాగా చూశాడుగానే

గుడ్డి వాళ్ళగా, చెవున్నవాడా వింటూనే చెవుటి వాళ్ళగా ప్రవర్తిస్తూంటాడు.

లోకమంతా కూడా ఈ విధంగానే నడుస్తూంది. సిక రోజూ లేస్తూనే సూర్యోదయము,

సూర్యాస్తమయాలు సంభవిస్తున్న విధంగానే ప్రతి జీవికీ చావన్నవుట్టుకలు

సంభవించేవేనని మానవులు గ్రహించలేక తమ బ్రతుకులు శాశ్వతమని

భ్రమపడుతున్నారని చెప్పడానికే అన్నమయ్య —

కని గుడ్డును వదెపని చెవ్వడు నినిదె

నని చి సిగత్తు నడచీ నదివో

భేద యాస్త మయము లోక దినమునకే

యెడుటనె భేష్ణవి యొంచినను

యిదివో డోప్పలు యొంచక తమ తమ
బ్రదుకులు సాతమని భ్రమసెదరు (పే-185)

అనే సంకీర్ణవాక్యం లోకంలో ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించారు. అలాగే -

కని గ్రుడ్డియు విని చెవిటియు, జ్ఞానవగ!
నీ మదిలో కీకన సౌఖ్యము గలదే

అనేది సంకుసాలా న్యపింపలకని గానిగాని కని కర్ణ గపాలమోచనం లోని
ప్రయోగం. అలాగే ---

కనియుండి కానలేదట
వినియుండి యు వినగ లేదు విస్మయమేమో
కని గుడ్డియు విని చెవిడం
బనుమది నిడుమయ్యె డింగము నందున వేమా

అని వేమన ప్రయోగం. అలాగే ---

తన వారి నెడుగ దెవ్వరి
నెనయరు వాక్యములు కడు నివోన స్వరమునా
విని చెవిడును గని గ్రుడ్డియు
జన నాథులకెల్ల నివియు సవాడి గుణంబుల్

అనేది గట్టు ప్రభుభ్య కుచేలోపాఖ్యానం ద్వితీయాశ్వాసం లోని ప్రయోగము.

కావించిన యల కామధేనువ్రల—

కేవి యూర బసు లీడవ్రనా :— కామధేనువ్ర (కోరికలిచ్చే దేవతలు గోవ్ర) కు, గ్రామంలోని సాధారణ పశువ్రలు ఎన్నటినా సాటిరావ్ర. అలాగే శ్రీ వేంకటపతి దాసులకు ఇతరులు ఎందర్తెనా సమానులు కారుగనుక అన్నమయ్య —

శ్రీ వేంకటేపతి సేవకులకు సరి
ఈవల మరి కలరను టెట్లు
కావించిన యల కామధేనువ్రల —
కేవి యూరఁ బసులీడవ్రనా [3-350]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా హరికి సమానమ్తెన దైవంగాని, హరిదాసులకు సాట్తెన మానవ్రలుగాని లేరని తెలియచేశాడు.

కులజుని యింటనుండీ కులహీనుని యింటనుండీ —

యిలలోనెండకునేమి హీన మయ్యీనా :— ఉత్తమ కులంలో భుట్టిన వాని ఇంటిపైనా, హీన కులస్థుని ఇంటిమీద సమానంగా కాచే ఎండకు లోటేముంది. 'గర్దిష్వం భారుహాణాం శిఖరి భుజ శతాగ్రేషు తుల్యం పతంతేః' అని సూర్య శతకంలో చెప్పబడింది. అన్నమయ్య ఈవిధంగానే వేంకటేశ్వరా! పవిత్రులైన భక్తులను కాపాడి పాపులైన మానవ్రలను కాపాడితే మాత్రం

ఘనమైన నీదయకు కొరతేముంది. దోషములను కూడా క్షమసేయమంటూ వేంకటేశ్వరుని ప్రార్థించే సందర్భంలో —

కులజుని యింటనుండే కులహీనుని యింటనుండే
యిలలోనెండకు నేమి హీన మయ్యునా
వలసి శ్రీ వేంకటాద్రి వరములు యిచ్చి నాలో
నిలిచి వగములిచ్చి నేడు గావవే [2-127]

అనే సంకీర్తనలో ధ్వని సామెతను ప్రయోగించాడు.

కూడు వండుట గండి కొరకా :- కూడు వండటం అన్నం కోసమే గాని గండి కోసం కాదు. అన్నం వండేటప్పుడు కొరకుండా వచ్చేది గండి. కాబట్టి గండి అప్రధానమైనది. అన్నం ప్రధానమైనది. శ్రమపడి కొండనెక్కడం అన్నం వంటి శ్రీహరి దర్శన భాగ్యం పొందడానికే గాని గండి వంటి వినోదాలు అనుభవించడానికి కాదు. అన్నం గండి రెండూ ఉపయోగపడేవే అయినా గండి గండే కాని అన్నం అంతా సరిపోలదు. అని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

కూడు వండుట గండి కొరకా తనకు
వేడుకలు గల సుఖము వెదకుటకుఁగాక [1-115]

అనే సంకీర్తనలో శఠి సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా ప్రేమపడి ఏడుకొండలెక్కి నేత్ర పర్వం చేసే వేంకటేశ్వరుని దర్శించకుండా టిగి రాకూడదని హితవు చెప్పాడు.

కొచ్చి కొచ్చి యొక కొండంత కనకము
వెచ్చపు బోకకు వెలయిడినట్లు :-- సంకోసాలి చాలు విత్తనాల సమర్పణలాగా తక్కువగా వేలం వేయబడుతుందట్లాగు. ఎలాంటప్పుడు మాత్రమేనంటే శ్రేష్ఠ వర్తకులు త్వరపడి వాటిని చేజిక్కించుకొని కాలాంతరంలో మంచి ఎక్కువ మొత్తాలకు విక్రయించి లాభం పొందుతుంటారు. అలాగే కొంతకాలం బంగారాన్ని కేవలం వెచ్చపు బోకకు విక్రయించినట్లు అన్నమయ్య అంటే శ్రీపతులు శ్రీ వేంకటేశ్వరుడిచ్చే సంపద ఎలాంటిదో ఊహించుకోవచ్చు. నిధి ఎంత లాభదాయకమైన సంగతి. కనుక త్వరపడి అనంతునినుతించి లాభం పొందమనడంటూ అన్నమయ్య ---

అచ్చుత యనఁగా నందెటి సంపద
యిచ్చలు నించి నిలఁగలవా
కొచ్చి కొచ్చి యొక కొండంత కనకము
వెచ్చపు బోకకు వెలయిడినట్లు [3-574]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

కొండంత పసిడి కలగూరకే వెలయిడినట్లు :- కొండంత బంగారాన్ని గడించుకుంటం కోసం వెచ్చించడం అవివేకం. అదే విధంగా మోక్షానికి సమస్కరించడం వల్ల లభించిన స్థిరాన్వేషణతో చేసిన పొరపాటు పోగొట్టుకోవడానికి పెట్టినిగాడం తగదని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య ...

కొండంత పసిడి కలగూరకే వెలయిడిన -
నిండిన వివేకులకు నేరమిదిగాదా
దండమిడి పారి నిన్ను దలచిన ఫలంబెల్ల -
నండ పాపము వొప్పమనుటకిది దనునా (కె-౨౪౭)

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

కొండ దవ్వుట యెలుక కొరకా :- ఎంతో కష్టపడేది స్వల్ప ఫలితాన్నాశించి కాదనడం. కొండను త్రవ్వడం ఎలుకను పట్టడానికి కాదు. అంతకంటే గొప్పదైన సంపదను సంపాదించడానికి. అలాగే శ్రమపడి కొండ ఎక్కేది స్వామిని చూసి తరించడానికిగాని, ఎక్కామా కదా అని త్వరపడి కిందికి దిగడానికి కాదు. కాబట్టి ఈపద మొక్కలు వాడుగా కొనియాడబడుతున్న

కొండలు కోనేటి పతిని సేవించి తన కేర్పడిన ఆపదలన్నిటిని బాపుకొనుటను
కోవెలసి మేలుకొనుటలూ అన్నమయ్య --

కొండదవ్వటు యెఱుక కొరకా లగా
గొండ యెత్తుటు నిగుటు కొరకా
కొండల కోనేటి పతిఁ గొలిచి తనగు -
నిండి నాపుద లెల్ల నీగవలెఁగాక /I-115/

అనే సంకీర్తనలో తన-సామెతను ప్రయోగించారు. అన్నమయ్య --

కొండ దవ్వటు యెఱుక గోరి సుట్టుటుదీన
బండాయ సంసార బంధము /I-321/
ఎంత వెట్టేఁ గొండ దవ్వి యెఱుకఁ బట్టెద నేను
పంతపు శ్రీహరి నాభ్రమ వాపవే /II-1భా-47/

అనేవి అన్నమయ్య ఇతర ప్రయోగాలు.
ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి —

అ.ప. కొండ ద్రొవ్వెటకును బట్టుదురా వేణు
గోపాల నేనంటే కోపాలాయే వేళ
/కీర్తన-38/

వెలది నాపేరేమి వేణు గోపాలుడు
కలగన్నదే మొదలుగా ఐన్నాళ్లకు నిన్న
బలిమి గూడి నేనె భాగ్యం వారు కొంటి
లలన కొండ త్రవ్వి యిలుక బట్టినట్లాయె / కేగ్గన - 104 /

అనేవి సారంగపాణి ప్రయోగాలు. అలాగే —

గీ. 'ఎంత దవ్వుల నుండియో యేగు దెంచి
కడెడు మెతుకులకై యింత కష్టపడెడు
గటకటా యమ్మ వీసురాప్రణి విధంబు
కొండ దవ్వియు నెలుకను గొనుట యయ్యె'

అని గట్టు ప్రభువు కుచేలోపాఖ్యానం, ద్వితీయాశ్వాసంలోని ప్రయోగం.

కోకబాకి యింటవేసి కొక్కెరాలు వెంటబోతే
ఈకడ పురుషార్థము నందీనా :- కోక (పంచె) ఉతకడానికి చాకలి వాడికి
వేసి మరచిపోయి ఎక్కడో పోగొట్టుకున్నానని తిరుగుతూ పేటి దిడ్డున
గుంభగా పున్న కొంగలను చూసి అది తన వస్త్రమే అని భ్రమపడి
శీఘ్రంగా వాటి వెంట పరిగెత్తే జీవుడు పురుషార్థమైన మోక్షాన్ని పొందవేడు
అలాగే హరిదాసులు బ్రహ్మాది ఇతర దేవతలను కొలువక లోకులను

కొలిచితే ఆ దేవతలు లుంగుపడే నవ్వరా అంటూ అన్నమయ్య —

పై కొని నీ దాసులు బ్రువ్మాదులు గొన్వనుని
లోకులు గొల్చితే నారు లోగు నవ్వగా
కోక చాకి యింటి వేసి కొన్కెగాల వెంబడి బోతే
ఆకడ పురుషార్థము నంటీనా శ్రీవరుడు (3-175)

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

కోరి ముక్కెర జిప్పల గురిసిన వానయు —

సారె బెంకులలో వాన సరియౌనా :— కోరి ముక్కెర చిప్పలలో కురిసిన వానా కుండపెంకుల్లో కురిసిన వానా ఒకటే కాదు. అలాగే అన్నిటా శ్రీరమణుడు వుంటే వుండుగాక యోగ్యతా యోగ్యతల్ని విచారించాలని వారిదాసులతో అప్పులు, గురువుతో శిష్యుడు సమానం అనకూడదని తెలియజేస్తూ అన్నమయ్య —

వారి దాసులతోడ నల్పులు సగెనరాదు
గురుడు శిష్యుడు ననేగుటి దప్పగానా

కోరి ముక్కెర జిప్పలగురిసిన వానయు
సారెబెంకులలో వాన సరియానా

శ్రీ రమణుఁ డిన్నిటానుఁ జేరి యుండఁ జేసుఁగాఁక
సారెకుఁ బాత్ర పాత్ర సంగతించఁ బోదా [2-44]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి తాళ్ళపాక వారి భక్తుల ఘనతను వ్యక్తం చేశాడు.

కోరి వాఁక నరుని గొలిచిన వారలు
ధీరులై సలిగెలఁ దిరిగేరట :- ఒక మానవ మాత్రునికి భ్రమదిగం చేసేవాడు అతని అడదండలు చూసుకొని నిర్భయంగా తిరుగుతుంటాడు. మరి అలాంటిది కోటి బ్రహ్మాండాలు ఏలే శ్రీపతి పద దాసులు తమస్వామి చెంత చనువుగా మెలగడంలో ఆశ్చర్యం లేదని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

పరుల సేవలు చేసి బ్రదికేరటా
సిరి వరుదాసులు సిరులందుటరుదా

కోరి వాఁక నరునిఁ గొలిచిన వారలు
ధీరులై సలిగెలఁ దిరిగేరట
కూరిమి బ్రహ్మాండ కోటు లేలేడి వాని —
వారలింతటఁ దినవరుతెంటురుదా [1-390]

ఉనే సంకీర్తనలలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా వాటిని నమ్మిన చెడినవారు లేరనే నిశ్చయం తెలియజేశాడు.

గత జలసేతు బంధనం :- జరిగిపోయిన దానికి నిశ్చాత్తాపడం లేదు పోయిన తర్వాత సేతువు కట్టడం వంటిదని భావం. ఈ సామెత లోక వ్యవహారంలో చాల ప్రసిద్ధమయింది. ఈ సామెతను తిక్కన భారతాన్ని వాదంలో ప్రయోగించాడు. భీష్మ పర్వంలో పాండవులు, మగుడ్చే క్రమంలో జరుగుతున్న సంకుల సమరాన్ని ధృతరాష్ట్రునికి వర్ణించి చెప్పినది.

ఎనిమిదవ రోజు కురుసేన మూర్ఛిల్లగా, పాండుసేన గుంపుగా పండ్లిస్తూ వ్యాసాన పోరాడాయి. భీమసేనుడు పితామహుడైన భీష్ముని ఎదిరించి సారథిని చంపి గుర్రాలను బెదిరించగా అవి భీష్ముని రథాన్ని యుద్ధ భూమి నుండి దూరంగా తీసుకుపోయాయి. అప్పుడు సునాభుడు అనే కురుకుమారుడు భీమునెదిరించగా, ఆదిత్య కేతుడు, అపరాజితుడు, పవ్యాని, పండితకుడు, కుండధారుడు, విశాలాక్షుడు, మహోదరుడు అనే అతని ఏడుగురు సోదరులు కూడా భీముని ఎదుర్కొని అతనిచేత చంపబడ్డారు. అది కళ్ళారా చూసిన దుర్యోధనుడు ఆతతాయియైన భీష్ముని వద్దకు పోయి శోకంతో బాధపడుతున్నాడని చెప్పగా విని ధృతరాష్ట్రుడు కుమారుల మరణానికి చింతిస్తూ

భీష్మ ద్రోణాదులుండి కూడా కురుకుమారులు ముందు ముందు నిలా చావవలసిందేనా ఇంతవరకూ తల్లిదండ్రులమైన మేము చెప్పిన మాటలు పొల్లు చేసిన ఫలితం సుయోధనుడు ఇప్పుడు చూశాకనే సంభవిస్తుంది---

వ. "ఇంక నమ్మాటలు లాడుట గత జలసేతు బంధనంబు దానిగ జూచిన్ఫ మట్లు కురు కుమారుల చావ్వ గనుంగొని గాంచేయ కుంభ సంభవ్వు పదంపడి యేమిసేసిరని యడుగుబయు సూతనందనుండంచి కాందనున కిట్లను . . . . . '

అనే వచనంలో తిక్కన ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. అదేవిధంగా నాచన సోమన తన ఉత్తర హరివంశంలో నరకాసుర సంహార ఘట్టంలో ఈ లోక ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించాడు. భూదేవి తన భర్త శ్రీ కృష్ణుడు తన పుత్రుడైన (శ్రీ మహావిష్ణువు వరాహావతారం ఎత్తినప్పుడు భూదేవికి హరికి కలిగిన సంతానం) నరకుని కన్న కొడుకనే కనికరం కూడా లేకుండా (లోక కంటకుడైనందుకు శిష్ట రక్షణార్థమే అయినా) చంపినందుకు పుత్ర శోకంతో తల్లడిల్లి పోయింది. అందుకే కడుపుకోతను భరించలేక ఎవరినో ఉద్ధరించడానికి నాబిడ్డనే సంహరించావు. నాపుత్ర శోకంతో నీకు పనేముందని బాధపడుతూ, ఇప్పుడు ఎంత నిష్టినా, ఎవరినెంత దూషించినా పోయిన నాబిడ్డ తిరిగిరాడు. అయితే లోకంలో

నీరంతా పోయాక నీరు ఆపటానికై కట్టువేసిన వాడు ఎలా నవ్వుతాడో అలాగే బిడ్డను చంపుతున్న తర్వాతి నాటి రోదనం కూడా నవ్వుల పాలు కావటమే నేనూహించే ప్రయోజనమంటూ శ్రీ కృష్ణుని నిందించటమే నిందించే సందర్భంలో—

గీ. "కన్న మోహంబు విడువదుగాన యేను
వగపుమైనెంత దూఱిన వనజనాభ!
సెల్వ కే, టింక గత జలసేతు బంధ
నంబు చేసిన నాదట నవ్వఁ బాటు" [1]

అనే పద్యంలో సందర్భోచితంగా ప్రయోగించబడింది. ఇదే తర్వాత 'పోయిన నీళ్లకు కట్టుపెట్టినట్లు' అనే సామెతగా మారిస్తుందుందని, నాచన సోమన ఉత్తర హరివంశం పంచమాశ్వాసం నాటయాటికి ఏడో పద్యంలో ఈ ప్రయోగం చేశాడని, ఇది అతనికి ప్రాచుర్యం ప్రచారంలో ఉందో లేదో చెప్పలేముగాని, లేని పక్షంలో నాచన సోమన కల్పన అవుతుందన్నారు రామువాచారి గారు.[2]

పై సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి—

---

1. 'ఉత్తర హరివంశం' (మందర వ్యాఖ్యా సహితం) పుట; 364.
2. 'తెలుగు సామెతలు' పీఠిక పుట; 8.

" కోడి పోరాడుట కూడదటంచు
పిచ్చతో జెప్పిన నెవ్వరు వినరు

గురజాలకేతెంచి కోడిపోరాడ
ఎవ్వరు వచ్చిరి యిదియేమి మాయ
గతజలంబుల కట్టు గట్టినలీతి
నెవ్వరి దూరగనేమాను చెప్పుమ " 1

అనేది కవిసార్వభౌముడైన శ్రీనాథుని ప్రయోగం. అంతగా శ్రీనాథునికి సమకాలికుడైన గౌరన (15 శతాబ్ది పూర్వార్ధం) తన 'నవనాథ చరిత్ర'లో కూడా ఈ ప్రసిద్ధమైన సామెతను సందర్భశుద్ధిగా ప్రయోగించాడు. చిత్రాంగి మోసాన్ని గ్రహించలేని రాజు తన కుమారుడైన సారంగధరుని పినతల్లిని చెరబట్టిన క్రూరాత్మునిగా నమ్మి వివేక శూన్యుడై సారంగధరుని కాళ్ళు చేతులను నరికించాడు. ఆ తర్వాత అశరీరవాణి వల్ల జరిగిందంతా తెలుసుకొని తన తప్పిదానికి, తొందరపాటు తనానికి మిక్కిలి వగచి దుఃఖాతిశయంతో నేలపైబడి పొర్లుతూ సారంగధరుని తెలివిని, రూపాన్ని, తేజోగుణాలను పటుమాగ్లు తలపోసి పలవరిస్తున్న రాజు రాజును చూపి మతిమంతుడనే

---

1 'పల్నాటి వీర చరిత్ర' పుట; 363.

మనుషులు - రాజులు! మొదలి సిద్ధులను మనుషులుగానూ, మనుషులను దేవుళ్ళుగానూ చూపడమే - వ్యక్తిపూజ అనేది అసలు సంకీర్తనల లక్ష్యం కాదని చెప్పడానికి ఇంతకంటే ఇంకేం కావాలి?

"మనుషులైన గుణస్తులు మోసపోయిరి చూడగా
- నవని వెసటి వీరంతి సుఖాలకు పెనుగాడు
జవరాలను రాసేసిన సుతుని కోరదమయము
వేగుచుట్టు గతి దిప్పలపాలను జాగ్రదమయము" [1]

అనే పుత్ర్యాలక్ష్మి శతి సంమోహము ప్రయోగించిన సంకీర్తన వేరు.

అన్నమయ్య సంస్కృత పండితుడన్న మెప్పించడానికో స్వతఃసిద్ధమైన సంస్కృత ధోరణితోనే పాడలాడి సంకీర్తనలు యతి ప్రాసలు సిరిమువ్వలు కనుగుణంగానే రాసుకొనేవాడు. అలా రచించిన సంస్కృత శ్లోకాల సంకీర్తనలలో నారాయణుడ్ని పై వేంకటేశ్వరుణ్ణి "నీవు ఇతర స్త్రీలను మోహించడం దేనికి, మాచేత వీణ వాయింపించుకోవడం దేనికి. ఎల్లప్పుడూ నిన్ను మేము కనిపెట్టుకొని ఉండటం దేనికి. ఇదంతా చూస్తే పోగుల నీళ్లకు కట్టునేయడంలా ఉందని" నాయక శ్రీనివాసుడ్ని నిందించి పలికే సందర్భంలో...

---

1. 'నవనాథ చరిత్ర' ద్వితీయాశ్వాసము; 114.

ఇంతగ వధూమణులుండగా లక్ష్యం స్ఫురణ
నీంత వగవనేల నీకింత మిథ్యాకృ
సతతం తనవంపు సగటు మిదగా మమ
గతం డ్రింపుతూ కగటు మిదంపిం /12.37/

అనే సంక్లిష్టవాక్యం గురించి మాత్రమే ప్రయోగించాడు.

ఇంకా - .

. . . . . .

గతం డ్రింపుమాట కెల్లుగడ్డు గట్టు మాసం గయోగి

. . . . . /12.125/

అనేది అన్నమయ్య మరో ప్రయోగం. ఇదే సామెతను -

'మంచి రోడ్డులవి గతించి పోయెను మాసి
గురుత్వ మొంది మనసు మృదుత్వ కొనదు,
ఐహికు వగాని స్థితమే మొందు గతిడ్డుల
సేతు బంధనమ్ము రీతి గాదె' 1

అని భక్త కబీరు సుభాషితాల అనువాదకుడు ఈమాట దీటుగానే
ప్రయోగించాడు.

---

1. 'భక్త కబీరు సుభాషితాలు' పద్య : 227.

గుడ్డి మక్క సంతకు బోయి తిరిగిన

దుడ్డు పెట్టే కాకి దొరకేనా :-- గుడ్డి మక్క సంతకు పోయి తిరిగితే దానికి ఆహారం దొరకక పోగా దుడ్డు కర్ర దెబ్బలే తగులుతాయి. అలాగే దిక్కుమాలిన అయిన మానవ్యుడు ఎన్ని చదువులు చదివినా, దురాశకు పోయి ఏలమట్టిస్తాడే గాని దాన్ని పదుల్ కొని బ్రతుకలేడు. సంతలాంటి మార్గం చూస్తేగాని అన్నమయ్య --

డుడ్డు మానవ్యుడు చదువరా డుడుస వాసి
వడ్డి వారుగాక వదలీనా
గుడ్డి మక్క సంతకుబోయి తిరిగిన
దుడ్డు పెట్టే కాక దొరకేనా // 198 //

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు

గుమిగూడు రత్నంబు గుగ్గిళ్లు గొనగ వెలపడుచుటు :-- స్వకాశవంతమైన రత్నాన్ని గుగ్గిళ్లు కొనడానికి వెచ్చించడమే తన బుద్ధి పాడైంది అనడానికి నిదర్శనం. అలాగే హారిని పూజించిన భ్రమంతా తన దారిద్ర్య సుఖ సంపాదన కోసమే అనరాదని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య -----

గుణింతుగా రత్నకుండు సుగ్గిళ్ళు గొనగ వెలె.

పుణ్యమటవే తనవు బుట్టి పండెరోజు గాదనా

గుణగణుతో పాటి నిన్ను వర్ణించాను శ్లోకమొక్క

కణుకుగ దన దేవతా భుజగములు వినగదగునా /కు. సం./

ఇదే సంస్కృతంలో ఈ పొమ్మెతనము ప్రయోగించబడిన సొమ్మెతకము ప్రసిద్ధ కవులచేత గూడ ప్రయోగింపబడి

ప్రసిద్ధుడైన కుంచెర్ల గోపన్న రచించిన దాశరథీ శతకంలోనిది

ఇవ 'మసకొని రేగు బుద్ధినను మత్కృతమాత్ర వెలంపసీనట్లు, ను

ర్వ్వ సనము జొంది కావ్యము దురాత్మ్మలకిచ్చటి మొమ్మసమ్మనా

గసనకు బూత వ్యక్తి సుకగంబుగ జేకురినట్లు వాక్స్థా

రసములు చిందు భద్రగిరి దాశరథీ! కరుణాపయోనిధీ'

అనే పద్యంలోని తాటి పొదంలో ప్రయోగించబడిన సొమ్మెతకము పోలి వున్నది.

గూటిలో దవ్వుల వాడు కొండవెల్ల నుమపంటా

యేట వెట్టి యేగినట్లు:— దూరపు కొండలు నునుపన్న సొమ్మెతకపు సామెత

కోసన దానికంటే ఎక్కువ వరాలిచ్చే వేల్పు (సుప్రభాత శ్లోకాల్లోని దివనాయిక్ష

మతాధిక దా వరతాత్) అని భక్తులచే కొనియాడబడుతున్న వేంకటేశ్వరుడుండగా

అతనిని కాదని మితిలేని ఆశలతో మానవులు బూటకపు దారుణ్యాల నడుస్తున్నారని

బాధపడుతూ, కలియుగ ప్రత్యక్ష దైవమైన వేంకటేశ్వరుని తనకొలువుని
తరించమని ప్రబోధించే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

మేటి వేంకటేశు బాసి మీద మీదగు సున్నలంటరా
నాటుకప్ప తెరువుల నడిచేము
గూటిలో దవ్వుల వాడు కొండ వెల్లనుమపుటరా
యేటు వెట్టి యేగినట్లకీ వోనవోనేము /1-94/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

గోవ్వ మీద విసలీగుక్క మీద విసలీని..

పావనపు గాలికిని పాపమంటీనా :- పవిత్రమైన గోవ్వ మీద వీచి నీచమైన కుక్క మీద వీచితే మాత్రం పావనమైన గాలికి పాపమంటుతుందా అలాగే ఇంద్రాది దేవతలను రక్షించి దీనుడైన మానవునికి దారి చూపి రక్షిస్తే దోషమబ్బుతుందా అంటూ అన్నమయ్య సర్వమానవ సమానత్వాన్ని బోధించే సందర్భంలో —

గోవ్వ మీద విసలీగుక్క మీద విసలీని
పావనపు గాలికిని పాపమంటీనా

దేవతల రక్షించి దీనుఁడనైన నాకుఁ
దోవ చూపి రక్షించితే దోసమయ్యానా [2-127]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

చాలా ధనము గల్గి సంతలు దిరియనేలఁ :- తన దగ్గర చాలా ధనము వ్యర్థంగా సంతలో బిచ్చమెత్తడం లాంటితనాన్ని తెలుపుతుంది అలాగే తరుంచడానికి నాలుక చివర హరినామ జపం భ్రష్టంగా ఇతరమైన పని మాత్రమెందుకు వ్యర్థమంటూ అన్నమయ్య —

చాలా ధనము గల్గి సంతలఁ దిరియనేలఁ
నాలుక నా పేరు గల్గ నానాడుపములేల
. . . . . [3-413]
. . . . . .

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెత ప్రయోగించాడు.

చెంతనిండు చెరువుండ చెలమ లేలా :- దగ్గరలో నిండు చెరువుండగా చెలమ (నీటి గుంట; ఎండి పోయిన ఏరు మొదలైన వాటియందు నీళ్ల కోసం త్రవ్వే పల్లాన్ని చెలమ అంటారు. దీనికే 'కూపకమని' కూడా పేరు) ల కోసం అలసట చెందవలసిన అవసరం లేదు. ప్రపత్తి ద్వారా లభించే

వేద విహిత మార్గం, లోక వృత్తానుసరణం, మనో నిగ్రహం, ఇంద్రియ
నిగ్రహం వంటి ఈ కొద్ది పనులకోసం ఇందులో ఉదుటూ బూరబడనక్కరలేదు.
సర్వదేవతా స్వరూపుడైన వేంకటేశ్వరుని ఆరిందుక దేవతాంతరాలను
పూజించడం వ్యర్థమని ఉద్బోధించే సుబద్ధంలో అన్నమయ్య -

యింతలోని పనికిఁగా యిందు నందుఁ జూగనేల
చెంత నిండు చెరువుండ చెలమ లేలా
పంతాన శ్రీ వేంకటేశ పట్టి నీ కే శరణంటి
సంత మోటాలు ధర్మపు సంగతి నాకేలా [1-464]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా వేంకటేశ్వరుడు
చెరువు వంటి వాడని, ఇతర దేవతలు చెలమలవంటి వారని చెబుతూ
శ్రీనివాసుని శరణన్న వారికి ఇతరమైన ఆలోచనలు అక్కరలేదని తెలియజేశాడు.

జీవిత మొకరి సొమ్ము జీవించి యొకరి వెంటఁ :- ఒకరి సొమ్ము తింటూ
మరొకరి వెంట పరిగెత్తడం మంచిదికాదు. అలాగే దేవుడిచ్చినటువంటి
బుద్ధిని దేవుని మీద పెట్టకుండా తలపును ఇంద్రియాల పరం చేయడంపాపం.
కనుక దైవ కృపాలబ్ధమైన దేహ, బుద్ధి, ఇంద్రియాలను అతని కైంకర్యానికే
అర్పించాలని చెబుతూ అన్నమయ్య —

దేహ్యడిభ్ధి నట్టి గావ్ది దేహ్యని పుణ్యు డెవ్వ్డు
భాహ్య మిగద్భయాలకి గ్యార్ చాలమేగాక్ష్మా
శోభిత మెుకరి నొసమ్మ్ జోసిందు రఘుకరి మెుండు
రావెల దుద్భ్యనిడు సుందరము గ్యుసాన /౪౨/

అనే సంకీర్తనలో తరి సామెతను ప్రయోగించాడు.

జుట్టేడు యిసుమ నమ్మి సొరిది నొక్కడు భూమిం
గట్టిడి భయము చెల్లగడవగ లేను
నెట్టన డిక్రాయుధుని నిజనామమిటు నమ్మి
తట్టి భవ భయములు తరిదాటుం జెల్లదా /౪౨/

అనే సంకీర్తనలో తరి సామెతను ప్రయోగించాడు.

జుట్టేడు యిసుమ నమ్మి సొరిది నొక్కడు భూమిం
గట్టిడి భయము చెల్లగడవగ లేను
నెట్టన డిక్రాయుధుని నిజనామమిటు నమ్మి
తట్టి భవ భయములు తరిదాటుం జెల్లదా /౪౨/

అనే సంకీర్తనలో తరి సామెతను ప్రయోగించాడు.

తలమొలా నొక్క సరా తనువొక్క టెొ గాక :— శరీరమంతా ఒక్కటే అయినా తలా మొలా ఒకటే కాని విడిగా సర్వాదేవతలూ గ్రీవాంగిగుగు చిట్ట వింటినవంగే అయినా వాగు ఎగుదులూనూ శ్రీపతి తాం సాటని గాగగటుం అన్నమయ్య —

తలమొలా నొక్క సరా తనువొక్క టెొ గాక
కొలది యెరి గతనిగొలువరో మీరు [3-345]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

తాటి మానెక్కేటి వాని తడయక పట్టి పట్టి —

తోడ దోడ నెందాకా దోయ వచ్చును :— తాటి చెట్టు ఎక్కే వాడిని మరొకడు అందినంతవరకు మాత్రమే పైకెక్కించగలడు. అలాగే చెడిపోయిన మనసు ఎంతకాలమైనా పరనిందలపాలై తృప్తి పొందడం లేదు. కనుక మనసుకు తృప్తి కలిగించడం తాటి చెట్టు ఎక్కేవాడికి సాయపడటం వలె సాధ్యం కాదని చెబుతూ అన్నమయ్య —

తాటి మానెక్కేటి వాని తడయక పట్టి పట్టి
తోడ దోడ నెందాకా దోయ వచ్చును
కోడువడ్డ చిత్తమిది కలకాలము నిట్టే
ఓడికెలకు లోనై తనియక పోయు [1-208]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

తోపని మీసాల మీది తేనె నాకుట :- 'వేంకటేశ సమోదేవో నగ్గుంతాం నభవిష్యతి' అని భక్త డినులచే కొనియాడబడుతున్న శ్రీపతి ఉగ్గడు ముద్రతో ఎదురుగా వుంటే నమ్మి సేవించుట తక్కిన వానిని నమ్మడం తోపని మీసాల కంటిన తేనె నాకడం వంటిదని చెబుతూ అన్నమయ్య -.

శ్రీపతి యాతఁడుండగా డిక్కినవాని నమ్మఁట
తోపని మీసాల మీఁది తేనె నాకుటసుండీ [3-167]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

తెలియజీకటికి దీపమెత్తక పెద్ద --

వెలుగులోపలికి వెలుగేలా :-- చీకట్లోకి దీపం తీసుకొని వెళ్ళినిగాని పెద్ద వెలుగులోకి దీపం అవసరంలేదు. అలాగే ఆపదలో వున్న వాడికి ఆదుకోను మిత్రులైనిగాని సుఖంగా ఉన్నవాడికి అవసరం లేదు. అలాగే పెద్ద ప్రవాహంలో పడి కొట్టుకొని పోతున్న వాణ్ణి వెంటనే బయటకి లాగగలిగాని మీద్దుసున్న వాణ్ణి ప్రక్కకు లాగ వలసిన అవసరం లేదులాంటి అన్నమయ్య ---

తెలియఁ జీఁకటికి దీపమెత్తక పెద్ద --
వెలుఁగు లోపలికి వెలుఁగేలా

అగయ నాపన్న నిక భయ మీ వనే గాక
ఖగవైన సుళ్ళ గాసగంనేలా
వటుతే బోయడి వాని వేడి టేయవనే గాక
దటివాని టపి యుంగ దాంనేలా /1-18/

అనే సంకీర్తనలో శరీ సామెతను ప్రయోగించాడం ద్వారా దీనులను బ్రోచుటకు దేవుని కర్తవ్యమంటున్నాడు.

దప్పికి నెండమాళ్ళలు దాగ దగ్గర బోళ్ళట :- భక్తిలేని ప్రయోజనమేదున్నా ఫలితం ఇలా చెబుతాడు. భగవత్సంబంధమైన పరిజ్ఞానము తెలుసుని గ్రంథాలవల్ల తత్త్వాన్ని తెలుసుకోవడం అనేది ఎండమావులాంటి నీటి ఆశ వలె నిరుపయోగమైనది. కోరిన దాని కంటే ఎక్కువగా వరాలిచ్చే శ్రీపతి దగ్గరకు పాత్రుడు కావాలంటే ఎక్కువ భక్తేకాని తక్కిన వేవీ ఉపాయాలు కావని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

దప్పికి నెండమాళ్ళలు దాగ దగ్గరఁ బోళ్ళట
తప్పఁ జదువులలోఁ దత్త్వము నెంచుట
పిప్పి చవియడుగుట పెక్కు దైవాలఁ గొలిచి
కప్పిన శ్రీ వేంకటేశు కరుణ సాధించుట /2-47/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

బొగడలా పడతేక సెగలా పడినట్లు /లా:సా/

నరపతి భ్రుమేలగ భ్రుమవగు భ్రడిబియిండుగ నొల్లక...

పరిసర వర్తుల బెబుడి బనిసేసిన యట్లు /ఉ:సా/ :- నేగుగాని గసలు ప్రభ్రుత్వమును

-ఆశ్రయించకుండా అతనిని కొనిచే డ్యూటీగుణము సేవలు చేసేవిధంగా

వారి అంతటా నిండి వున్నాడని అందరూ చెప్పగా తెలిసి కుండా మానవత్వము

ఇతర ద్వైవాలను కొబడడం మానసున్నాగని సూచే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

వారి సకల వ్యాపకుడని అందురు జెప్పగ నెరిగియు

పగ ద్వైవంబులు గొనువేక బెరుగుట మానవయ్యా

నరపతి భ్రుమేలగ భూవరు భ్రడిబియింపగ నొల్లక

పరిసర వర్తుల బెబుడి బని సేసిన యట్లు /I-362/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

నానించి నుప గుగ్గిళ్ళు నమలుట :-- అసాధ్యమైన దానికి ప్రయత్నించడం

అని అర్థం. ఐనుప గుగ్గిళ్ళు నోటిలో నానబెట్టి నమలడం మంటిది

ధ్యానంతో దేవుణ్ణి సాధించు టానటడం అని పలికే సందర్భంలో

అన్నమయ్య —

. . . . . .

నాసినంటి నుసు గుగ్గిళ్ల నమోఁబు గుళిమిరి
ధాళ్ళనింటి మనసుఁ బుట్టి ద్వైపమ్ము పొంధినఁబుఁబు /౫. ౧౪/

అనే సంకీర్తనలు ఈ సామెతను స్వయంగొంగొని తెదాళ్ళగా స్థాళ్ళకీ తెప్ప
ఇతరమైన ఏ ఉపాయాలూతో భగవన్నామోఁబు బాఁబడుఁబని తెలియఁబుఁజేశారు.

నీచు యెఁబడమాఁప్ప తెల్లా నీళ్ళంటా నమ్మినట్లు :— ఎఁబడు మాంఁప్ప

దూరాన్నికీ నీళ్ళుగా కనిపిఁబుఁబినా ఎండమావులు నీళ్ళుఁబడఁప్ప. ఇటువంటి భ్రమఁబడ్డవ
మానవుడు ఎండమావులన్నీ నీళ్ళని నమ్మిన విధంగా చూసి ఁబూసి
ఇంద్రియాలనే సుమనవలసి వచ్చిందనుఁబూ తిన్నమాఁబ్ప ...

చీ-చీ మనసా చీ మనసా
కాచేటి ఫ్రూచేటి వోఁబునజిన్నమా
నీచు యెఁబడమాఁప్ప తెల్లా నీళ్ళంటా నమ్మినట్లు
చూచి చూచి ఇంద్రియాలే సుమనవలసె /౩. ౪౪౭/

అనే సంకీర్తనలూ ఈ సామెతను ప్రయోగించాఁబు.

నీటి కొలదే తామర :— ఎదుటివారి శక్తి సామర్థ్యాలకు తగినట్లుగా,

ఎదుటివారి వేళ్ళదయం తెలుసుకొని తదనుగుణంగా ప్రవర్తించడం.

అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లో దివ్యనామము తియ్యని రామేకాముగా శృంగారమూర్తి అయిన శ్రీనివాసుని ఉద్దేశించి ప్రణాగుణోపేతమ్ము చేసిపాడ్డాడు.

నీటి కొలదే తామర నీవేలు మమ్ము నుద్ధరించ
మాట నీవాడినంతే మామాగు మంటు
గూటమై నేమూరగల కతలు నీతో నాడితే
యీటికి మాతోనిది యిపేలపేటినవలె [22-256]

నీ మాటలను బట్టే నామాటలు అని పలికే సందర్భాన్ని గుర్తుచేస్తూ
ఈ లోక ప్రసిద్ధమైన సామెత ద్వారా తెలియజేశాడు. ఇంకా ఈ సామెతకు
సంబంధించి —

సారె నే నవ్విన నవ్వు చూపోనే డో
ఈ తీరి నీమతిగలట్టాన తీవయ్యా
నీరు కొద్ది తామరపై నీతో బొందు సేసేను
. . . . . [14-200]

నీరు కొలది తామెర నేరిచి తేను వలపు
యీ తీరి విన్నపించ రేయింతు లాలపతికే [18-228]

మలసి యొడగూడి జొచ్చితే మాటు చెప్పనా గాచ్చ
తలగదితే నెన్ని లేవ్ప తలపోత లేదు
వెలకొన్న దెగ్గవా నీగు కొలది తామర
చెలియగో నేనేమని చెప్పనే నీయం /18-4వ/

చెలి సన్నలు సేయునీ చేరి నీవ్ప సన్న సేయు
కలసి తివిదె శ్రీ వేంకటేశ నవ్వు
యెలమి నీరు కొలది యెప్పుడు తామెగ కొంకే
వెలుపటి మీ సుద్దులు వివరించ నోపము /26-3వ/

నీరు కొలది తామగ నీశా వలచ్చు
సేరిచిన వారికి నిండు నిధానమవు /28-2వ/

గొరెడుంత చంద్రవంక గురుతు నీకు చెట్టితే
బాగెడు గాగిడు గూడి పంతమిచ్చేవ్ప
యీతీతి శ్రీ వేంకటేశ యీకె యలమేలు మంగ
నీరు కొద్ది తామరాయ నేడు మెచ్చవయ్యా /30-4వ/

సేప వెట్టి నట్టె (స్టి) నీళ్ళ చెప్పినట్లు సేసితేను
వేసరని నాం కాగిలి వేడుపలెను
యాసులేక శ్రీ వేంకటేశ నన్ను నేలితివి
లాసి నీటి కొలదే లాభము దామెరయు /31. 2019/

కద్దునేవే తన కాంక కాగిటనే చూపువచ్చే
వొద్దన్నా మానడు నాస్తి వొళ్ళు వేసేని
వొద్దికె శ్రీ వేంకటేశుడొన గూడె తన నేర్పు
తిద్దనేల నీరుకొలది తామెరగాదా /32-137/

అనేవి అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనలన్ని ఇతర ప్రయోగాలు. అలాగే -

పాలకున్న పసుబాలై బడలదు మనసు
పాలితే జీవనమున బట్టరాదు
మీలిన నీరుకొద్ది దామెర యుంటె యొంది చూడ
జాలి విడిచి దేవుని శరణము జొచ్చుడా /Z. 157/

నీవలన గొరతే లేదు మరి నీరుకొలది తామెరన్న
ఆవల భాగీరథి దరి బావుల ఈ జలమే వ్యాపన యట్లు

శ్రీ వేంకటపతి నీవైతే మము జేకొని వున్న ట్టైనమసి

గువాలనే నీ శరణని యెదను గుడిగొనే పగతశ్వాసము నాపు [illegible]

అనేవి అచ్చమయ్య అన్యోన్య సంకీర్తనలోని ప్రయోగాలు.

ఇంకా ఈ ప్రసిద్ధమైన సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి...

కం. తమ విద్య నెన్న గేమా

త్రమున గనఁ జాలుదురు వారి దగడను దన్నా

త్రంగు ప్రకటింతురు ముగ్ధులు

త్తములు మనోమ నీరు కొలఁది తామర సుమ్మీ

అనేది సింగళి సూరన కళాప్రపూర్ణోదయ ద్వితీయాశ్వాసంలోని ప్రయోగం.

అలాగే —

కం. మగఁడే కొలఁదిగ నడిపిన

దగనట్లే నీరు కొలఁది తామరవై యే

పగిదిన్ నడచెదవో నీ

దగు నేరుపు చూతుమింక దలిగుం బోడీ

అనేది పొన్నికంటి తెలగనార్యుని యయాతి చరిత్ర చతుర్థాశ్వాసంలోని ప్రయోగం.

"దేవా! పరతత్వామలకనిష్టైన మీ పద్మాస్మృత పొనము చేసి మునప
జ్ఞాన మవ్వెడినో కదా ఆతమనప్ప గతినిచ్చేద నొల్లక మనసుంతే నిస్సంగ
మీ మాయా దూషణం నీగుకొని ఆత్మదనవే డిగతిగుణు గురుష్టినం
తద్వశతి అనియెడి యుపమాందులు వచనమును చదువి తోడుపెట్టగలు
నేను వాదింపగనేలా! ఆతుగ. డిన బాంధవా! సింహగిరి నగపతి!"

అని కృష్ణమాచార్యుల స్వయోగం. అలాగే - -

"కేశవా నీన్న విగస్తులను మోక్ష సుఖిణువై యుగసుదున్న
ప్రాత్యేతులను సంసారంబువై యుగసుదున్న
నిన్ను ధ్యానంబు సేయు వారలను సాకారంబువై యుగసుదున్న
కేవులను స్వానుభవంబువై యుగసుదున్న
భక్తి నిష్ఠులను సదా సులభుండవై యుగసుదున్న
మూఢులను నష్టేష్టుండవై యుగసుదున్న
దనుజులను నవాకారంబువై యుగసుదున్న
దేవతలకు బ్రహ్మాది పదంబువై యుండుదు
వీరితి వారి వారికిం దగిన యట్లు నీగుకొలది శామరవై నిండుకుండుదున్న"[1]

అనేది పెద తిరుమలయ్య ప్రయోగం.

పాముకు విషమెప్పుడు పండ్ల చెట్టుకుండేది
భూమిలో సవాజమే పొరినెత్తెనా :- పాముకు కోరల్లో విషం వృండుసునేది

---

1. 'వైరాగ్య వచన మాలికా గీతాలు' పుట; 107. పాట; 58.

సహజం. 'తలనుండు విషము ఫణికిని' అని సుమతి ప్రబోధం. అలాగే కామక్రోధాలతో పుండే మానవుడు కొట్టిపారేసి దగ్గుండం నేర్చుకుండా మధించిన పనుసులా వ్రేయడంలో కూడా అంతే సహజం. సహజ సమానత్వం తనంతటు తాను ముడివాడుకొనేదు. మన్నించి ద్వైవమే అంశమని మనుషుల దారిలో నడిపించాలని పనికే సందర్భంలో అన్నమయ్య.

పాముకు విషమెప్పుడు పండ్లలో చెట్లు కాయడేది
భూమిలో సహజమే పుట్టినెట్టనైనా
కామక్రోధుడ నాకు గగుణాయిగాచుక నేక
సోమడిప్ప దుర్మదము సహజమే [3-71]

అదే సంకీర్తనలో శ్రీ ప్రయోగం చేశాడు.

పాయదీసి కుక్క తోక బద్దలవెట్టి బిగిసి
బాయకెంత గట్టినాను చక్కనుండీనా:-- కుక్కతోకను వంశ్య సవరించి
వెదురు బద్దలతో ఎంతకట్టినా దాని వంకర పోదు. అలాగే తమవ్యలోని
ఇంద్రియాలను కష్టపడి అదుపులో పెట్టినా అవి తమ విషయాలు దొరికినపుడి
పరుగునెత్తుతాయి. గాని మోక్ష మార్గానికి మరలవ్య. అందువల్ల కోరికను
జయించడం కష్టమని నిరూపిస్తూ దానిని వదలిపెట్టి వేంకటేశ్వరుని సేవిస్తే

పకాల శుభ్రంగా దినగుండ్రంతా తిరుగుతూ చేసే సందర్భంలో చిన్నమాట్లు --

పొగుడు బేసి కుక్క తోక బుద్ధం వెట్టి కిరిగిరి
చాయకెంత గట్టినాను చక్కనుండేనా
కొగుమ్మ వికారమిది కీలు కాలాలు గ్లైస్సునా
పోయిన పోకనే కాక బుద్ధి వినేనా /1-387/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. గు సొమ్మెంత ప్రయోజనానికి సంబంధించి —

చ। కొలుములు రోయు మంటి, పర కాంతలఁ గోరకు మంటి, సొప్పమున్
తలపకు మంటి, నేమనిన దాని కీ గాదు మనండు చక్కగా
వలనుకు వచ్చునే మనక వాలము బ్రద్ధలు వైచి కట్టినన్
బలవదలీదలీ కువిగ భాస్వదరీయు దలీదలీ హాలీ!

అనేది కందుకూరి రుద్రకవి 'బలవదలీ శతకం' లోని ప్రయోగం. అలాగే —

పొట్లకాయ రాయి పొడిగి త్రాటను కట్టి
లీల తోడ వంకలేక పెరుగు
కుక్క తోక గట్టి చక్కగా వచ్చునా

అని వేమన ప్రయోగం. అలాగే —

సీ. . . . . .

. . . . . .

వెదురు బద్దలు చుట్టు వేసి బిగించిన
పుక్క తోకపు వంకపీదరబోదు

తే. మంచి మాటలు నెంత బోధించి చెప్పి
మడియరండని గుణంబు విడువబోదు
మదరిళ్ళ పిప్పోలమునిడిన హృదయులకు
వేణుగోపాల భక్త సంత్రాణ శీల

అనేది వేణుగోపాల శతకంలోని ప్రయోగం. ఇంకా...

"స్మృతి తేన సమా సంవసే" త్త్వని మ్రోయ
మతి వేనులకు నేలగతమగు బుద్ధి

. . . . . .

. . . . . .

యే నాటి బ్రద్దల నెంత గట్టినను
శ్వానంబు తోక దా జిక్కిన యగునె? [1] అనేది పాల్కురికి

సోమనాథుని బసవపురాణంలోని ప్రయోగం.

---

1. 'బసవ పురాణము' సప్తమా శ్వాసము; 57వ.

భూమ్మీదపై గంసీ బూరి ముండ్లపై గంసీని...

ఆవల పెన్నేలకేమి వారసి వచ్చినాని- ప్రాణాలు మిగాడ, మళ్ళీమిగాడ సమయానగా

ప్రసవించే స్వచ్ఛమైన పెండి పెన్నేలను ఉమ్మా లాడలు కలుగదు. అలాంగే

పవిత్రమైన భక్తులను కాపాండి, అల్పుడనైన వన్న కాపాండితే గొప్పవాడైన

నీదయ తగ్గిపోదు. కాబట్టి నాంతేస్టిప్రాణము పట్టి ఇదారడు నాండా కాపాండుమని

ప్రార్థించే సందర్భంలో అన్నమయ్య...

భూమ్మీదపై గంసీ బూరి ముండ్లపై గంసీని
-ఆవల పెన్నేలకేమి వారసి వచ్చినాని
పావనుల పటుగాచి పాపధ్వంజమైన నన్ను
గావగావే కృపకును గడు మన్నించినా /ప-12/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను కన్పించి ప్రయోగించాడు.

పెద్ద తెరువుండగాను పెడగంతలు వీసుక

పొద్దువోక యడవ్రలు బుంగుడయ్యేరు:- కొందరు మానవులు మంచి

రాచ బాట ఉండగా కళ్ళకు పెద్దగంతలు కట్టుకొని పొద్దుపోక అడవ్రుల్లో

పడి తిరుగుతుంటారు. భూశ్వం భృగు మహర్షి త్రిమూర్తులను పరీక్షించి

సత్త్వ గుణ సంపన్నుడు హరి అని లోకానికి చాటాడు. అలాగే జగన్నివాస

పురాణాంతైన భారత రామాయణ భాగవతాలు కూడా ప్రతిష్ఠ

గురించే చెబుతున్నా నేటి పెద్దలు మాత్రం దైవం ఎవరో దండం గుడిపాడం

ఇంకా వెదుకుతూనే పున్నారు పనికే సలదగ్గరలో అన్నమయ్య -

పెద్ద తెరు పుండగాను పెడగులతలు దీసుక

పొద్దు వోక యడపలు బుంగుడయ్యీరు

తొల్లిటి పెద్ద తెంబిరి దొడ్డ వాడు మేనియుంటా

ఎల్లదె భారత రామాయణ భాగవతములు

ఇల్లిలె నేటి పెద్దలు యెవ్వగో దైవములంటా

వెల్ల విరిగా నింకా వెదకేరు [3-363]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను కల్పించి ప్రయోగించాడు.

భక్తించు పండ్లకు బ్రాణమీ దగునా:- మోక్షం పొందడానికి యోగ్యమైన

ప్రాణాన్ని తినే పండ్లకోసం ధారపోయడం తగదు. కనుక ఉత్తమమైన

మానవ జన్మను పొందినవాడు వేంకటేశ్వరుని భక్తుడై అక్షయమైన

మోక్షాన్ని పొందటానికి ప్రయత్నించాలి గాని తుచ్ఛమైన వాటిని

ఇష్టపడరాదని హితవు చెబుతూ అన్నమయ్య -

అక్షయబుంధుగు మోక్షమందుటే తగుగాక
భక్షించు పండ్లకు బ్రాణమీదగునా [పా. వరిక్ష]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

భారమైన వేపమాను పాలువోసి పెంచినాను--
తీరని చేదే కాక తియ్యనుండేనా :- ఘనమైన వేపచెట్టుకు పాలుపోసి
పెంచినా అది తియ్యగా మారదు. ఇలాగే దుష్టుడైన మానవునికి
ఎన్ని హిత బోధలు చేసినా సుగుణం కుంటుంది. ఆసిద్ధమనే వాక్యంగా
ఘన్న కుక్క తోకను బుద్ధలు పెట్టి కట్టినా చక్కగా రాదని, మానవునికి
మంచి బుద్ధి జన్మతోనే రావాలిగాని ప్రయత్నపూర్వకంగా రాదని
చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

భారమైన వేపమాను పాలునోసి పెంచినాను
తీగని చేదే కాక తియ్యనుండేనా

పాయదీసి కుక్క తోక బుద్ధలు వెట్టి బిగిసి
చాయకెంత గట్టినాను చక్కనుండేనా
కాయపు వికారమిది కలకాలము డెప్పినా
పోయిన పోకలే కాక బుద్ధి వినేనా [1-287]

అనే సంకీర్తనంలో శ్రీ సామెతను ప్రయోగించాడు. గొ కవులన్నే నేమన

వేము పాలు బోసి వేయ్యేండ్లు బెరుగిన
చేదు విడుచి తీపి యెరుగదనంబు
నోరు గుణము విడుచి యుచితజ్ఞుడగు నెట్లు

అనే పద్యంలో చెప్పాడు.

వేప చెట్టు మొదలు విరిగేనె బగుళాంబ
పెంచినంత చేదు విడునె సుమ్ము
దొడ్డ మాటలాడి దుష్టమతి కొక మంచి
తెలియ జెప్పగలమె తెలుగు బిడ్డ

అనేది నార్ల చిరంజీవి ప్రయోగం.[1] అలాగే -

కుమతికిం జెప్పవింతము దోసమగుదలంచుమీ
డులమె బలియమగాని మేలే గలుగ బోదు
వేప మొక్కకు డొక్కరవేసి పాలు
పోసి పెంచిన దిక్తత పోవ నొక్కో

అనేది అద్దేపల్లి విద్యావతిగారి ప్రయోగం.[2]

---

1. 'తెలుగు పూట' పుట; 27.
2. 'సూక్తి సుధ' (నీతి శతకం) పుట; 12 పద్య; 56.

ఇంకా—

గీ॥ గొప్ప నీతులెన్ని కోరి బోధించిన
పిలుచు మంత్రి తనము గొంచే బోడు;
వివశులైన పౌనకము బాసి పెంచిన
వేప -చెట్టు -చేదు విడుచు నొక్కో

అనేది శ్రీ పింజల సుబ్రహ్మణ్య కవి ప్రయోగం.[1]

మక్కువ నింతల నమ్మిన మయులైనను గోడికి
తెక్కలు దప్పగ బాయ్వేది తిప్పలు పెంటుచే :- ధృవ్యత తమ్మినవ సదాగ్రహం
దగ్గరే ఉండగా వాటిని వదలిపెట్టి కోడి పెంట దిబ్బలలో ఆహారం కోసం
గెలికే విధంగా మూర్ఖుడు ఎట్ట ఎదుటనే శ్రీ వేంకటేశ్వరుడుండగా
చూడలేక అనుమానిస్తాడు. అదృష్ట హీనులు ఇహలోక సుఖాలకై
ప్రాకులాడుతారే కాని పురుషోత్తముని ధ్యానించ నేర్వరనే సందర్భంలో
అన్నమయ్య —

యిక్కడ శ్రీ వేంకటేశుడెదుటనే ధ్రువుగాను
అక్కటా మూఢునకెందునమానమే

---

1. 'సుభాషిత రత్నాకరము' పుట; సంఖ్య;

మాక్కువనిండాం నమ్మిత మగ్గువమైనా గోడికి
తెక్కులా దవ్వా బాయ్యేది తిప్పపెలుటంతే /౫-౩౭/

-అనే సంకీర్తనలో -శ్రీ -సామెతను ప్రయోగించాడు.

మంద మతివాడు యెండమావ్లను చెరువులంటా అందునిందు దిరిగినట్లు :-

మందబుద్ధివాడు ఎండమావ్లను -చూసి -చెరువ్లని భ్రమపడుతూ
అక్కడు ఇక్కడ తిరిగిన విధంగా కనిపించే వెంగుడాశా మేఁకోగే వాగేనని
ఎక్కడైనా సుఖపడవచ్చు నంటా మాంసవ్లు పడరాసి బాధ్లు పడుతున్నాగని
-చెబుతూ అన్నమయ్య ---

యిందరును వోతులంటా యెంద్దైనా సుఖినుంటా
పొందలేని బాధ్లు బాగలేము
మంద మతి వాడు యెండ మావ్లు -చెరువ్లంటా
అందు నిందు దిరిగినట్లా హాహాసేము /౫-౭౪/

అనే సంకీర్తనలో -శ్రీ -సామెతను ప్రయోగించాడు.

మొదటుండ గొనలను మోచినీళ్ళు వోయనేల :- అన్నమయ్యకు శ్రీవేంకటేశ్వరుడే
పరమ దైవం. అన్నమయ్య దృష్టిలో సకల దేవతలను మూలం శ్రీవేంకటేశ్వరుడే.

చెట్టు మొదట్లో చుట్టూ బండ చేసి నీళ్లు పోస్తే వేళ్ళ ద్వారా పీల్చబడి నీరు చెట్టు కొనల వరకు సరఫరా అవ్వగలదని. కొని మొదలుగడ్డ గల నీటిని చెట్టుపైకి మోసుకొని పోయి కొమ్మలపై చల్లగలగడం అన్నట్లనగ, అసవాసం కూడా. అలాగే చెట్టు మొదలు వంటి వేంకటేశ్వరుడు మనసులో వుండగా ఇతర దైవాలకోసం వెతకడం వ్యర్థమని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

మొదలుండగ గొనలను మోచు నీళ్ళ వోగునేలా
యెదలో నీవుండగ నితరము నేలా /1-466/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. తద్వారా దేవతా సార్వభౌముడైన శ్రీనివాసుడు మనసులో వుంటే తెలిగుల పెలుపలి వేల్పులను ఆరాధించడం చెట్టు మొదటిని వదిలిపెట్టి కొనలకు నీళ్లు పోయడం వలె నిరర్థకమని తెలియజేశాడు. ఇంకా, 'అన్ని మంత్రములు యిందే ఆవహించెను, వెన్నతో నాకు గలిగే వేంకటేశు మంత్రము' అంటూ తలించిన అన్నమయ్య క్రతువులు, కర్మము కీనని, తల్లిదండ్రులకు గొప్ప సంశ్లేష్టనిచ్చేవాడు వంగేనని, అన్ని శ్రమల సారం హరేనని, అతనిసేవే ఇన్నిటికీ ఫలమని చెబుతూ —

గొరబై మొదలుండగ గొనలకు నీరేల
దొరదైవమితడే తుదగల ఫలము /2-40/

అనే సంకీర్తనలు కూడా ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి —

. . . . . .

నెలే నంకురించు ప్రానికి నీరు మాసి
నెలవట్టి కొంటికి నీగెత్తినట్లు,
గుతిలుడై గ్రోతి నాగులు గ్రుంస్రుముండి
ప్రతిమ నాగులకును బాల్వాగునట్లు

. . . . . .

గన్నన భక్తుండు నీవ యన్నగిని
భావించి మిక్కిలి భడియింపవలగు
భక్తుని గొబుచుట భవ్య గొట్టుటనుచు
భక్తి తానే ప్రొద్దు భడియుపు నలయు.[1]

అనేది పొల్కురికి సోమనాథుని ప్రయోగం.

వెన్నవట్టుక నెయ్యి వెదకేరు :- వెన్నము అరచేతిలో పెట్టుకొని నెయ్యి కోసం వెదకినట్లు

---

1. 'పండితారాధ్య చరిత్ర' దీక్షా-పుట : 50 :

కొందగు శ్రేష్ఠనిని తమ ఎదుటనే పెట్టుకొని ఎక్కడెక్కడో వెతుకుతూంటారని
చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య ---

ఇచ్చోట నొరి భాగ్యమంతే కాక
వెచ్చపై వెన్నవట్టుక వెల్లి వెదకేరు /2-3/

అనే సంకీర్తనలో శరీరాన్ని ఉపమేయంగా ప్రయోగించాడు. ఇంకా ---

వెదక నేటికి నేను వెన్న చేతఁ బట్టుకొని
మొదలఁ గలిగితేనే మునరాఁ గలుగుఁట /2-5/

వేదములు నొటివే విసుకులు నాటివే
ఈది నూడి చదివేనటియే నేను
వేదతో వెన్న వట్టి నేయి వెదకఁ బోయిన యట్లు
దాదా తనఁ తెలివి యితరుల నడిగేను /2-6/

వెన్న చేతఁ బట్టి నేయి వెదకనేలా
యిన్నిటా నెంచి చూచితే నిదియే వివేకము /3-18/

వెన్న చేతఁ బట్టి నేయి వెదకఁ గనీఁకనేల
నిన్నులోన నెంచుకొని నిజమేదో యనవేల /3-43/

వెన్న వట్టుక నేఁబు వెదకనేలా మఱిగము —
నెన్ని వలసినను దమయే వెంటివే కావా /1-వెంక/

—అనేవి అన్నమయ్య అధ్యాత్మిక సంకీర్తనల్లోని నిశిత స్వయంభాగాలు. ఇలాంటి —

అన్నకాంతాతాసక్తుడైన శ్రీపతి ధ్యానంలో గడుపుతూనే వాంఛిత ఫలానికోసం
సుళ్ళ కలుగజేసుకొని వేంకటేశా! నీవు గొడుగులా నిమ్మలానో గరిసెనుండా
చుట్టూనుంటూ తొందరలందే ఉడియాంతలాతో చాలా పొగ్గులేచ్చావయ్యా. సరసులాడే
నీ భార్య పద్మినితి దగ్గరే భృంగడగా పొగుగాంమెతో నిగుకు పొందుచూస్తేవయ్యా.
చూడబోతే నీలోని వేర్పరితన మెలాంటిదో గాని వెన్నపట్టుకోని నేఁబుకోసం
వెదకుతున్నావని తెలియచెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య -

అందువంక నేమి గద్దో అదియు జూచేనుటా
సందడి నడియాటలు జూలా బొరనేవ

సరసములాడే నూపె సంగడినే వుండు గాను
పొరుగాపెతో నేల పొందుసేసేవ
సరవితో నీవొల్లి దొరతన మెట్టినో
నిరతి వెన్న వట్టుక నేయి వెదకేవ /22-422/

అనే సంకీర్తనలో ఈ-సామెతను ప్రయోగించాడు.

వెన్న చేత బట్టుకొని వేడనేగే నేతికి
కన్ను చూపుల నాతని గంసగమ్మ నేగవా [24-47]

నన్ను నేల లడిగేగే నాటి నేటి సుద్దులు
అన్నియును నడుగగే తానెరి
పన్నిన వారిద్దరికీ స్నేహమేగే నాగం
వెన్న చేత బట్టుకొని వేడనేగే నెల్లు [25-337]

అన్నిటికి నోప్పుదాను తీరుదాన నేను
వెన్న వట్టుకొని నెల్లు వెదకగదగునా [24-548]

వెన్న చేతబట్టే నేయి వెదకనే డాగగాక
నన్ను నీవు గూడుండగ నవ్వకుండేనా
ఇచ్చిటాను శ్రీ వేంకటేశ నీకు నాకు నొక్క
పన్నుగడ దైవమిచ్చె పట్టి సేసేనా [25-427]

వెన్న వట్టుకొని నేయి వెదకనేల
కన్నప్పుడే రమణిని గాగిలించుకొనవే [27-67]

ఏనేది అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని విశేష స్వభావము. అలాగే వేమన కూడా ఈ సామెత్తను --

' కరములందు తమగు సగంధగుని బట్టి
తీర్థములకు బోదు తిరుగు చుండు
వెన్న బట్టి నెయ్యి వెదకిన చందంబు '

' వెన్న చేత బట్టి విదగంబు నేయుచు
భ్రుతము గోరునట్టి యుతని భంగి
తాను దైవమగ్గు దైవంబు గలదను '

అనే పద్యాల్లో ఉపయోగించాడు. అలాగే --

తే. వెన్న గలిగియు నేతికి వెదకినట్లు
పరుల గలుతురు మీ మనా త్మేశుగ లేక
మదరిప్ర విషోలమునిగిన వల్లదయ లోల
వేణు గోపాల భక్త సంత్రాణ శీల

అనేది వేణు గోపాల శతకంలోని ప్రయోగం.

అలాగే ---

ఉ॥ వెన్న కరంబునం గలుగ వెల్లిగ నేతికి నేగినట్లు లో
నన్నెల కొన్న వెన్నని గనంగ నపేక్ష గలుగంత లేకయూ
పన్నత నన్యులం గొనిచి పందగ గుండన జ్ఞాన దృష్టి చా
నన్నతి నాశ్రయించు గురి మనసా వాని పొందమ్ము లాశ్రయించుమా

అనేటి వేరిసేవే ముక్తి దాయకమని బోధించే తెలుగుపుల్లి యాచకాల గాయకుడు

కృత మానస బుధ శతకంలోని స్వయోగం. ఈ శతకాన్ని కవి 'మానస రాజయోగ సంధాయక' మని అంటాడు. అలాగే ...

సీ॥ మాయొక్కసొమ్ము గ్రామంబు నిమ్మన లేదు
కొంపలు గొల్పింప కూడ దంటి
గరి హాయాదులు మేముగొన్నిం పగ లేదు
గోవధ మాన్పించి బ్రోవ్మ మంటి
మాకు మిమ్ములను సామాజ్య మిమ్మన లేదు
జనులము దోసింప జనదటంటి
స్వామి మాకొఱకేమి కామింప గా లేదు
క్షితి లోన బ్రజల రక్షింప్ర మంటి

తే. డాలుగి నీపద సేవలు జేయు మూర్ఖు
వేఱె కొనికె వేటికి వెన్న గుఱుగ
నవనం నేటికి నేతికి నలగనాల్ప
నైరి వగ గంపం సింహోత్ప నాగ సీమనా

అనేది గోగులపోటి కుంగ్గనాథుని సింహోత్ప నాగసీమల శాంతగుణాల్ని స్ఫురింపజేసే ప్రయోగం.

ఇంకా ఈ సామెత స్ఫురించడానికి సందర్భించిన-

ప. కన్న తల్లి నీవ్ర నాసాలు గుఱుగ -గాసి చెందతేనమ్మ

అ.ప. వెన్న యుండ నేతి కెవ్వరైన వెసన బడుదురా త్రైప్పగ సుగుణి

అనేది త్యాగరాజు కృతిలోని ప్రయోగం. -అలాగే - .

కం. పన్నగ పతి భూషణ మా
సన్నుత పదసేవ గలుగ సద్గతికై మా
కన్న మత మరయ నేటికి
వెన్న గుఱుగ నెయ్యి వెదకు వేదులు గలఁడే

అనేది ప్రౌఢకవి మల్లన రుక్మాంగద చరిత్రలోని ప్రయోగం.

వేలెడు దీపమునమ్మి వెడఁగు డ్రోకటే బాసి

పాలిమి నొక్క నరుఁడు పొదలఁ గానుఁ - గాలికి ఱంపోడు నేవెడంత

దీపాన్ని నమ్మి కొరు చీకట్లను తొలగించుకుని మరొకరు సాగే మానవుడు
అదే విశ్వాసంతో తన ఆత్మగా వేంకటేశ్వరుడు దేవీప్ప మానవుడు
వెలుగొందుతుంటే అతనిని కొలిచి తరించవచ్చా అంటూ అన్నమయ్య --

నీవెరుగు దీపము నమ్మి వెరుగు గ్రోకటి గాసి
పోవిమి నొక్క నరుడు పొదలగ గాను
ఆనించి శ్రీ వేంకటేశు డాత్మలో వెలుగగ గాను
మేలి మాతని గొలిచి మెరయుగ వలదా //-4గా//

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

వేపమాకిని చేదు విడువక వుండేది
యే పొద్దు సహజమే యొంతైనాను:- ఎప్పుడూ చేదు విడువకుండా
వుండేది వేపచెట్టుకి సహజమైన దుర్గుణం. అలాగే పెద్దపుట్టలు
లంపటంలో పడి వుండే మానవుడు చపలచిత్తుడు కావడమూ సహజమే
కనుక మన్నించి నీవే అతనిని మంచి దారిలో నడిపించాలని వేంకటేశ్వరుని
కోరే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

ఎన్నడు మంచివాడ నయ్యేను నేను
నమ్మ నీవే మన్నించి నడుపవే దయివమా

మేఘమాలనికిని చేరు విడువక వుండేది

గమే పొద్దు సపండుమే గొంతైనాను

పొడు శృంగాలంపడువాన బరగి వుండేటి నేను

దాసుడు దుర్గుణి నెరుటు సపండుమే /3.87/

అనే సంకీర్తనలు -తీ సామెతను ప్రయోగించారు.

సిరులా జింతామణిచందము చేతిలోనుండగా

సరిగాడు బూస మెచ్చగనదేమిటికి :- సంసరనంటే గుణాతీతుడు సుం

చేతిలోనే వుండగా సునికిరాని, ప్రయోజనము లేని గాండ్రు వుంటారు,

మొద్దుకు సవసరం లేదు. -అలాగే వారి భక్తి యొక్కటే మనసులో నిండివుండగా

ఇతరోపాయాలతోటి (ఇతర దేవతలతోటి సంబంధం కొరకే) పనులు

అక్కరలేదని చెప్పే సందర్భంలో -అన్నమయ్య ---

వారి భక్తి యొక్కటే -రత్నాలు నుండగా

పరయుక్తి లెంచేటి పనులేలా

సిరులా జింతామణిచందము -చేతిలోనుండగా

సరిగాడు బూస మెచ్చగనదేమిటికి /3.187/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. తద్వారా (శ్రీ) సతి

చింతామణి వంటి వాడని, ఇతడ దేవతలను గాని స్మరించి వంటి వాడని స్పష్టం చేశాడు.

సిగులనే లేటి వాడు చెప్పినట్టు సేయక
విరసాలు బుట్టకు వేరే సేయు దగునా ... పరమపురుషుడే పలికించే ప్రబంధమన్న చెప్పినట్టు కాకుండా స్వతంత్రించడని సేవకులు వేరే విధంగా స్మరించడం తగదు. అలాగే కలియుగాన్ని పాలిస్తున్న వాడు వేంకటేశ్వరుడు (కనక వేంకటు నాయకుడు) శ్రీ లంకలలో పుట్టడం అతని సమగ్రతలో వేంకటేశ్వరుని అవగ్రహాల వల్ల ప్రాప్తమయిన జీవన్ముక్తి సంబంధమైన మనుగడ కాదని పరాన్ని సాధించే ప్రయత్నం చేయడం ద్రోహమన్న తుందుటూ అన్నమయ్య. ...

వాని నీవ్ర ప్రపంచమందు బుట్టించితి మమ్ము
పరమునే సాధించేది బటద్రోహమవ్వ గాందో
సిగుల నేలేటి వాడు చెప్పినట్టు సేయక
విరసాలు బుట్టకు వేరే సేయ దగునా /3-2/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా ద్వైవేచ్ఛ నతిక్రమించి మోక్షానికి పాటుపడటం అపరాధమని తెలిగుడ్డే సాడు.

పొంగగానో పడుతేక పెగల్లో పడినట్లు //లం.పం.//

సేవింపరు పెంమారుచే దేవ్వని మద్దుగం బాల్లాక

వాపిరి బులుసులు చేదులు వదెనని కొనునట్లు // 3రజ.//

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

సోగియునా మఱిగిను మొచ్చుకొఱ బండు వెన్నెలలు

పగవాని వలెనె లోపల దాగుగాక :— దొంగ పండు వెన్నెలకు పరవశించ

కుండా పగవాడిలాగా లోపల దాగుకొన్న విధంగా అధికుడైన గోవిందుని

తలచే బుద్ధి కొందరికే-గాని గ్రుడ్డిరికే కలుగదంటూ అన్నమయ్య . .

శ్రీ వేంకటపతి యొస్సగడె చెప్పగ డొగములు కల్లను

దైవము నాత్రుమ లోపలి ధన మనగా పినిగను

సేవింపరు పొమగులే దేవ్వని మద్దుగం బాల్లాక

వాపిరి బులుసులు చేదులు వదెనని కొనునట్లు // 3రజ.//

సొగసుచూచి మేనసొగసు మురిపెమున బొగడు వెన్నలాడు
పురివాని నవనవ లీలలు దలంపుగ గంక

దక్కినాని వేదకును తరమగునని స్తుపతడు
గక్కిన గొప్పతనమే డేగుగంక
వెక్కసంగైన గోపిందుని దలఁపు బుట్టి
తక్కిన పనులకెల్లఁ దలపేలు కలుగు /1-264/

అనే సంకీర్తనలో శశిముఖమెతను ప్రయోగించి తద్భిన్నమైన వేంకటేశ్వరుడు సగుణ

వెన్నలాంటివాడు కాబట్టి అతనిని చేరి కొలిచి సుఖించినవారు అజ్ఞానమనే చీకటిలో సంచరించే దొంగలని స్మరింపచేశాడు. 'కొన్నన్న దాచ్మన్న మెచ్చే కళ్ళకు కోమలుల సొరెక్కనా' అని గురజాడ ముగ్ధల సగాలుగాంచని స్మరించగ.

పోగుము దొక్కకు మన్న యే చీతినే ననేవాడు --
చాయకు రాకున్న నేమి సేయవచ్చును:-- మలాన్ని తొక్కవద్దంటే మూర్ఖుడు
దాచ్చే తింటానంటే ఏమీ చేయలేం. కనుక మూర్ఖుని దానికి వేవడగ శ్రీనివాసునికి
తప్ప ఇతరులకు స్వాధ్యంకాదని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య ....

పోయము దొక్కకు మన్న యే చీతినే ననే వాడు
చాయకు రాకున్న నేమి సేయ వచ్చును
మాయల పేంకటపతి మచ్చు చిల్లనాయాత్మ
పాయక యాతనిఁ జేరి భయమెల్లఁ బోయ /1--207/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

తె. 14. సాతగమ్మెనని :--

ఉగాచరా పదుపమ్మ లాంహాళ్ళ గొళికలనెల్ల

యెంచినా పసిడి గావించుగాక : -- పదుపసేని నిద్ర సామమ్మ పటాపంచలాయె

చూడమండాసే దానిని బంగారంగగా మారుస్తుంది. అంతాడే స్వరూపమాతుని

ధర్మాలు నిలుపుటని సదాస్మరణాంతే మాని సంపదాలమ్మ ఎంతవాడ్కి స్వరూపమాతుడు

మీకు తోడుగా వ్యాడని సంకే సంపదలు ఉన్నచోట్ల - -

ఉంచరా బదుపమ్మ లాంహాళ్ళ గొళికలనెల్ల

యెంచినా పసిడి గావించుగాక

నించివిన్నాతు మఁజింతించువారి పాతకాలు

మిణుచనిచ్చేనా మీతే మెరయింతుగాక [2-168]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పొగలో పడలేక సెగలో పడినట్లు [లో.సా]

అందరు నెరిగియు యితరుల జెందురున్న త శ్రేయము -

నగదక శేరున తగుళ్ళల నందుకొనిన యట్లు [1-362]

చాల ఎత్తైన పర్వతాన్ని అందుకోలేక చెట్లనందుకొన్నట్టు చక్కగా తాను

చేసిన శ్రమాజీవి, చెల్లించిన మొక్కుబడి స్వీకరించే శ్రద్ధాసక్తులతో శ్రద్ధాసక్తులతో
కొందరు చిన్న చిన్న దేవతలు వొచ్చేశారున్నారు. పొలములు వేసినప్పుడు
ఒక్కడే డుగాలము దైవమని, ఆత్మలోని ధనమనే తెలుసుకోలేక పోతున్నారని
చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య ---

పొందుగ తత్తమతత్తము సేసిన శ్రమాజీవి మొక్కుబడి గైకొనును /వన/
అందముగా బుద్ధిపోన్నమువాడాతడే కలడనిగాను
అందగు నెరిగియు యితరులు డెందుదురున్నత శ్లోకము
నందక చేరిన తగున్నలు నందుకొనినయట్లు /1-362/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

అటుగన తాబట్టిన వ్రతమూడగ నన్న మతము చేపట్టినను –
నటనల నెందును బాణదక జోవ్రడు నడుమనె మోగుడ్డినట్లు :– భక్తుడు
తాను చేపట్టిన నోమునుడగా ఇతర మతం చేపడితే ఇహానికి పరానికి
కాకుండా పోతాడు కాబట్టి నిశ్చల భక్తితో వేంకటపతి బాధ దాక్షిణ్యం చేస్తే
అతని కృపకు పాత్రుడు కాకుండా పోతాడా అని విశ్వాసంతో పలికే
సందర్భంలో అన్నమయ్య –

ఉపయోగించి రాసిన భక్తి పెద్దలు :- ఎంతో మహాత్ములైనా భక్తి మార్గమే.

ఈ సామెత లోక వ్యవహారంలో చాలా ప్రసిద్ధమయింది. మానవుడు దీనుడై భగవంతుడికి మొక్కక పోవడమే లోపంకాని, చేతులు జోడించి శరణంటే వేంకటేశ్వరుడు తప్పక కాపాడుతాడు. శరణాగతి అనే భక్తి మార్గం మని మరెన్ని పుణ్యాలు చేసినా అవన్నీ ఉడుతలో కాచిన వెన్నెలలాగా వ్యర్థం అవ్వతాయి. అందువల్లనే మానవుడి మోక్ష సాధనకు భక్తి వినా మార్గం లేదని భాగవతులు చెబుతుంటారు. ఈని శంకరులు కూడా 'భక్తి లేకా భవర్ణవ నౌకా' అని వ్రాశారు. అంటే భక్తి ఒక్కటే భవసాగర తరణం చేయించే నౌక అని భావం. కనుక ఎక్కువ భక్తి తప్ప ఇతరమైన ఏ ఉపాయాల చేతనూ భగవంతుడు వశం కాడని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

చేత మొక్కితే జాలు శ్రీ వేంకటేశుడు గాచు
కాతరాన సేవింగవని కడమే కాని
యీతల నిదిమాని మగెన్ని భక్తాలు సేసినా
నీతి నడవిగాసిన దిత్తే వెన్నెలసుగదే [1-164]

అనే సంకీర్తనలో తన సామెతను ప్రయోగించాడు. ఇంకా—

ఇంత గాల మాయను ఎరడనున్నాగా వీరు
వింతలై గుడవిగాసే నెన్నెలాయ బ్రదుకు [3-344]

ఊడితిరా బాబు రూపాలన్ని యోనులఁ బుట్టి
తోడనె బ్రహ్మాదులనే దొగవెదుఁగా
డూడఁబు మెచ్చుతేరు చాలువన్న వాగు తేగు
వేడుక నడవిగాసే వెన్నెలాయ బ్రదుకు [2-6]

హరిఁ గొలువని కొలుపులు మఱి యడవిఁ గాసిన వెన్నెలలు
గరిమల నచ్యుతునినని కథయి భువిఁ గడు స్థానములు
. . . . . .
. . . . . [2-235]

ఉరుకుల పెన్నెలా తాండి నాగరికుల
ఱడి తొరకుల సరితొరసుమములు
నాథ తాసగిన పాలసాల్పక గుణవరుల
బడి బడి దిరిగిన బంధనములు [1-24]

సోగరు కాలంబడనికి గతియు నెన్నెల రగతొని
శ్రీయుతోరురు చదుడి నగుల నవాయు బిడి తెరుక [1-184]

నాడలు దెట్టిన సొమ్ములాగి దనకు గానరా —
వడపి గాసిన వెన్నెలని కన్నులకును
. . . . . .
. . . . . [1-484]

అనేని ఈ సామెతకు సంబంధించి అన్నమయ్య ఇతర ప్రయోగాలు. అలాగే —

ఈవలి మోమైన నవ్వ అడవి గాసే వెన్నెల
తనివి యాతని నెంత దడవ్వ సాదించేనే [23-187]

అని పెద తిరుమలయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని ప్రయోగం. అలాగే —

'పడతిరో నా యౌవనము - ప్రాణవిభుపై మోహము
అడవికి గాచిన వెన్నెల యాయెనయ్యయ్యో ఏమి సేతునమ్మలాగా'

అనేది తరిగొండ వెంగమాంబ శివనామస్మరణాత్మని స్వగోత్ర.[1]

అలాగే —

చ॥ వెనిమనసొంద యుక్తవయస్క సత్ప్రేమముతో సుఖసేవ లొసంగినన్
దలకొని వానినియ్యకొను దాతయు సన్నిధి గాదగాయు వె
న్నెల క్రియ నిత్తనోయి భుగభోపతికిన్ బనగుబు గన్నె దొ
ర్వలము పదాక్రమంబు వెఱసంతని యయ్యిది యాంగ్ల గ్రంథమే

అనేది అభినవదండి కేతన ప్రయోగం.[2] ఇంకా —

'అడవి గాచిన వెన్నెలాయెగా యీనేయి వగకాడు రాని నా సొగసెల్ల
చాలనున్నని కొండ చందమునా యుయ్యాలసిడు గాకట్టి నాసగసమెల్ల
భానుడు బోడమని వగలాయెగా నేడు ప్రాణేశు రాని నా ప్రాయమెల్ల
డుల జోతములు లేని కొలకులు నాయెగా చెలికాడు రానినా చేమి యెల్ల'

అని మల్లికార్జున శతకంలోని ప్రయోగం. అలాగే —

---

1. 'తరిగొండ వెంగమాంబ కృతులు - సవిమర్శక పరిశీలనము' పుట: 381.
2. 'దశకుమార చరిత్ర' ద్వాదశీ. పద్య : 54.

కమలాక్షి యడవిలో గాయు వెన్నెల తీరి నాతడు సరసము టాడడొయె
గూరిమి వాయొద్ద గూర్చున్న యప్పుడైన నిందని నాకొక్క ముద్దిగ్గుడాగు
బుడతినే రమ్మని పిలిమాటినప్పుడైన నగరు గుగ్గుమ్మి మేనాదడాగు
నోగాథానామటెగాసి యబాషింగని గొప్పుడైన ప్రేమించి నవ్వుచాలడాగు
అనేది తాడిమళ్ల రాజు గోపెలు శతకంలోని స్వయోపగం.

మేక పిల్లను శనంకలో బెట్టుకొని శ్రీగణపతి నెగిరినట్లు [అ.సా]
అరుతలింగము గట్టి యదినమ్మి జాలక పరువతమేగినట్లు [అ.సా]
ముడుళ్ళు కొంగున గట్టి మూలమూలలు వెదకే వెడమతి [అ.సా]
మేక పిల్లను జంకు బెట్టుక నూతనగయు గొల్లని లీతి [అ.సా]:- మేడలో
లింగాన్ని కట్టుకొని దానిని నమ్మక శ్రీశైలాది పుణ్యక్షేత్రాలు బ్రాకే భక్తుని విధంగా,
మేక పిల్లను చంకలో పెట్టుకొని దానికోసం బావిలో వెదకే గొల్లవాడివలే,
మొక్క కొంగున కట్టి ఎక్కడ పెట్టానా అని స్మృతిమూల వెదకే మతిలేని
వాడనయ్యాను.. అంటిపెట్టుకొని వేంకటేశ్వరుడు మనసులోనే ఫ్రంటే
చూడకుండా మంద బుద్ధి గలవాడనయ్యానని ఆవేదన చెందే సందర్భంలో
అన్నమయ్య –

అరుత లింగము గట్టి యదినమ్మి జాలక
పరువత మేగిన బత్తుడవైతి

సరుస మేక పిల్లం డొగకం బెట్టుక నూరీడ.

నగయు గొల్లని రీతిన జ్ఞానం బైరి

ముడుస్సు కొగునం గట్టి మూలమూలాం నెదకే--

నెడమంచి నైనే వెర్రుడ నైరి

విడువ కీక్కడ శ్రీ మోక్ష మేశ్వరుగూరుగడ

పొడగానక మందబుద్ధి నేనైరి [1-17]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతలను వరుసగా ప్రయోగించాడు. ఈ సామెతలను వేమన -

'ఉరుత లింగముంచి యదియును డొంక
పర్వతమున కేగు పొమరుగుడు
ముక్తి గాన నసుని మూఢాత్ముడగు గాక'

'మనసు లోని ముక్తి మరియొక్క చోటను
వెదుక బోవ్వవాడు వెర్రివాడు
గొర్రి డొంక బెట్టి గొల్ల వెదకు రీతి'

'మేక బహుబెట్టె మొలగుచు మగదలా
భ్రమసి తిరుగు గొల్ల సగిది గాక
దైవమెగుగక పెర దైవతములు గట్టు'

అనే సుద్దులాగా ప్రగ్గొడగినాడాడు. [గ్రంథే..

'ఉత్త్మదాగియున్న యారాధ్యు డెలియక
దేవ! దేవ! యుంచు, టిగుగ నలగు
చుంచ మేక మఱచి డిగమేల తిరుగుట' [1]

అని నీతి ముక్తావళి లోని ప్రగ్గోడగు.

ఏనుగు మింగిన వెలగపండువలె [లో.సా]

అతినేమసు దిన్న వెలగ సంటి బేసము వనెనే [అ.వె]:- కొబ్బరికాయ లోనికి
నీరు వచ్చి చేరిన విధంగా రాగములేమి తెలియకుండా తనంతట తానే
వచ్చి చేరుతుందని, పోవలసిన కాలం దాపురించినప్పుడు సంపద ఏనుగు
మింగిన వెలగపండులోని గుజ్జులాగా మాయమైపోతుంది. ఈ లాభనష్టాలు
ఎవరి మాయలో ఆ భగవంతుని చింతించడమే మానవుల కర్తవ్యమనే
సందర్భంలో అన్నమయ్య —

---

1. 'నీతి ముక్తావళి' భుతు; తె.

అలనాటి కరుపట్ల గలుగుకు నీగు నాచ్చిన గుణ్ణు
తేలుచి గొగలు మోలు తన్ను దానే నాచ్చు గే
లీని నేమరు దిన్న వెలుగసుంతే చేసము -
నలెనే బోగలు నేల్ల వడీ దానే బుట్టగే (౫-౫౧)

అనే సలక్షణాలు గల సామెత ప్రయోగించాడు. ఇదే భావాన్ని సుమతీ శతకకర్త -

సిరిదా వచ్చిన వచ్చును
సగళమ్ము గా నాసికేళ సలిలము భంగిన్
సిరిదా బోయిన బోన్నను
కరిమ్రింగిన వెలగపండు కరణిని సుమతీ

అనే పద్యంలో చెప్పాడు. అలాగే -

ఆజిగామ యదా లక్ష్మీర్దారి కేళ ఫలాంబువత్
నిర్గగామ యదా లక్ష్మీర్గజ భుక్త కపిత్థవత్

అని నీతి శాస్త్రంలోని ప్రయోగం. ఇంకా ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి.

టెంకాయ నీళ్ళ వలెను సంపదా
సంకటము లేక వచ్చు

గజము తిన్న వెలగలా, ధనమేఁటా
నిజముగా బోళ్ళ రాజా'
అనేది శ్రీ రాజు శతకంలోని ప్రయోగం.[1]

అబగులప్పై బుడ్డితే నాకాయాలు దాక సుంగుపుతా: నాగి నాకొడుకా మూసుకుపోతే
అని ఉయ్యవ్వ పట్టుల్లో తగని నొప్పిగానే నిద్దగాల తెగుణాలు చూపుతూ
గుండెల్లోకి దూసుకొని పోయి నేరిస్తారు. ('ఇవాళా గ్యసాం గ్యసాంలోనో బాణా:'
అని భూగ్వ కపి ప్రయోగం) దానిని వెళ్ళి తెలియక సంపు (నాశనం దాన్ని
కనిపే చోట నిగపకాయలు, బంగి అన్నం, ఉరుపక్కలు, దిష్టి బొమ్మలనొస్తే
దిష్టి తీస్తారు. దీనినే పంపు, తోడు అంటారు) తాకిన వాణ్ణి అది
ఎండిపోయేలా చేస్తుంది. అలాగే నాని కొనసాగు వెళ్లేవాడు కనిపించి పోతాడు
కనుక ఏదైనా మొదటే తెలుసుకోవాలని మోసపోకుండా మానాలంటూ
అన్నమయ్య —

మొదలే తెలియువలె మోసపోక మానవలె
పదిలపు యోగికైనా బ్రహ్మాకైనాను

---

1. 'శ్రీ రాజు శతకము' (నీతి చంద్రిక) పుట: 18, పద్య-10.

అంగులు సైగ బడితే నాల్గగాళ్ళు గాగ సుగడునా
కలికి సతుల చనుంధ్ర కోర సుగడునా
యిలా దోడు దొక్కితేను యొగడింగగ సుగడునా
చెలులు యిగ్గడుగు చూతే చిక్కిగాన సుందుగా [3-273]

అనే సంకీర్తనలో గడి సామెతను ప్రయోగించాడు.

"చేతబడికి తాడు బొంగరు అనివ్వన పోగము గలదు. తాంత్రుడు మంత్రము చేసి, నాలుగు వీధులు కలిసే చోట నిమ్మకాయలు, అక్షతలు, బొగ్గులు, వెంట్రుకలు చుట్టు వగైరా తీసివేసిన పదార్థములు పారబోయుదురు. దానినెవ్వరైన తొక్కితే వారెండి పోవ్వ చుందురు. వారికి ఏ వైద్యమూ కుదురదు" [1]

అని పరిష్కర్త గౌరిపెద్ది రామసుబ్బశర్మగారి వ్యాఖ్యానం.

ఆకటి కొలదే ఆహారమెల్ల :- ఆకలి కొద్దే ఉన్నమన్నట్లు ప్రారబ్ధం జన్మలో తాను చేసిన పుణ్యం కొద్దే ఈ జన్మలో మేలు జరుగుతుందిగాని పడిపొర్లినా అంతకు మించి లభించదు. కాని వివరం తెలియని వెర్రి జీవుడు లాగడ తాను భద్ర పరచుకొన్నంతే కాక మొండిగా పోరాడటం దేనికని పలికే సందర్భంలో

---

1. 'అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు' సంపు-3 - పుట: 185.

అన్నమయ్య —

చెంది విత్తిన కొలదీ చేగ మొల చేటి సైగు
అంది ఈకటి కొలదే ఉహోగమెల్ల
. . . . . .
. . . . . [3-96]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఊరయు బంచదార నద్దుకే తినేబోతే
చేదరాని ముష్టి గిండి చేదేలమాను :- సహజసిద్ధంగా లోకంలో పుట్టుకతో వచ్చిన బుద్ధి పుడకలతోగాని పోదంటుంటారు. పుట్టుకతో సేన్నడిచ్చిన గుణాలు తప్పితే పండితుడికైనా ఇతర గుణాలు రావు. చెడ్డదైన ముష్టి గింజను పంచదారలో బాగా అద్దుకు తింటే మాత్రం స్వాభావికమైన తన చేదు గుణాన్నది విడిచిపెట్టదు. అలాగే వేదాంత సారంగలు చదువుట మాటి మాటికి ఎన్నిసార్లు చదివినా దుష్టుడు కోపం మానడని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

దైవము పుట్టించినట్టి తన సహజమే కాక
కోవిదునకైనా జొలి గుణమేల విడుచు

ఉరయుఁ బంచదార నద్దుక తినఁ బోతే
చేరరాని ముష్టిగిఁజి చేఁదేల మాను
సాగమైన చదువ్వఁను సాగెసాగఁ డొదివినఁ
గోరఫ్ర దుష్టునికి కోపమేల మాను [1-476]

అనే సంకీర్తనఁలో శ్రీ సామేశను ప్రయోగించాడు. 'శుద్ధాంధ్యుడు తనకనుకూల్ని అనుభవ దేవతాపానికి కోసం దుర్గుణమని, దాన్ని విడిచిపెట్టాలని చెప్పే సందర్భంలో నన్నయ —

కం. అనుపమనియమాన్వితుఁడై
యనూన దక్షిణలఁగ్రతు సహస్రంబుఁబసే
సిన వారి కంటె నక్రూ
ధనుఁడు గరంబధికుఁడండ్రు తత్త్వవిధిజ్ఞుల్ [1]

అనే ఈ పద్యాన్ని భారతాంధ్రీకరణలో ప్రయోగించి లోకానికి కోపం పనికిరాదని హితం చెప్పాడు. 'ఎంత చదువ్ర చదివి ఎన్ని విన్ననుగాని వినుడవ గుణంబు మానఁ తేడు' అని వేమన ప్రయోగం.

ఈఁడిఁ బాము గరచినట్టి వాడు దినబోతే —
జోలని వేప చేదైనా జుప్పనై తోచుఁ— పాము కరిచినవాడు తీసబోతే

---

1. 'శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతము', ఆది తృతీయా; పుట; 72, పద్య - 146.

మామూలుగా చేదుమాత్రల్ని కొంతమందికి చిగుర్లాగని (నిగుడు గుడని) చేదామ్ము చప్పగా తోస్తుంది. అలాగే సంసారపు నిండా బాగా తోడుకొన్న వాడికి భోజనమైన స్త్రీలు కూడా తిప్పగానే కనబడతారు. కనుక శ్రీ వేంకటేశ్వరుని కొలవని వాడు తెగని మాయలలో తేలాడమే సింది నేనని చెబుతూ ఉన్నమాట్లు —

ఆటాడిం బాము గరగినట్టి వాడు దినం బోలే
డ్రాటని వేఁటఁ గోడ్లైనా డొస్సన్నై తోఁచును
వీటిడై సంసారపు విషమెక్కిన వానికి
చూటాలై వేయ కాంతలు సుళుములై తోఁచును (తె-౩౬౭)

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను కల్పించి ప్రయోగించాడు.

ఆవటించి కీఁబొమ్మ అచేతనమైనా యుండినా —
ఆవేళ సూత్రధారుడాడించు :- బొమ్మలాడించేవాడు సూత్రం పట్టుకొని ప్రాణం లేని బొమ్మలను ఆడించే విధంగా జగన్నాటక సూత్రధారి అయిన వేంకటేశ్వరుడు జీవులనే బొమ్మలను విశ్వం అనే రంగస్థలం మీద ఆడిస్తుంటాడని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

శ్రీ వేంకటేశ నిన్ను జింతించక నేనుండినా .
జీవాంతరాత్ముఁడవై చేకొంటి నీవే

ఆవటించి కీలుబొమ్మ అచేతనమై యుండినా
ఆవేళ సూత్రధారుఁడొండిలుఁగఁ గనవయ్యా [2-507]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను కల్పించి ప్రయోగించి తద్వారా కీలుబొమ్మ విధంగా జ్ఞానశూన్యుడైన మానవుడు భగవంతుని ఆజ్ఞానుసారంగా మానవుని జీవాంతరాత్ముడైన శ్రీ వేంకటేశ్వరుడే దయతో కాపాడుతున్నాడనే విషయం స్పురింపజేశాడు.

ఆవలఁ దెవ్వరు లేని అడవిలోని వెన్నెల
కావిరిఁగాసె నేమి కాయకున్న నేమిరే :- వెన్నెల ఊళ్ళో కాస్తే అందంగా ఉంటుంది. అలా కాక నిర్జనారణ్యంలో వెన్నెల కాసినా కాయకపోయినా ఒకటే. అదే విధంగా శ్రీ వేంకటేశ్వరుని చేరని ధర్మాలన్నీ దారిలో వుంటే ఏమి దారి తప్పితేనేమి. కనుక ధర్మాలను భగవత్పరంచేయాలంటూ అన్నమయ్య —

ఆవల దెవ్వరు లేని అడవిలోని వెన్నెల
కావిరిఁగాసె నేమి కాయకున్న నేమిరే
శ్రీ వేంకటేశ్వరుఁ డేరని ధర్మములెల్ల
తోవలనుండె నేమి తొలఁగిన నేమిరే [1-454]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఇంటిలోనఁ గొక్కు దెచ్చి యిరుగన్నఁగ వేఁడ్కు కొనంగ

దుంటయ్యె గోడలు వడఁ దవ్వకేల మానుఁ :- గాడె కిరుని (గిన్నెలు తిని బాగా

బలిసిన) పగటి కొక్కని తెచ్చి ఇంటిలో సుఖంగా వేఁడ్కొనంగ గోడలు

కూలగ్రోయుట మానదు. ఇలాగే శ్రీ వేంకటేశ్వరుని కొలువని వాఁడు వెఱ్ఱి

వలె సంసారి అయ్యతాఁడేగాని దొరకడు తేర తేఁడు మనకే సందర్భంలో అన్నమయ్య -

యింటిలోనఁ గొక్కు దెచ్చి యిరుగఁగ వేఁడ్కొనంగ

దుంటయ్యె గోడలు వడఁ దవ్వకేలమానుఁ

గొంటరై శ్రీ వేంకటేశుఁ గొలువకుండిన వాఁడు

గొంటి సంసారవ్యఁగాక దొరయేఁటికౌను [I-476]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఇంటిలోని చీఁకటే యిట్టే తప్పక చూచితే

వెలుపునే కొంత వడికే వెలుఁగిచ్చును :- ఇంట్లో ఉలుముకున్న చీకటిని

అలాగే తప్పకుండా ఎక్కువ సేపు చూచినట్లయితే కొంత సేపటికి

వెలుతురు కనిపిస్తుంది. ఇది ప్రతి ఒక్కరి అనుభవంలోనిదే. అలాగే

ఆకాశాన్ని చూడరాని తన ఆత్మను మోహపడు తరచి శోధించుకుంటే తన

ఆత్మ కూడా ఉన్నట్టుండి కన్పిస్తుంది. కనుక మోహపడు శ్రీ వేంకటేశ్వరుని

దినదినం కొనిస్తే బ్రహ్మ పదవిని పొందుతాడని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య -

యింటిలోని చీకటే యిట్టే తప్పక మాయితే
వెంటనే కొంతవడికి మెరుగిచ్చును
అంటి కానరాని తన యాతుమ తప్పక మాయను -
కొంతే దనయాత్రమయిను గొబ్బునే గాన్పించును [1. 425]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను వాడాడు.

ఈతకు మిక్కిలి లోతా :- 1. కష్టాలను తల దిగ్గిన తర్వాత అవి ఎన్ని అయితే ఏమిటనడం ఈ సామెతకు అర్థం. ఈదడానికి సిద్ధపడ్డ తర్వాత ఇక ఎంత లోతుంటే ఏమిటని వాచ్యార్థం. 2. చేతనైన వాడికి అసాధ్యం లేదనడం అని పదబంధ పారిజాతం వ్యక్తం చేస్తుంది.

ఈతకు మిక్కిలి లోతు వేనట్లు నాయిక చేష్టలన్నీ చెల్లాయి. అంతకు మించిన సంతోషం ఇంకేమీ ఉండదు. ప్రియుని తన కేసుసన్నల్లో పెట్టుకొని స్వాధీనంలో ఉంచుకొన్న నాయికతో చెలికత్తెలు సరససల్లాపాలాడుతున్న సందర్భంలో అన్నమయ్య -

ఈతకు మిక్కిలి లోతా ఇంకా నేలే
చేత వెల్లా జెల్లెనీకు చిరునవ్వ గాదా [26-3వ]

అనే సంక్లిష్టసమాసాన్ని ప్రయోగించాడు. అలాగే ...

నిగమానేల వెలిస్న యిం తనకు లంతమొన్నదా
మగ లాంతి చనస్న జేయు వద్దనే మందమానసము /రా..౨౫/

గం తనకు మిక్కిలి లంతు యిడనేదు
బాంతి సడనే మనగం గ్రహయుమేలు నీకు /రా..౪౪/

అనేవి అన్నమయ్య ఇతర ప్రయోగాలు. అలాగే ...

ఓ! తోయిగు రాకు బోణి బలెనే మమునింగగంర విన్న భూ
నాయక నీవ్ర మమ్ము జితనంబున మాని చరించెదే ద్రణా
ప్రియముగాగ ప్రాణములం బట్టి విసర్జన సేతు మిప్పుడే
యీ యెడనీవ్ర కన్నాన మి నీతకు మిక్కిలి లాతు గబ్లదే

అనేది ప్రౌఢకవి మల్లన ప్రయోగం.[1] అలాగే —

ఓ! శోకలు హాంసయాన నను నెక్కడి కెక్కడ నుండి తెచ్చె! నా
హా! కడు దూరమిప్పుడని యక్కునం జేర్చక డింభ మాటలన్

---

1. 'రుక్మాంగద చరిత్ర', చతుర్థా - పద్య : ౭౭.

వ్యాకులం పెట్టుటలేల ? సిగపగ్గంబాగ్గ మనసుకు సొగ్గనన్నన్ ; సొగం
బేకద నీకు, మగువ; దొరకనీతగు మిక్కిలి లాభము గల్గునే

అనేది చేమకూర వేంకటపతి ప్రయోగం.[2] ఇంకా —

'అతిశయంబున లోభంబు నెంచరాదు సుమతికేదు
చాపల్యంబంటదే కీడు జగతి లేదు
గోచి పాతరకంటె కొంచెంబు మరిలేదు'

అని వేమన ప్రయోగం. ఇంకా ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి —

సీ॥ "అర్థాతురునకు గృత్యా కృత్యములు లేవు
కవి డానంబుల కెఱుగగనులి లేవు
కుక్షింభరుడు గాని కూటికి గొరగాడు
కామాతురుండగ్ని కాక్షి వీడడు
వెలి చవ్వుల్గాను కాంత వెఱవదు నిందకు
నీతకు మిక్కిలి లోతు లేదు
పాపశీలికి దయాపరత యెందును లేదు
వెల్లి వానికి సాగు వృత్తి లేదు

అని సారంగపాణి ప్రయోగం.[3]

---

1. 'విజయ విలాసం' ప్రథమా – పద్య: 102.
2. 'వేణు గోపాల శతకము' పుట: 40, పద్య: 83.

తుమ్మిరు దుబ్బాళ్ళ రీతిను వర్ణించడం :- తుమ్మిరు దుబ్బంటే నీరు సమృద్ధిగా ఉన్నచోట్ల ఎర్ర ఉన్న అర్థమిస్తాయి. తుమ్మిరు దుబ్బవలె సేను గావడం అంటే కొంగచెలె కనబడ్డట్లే ఉంటూ బాగుగ సుడటం. అంటే తీగ లాగితే డొంకంతా కదలాడుతూ సుందరంగా సూర్యకాంతాయాంధ్ర నిఘంటువు, పదబంధ సౌందర్యతగా పేర్కొన్నాడు. "తుమ్మిరు తోడ్కున్న పచ్చగడ్డిలో సేను కూడుతూ గాలివీచగా ఉండే గింజ సుడి చూడ్డానికన్నా దాన్ని నిరుద్ధమైన భూమిలో గావడమో లేక అనుకున్న దాన్నికంటే ఎక్కువ భూమిలో గావడమో జరిగిందని తుమ్మి బొడ్డెలోతులని సంకేతించగలిగాడు."

అని డా. పొన్నా లీలావతి గారు ముచ్చుమొగ్గ బ్రహ్మలాగ పేర్కొన్నారు. నిష్కర్ష నాయికపై అలిగివున్న నాయకునితో -చెలికత్తె- నీపై ప్రేమను కురిపిస్తున్న తీమె నీపై వసంతం కూడా చల్లుతోంది. ఇంకా ఎందుకు గుచ్చి చూస్తావ్. ఈరు తియ్యబోతే నేను కూడా అధికంగా వచ్చిన విధంగా బదులుకు బదులు చేయబోతే చోష్టలు ఎక్కువైనట్లుగా ఉంటుంది అని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

మాగుకు మాగు సేసితే మరికొంత యెక్కు డాయు
యీరు దియ్యఁ బోను వచ్చెనిఁకనేల నింత

చనవున జవరాలు చల్లె నీపై వసంతము
కొన చూపుల నింతేల కొచ్చి చూచేవు

వొనర నందుకు నీవు వోగుచుకో వైతిని
పెనగు లాడగ జూతే దిప్పి గట్టి మోవి [౧౧-౮౫]

అనే సంకీర్తనలో శ్రీ సామేళము ప్రయోగించాడు. అలాగే --

నేరము లెన్నగ నేను నిజములు నలికిన
వైరము తే యాగాప వలసొనతే
యీరు దీయు టేను వచ్చునిక నేలమాటలు నీ –
వారను మమ్మిక దడవను మయ్య నిభుడా [12-111]

కోరి జూచిన పగ్గద కొంగు చక్కా బెట్టుకోవే
కూరి మేము గొసరేవు కొంక కాతని
చేరు గొండి తనములు చెలిమి కత్తె వౌదువ్వ
యీరు దియ్యు టేను వచ్చు నితడు నీ మగడు [24-24]

ఈరు దియ్యు టేను వచ్చునే మనగా నెట్లన్నో
పూర కుండు టే చాలు వొద్దు సుమ్మీ బాసలు [25-324]

బెట్టి నవ్వ నీరు నిర్ల్యా చేను నచ్చునిక నేరా
గొట్టెనా వచ్చే దాటీడ కేంతే చూడు
వొట్టుక శ్రీ మోహ నేశు డొనగూడె నిప్పుడీట్ల
గొట్టు సేసినా జెన్నై నింతే చూడు [పద-తెగడ]

బీరాన నన్నూ రిట్లుగా బెదసి కేంశ్లు రేగె
దూలి పెద్దలు నాడేటి తోడ దోసమే
దారి దప్పు టిలగి తే దయ్య మైనా దోడౌనా
యీరు దియ్యు చేను వచ్చు నినియేటి కే [26-11]

ఈరు దియ్యు చేను వచ్చు నిది యేటిదీ
సాగె సాగె నిది యేడ సలగగమో యిమ్మ్మా [26-22]

మా మాట లాడు గా బో మరు ముద్ర మోవి కెక్కె
కేరడాన జూడు గా బోకెంశ్లు వెక్కె ను
తారుకాణు రాగా బో తను వెల్లా బ్బి దోచె
యీరు దియ్యు చేను వచ్చె నింతలోనే విభుడా [26-31]

గోరికొన సోకకే తీరగా గుట్టెల్ల వదనేది
యీరు దియ్యఁబేను వచ్చే నేఁడే మాఁటనే
ఆనతేరి శ్రీ వేంకటాధిప్రుఁడు నన్నుఁ గూడె
నీగుస్సనే నిండెనట నీటుఁబడి చనవాను [నగ 15]

చెప్పఁ బోతే నెన్నిఁగొన్నా రనిగిరిగిచే మాఁటఁబు
వొప్పుగ మోనము తోడ నుండు మనవే
అప్పట నుండి వింటినవె చూఁపనేమన్నా
పిప్పిగట్టే నీరు దియ్యఁబేను వచ్చెనవే [వి-260]

చేరఁదుతఱు కన్నుల చెలి నిన్నుఁ జూచితేను
మూగెఁడంత పాడవ్ర క్రు (క్రొ) మ్మడి వీడెను
యీరు దియ్యఁబేను వచ్చె నిదివో నీపై వలపు
సారె సాగె యీ పనులు చక్క బెట్టవయ్యా [తి-45వ]

చేరువనే ఘంటెని సేసా బెట్టితిని
యీరు దియ్యఁబేను వచ్చు నేలే నీవు
తారుకాణి విప్పుడేలే; తన సుద్ది చెప్పఁ డెప్పఁ
జేరమరాయని చెల్లఁ బెళ్ళే బదవే [వి-47వ]

అనేవి అన్నమయ్య ఇతర ప్రయోగాలు. అలాగే — తన సామర్థ్యం స్వయంగా తనకి సంబంధించి —

కన్నులు నిండగ వేచే కలికి నా
కన్నీటి వెన్నని మతి గగనమున్నా
వన్నెగా నీ బుద్ధి నీ కెవ్వరు చెప్పేరే నేఁ
బిన్నదాన గుణము విన్నగ జేసు నచ్చోఁ గాలమున /సం. పగిది/

అనేది పెద తిరుమలయ్య శృంగార సంవాదాత్మక సంకీర్తనలోని ప్రయోగం.

ఊరుకున్న వారి ఆడ వూరు నోపదెఱఁగవా :- సాధారణంగా లోకంలో మంచికి పోతే చెడు ఎదురైనప్పుడు 'ఊర్కే మాట అంటే దండుగు వచ్చిగాను' అంటుంటారు. ఇక్కడ తన ప్రవర్తన మార్చుకొమ్మని చెప్పినందుకు దక్షిణ నాయకుడైన శ్రీనివాసుడు పంతం పట్టాడు. అప్పుడు అతనిని అనునయిస్తూ — 'నేను నీతో తగవులాడే దాన్ని కాను, కోపగించి నిన్ను కాదనే దాన్నే కాను. నీవు నీ ప్రవర్తన మార్చుకున్నా, మార్చుకోకపోయినా నేను నీగుణాలను తీర్చి దిద్దబోను. అలా వుంటే — ఊరుకున్న వారిని చూసి ఊరు ఓర్చుకోలేక ఏవేవో అన్నట్లు నీవుకూడా నన్ను ఏమేమో అంటావే' అని నాయిక అయిన పద్మావతి నాయకుడైన శ్రీనివాసునితో తన అణకువను గూర్చి చెప్పుకునే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

"ఉరికగున్న వారి తోడు భోగు సూడు డొక్కు గుమా
చేరి నాకాం సుద్దు వెల్లా జెప్పేశ్వ గాక

వద్దని నీతో నేను వొద్దు లాడి చేనా
గద్దించి యప్పటి నిన్ను గాదనేనా
తిద్ది నీ గుకొలు నేడు తీగుచ వచ్చేనా
వొద్దనే నీ వెట్టుగడీనా నుంటిని గాక [37-41]

అనే సంకీర్తనలలో ఈ లోక ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించాడు. అలాగే —

ఉరికన్న వారి కూరోపదన్నట్లు
నేగ నైతి నేనింక నిన్నేల కొసర [25-54]

అనేది అన్నమయ్య మరో ప్రయోగం. ఇటువంటి సామెతను పెదతిరుమలయ్య —

సీ॥ పదుగురాడిన మాట పాటియై ధర జెల్ల నొక్కడాడిన మాట యొక్కటెందు
నుండక యుండిన వాని కూరెల్ల నోపదు నిడుము ముందుగల్ల నిలువదెప్పుడు
చేసిన చింతడాచిన, బుట్టక పోదు దేవతలకు నైన దీర దాసు
రాజు చేసినది ధర్మంబై ప్రవర్తిల్ల గపటాత్ముతో బొందు కడమ గీడు

అనే పద్యంలో ప్రయోగించాడు.[1]

---

1. 'నేటి కీసు శతకం' పుట: 42, పద్య-63.

ఇదే సామెతను పెదతిరుమలయ్య సొగసుగాగే వేమన—

'దుడుకుగాడు మాట పొంకిగ్గై గగ డెన్న,
నొడ్డగాడు మాట యెరుక దెగదు;
మూగకాడు నాని కూగెల్ల నోసగు',

అనే పద్యంలో ప్రయోగించాడు.

ఎండ దాకక నీడ హీత వెయిగ రాదు:- నిస్సారమైన భవబంధాలతో పెనుగులాడి శక్తి హీనమైన మిడత ['లావొక్కింతయు లేదు . . . . . ' గని గజేంద్రుడు తన శక్తి హీనతను ప్రకటించుచున్నాకే చక్రి విముక్తి నిచ్చాడు] ఇదిగో మోక్షాన్ని ప్రసాదిస్తున్నాను తీసుకోండి అంటాడు దేవుడు. ఇలా అల్లరి పెట్టడం వారికి పంతంకాదు. మండు వేసవిలో మాడిన వాడికే చలువ విలువ తెలుస్తుంది. అందుకే భగవంతుడు భక్తులకు మొదటపరీక్షించి ఆపైన దయతో సుఖాలను ప్రసాదిస్తాడు అని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య—

బెండు పడనపగతులఁ బెనఁగించి మతికిఁదా
కొండనుచుఁ బర మొసంగును దైవము
బండు సేయఁగ వారికిఁ బంతమా! యటుగాదు,
యెండ దాఁకక నీడ హీత వెఱుఁగరాదు [1-11]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఎక్కిన వాని కేనుగు గుజ్జే కాదా:- సామగుమ ఎక్కిన మామూలనేనాకిని నేనుగు
పోట్టిదిగా తోచే విధంగా భార్గ్యను వశం చేసుకొన్న భర్తకు భార్గ్య
లోకువే అర్థమౌతుంది. ఇందువల్ల భార్గ్య గర్వాన్ని.. సౌశీల్యం చేసిన చెప్పకనే
చెప్పినట్లై నాయికకు వీరబుద్ధ చేసే సూచనలు అన్నమయ్య —

ఎంత్తైనా నెక్కిన వాని కేనుఁగు గుజ్జే కాదా
పంతమున మొగవాఁ బచ్చి సేతురటవే [27-4ఉ]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. అలాగే —

తెక్కులఁ బుక్కిటనించి తేనెట్టిన నేళ్ల తమ్మ
పక్కనవిడె మిచ్చితే బచ్చననేవ్ర
గక్కున శ్రీ వేంకటేశ కలసితి వింటినన్ను
యెక్కితే యేనుఁగు గుజ్జు యెక్కకున్నఁ బాడవ్ర .. [20-6ఉ]

ఎక్కినంతలోనసే యేనిగ గుజ్జా
అక్కరై మాయింటికి రాకాతఁడట్టె వుండీనా [27-8ఉ]

ఆయనాగదు నందుకేమి ఉగడిం బెట్టేం దాము
యే యెడ నెక్కినవాని కేనిగె గుజ్జే
ఆయప్ప శ్రీ వేంక టాద్రినది వాపిని పాటను
ఆయప్ప రాముఁడు గూడె పంతమాడేనా [26-31]

ఏఁటికి యెక్కినవాని కేనిగె గుజ్జౌనా కానో
మేఁటి తన పంతమెల్ల మీఁదాయఁ జొలాదా [32-37]
బెల్ల లే వేయిఁకఁ దాను జేసిన జేత లెల్లా
మొల్లమిఁగోలు ముంచైనే మోహించితిని
జిల్లిదె యెక్కినవాని కేనుగ గుజ్జను మాట
పొల్లన్రైనా తన్మారకె పొందిగేనేఁ గాక [28-33]

అనేవి అన్నమయ్య ఇతర ప్రయోగాలు. అలాగే – ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి —

ఉ॥ "ఎక్కిన వానికిం గులిచ దీసుఁగు నీకసదైన నైతిఁగా
కెక్కువ గానె నన్నెఱుగు నీసరి దీసుఁడు నాకు వార్థికిన్

దిక్కరి మట్టి కాంతరము దెల్పగ నేటికి గ్రుడ్డ బెట్టు మే
దిక్కున నైన వాని దెసఁ నేఁటి కనుంగొనఁ దీఱ దేగికిన్"

అనేది వేంకట నాథ కవి ప్రయోగం.[1]

ఏ రాష్ట్రమైతేనేమి పళ్ళూడగొట్టు కోడానికి [గాసు]
ఎడపకున్న పసిఁడి సంకె లేమి యినుప సంకె లేమి
మైడకు దగిని యుండి యెప్పుడు మీఁదు చూడగానివి:- మునఁగఁగ భూమిఁ
మోద ఆచరించే పాపకర్మ అయినా పుణ్యకర్మ అయినా తాను దానంగాని
సంసార లంపటానికి కారణాలయ్యాయి. ఈ రెంటిలో ఏదీ ముముక్షువ్యక్తి
[మోక్షాన్ని పొందగోరే వాడికి] కోర దగినది కాకపోగా ఉన్నత పదవిని
చేరుకోటానికి ఇవి ప్రతిబంధకాలనటానికి అన్నమయ్య ఈ పోలిక
చెప్పాడు. ఎప్పుడూ సైకి చూడనీయకుండా మెడకు కాలికి కనిపి
తగిలించిన సంకెల ఇనుపదైతే ఏమి, బంగారపు దైతే ఏమి రెండూ ఒకటే.
అటువంటివే ఈ పాప పుణ్య కర్మలు. కనుక వాటన్నిటినీ విడిచిపెట్టి
వైష్ణవులు శరణాగతి మంత్రంగా, చరమశ్లోకంగా భావించే 'సర్వధర్మాన్
పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ, అహం త్వాం సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి

---

1. 'పంచ తంత్రం', పద్య ; ౫౦౦.

మానుచ:' అనే గీతాచార్యుని పలుకులు తలపోసి వేంకటేశ్వరుని మనోమలు తెలుసుకోవాలంటూ అన్నమయ్య —

పుడమిఁ బాప కర్మమేమి పుణ్య కర్మ మేమి తవగ
కడపరాని బంధములకుఁ గారణంబులైనవి
యెడపకున్న పసిఁడి సంకెలేమి యినుప సగకెలేమి
మెడకుఁ దగిని యుండి యెపుడు మీఁదు చూడగానివి [I-217]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను తాను కల్పించి ప్రయోగించాడు.

ఎదిరిఁ దన్నుఁ గానని యెడపుల గుడ్డి కన్ను
మొదలఁ దెలిచెనేమి మూసెనేమిరే:- ఎదుటి వారిని, తనను చూడలేని ఆ గుడ్డి కన్ను బాగా తెరచితేనేమి, మూస్తేనేమి, రెండూ ఒకటే. అలాగే చదువులకు ఫలం అయిన శ్రీపతి పాదసేవ వేడుకతో చేయనివాడు చదివినా ఒకటే చదవకున్నా ఒకటే అని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

యెదిరిఁ దన్నుఁ గానని యెడపుల గుడ్డి కన్ను
మొదలఁ దెలిచెనేమి మూసెనేమిరే
వెదకి శ్రీపతి సేవ వేడుకఁ జేయని వాఁడు
చదివెనేమి చదువ్వ చాలించెనేమిరే [I-456]

మానుచఁ' అనే గీతాచార్యుని పలుకులు తలపోసి వేంకటేశ్వరుని
మహిమలు తెలుసుకోవాలంటూ అన్నమయ్య --

పుడమిఁ బాప కర్మమేమి పుణ్య కర్మ మేమి తనకు
కడపరాని బంధములుఁ గారణంబులైనని
యెడపకున్న పసిఁడి సంకెలేమి యినుప సంకెలేమి
మెడకుఁ దగిలి యుండి యొప్పు మీఁదు చూడరానివి [I-287]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను తాను కల్పించి ప్రయోగించాడు.

ఎదిరిఁ దన్నుఁగానని యెడపుల గుడ్డి కన్ను
మొదలఁ దెలిచెనేమి మూసెనేమిరే:- ఎదుటి వారిని, తనను చూడలేని
ఆ గుడ్డి కన్ను బాగా తెరచితేనేమి, మూస్తేనేమి, రెండూ ఒకటే. అలాగే
చదువులకు ఫలం అయిన శ్రీపతి పాదసేవ వేడుకతో చేయనివాడు
చదివినా ఒకటే చదవకున్నా ఒకటే అని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య -

యెదిరిఁ దన్నుఁగానని యెడపుల గుడ్డి కన్ను
మొదలఁ దెలిచెనేమి మూసెనేమిరే
వెదకి శ్రీపతి సేవ వేడుకఁ జేయని వాఁడు
చదివెనేమి చదువ్వ చాలించెనేమిరే [I-456]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఇలాగే ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి —

ఉ॥ "ఈ యెడఁ గాయమున్ విడిచి యేగెదనుఁడు వీఁగ మొందకే,
దాయదు సౌఖ్య భోమునికి, నామెయగైరికిఁ గాని కాయమ్మె
పోయునఁ, బోవకున్న నిలఁ బుట్టమె? చావమె? గ్రుడ్డి సొచ్చుగా
మాయకు విచ్చినన్ మఱుఁగి మూసిన నేమి తలంచి చూడఁగన్" 1

అనే పద్యం ముద్దు పళని కావ్యంలో కనిపిస్తుంది.

ఎద్దు దున్నేనని గుణము చాటుకోగిన యట్టి చందమాయె :- ఒక బాధను తప్పించుకోడానికి అంతకంటె పెద్ద బాధకు గురికావడం అని అర్థం. ఈ సామెతలో సంసారంలోని కష్టాలను గూర్చి చెబుతూ ఎద్దు తన్నిందని గుర్రం చాటుకెళితే ఎలా వుంటుందో అజ్ఞానంతో సంసారపు బాటు తెచ్చిన బ్రతుకు కూడా అంతటి కష్టంగా వుంటుందని తెలియజేస్తూ —

---

1. 'రాధికా స్వాంతనము' తృతీయా; పద్య - 9½

బాటపడమని చెల్లి బాగని సంసారంపై -

పాటు దెచ్చిన యీ ద్రవ్యమునకు

నీటుగ నెద్దు దప్పేనని గుట్టిము -

చాటుకేగిన యట్టి చందమాయె /1-203/

అనే సంకీర్తనలు అన్నమయ్య ఈ సామాన్యను ప్రయోగించాడు.

ఎద్దు లెప్పటివే గానె కొత్త వైనట్లు:- 'దేవా! మొదట నీవన్నావు. నీ వెంటనే నేమార్చాను. గుర్తుగా ఈ ప్రపంచమంతా ఉంది. ఈనాలనే కొల్ల ఎద్దులు ఎప్పటివే కాని వాటి మీద కప్పిన గోనెలనే శరీరాలే క్రొత్త వైన విధంగా నేనూ ఒక్కడనే కాకపోతే దున్నలేవేరు. కమలాక్షా! నీ మాయ కనిపించినట్లే ఉంటుందిగాని కనిపించదు' అని వేంకటేశ్వరునితో పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

కాన వచ్చీ గానరాదు కమలాక్ష నీ మాయ
తానే వెంట మెటు దగిలీనిదివో

తొల్లి నీవు గలవు తోడనే నేను గలను
యెల్లగా నీ ప్రపంచము యింతా గలదు

కొల్లి యిద్దు లెప్పటివే గొనెనే కొత్తై నట్లు
చల్లని నేనోకడనే జిన్నమునే వేరు (పి-57)

అదే ధీ సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి తదాగా ఉత్సాహ శాశ్వతాలని, శరీరాలు అనిత్యాస్థితాలని, పుట్టిన ప్రతి ప్రాణి మరణించక తప్పదని, మరణించిన ప్రతి ప్రాణి తిరిగి జన్మించక తప్పదని చాటి, పుట్టుకలు శరీరానికే కాని ఆత్మకు కావనే గీతా వాక్యాన్ని స్ఫురింప చేసాడు.

ఎద్దే మెతుగు అటుకుల చవి :- ఇది గాడిదకేల తెలుసు గంధప్పొడి వాసన వంటిది. అనర్హులకు గొప్ప వస్తువుల యొక్క తత్వం తెలియదని ఈ సామెత భావం. ఈ ప్రసిద్ధమైన సామెతను వేంకటేశ శతక కర్త భగవచ్ఛాస్త్రి ప్రయోగించినట్లు తెలుస్తుంది. వీపున మోస్తున్నా అటుకుల చవి ఎద్దుకి తెలియనట్లు నీ ముద్రలు ఎల్లప్పుడూ ఒంటిమీద మోస్తున్నా వాటి ఘనత నెరుగక వీపు పగిలిపోయేలా నా సంసార పాప కర్మాన్ని మోసి విర్రవీగాను. సంసార లంపటాలను వీపుమీద మోయించే మోసరివి నీకు నాసంతోషం ముద్దా అని వేంకటేశ్వరునితో దీనంగా పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

కాఁపురపుఁ బాపపు నా కర్మమును ధరించి
వీఁపువగులఁగ దాఁకి విల్లి వీఁగితి

ఈపగ నెద్దే మెయిగు నడుకుల చవని మాట-
మోపరివి నీకు నాముదము ముద్దా [I-87]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఏరాయైతే నేమి సుళ్ళాడ గొట్టుకోడానికి [I-288]
యెలమిఁబసిఁడి గుదియ యేమి యినుప గుదియ యేమి తనకు
ములుగ ములుగఁ దొలి తొని మోఁదుటింతే చాల్దా:-- మూసెళ్ళన్ని బాధ్యతను
పట్టి అప్పగించేది ముంచుకొచ్చిన ఆపద రాయితేనేమి, సాపుదైతేనేమి, రెండూ
సమానమే. తలపగిలేలా బాదడానికి ఐనుప దుడ్డుకర్ర అయితేనేమి, బంగారపు
దుడ్డుకర్ర అయితేనేమి రెండి కలిగించే బాధ ఒకటే. అటువంటివే ఈ
ఆపద్సంపదలు కూడా అనిపలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య---

చలముకొన్న ఆపదేమి సంపదేమి యెప్పుడు దనకు
అలమి పట్టి దుఃఖములకు నప్పగించి నట్టిది
యెలమిఁ బసిఁడి గుదియ యేమి యినుప గుదియ యేమి తనకు
ములుగ ములుగఁ దొలితొలి మోఁదుటింత చాలదా [I-297]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఏరుండగ గాలువ బాగడేవ్రుఁ- తన నెఱుఁగుఁగ ధగధగఁగా సుగస్థ్రీలతోఁ
సరసమాడే శ్రీ వేంకటేశ్వరునితోఁ చెలికత్తె- సరసాలాడే సొగసరి దేవేరి
దగ్గర వ్రుండగా మగ్గొకరిని కేలువడుఁ గెరుఁగుండగాఁ కాలువ వెగ్గిడినట్లు
వ్రుందని నాయకునికి నోతబోధ చేసే సుదగ్గరాలు గన్నమగ్గ్ము . . .

నీ వుగము మీఁదనే నెఱఁత వ్రుగడఁగాను
కెవరిండి వేగొక తెఱఁగాఁ గిరిఁగనేవ్ర
శ్రీ వేంకటేశ నీ చేఁత తెలివంటిమాఁ
కైవశమై యేగుండఁగాఁ గాలువఁ బాగడేవ్ర. [22-4ఎ]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి ఆ భావాన్ని స్ఫురింపజేశాడు.
అలాగే —

పేరఁ బిల్చితే వచ్చితిని పెనఁగనేల చెలితోఁ
గోర గిరేపనికిఁక గొడ్డలేఁటికి
సారప్ప మోవి తీపుతోఁ సరి పెట్టేవ్ర తేనెటు
యీరు గుడిచి కాటువ యింత సొగడుదురా [27-2ఇ]

అనేది అన్నమయ్య మరో ప్రయోగం.

ఏరు నిద్దుర ప్పుచ్చుట :- నిగుతగం ప్రవహించే గోదావరి కొంతసేపు నిద్దుర పుచ్చడం సాధ్యం కాని పని. అలాగే నిత్య జాగరూపుని మోసగించడం కూడా అసాధ్యమని భావం. ఇక్కడ అన్యకాంతము కూడివచ్చిన శ్రీనివాసుడు తన ప్రేయసికి ఏవో కుంటిసాకులు చెప్పటానికి ప్రయత్నిస్తాడు పరస్త్రీ సంగమ గుర్తులు అతని దిండుపై గమనించిన పద్మావతి నన్ను మోసగించవచ్చా మేము నీకు తక్కువైన వంగమా అని స్వాభిమానంతో పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

వద్దు పోరా నీవు గడు వచ్చి తడవాయ నేగు
నిద్దుర పుచ్చేవు నేము నీ కొలఁది వారమా [12-14]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఏలికె నమ్మిన బంటేరికి బ్రియము చెప్ప —

కొలిబతి వాకిలిగా చుండినయట్లు :- సేవకులు తమ ప్రభువును తప్ప ఇతరులను పొగడక ఏలిక వాకిలి కాచుకొని వున్న విధంగా శ్రీ వేంకటేశ్వరుని దాసులైన ప్రపన్నులు పదునాల్గు లోకాలూ పాలించే ఆతనిని నమ్మి బ్రతకాలని ఉపదేశిస్తూ అన్నమయ్య —

యేనికే నమ్మిన బంటేనికీ స్త్రీగుము రాదన్న --
కోరి బలి వెంకినిగా శమండిన గుణ్ణు
తారిమి శ్రీ వేంకటేశు దాసుడైన ప్రసన్నుఁడు
పారింగారి వెంతేని నమ్మి స్వాధుకు గవలాగా /కొ. కం/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను కన్నిగాడి ప్రయోగించాడు.

ఏలిన వాడు వెట్టిగా నేస్తునఁ దొత్తులు బంట్లు
ఊలకించి పరులఁ బోయుడు గనట్టు
తాలిమి శ్రీపతి మీరు తగమమ్ము రక్షించఁగా
యేలని యేమియుఁ గొరనెరఁగమయ్యా /చ-చ్ఛి/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ధనం ఇస్తూవుంటే వారు ఇతరులను దేబిరించని విధంగా 'శ్రీ శ్రీనివాస జగదేక దయైక సింధో' అని కీర్తించబడుతున్న వేంకటేశ్వరుడు తగిన విధంగా మమ్ము కాపాడుతుండగా ఇతరులను కోరడం మేమెరుగమని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

యేలినవాడు వెట్టిగా నేస్తునఁ దొత్తులు బంట్లు
ఊలకించి పరులఁ బోయుడు గనట్టు
తాలిమి శ్రీపతి మీరు తగమమ్ము రక్షించఁగా
యేలని యేమియుఁ గొరనెరఁగమయ్యా /చ-చ్ఛి/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఒక్కొక్క యడుగే వొగి ముందఱ బెట్టితే ...

యిక్కువై కొండైనా నెక్కఁగొనకు :- సొద్దాగడుగుగా లాభంలాగా 'స్వల్పాన్ని రాబు తీస్తూంటే, కొండయినా తరుగుతుంది' అనే వాడుకభాషగా. మగడగించకుండా ఒక్కొక్క యడుగే ముందుకు వేస్తూంటే ఎత్తైనయిన కొండ కొనకు చేరవచ్చు. అలాగే దినదినము శ్రీవేంకటేశ్వరుని కొలుస్తూంటే ఈ జీవుడే బ్రహ్మాన్ని సుష్టుగా పొందుతాడని సూచే సామెతల్లోనిది ఈ పాదము -

వొక్కొక్క యడుగే వొగి ముందఱ బెట్టితే
యిక్కువై కొండైనా నెక్కఁగొనకు
యిక్కువ శ్రీవేంకటేశునిటు దినదినమును
పక్కనఁ గొలిచితే బ్రహ్మ పట్టు మెక్కును [1-426]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

కంచము లాపలి కూడు కాలదన్న నేటికి :- ఆదరంతో పెట్టిన దానిని తిరస్కరించరాదని దీని భావం. ప్రేమతో కన్న తల్లి దండ్రులు బిడ్డల మేలుగోరి కన్నుటి భోజనం పెడితే వద్దని కంచరు లాపలి కూడు కాలితో తన్నడం బిడ్డలకు ఉచితం కాదు. భగవంతుడు విహరించిన మాటలే వేదార్థాలు. కాదనే అర్థనవే వాదాలు వ్యర్థా. భగవంతుడు ఏది చేస్తే అది తమకు సమ్మతమైనప్పుడు సోధించడం దేనికి. అందులో తప్పు లెంచడం దేనికి.

శ్రీ వేంకటేశ్వరుని పాదపద్మములను -(గ్రహించడమే మోక్షానికి మార్గమని
నమ్మి పరమానందంగా మొక్కడమే గాని తర్జన భర్జనలతో పనిచేదని
ఎంతో వేడుకతో స్వామికి మొక్కిని కాళ్ళకి కంచములాని మాటకిని కాలుదన్నకపోవే
విధంగా చేయకూడదని అన్నమయ్య —

ముంచిన వేడుక తోడ మొక్కుటుగాక
కంచము తోపుని కూడు కాలుదన్న నేటికి
వేదార్థములు నీవే విహరించిన సుద్దులే
కాదని అబ్బనని కొన్ని వాదము లేల
యీది నీవ్ర సేసినాను యిన్నియును నియ్యకోవే
సాదించ నేటికి యందు సొట్టు పెంచ నేటికి [I-497]

అనే సంకీర్తనలో ఈ లోక ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించాడు. అలాగే —

. . . . . .

. . . . . .

పెంచేటి తల్లి దండ్రులు ప్రియమై వడ్డించగాను
కంచము కాలదన్న సంగతియా బిడ్డలకు [3-20]

అనేది అన్నమయ్య మరో ప్రయోగం.

కురుపాండవ యుద్ధం జరిగిన రోజుల్లో ధర్మరాజు ఎలా ప్రవర్తించాడో ఇప్పుడు మనం ఆలోచించుకుందాం. అందరూ ఆయన్ని ధర్మరాజు అనడాన్ని బట్టి ఇలా చెబుతారు. కాని ఎలా చూసినా ధర్మరాజు అనే పేరు ఆయనకి ఎవరో పెట్టినదే అయి ఉండాలి. ఆయన ధర్మాన్ని ఆచరించిన తీరు ఆయన ధర్మాత్ముడనడానికి ఏమాత్రం సరిపోదు. ధర్మం అంటే ఏమిటో తెలిసిన వాడు ధర్మాన్ని ఆచరించడానికి ఎన్నో అవకాశాలు వచ్చినా ధర్మాన్ని ఆచరించకుండా ఉండడు. ధర్మం అంటే ఏమిటో తెలియని వాడు ధర్మాన్ని ఆచరించడానికి ఎన్ని అవకాశాలు వచ్చినా ధర్మాన్ని ఆచరించలేడు. ధర్మరాజు మానవమాత్రుడు. వీరత్వం ఉన్నవాడు. దేశం చేసే ధర్మాన్ని ఆచరించాడు — ధర్మరాజనగా! నీ ధర్మమును కొంచెం కడుసంక్షిప్తంగా ఒక మాట చెబుతాను. ఇది శ్రద్ధగా విని మెలగుదువుగాక! ధర్మాధర్మాలు లేకపోతే మానవచ్చు ముందు ధర్మాన్ని ఆచరించాలి. భీష్మ, ద్రోణ, కర్ణాది ఆవావ ధురంధరులను, మరి అలాంటివారే మిగతా వీరులు, బంధుమిత్రులు అందరినీ పాండవులు భుజశక్తి, దైవబలంతో సంహరించారు. మన సేనలో చనిపోయినవారు చనిపోగా మిగిలినవారు ప్రాణాలను అరచేతపెట్టుకొని పారిపోయారు. పాండు సుతులు ఐదుగురూ కూడా కంటికి రెప్పలా వారి తమను కాపాడుకుండటం చేత చెక్కు చెదరకున్నారు. కాకపోతే ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, అశ్వత్థామ, నేనూ (కృపాచార్యుడు) శల్యుడూ ఇంతమంది చేరి రక్షిస్తుంటే, నీవూ, నీ తమ్ములూ శరపరంపరలు కురిపించినా అర్జునుడు అందరినీ మించి సైంధవుని ప్రాణాలు లాక్కోవడం (అది సైంధవ శిరస్సు ఆకాశానికి ఎత్తి ఎక్కడో సమంతపంచకమందున్న సైంధవుని తండ్రి వృద్ధక్షత్రుని దోసిటిలో పడేలా కొట్టడం) చాలా తలచుకుంటే ఒక మానవుడు చేసే

పనులేనా? ఇని అని గుర్తుచేయుటలో సుఖమే పరమార్థంగాలో..

చ॥ పగవాని మన్నించుట గంగలు నీళ్ళు పుట్టుట కాళ్ళ నోటనేతలు
బూగసితి మస్త్ర శస్త్ర వాహిని భూమిన రాజిల్లు నవాగు నొళ్ళంబులో
యిరిసిని పొగడు రాజు సుతు లేల్పరు గుడుచికి గెల్వ నుచితమై
వారలతేమును గావ గం సెలసి గ్రక్కత దేహం విలాసు పరిహృదన[1]

గనే సుగ్రీవుడు గతి సామోపేతము తిక్కన స్వగతోక్తిగానాడు.. అలాగే

అన్నమయ్య కంటిని కంటి రెప్ప - ఆదమరువక కాచుకొని భక్తుడైన నిన్నగాని.

ఒంటి శరీరాన్నంతా చేయి ఆదుకున్నట్టు అంటుకొని జోస్యునిలా ఏ పనొగ్గని

అంతరాత్మయై బ్రండి తోడై కాస్తున్న వాడు, రక్షించే భాగం మొత్తం నేనుకొన్న వాడు

సర్వేశ్వరుడే అయినా మనం నమ్మాలేమో, చూడాలేము నరులాగా

మనమింతే నంటూ —

నమ్మలేము కొనలేము నరులాల మనమింతే
సమ్మతించి యేలే వాడు సర్వేశుడే సుండీ

---

1. శ్రీ మదాంధ్ర మహాభారతము - శల్యపర్వం; ప్రథమా; భుటు; 4వ పద్య; 45.

కంటికిఁ గంటి రెప్ప కాచుక భ్రగడిన యట్లు
వొంటి దేవా మెల్లా జో వొడ్డు కొన్నట్లు
అంటుక దేహానే పొద్దు అంతరాత్మ గ్రై భ్రుంజే
జంటయ్యి కాచుకున్నాడు సర్వేశుఁ డే సుండే /౭-౫౬/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఇలాగే గరిమెళ్ళ
ప్రయోగానికి సంబంధించి —

కం. కంటికి రెప్ప విధంబున
బంటుగదా యుమ్మచ మన్నుఁ బాయక నెపుడున్
జంటను నీ భ్రుండుటచే
కంటక మగు పాపములను గడచితి కృష్ణా

అనేది నరసింహకవి ప్రయోగం.[1]

కలగన్న చోటికి గంపయెత్తినయట్లు:- మనం నిద్రపోతున్నప్పుడు కలనిజమే
అని పిస్తుంది. నిద్ర నుంచి మేల్కొనగానే ఈ కల అవాస్తవం అవ్వతుంది.
సాధారణంగా అంతా బూటకం అని చెప్పడానికి, గతంలోని క్లిష్ట సమస్యని

---

1. 'శ్రీ కృష్ణ శతకం' పద్య: 50.

మరచిపొమ్మని చెప్పడానికి 'అంతా ఒక కలగా భావించుకోండి' అని చెబుతుంటారు. అన్నమయ్య లాక్షణికులలోని ఈ ప్రసిద్ధమైన సంప్రదాయాన్ని తన సంకీర్తనలలో సందర్భానుసారంగా ప్రయోగించాడు. ఒక స్త్రీ ఒక పురుషుని ఎప్పుడో ఎక్కడో ఒకనాడు ప్రేమతో క్రీగంట చూసింది. అని ఇప్పుడు తలచుకొని ఈ స్త్రీ మన్మథ వేదనలతో అలసిపోయింది. ఇది ఎలా సాధ్యమంటే అవాస్తవమైన కలలో కనిపించిన తనకు నచ్చిన చూపుతో తనువాంఛ్ఛి తీరినట్లుగా వుందని అన్నమయ్య భావించి ఈ సన్నివేశాన్ని గూర్చి చెబుతూ—

కలగన్న చూపుకిని గంపయిత్తిన యట్లు
అలవ్య మీఱిన దెట్ల నమ్మా

ఎలయింపు గడకంట నెన్నడో వోకనాడు
చెలగి తను నతడు చూచిన వాడట
పొలతి యది దలచి యిప్పుడు మదన వేదనల
నలసీ నిక నెట్లు నమ్మా [12-64]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. అలాగే ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి —

అలాగే —

పలుమాంగు సుగుసేవ బిగగగగా బిగగగగా
కాగలించి గుబాళ్ళ నిద్దాపవళ్ళు నాలో నిలుపు,
కలగన్న నాడు మేను కనిన కలవలెనే
సుల సుగంధమ్ము లెల్ల స్థాపనవలె గమగారుమనగ ./11 ఫ్రం. 117/

అనేది అన్నమయ్య మధుర శృంగారం.

కలలోని సిరులెల్ల కనుకూర్కు లే కాక —
మెలుకువ జూడనవి మెరసీనా :— కలలో కనిపించే సంపదలన్నీ నిద్రలేవగానే
ఉప్పటివే గాని నిద్ర మేల్కొన్న తర్వాత చూస్తే అవి కనిపించవు. అలాగే
స్త్రీల పొందు-ఆశను కలిగిస్తుందే కాని మనసు వేంకటపతి మీద లగ్నం
కాదనే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

కలలోని సిరులెల్ల కనుకూర్కు లే కాక
మెలుకువ జూడనవి మెరసీనా
అలివేణులమేలు ఆసపాటే కాక
తలఁపు వేంకటపతిఁ దగిలీనా 2/-222/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఈ సామెత ప్రయోగానికి
సంబంధించి —

కం. కలలోని సగపుద వెల్లను
కలగని మేల్కొనిన సిగ్గు కనకపోదే గుణా
కులకోసు నిశ్చ్య గుణములు
కలలోతిగ నమ్మ వతెను భ్రమగ వేమం[1]

అనే వేమన ప్రయోగం ఒకటి కనబడుతుంది.

ప్రవిమోసినావ్వట్ల నిమ్మ. చూసేది మంగరుదాగుట:-- శీ సంమోహ లాటిక్ వ్యవహారంలో చాల ప్రసిద్ధ మయింది. దీనికి కార్యం మింగిన తర్వాత కూడా వట్టి ఊక పెట్టుకొని కొంగడం అని అర్థం. చిలక పచ్చిన మాట్లాడ్డం చూసి మనుష్యులైనా మాట్లాడగా, భోజనం బాగా పెట్టినా భోజనపు బల్లమీద కాసేట్లుగా వంగుసుడిగినా సిద్ధ పత్రాకరమే – పుటసకత్వ పద్య, మానవుడికి సంసారం మీద భ్రమ తీరదు. ఇది చూస్తే కని (స్మశానం బెట్టిన కడుగు) పోసినప్పటికీ నెరుగు కూడా సోస్తారేమో అనే వట్టి ఊహతో ఉట్టివంక చూడటంలా పోకుంది. ఇంక మానవుడి మనసు తీరు ఎటువంటిదో అంటూ అన్నమయ్య —

పాయము మొదిసినాను భావము మొదియదు
వేయైనా సంసార విషయాలను

---

1. 'వేమన పద్య రత్నాకరము' – పుట; కొంచె పద్య; 2000.

తోయమ్మ కలివోసినాళ్ళట్లు దిక్కు చూడనేలె
గోయదాయని నీకు నాచనసు జొడించ్లో [1-376]
ఈవే సంకీర్తనలు శ్రీ సామెతము ప్రయోగాలుగానాడు. సంగతులు....

మొత్త లిందురు గుండు మీనేలు నవ్వరాణి గమ్మ
కలినోసినాచట్లు కడ చూడనేలే [2-221]

కలివోసినను (నళ్ళ!)ట్లు కడ యేలె
తలదోక యేరుపడె తగునింక నేలె [28-3వ]

ఆయనేవే చాటు జొటు అప్పటిగొసగనేలు
చాయలనే బిలిచితే చనుదెంచీనా
సోయమ్మ కలివోయనుట్టి దిక్కు చూడనేల
సేయనీవే తన చేత చెల్లియ యందాకను [28-9వ]

అనేవి అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని ఇతర ప్రయోగాలు. అలాగే ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి—

పిడుప సంపెదసని దలపే వేడు దొరి
సొంపుర్వ సమాస్పులకే చొక్కి యుండగ
నెలవై వాని పొనికి నేమన్నా నడు నుమ్మ
రతిబోసినమట్టి మనకు డుండదేవర్యుమ్మ [పొడగ]

అనేది క్షేత్రయ్య ప్రయోగం. ఉదాహరణ.

కం. ఘోరాగారపుర గంభీరగదు న

స్నల యిందితి చాలు మందగాత్రకీ డనివు
మ్మలి వారు గొలిచెదనేలా
కలిపోసిన వెలుక నుట్లు గనుగొనగ న్యపా

అనేది ప్రౌఢకవి మెచ్చిన ప్రయోగం.[1]

ఇంకా—

తే. కొట్టకుండగ ధూర్తుల వట్టి శాంతి
తాలి మీటికి తురకలు తరిమిరాగ
నాదిగి చూచెదు కేలిబాయనుట్లు దిక్కు
వైరి హార రంహా సింహాద్రి నారసింహా

అనేది గోగులపాటి కూర్మనాథుని ప్రయోగం.[2]

---

1. 'రుక్మాంగద చరిత్ర' చతుర్థా - పద్య: 75.
2. 'సింహాద్రి నారసింహా శతకము' పద్య: 37.

అలాగే —

కం. తలకెక్కిన మలపున వలి

యలయిళ దాసాను దాసుఁడై మలఁగంగఁ

గలవె యిఁక నేటి యాసలు

కలిపోసిన పెనుక నుట్టి కనుఁగొను మాడ్కిన్ [1]

గనిపి ముగ్ధు పళని ప్రయోగం.

కొంగవాని నీ మొలఁ గుట్టి కట్టుకొన గదవే :- నాన ధర్మ మగోస్త్రీతో గానుపించు ప్రవర్తించినా, లేదా కోరి తన భర్తకే మరెవరినా దగ్గరౌతుంటే భార్య సహించదు. ఇద్దరినీ కోపగిస్తుంది. అప్పుడు పరస్త్రీ కూడా తనను నిష్కారాలాడుతుంది. అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో ఇలాంటి సన్నివేశం కనిపిస్తుంది. ప్రయత్నించి చూద్దామనుకొన్న స్త్రీ నాయకుడైన శ్రీనివాసుడు తన కనబడని, కాదు నాయిక అందనీయదనే నిశ్చయానికొచ్చి బుద్ధిబు తడుముకొంటూ నాయిక తో— ఊరకే ఊరి వారి సందరిని తిడతా వెందుకు. తానే వచ్చి నామొకం చూస్తే చేతులెత్తి మ్రొక్కాను: మనసారా అతడు నీ చేతికి లొంగై ఖండగా పటుమార్లు పంతాలాడుకోవడం దేనికి! ఇంకా వేడుకగా ఖండే

---

1. 'రాధికా స్వాంతనము'. తృతీయా భుట; 103 పద్య; 54.

కొత్తవాళ్ళని కలిగివుండటం దేవ్ల సొగసుగాను నీ పెళ్ళాము రుద్ధి కడ్డుకొనే
అంటుం నెళుపు ఉమువ పట్టుకవలెను ముంగి సంగతులు రున్నమయ్య .

"ఓడిగకేల దుంగేన్న ధరణివాలి నేల్లాడు
కోడగాని పెంపుమా కరుణాలిచే నీకిచ్చి పెంచుకొనుచే

చాంత బీద నత్తరు నీ చేతికి లొంగై ధ్రువుడు
దంతము లాడు కొనేలే పుణ్యమాగును
వినుత నాగి గూడ దుండా వేడుచేతే నిగమాత్మ
కాంతుని నీ మొలగుచ్చి కట్టుకొనగదనే (24-325)
గనే సంకీర్తనం గతి ఎంచుకొనము స్వయంగా ఉంచుము .

కోగిన సుమము నీది డొంకులు సవైదు :- జీవులు అనేక జన్మల్లో చేసిన కర్మలు విడిచిపెట్టకుండా ప్రాగబ్ధాన్ని నెలకొల్పుతూనే ఫలితాలను జీవులు పొంది అనుభవించవలసుండాలే కడతేరేది. ఆ చివరి కర్మలు పెంకు పెంపాలను కలిసి అవి కొండలంత పాడవై కనబడతాయి. పెరిగిన పాపాలు అంతటితో ఆగక ఇంకా వడిగా పెరుగుతాయి. వాటి ముందు జీవులు చేసిన పుణ్యం చాలక నశిస్తుంది. దానికి అన్నమయ్య ఒక దృష్టాంతం చూపాడు.

కాగిన నిమిషము మొగసడిన నీటి బిందువులు విధంగా ఏర్పడ్డాగా ఇగిరి పోతుంది. పాప కర్మాలు మాత్రం నిలకడగా బరువై పుణ్యపాపాలు చేసిన ప్రాణి ఎప్పుడూ ఈని రూపం లేకుండా పుట్టుకలు చావులూ తిరుగుతూనుంటాడు. ఈ విధంగా జీవుల ప్రారబ్ధాలు / దేహా చేత మొదలు ప్రారంభించబడిన కర్మ నిషేధాలు; ఐవి అనుభవించనిదే తీరవు /, పాపాలు బ్రహ్మాల అనేక కల్పాల / పద్దెనిమిది నిమిషాలాక కొస్తుంది, ముప్పై కొస్తాలాక కళ, ముప్పై కళలాక క్షణం, పన్నెండు క్షణాలాక కాలం (మునూర్తం), ముప్పై మహూర్తాలాక అహోరాత్రం, పదినేను రాత్రాలాక పక్షం, రెండు పక్షాలాక మాసం, రెండు మాసాలాక రుతువు, మూడు రుతువులు ఉత్తర దక్షిణాయనం అనే ఆయనాలలో ఒకటి అవుతుంది. ఆ రెండాయనాలూ చేరితే సంవత్సర మవుతుంది. ఇది మానవ కాల పరిమాణం. పదిహేడు లక్షల ఇరవై ఎనిమిది వేల సంవత్సరాలు కృతయుగపు పరిమాణం, పన్నెండు లక్షలు త్రేతాయుగానికి, ఎనిమిది లక్షల ఇరవై నాలుగు వేలు ద్వాపర యుగానికి, నాలుగు లక్షలు ముప్పై రెండు వేలు కలియుగానికి ప్రమాణం. ఆ నాలుగు యుగాలాక మహాయుగమవుతుంది. డెబ్భై రెండు మహా యుగాలాక మన్వంతరం. పద్నాలుగు మన్వంతరాలు ఇంద్రుడి కొక దినం. ముప్పై ఆరు ఇంద్ర దివసాలు బ్రహ్మాకొక దివసం. ఆ బ్రహ్మాలయమైతే కల్పం. అటువంటి అనేకమంది బ్రహ్మాల అంతం [1] / పరమ పెరుగుతాయేగాని తీరవు. కనుక కలుషాత్ములైన

---

1. 'భావనా ఋషి మహాత్మ్యం' చతుర్థ - పుటలు; 57, 58.

వేంకటగిరి పతిపై భక్తి పుట్టుటచే స్వారస్య సంగీత కర్ణాట సంకీర్తనలు శోభిల్లు శోభనము (మోక్షము) పొందుటకాగానటుగా ఉన్నమాట్లు - .

బంగారు కర్ణమునిచ్చిన శోభన స్వాగతమ్మిచ్చుట సంగీతకర్ణాటమును
బట్టి తీరువిధి పెరుగదే కాని బ్రహ్మల బుద్ధి కల్పనలు దాని

. . . . . .

. . . . . .

సొదవి సంచితంబులు వడిఁ బెరుగును పొలియును శోభనిష్ణుమూర్తుల
యెదిగిన పుణ్యంబిరుసు కాఁగిన యినుము మీఁది జిలుముల వలెను;
పదిలమునై కీడుఁ బాపకర్మములే బరువై పరగఁగ బ్రాణికి నెన్నఁడు
తుదయు మొదలు నెందును లేక, వడిఁ దొలఁగక భవముల తోడవై తిరుగు

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. [1-287]

ఎండ దాకక నీడ పోత పెరుగ రాదు [రా.సా]
కిందు పడి మతి కాని గెలుపెలుగ రాదు [అ.సా]
కుటిల మతిఁ గని కాని గుణిఁగా పరాదు [అ.సా]:- భగవంతుడు మాయలమారి

చేబలాట్టుంతాం మనవళ్ళడు అలసిపోయేలా చేసి గుకస్నాళ్ళుగా మోక్షం ప్రసాదిస్తాడు. అలా చేయడానికి భగవంతుడికి భక్తుని మొర కోసంగాని, ద్వేషం కాని లేదు. ఎందుకంటే – కోడిన ఘాతం గాఢమైన గెలిస్తు, తెలిగిపోగాగాని, ముందుగా కసటిని తగ్గం చేసుకోకుండా గుణవంతుని గుర్తించలేము. కనుక భగవంతుడు భక్తులకు ముందు కష్టాలిచ్చి, రాతిగట్టిన సుశిక్షణ ఇచ్చి గ్రహిస్తాడు. అలా చేయడంలో ఉయున - ఉంతర్గ మేమిటో చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య –

ఐందు కొరకే యిందరును నిట్లుయిరి
కిందు పడి మఱి కాని గెలుపెయిఁగ రాదు

అలమటప్ప వేడుకల నలయించి మఱి కదా
ఘటియించుఁ బరము తటుకున దైవము
పిటుసేయు నీశ్వరుని కీసు గలదా! లేదు
కుటిల మతిఁ గని కాని గుణిఁగాన రాదు [I-II]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతలు బింబ, ప్రతి బింబాలుగా ప్రయోగించాడు.

కుక్క కాటుఁ జెప్పుటాట :- ఈ సామెత లోక వ్యవహారంలో చాల

ప్రసిద్ధ మయింది. చెడుపు చెడే చేయూతనే చూపు గల నాయికను వాడుతారు. అన్నమయ్యకు శ్రీ వేంకటేశ్వరుడే సగుణ బ్రహ్మ. రాళ్లపల్లి వారన్నట్లు ... " ఆ మూర్తినే ఆది భౌతికమైన, ఆధ్యాత్మికమైన సర్వ ప్రపంచంలోనూ అంతర్యామిగా, బహిర్యామిగా భావించాడు, స్మరించాడు, స్తోత్రించాడు, కలవోంచి, ప్రార్థించాడు, ప్రార్థించాడు, సాగడి, తెగడి, అనుభవించాడు, ఏకీభవించి జీవితంలోని అణువణువు ఒహోరంగ పరమాణువులన్నిటా అతని బ్రతుకే బ్రతికినవాడు . . . . . తన్ను సర్వవిధములు గౌరవించి స్వాదించిన ప్రభువు సాళ్వనరసింగరాయలు తనమీద ఒక్క పదం రచించి పెట్టమని వేడగా 'పలి మునుందుని గొనియాడు నాడిప్పానిను గొనియాడంగ నేరదెంతైన' అని తిరస్కరించి సంకెళ్ళతో చెరసాల అనుభవించి, అనిష్కల్మష భగవద్భక్తి బలంతోనే ఆ సంకెళ్ళను తెంచుకొని బైటపడినవాడు"[1]

కాని ఆకాలంలోనే కొందరు సర్వాధికుడైన శ్రీపతిని మాని ఆంటి నరులను సేవించడం చూసి — 'చేచే నరులదేటి జీవనము' అనిరోసి, నరాధములను పొగడి పొగడి ఆశలు తీరక, కాళ్ళా చేతులు పట్టు తెప్పిపోగు ['దంతంబుల్పడనప్పుడే తనవ్రనందారూఢి యున్నప్పుడే' అని మహాకవి

---

1. 'అన్నమాచార్యుల సంకీర్తనలు' పుట; 19.

ధుంధుకుటి వాళ్ళకం / ఇంపుసగళాళకు దూగమైన నాలికి కుప్ప కాటుకు
చప్పు దెబ్బ అన్నట్లు మళ్ళీ మళ్ళీ సంసారలంపటమే గతి అభ్యుదయమంటూ
అన్న మయ్య ---

చుక్క న తిక్కన చెప్పు బూమన కామన పేరి -
బిక్కల నిందరి నోగ బాడి పోడి
యెక్కు వైన తెగు నేంగ బేమని దలంచ లేక
కుక్క కాటు డ్రోప్పుటా (టే!) టై కూడెనిన్ని గోతాలు /1-202/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

కూడు లేక యాకటికి గూర దిన్నట్లు :- భయపడి సొంపిసోయేవారు
-ఆకలి బాధ కోర్వలేక -ఆకుటా అలములు తిన్నట్లు దుడ యాత్రకు వెళ్తున్న
మదనుడి ధాటికి తట్టుకోలేక కామాతురులు అక్కడ ఇక్కడ స్త్రీల
ఎర్రని పెదవులనే చిసురాకులు మేస్తున్నారంటూ అన్నమయ్య —

కూడు లేక యాకటికి గూర దిన్నట్లు
-ఆడ నీడ మోవి చిసురాకు దినేరయ్య /1-234/

అనే సంకీర్తనలో ఈ ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా
ఏ ఇంద్రియాల బారినుంచి అయితే తప్పించుకోవాలో ఆ ఇంద్రియాలనే

తేలాలని నాలిన్ని లాసే కామముకంటే వేగస్సులు దాసుతున్నాగని, వేంకటేశ్వరుని
ఎరుగని నాని ఎన్ని ఇలం శ్రీనివాసుని తేలిపెయుడోశాడు.

కూరనండి కసవేర గూడదు: కూర నలగడక ముండదు కసవేరడం తగిపనసని.
మండిన తర్వాతే లది కుదరని సుని. ఇంటి శ్రీ ఎంమెతేలాసని రెగ్గ.
శ్రీవాగార స్వయముడ్డన శ్రీనివాసుని దేవ్వలాకు చిసిగిపోయు నాళుమ
నాయకునికి బుద్ధి చెప్పడంలేకి ధ్యానమున్నది. కాని స్వయముడు తేవ
పరసన చేరే సలికి నాయిక సగ్గు రగిలిపోయు — 'ఇంక నిన్ను తప్పు ఉండుడం
ఏమున్నదిలే' అనబండి. 'గగి పందగ్గలలో' అన్నమార్చ్

కూరమండి కసవేర గూడదు నాను నయితే
యేరా నిన్ను గూడి యింకా నెగ్గు పట్టేనా
నీరు వంక తుంగ మండేని మనసెందుండి నాను
ఈగయుగ నేనింక నడ్డ పెట్టేనా /25. 4.27/

అనే ప్రసిద్ధమైన సామెత ద్వారా ఆ భావాన్ని స్ఫురింపజేశాడు. అంతాగే..

ఏరా నన్నింతలోనే యెంతసా జూచేవ్ల నీవ్ల
దారతో, నీ దానవైన తగవరి గాక

సొంచె నిన్ను సోదింప చుఁమరి దాననా
సోగచి నిన్నుఁ బాసినేఁటి యోగిణి (ని) నేను
కూరవండి కసవేఁ (రే!) గొల్లమంయ దాననా
సేగచి బతికే నవే నీ దేనిఁ గాక /26-55/

నీ రాజసము తోడ నెమ్మది మందుళ్ళ గాక
కూరవండి కసవేరి (రే!) గుణమింకా నేఁటికి /27-52/

కూరవండి కసవేరఁ గూడునా నిన్నసేల
గొగ గిరి తేనే రొను కూచుండ వయ్యా
చేరలాను దోసిటాను సేసవెట్టి పెండ్లాడి
ఊరజము సేయ బోతే నందరును నగరా /24-47/

చేరి తిట్టి నోపము చే చేత మొక్క నోపము
నోరి నీకే యులవాటై యుండుఁ గాని
గారవాన మేబు మీఁది కాంతలమింతే నేము
కూరవండి కసవేరఁ గూడదు మా చేతను /20-424/

సాగెకు మాయా ప్రపంచమునకు లాసుగాక
నాంగులకు లాభమైతే నవ్వగావాడు
గుంటేతి శ్రీవేంకటేశ నిన్నిటా నీ శరణని
సుందరుడి కసవేర గోలీనా డోష్ణము [3-175]

అనేది అన్నమయ్య శృంగార, అధ్యాత్మ సంకీర్తనల్లోని ఇతర ప్రయోగాలు.
అలాగే ఈ సామెత ప్రయోగంగానికి సంబంధించి..

నీరు కొలాది తమ్మిగాక నీరు లోమెర కొలదన్నన
యేరా నీకూ జిక్కరిగాక గాడ్పు చిక్కి నిక్కునా
నీరు నంక తుంగనై నీ మనసు గలుకొంటి
కూర నండి కసవేర కొలది నుండీనా [23-346]

అనేది పెద తిరుమలయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని ప్రయోగం. అలాగే —

ఈ కూరయుడుకు వెనుక కూడునా కసవేర!
యెలుక గల్గి మునుపె యేరనలయు;
స్థలము తప్పు వెనుక ధర్మంబు పుట్టునా
అనేది వేమన ప్రయోగం.[1]

---

1. 'వేమన పద్య రత్నాకరము' పుట; 128 పద్య; 487.

కూలిమిలాంటి దేహం దెచ్చి కోక లూన బట్టు కొన్నా

సొగసు సొగసు గుట్టు గాంచ చిక్క మండీనం :- ప్రేమతో తేటమ పట్టి తెచ్చి

కోక (పట్టు గుడ్డ) లాం పెట్టు కొన్నా గాని (అని మొండి మాటికి కూడు లేకపోతే గాని

బుద్ధి గం భ్రాంతడు. (అది దాని సుపంజు దుర్గుణం. (అయితే సాంతేతేని

మాటీమాట వేంకటే విభుని కృప భ్రాంతే ధారుణంకరమైన -ఆతరణమున్న

వాడికోర సాంకడంటూ (అన్న మాట్లు.

కూలిమిలాంటి దేహం దెచ్చి కోక లూన బట్టు కొన్నా

సొంగ సొగసు గుట్టు గాంచ చిక్క మండీనా

వేగు లేని మనోమల వేంకటే విభుని కృప

భోంగమైన -ఆస మేటుకోర సాంకనా // జగ //

అనే సంకీర్తనలో భక్తి సోపొతను కొప్పండి ప్రయోగించాడు.

కొండలా మొయిలు మేసినట్లాయ :- ఎలమేఘమంగ భూమ్మీద నిండుచున్న

సదవారేండ్ల యువతి. ఆమె అనుభవించాడు -చెప్పనలవికాదు. అవి

అందరికీ తారాకాంతై నిలిచాయి. ఆమె మనస్థలంలైన భన్న తెల్లని

పెద్ద పైట ఎలా వుందంటే – కుబుకులతో స్వర్గాన్ని కనిపేడుప్పుడు కురిసిన

చెమటల జోరుకి కొండలను మేఘం మేసినట్లుందని వర్ణించే

సందర్భంలో అన్న మాట్య —

చెప్పగొలదులు గంభ చెలియ సింగారమిది
చూప్పగా నిందరికి సుంబనై నిలిచె

పెలది కుచములు మీది మెరిపెంప పయ్యదిదె
యెలమి బోనిసగే యెట్లున్నది
కులికి పతిగలయు బో గురియు డెమటుల డొడికి
మెలగి కొండల మొయిలు మేసినట్లాయ /25-55/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెత ప్రయోగించాడు.

"కొండల మొయిలు మేయుట అను పలుకుబడి యీనాటికిని గలదు. దండిగ మబ్బులు కొండలపై పోగాడుచుండినచో, అది చూచి గ్రామీణులు 'కొండ మొగిలి మేస్తా వుంది వానకు బలమబ్బా' అంటారు. ఈ యర్థములోనే యీ పలుకుబడి నిబట్ట మాండలికముగ ప్రయోగించబడుచున్నది"[1]

అని పరిష్కర్త గౌరిపెద్ది రామసుబ్బశర్మగారి వ్యాఖ్యానం.

కోటి విద్యలను కూటి కొరకే :- ఈ సామెత లోక వ్యవహారంగా చాల

---

1. 'శృంగార సంకీర్తనలు' సంపు: 25 సందిగ్ధపద సమీక్ష -- పుట: 12.

ప్రసిద్ధ మయినది. సాధారణంగా ఎవరైనా పొట్టకూటి కోసం పడరాని అగచాట్లు పడుతుంటే లోకంలో ఈ సామెతను వాడుతుంటారు.

ఈ సామెతను పోలిన సామెత నిన్నయ్య పెద్ద స్థాన్ని ఆక్రమించుకొని తిమ్మక్క గణించిన సుభద్రా కల్యాణంలో ప్రయోగించబడింది. ఇంద్రరాజు గమన మయిన సుభద్రను చూడమని అర్జునుడు త్రిదండి అనే కపటయతి వేషంతో శ్రీకృష్ణుని ప్రోత్సహించాడు. వెంటనే కృష్ణుడు దర్శనమిస్తానని అర్జునుడి మనసెరిగి నిన్నయే కదటయ్యా సుతులను కన్నాళ్ళు. నిలతోనే సన్యాసి పెలం చెయ్యాళ్ళు. మూవిద్దలన్నీ మాకు నెలసులే అంటూ కృష్ణుడు అర్జునుణ్ణి గేలి చేసే సందర్భంలో తిమ్మక్క —

నిన్నయే సుతులగని — నెలతరంబుగను
యెన్నికతో సన్యాసి — పెట్లయితి నయ్య
యెరుగుదుము మావిద్దె— లన్నిటిని మేము
కపట వేషాలన్ని — గ్రాసాల కొరకే' [1]

అనే పంక్తుల్లో ఈ సామెతను ప్రయోగించింది.

అదేవిధంగా 'కోటి నిద్దలు కూటి కొరకే' అన్నట్లు ఊరి తీసిన తర్వాత

---

1. 'సుభద్రా కల్యాణము' పుట: 7.

శరీరమనే చెరలో మసలే జీవి పడే పొట్లన్ని వ్యర్థం అవుతాయి.
కనుక జీవితం -- చదువులు -- స్త్రీలు; వారి పొందు నివన్ని అశాశ్వతాలని
తెలిసి మానవుడు వేగకుండ భక్తుడై వీటిని విడనాడాలని భావబంధ
నిమోచనం చూపుతూ అన్నమయ్య —

కోటి విద్యలును గూటి కొరకే పో
చాటువ మెలగేటి శరీరికి
తీటల నాకలి దీరిన పిమ్మట
పాటుకు వొచ్చే బగుళ్లై పోవు [11-1భా-4]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఇంకా —

పడని పొట్లు బెక్కు పనులు దిరుగుటెల్ల
కుడిచే పట్టెడు గూటి కొరకేకాంతేకా
కడదాకా జేబులతో గాఢురము సేయుటెల్ల
వాడలు మరిచి యుగడే వొక్క నిమిషానకా [11-1భా-4]

అనేది అన్నమయ్య మరో ప్రయోగం. ఈ సామెత ప్రయోగానికి
సంబంధించి —

కం. కోటి వగవిద్య లెల్లను
గూటికిఁగా కాత్మ విద్యకును సరియగునే
మూటుకము లనిక పుష్పనులు
పోటింపరు శివముకుంద పగమానందా [1]

కం. వాదము ఖేదము కొలుకో
మేదినిఁగల విద్యలెల్ల మితుకుల కొలుకో
గాదది ముక్తి పథంబని
సాదరమతిఁ దెలియరన్న సంపఁగి మన్నా [2]

కం. వేసా లెల్లయు భువిలో
గ్రాసాలకె కాక ముక్తి కాంక్షకునేలా
వాసి గలుగు యోగి యధే
చ్ఛా సంచారుఁడుగదన్న సంపఁగి మన్నా [3]

అనేవి పరమాంద యతీంద్రుని ప్రయోగాలు.

---

1. 'శివ ముకుంద శతకము' పద్య; 89.
2. 'సంపఁగి మన్న శతకము' పద్య; 66.
3. 'సంపఁగి మన్న శతకము' పద్య; 52.

కంబళ్ళలో అన్నం తినటమూ వెంట్రుక వేరనేల [లో.సా]

గట్టి రాళ్లలో మలిగండ్లేగనేల [అ.సా]:- గట్టి రాళ్లలో మరీ గట్టిగా వున్న పెద్ద రాళ్లను వెదకినట్లు అన్వింటా అపరాధిష్టైన నాలో మళ్ళీ తప్పులు వెదకడం ఎందుకు. నన్ను చూసి ఏ విధంగానైనా కాపాడకపోతే మరి నిన్ను స్తుతించడం వల్ల ప్రయోజనమేముందని వేంకటేశ్వరునితో నిష్ఠూరాలాడే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

అట్టే సర్వాపరాధి నపరాధాలెంచనేల
గట్టి రాళ్లలో మలిగండ్లేగనేల
నెట్టన శ్రీ వేంకటేశ నన్నుఁ జూచికావకుంటే
ఇట్టే నిన్నుఁ గొబచుటిందు కటవయ్యా [సి-454]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. అలాగే —

వేగిరించుఁ డెట్లునా వెలఁదిఁ బిల్చిన వాఁడ —
వాగతి నాకె చిత్తమది నీ భాగ్యము గాక
రాగిల్చేర్చ కంతనీవ్య రాదు దింటా మలిగండ్లా
వేగి లేచివచ్చి నీవ్య వేసాలే సేసేవ్య [2ఓ-520]

ఎంపోపె తన తోడి (డ?) పురుడు వెట్టుకొనేలా
దంపుల జిల్లర పొందు లాలనుసేనా
మేళ్ళు దాకొంటిండు దిరుడా మాగిగండ్లిగనేలా
తీళ్ళలు దా బడసీవే శేనిసి వందాం కము /పల్లవి/

ఇదేవి అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని ఇతర ప్రయోగాలు.

గోడ గడుగ బోతే కొనదాకా గొనసే: మట్టి అడుసు గోడను కడుగ బోతే
చివరి వరకు అంతా గాగదే. గుటు వంటివే పనికిరాని తెగ్గ వొదాలు.
ఇవి చివరివరకూ దొర నికరమైన అర్థాన్ని ఇవ్వలేవు. కాబట్టి
మిగిలిపోతాయి. మంచన్నలు ఉలవాడుగా తిరుమలలో వెలిగే కంటే
ఇక్కడే శ్రీపతివాగై తరించుమని చెబుతాడు అన్నమయ్య...

గోడ గడుగగ బోతే గొనదాకొ రింపే
ఉడుకోటు తర్క వాదాలటుమంటివే
వాడిక నాగుమతాలు వొడ్డే తిరుగుకంటే
యీడనే శ్రీపతి వాగై యీడేరరో /చ.వాగి/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఈ సామెత 12-వ శ.-575
అనే అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లో కూడా కనబడుతుంది.

చంక గుడియుయు మరి శరణొొాగ్గియునేల : ఎనము గూప ప్రువర్గన; ప్రకేమో
ఉద్భగయం కోగుశేం వచ్చినట్లు నడిపిస్తున్నా, కొట్టడానికి కర్ర తీసుకొని
వచ్చినట్లు. / ఇది మనసులో కపటం, మాటలలో వినయం కలిగి ప్రగడ్తలన్ని
సూచిస్తూంది / దృష్టిని ఎత్తియుడ్డన శ్రీనివాసుడు వాడలావాడలా వెంట తిరిగి
తిరిగి బిల్ల చేసే మందే చెప్పాలని ఎదిగితే పని చెప్పాలంటే, ఎలాగ చెప్పాలని
మనాదు గాంచే. (రాం చిలుకకొని, దుర్యోధన ప్రకారం వెళ్ళిన మాట్లాడాలి
మందిరంలోకి రెడుగు పెట్టాడు. ఎత్తియుని వెళ్ళాకం కనిపెట్టిన ఎలాగనా
అతని ప్రువర్గనలో మార్పు రాదని నిశ్చయించుకొని ఏకశిబ్దిగా
రావణుడు దుర్యోధనుకొని నీరసాకారం దేనికి. పండితోత్తమ నీకుతాలా నీవు
సాధించుకో. నీవు ఎక్కడ నుండో వచ్చి, నింకా నేనేమీ ఇనకుండానే
వాడిపోయిన ముళ్ళం మరుందే వంగమకోవడం దేనికి. ఎప్పుడూ సంతోషంగా
ఉండే వాడిని ఈవేళ నీకొంత భయముందేనికి. కుదురుగా చేసిన చేతనే
సఫలం చేసుకోగాదా అని పద్మినితి పలికే సుదర్శనుడు ఇన్నమాట్లు...

చంక గుడియుయు మరి శరణొొాగ్గియునేల
సంకే లేక నీ పంతమె సాధించుకోగాదా

యేడ నుండో వచ్చి నీవు యేమీ నేనన కుండా
వాడు మోము నీవు ముందే మాడుపలేనా

వేడుక దొరతన్న సీన్న సెగన్న సీకింత యేలా
యిడుదురా డబ్బిన రనేతే యిరాదేర్ల్లుకోరాదా [పు గు]

గని పంకోర్ధనలు తళిలుక ప్రపిర్ధమైన సొమ్మెతమ స్వగతంగాడుకొన్నాడు.
గ్రంథాంతరే చిలుకలె..

యిరువత్తైతే బిగువున్నా యిబ్బడికొండే తరగన్నా
స్వరము వాయ మీకు సిలువ్వలు నగవా
సొలుకప్ప శ్రీ వేంకటేశు బాగునితి మింతేచిలుపు
చెలుక సుదె శరణొల్లి మురిపం దొలిగునిరంకము [పు-పొటె]

నవ్వితే నవ్వని వాడు నన్నేలు తప్పక చూడవె
యివ్వలి నాడు వాడైతే దోసమా యేమి
దివ్వనాన చుంకు సుదె శరణొల్లి దనకేలు
చ్చు వ్విళ్లూరించక నన్ను నుండనీ రాదా [పు-౧౩]

ఒదె చలము సొదించే వాదరమూనిం చేవ్వ
యిదుట గెండూ నడపే విదియేటిదే
యిది యేలే మగక దుడ్డూ నిందరాంనే శరణొల్లి (ర్థి?)
పొనిగి యాడకెట్లు దోదుమే నేము [పు-౧౪]

ధరణీశ! నీవంక దుడ్డును,
శరణార్థి యనినచో మాటుసని నచ్చెనా మనసీ
శ్వర బుద్ధి మెగునీదు
శ్వరితము పగిలిన మిగుల నిట్టిది పనిచే

అనేది ప్రబంధ పరమేశ్వరుడైన ఎర్రన ప్రయోగం.[1]

అలాగే --

శర చాప ధారణిలి బూన్
బరమ మనస్సాంతి దింతి పరిపోకము బూన్
బరికింపు నీవంక దుడ్డును
శరణార్థియు ననెడు నట్టి చందము దోచెనే

అనేది ఎర్రనను తరువాతి వాడైన శ్రీనాథుని ప్రయోగం.[2]

---

1. 'ఎర్రన హరి వంశం,' ద్వితీయా పద్య; 149.
2. 'హర విలాసం,' సప్తమా. పుట; 164, పద్య; 17.

చిలిపిచుక మిన్నులు బాగే చిలికలను బండిగట్టి
వంచుకొనే మన్న నవి వసమయ్యానా:- శూన్యాన్ని చేబ్చుకొంటూ పరిగెత్తే గుడువి
డింకలను బండికి కట్టి లాగగలిసుకొందామంటే సాధ్యమా కావ్య. అలాగే
ఊహకే అందని ఇంద్రియాలకు భూమి మీద ఎవరికీ మాత్రం చిక్కు తాయి.
సైసెచ్చు అనే అందర్ని కనిపెట్టి కనిపెట్టి కొంతకాలమే బాధ కొగ్గుతు / శూన్యాన్ని
తప్పు చేసిన వారి కాళ్ళూ చేతులకు తగిలిందే దారు యాత్ర విశేషం;
దీనిని బాండ కొర్యు, గాడిమ్రాను అని అంటారు[1] / కట్టి సడేస్తాయిందూ అన్నమాట్ట:-

చిలిపిచుక మిన్నులు బాగే చిలికలను బండిగట్టి
వంచుకొనే మన్న నవి వసమయ్యానా
యెంచరాని యింద్రియము లెవ్వరికి నేల చిక్కు
పొంచి పొంచి వలపుల బాండ బెట్టుగాక /I-177/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

చీకటింటనే దీపము గాన నచ్చును:- నాయకుని శృంగార ప్రవర్తనకు కోపించిన
నాయిక - 'నీ చేష్టలు నన్ను మాత్రం ఏడగకుండా చూచుకుంటే అంతేచాలు.
నేను శరీరం నీకు అప్పగించే ఊడదాన్ని, అంతకు మించి నిన్ను అభ్యసు, కాదు

1. 'శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు' విదవ-భాగము; 207.

చెప్పగలనా. నీ గుణగణాలు పూర్తిగా చెప్పగలవాడ నైనా అడగగలిగానా. కోరి చేసుకొన్న నేమ నిమ్మని నీన్ను దిద్దగలనా. ఎంతదప్పైనా నీ కొరగాకపోనని జాలిపడైనా నేను నీ తప్పులు ఎత్తి చూపగలనా. కాంచన్ని వేంకటేశ్వరా నీ నీడ నీవే క్షమించుకో. చేతకానిదాన్నైనా దీనుల కనబడిన వాళ్ళు నీ తప్పులు నీకే కనబడతాయని నాయమహిమలతో పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —.

నిమ్మలి నీ కొరగాటిలో యిట్లాలి నింతేనేమ
కిమ్మని నీవైతి పచ్చి చెప్పగలనా నేను
వెమ్మది శ్రీ వేంకటేశ [illegible]
పమ్మి చేకటింటనే దీపములగాన వచ్చును [౭౫-౭౬]

అనే సంకీర్తనలో శ్లేష సాహితి ప్రయోగించాడు.

'గుణవతి యగు యువతి గ్రహము చక్కగ నుండు
చీకటింటి దివ్వె చెలగు రీతి
దీవి యున్న యిల్లు దీవార్చన గ్రహంబు'

అని వేమన ప్రయోగం.

చెడుగైన దోమ దెచ్చి సింహాస్థ గొదమగా
బెడిదంపు ప్రేమతోడ బెనగిన యట్లు :- గింటికి చెరుపు చేసే దోమను
తెచ్చి కొదమసింహంబుగా నేయోగు చేసి అత్యధికమైన ప్రేమతో పెరిగిన విగ్రహంగా
స్నిగ్ధమైన గాఢమురాటి గుబులి నీడుడైన మహిన్నడని రఘురామకీర్తిగా
-డేసిన వేంకటపతి మహిమలను చాటి చెప్పే సగుణబ్రహ్మంబు అన్నమయ్య..

చెడుగైన దోమ దెచ్చి సింహాస్థ గొదమగా
బెడిదంపు ప్రేమతోడ బెనగిన యట్లు
కడు వగ్గడబడి వేంకటపతి వచ్చు విన్న
చిడిసిరాయి దెచ్చి రఘురామజీ వేసె /1-282/

అనే సంకీర్తనలో రఘు సామ్యోక్తము ప్రయోగించాడు.

చేకొన్న తుమ్మిద చేపట్ట కీడును

లాకడు దుమ్మిదలయ్యాసటు :- నొకుపగటి ఉపమానాన్ని ఇవ్వటమయ్యింది

తరువాతి వాడైన కంచెర్ల గోపన్న తన దాశరథీ శతకంలో ప్రయోగించాడు.

భ్రమరం పురుషుని పట్టుకొని దాని చుట్టూ గ్రుంకారం చేయుచు చేయుచు
పురుషు తుమ్మెదవ్వ తున్నది కనుక భవదుఃఖాటికి బంధుడుడైన మానవుని
బాధ తొలగించి భక్తి నాసగి నీ పరమసాయుజ్య మివ్వడంలో

త్యాగ్నస్వామే మేముందంటూ --

చ॥ భ్రమరము కీటకంబు గొని పోవ్వడి, గ్రుంకిరగబోపకాగ్నిగ్గె
భ్రమరముగాం నావర్చునని సాక్ష్యముసేసి, భవాది దుఃఖసం
తమసమెడల్చి భక్తి సవీతముగ జ్ఞేయని విశ్వగూప ధ
ర్మమున ధరించు టేమగుదు దాశరథీ! కరుణాపయోనిధీ

అనే పద్యం రచించాడు. ఇదే భావాన్ని తన్మయత్వ -- భ్రమరానికి పట్టు దూపిన తుమ్మిద తదేకధ్యానంతో స్వయంకీ మనిమాడం మనస్సొగసా మారుతున్నది. అదేనిష్ఠగా పురా శ్రీకాంతుని పాదధ్యానం చేస్తూ తన్మయత్వంతో ఏ పులుపికి చెందినవారైనా అధికులు కావడంలో అనుదేమున్నదనే సందర్భంలో --

చేకొన్న తుమ్మిద చేపడ్డ కీడును --
లోకడు దుమ్మిదలయ్యానట
శ్రీకాంతుని పాదసేవకులను వాగ --
లేకులజులయినా నెక్కుడొకుడుదా [1-3కొ]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించడం ద్వారా లోకానికి భ్రమర కీట న్యాయాన్ని బోధించాడు. ఇంకా ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి --

కం. కోటుకమున్ దెచ్చి భ్రమరము
పోటువమున బంభ్రమింప భ్రాంతం బైతన్
తోఁటుకము భ్రమర రూపము
బాటింగని నహోంబుఁగాదె! భగుఁగయోగమునన్ [1]

అని మహాకవి పోతన భాగవత ప్రయోగం.

చేతఁడొక్క నిగ్గలవసు చేరియాంటుఁగలవాఁడు
యేతులుఁగవిమిలేము వెరఁగనట్లు
భీతులలో శ్రీవేంకటాధిపునీ భృండఁగాను
యీతలనే వెలుతులు నెరఁగమయ్యా [3-31]

---

1. 'శ్రీమహా భాగవతము', సప్తమ; భుటు; 3 పద్య; 16
[రెండవ సంభుటం]

అనే సంకీర్తనలు ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

అంగడి మాట గానేటు, అత్తమామల కన్ను /అం.సా/
చేతులాకటి మీదట చిత్తమొకయందు /అ.సా/:- మానవుడికి తినగా తినగా
గాగెలు గానేరు అనుబంధాలు శ్రీ వేంకటేశ్వరుని సేవ చెయ్యగా చెయ్యగా కొన్నాళ్ళకు
సంసారమంత గూరించదని, కాని ఏడు మాసాలు అనేది అందరికీ తెలిసిందేనని,
అయినా మానవుడు దేవుడి సమీపంలో వున్నా మనసు సంపాదించకపోతే ప్రయోజనము
చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య -

నీతితో శ్రీ వేంకటేశు నిత్యసేవ కొన్నాళ్ళు..
కీతలు సంసారమంత యితవ్యగాదు
అత్తడెట్టు యివి యెట్టు అందరూ నెరిగినదే
చేతులాకటి మీదట చిత్తమొకయందు /2-శ్రీ/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఈ సామెతకు
ఈ "నందసుతుడు మున్ను నామీది ప్రేమచే
నాకటి సేయ బోయు యొకటి సేయు
నత్తే మీద గన్ను లంగడిపై జేసు
టాయి నమ్ముచు జేయి లరసి నవ్వ"

అనే ముద్దుపళని గాల్చికా స్వాంతనంలోని పద్యంలోను,

-చేతలాగున మెలగుగ చిత్తమెరసి దూగినని
మోతలను నీడుచు డెంద మోహమింతే కాక /౭౨-౭౮/

అనే పెదతిరుమాయ్య సంకీర్తనలోను కనిపిస్తున్నాయి.

-చేదే తోప్పై నట్లాయ:- స్వామినాని సరస చేస్తులను నిగ్రక్తి చెందిన సద్యానతి తన స్వామితో - నీవు నేశ నిమ్మనివి. నిన్ను ఇతరులనే నాకిష్టం లేదు అయినా నీవే నన్ను కోరి వించుకొంటున్నావు. నిది చూసి చేదే తోప్పైనట్లుగా భుంది. నీ మాట్టికను ఏమీ అనలేక పోతున్నాను అనే సందర్భంలో అన్నమయ్య.

దిమ్మని నిన్నంటుకొన సమ్మతించదునక్కైతే
తెమ్మని నీవే కాగిలించవేగాని
చిమ్మిచు శ్రీ వేంకటేశ చేదే తోప్పైనట్లాయు
యెమ్మెల నీమన్ననకు యేమనేము నేము /౭౭-౭౮/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

వెన్న చేతి బట్టుకొని నేగు వెదకనేల /పాసా/
చేనద్దము వట్టి నీరు జోరి నీడ జూచేళ్ళ /అన్న/ :- అన్న కొంతా సక్తుడైన
తన నాయకుని గమనించి పద్మావతి సఖి అతనితో - కానుక లిచ్చే
నీ భార్య చేతిలోని కమ్మ పూవ్వబంతి తీసుకొని చూటుగా సేవ చేసే
మరొకరిపై వేసే నీ నేర్పు చేతిలో అద్దం పట్టుకొని నీటిలో నీడ చూసినట్లుగదని'
సఖికే సందర్భంలో అన్నమయ్య -

కానుకిచ్చే యాపె చేతి కమ్మ పూవ్వబంతి దీసి
పూని కొట్టే సేసే యాపె బొగిబి వేసేళ,
నీ నటన యైనట్టి నేరుపెటు వంటిదో
చేనద్దము వట్టి నీటఁ జేరి నీడఁ జూచేళ్ళ /22-422/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

చేవదలితే పెంచిన చిలుకైనా మేడ లెక్కు -

రామించి గూటఁ బెట్టితే గామాయనును :- చేయి వదలితే పెంచిన చిలుకైనా
పారిపోయే ప్రయత్నంలో మేడ లెక్కుతుంది. తీసుకొని వచ్చి గూటిలో
పెడితే 'రామా రామా' అంటుంది. అలాగే అదుపులో పెట్టుకోకపోతే
ఎక్కడికైనా మనసు జిట్టే పరిగెత్తుతుంది. శ్రీ వేంకటేశ్వరుని కొలిచినట్లయితే

(ఇది చేతికిలోపై.. స్వాధీనంలో ఉంటుందని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య
గారి పాదాలు...

చేవ దలితే సెంచిన చొక్కానా మేడ నెక్కి,
రావించని గూడు చెట్టితే రామాయనును
భావించకుండితే యిద్దరు సొగసెందైనా మనసు
శ్రీ వేంకటేశు గొల్చితే చేత జిక్కి వుండును (ప-౧౪౫)

అనే సంకీర్తనలో ప్రయోగించాడు.

గొంటితో పోయే పనికి గొడ్డలెందుకు (లో.సా)

చేసున్న వచ్చే పనికి చెట్టు యేటికి (అ.సా)- నాయికను గమనిస్తూనే
సఖుడు వేరొకరికి చేస్తున్న నాయకునితో - 'నీవు స్వేచ్ఛతో సరిపోయే పనికి
చేతులు కొట్టడం దేనికి. నీసతి ఆశపడి నీవైపు చూస్తే పెడసరిగా ఉడిస్తావా.
స్వేచ్ఛా ఈమెను చూసి వేరొకతె అచ్చం అలాగే వుండవుంటావు. ఎక్కడైనా
గంధపు పూతను పుట్టోడితో సరిపోలుస్తారా' అని చొక్కతెకి చెప్పే
సందర్భంలో అన్నమయ్య --

ఆశపడి చూడగానే ఉడించేవు యెడమాటు
చేసున్న వచ్చే పనికి చెట్టు యేటికి

ఇటా సతీం డ్లూాచి యెవ్వతో ఇంటాఁ ఛున్నదనేవ్య
ఛ్రాంసిన గగనస్య ఛ్రాంత ఛస్పాడిం బోఁటాఁమరా [౭౨-౭౨]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

డిల్లికి డ్లిల్లే సుల్లికి పల్లే [లోసా]

డ్లూాడు డ్లూాడే గాంక నిరిశప్ప ఛుష్పాసా [అ.సా]:- లోక వ్యవహారంలో 'దిల్లికి దిల్లే సుల్లికి పల్లే' అనే ఈ సామెతను వాడుతుంటారు. అంటే దీనికి ఉదేశాది, అది ఇది కాదు; ఇది అది కాదనే దీన్ని సుల్లేక డ్లీతిని చూచి చెప్పడం ఈ సామెత ముఖ్యోద్దేశం. నాయుక అయిన అలమేలుమంగ తన నాగుకునితో 'నీ బుద్ధి నీదేగాని, నీ మార్గాన్ని వదులుకోవ్య' అని నిష్ఠూరంగా మాట్లాడే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

డ్లూాడు డ్లూాడే కాక నిరిశప్ప బుష్పాసా
నీ డ్లోడింతయిన నీన్న మాసేవా [౭౨-౩౬౯]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

తాను తటున నీటి మీఁదటునా లజ్జాలంబు --

లిటునటు జరిగించవా యీది యీది:- నీటిలో ఊలజ్జాలమనే క్రిమిసమూహం ఇటూ అటూ కొట్టుకొంటున్న విధంగా ఈదులాడుతూ తిరుగుతుంటాయి.

ఈ విధంగానే శ్యామోపలంభనం సంసారాన్ని సమర్థించుకోవడానికి మానవులు చేసేపనికి ఎలాంటిదో తెలుసుకోనేక తిరుగుతున్నాగని చెబుతూ అన్నమయ్య –

తేట తేటని నీటి మేగడ నాలాడొలాంటు –
లేటు నడుమ జలించవో యీడి యీడి
ఆటు నవెనెపో తమక మంది సంసారాన్ని –
ఘటనకై తిగిలితిమి కడగలవనేక [1-218]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. 'ఆలడొలాంబు అనగా నీరుదండెగా నిండినప్పుడు, దానిపై మూతి దగ్గర ఒక దగ్గర రెండు రెండు పొడవైన వెంట్రుకలు కలిగి సన్నని శరీరముతో [సాలె పురుగువలె] గోదుగాడెడు డొలచరగమా? అనిసింగు చున్నది. ఈ అన్నమయ్య పాటలోని ప్రకరణమును బట్టి మాత్రమే నిర్ణయింపబడినది. నీటిప్రవాహము నందు కోణాపాలముగ తిరుగుచూడు ఈ డిలు డొంతులలు ఉండే కాబోలు నేటికిని చాలా ఉత్సాహముతో చెలరేగిన కార్యక్రమేమును చెప్పినప్పుడు 'ఆలజాలంగా వుంది' అని వ్యవహారంలో వాడుట[1] అని పరిష్కర్త గౌరిపెద్ది రామసుబ్బశర్మగారు తెలిపారు. 'ఆలజొలంబు నీలాల నాడు డొడ' అని నాచన సోమనాథుని ప్రయోగం.[2]

---

1. 'అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు' సంపు-1 పేజీ ఫుట్ ; 40.
2. 'ఉత్తర హరివంశం' పంచమా; పద్య ; 110.

తన నీడ యుద్ధములో దానే యటు చూచి
సునివడి శ్యంగకే భ్రమయువెనా :-- తన నీడ అద్దంలో తానే చూసి పని
గట్టుకొని శ్యంగకే భ్రమపడవలసిన సునేదు. 'ప్రియమైన వేంకటేశ్వరా.'
అలాగే నేను ఆత్మలోవున్న నిన్ను దర్శించి శరణన్నాక వేరే శ్యాజిగాబడ మెందుకు
అని స్వామిశం నేను నీవాడనని సుకే సందర్భంలో అన్నమయ్య -

నీవే సేసిన చేత నీవే చేకొనుటెంతే
యీవల నీసొమ్ము నీకే నిచ్చు సిగ్గయ్యీనయ్యా
. . . . . .
. . . . . .

తన నీడ యుద్ధములో దానే యటు చూచి
పనివడి శ్యంగకే భ్రమయువలె నటయ్యా
ఘనుడు శ్రీ వేంకటేశ ఆత్మలో నున్న నిన్ను
గనిమని శరణంటి గడు బూడించనేలయ్యా [2-444]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి.. తద్వారా భక్తుడు భగవంతుడిని
శరణుకోరితే చాలు వేరే శ్యాజలు, శ్యరస్కారాలు చేయనక్కరలేదని తెలియచేశాడు.

తమిగొని ప్రేమ నెంతెగయును గంగకుఁ బోయి -
తమకించి నూతి నీరు దాగేవ్రగా :-- జీవుడు కాలాగ తగులమునకు రాగా కపటాల
తోనే పొద్దు గడుస్తుంటే సమోగా అన్ని చదువున్నవాఁ చదివి చివరికి కుమతి
లాగా అందర్నీ కొనుస్తున్నాడు. ఇది ఎలాస్తుందంటే సుతేగానా ఆరాటపడి
ప్రేమతో గంగానది సుద్దకు పోయి చలిగాలి మామూలు బావిలో నీరు త్రాగినట్లుగా
ఉందని చెబుతూ అన్నమయ్య —

కటకటా జీవ్నుఁడా కాలము దొలుక రాగ
సటవటలనే పొద్దు జిరపేవ్రగా

సమతన్నియును జిదివి కడపటను
కుమతివై అందరిఁ గొని చేవ్రగా
తమిగొని ప్రేమ నెంతెయును గంగకుఁ బోయు
తమకించి నూతి నీరు దాగేవ్రగా [1-35ని]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా గంగకు పుట్టుక నిచ్చిన
పరమ పావనమైన శ్రీపాదసన్నిధికి వెళ్ళకుండా కొంచి తలించలేక పాతే గాళ్ళ
వెంటబడిపోయే అజ్ఞానం విడిచిపెట్టమని జ్ఞానోపదేశం చేశాడు.

ఆకాశమెగ నెట్టుల నీరు తగనందునంటునా :- నీటి బిందుత్వము అన్ని వస్తువులయందుండుటచేతగాని ఆకాశమునకు కలుగదు. ఆ విధంగానే శ్రీవేంకటేశ్వరుని దాసుడు ఇలలో కోరికలతో ఆసన్నస్థితికినీ పెనుమాయ అంటదేదని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

ఆకాశమగపొగుల నీరు తగనగ్నినంటునా
ఈ మేర నెంతైనాను నుండుగాక
ఇహమేర శ్రీవేంకటేశుని దాసుడు భూమి
గామిరాబి తానుండి నామగడుమాయలంటునా [ప-౧౧౬]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి --

'కోడంటి ఆకాశగ నీరంటనట్టున్నాడు భూతాలాగ
కంటిలో శివముక్తి కళకంట సెనగునె కాంతలాగా'

అని పాత్రుబారి వీరబ్రహ్మంగారు ప్రయోగించారు.[1]

ఆకాశకరి నాడుదురు తమనేగాలెంచుకోరు :- తప్పులు చేస్తూ తనలో తప్పులు

---

1. 'కాలజ్ఞాన తత్త్వములు' పుట; 37.

వెదకుతున్న నొగుగుగానితో నాయిక కోసంతో.. ఇతరులలోని తప్పులను వేవెత్తి చూపేనొగు తనలోని తప్పులు తెలుసుకోలేరని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య -

తానొకరి నాడుమురు తనువేరా నెగగుకోరు
భూమిలోన నిట్లు గలగానే పోకపు సమసే [28-17]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. నేమన కూడా ఇదే భావంతో..

'తప్పు లెన్నువారు తండోప తండంబు
బుద్ధి జనులకెల్ల నుగడు తప్పు
తప్పు లెన్నువారు తమ తప్పు లెరుగరు'

అనే సద్యం గుర్తించాడు.

ఎగడ దాకక నీడ హీన వెలుగ గాదు [లోసా]
తినక చేదును, దీప్య తెలియనే కాదు [అ.సా]:- ముందు ఇతరసేవతలగదగికే మెచ్చుకుంటి తరువాత తనమాటి భక్తోత్తి ప్రసాదిస్తాడు భగవంతుడు. ఈ చేయడంలో ఘనుడైన వేంకటేశ్వరునికి కపటం లేదు. కాని ముందు చేదు తింటేనే కదా తీపి రుచి బాగా తెలిసేదంటూ అన్నమయ్య -

ఘనుపు వేల్పులకెల్ల మ్రొక్కంబి మఱియొకదా
నన భక్తి యొసఁగు నంతట దైవము
నున వేంకటేశునకుఁ గపటమా! అటుగాదు
తినక చేదును దీస్ప తెలియనేరాదు [1-11]

ఉనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించడం ద్వారా వేంకటేశ్వరుడు తిగ్గుని పదార్థం వంటివాడని, ఇతర దేవతలు చేదువంటివారని తెలియచెప్పాడు.

తినఁదిన వేమైన తీపన్ను:-

'తినగనగ రాగమతిశయిల్లు చునుండు
తినగ తినగ వేము తియ్యనుండు
సాధనమున పనులు సమకూరుధరలోన'

అని వేమన చెప్పిన పద్యం ప్రసిద్ధమయింది. పొడగా పొడగా రాగం ఇంపుగా ఫుంటుందని తినగా తినగా వేపాకు తియ్యగా మారుతుందని, ప్రయత్నంతో ప్రపంచంలో పనులు సమకూరుతాయని ఈ పద్య భావం. అయితే భవబంధాలనే అజ్ఞానాంధకారంలో ఫున్న మానవుడు ఈ లౌకిక సంబంధాలే శాశ్వతమనుకుంటాడు. ఓ పనేళ అశాశ్వతమని తెలిసినా వాటి వ్యామోహం నుండి బయటపడలేడు. అయినా ప్రయత్నించి శ్రీహరి దాస్యంతో అజ్ఞానాంధకారాన్ని బొగొట్టుకోవచ్చు. దీనికి మానవుడికి మనసురాదు. మనసురానప్పటికినీ హరిసేవకు అలవాటుపడితే

క్రమేణ రంగులంగని సుఖం తెలిసివస్తుంగు. ఈ సుఖం క్షణికమగుటనికాదు.
శాశ్వతమగుటం. ఈ విధంగాన్ని గ్రంథమంతట్లు —

మనసున గాసివైన మంచివి చేసుకొంటే —
తినగడిన వేమైన దీపవ్రము
తనిసి శ్రీ వేంకటేశు దాసాంద దాసుడైతే
యెనగుచునే సుఖికెదురే లేదు [1-117]

ఇనే సంకీర్తనలం ఈ లోక ప్రసిద్ధమైన సామెతల ద్వారా తెలిగయచెప్పెదు. ఉలాగే -

మనసున నొకటియు మాటల నొకటియు
నసుష్ఠున రెండును నడపకువే
మునుపటి కోపము మొక్కిన బోగునా
తినగదిన వేములు దీపవె కాంవా [28. 45]

నింతలోనే విభుడ మాకేమి దప్పెను నేడు
నింతలుగాగా దినదిన వేము దీప్తవ [కొ-38]

ఇనేవి ఈ సామెతకు సంబంధించి అన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని
ఇతర ప్రయోగాలు.

అవిగ్నమని నాగరు చేశాడనికి :- అవిగ్నమని అనుకొన్నాం గానీ, నిజానికి అవిగ్నం కాదు. మనం చేసిన పాపాలకి మనకి ఎలాంటి శిక్ష పడాలో అలాంటి శిక్ష ఇవ్వకుండా, మనకి ఏ లోటూ రాకుండా, మనం ఎలా ఉండాలో అలా ఉంచి

తిగ్గని నోర చేదు మేసినట్లు:- తియ్యని నోటితో చేదు పదార్థాలు
తినలేని విధంగా శ్రీవేంకటపతిని కొలిచినవారు త్రెంగిగుక అల్పులను
కొనిని తిరుగనేరు. కాని కొందరు నీచ మానవులు శ్రేష్ఠతను గమనించలేరు.
'హరి, నారాయణ' అని పనికే నా నోటితో మాత్రం ఈ స్తుతిమాట
నితరుల పేర్లు ఉచ్చరించలేను. వరుసగా వేదాలు చదివే నోటితో పరుల
మీద పదాలు పాడలేనని పనికే సందర్భంలో అన్నమయ్య -.

గరిమల నెరగరుగాక మానవులు
సిరులే దియ్యని నోరు జేగు మేసెగా

హరి నారాయణా యని యెడి నోరము
ధరని తగుల సేళ్లు దడవ్రట్టెట్టు
సరవితో వేదములు చనివేటి నోరను
పరుల మీది పదాటు పాడేదా [3-456]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. అంగాగే ఈ సామెత
ప్రయోగానికి సంబంధించి -

. . . . తొలుత నుద్యోగు వచనంబులు విని గ్రుచ్చి సైరణవహించి-
తమది తగ్గదనుచ్చట నడపక విడిచిపెట్టుట నీ యట్టి గట్టి దొగరును గితంబే,
'తిన్నని సోగ జోడు మేయుడు నా గుంబుగాదని నుతోయుననకే
ప్రుగ్గరంబులు నాడంబటిచి,' అనేది సింగళి సూగన ప్రయోగం.[1]

తేగన నీళ్ల వండు దేనట్లన్నము:- సనాది జ్ఞాన సోధించునైన తనిళ నిష్ణా
భక్తులను గ్రాహ్యాగుబు అంటాగు. ఇంకా నేనే మోరులని, నిత్యే మోరులని,
చిన్న సుందులని అంటాడు. శ్రోత్ర మంత్రుడు ఎందు ప్రవేశించిన నగుగునేదు.
అంతగే జ్ఞానికి కూడా విద్యలు అడ్డురాన్న ఓ వేళ ఏ కారణంచేతనైనా
అడ్డు వస్తే అని తేగన నీళ్లు ఇంకా ఒండ్రు తొలినట్లవుతుందని చెబుతూ అన్నమయ్య..

మోరుడైన వాడేడు జొచ్చిన నడ్డము లేదు
ఈతి జ్ఞానికి విద్యలడ్డము లేన
కారణాన నప్పటినీ గలిగెనా నదిమరి
తేగన నీళ్ల వండు దేనట్లన్నము [2-29]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెత ప్రయోగించాడు.

---

1. 'ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము' ప్రథమా; 61 (వచనం)

చెప్పుతో కొట్టి గతరకంగా పెట్టినట్లు [లోసా]

తొంటి రాళ్లనేసి తోడ మూళ్ళలు వేయగకలదా [అ.సా]:- 'ముందు రాళ్లనేసి

తర్వాత ప్రాంబనేసినట్లు పిలిచినప్పుడు రాకుండా పంతగించి తర్వాత వచ్చి

మిక్కిలి ఉరాపసరపటంగ దేనికే' అని ప్రణయకోపంలోని వున్న నాయిక నాయకుని

ఉద్దేశించి చెలికత్తెతో పలికే సందర్భంలో ఉన్నమాట్లు..

పిలిచినప్పుడు గాక బిగిసి వెనక వచ్చి

యెమిమి చ్చెకొనగానదేటికే నాము

తొంటి రాళ్లవేసి తోడ మూళ్ళల వేయగ

కలదా అనదేమిన కొలదే తాను [తెవె-౧౮౩]

అనే సంకీర్ణనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

దండితో దనమగని ధరణీశు రాజ్యంబు

యెండనేమి యది గుండనేమిరీ :- తన అనసరానికి ఉదుకోని రాజు గారి

రాజ్యం కరువుకాటకాలొచ్చి ఎండిపోయినా, సస్యశ్యామలమై పండినా తనకు

దానివల్ల ప్రయోజనం లేనప్పుడు రెండూ ఒకటే. అలాగే నోరు నొప్పి పుట్టేలా

కేశవుని కీర్తించని నాలుక ఉన్నా ఒకటే అది ఊడినా ఒకటే [నోరు నొవ్వంగ

మారి కీర్తినుడువడేని కంగనేటికి తల్లుల కడుపు చేటు' అని పోతన

భాగవతం లోని వాక్యం। కనుక శ్రీ వేంకటేశ్వరుని భోగని। హరి కర్పణమని
పలుకుట, పరునడి సుజ్ఞానమగుట పరమ మునీంద్రులే గని సింగయ
భాగవత ప్రయోగం। ధర్మాలు త్రోవలో వున్నా లోలగినా సింగటేనని చెబుతూ
ఉన్నమయ్య —

దండతో కనకకు కాసి భగతీసు కాళ్ళంబు
యెండెనేమి యది దండెనేమిరే
బెండు పడ గేశవునికి జేగు కొనని నాలికె
వుండెనేమి వ్యర్థపుండెనేమిరే [౧-౪౨]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సమోక్తిని ప్రయోగించాడు.

దట్టముగ బారావతములు మిన్నుల మోవ
కొట్టగొన కెక్కవా కూడి కూడి:- గుంపులు గుంపులుగా పొన్నగాలు ఆకాశా
నంటేలా కొట్టకొనవరకూ వ్యర్థంగా ప్రయాసపడి ఎగిరిపోతుంటాయి.
అలాగే పనీపాటా లేకపోయినా పట్టి ఆశలతోనే మానవులు బిన్నాభ్యా
బట్ట బయలులో ఈతలుకొడుతున్నారంటూ అన్నమయ్య —

దట్టముగ బాగావతములు మిన్నుల మోవ
కొట్టగొన కెక్కవా కూడి కూడి

పట్టి గట్టుపులనే యిటు పరిపే పోట్లాడ్డాళ్ళు
కొట్లు పాదులీగతోమి పని చేసి బండ్లు [1-218]

అనే పంక్తిగ్రహణంలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు

దుప్పికి నేగు దగిలినట్లు:- దూరంగా ఉన్నప్పుడు నేగు త్రాగడం మరచి
మోవగానే ఉన్నట్టుంది. అలాంటి శ్రీ వేంకటేశ్వరుని దర్శించడం గొప్పవాటి
కాని మేలు పొందడం మరచితి. అతని కరుణను పొత్రుడై మన గతించితే
ఎట్టెట్ట కరగిన సుఖాలు పొందుటాగదని చెప్పుటకా అన్నమయ్య ....

నిప్పులు మీద జల్లిన మాటలు నిగిడి తనివి లేని గుణము
దుప్పికి నేగు దాగినట్లు తమకము లాసి తాళిమి
చెప్పగ రాని మేను గమటు శ్రీ వేంకటపతి గమటులు
అప్పని కరుణ గలిగిమమటు అబ్బుగమైన సుఖములు [1-1]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

దాహము తోడ నీరము దాగిన చీరాకుగా :- కాచిన నీరము మీద చల్లిన
నీళ్ళ లాగా సంసారానికి పుట్టుతాయని తెలిపెరిగిన సుఖాలన్నీ చూస్తుండగానే
ఆవిరై పోగూడదు. 'ఈ శరీరం నాది' నేనెప్పుకోవన్నా వినకుండా నాకు

ఇష్టంగా కాని వాళ్ళక్కూడా మొట్టికుడిగడు. ముందు చున్న వాణిని నమ్మి నేను ఇవన్నీ
నిజమని నమ్మి ఎలా మోసపోయానో... తలచుకొని పరితపించాడే నన్న
శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు రూపు కలిగినవాడు మిన్న తిరుగులేదని చెబుతూ ఉన్నమాట్లు —.

ఇట్లు మోసపోతి నేను గాని ఇట్లు నిజమని
నెట్టన వారినే నమ్మి నేను నమ్మితిగాని

దేవదానవుని నాడని తెలిసి నమ్మి కొండితే
ఇనుప నే నొళ్ళ నన్నానట్టే మురిసె
భ్రమలనాడు మెల్ల పొల్లు బుట్టనండుమనుటే
దావమాడు తోడ నిమము దాగిన నీకాయుగా /తె-ళ/

అనే సంకీర్తనలు శ్రీ నామమెత్తను సాధనగొంచెంగా ప్రయోగించాడు.

పొగలూ పడతేక సెగలూ సడినట్లు /అ.సా/
దుండగళ్ళు బగవాడు దోచగానే తమకాల కొండలెక్కినట్లు /అ.సా/:- దుర్మార్గులైన
పగవాడు దోచుకోడానికి ప్రయత్నించగా తక్షణమే కొండలెక్కినట్లు సిగ్గు
భూర్గుగా తొలగిపోగా /'కామాతురాణాం న భయం న లజ్జా' అని నీతిశాస్త్రం
చెబుతుంది/ దండెత్తి వచ్చిన మదనుడి దాడినుండి తమను తాము

గుప్పెడంత కోసడానికి కొందరు స్త్రీలు కొరడాలనేంతటి కుచాలను ధరించుటచే

కొంత కష్టమును కొని తెచ్చుకుండుచున్నారనే సందర్భంలో ఉన్నమున్న ...

గురుడుగర్భ దిగవాగు నదీ వనవాసే తమకాన

కొరడు తెక్కి వేట్లు సిస్లు కొల్లు గాంగమ

గురుడు వెళ్లే మదమసి చండీనీ సంతాలు చమ్మ -

కొండ తెక్కి సొగె సొగె గోడవేగణ్ణ [1-2134]

అనే సంకీర్తనలో తరి సొమ్మేశవు ప్రయోగించడం ద్వారా ఎవరినుంచి తమని

తాలిమను గట్టెంచమని కోవిలాలో వారినే తిరిగి కులమునుల ధ్యానమంగచేస్తారనే

విషయము తెలియచేసాడు.

సిరడు బండికీ డ్రోటవేగా :- బంగా సిగ్గినాల బండికి చేటు బగుళ్ళకాందు.

అదే విధంగా ఎన్నిటినో అనుభవించేవాడు మరొక దానిని కూడా అనుభవించిన

గలడు. అనేకం చాలా బుద్ధిగలవున్న వారికి మరొక అదనపు బాధ్యత మోడ

పడటం కష్టమనిపించదని భావన. ధ్రు సొమ్మెత అంతర్వ్యవహారంలో చాలా

ప్రసిద్ధమయింది. ధ్రు సొమ్మెతను వ్రేడ్డకపి మళ్ళన కూడా తెనగుళ్ళోగగద

చరిత్రమునే ఏకాదశీ మాహాత్మ్యంలో ప్రయోగించాడు. 'రాజా! సిరడుబండికి

చేటు బగుళ్ళకాని విధంగా నీవు తలచుకోవాలే గాని నీకొర్కె సరాస్రమాలకు

ఈ క్రింది పద్యమును చంపే మేష్టర్ని కాపాడటం ఏమంత గొప్పపని అని విమర్శకుడు వ్యాఖ్యానించి ఈడని దింగశేఖర్ని చెప్పుదమండి వెంటనే తమము కాపాడమని రుక్మాంగదుని తో మొరపెట్టుకొనే సందర్భంలో ప్రార్థన పద్యమిది —

కం. "వేటన్ మృగములు బాధిగొని
మాటాడెన్ మమ్ము బ్రోవుమటేమి చొద్యము పట్టున్
గాటపు! నిండు దండిక
వేటం బగువె! యవనినాథ! రుక్మాంగదా"[1]

అనే పద్యంలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఈ సామెతను అన్నమయ్య తన అచ్యుతాష్టక సంకీర్తనలో ప్రయోగించాడు.
ఓ దేవా! నిన్ను గే సాని వీడేమిటికే అనకు. ఇంక నిన్నే విడువకుండా
శరణు వేడాను. వెదకినా నీకు సాటి ఎవరూ లేరు. వేంకటేశ్వరా! బగుళ్ళకు
బండికి చేటు, నీకు నేను బగుళ్ళకాగుదగదా! యముడికి మాడా దడనకుండా
నేనేమి చేసినా కాపాడేటందుకు నీవు న్నానని పాపాలు చేశాను. ఇప్పుడు
ఉపేక్షించి నీవూరుకుంటే ఎవరికీ పనికి రాను. స్థిరాని నిన్నేకాని నేనెవ్వరిని
ఎరుగనని వేంకటేశ్వరుని తో తప్పక కాపాడమని మొరపెట్టుకునే

---

1. 'రుక్మాంగద చరిత్రము' తృతీయా శ్వాసము; 72 పద్యము; 12.

సంధర్భంలో అన్నమయ్య ....

నేసగరు మేడేల యనసుము విడువ నిన్నింక స్మరణ గాంచితి
నీ సరెవ్వరు లేరు నెదకిన నిండు బండికిఁ జేసువేఁ గం

మీరు నాకుఁ గలదు నేనేమి సేసిన గొంతురని యోరి -
ధీరతనుడుము సరకుగానకే తివిరిఁ సేసితిఁ బాసము;
వోర సేయుఁడు నెంతలేదని స్మరంగకే మీరుండకి రేసిరము
వెలనిసిఁ గొగ్గంను; నే నెవ్వనిని నెఱిఁగను మిమ్మేకాని /ప-35/

ఇసే సంకీర్తనలలో ఈ ప్రసిద్ధమైన పదమిత్తును ప్రయోగించాడు. ఇంకా ఈ నామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి ....

ఉ। "చేటికి మాటికిన్నిటిల జొన్నఁబనుం బూనఁగాను పోరుమున్
గోటులు దప్పఁ డిట్టు కొన శోరధ్వ బాధలఁ బొందు చాంటికిమ్మో
బాటిలు నాత్మసున్ భగమె పెంపము నీయది? నిండు బండికిం
జేటు భరంబె? యేమిటికిఁ జేయఁగ నిప్పుడ, కిట్టిసంగటుల్ "[1]

అనేది కవి సార్వభౌముడైన శ్రీనాథుని ప్రయోగం.

---

1. 'శృంగార నైషధము' సప్తమాశ్వాసము; 208 పద్యము; 76.

నిద్దరించు వాని చేతి నిమ్మ పంటి వలెనే :- నిద్రపోతున్న వాని చేతిలోని నిమ్మపండు అతనికి తెలియకుండానే చల్లగా జారి నేలరాల్చిన విధంగా కోరికలు లేని వాడిని ప్రారబ్ధ, సంచిత, ఆగామి లాంటి సకల కర్మలు విడిచి పెడితే విడిచిపెట్టవచ్చుగాక, కానీ ఎప్పుడూ సాంసారికమైన కోరికలున్నవాడు కూడా పాపాన్ని స్వీకరించబోననడం పాషండమే అవుతుందని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

నిద్దరించు వాని చేతి నిమ్మ పంటి వలెనే
చద్ది కర్మములు తానే జారితే జారె
పొద్దు వొద్దు తనలోన భోగ కాంక్షలుండగాను
బుద్ధి [11-1బా] కర్మ మెడ బ్రహ్మ పట్టుపడ బోగపడదు [11-1ఆ]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. అలాగే --

పొద్దు వొద్దు హరిఁ దలఁపునఁ దలపోయఁగ
ఒద్దికైన పలుచేఁతలున్న వెల్లా మరచును
నిద్దరించు వాని చేతి నిమ్మ పంటి వలెనే
బుద్ధితోఁ గర్మములు గొబ్బున జారిపోవును [11-1బా-11వ]

అనేది అన్నమయ్య మరొక ప్రయోగం.

నిష్ప చెదలంటీనా :- గణ సమేతను కవిత్రయంలో చినని వాడైన ఎర్రన తన నృసింహ పురాణం, ఉత్తరాశ్వాసంలో — నిష్పను చెదలంటువేని విధంగా సూర్యుని చీకట్లు సమీపించవలేని విధంగా దేవ దేవుడైన శ్రీరమాపతిని మనసులో నిలుపుకొని భావించే ఉత్తమమునిని ఆపదలు దగిచేరలేవని చెప్పే సందర్భంలో — ..

కం. అది యట్లు కాదె నిష్పను
నెదలంటునే దేవ దేవు శ్రీరమణీశున్
మది నునిచిన నుత్తమమునిం
బాదుపునె యాపదలు సూర్యు బాధునె తమమున్[1]

అనే పద్యంలో ప్రయోగించాడు. అలాగే విదే సామెతను గౌరవ శివ నవనాథ చరిత్ర ద్విపదలో ప్రయోగించాడు. చిత్రాంగిదేవి అంతఃపురంలో వాలిన తన బొమ్మరాన్ని తేవడానికి వెళ్ళిన సారంగధరుని, పొరగబోయే అనర్థాన్ని ముందుగానే ఊహించిన మంత్రి కుమారుడు సుబుద్ధి బేడు పట్టుకొని ఏపి .. ఓంటరిగా పున్న స్త్రీల సమీపానికి నీవంటి చక్కనివాడు వెళ్ళడం మంచిది కాదు. ఈమె నిన్ను బలవంతాన రతికి లాగి ఏపైన లోకనిందకు భయపడి గాజులతో ఉన్నవి రెండు, లేనివి రెండు చెప్పి నింద నీమీద మోపుతుంది. కనుక నామాట మన్నించి వెళ్ళవద్దని చెప్పే సుబుద్ధి మిత్రునితో సారంగధరుడు ---

---

1. 'నృసింహ పురాణము' చతుర్థ, 32.

"పోపొమ్ము చాలు నీ బుద్ధులు వట్టి
పాపంబు గట్టక పలుకుము మాని
నను నీవు సిన్న నాఁటి నుండిగయుము
మన మూఁదఁ గొలిచిన మగనె మేలమునఁ
బలికితిగాని నాభావ సంశుద్ధి
తెలుసనేరవు గనిఁదలఁపుమనె శమము
నిప్పను డైదలంటునే నాఁమనంబు
గప్పనే కాము వికారుఁబు వెనదు" [1]

అని పలికే సందర్భంలో గొగన ఈ సామెతను సందర్భోచితంగా ప్రయోగించాడు.

ఇదే సామెతను పెద తిరుమలార్యు తన నీతి శతకంలో... గొల్లకులను వర్ణిస్తూ

చేగూలాని తలఁబుతే వారి గుణాలే అడ్డుగా నిలిచి గుట్టిస్తాయని చెబుతూ...

'ఎలమిఁ బతివ్రత నెవ్వఁడు గోరినఁ డైదలంటునే నిప్పు సేములన' అనే సూక్తిలో

ప్రయోగించాడు. ఇంకా ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి...

'ఎప్పాటు నిసుఁ బూఁదునే తెల్ల్లాప్పి?
నిప్పనఁ డైదలంటుకే నీకునీవ
చేసి కొనగఁ దెప్పసిద్ధించెఁ గాక
యీ సంకటంబు నీకేల తావచ్చు' [2]

అనేది పెద్దాపురికి సోమనాథుని బసవపురాణం/బెజ్జమహాదేవి కథ/లోని ప్రయోగం.

---

1. 'నవనాథ చరిత్ర' ప్రథమా; పుట; 52.
2. 'బసవ పురాణం' తృతీయా; పుట; 158, పాద-718

నాయిక అయిన అలమేల్మంగ, తనతో ఇతర స్త్రీలను పరిహాస్యమున్న నాయకుడైన వేంకటేశ్వరునితో నీవ్వడుప్పును కర్పూరంతో సరిచేసితే మాత్రం నిప్పున్న చోటికి చెదలు చేరవేని నిధంగా ఇతరస్త్రీలు నా సమీపానికి రావేరని పనికే సందర్భంలో అన్నమయ్య ...

చెప్పినటువలె గాదు చేచేతఁ గాలము
దప్పిగొంటినీ కతలాఁ దలరానీవ్వే
వుప్పు గప్పురము తోడ నొక్కసరి వేయుక
నిప్పు చెదలంటేనా నీవ్వే వోయిరాగా [సం-౩౧౪]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

నిప్పు దెచ్చి వోడిలో ననిగుమానఁ బెట్టు కొంటే ..
యెప్పుడును రాజ్యాగాక యిది యేల మాను :- నిప్పులు తెచ్చి ఒడిలోకట్టుకుంటే
[స్వయంగా కీడు కొని తెచ్చుకోవడం] అవి ఎప్పుడూ రాజుకొంటూ కాల్చకమానవు.
అలాగే మిక్కిలి పాతకుడైన మూర్ఖుడెన్ని ఆచారాలు తప్పకపాటించితే మాత్రం
వాడికి దగ్గు ఎలా కలుగుతుందనే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

నిస్సు నెన్ని నోడిలోనని యమానఁ బెట్టుకొంటే
యెట్సైనము రోజుగాకే నాటి యేలనూను
మున్సిగి నాతకుడైన మూడుడెన్ని యూచారాలు
తెస్సకెంత సేసినాము దయుగోలు కుబగు [1-47]

అనే సంకీర్తనలో తరి సామెతను ప్రయోగించాడు.

నిరుపేద యైనవాడు నిధానము పొడగని..
గరిమ భ్రమసి యట్టె కాచుయున్నట్లు :- యిక్కిలి దరిద్రుడు నిధిని చూసి
చాలు తగిలి యిలాగే కనిపెట్టుకొని కూర్చున్న నిధంగా ఎదుటే నిలిచిన్నన్న
శ్రీ వేంకటేశ్వరా! నిట్టే నిన్ను చూసి తృప్తిపొందిన నా మనసు నీ సమస్త
కళ్యాణ గుణాలలోనే వెదకుతున్నదని వేంకటేశ్వరునితో పలికే సందర్భంలో చిన్నమయ్య ..

నిరు భేదయైన వాడు నిధానము సొడగని
గరిమ భ్రమసి యట్టె కాచుకున్నట్లు
యిగనై శ్రీ వేంకటేశ యిట్టే నిన్ను బొడగని
వెరవైన నీ గుణాలు వెదకేని మనసు [రే-107]

నిరుపేద యైనవాడు నిధానము పొడగని
గరిమ భ్రమసి యట్టె కాచుయున్నట్లు

సోమంతుడు దివ్యగతి పోతే శోకాకాశములు పుట్టె :- సంతానంకోసం బాధలు
పడవద్దనే పోతే దుర్యోధనుడు దుర్యోధనుడంచి వేచి వచ్చిన సిద్ధులను అయిదాజ్ఞానగణాన్ని
సురిపెట్టించే దుశ్శలగర్భమునపోగానట్లు పుత్ర సంతానం కోరి పుత్రకామేష్టి యాగం
చేస్తే అది లంకకు చేటు తెచ్చింది. ఇక రామానంతరం రాక్షస రాక్షసీ గణ
వినాశకరం అయింది. క్షీణత పుట్టి శిష్ట నిందలు సుడుగుగా మారింది.
దుశ్శలగర్భుని మూడవ భార్య గెలుపు కైకేయి రాక్షస కాంక్ష తోడ్పాటుతో మొక్క..
చెల్లెలు కోసేందుకు దారితీసింది. వేడుక కలిగించిన బంగారు లేడి
వేటయింది. సుగ్రీవునికి చేసిన ఉపకారం వాలికి గుణంగా పరిణమించింది.
మూడవ్వాడిగా ఉద్దవుడనే కోతులు సంతతి సముద్రానికి వారధి తెచ్చింది.
తమ్ముడి (విభీషణుని) బాగువల్ల రావణుని తల తెగి క్రిందపడింది.
శ్రీ వేంకటేశ్వరుని విషయంలోనే ఇలాంటి జరిగింది. ఎందువంటి దేవుళ్ళకి
మరి ఎట్లా నమ్మవచ్చు అంటూ రామావతార విశేషాలన్నీటి చెక్కేస్తే
వరుసగా, సంక్షిప్తంగా వ్యాఖ్యిస్తూ పద్ధతిలో పేర్కొనటం కోప స్వభావం
కలిగిన లోకులారా నిన్నొకటి శుభమాటలు మంచికే పోతే చెడు జరిగిందంటూ
లోకులు ముద్దేశించి చమత్కరించి చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

సోమంతం

సోతులు దివ్యగతి పోతే శోకాళములు పుట్టె
కోతులాళపు లోకులాల కంటిరాయీ సుద్దులు

మోహిని గ్రుక్కే కామేష్టి మింటి లంకకు బై వచ్చె
శ్రీరాముడి గామావతార మసుగ బాన్ప
శ్రీమోల్లి సీత పెండ్లి వారు దొడ్డ పిలిచి సుండుగాయు
సొళ్ళి సొళ్ళి నమ్మ నెట్టు వచె వచ్చు పోగని

రామరాజ్యము రాజ్యము రామస్వామి సొంపుమాయు
వేడుక మాయా మృగము వేటాయును
వాడిగె సుగ్రీవ మేలు వాలికి గండొన వచ్చె
యీడుగాని రాచపట్టు యిట్టు నమ్మ వచ్చును

బ్రహ్మడి గోతుల మోపము చద్దికి గట్టు వచ్చె
శ్రీమన్ని బుద్ధి రావణు తలపోగును
పమ్మి శ్రీ వేంకటేశుని పట్టానికే యింతొనాయ
యిమ్మల నిట్టి దేవర నెట్టు నమ్మ వచ్చును (2-శ)

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించబడు. ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి ---

శౌ. "ఏరా నాగుబెద దేహమిట్లగడిగి? గుగంతే బాసమేనం బలకు
బట్టా నీలావటు గీత కీర్తన ధరణికూ, నీ గుడన్మన్ను? బొం(బే)
లారొళ స్పుర్గ్గణు మాని మేన్నానము; నేరాళచ్చలోక్కీర్తుం
దూరిని పగదలతేని, పుట్టు నుణి మాతు ల్భవ్వ బేతాళమున్"

అనేది కృష్ణగాయుల ప్రయోగం.[1] ఇలాగే –

చిన్వన నలిగే నేలే చెలియా, నే
నెవ్వని తోడ నలిగే యేడ కేడయ్యా
దవ్వగా మాటలాడే వే తగునటవే డాలా
దవ్వుకు మాతిలోనే బేతాళాడి గ్రహట్టేని /[2౩-2౪]/

అనేది పెగ తిరుమలయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని ప్రయోగం.

నేతి బీరకాయ నేయి అందు నీదు:- పేరు నేతి బీరకాయ, చేరి చూస్తే
నేతి చుక్క వుండదు. 'పేరు గొప్ప ఊరు దిబ్బ' అనే సామెత కూడా ఇలాంటిదే.
వీగత్వం దట్టి పడేలా రాతితో చెక్కి నిలబెట్టిన వీరుని / 'పల్లెలలో వీరులను
దేవతలనే విగ్రహాలు చేసి ధ్యానించడం అలవాటు. ఆ విగ్రహాలను

---

1. 'ఆముక్త మాల్యద' పుట; 158.

సీగులుంటారు అని పదబంధం సొగసైన భావంతో చెప్పబడింది.) నిర్వహణకి
లేశమైనా పరాక్రమం లేదు. ఇక పండుగాని పండు బొగ్గుగు పండు పైకి
రంగరంగా ఉంటుంది. కాని పగిలితే దూది తప్ప అందులో ఏమీ ఉండదు. అలాగే సొగసైనమైన మాటలు వానికి స్త్రీని కలిగించవని
చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య...

నేతి బీరకాయ నేయి అగుదేరు
రాతి వీరునికి బీరము పెంచుకాదేరు
భూతి బూగురు బండు కడుపులోన దూది
యేతుల నుడుగులు యెక్కునా హరికి [౭-౪౧౪]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

రాసాకటి తలచిన దైవమొకటి తలచినట్లు [అ.సా]
నేనొకటి సేయ బోతే నేరుపు వేరొకటాయ [అ.సా]:- నాయుక వేంకటేశ్వరునికి
నమస్కరింప బోతే పైటు జారింది. వెంటనే ఈతనితో నవ్వేసరికి చెమటలు
పట్టాయి. ఆవేశంతో మాట్లాడేటప్పటికి వేడి నిట్టూర్పులు వచ్చాయి.
ఇదెక్కడి స్థితి! నేనొకటి చెయ్య బోతే నేర్పు వేరొకటవ్వ శోభదని నాయుక
పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

నే నొకటి సేగ్గుఁ బడినే నేగుస్సు వేగొకటాయ
నానెను మళ్ళ నెల్లా నాడే నాడే అయ్యా

మొక్కఁ బోగానే నొమ్ము లుంచిన పయ్యద స్రొగి
గక్కున నీతో నవ్వఁగా లాగాఁ డేమట
వెక్కసాన మాఁగాడుఁగా నేఁడి నిట్టూర్పులు రేఁగె
యెక్కడి గొడవ మా యింటు నుండేనయ్యా (పద-45వ)

అనే సంకీర్తనలో భీ సామెతను ప్రయోగించాడు. భీ సామెతను పోలిన సామెతను క్షేత్రయ్య -

'పడతి కో! ముప్పగొనొండైన - కడపు వేంకటేశుని గూడి
యెడ బాయుక యుండుదునని యించుకొంటె
తడయకే నాకటి తలచితే – దైవమొకటి దలచినందుకు
తొడ బడినే తెగువ డోసెద నంటె
తొయ్యలి! వాడేమి -చేసుకొనునో' [1]

---

1. 'క్షేత్రయ్య పదములు' పుట: 33 కీర్తన: 48.

అనే సంకీర్ణనలలో ప్రయోగించాడు. ఉదాహరణకి

నగధ్వ కొలండని గాడు నాతి నీ చెవ్వు రమణుడు
దగ దొడ్డని పుట్టగుణాలా దుడిపె గదే
పగటు నీ రవమ్మ లాటి దొట్టు బాణయుడు డొగడెము
వొగి నాకటి వేగముగ నాకటాయుధ గదనే / ఉ-116/

అనేని పెదతిరుమలగార్ల శృంగారగంగ సంకీర్ణనలోనివి ప్రయోగం. ఉదాహరణకి

వేమన కూడా మిశ్రమనలనే సాధించాడు....

'తొండ మొసంబుఖాను ప్రౌఢవమేలు దస్సు
తేలుచిన పసుపేర్ల దస్సి కాకమును
తాంబెక్కటి దలంపు దైవ మొక్కటి దుర్జ్ఞ'

అనే పద్యంలో ప్రయోగించాడు. ఇంకొక...

కం. ఏ నాకటి చేయు దలచినం
దానాకటి దలుచె విధి లతా తన్వీనా
పూనిన పని తీరని ముట్టం
గానికయా నైతి నైతి గపటంబ్రు డొగిన్ [1]

అనేది నాంచన సోమనాథుని ప్రయోగం.

---

1. 'ఉత్తర హరివంశము' పంచమా శ్వాసం; 223 పద్య; 137.

నేరమి సేసినవాడు నిక్కపు టేలికగని
తారి తారి యిందువందు దాగిన యట్లు:- నేరం చేసినవాడు తనప్రభువున్ని
మోసి పుట్టుట్టు తిరుగుతూ వుండు అందు దాగిన నిగ్గంగా మానవుడు
సుగచేంద్రియలోనుడై నిమగ్నంగా తిరుగాడి కోరి నీపై... భక్తి అంటే మాత్రం
మనసు సుపుకుంది. కనుక ఇంద్రాది దేవతలు నమస్కరించదగిన దేవదేవా
నీవే మానవుని మనసును మంచిదారిలోకి త్రిప్పమని కోరుతూ అన్నమయ్య --

నేరమి సేసినవాడు నిక్కపు టేలికగని
తారి తారి యిందువందు దాగిన యట్లు
తీరని పంచేంద్రియాల ద్రిమ్మరి యుై తిరిగాడి
కోరి నీపై భక్తి యుంటే కొలుపదు మనసు [కీ.౧౧౭]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

నోసల వ్రాసిన వ్రాటు నుసిగితే మానీనా:- పుట్టుకతో భగవంతుడు నుదుట
రాసిన రాత నేడు సరికాదని చెరుపుకుంటే చెరిగిపోను. పైకి ఈ ప్రయోగం
తన కొక్కడికే కొత్త కాదు. ఏలాంటప్పుడు ప్రాణం పోటి సుఖం పొందాలంతే చాలు.
తిరిగి జన్మలు మాత్రం కోరలేనని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య --

నాసలు త్రొక్కిన బ్రతుకు నసిగితే మంచిదా

కొసరి దొరుకము మంచే కొత్తదాయ్యానా

భ్రమసుగు తోడ్ సుఖమము భ్రమడిన పెంపే రావా

కొసరి దొన్నము లంకెలా గోరనోసునేను [1]

అనే సుకవీర్గసలు చూసి సోమెలేను స్ఫురణంగించుకుంటారు. ఈ పెంపెత స్ఫురణకొంగంకి సంబంధించి - -

ఈ 'నోసటి త్రాయువంటి నాసలు కొరచెను సోగము

నోసటి కంటె వొసి నాసటి త్రాత

నోసటి మీది త్రాత మలిచిన చెదరునా'

అనేది వేమన స్ఫురణకొంగం.[1]

పగసేసు కొన్నవాడు బుణి మందసము లాగున

వైగటు దొరగము నేగినట్లు :- వైగం పెట్టుకొన్నవాడు పెద్ద పెట్టెలో

నక్కి వెగటు కలిగినచే దొంగలాలలో తెల్లగ్గు కొన్నట్లుగం పాపాల్లో చిక్కుకొని

నిన్ను చేరమంటే గుంపి పరుతున్నదని శ్రీ వేంకటేశ్వరుని ఉద్దేశించి

పలికే సందర్భంలో ఉన్నమయ్య - -

---

1. 'వేమన పద్య రత్నాకరము' పుటు; 160 పద్య; 611.

పగవాడు కొన్న వాడు పిలిచి మగువ సేములోన

పెరగడు జ్ఞానగములు వేగినాడనుచున్

పరగులు వేద మార్గమున మీరి నడుమునన్ జిక్కి

దొరికిన్నుడే దోరుమంటనే దొరలిరి మనసు [తె-177]

అనే సంకీర్తనలో తీ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పట్టుగాని విసములు పాము దెచ్చి తలకిందగ

బెట్టు కొన్నా నది మగుడిని వ్రుంగడేనా

పెట్టు సరసారమని వేంకటేశుడు గొలువని –

నట్టి మనుజుల పెడవాడు బెట్టుగాక [I-177]

అనే సంకీర్తనలో తీ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పట్టుగాని విసములు పాము దెచ్చి తలకిందగ

బెట్టు కొన్నా నది మగుడిని వ్రుంగడేనా :- ప్రాణవిరోధని విసము సర్పాన్ని తెచ్చి తలకిందట

పెట్టుకొన్నా మాటిలోకి పెట్టుకున్నాగాని ఆది మొత్తగిని వ్రుండదు. పాము కడుపోవడుగా

నడిచే సరసాంగం వేంకటేశ్వరుని కొలువని వ్యర్థ మానవులను గతిలోకం మగుడి

బుదేరుమ్మ నిస్తుండదని చెబుతోంది ఈ సామెత ....

పట్టిన వెల్లా నిద్దలనమతే :- చేసిన స్వుతి సుతీ సఫలమై లాభం పొందడం,
అదృష్టం కలసి రాకపోవడాన్ని ఇలా అంటారు. స్వుగుసోత్తమని మీరి భక్తి
కపటంగా కూడినట్లైతే సంపదలెల్లినా ఎగ్గన, (కొంతకాలం వాడుకొని తిరిగి
ఇవ్వడానికి అడిగి తెచ్చుకొనే) సొమ్ములు మానినంగా ఎక్కడినుండి వచ్చాయో
అక్కడికే తిరిగి వెళ్ళిపోతాయి. మారని మీరి భక్తి నిడువకుంటే మిక్కిలి
ఆశ్చర్య జనకంగా పట్టినవస్తే నిద్దలవ్వుతాయి. వేంకటపతి కృపకు పాత్రుడైన
వాడికి మొత్తం కరగిపోవడమాత్రమే మవ్వుతుండదనే సందర్భంలో ఉన్నమయ్య -

స్వుగుసోత్తమని భక్తి పొగపొడ్డమైతే
ఎగభ్రతొనిడిసిపోగులు ఎల్లైనను
మారి మీరి గనితే పాయక నిజంబైతే
నిరతిం బట్టిన వెల్లా నిద్దానమౌతే [౧.౭౧]

అనే సంకీర్తనలో తన సొమ్మెతను ప్రయోగించాడు. -అంగాగే--

పండెను నీ తపమూ పట్టిన దెల్లాం బ్రైడి
అండనే నన్నుం గూడితి వాయను పని
నిండుగ శ్రీ వేంకటేంద్ర నిద్దిదొక్కి భ్రస్థాడవ
కొండవంటి భ్రబ్బు తోడం గొల్లగొనుమిక్కిను [౭౭-౩౭౫]

-అనేవరి (బన్నములన్ను శ్లోకంగా సంకీర్ణనలంకారము మరొక ప్రయోగం.

పగలే వేగేటి నాపిం బట్టశ్ర గాశ్రుగా

నిరత భ్రాగమునిచ్చి నిలిపినట్లు :- స్టైగు కోసిన చేతో స్రుంగిపడిన వెన్నుపూ

పగుకొని ('పూడు చేమ విడిచి పలగ రణోత్సవయుడ్లు' అని వేమన ప్రయోగం)

తిని ప్రాతికే నిగుబేదకు సరళ భూగాలు సమకూర్చి గాశ్రుకా పట్టాభిషేకం

-చేసినట్లుగా స్థుతంమి మోద మిశ్రిని సంపంత్మోక్షాన్న ఇత్తడిసినదనే భర్తన్ని

కనికరించు మేమాత్రం బంగారంగా -చేసెదనని వేంకటేశ్వరుని శ్లోకంలో

కొనియాడే పరిహర్షణాలం రిన్నమార్గము . .

పగలే వేగేటి నాపిం బట్టశ్ర గాశ్రుగా

నిరత భ్రాగమునిచ్చి నిలిపినట్లు

ధరలోనినతి పాంతకుని నమ్మ నిట్లు

నిరయునిత్తడి దెచ్చి యపురంగిం జేసే [1 ఒరిజ]

-అనే సంకీర్ణనలం లో సామెతను ప్రయోగించాడు.

పరుషము గనిపిన లాంఛనమె ప్రతి లేక

ధ్వనిలో బసిడి గ్రైనట్లు :- 'దేవా! జిలుగుర కేటుకము జిరిగియుంటిన

నిధనమున నాశ్రితున్ మెఱుంగక తిగుగుగుణము మండఁగ, నీ మనోజ్ఞ గుణస్మమును
జీవనమ్ము గొనుటఁ బినేకింపఁగాఁను, లాంహామ సుగుసము సొఱుకొ కాంగావనమ్మైన
విధమున నీమో మీ భావమెఱుంగ నేము . . . . . సకల
జీవహితమ్ముఁ జేసి డింగమొన్నల మేమముఁ బిండిగాని లాంహానమున్న, నేదశాస్త్ర
స్మగాశలంగముఁ ప్రాపే లాంపంమున్న సుగుసనేది సొంకినుతసే స్వర్గగాఁజెనట్లు
అని కృష్ణమాచార్యుఁ ప్రాసిన మాటన సంకీర్తనలాంటిదే అన్నమయ్య కుండా వ్రాశాడు.

బిలాశాంతి సుమటు చేసిన లాంపంమ్మైనా సుగుసనేదిని స్మగాంగాని నుంతసే
బంగారమగా మాశినట్లు, బిన్ని పాపులుఁ జేసినవాఁడైనా శరణమన్నామమున్న స్మరించి
ముచ్చటగాఁ, ధ్యానించిన వంతనే స్మరన కూనుఁ బాపి తిగర్భ స్థుచ్ఛగాఁ సుగుగఁజేంపుబుడి
సున్నిగ్గు చోఁనొగని బోధించుచే సుఖదగ్గంఁగాఁ . .

తతి నీ నామము లులాడిన వారి—
అతి పాపమె స్వల్పంగ బాయు
గతియ్యె పరుపము గదిసిన లాంపమె
స్రుతి లేక ధరణిఁ బసిఁడి గ్యినట్లు (తె-౩౦౨)

అనే సంకీర్తనలో భూ సామెతను స్రయోగించాడు. అలాగే ..

పరుసము సోకిన బంగారమగు నగ
పరమ భాగవత పట్టమయిన
అరయగ శ్రీ వేంకటాధిప నీ కృప
గురజాడ గాని తుదకెక్కి బ్రతికె [11-1భా-86],

పుక్కిన శ్రీ వేంకటేశుపై భక్తి వాడమగా
అక్కడిప్పటివాం పదాలరచించిని గాబోలు
కాబోలు పరుసమంటి సొబగిప్పుగాని లోపమము
నిక్కడ బ్రైడ్డినట్లు నెగుసెల్లదొరగును [11-1భా-119]

-అనేవి అన్నమయ్య అధ్యాత్మ సంకీర్తనల్లోని ఇతర ప్రయోగాలు. ఇదే సామెతను నగసింగపాకని తన కృష్ణ శతకంలో కొంగర పద్యంగా ---

'పరుసము సోకిన యినుమును
వరుసగ బంగారమైన వడుపున నీవ్వానే
వాలీ! నీ నామము సోకిన
సుగమందినతే నేమ నటుల సులభుడ కృష్ణా' [1]

-అని ప్రయోగించాడు. అలాగే --

1. 'కృష్ణ శతకము' పుట: 33 పద్య: 67.

'ఎంత పాపాత్ముడైన నీ నామము దలంచి క్షణక్షణమ్మునేను స్మరణమి
నింత పరుసము నాకిని లోహంబు సోమనతెం నంగగాగలరొకో' 1

-అని నారాయణ శతకంలోని ప్రయోగం. ఈలాగే --

'పరుసమినుము నాకి బంగారమైనట్లు
కప్పురంబు జ్యోతి గలసినట్లు
భుజ్జమందు తాని పొసగినట్లగు ముక్తి' 2

-అనేది వేమన ప్రయోగం. ఇంకాం.తి సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి --

మ। పరుసంబినిమున నాకి లోహమదీ బంగారమైనట్లు నీ
వర కట్కాణి గుణిస్తమగుటనే వాక్కుల్ కవిత్వంబుగా
దగయున దప్పులు గల్గినమున్న నవి నాస్థాంబోగు నెల్లప్పుడున్
భగవ జెన్నొందుము గాక భక్తి జిన వ్యాఖ్యంబొగు సీతాపతీ 3

-అనేది రాణారామన్న కవి ప్రయోగం. ఈలాగే ...

---

1. 'నారాయణ శతకము' భాగం; 3 పద్యం; 9.
2. 'వేమన పద్య గణిక్రమము' భాగం; 64 పద్యం; 2331.
3. 'సీతాపతి శతకము' పద్యం; 8.

ఉ॥ పురుసము సోకగ్గ గానినుమము భాసురకాంతమైన భంగి శ్రీ,
వారి పదసేవచే భవ భగంబులడంగివి నిష్క లంక మో
పగమ పదంబు గన్నవని పొందుక కొల్చి తరింగాని గాన్గునా
సగణిని భక్తి గల్గి మనసా వారి పాదము లాశ్రయింపుమా [1]

అనేది తాడేపల్లి పోనకాలంగలదు కవి ప్రయోగం. ఉదాహరణ —

ఉ॥ పురుసము సోకి లాభమను సువర్ణతే జెందునట్లుగా భవత్కథా
విగతితమైన సద్గతిని విస్మృత మూఢ జనాళి మైనమున్
సురుచిరమై చెలంగి పరిశుద్ధ సువర్ణతే బొందకుండునే
పురువడ దించినన్ సికత సంకడి లోచన రుక్మిణీపతి [2]

అని చిట్టుకని గామనయోగి కని ప్రయోగం. ఇంకా —

ఉ॥ పురుసము సోకి లాభమను శుద్ధస్థితి గాంచనమైన రీతి మా
చరణ సరోజ వందన వనంబున దేవమదీయ దేహమున్
బగమ పవిత్ర వాగ్గరిమ బ్రస్తుతి కెక్కి గృహారసోదయ
స్మరదురు లోచనాంబుగుహ భూరి తపోధన శాంతిసాధనా [3]

---

1. 'మానస బోధ శతకము' పుట; పద్య; 13.
2. 'రుక్మిణీపతి శతకము' పుట; పద్య; 93.
3. "రుక్మాంగద చరిత్ర" పుట; పద్య; 109.
(తృతీయా)

తిసేది స్త్రీర్ధవని మళ్లిన ప్రయోగం. ఉదాహరణ..

మ॥ కులమొప్పగ గొలదేల యే కులజుడుగు గోత్రాభిమానాభిలా
షలు నష్టజ్ఞానము బాసి జ్ఞానము మదిక్ సంధించి శుద్ధాత్ముడై
యిలనాథుని బిగుసంబు సోకు నిమిషముక్ పోమాత్మతి స్తోమమై
వెలయున్నాగతి నాడు ముక్తి కగుగుక్ వేదాత్మ నారాయణా

అని బమ్మెర పోతన కృతంగా చెప్పబడుతున్న నారాయణ శతకంలోని
ఒక ప్రయోగం.

పగుసము చేత బట్టుక తిరిసేటి భ్రాంతుని వలె :- ఇనుమును బంగారంగా
మార్చే పగుసనేటి సిద్ధ చేతిలో భ్రమచుకొని బిచ్చమెత్తిన నిధంగా ఉత్తమ
గురుత్వైనటువంటి వాడు ప్రాణికోటికి భక్తి మార్గమే సులభశరణ్యమని
చాటి వేండగా దానిని విడిచిపెట్టి ప్రాగమైన ఇంద్రియ మార్గాలలో తిరిగే
అవివేకులైన మానవులకు సంసారాన్మలాని దగ చేర్చే వారినామగ ఉండి కూడా
దైన్యం పొందడం ఎందుకని నీతబోధ చేసే సందర్భంలో అన్నమయ్య....

పగమ గుగుళ్ళలదె భక్తి మార్గమిటు ప్రాణులకెల్లను బెట్టి నిండగా
విరసపుటింద్రియ మార్గములదిరుగు వేరిడి నయ్యా నేను

దని చేర్చగ మొగి ఎంమమము గలిగిగము సైన్నము నొగిదితి సంపొగమముతో

పగుసమము ఎనేలో ఒట్టుక లిగసేటి క్ష్యాంతమని పలె నయ్యా నేను [3.64]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సొమ్మెతను ప్రయోగించాడు.

పగుసమము సొగసుక పసిడొనా :- ఐమమము, డంభ్భనంటి లక్ష్మున లొపలొలాము
బంగారంగా మొగ్గే గసవొందమునే విద్యనే 'స్వర్ణ కేరు' లేక పగుపవేది అంటారు.[1]
శృంగార్ణం తెలుగొనొక గ్రామంలో శైవ సంప్రదాయానికి చెందిన నమశ్శివాయ సిద్ధులు
పగుసవేది విద్యను నొడ్డిలొగినట్లు కొమలలలో దూక కథ వ్యాప్తిలో ఉన్నది.[2]
పగుసమము సొగసుగాడా ఐమమము బంగారంగా తొచి విద్యలుగా మొంతళ్ళడు పగుపవేది
ఎంతో ప్రయత్నించేముని పిలిదాలిమే తప్పక్రమంగాబడితే ప్రక్షాళనంలో పడేయాలి
ఒగ్గిది చేతిగి మేలిమి బంగారంగా ప్రకాశించడమే అని పెద్దయ్యా తెలుగు
చెప్పడానికి ఉన్నమాట్లు -

పగుసమము సొగసుక పసిడొనా
భగుసోత్తమమునే ఒగ్గిదిచ్చుగాక [3.75]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సొమ్మెతను ప్రయోగించాడు.

---

1. 'పిడుగు విలాసము' పుట; 34.
[తాంత్రిక ధగ్ధాక్షరాళ్ళ వల్లదనోల్లాసవ్యాప్తి]
2. 'ఉన్న మాటార్థాలు' పుట; 32.

పగుసము మొక్కటే కాదా పగువాడిగా జేసేది

ధరణిలో లోభం మెట్టున్నా నందుకేమే :- లోభం (ఇనుము) ధరణిలో దాన్ని

పుంగవులుగా చేసేది పదునుమే. ధరలాగే మనసు ఎక్కడ పగవారినైనా

పనజనాభుని భక్తి పదలకుండినఁ జాలు. శరీరమెంత

ఉపస్థానగరందా వున్నా గాని భుజద్వాలపైన శంఖుచక్రాలు నుగ్గులు సోకిల్లు

తుంటే చాలు. కనుక ఇనుము వంటి దోషాల గుణగణాలలోనూ పదునుమే

వంటి వేంకటేశ్వరునికి సమిత్తిం లేదు. తనను శరణని చొచ్చినవాలంటిన

వారని వెంటనే మేలిమి బంగారంతో సొల్లాదగిన పుణ్యాసిగా మన్నిస్తాడని

పనికే సందర్భంలో అన్నమయ్య ---

పగుసము మొక్కటే కాదా పగువాడిగా జేసేది

ధరణిలో లోభం మెట్టున్నా నందుకేమే

పనజనాభుని భక్తి పదలకుండినఁ జాలు

మనసు మొగము దిరిగినా మరియేమి

మొనసి ముద్రలు భుజములు నుగడితేఁ జాలు

తనువెంత వేంయన్నినా దానికేమి [I-373]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఇదే భావంతో

బొబ్బిగికి సోమనాథుని ప్రయోగం కనిపిస్తుంది.

'గనకాద్రి యగయునే కాకి గుణాంబు
నినును గుణామగగుణే పరుసుండు
గుణనిధి వీవు దుర్గుణ నిధినేను
గణుతింపుగలదె సద్గుణము నాయందు
. . . . . .
. . . . . .
గతి వివేకునిగాగాదగు నీవ
గతి దయాభావ! సంగగుణ దేవ! . . .'[1] అనే ప్రయోగం.

సోము కాటు చీర్ల దోమ బాసునా :- పోము గట్టిస్తే మండో మంత్రమో వేయాలిగాని కరచిన చోటు గుడ్డతో తుడిస్తే తగ్గిపోతుందా. అంటే దాచివా దాగని దానికి దాచే ప్రయత్నం దేనికనడం. ఈ సామెతే లోక వ్యవహారంలో చాల ప్రసిద్ధమయింది. ఈ సామెతను నాచన సోమనాథుడు

---

1. 'బసవ పురాణము' పుట: 360. పాద: 631.
(వావిళ్ళ ప్రతి)

తన ఉద్దేశ్యం నాగినివలెనే చాలుగర్జిస్తానే పాటలో ప్రయోగించాడు.
పాలసముద్రం అంటే దుగ్ధసముద్రం. పాలసుడు తన తల్లిని, సోదరిని
దేవతలిద్దరినీ ఇచ్చిన బ్రహ్మదత్తమైనదే గాబట్టి సుఖంగా చేసుకోవాలని
సంకల్పించాడని ఉప్పును కళ్ళంగం తెమ్మని చెప్పడానికి శ్రీకృష్ణుడిని వద్దకు
దూతగా పంపాడు. పాలసముద్రం పునుష్పన గాబట్టి ఉప్పు తెమ్మని
చెప్పినా క్షీరసాగరమని ఉద్దేశించి శ్రీకృష్ణుడు -- వాళ్ళేమి చెప్పినమని
నిన్ను మళ్ళీ రమ్మనడానికి పనిపెంకో లేక్క ఉంది చెప్పకుండా దాటవేయడం నీ లక్షణమాకాదని
పలికే సందర్భంలో సోమనాథుడు ఇట్లా అంటాడు...

గాదవలదే పనగానివని
పీతపయోనిధికి దూతవు కాలేవు నీగతి దుడికిచినన
బూతన వాళ్ళేమనిరో
నీ వేలాదాచెదీవు నేగము నీకున్

అనే కుంద కుట్టంలో ప్రయోగించాడు. అలాగే ఉన్నవమ్మ కూడా...
ఉన్న కొంతలో స్నేహంలాలో ఏన్నో నాయకుడైన శ్రీనివాసునితో నాయక సుశీలవతి.
ఏమున్నా! సోముకాటు చీర (వస్త్రం) తో తుడిస్తే పోతుందా. అలాంగే
నేటి నీకపటం మాకు తెలియకుండా ఉంటుందా. చెప్పకని స్త్రీ ఉండదే
మాటి మాటికే నీ యీ మాటల్లానే వాళ్ళు పెంచుకుంటుంది.

పెందలాడే వ్యాయామం కూడా చెయ్యకు చేసి చేసి నీవు ఎక్కడో చూసి వచ్చాడని చెప్పాడు.
ఏమిటవ్వా అని అడిగే సందర్భంలో -

పొమ్మని కొండను చీర డొమ్మని కొమ్మున వేడు
యీ మునకు మొరగమా యేమయ్య నిధిపుడా

చనక్కని యిటి యొకతె సంగె సంగె నీమీద
మక్కళింతే వలపులు మాటలాడునే
చెక్కు చేత నెరగమి సేసుక నీమిదనాలు
యెక్కడో చూచి నవ్వేవు యేమయ్య నిధిపుడా (దం-తెరిచి)

-అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పాలుపోతే నీరు నీరే :- ఈ సామెత కూడా లోకవ్యవహారంలో చాలా ప్రసిద్ధ మయింది. పాలూ నీళ్లు రెండూ ద్రవపదార్థాలే అయినా పాలు బలవర్ధకమైన పోషక విలువలతో కూడినవని. నీరు ఎక్కడైనా లభించే సాధారణ పదార్థం. ఈ రెండూ సమానం కావని ఈ సామెత చెబుతుంది. ఉన్నమయ్య పద్మావతిని పాలతో పోల్చి, పరాయి స్త్రీలతో పోల్చాడు. కనుక పాలవంటి పద్మావతితో నీళ్లవంటి పరాయి స్త్రీలు సాటిరారని భావం. వెంకటేశ్వరుడు శ్రీనివాసుని మాదనిస్తూ

'సుబ్బుశ్శాస్త్రి రాయిన సుభద్రావతిలాగా నవలలూ నాటకాలూ' అని

పలికే సందర్భంలో...

ఏల మేఘాలు నీ సేవ ఇందరికి చెప్పి నమవ్మ

పొలిమ పొమ్మంటే పోగుచేసే పలుకు వేమిటికి [27-214]

అనే సందర్భంలో ఈ ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా ప్రబంధాన్ని

స్మరించు చేశాడు.

సిద్ధోక్తి:- బ్రహ్మాస్త్ర ప్రయోగం:- చిన్న వాసిమిూద పెద్ద ప్రయత్నం చేయడం;

అంటే ఓబానేనమీద మూడ బలమైన ఆయుధాన్ని ప్రయోగించేటప్పుడు

లోకంలో ఈ సామెతను వాడటం పరిపాటి. సిద్ధోక్తి చిన్నది. దాటిని చంపడానికి

చిన్న వడిసెలగాయి చాలు. ఇక్కడ ఇంత క్లిష్ట సన్నివేశాల్లో మాత్రమే ప్రయోగించిన

వలసిన బ్రహ్మాస్త్రాన్ని ఇలాంటిదానికోసం ఉపయోగించవలసిన అవసరం

లేదు. ఈ సామెతను కుంకటి పోపరాజు తన ఉత్తర రామాయణంలో

ప్రయోగించాడు. చతుర నవన రచనా విశారదుడైన నారదుడు వరద్రుడు

బలగర్వితుడైన రావణునితో 'నీ శౌర్య ప్రతాపాలు కొద్దిపాటి నరులమీద

కాకుండా రవిని నిగ్రహించడానికో, మృత్యువును జయించడానికో,

వినియోగించవచ్చుగదా' అని పలికే సందర్భంలో ...

కం. "సిద్ధుని యయి బ్రహ్మోస్త్రము,
విద్ధేలసిగి నిగుడుఁ జేయు నిగ్రహమెంతెకదా
నుద్ధగము మనుఁడు తలస్తో,
సెద్ధుక పోనియిపు నీవు టిగుగుఁ తెల్లన్"[1]

అనే సుద్ధగంలో పాపగండ్లు ఉఱి సామోతను ప్రయోగించాడు. ఉటాగే..
విటువంటి సామెత నన్నెచూడ నేవక్కత మనుంగ సంగ్రహంలోని పతీదేని
దవంన శుద్ధంగాలో ప్రయోగించబడింగు. గుస్సుని యయ్యి నాఱుకిక వద్ద ఫ్లాగిగిన
వ్యత్తాంతమెంతెకా గిన్నుడు నాంగదుని ద్వారా పిని సమస్త లోకాలను తనకొపొయ్యేలా
నాశనం చేయుగలు భయంకరంకంరాన్ని గ్రహించగా ప్రుగ్ధుడాతేడు, గ్యంగగిరిటుడు,
శుంటాంకర్ణుడు, మహాకర్ణుడు, విద్ధాంగుడు, పీగుడు, శంకగుడు, పీగభద్రుడు,
గుద్రుడు ఉనే గణనాయకులు డింగరినార్గరు ఉత్తిశయుంచేలా నిజ్యాంగ్ధించి
ముక్కంటి దక్షుని తిరస్కరించడం తెలిసి పరమేశ్వరుని విడుటకి వచ్చి
'ఓ దేవా! దక్షుని మాది కోపంతో లోకాన్నంతా అక్షణమే నశింప చేయాలను
కోవడం నీకు తగదు. వెళ్ళిని పట్టి తెస్తాను వేగంగా నన్ను పంపవయ్య కాదు
నన్ను పంపవయ్య ఉని పలువిధాలు వేగునేగుగా పలుకుతున్న గణనాయకులను
కాదని గణపతి ప్రళయకాలపు కాలమేఘంవలె భయంకరంగా ఉరుముతూ

---

1. 'ఉత్తర రామాయణము' భాగం: 12వ పద్య: 20వ.
(తృతీయా)

పరమేశ్వరుని చూసి 'ఓ మహాదేవా! చిన్న పిట్టపై కోపంగాని సాధారణ పరాక్రమాన్ని ఎంతవరకు సంధించవడమొందుము. క్రిందటి జన్మ ముగ్గురి సంగతిని కోపగుడానికి ఎత్తుగడలు పెట్టుకోవడం దేనికి. ఎటుకను వేటాడటానికి ఉడుము మక్క (ఆడుము మొదలైన నాటిని తినే మక్క) ఎగబడుగు. కనుక దక్షుని నిగ్రహించడం అనే చిన్న సహాయానికి నీవు అలుగవచ్చగదవేదు. ఆడ్డు వున్నవాడి దక్షుని పట్టి తెస్తానని వీరభద్రుడు శివునితో పలికే సందర్భంలో నన్నే చూడుడు—

ఉత్సాహ: బాలిసు బిట్ట కేగి సొత్తుసుతము దొడుగనేటి? క

గ్గలిక ముంత కొంచెకెత్తు గల్ల గొనగనేల! ము

న్నెలుక వేట నుడుము తిరుడిగోలు! నీకు నాగగా

దలము గలదె! నన్నుం బనుప్ప దక్షుం బట్టి తెచ్చెదన్' [1].

అనే పద్యంలో ఈ ప్రసిద్ధమగుని సామెతను ప్రయోగించాడు. అలాగే—

గౌరన తనే నవనాథ చరిత్రంలో కూడా ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. తన

ఆడ్డు మేగను గొనెలుడికి దీక్ష నివ్వనగాదుగు భానవనాథుడు చోరంగిని (సౌరంగధరుని)

సంహరించ మాత్రమన్న కమ్మని శపించాడు. అప్పుడు చోరంగి భానవనాథుని

---

1. 'కుమార సంభవము' ద్వితీయా పుటు: 175, పద్య: 60.

పాదాలపై వ్రాలి శోకతప్తుడై పైకి లేవక అల్పప్రసన్న పిచ్చుక మాదిరి పొగరు సతాప్తం ప్రయోగించిన విధంగా ఈ దీనుడికి శాపమిచ్చారా గురుదేవా అని చాలా దుఃఖించే సందర్భంలో గౌరన—

'ఒడుగు పిచ్చుక మీద బాహుపతాస్త్ర
మడరింప గతి మనినమకంపు లేక
దీనుని నీయాజ్ఞ దీకొన లేని
వాని నెంటి మాని గా దలంచితివి
శాపమిచ్చితి వని చాలదుఃఖించు . . . '[1]

అనే పద్యాన్నిల్లా ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఉన్నమయ్య ఈ సామెతను భగవత్పరంగా ప్రయోగించాడు. 'వాలీ! అని నోరారా ఒక్కసారి అంటేనే చాలు సర్వ పాపాలూ వాలిగాముక్కుపోతాయి. ('వారి యుము గెడ్డకీరములు, వారియింటిమను పెంతకములు' అని భక్త శతక కర్త వరసింహా కవి ప్రయోగం.) దానికోసం నిన్ను స్తుతించనవలసిన పనిలేదు. అలా చేసే పిచ్చుక మాదిరి బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించినట్లవుతుందని వేంకటేశ్వరుని భక్తిద్వేషించి పలికే సందర్భంలో—

---

1. 'నవనాథ చరిత్ర' ద్వితీయాశ్వ. పుట: 139 పాద: 6 గం.

మేలిగుమి నొడిగిన నణాగేటి సొసము
సిగులు నేను మతి సేయు గగలనా
పగగిన సిచ్చుకపై బ్రవ్మాస్త్రము
దొగకొని ప్రంరకె తొడిగిన గుబ్లు [3-574]

అనే సందర్భంలో ఈ సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా ఇనుమంచు నేలనిస్కరణ మహిమను తెలియజేశాడు. ఇలాంటే ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి—

కం. 'కడుసిగ్గుచి తేలి తృణక
ట్టిలా మగు మాసిపోదు గర్భణ మానుడీ! కటా!
బాబుదెగ గొని బ్రవ్మాస్త్రం
బిలా బిచ్చుక మాదు బుణియే గుగుగదగునే' [1]

అనేది రామకృష్ణుని ప్రయోగం. అలాగే —

కం. 'పిచ్చుకపై బ్రవ్మాస్త్రము'

నచ్చుగ దొడిగిన వితాన నగిలసయినమీ
కెచ్చుగ గోపం బిటురా
పిచ్చునె! తప్పైన సైపవలయు' నటుంచున్ [2]

---

1. 'ఉద్భటారాధ్య చరిత్ర' ప్రథమా పద్య; 119.
2. 'శశాంక విజయము' చతుర్థా భుట; 102 పద్య; 21.

ఇవేవి శ్లేషము వేంకటపతి ప్రయోగం: ఇంకా--

కాం। "చెంతకు జేరిన గుర్తిని నీక యిటు గాసిం బెట్టుటన్యాడ సొం
పుంతం బేమన వచ్చు నిన్నిటకు నవోత్సాహ లోకువో నాగిన్నే..
భ్రాంతం బేమిటి కిన్నన్న సిగ్గున్న సయిన్ బ్రువ్వోస్త్రమన్నట్లు నా
వంతన్ ధీర్చు మొయాలకీయదు మిటన్ సేవా! వేగ సీతాపతీ" 1

ఇవేవి గాంధీ రామన్న కవి ప్రయోగం.

థ్రువుడు కూతి మీద తమ్ము డుమిగుటు :-- కష్టపడి సంపాదించుకొన్న గుణాభ్యాత్తి.
అనుభవించకుండా నాశనం చేసుకోవడం అవివేకమని భావిక్కం. ఉప్పుగూపు
సొందర్యగాశి ఉయిన అలమేలుమంగను వేంకటేశ్వరుడు భర్తగా లభించడం
బంగారానికి ఉజ్జ్వలమైన నీలమణి మ్లోడైనట్లుంటు. పద్మావతి ఉపనే సుకుమారి.
పైగా కుసుమాస్త్రాని బాధపడి విరహవేదన అనుభవిస్తోంది. మైత్యోపచారాలు
చేయడానికి ప్రియుడైన శ్రీనివాసుడు దగ్గరలేడు. ఆమె శరీరం ఆమెకే
భారంగా భ్రమది. సిగ్గులమైన వక్షస్థలంపైన చల్లదనంకోసం వేసుకొన్న ముత్యాల
దండలు విరహతాపాన్ని తగ్గించకపోగా మరింత పెంచుతున్నాయి. నిండైన

1. 'సీతాపతి శతకము' పద్య: 47.

పీరుదుల పైపై పెరిగి మొలత్రాడు మరింత బిగుసుబిగిసి. అప్పటి నుండి
నిగనిగలాడుతూ నల్లగానే సందర్భంలో చెప్పి మొగ్గు --

ముమ్మొగిలించినట్టి పెద్ద మొగళ్ళలు మోసుకొని
యిమ్మైన సిగుడు మీద నింత భారమేనంటికే
బొమ్మగ పోగొడి నన్నెలు మూపు సుడకే మీదనే
దమ్మ నున్నుగుగా దాని తరుణి [12-238]

అనే సుందర్భనంగా గల సామెతను ప్రయోగించాడు.

భూలతో గూడ నొగర తలకెక్కి నట్లు [గం.సా]

భూషలు వల్ల తుంగ తలకెక్కి నట్లు [అ.సా]:- అన్నమయ్య శ్రీ వేంకటేశ్వరుని
ఘనతను స్తుతిస్తూ భూషల వల్ల గర్వి తలకెక్కిన విధంగా నిన్ను ద్రవ్వైన
మానవుడి నాలుక నిన్ను తలబవలసి వచ్చిందని వేంకటేశ్వరునితో సునికే
సందర్భంలో ---

బాధ బాధ పైనమా భూషల శ్రీ వేంకటేశ
చూపుల నాగగూతుమలో సుజ్ఞానమా
దోషమా బూషలవల్ల తుంగ దలకెక్కినట్లు
దాపగు నాతికె నిన్నూ దలంచగవలసె [తె-440]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పుణ్యాన్నులున్నిన యింగడులాంటి కష్టాలు అన్నినట్లు (అం.సా)

పుణ్యాలు ముడిచిన పిదపన కష్టాలు మోచాలు (అ.సా):- ఉచ్చ స్థితిలో వున్న

మనిషి కాలం కలిసిరాక రాత్రి సింహాస్వప్నమై తూలి చేసి సొట్ట పోసుకునేటప్పుడు

లోకంలో బ్రతుకలేక సింహాలు వాడటం పరిపాటి. పూలు పెట్టుకునే

తల మీద కరినమైన కష్టాలు మోయడం మూడు శ్రీపతికి మ్రొక్కిన

చేతులతో అగ్నహోత్రుని నోటికి నమస్కరించడం మాటిదని వేంకటేశ్వరుని

కొనియాడే వాగ్గు ఇతరులను, సేదిరావక్రోడని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య -

మునుపు శ్రీపతికి మొక్కిన చేతులు

అనఘునోలకు దండమునుట యొట్టు

మునుకొని పుణ్యాలు ముడిచిన సిరపున

కనలి కష్టాలు మోచి కాకగ్నేదా (కే-4వ)

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

సేదవాడు నిధిగని పెక్కువ బ్రతికినట్లు :- సేదవాడు సాతిపెట్టబడిన

నిధిని (సంపద) చూసి మించిన ప్రేమతో బ్రతికిన విధంగా మేము

అధ్యక్షుడైన వేంకటేశ్వరుడే గతి అనినమ్మి దర్శించి అతిశయముగాని
ప్రత్యుపకారమున్నాడనని లంకలనుద్దేశించి సుగ్రీవ సందర్భంలో అన్నమయ్య —

పేదవాడను నిధిగని పెక్కుప బుణికి నట్లు
గాదని శ్రీ వేంకటేశు గని చెలగితి నయ్య
. . . . . .
. . . . . [3-385]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

అలాంటి ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి —

ఉ। శ్రీ వ్యాళ్ళ భవుండు వందవరు పుట్టగతిన్ లభియించి నీ మహా
భాగ్య బలత్వమొల్లడువగన్గొనె మెన్నికగన్న పేదవా
డుర్వి సుఖించినట్లు ముద మొప్పగ నొడ్డుగడన్నెతినో నిహా
గార్వగమేశ యంచు మనసా పలి సాదము లాశ్రయింపుమా

అనేది తాడేపల్లి పెదనకాలగాయ కని ప్రయోగం.[1] ఇంకా —

---

1. 'మానస బోధ శతకము' పద్య : 100.

వ. ' అని యిమ్మహోనల్ల భుండు పెన్నిధిగన్న పేగు వందంబున
నత్యంత సుందరశోభనాత గంగుండై యిమ్మహోగయోగి ప్రుంగవులకిట్లనియె.'[1]

అనేది ప్రౌఢకవి మెచ్చిన ప్రయోగం.

పై పై వెదురుకట్టలు బంగారుదార ప్రవాహంగా
చేపట్టి యడిగి తెచ్చి, చేరు దివ్యపట్టు:- ఇటువనండి సామెతలను భద్రాచల
రామదాసుగా ప్రసిద్ధుడైన కంచెర్ల గోపన్న తన దాశరథీ శతకంలో ప్రయోగించడాడు.
యిదుటి వెన్న చన్నీరు నిడి వెన్నపట్టి చేదుము తిన్నట్లుగా నీచ మానవులు
పదే పదే చిన్న చిన్న దేవతలను కొలుస్తుంటారుగాని, ప్రసిద్ధి కెక్కే ప్రయత్నించరని.
అలాగే మోక్షమిస్తే నీవే యివ్వాలిగాని యితరులు ప్రభు రాముడా రామదాసు ... .

ఓ! చక్కెర మాని వేము రుచి గొన్నవానికై నడి మాను వాంఛమున్
పెక్కురు బుక్క డైనమాట నేమరు గొట్టెదగట్లు కొందరూ
మ్రొక్కిన నీకె మ్రొక్కవని మోక్ష మొసంగిన నీవగూ నవెం
దక్కిన మాటలేటికిని దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ

అనే పద్యంలో యిలాంటి సామెతను ప్రయోగించాడు.

---

1. 'రుక్మాంగద చరిత్ర' పుట;24 వచ;84.

ఇలాంటి స్థితిలో మనిషి ఎలా ప్రవర్తిస్తాడో అలాగే ప్రవర్తించాడు. ఆ సమయంలో ఆ మనిషి ఎలా ఉంటాడో అలాగే ఉన్నాడు. ఆ మనిషి ఎలా ఆలోచిస్తాడో అలాగే ఆలోచించాడు. ఆ మనిషి ఎలా మాట్లాడతాడో అలాగే మాట్లాడాడు. ఆ మనిషి ఎలా నడుచుకుంటాడో అలాగే నడుచుకున

సూక్ష్మము పుట్టి ఏమి తినబోగలదు?, ఎక్కడ పడి ఉండబోవుచుది!" అని తనను ప్రశ్నించిన మధుగరని భర్తకు మొదటిసారిగా అప్పుడే నోరు విప్పిన నమ్మళ్వారు 'దానినే తినబోవు, అక్కడే పడి ఉండబోవుచుదని' చెప్పిన సమాధానాన్ని స్ఫురింపజేస్తుంది. అలాగే అన్నమయ్య కూడా సోకగుల లోపల పుట్టిన క్రిములు తిరిగి ఆ పోకలనే తిని బ్రతుకుచుండటం పుంటాయని.

అలాగే పంచేంద్రియాలకు పుట్టి ప్రవర్తిల్లిన ఈ శరీరం పంచేంద్రియాల మోది భ్రమమాను తుందా. కనుక వేంకటేశ్వరా! నీవు చేసే ఈ మాయలు నీ వల్లనే మానుతాయిగాని వాటికి నేను కర్తనుగాను అని వేంకటేశ్వరునితో పనికే పరిదగ్గరగా ---

పంచేంద్రియాలు పుట్టి పగగిన యీ మేను
పంచేంద్రియాలు మోది భ్రమ మానీనా
పొంచి మోయుములోన పుట్టిన కీటము లెల్ల
కొంచి పోయుమే చవిగొన పుండీనా /౭-౩౮౧/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పొగడ పూవ్వలలోన సొగదుగ డొల్లాచిన తావి --
తగు గాక తామదము మానీనా :- పదన్నావతి శ్రీనివాసుని చేష్టలకు

విసిగిపోయి పొగడ పువ్వలు తమ పుమళంలోని మత్తు గుణాన్ని వదలనట్లుగా

ఎవరెన్ని చెప్పినా దుష్ట బుద్ధి గలవాడు వారివారి సహాజగుణాన్ని
అనుసరించే స్వభావస్థాయిగాని మంచివిగా మాటలు అని నాయనుని తో
పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య --.

పొగడు శ్లోకాల లోన పొగడుగ డిల్లాడిన తావి
తెగుడు గాక తామదము మానేనా
నిగిడిన నీ చేత నీ బంట్లకే కాక
మగిడి నీ గుణములు మంచివన్నాయా /12- తెగడి/

-అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

పొగడు గలుగు తుమ్మి పుష్పవెన్ని ముడిచినా..
తగిన జాజులావలె తావి యుంటేనా :- సువాసనలు లేని తుమ్మి పూలను
తలలో ఎన్ని పెట్టుకొన్నా జాజి పూలతంగు సుగంధాలు అంటవు. అలాగే
స్త్రీ ఎంత వేర్వరి గానున్నా భర్తపట్ల ప్రియురాలిగా మెలగాలి అనే సందేశాన్ని
చెప్పే సందర్భంలో -అన్నమయ్య --

నిగిడి మగువ యెంత నేరుపరి యైనాను
మగనికి చ్చేసు గాని మనవలెను
పొగరు గలుగు తుమ్మి పుష్పవెన్ని ముడిచినా
తగిన జాజుల వలె తావి యుంటేనా /21- 8వ/

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

బెరసి కుమ్మర భృగుళ్ళ పేడలోపల నెల్ల

పొగల దాపరి మోగుచు బోయి పోయి :-- కుమ్మర భృగురు పేడలో పడి

పదే పదే పొగ్లొడిన విధంగా భవపరంపరలు పొందుతూ ప్రారబ్ధ సంచితాది

కర్మాలలో కొంగుసుపోతూ నిస్సారమైన విషయవాంఛలకు లొంగి ఆత్మవిచారమే

మానవాళికి శ్రీ వేంకటపతి చింతయే సౌఖ్యప్రదమని బోధిస్తూ రచ్చనమార్గ్ --

బెరసి కుమ్మర భృగుళ్ళ పేడలోపల నెల్ల

పొగల దాపులు మోగుచు బోయి పోయి

వరుస డొన్నములు నడుచువెనె (పో) పొగలితిరిగి

తిరు వేంకటా చాలాడ్డి శ్రీ దులచనేక [1--గి]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

మంగలాన డొక్కులు నేచు :-- డొక్కి భృంగమ పెనగ నేదా బాండలిగా

వేయించడం అంటే లాభకరమైన వాటిని పొందుచేయడం అని అర్థం.

దక్షిణ నాయకుడైన శ్రీనివాసుడు అనేకమంది ఇతర స్త్రీలు సాంగత్యం చేసి

వచ్చి అలాగే తనను అంటిపెట్టుకున్నప్పుడు నాయిక అలమేల్మంగ

[illegible] నీతి బోధ చేస్తూ - ఛీ! నీవు ఉచితమెరుగవు. సైగా నేర్పరినంటూన్న

[illegible] స్నేహాన్ని బాండలికం పగే పగే వేయించుతున్నావు. కాక స్త్రీ నీకు

[illegible] మందిరమా, నీవు తొంగుటుయ్యాలు మాడు స్నేహపు స్నంగరాల వేళ్ళతో

[illegible] మొలకట్టాటే సమాపనంలో కాంచిన ఈ చేతితో నవ్వని నవ్వు తాకుతున్నావు'

[illegible] సుగస్త్రీ సంగమం చేసి వస్తున్న నాయకుని చీకొట్టే సందర్భంలో

[illegible] మయ్య --

సంగతెలిగవు చీ జాణనయివు
మంగలాన గొడుగు నేమాగు మేచేవు

అంగన వాకతే నీకు ఆసుమడడ్రి చిన్నగా
సింగారు తోరు మంచమున్నై నీవుడే
స్నేహపు వేళ్ళతో మంచిన మొలనూళ్ళ
చెంగట జొచ్చిన ఆతనితో నవ్వంటివే [12-4]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి --

కం. "గాజొండిపు నీ కరుణకు
భూజన మగు మమ్మ్ల నిల్పు సుతికిన మేమే
యోజ నిమం బాగు సేగ్గుమము
గ్లోజుబు మంగలమ్ము పగుగు గ్లామనే మేగన్" 1

కం. "ఉంగట్టవ తేంత్రేమాలమ్ము బా
పగగ బాలింప్ప నమ్మ పుట్టు నవలనీ
భంగి నలుమంపు గ్లోజ్లాలు
మంగలములు మేత్రు గోమమును గ్లోధీశా" 2

ఇనేది ప్రోడ్ధనని మేల్లుప గ్రుఁ.

మంటు మాడే యుగ్గి దెట్టి మసి పెంతే మూంటుగట్టి
యుగటిలాపే దూంచుకొన్న సీతేమట్యాంనాం:- గనగవమాడే ప్రగ్గిని తెచ్చి మసిగుడ్డలా
మూటుగట్టి బొంబ్లో దాంచుకోవడం వీంతత్వకాదు. లాగే ధుర్మాగ్గమైన మామూలగు
పేలకటే శ్వరుని కొలుమని స్వర్గ పుంచత్వంని ఇచ్చే మూగుడు (ఉన్నతస్థితికి)

---

1. 'రుక్మాంగద చరిత్ర' చతుర్థా; పుటు; పద్య; 28.
2. 'రుక్మాంగద చరిత్ర' పంచమా; పుటు; పద్య; 107.

పోసీగుక సేవకుట్టి చేసి ఈశలోనే పడదోస్తుందని చెబుతూ అన్నమయ్య –

మంటు మండే యగ్గి దెచ్చి మసిపాత మూటగట్టి
యింటిలోన దాచుకొన్ని తవయ్యానా
దంటు మమకారమిట్టే తన్ను నీల సాగనిచ్చు
బంటుజేసి ఈసలనే సొగదోసుగాక [I-177]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

మగడులేని మనుళ్ళ గలుగునా :– మగడులేని మనుళ్ళగడదు. అలాగే అంతర్యామివైన నీవ్ర లేకపోతే నేనూ లేనట్లే. శ్రీ వేంకటేశ్వరా! నీకు శరణనే బుద్ధి నాకు తప్పక నీవ్ర ఇవ్వకపోతే నేను నీ దాసుడనవ్యే వాడినేనా అంటూ వేంకటేశ్వరుని డొడ్డాశ్రిత కొనియాడుతూ పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య –

మక్కువ మగడు లేని మనుళ్ళ గలుగునా
వెక్కించి యంతర్యామివి నీవు నేనున్నాడనా
చక్కగ శ్రీ వేంకటేశ శరణనే బుద్ధి నాకు
తక్కక నీవియ్యకుంటే దాసుండనే నౌదునా [2-130]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించడం ద్వారా అన్నింటికీ కారణభూతుడు

శ్రీ వేంకటేశ్వరుడే నని త్రోసిపుచ్చుతాడు.

మధురమతోటే మురుగు మధురమూ చేదు
మధురమాటే మనిషిలాం మరుగుదుగాక :- తీపి మధువును తీసిగా భ్రమరాలు
మరలతేవా చేదు -చేదునను తీసిగా మార్చడమే రాగద్వేష విహీనము. అలాగే
భగవంతుడు గొప్పవాడని కాసాపడటంలో -ఆశ్చర్య పడటంలో అసహనం
లేదు కాని పీడించిన మనసున్నట్టి కావాపడటమే మెచ్చదగిన పరిష్కారం.
కనుక వేంకటేశ్వరుని త్రోసిపుచ్చితే మోసపోతాం పొందాలి
స్వర్గాన్ని డోలాడని మనిషే సమదర్శనం -అన్వయము -

అర్థనిమని గాంచుటే మురుగు నన్ను —
నర్థమని గాంచుట మురుగుదుగాక నీకు
మధురమతోటే మురుగు మధురమా, చేదు
మధురమతోటే మహిలోనసగుదు గాక //-27//

అనే సంకీర్తనలో -ఈ సామెతను కల్పించి ప్రయోగించాడు.

మనసున నొకటి మాటలా నొకటే:- 'ప్రియురాళ్లు మనసులో ఒకటి
మాటల్లో ఒకటే పెట్టుకొని అయిన దానికీ కాని దానికీ ప్రియులను

లగ్గు లేశానట్లుంది. పోన్లే, నీళ్ళ బొస్సు నాదేమి; అంటే మాత్రం చేసుకుపోడని వచ్చే చేసిన చిన్ని ప్రేమను నడిపించని దగాకోరంటే సొగసొడుగుతుందని. నిజంకొస్తుందా లేదా చేసుకోను. ఈ రోజుల్లో ఎంగిలి స్నేహంలాంటిదని బ్రతిమిలాడితే మాత్రం చేసుకుంటుందా నమ్మకమందా' అని నాలుగుముక్కల్లేని శ్రీనివాసుడిలా చెలికత్తెల్ని పంపే సందర్భంలాంటి అన్నమయ్య -

గోడు బరతుగుదాక బొస్సుగా నడచీనని
నడుమా గొపరితేను నమ్ము నా చెలిగుమా

మనసున నాకటి మాటలు నాకటే
చెనకటి దూగుగురు స్మరణగాగాస్లే
ఘనుడవ్వ నీవైతే కలపెళ్లా జేసివచ్చి
నమస్కరు నడిపించితే నమ్ము నా చెలిగుమా /తె. పాగ/

అనే సంకీర్తనలో తన స్వసిద్ధమైన సొమెతను ప్రయోగించాడు. అంతాగే ....

మనసున నాకటిగుము మాటలు నాకటిగుము
నమస్కరున గెగడును నడవకునే
మునుపటి కోసము మొక్కిన బోగుమా
తినదిన వేములు దీపునె కానా /సం-45/

అనేది ఉన్నమున్న్ మగో ప్రయోగం. నిజానికి నామెతను ఏవిసొల్లకపోవడం
బిరుదాంకితుడైన కూచిమంచి తిమ్మకవి తన ద్విపద సారంగధర చరిత్ర
ద్వితీయాశ్వాసంలో ప్రయోగించాడు. కాలమోహనకరంలో కళ్ళు మూసుకుపోవడం
సారంగధరుడు నాని వదులు విడిచినప్పుడు చేతబట్టి చేయదలచిన దానిని
చేశాడని చెప్పి, భద్రకాళిగా రాజకాజు ఎగురవేసి కళ్ళు బాల్లి పడ్డాలు పేర్చినట్లు.
అదంతా నిజమని గుడ్డిగా నమ్మిన రాజు-. నా-ఉద్దేశ్యం మాత్రం ఇక్కడ పద్యాన్ని
లేని ఉత్సాహంగా చేసిన ఉదుష్టుని కన్న కొడుకని ఉపేక్షించడమేంటి
శిక్షిస్తాడని భద్రకాళిని తీసుకెళ్ళి కోపానేశనంలో వెళ్ళి ఉత్సవముగ సమాసేశం
ఏర్పాటు చేసి మంత్రులను, సామంతులను, పండితులను, బంధుమిత్రులను,
మహాజనులను అందర్నీ సభకు రప్పించి అందరిసమక్షంలో చెప్పడమేం
మానడమో అని కొంతసేపు ఆలోచించి చెప్పక తప్పదని తానే తీర్మానించుకొని
భద్రకాళి తనకు చెప్పిందంతా చెప్పి దుష్టుడైన సారంగధరునికి ఏశిక్ష
విధించాలో సెలవిమ్మనగా -- ముందు ధనయోగ్యుడనే మంత్రి తేబి తన
అభిప్రాయం చెప్పాడు. తర్వాత మతి మంతుడనే మంత్రి తిలాకుడు వేసి,
రాజా! ఇది శాస్త్ర సమ్మతం కాదు. ధనమాశించినా, మనస్తాపం కలిగినా,
తమ ఇంటకొచ్చి సతి సిగ్గిగినా ఘనుడైన వాడికి ఇలా అందరి ముందు
చెప్పడం తగదంటూ తెలిపినవారు. అయినా రాజులలో పిన తల్లులు ఇంటికి
కొడుకులు చనువుగా వెళ్ళడంలో తప్పేముంది! ఈడవారు తమ తప్పులు

మగవాడికి అంటగట్టి దుగ్గిళ్ళగ్గంగా అబద్ధాలు చెప్పి బాగా పెట్టి ఫూస్తాడు. ఫ్లోరిండా ఆడవాడి మనసు తెలుసుకోవడం ఎవరికీ సాధ్యం కాదు. మనసులో దేవటి, పైకి చెప్పడం దేవటి, చేసేది మరొకటి అయిన ఆడవారి మాటలన్ని నమ్మడమేకాని నిజమొండడు కనుక ఆడవారి మాటలు నమ్మరాదని పలికే సందర్భంలో తిమ్మక్క ని ...

'మది మోహము దోక్కటే మరియాదలు దోక్కటే
కలిసి యొవర్దు దూక్కటే తొయ్యలి బాలకు
కపటంబే కాని నిక్కువంబింత లేదు
చపల నేత్రలు నమ్మ రాదన్నపొల' [1]

అనే స్వపద పొదాల్లో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. అలాగే ...

ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి ...

'మాటలాడు దోకటే మనసులో నొక్కటే
ఓడని గుణము వేరె యొండవేరె
ఎట్లు గబ్బి మ్రుక్కి యూరకుండు తానుండ'

అనేది వేమన ప్రయోగం. అలాగే ...

---

1. 'సారంగధర చరిత్రము' ద్వితీయా భుటు; 26.

'మనసులోన నొకటి మాటలో నొకటి
చేతలందు నొకటి చెనటికి గుణము
మనసు మాట చేత మంగని వెంచందగు
మంచి మాట వెప్పడు మఱువ వద్దు' [1]

అనేది సూక్తి సుధలోని స్వరూపంగా.

టుంగీన కడీకీకరజున్నలా :- గడుసరిని దానికి బాధపడుటుగా వెర్రినేనమని
తన సొమ్మెతేలోని భావం. సహవాసంగల లోకంలో భాగ్యా భర్తలు తగవు చేకటి
పడే వరకే గొడవారు. అంతాగే రన్నమయ్య శృంగార సంకీర్తనలన్ని నాయిక
సఖ్యానది నాయకుని గట్టిగా మందలించాలని అనుకొని సరదాకోడమే
చాలా బాగుంది. గిల్లితేకాపోంగా మెల్లగా చేరవచ్చిన, వాడిని ఇంగేమనేదేనేనా.
ముందటి కోపం ఇప్పుడు వేడుకగా మాటలు చూడబోతే టుంగీన ముద్ద
కింక రుచి వుండదని నాయిక నాయకుని మందలించమని చెప్పే చెనిక్తెతో
పనికే సందర్భంలో రన్నమయ్య --

---

[1] 'సూక్తి సుధ' పద్య: 4.

నానకుచుమ దొలగెను డేగగ వచ్చెను
తను నిక నేమని తడవేసే
నెనుకకి కోపము వేడుకనొప్పుడు
ఘనుగొన మొగిన కడిగిరి కన్నలా [216-222]

అనే సంకీర్తనలో ఈ ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించాడు.

మనుజేశుల గురుతానికి భంగమొందదు [అం.పా]

వడిచన్న చుపాచే గుందుకు గంపిక్కని తోడొప్ప నేల [అ.పా]:- ఊర్వశిని చూడటానికి
దొంగనిపోరగు వెట్టుకొనవచ్చిన భంగపడగ నేదు. అలాగే అన్నిటిని మాలిన్యంలేగా
ఈ విష్ణుని గుర్చి మీతేరులను అడుగవచ్చుగనేదు (ఇందుగలడందు లేడని,
సందేహంబను వలదు చక్రిపట్ల సగతిగ, డెందెగదు వెదుకి చూచిన, నందందే
గలడు . . . ' అని పోతన భాగవతం) ప్రహ్లాద, నారద, పరాశర,
పుండరీక, వ్యాస, అంబరీష, శుక, శౌనక, భీష్మ, దాల్భ్య, రుక్మాంగదార్జున,
వసిష్ఠ, బలి, విభీషణ, భృగు, గాంగేయ, అక్రూర, విదురాదులను పోలిందిన
వేలుపేశ్వరుడుండగా అతనిని సేవించి తరించక భంగపడటం దేనికని
పలికే సుదర్శనంలో ఉన్నమయ్య ---

మిన్ను చూచే గుండ్రుకుగా మిక్కిలి తోటోస్ నేల
అన్నిటా నీళ్ళగడుగాము అడుగనేల
యున్నగ శ్రీ వేంకటేశ యిందరి వేలేవ్ర నీవే
నిన్నే కొలిచుడు గాన నీమగర్వాతేల [తు-4గా]

అనే సంకీర్తనలు ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ముండ్లతో బెట్టిన సొమ్ములు కద్దమేలు:- ఈ సామెత లోక వ్యవహారంలో
నూలు ప్రసిద్ధమయింది. కళ్ళకు వేరుగా కనిపించని దాన్ని చూడటానికి
అద్దం కావాలి గాని, ముండ్లతికి ఫున్న సొమ్ములు (కంకణాలు) చూడటానికి
అద్దం అక్కరలేదు. ఎండే తేనె తెల్లంగా ఫున్న నిజమయితే మళ్ళీ చెప్పడం
ఎందుకని అర్థం. ఈ ప్రసిద్ధమైన సామెతను గొగన తన నవనాథ చరిత్ర,
ద్వితీయాశ్వాసంలో చిత్రాంగి సారంగధరునిస్తే నిందమోపే ఘట్టంలో
ప్రయోగించాడు. పొద్దగాన్ని పట్టుకునే సెపంత్రో మనసులో వెళ్ళవచ్చా లేదా
అనే శంక అణుమాత్రం లేకుండా సారంగధరుడు ఇక్కడికి వచ్చి,
రెప్పార్ప కుండా నన్ను చూసి మన్మథ వికారంతో కళ్ళు మూసుకుపోయి,
నావి వగుసలు చూడకుండా కనుడకావరంతో పులిలీతుల ప్రేలాడు గర్వాంధుడైన
ఈతనిని చూసి నేను, నాభర్త లేని సమయం చూసి అంతఃపురంలో
ప్రవేశించి మన్మథ వికారంతో ఏనేవో ప్రేలుతున్నాడు. నామాన ప్రాణాలు

సుమనోగంధి సొగసైన. మర్యాదగా వచ్చిన దారినే పో. పొమ్మంటున్నాడా! పిన
తల్లిని చుట్టుకొని భీ నిధంగా కన్నుపెట్టిన వారు ఎక్కడైనా వున్నారా!
ఉని చేతనిడిమింటుకోగా బిలసగాంన నన్ను కౌగిలించుకొని తనవాడి కొన
గోళ్లతో నా చనుగుబ్బలను గక్కారు. ఇంటికెదురుగా కనిపించేదానికి వేరే
నిదర్శనము నేనికి. ఐదిగో కళ్ళారా చూడమంటూ పైట తొలగించడి గుర్తిం
చిన్నే బళిగిచ్చను చూసి తెచ్చిపెట్టుకున్న దుర్గుత్తికి స్పందించాలా! ప్రాణానాలా!
ఐదనాలి నీకు చెప్పాలనే నీవు వచ్చేవరకు బ్రతికున్నానంటూ చిత్రాంగి చిత్రాతి
చిత్రంగా కథనన్ని రాజు రాజునగేంద్రునికి చెప్పే సందర్భంలో సొగసు—

"పోపొమ్మన్నా! పినతల్లిం బుట్టి బుద్ధిహీనిని
నేసిన కన్నువే యెడ్డనైనం గాంగె!
ఉని నిడునాడిన నాపక నీసొగిన
ననుం బాసినా తిగనంబు గాపిడి
కొనిన కొనగోళ్ల గుబ్బల వచ్చె 1,
మునుజేతి కంకణంబున కద్దమేలా!

అనే పంక్తుల్లో ఈ ప్రసిద్ధమైన సంభోగము ప్రయోగించాడు.

---

1. 'నవనాథ చరిత్ర' ద్వితీయా. పుటు; 74.

ఇదే సామెతను పరిగ్గా ఇదే సందర్భంలో నూరిసుండి తిమ్మకవి తన
ద్విపద సారంగధర-చరిత్రలో --

"డీలి దుర్మాత్మ నాగముడ యగపువనికి
దూరమీగు టెఱింగి త్రుళ్లున నచ్చి
పిన తల్లి యనక ముప్పిరిగొను తనివిం
బెనగ నిూ-చెదు గ్రొవ్వు పెల్లున నహహ
మానంబు స్రోటనాబు మనుజేంద్ర నొమ్మ
గానెంచి మెఱగు వైభవదన సేను
నీ వంటి త్రుఱువ మానిసి బొందగలసె
పోళ్ళ మూగకె కొసరి పోకలఁ బోక
యని యుదలించిన నడుగక వాడు
ఘన తర కోమాంధ కారంబు దొట్టి
బలిమిఁ బైకొని బట్టి బాములఁ బెట్టి
కుటుము సుబ్బటు వాడికొన గోళ్లవ్రచ్చి
కొగలు సని యెల్లఁ గడ తీర్చి పిదప
నేగె సన్నక సన్న నింకేమి చెప్ప
పాదలు ముండే కడంబున కద్దమేల

యాదె శమాండు మగాశమా బియ్యిదవాపి శమాసి
కొమరుూడుంటిసే నాూడె కోడలనైతి
తమినించ నీవగాడు ధగ్ధంబయ్యాడు,[1]

ధ్రనే పాదాలలో స్వగతోక్తిగించాడు. ఇంకా ఇదే సభామధ్యము బట్టేసాటి తిమ్మగ్ను
తన ద్విపద భాగవతం, విరాటపర్వం ద్వితీయాశ్వాసంలో ద్రౌపది భీమసేనునితో
తన భంగపాటును చెప్పి పరితపించే ఘట్టంలో స్వగతోక్తిగించాడు. సుదేష్ణాదేవి
అంతఃపురంలో సైరంధ్రి వేషంలో ఉన్న ద్రౌపదిని కీచకుడు చూసి మోహాంధుడై
చెలపట్టబోయినప్పుడు తనని బాధించుండే తెప్పించుకొని రక్షణ కోరుతూ
ద్రౌపది విరాటు మహారాజ్ఞు కొలువులోకి ప్రవేశించినపుడు. లోగడ మాదినిగానే
భర్తను చుట్టూ ఉన్నా గ్రహించలేని పరిస్థితి ఉంది. గుగుటుపడితే ఉప్పటివరకు
పడ్డ కష్టాలన్నీ వ్యర్థం నిష్ప్రతిభయని ఎవరికీ వాగు సమీపాన ఎరుగవచ్చే ఉన్నారు.
సింహాబలుడైన బాహుకుడికి దడిచి రాజు మాటగా డాగుతున్నాడు. ఉప్పటి
కేకాగో సభామధ్యాదను పోటిపడి వెనుతిరిగి పోయాడు కీచకుడు. అవమాన
భారంతో అగాత్రి గవాక్షంగాం ద్రౌపది పగటిగాట్ల చేరి నిద్రలోన్న భీమసేనుని
తన మృదుకర స్పర్శతో మేల్కొలిపింది. కీచకుడు చేసిన అత్యాచారం
తనకు చెప్పి అతనిని చంపించడానికి ద్రౌపది తన దగ్గరకు వచ్చిందని

---

1. 'సారంగధర చరిత్రము' ప్రథమా. పుటు: 2౩.
/ద్విపద/

గ్రహణం బాధనుభవిస్తుంది. తిరుమల స్థానికి సుంత పొద్దుపోకు ఇలాంటివేమిటని ప్రశ్నించిన గార్గ్య భోమసేమునితో వ్రాస్తుంది - తెలిసి మాడా నన్నడగడంనేనికి. నా పరిస్థితి నీకు తెలియదా. కళ్లతో చూస్తున్నని మళ్లీ చెప్పాలా అని నిష్ఠూరాలి పలికే సందర్భంలోని -

"మెండైతి కంకణాలు కర్ణమేలు
కండ్లార్ధ, నాయున్న గతి గానరాదె
ఎరుగగ నయ్య నేనింగవే యోగిగినసేలు
మరొకనిన పిమ్ము నీకు మటియయు డ్రోహమ్మదమ్ము"

అనే పద్యాలలో తిమ్మయ తన సామెతను సందర్భోచితంగా ప్రయోగించాడు.

అన్నమయ్య తన సామెతను తన శృంగార సంకీర్తనలలో ప్రయోగించాడు.

పరస్త్రీ సంగమ గుర్తులు నాయకుని దేహంపై గమనించిన పద్మావతి, అతన్ని ఉద్దేశించి - 'నీవు వ్యభిచారివన్నట్లుగాని సన్యాసివి కాన్న, నీ అర్ధమైన తిరుగుళ్లన్నీ కనబడుతూనే వున్నాయి. ముందర చేతికి పెట్టిన సొమ్ములను చూడటానికే అద్దమెందుకు. ఎవరితోగాని, సంకోచం లేకుండా కోరి నీ భుజాన మోద కంకణాల (కడియాల) చేతులు వేసి కౌగిలించుకో బాగుంటుంది కాదా.

---

1. 'శ్వేపద భాగతం' ద్వితీయా. పుట; 52 పాద; 11 & 14.

ఆ వంకణాలు వగళ్ళలా నొక్కులన్నీ చూడగానే కనబడుతుంటే ఇంకా అబద్ధాలు చెప్పడం ఎందుకు? నీ మాయమాటలన్నీ వింటూనే ఉన్నానని' కోపంతో పులికే సాధర్గంగా అన్నమయ్య -..

లంజకోడ నోదుళ్ళ నీలాగు తెల్లగానవచ్చె
ముంజేత బెట్టిన సొమ్ముల కద్ద మేలరా

కొంకక యెవ్వతో కాని కోరి నీ బుజము మీద
కంకణాలు చేబువేసి కౌగిలించ బోవుట
వంకతైన వొత్తుతెల్ల వడిగానవచ్చె నింక
బొంక నేమిటికి గానీ బూమె తెల్లగంటివి [12-89]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఇలాంటే.. ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి...

కాని లేవే ముంజేతి కంకణమున కద్దమా
ఏనిన గతులు నేళ్ళగా వనము
ధ్యాని శ్రీ వేంకటపతి బాణి వేమిగాచితిని
పొని సుట్టి యటుకే చూచి భ్రమగుగ వచ్చెను [28-4]

సాతని సోమము (మము?) నేలని కుంకుమాంక కర్దమము వలెనా
యమాతుండు నిరంకారికేలే యెడనేని మాత్రము /౨౮-౪౨౨/

చద్దెరుగుడు నాతో నట్టి వట్టి సరసులు,
అద్దు మనుటే కంకణాన కర్దమాలంకరణ
గర్జిలుడు నీ వేనకటుంట్రి కడుపు కాలుటయే సుమ్మె
సొద్దు సూడుము వింతైన భోగమలవే కాక /౨౭-౬/

అనేవి అస్పష్టమయిన శృంగార సంకీర్ణవాలాపాని మాత్రమే ప్రయోజనాలు. ఇలాంటి..

కం. 'చూనిపగ గాము వికారము
నను బుజ్జిలుంగ గౌ గీనింగని నళినములు ప్రచ్చెన్
జిను గన ముండ్డే కంకణ,
మున కర్దంబేల చూడుము మనోజ్ఞంబా' [1]

అనేది చేమకూర వేంకటకవి ప్రయోగం.

ఇలాంగే —

---

1. 'సాగంగధర చరిత్రము' ద్వితీయా. భుజ; పద్య: ౨౨౭.

"సురపొన్న వసదనిన నొంనేమోమోడునగ
బరగె మాసిపూమన్న భక్తికి మెచ్చి
మునిజేతి కంగకొనబుచన కద్దమేలు
భంగిసింపు బడు గుచన స్వతిమాయసెల్లి" [1]

"పలినెగుగగె! పగ పమాగలున్ గుమతోడు
గొనక వచ్చి నక్రాంత పగోరు -
వారినీల మునుచు మ్రోగు వ్యాసాస్త్రమున
ముండ్రేతి కంగకొనబుచన కద్దమేలు" [2]

గండ్లు వ్యాసుగమ్ము సొక్క గాదె?

అనేసి సొమ్మనికి సోమనాథుని ప్రయోగాలు.

ముండ్రేయిలా నాడితే మోచేబూనాడు :- సవోగుమనేది పగస్వగాశ్రేయు
అని నీనికర్థం. ఇక్కడ నాయకుని తప్పులు నిజేసి ఉడుగమని తనమ
ప్రోత్సవోస్తున్న చెలికత్తెమద్దేగిని నాయిక- 'మునగోడు కదునితే మోచేయికుడా
కదుపుతుంది. అలాగే మనం మునిత్తెన చూపిసితే ఆదుకోడా మోచ్చిక్కన్నతాడు.

---

1. 'బసన స్వగాణం' సుసోభ్యోపన; భుటు; 443, సొద. 9వ.
(వావిళ్ల స్రతి) (సోమభ్యగంతిథ)
2. 'సండీతగార్థ చుత్ర వాద స్వుగణం; ఉమాపతిత్వము; భుటు; 62వ.

ఎవ్వరైనా ప్రియంగా మాట్లాడే వారిని దగ్గరకు రమ్మనడం గురుగానీ నీచంగా మాట్లాడే వారిని ఎలా లొంగదీసుకుంటారు. నేను చెప్పిన చొరవగలిగితే తొందర పడవద్దని. అలాంటప్పుడు తనలో తప్పులు ఎంచితే చెలిమి దినదినం తొలగిపోతుందని సూచించే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

మొగిసి ముద్దాడి తేనెలా చేయివాడు గాక
మంచితనము లేకుంటే మనిషేనా తాను
నుడ్డిక చేసే వాడే ఇందు రమ్మందురు గాక
తొడ్డు మాడే వానినేల లొంగి చూతురు
నుగ్గిక చేయుగానే నునసిగ్గే గాక తాను
మొచ్చెములు దన్నెంతే మానగూడీనా [జ7-జం7]

అనే సంకీర్తనలో ఈ ప్రసిద్ధమైన సామెతను ప్రయోగించాడు. అలాగే ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి —

కం. 'గండుని తానును మున్నగ,
నండలి పడకిచ్చెనేని నయముగ వారున్
గొండుక యిత్తురు క్రమ్మలు
ముండేయియు నాడెనేని మోచేయాడున్' [1]

---

1. 'పచేలోపాఖ్యానము' ప్రథమా; పద్య: 108.

అనేది గట్టు ప్రక్కనున్న కుచేలోపాఖ్యానంలోని ప్రయోగం.

మేడిసండు చూపక మేలొనర్చు యుండునను
పోడ్సి విప్పి చూపడు ప్రగుణుండు [లోసొన్]

మేడి పండు బోన మిగులే మేలు విచ్చి చెప్పదులే [అసొన్]:- చెలికత్తె
నాయకుని మంచితనాన్ని గురించి నాయిక తో చెబుతున్నప్పుడు నాగున
అతని మనస్తత్వాన్ని గూర్చి చెలికత్తె తో -

మనసులోని మాట చెప్పటానికి నాకు నోరు రాదటం లేదు. తనవాడు
చేష్టలు తనకు తెలిసినదనా అని సతికే సందర్భంలో అన్నమయ్య -

మేడి పండే బోన మిగులే మేలు విచ్చి చెప్పఁ బోలే
సోడియుఁ బగతేము చెప్పఁ బదవే చూపను [సిగి-౨౨]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి -

మిక్కిలి నిచ్చి చెప్పితే మేడిపండే బోనమిరి
తొక్క మెట్టు సందడెల్ల తోడోపవే కావా [ZT. 192]

నేలు విచ్చి చెప్పరాదు మేడిపండి బాసనము
గాలమందే కంటిసిగంటి, గత్త నేటి కనవే [తెజి-కగ]

కానీ కానీవే కన్నుల నవ్వో గాను
నీనే, విచ్చిన మేడిపండి బాసనము
దానికేమి యింతలోనె తొడ్తోసి నందుకెల్ల
తేనె వంటి పెదవ్వలు తెగనాడు గలనా [తెజి-౩౧]

-అనేవి అన్నమయ్య ఇతర ప్రయోగాలు. ఈనాగే --

మొగసి చెప్పగు బోతే మేడిపండి బాసనమౌను
గొరవేల సతమౌను గోళ్ళుగింతే కాక [సెజి-౨౬౫]

అని పెదతిరుమలయ్య శృంగార సంకీర్తనల్లోని ప్రయోగం. ఇంకా --

'మేడిపండు నీళ్ళు మేలిమై గుండును
పొట్ట విచ్చి చూడ పురుగులుండు
బిగికి వాని మదిని బింకమీ లాగురా'

అని వేమన చెప్పిన పద్యం ప్రసిద్ధమయింది.

రాముడు బెంగపడిన యట్టి రమణి యే స్త్రీ యైనా...

భూదేవియైన లక్ష్మీదేవి భోగించినట్లు :- రాముడు పెండ్లాడినట్లు మాత్రమే కాక స్త్రీ ఏ స్త్రీకి లభించినదైనా పూజింపదగినదై ఇట్లంటా అనుభవించిన నిధంగా స్వచ్ఛమైన నిర్మలంగా మానవుడెంత సుకృ మొనరించినా నేర్వలేని మాటను కొనియాడి గొప్పవాడు కావచ్చని చెప్పే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

రాముడు బెంగపడిన యట్టి రమణి యే స్త్రీ యైనా
భూదేవియైన లక్ష్మీదేవి భోగించినట్లు
సాటిలేని నీవెంత సుకృ మొనరించినా
నోటితో నిన్ను గొనియాడి పున్నతుడవైతివి (౫-౪౭)

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

విందారగించే వాడు వేడుకైన నోర్వగా :- నాకొక పదార్థవతి వాడుమని ప్రసన్నం చేసుకొంటూ... విందు ఆరగించే వాడు వేడిని సహించినట్లు ప్రేమతో నా రాతులన్ని కలసిన వాడవు కాబట్టి నీవన్న నావిన్నపాలు మన్నిస్తే నీ ఘనత ఏమీ తగ్గిపోదు అని తెలిపే సందర్భంలో అన్నమయ్య...

కందువ నారతులాను గాసినట్టి వాడఁళ్ళ
మంది మేళములు నాపి నున్నింతుళ్ళ
నిందారగించేటి వాగు వేడుఁయిన నోర్వరా
యిందులో శ్రీ వేంకటేశ గుమాయ నీకు (2ఉ-బొ)

అనే సంకీర్తనలో ఈ సొమ్మోహనను ప్రయోగించాడు.

గోప్యగానరాగ దాగినట్టి భగగమాయ:- మెప్పుకనబడేటట్లు దాచుకొనడం. అంటే రహస్యంగా దాచుకో ప్రయత్నించినా కూడా దానిని బయట పడకుండడం అని అర్థం. చెలికత్తె నాయిక విరహావేదనను చూడలేక నాయకుని దగ్గరకు వెళ్ళి అలసే నాయకునితో రమించి తిన్నని మీటుకొని నాయిక దగ్గరకు వచ్చింది. గొప్పుడు నాయిక ఆమెను కోపించి-- ఈతనికి నీవెందుకు సైగలు చేస్తావ్వ. ఈతను నన్ను ముందే మోసించాడు. దొంగతనం చేసినవాడు తప్పించుకోవడానికి తెలిసి తక్కువగా నీవ్వ కనిపించేలా దాగుకున్నట్లుగా నీవ్వ తప్పు చేసి ప్రియవచనాలు చెప్పి నన్నెందుకు వేడుకుంటావా అని మందలించే సంగర్భంలో అన్నమయ్య --

వనిత శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు దానే నన్నుగూడె
చనవి మనవి నితని తోడ నన్న లేటికే

తనని వీఁథ్రుగాన రాగ దాగినట్టి చనుదమాయ
వెనక నాఁటు బ్రియము చెప్పి వేఁడనేఁటికే [దగి-5వి]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. ఇంకా ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి —

వీఁథ్రుగాన రాగాదాఁగే విద్య లేఁటికే
యేథ్రున మాముందర నీవెంతకెంత సేసేవే [2ది-4వ]

పొంతులాలి చూడగే యీతని యొగసక్కులు
గంతు సేసి వీఁథ్రుగాన రాగాదాఁగితి [34-377]

వీఁథ్రుగాన రాగా దాఁగే విధము నేర్చుకొంటివి
మాథ్రు దాఁకా నిందులోన మలుపున్నదా [24-474]

వీఁథ్రుగాన రాగా దాఁగే విధ మేఁటికే
తోథ్రునా కుడిందునేది దొరసాని విథ్రుడు [14-101]

ఏ పాద్దూ నీ చేత లెల్లా యెదుటనే కానవచ్చే
వీఁథ్రుగాన రాగా దాఁగే విద్యనీది గాక [2-333]

అనేవి అన్నమయ్య శృంగార, అధ్యాత్మ సంకీర్తనల్లోని ఇతర ప్రయోగాలు.

ఉదాహరణకి . .

మూలం బుడిసెడు నీరు మునిగేని నీవిద్య
లోనికిని బీర్పుగానరా దాగేని నీవిద్య
జ్ఞానదివ్వి యెడలేని సూకరాలు నీవిద్య
పాలసుడవై మానసడేవి నీవిద్య [౭౩-౭౪]

అనేది పెద తిరుమలయ్య ప్రయోగం.

మూడు వత్తుల పెనుక దీప్తి [లా.సా]

పెనుక నుండు తగుమునుదట [లా.సా]:- ఎట్టినా ఇబ్బందే అనేటప్పుడు లోకంలో ఈ సామెతను వాడుతారు. మనకాగు వినుట్టే మూగ్గాన్ని మూగం చేస్తుంది. అబద్ధం భగవంతుడవైన నీ మీద మమత పెంచుకోకుండా భ్రమడిపోతున్నాను. అయితే మమత మంచిదో, మమత లేకుండా భ్రమడటం మంచిదో నేను తెలుసుకోలేక పోతున్నాను. ఇది చూస్తే పెనుక బావి పోట్టేలు ముందర పున్నట్లుగా నాకు దిక్కు తోచకున్నదని స్వామికే విన్నవించుకొనే సందర్భంలో అన్నమయ్య –

తెలుసు వెనక మళ్ళు తగరు మొగుడు లోనే

దొంగ నాకుడు దెగులు దోపు దేము సేత

మమకార (ము!) విముక్తి మార్గ దూగము నోపై

మనోత సేగపుక నాకు మనరాదు

మమత మోజు నిర్మ మత మోహ నేని

క్రమమున క్రమమునే గాన నేమి సేత [౧౧౭]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు. -అలాగే.. అన్నమయ్య

ఇటువంటి -సామెతను తన స్వంతాగా సంకీర్తనలో కూడా ప్రయోగించాడు.

నాయిక నాయకునితో మాట్లాడ్డం లోతే సన్న్య మొచమకొస్తుంది. పోనీ ఉసి

-ఓగిరుకుండే నిమిషాల్లా చెమటలు పోస్తున్నాయి. ఇది చూస్తే ముందర మళ్ళ్య

వెనక పోట్టేలు వున్నట్లుగా నాకు దర్శనమీయడం లేదు. ఇక నీతో పొందు

ఎలా చేసేదని' సంకే సందర్భంలో అన్నమయ్య ....

మీఅరాడు దూగరాడు మీన వాని నవని నాగు

-ఉడుడి నీతోడి పొందు లగడా గునిరేను

చేరి మాటాడబోతే సేవన్నలు నవ్వచిందే
శృంగకుండనే పెండ్లెమట్టుమ్మ గిలీసి
యింతలోన సుందర నుయ్యి గొంచన సెనకదగరు
యేగా సేతోడి పొందు యేమిపేరుసిరకను [27-45]

అనే సంకీర్తనలు ఈ సోమేశ్వరుడు ప్రయోగించాడు. ఈ సోమేశ్వర శృంగారంతో సంబంధించినది...

ముందర బాగెడి దేరు ముంగి సెనకొప్పి
యింతిరా నిన్నాడే దిక్కు యింక జోసేదేమి [21-8]

ఇని సెప్పి తిరుమలాంబ్ర ఉద్యాత్తే సంకీర్తనలో ప్రయోగించాడు. సంగాతే

'నిప్పులే గుట్లు కొడిసు మోద మనసు
నదె శృంగి ముందటి నడ్డమున్నది గదు
యిదె నూటు మగనిల్వ లేయున్న బోనము
మున్న పెనుక గొల్లి ముందటి నూంబు
నున్న చందమునే గార్యంబున్న యదియు' [1]

అని పొమ్మనికి సోమనాథుని ప్రయోగం. ఈలాగే —

---

1. 'పండితారాధ్య చరిత్ర' పర్వత; పుట; 267.

ఉదా. 'చిగురుబోడిరంగనిట్లు, నిగారపుసగసూతికుడింబు నెమ్మోము
గగనాంక స్నేద్ధ భాస్వత్కమము లాలసుడు మున్నవసింతి యమృతగ న
ద్యుగ విభ్రమాగ్రశాఖి; నతాంగుడప్పుడు ముందటి నుగ్గు వెన్న లో
లెగు రొయి' యున్న లాగగుమన గల్లడమందెవరైన మేసితిరోన్' 1

(ii) నిర్మించిన ప్రయోగంలాంటి కూడా నిట్టువంటి సామెత వినబడుతుంటుంది.

వెన్న (న్ను?) కు బండ్లు వచ్చిన యట్లాయ:- అల్పుడు బలవంతుడయ్యాడని
చెప్పేటప్పుడు లోకంలో ఈ సామెతను వాడుతారు. నగరపాలకుడు పోడ్డైన
సట్టడల సరిస్థితిని గమనించని దుందుడుకును అణచి చక్కదిద్ది పోలీసుబలము లేని
మానవ శరీరం అనే సుట్టడలు చేవగల వేంకటగిరిపతి వశమైతే ఇది
వెన్నలాంటి గింజలు పండిన సిధంగా సఫలతే పొందుతుందనే సందర్భంలో
అన్నమయ్య ---

పొసగుగ నిటిగని యధికుడు ప్రక్కట కొండ్ల నలుదగి
బసమారిని మెదని కర్ణ బాళబాదివే గతిని
వసగల తిరు వేంకట గిరిపతినా దేవాళ్ళు బలిసీ -
వసమై వెన్న (న్ను?) కు బండ్లు వచ్చిన యట్లాయ [I-72]

అనే పదకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

---

1. 'విక్రమార్క చరిత్రము' తృతీయా; పుట; 106, పద్య; 82.

ఈ సామెత ప్రయోగానికి సంబంధించి -.

కు. 'అనవినిశున మిట్లని గగెను
వసిశా యేమందు దానివగలో తుళ్ళి
మినుకో గెనవో తెలిసినటో
నిను వెన్నకు బగడ్లు వచ్చు వితమాయెు గదే' [1]

అనేది ముద్దు పళని ప్రయోగం.

వెన్నను సన్నగా [illegible]

'సన్న సున్నగా నూగ వెసమున్న గుండ్లేల/అ.సా/:- విగసాలా చెప్పవానికి సగము వెన్నెలలే మండుటెండలు. ఇక్కడ నాయిక సదాశివతి మొగము నాగరుకుని తిరస్కరించి పుసింగని. ఉత్తరక్షణ విరహ వేదన అనుభవిస్తూ -- 'ఈ వెన్నెలలు ఎండలెక్కడ, మృదువైన నాశరీరమెక్కడ. ఈ బాధలను నేనొక లెక్కా. సవాడిగా ఈ సొత్తైనైన నివసనాన్ని సున్నగా నూరటానికి ఉప్పు గుండ్లు అవసరం లేని విధంగా వేంకటేశ్వరుడు నన్ను లోబరుచుకొనేటందుకు ఈ బాధను గుని చేయవలసిన అవసరం లేదు. ఇక మీదట వేంకటేశ్వరుడు నన్ను సమీపించినా

---

1. 'రాధికా స్వాంతనము' త్యాగరాయ. పద్య: 16.

అంటూని వురడిపెట్టనని నొయ్యన వేదన పడే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

సెన్నెలాల యొడలెంత వీరిడినాదేహమెంత
గొన్నేసి పొట్లకెల్ల యొదుగానేను
పెన్న నుస్సగా నూర వెపనుక్క గుండ్లేల
నన్నుం దానేమి సేసినా నాపం బెట్టేనా [22-124]

అనే సంకీర్తనలో శ్రీ సామెతను ప్రయోగించాడు.

నెలిసించ బోయి తానే నెలినట్లు:- ఇన్న దేవతాంతరభక్తులను శిక్షించే నాగు మాయలో చిక్కుబడవచ్చు. కాని హరిదాసుడైనవాడు మాయలోపడడు. ఏపే వేళ హరిదాసుడై వుండి కూడా మాయలలో చిక్కుబడినట్లయితే అది పడుటేనారిని భయపెట్టబోయి తానే భయపడినట్లవుతుందని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

మఱి హరిదాసుడై మాయలఁ జిక్కువడితే
నెలిసించ బోయి తానే నెలినట్లన్నము [2-81]

అనే సంకీర్తనలో శ్రీ సామెతను ప్రయోగించాడు.

గరి నామెతే ప్రయోగానికి గమనించగలవి —

' వెరపీనగా బోను వెగటినట్లు య్యె
'కటకటామన శౌర్యగతి' యనువాడు ' 1

అని నవిసార్వభౌముడైన శ్రీనాథుని ప్రయోగం.

వేము విడిచిన మాడు వెదకినను లేదు:-- వెగటు (దుర్గంధం) కలిగించే కూడేగాని వెగటు విడిచిన మాడు వెదకినా లేదు. అలాగే చేసే పుణ్యాలు తక్కువ పాపాలు ఎక్కువ ఉన్నవి ప్రాణులకు దుఃఖానే గాని సౌఖ్యాలు లేవు. ఇలాకాకుండా గౌర్వణాదిచందాన్ని పొందగోరే జీవుడు ప్రగాఢమైన భక్తితో కర్మబంధాలు తెంచుకో గలిగితే వేంకటేశ్వరుని కృపకు పాత్రుడవ్వగలడని సుంకే సుందర్లాలో ఉన్నమాట్లు —

ఏది చూచిన, దనకు యిన్నియును నిడుబడెనె
వేము విడిచిన మాడు వెదకినను లేదు [1-94]

అనే సుంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

ఇలాగే —.

---

1. ' పల్నాటి వీర చరిత్ర ' పుట; 439.

గాదె బోసిన కొంచము కన్నిస సంసారంబు
వేదు విడువని కూడు వెడమాయ బదుకు
వేదనల నెడ తెగుట వేంకటేశ్వరు కృపా —
మోదంబు వడసినను మోక్షంబుగనుట [1-32వ]

అని సై సామెతను సంబంధించి అన్నమయ్య మరో ప్రయోగం చేశాడు.

వేసంచేదు వండితేను వెసనేల బెల్లమవ్వను:— వేప చేదు వండినంత మాత్రాన సహజసిద్ధమైన చేదుగుణం విరిగి బెల్లంలాగా తీపిగా మారదు. అలాగే పాపం సల్ల కృష్ణుని గురించి తిరిగి పాపమే చేయుచుండుగాని పుణ్యాల దారి పట్టదని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

పాపానఁ బుట్టిన నేను పాపమే సేయుదుఁగాక
యీపున నిట్టిదు తోవ యేల పట్టును
వేప చేదు వండితేను వెసనేల బెల్లమవ్వను
పై పై బలిమి సేసే భ్రమ యింతే కాక [3-123]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

సముద్రము చొచ్చితే లోబడకుండునా:— పనస తొనలకంటే వంబదారలకంటే

జుంటి తేనె కంటే, జున్ను కంటే, చెఱకు రసం కంటే కూడా యువతుల మాటలే చాల మధురమైన వంటూ వేమన చెప్పిన —

'పనస తొనలకన్న పంచదారలకన్న
జుంటి తేనె కన్న జున్ను కన్న
చెఱకు రసము కన్న చెలులమాటలె తీపి'

అనే పద్యం చాల ప్రసిద్ధమయింది. లోక వ్యవహారంలో సముద్రంలోతు తెలుసుకోవడం కష్టం అంటుంటారు. అయితే అన్నమయ్య – మానవుడు తెగించి సముద్రంలో చొరబడితే అందులో మునిగిపోకుండా ఫుంటాడా, అదీ లేతిగా ఇంతుల మాయమాటలు మానవుడిని భ్రమలో ముంచి వేస్తాయని, కనుక శ్రీ వేంకటేశ్వరునికి దాసుడైతేనే పడతుల మాయమాటల్లో పడకుండా ఫుంటాడని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య —

తెగి సముద్రము చొచ్చితే లోబడ కుండునా
మొగి నింతుల మాటలు మించకుండునా
తగు శ్రీ వేంకటేశ్వరు దాసుడై గెలిచితేనే
పగటున నివియెల్లా బంధ్రపేయకుండునా [3-274]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

సముద్రములలో పుట్టగలుగును :- సకల (బ్రోగర్స్, భగగామి, సంచితాకాములు) కర్మలూ చేసి వేదములనే ఎలుగడివీధి నాటుకగలలు విడువాలకుని వేషం ధరించిన బ్రాహ్మణుడయ్యున్నాడు. ఎలుబంతే - ఆ వీధి నాటుకగలలో నమ్మ చూపేవాడుగాని, మోక్షం సంపాదించేవాడు గాని లేదు. కొబ్బరిచెట్టు నీళ్ళు త్రాగుటకు సముద్రంలో కురిసిన వానలాగా స్వర్గమైనదని బాధపడే పనికిరాని అల్పమనస్సు -

ఉన్ని కర్మములు చేసి ఉటలో బ్రాహ్మణుడవుతాడు....
నన్ని వేదములు వేసి ఎలుగడి వీధి
నన్నూ గ్రుచ్చేవాడు లేరు నవేటినివాడు లేడు
నన్నూ సముద్రములో వానవాయి బ్రదుకు /2-6/

అనే సంకీర్తనలో గరి సామెతను ప్రయోగించాడు.

సొదుగేగితే పొలమేగ సాలువడు :- స్త్రీ మీద కోపం వస్తే ఎంతకాలం పుంటుంది? ఎక్కువలో ఎక్కువ ఎన్నాళ్ళుంటుంది? ఎక్కువైన ఎన్నాళ్ళంటే ఎక్కువలో ఎక్కువ రోజులు. దానికే కోపమే వస్తే ఎవరు పుట్టినా ఎంతపుట్టినా పొలమేర వరకూ పోయుగాని ఉండదు. పుట్టి ఎలా వచ్చిన సామెత అని పదబంధ సామెతలలో వ్రాసారు. గరి సామెతను తిక్కన భారతకాములో ఉత్ప్రేక్షాలంకారంలో ప్రయోగించాడు. అదే వ్యంగ్యంలో జీడి నియమబద్ధులై పొండుపులు ఎగత్యాజ్యాతే వాసాలు

భూపాల్ చేసి, తమ రాజ్య భాగం కోసమని ప్రభుద్ధ పురోహితునితో గొడవపడం పంపాడు. దానికి బదులుగా ధృతరాష్ట్రుడు తొంభై ప్రియాలు తొలగ వస్త్రాభరణాలతో సంజయుని పాండవుల వద్దకు పంపాడు. సంజయుడు ఉపప్లవ్యం (మత్స్య దేశంలోని ముఖ్య పురం) లో వున్న పాండవులను పరామర్శించి ధర్మరాజుని సంధి మాటలు ధృతరాష్ట్రునకు తెలిపి, పాండవులు రాజ్య భాగం వారికివ్వాలనీ, ద్రౌపది వస్త్రాపహరణ చిత్రాన్ని కొబట్టి ఇంతకాలం ఉపేక్షించి భంగపడ్డాడనీ, అతనిని ఇంకా రెచ్చగొట్టడం నీకూ, నీ కుమారులకు శ్రేయస్కరం కాదని చెబుతూ పాండవులతో తలపోరాడగలని విజయుడని రాబోయే ప్రభద్రవాహ్ని గుర్తి పొడ్చలింగానే సందర్భంలో కవి బ్రహ్మ --

కం. 'అనుజులకు నడ్డపడి యే,
మిని జేయుగ నీమిం జూచి మెచ్చితి గాకే,
భ్రమ నిండు గోరు నేని
న్నిను తలపోలము మనము గాని విజయుడు సుమ్మా' [1]

అనే సద్యంలో భూ సామెతను ప్రయోగించాడు.

---

1. 'శ్రీ మదాంధ్ర మహా భారతము' పుట: 1977 పద్య: 13.

ఉన్నచోట్ల శృంగార సంకీర్తనల్లో భక్తి ప్రయోగం కనిపిస్తుంది.
విరహాతాప భరితుడైన వాని పాలిట చందనపు చెట్లలే మలయమారుతం సుఖమిస్తుంది. పద్మావతి విరహతాపంతో రగిలిపోతూ కాలిసిపోతూ సోలిపోతూ
పోతోంది. నాయకుని అవస్థను చూడలేని చెలికత్తె నాయకుని దగ్గరకు వెళ్ళి–
'నీవు ఎలాగ జీవించాలని నాయికను నిరీక్షింపజేస్తావో అంతా జీవిగిరుని,
నీవు వచ్చి పద్మావతిని చూసుకోవలసిందిపో నాయకుని వేగంగా నాయిక
వద్దకు తీసుకొనివచ్చి దురవస్థలో ఉన్న నాయికను చూళ్ళితూ...
శేషాంశుడైన రామన్నదే పద్మావతి నారాయణుడై విరహాన్ని తొందరలు
కొనుస్తున్నాడు. ఇది చూస్తే సాగుచేసిన వాడికి కోపం వస్తే పట్టుకాగానే వాడు
నేడు నిజమవుతుంది' చెలికత్తె నాయకునితో పలికే సందర్భంలో ఉన్నమాట్లు—

వెలదిని జూచి మ్రొక్కగాని నిచ్చేగువడ్డ
తలచిన మాత్రమున నీకు దలకూడె నేడు

పుట్టిన పిగనామే పడతి మేని మీద
ఇట్టునట్టు చూడరుడే యెరడగాసెను
పుట్టుచు సాము రేగితే పొలమేగ నిలువనీడు
నెట్టన నవనీతి మాటు నిజమాగునేడు [౭౦-౩౦౯]

ఉన్నవే సంకీర్తనలలో ఈకి సామ్యోక్తిని ప్రయోగించారు. సూర్యుని పై సామ్యోక్తి ప్రయోగానికి సంబంధించి-

తే। "మన్మథానేక విభవమ మనీమ నెఱిప్ప తపసి
గని సాధు లేగినఁ గలఁ సాధ్యమా
నిలువదను మాఁగు సిడిమయ్యెనేఁడ టంచు
మగువ నన్మాను డ్రోణకు మూలు చేసె' [1]

-అనేది సింగళి సూగన ప్రయోగం

మునుజేతి కంకణానికి అద్దమెందుకు [లోసా]

సూర్యునిగా డిండిమ దీపాలు వలెనా [అ.సం]:- భగవంతుని సాన్నిధ్యాన్ని ఉపాసనే లాంటిదంటూ గోదానం, భూదానం, వీరణ్ణ దానం, అన్నదానం మొదలైన అనేక దానాలు చేస్తుంటారు. అయితే అన్ని దానాలకు ఫలమైన వారిని చిన్నచూపే ఇష్టం దైవంగా నమ్మి -ఆరాధించే భక్తుడు అన్ని దానాలు చేసినవాడే అవుతాడు. దేదీప్యమానంగా వెలుగుతున్న సూర్యుణ్ణి చూడటానికి దీపాలు అవసరం లేనట్లే తొలిదాసుడైన వాడికి పలు దానాలతో నిమిత్తం లేదనే పలికే సందర్భంలో

---

1. 'కళా స్వర్గోదయము' తృతీయా; పుట; 54; పద్య; 37.

అన్నమయ్య ..

సుఖదానములకెల్ల బలమైన వాగినిట్టె

బంధ్యగు జోకొన్న భక్తునికిని

నేలకొని ధాతడన్నియును జేసిన వాడె

తెలిసి సూర్యుని జూడ దీపాటనవెనా [౭-౮]

అనే సంకీర్తనలోని సామెతను ప్రయోగించి తద్వారా సుఖదానాడు దీపాలవలె అల్పమైనవి కాగా హరిదాస్య మొక్కటే సూర్యుని వంటిదనే నిశ్చయం తెలియ చేశాడు.

వంస చేతి పెళు నీరు నట్లాయ :- లోకంలోని మంచి చెడ్డలను వివేచించి, మంచిని మాత్రమే గ్రహించే పరిణతి సిద్ధించిందని దీని అర్థం. సహవాసమనే నాటక శాలలో నేనొక బొమ్మనయ్యాను. కనకాంతకుడైన శ్రీ వేంకటపతి మహిమవల్ల బాధలన్నీ తప్పిపోయాయి. శత్రువుల విధంగా ప్రవర్తించే ఇంద్రియాలన్నీ నిష్పుడు స్వాధీనంలోకి వచ్చి చుట్టాలవలె చుట్టుకు తిరుగు తున్నాయి. కనుక హంస నీటిని వదలి పాలను గ్రహించే విధంగా ఇప్పుడు బ్రతుకు సదసద్వివేక చతురతతో పరిష్కారమైనదని పలికే సందర్భంలో అన్నమయ్య ---

సంసారస్య నాటక సాలలో ప్రతిమన్నెత్తి

కంసారి స్త్రీ వేషధారియై మాయలోన

యింసలిస్తిగుణు దేగె నిందరు మెచ్చినట్టి

వాగసుచేతి సాము నీరునవట్లాయు బ్రదుకు [illegible]

అనే సంకీర్తనలో ఈ సామెతను ప్రయోగించాడు.

అన్నమయ్య భక్తి నిగ్రహస్థుడైన అనేక రకాల సామెతలు ఉపయోగించి మనకు ప్రసాదించి వేమనకంటె ముందున్నాడు. వాటిని గురించి విపులంగా చదువుకొని, ఆలోచించి స్థిరాభిప్రాయానికి రావడానికి ప్రయత్నించినప్పుడే అన్నమయ్య [illegible] సంకీర్తనలు ప్రయోజనకరంగా సిద్ధించగలవని భావిస్తున్నాను.

నాలుగో అధ్యాయం

అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో సామాజిక దృక్పథం

అన్నమయ్య కీర్తనలలో సూక్తులు

" సుష్ఠు ఉక్తం సూక్తం మనోహరార్థముతో మనోజ్ఞముగా చెప్పబడిన మంచిమాట సూక్తి. ఏ గ్రంథ ఏక నీతినో ధర్మమునో, న్యాయమునో సూటిగా సూత్రప్రాయముగా చెప్పినభాగము వాటిని సూక్తులని వ్యవహరించుట పరిపాటి. 'సూక్తి' అను పదము సామాన్యముగా 'సుభాషితము' అను అర్థములో వాడబడుచున్నది. పెద్ద రూఢార్థము సూక్తి యనగా హితోక్తి లేక హితోపదేశము, సుభాషితము, జాతీయోక్తి అని అర్థములు చెప్పవచ్చును.[1] అని ఆచార్య దివాకర్ల వేంకటావధానిగారి అభిప్రాయం.

'ఆంధ్రకావ్య పథము తీర్చిన వాడని' గణపతి దేవ్వనిచే ప్రశస్తి పొందిన ఆనికవి విభుల శబ్ద శాసనుడైన నన్నయ వేదవ్యాస విగణితమైన సంస్కృత

---

1. 'ఎర్రన శ్రీనాథుల సూక్తి వైచిత్రి' పుట: 18.

మహాభారతాన్ని తెలుగులోనికి అనువదిస్తూ ఆదిసర్గంలో తన కవితా గుణాన్ని గూర్చి చెప్పిన 'సారసులంగ వీంద్రులు' అనే వృత్త సర్గ మూడోపాదంలో మూడో గణంగా 'నానా గుణగర్భ సూక్తి నిధి' అని తనను గూర్చి చెప్పుకొన్నాడు. 'సూక్తి' అనే పదానికి మంచిమాట నీతిమాట అని అర్థాలు చెప్పుకుంటే దీనికి అనేకమైన గుణగమైన అర్థాలు కల్గిన సూక్తులకు నిధివంటివాడని అర్థం. నన్నయ తన భాగవతంలో 'గతకాలము మేలు వచ్చు కాలము కంటెన్' వంటి సర్వకాల సర్వజన హృదయానికి వేద్యమైన అనేక రకాల నీతి వాక్యాల్ని సందర్భోచితంగా ప్రయోగించాడు. నన్నయ తర్వాత శైవ కవిత్రయంలో చివరి వాడైన పాల్కురికి సోమనాథుడు తనకు ముందువాడైన నన్నెచోడుడు తన కుమార సంభవంలో సదుక్తుల్ని, చతుర్గోక్తుల్ని ప్రశంసించడం చూసి తన పండితారాధ్య చరిత్రలో సన్నుతి సేయుచు 'సత్కన్నలలరు దిన్నని సూక్తులు ద్విపద రచింతు' పండితులు మెచ్చుకొనే విధంగా చక్కని సూక్తులతో ద్విపదలు రచిస్తానని చెప్పాడు. ఆ తర్వాత పీడుపర్తి బసవన కుమారుడైన సీడుపర్తి సోమన తన సద్య పురాణావతారికలో పాల్కురికి సోమనాథుని గుణవర్ణన ఒక పద్యంలో వ్రాస్తూ వాటిలో 'చతుర్వేదసార సూక్తులు' అనేది ఒక రచనగా పేర్కొన్నాడు.

పాల్కురికి సోమనాథుని తర్వాత కవి సార్వభౌముడైన శ్రీనాథుడు కాశీ ఖండంలో చెప్పిన 'వచియింతు వేములవాడ భీమన భంగి' అనే

సీస పద్య చివరి పాదంలో - 'సరిధవింతు ప్రబంధ పరమేశ్వరుని తేవ సూక్తి వైచిత్రి నొక్కిక్కి మాటు' అని ఆంధ్ర కవితా ప్రపంచానికి మూడవ వేల్పయిన నన్నయను కీర్తిస్తూ సూక్తి వైచిత్రిని తన కవితా లక్షణాలలో నాల్గవదిగా పేర్కొన్నాడు.

కుమార భారతి బిరుదాంకితుడైన రామకృష్ణుడు తనను గూర్చి - "నను రామకృష్ణకవిం గవిజన సహకారావళీ వసంతోత్సవ సూక్తినిధి" అని చెప్పుకొన్నాడు.

సత్కవుల దేశకాలాతీతమైన ఉక్తులే సూక్తులు. యుగాలు గడిచినా కవిని మరచిపోకుండా చేసేవి సూక్తులు మాత్రమే. ఇవి ప్రజల నాలుకలపై నాట్యం చేస్తూ సందర్భానుసారంగా ప్రయోగింపబడతాయి. ఈ సూక్తులను సామెతలుగాని చెప్పడానికి కవికి ప్రపంచానుభవం, వాక్చాతుర్యం, భాషాధికారం కావాలి. సూక్తులు ప్రతిభావంతుడైన కవి లోకానికిచ్చిన సొత్తు. వీటికి జీవం ఎక్కువ. వాటిల్లో ప్రాణశక్తి ఉంటుంది. సూక్తులు, సామెతలు భాషకు ప్రాణం పోసే శృంగారాలు. వాటిల్లో అనంతమైన, అద్భుతమైన భావ సౌందర్యం దాగి వుంటుంది. కావ్యాల్లో, నాటకాల్లో సందర్భోచితంగా సూక్తులు, సామెతలు చెప్పడం మహాకవులు చేసే జ్ఞాన ప్రబోధం, తాత్విక ప్రచారం. సందర్భాను సుణంగా వాటికి ప్రభావితులయ్యేది అందులోని పాత్రలేకాదు, పాఠకులు, ప్రేక్షకులు కూడా ఆ శబ్ద శక్తికి, అర్థయుక్తి చమత్కారానికి అనుగక్తులవుతారు.

"అన్నమయ్య సంకీర్తనలు ముక్తక రచనలు. శ్రీ వేంకటేశ్వర ముద్రతో శృంగార, అధ్యాత్మ అనే రెండు విభాగాలుగా ఉన్న ఈ సంకీర్తనల్లో అనేక విధాలైన సూక్తులు కనిపిస్తాయి . . . . . అన్నమయ్య సూక్తుల్ని విషయ సౌలభ్యం కోసం సంసారం, భార్యాభర్తలు, మనసు, వలపు, కోపం, శాంతం, గుట్టు, స్త్రీలు, పురుషులు, పురుషార్థాలు, వైరాగ్య, భక్తి అనే విభాగాలుగా విశ్లేషించవచ్చు."[1]

అన్నమయ్య తాను ప్రజలందరికి చెప్పదలచిన భక్తి, జ్ఞాన, వైరాగ్య నీతులకు సంబంధించిన తాత్విక సామెతలు, సూక్తుల ద్వారా వ్యక్తం చేశాడు. వాటిలో అనేక రకాల విచక్షణమైన సుభాషితాలు కనిపిస్తాయి. ఈ అధ్యాయంలో అన్నమయ్య సూక్తి సంపదను నిఘంటు సౌలభ్యంకోసం పై విభజిన ఆధారంగా పురుషార్థాలు, ఆశ, ఎగుక, కోపం, గుట్టు, గుణము, చవి, చుట్టరికం, జోడు, తృప్తి, ధనం-ధర్మం, దైవం, నవ్వటు, నేస్తం, ప్రాణం, పురుషులు, పుణ్యం, భక్తి, భార్యాభర్తలు, బుద్ధి, మనసు, మాటు, మూలం, మేటి, రతి, వయసు, వలపు, వినయం, వేడుక, సంసారం, సరసాలు, సుఖం, సింగారం, సిగ్గు, స్త్రీలు, ఇతరాలు అనే విభాగాలుగా విశ్లేషించి చూపడం జరిగింది.

---

1. 'సంకీర్తనా జ్యోతి' - పుట: 102, 103.
[అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో సూక్తి సంపద అనే వ్యాసం]

4.1. అరిషడ్వర్గం :- కామ, క్రోధ, లోభ, మోహ, మద, మాత్సర్యాలనేవి ప్రతి మనిషికి అంతశ్శత్రువులు. అంటే తనలోనే వుండి తనను బాధించేవి. వీటినే అరిషడ్వర్గం అని, షడ్వికారాలని అంటారు. బాహ్య శత్రువుల కన్నా ఈ అంతశ్శత్రువులను జయించడం చాల కష్టం. 'అరిషడ్వర్గంబులచే, నరునెల్లను జొక్కి చిక్కి నయగతి యనుచున్' అని వేమన ప్రయోగం. భగవంతునిపై భక్తి కుదిరితేగాని మానవుని లోబరచుకునే ఈ అంతశ్శత్రువులను జయించడం సాధ్యం కాదు. కనుక భగవద్భక్తి సత్వగుణ సంపత్తి అలవరచుకుంటే కామాదులణగి మనస్సు ప్రశాంతంగా వుంటుందని అర్థమయ్యే విషయాలు తెలియచేస్తాడు. బాహ్య క్రియా చాంచల్యం పరిగింపు.

అన్నిటి గోరిక మానేయంతకంటే బుద్ధిలేదు [1-443]

అలరి ముట్టు వంటిది యింటు క్రోధము [2-211]

పెచ్చుక మే నెరపితే నియ్యకోలే మోహము [30-557]

కామముడైన వారికి ఘనము కొంచెము లేదు [27-371]

కేలి నాదిగించు నెంగిలి వంటిది లోభము [2-211]

కోన గోరి చెనకులు కోరికలకు మూలము [27-375]

కోపానలములోన కోరికలు వేల్చితేనే

యేపున యజ్ఞాలుసేసి యేచినంత ఫలము [1-430]

చుట్టి మద్యము వంటిది చూక్కించు మోహము [2-211]

చూళ్ళ నెట్టుకో జూచితే సులభమా మోహము [30-557]

బిడిగొన్న కోరికె చవ్వలు వోడమించేవి [31-125]

తబ్బి తబ్బి కొసరితే తగునెను మోహము [30-557]

తడబాటు కోరిక తగవ్వ దలచనీదు [22-60]

తతిగూడిన వారికి దాచరాదు గర్వము [24-38]

తనివి లేని చూటు ద్రైనారుగోర్కులు [30-498]

తనుళ్ళలు సోకితేనే తడబడుగోరికలు [31-161]

తూళ్ళ సరిచాకిత్రే [illegible] [31-161]

నసుళ్ళ చక్కనగుతే నీతు మోహము [30-557]

నిచ్చ కొత్తగా గూడితే నిండు మోహము [30-557]

నేరుళ్ళ గలిగితేను నెపము లెంచకుండితే

ఆరితేరకుండినా మోహము సుఖము [27-66]

పొమరళ్ళ దేహులకు పట్టరాదు గర్వము [3-40]

పుట్టిన భ్రమ వంటిది పొడిగిన మచ్చరము [2-211]

పెనగొన్న కోరిక పెనుబిగురు వంటిది [28-362]

మనసునగుట్టిన మంటగామక్రోధాలు [2-288]

మాల తనము వంటిది మతిదగులుకామము [2-211]

ముచ్చట నభ్యకే కీడు మోహము నించు [24-45]

ముచ్చట లాడిన చోట మోహాట రోగు [28-188]

మొక్కిన వెనక గర్వములు బగదు [24-236]

మొగమెండ చూచినా మోహానికే మూలము [27-136]

మొగమాటలబ్బితేను మోహము నిండు [28-358]

మోహము గలుగువారు ముందు వెనక లెంచరు [27-64]

వట్టి మాంసము వంటిని వయోమదము [2-211]

వలచినగాని గర్వము నిండుకొనదు [31-147]

వలచిన వాడితి వేడిముగాగ చూచెద [24-262]

4.2. ఆశ:- 'గతం గతః వర్తమానం సందిగ్ధం భవిష్యత్ ఆశ' అని అనుభవజ్ఞులంటారు. 'ఆశకు కూడా హద్దూ సుద్దూ ఉండాలి.' అనే మాట మనం తరచు వింటుంటాం. కాని ఏ ఒక్కసారి ఆశకు హద్దూ సుద్దూ ఉండదు. హద్దు మీరనంత వరకు ఆశ అందంగానే ఉంటుంది. హద్దు మీరితే ఆశ దురాశకు దారి తీస్తుంది. ఆశ లేక పోతే మనిషి బ్రతకలేడు. ఆశ ఉండడం కొన్ని సందర్భాల్లో తప్పుకాదు. దురాశ ఉండటం మాత్రం అన్ని సందర్భాల్లో తప్పేకాదు ముప్పు కూడా. కనుక అత్యాశవల్ల మనిషి చెడిపోతాడు. అలాగే బ్రతుకు మీద ఆశ లేక పోతే చచ్చిపోతాడు. కనుకనే 'దురాశ

దుఃఖానికి చేటు' 'ఆశకు అంతులేదు. గాంచికి దరిద్రం లేదు' 'ఆశ అలివిమాల పడక నేలమాల' వంటి సామెతలు పుట్టాయి.

'ఆశ మానుట వినుమత్యంత సుఖము' అని పాల్కురికి సోమనాథుని ద్విపద భారతం శాంతి పర్వంలోని ప్రయోగం. 'ఆశ బాలించుటే ఆనంద పదవి' అని శ్రీనాథుని పల్నాటి వీరచరిత్రలోని ప్రయోగం. 'ఆసలు విడిచిన నలమటులే లేవ్య' అని పెద తిరుమలయ్య నీతి సీస శతకంలోని ప్రయోగం. వేమన కూడా 'ఆశ కంటె దుఃఖమతిశయింపగ లేదు' 'ఆశ దగిలిన నగుడు అలాగె చెడిసోవ్య'

'ఆశ చేతమనుజులాయువ్రగలనాళ్ళు
తిరుగు చుగడ్డు భ్రమను ద్రిప్పలేక'

'తెలివి కన్న నాస దెగమేసినది వొచ్చు' అంటూ అనేక పద్యాల్లో ఆశపనికి రాదని వీరాత్వ్య చెప్పాడు. '. . . . ఆశా వైతరణీ నదీ' 'ఆశ వైతరణి నదిలాగా సమానమైనదని నీతి శాస్త్రం. అన్నమయ్య కూడా అనుమానం భున్న చోటు ఆశపడరాదని, ఆశవీడని కట్టువంటిదని అది తెంచరాదని చెబుతూ సూక్ష్మ ప్రాయమైన నీతి వాక్యాన్ని తన సంకీర్తనల్లో ప్రయోగించాడు. వాటిని ఈ విభాగంలో చేర్చడం జరిగింది.

అందరి దూషించవచ్చు నాసలు మానగరాదు [2-474]

అట్టి ఆసతేని వారికి అలపృతేదు [2-307]

[illegible] దుఃఖికరము లాసం [3-22]

[illegible]మమానమైన చూటు [illegible]డదగునా [25-18]

[illegible]డగనాడగస రసాలాసం వృట్టించును [24-145]

[illegible]తకుమతుడదగువైతే [illegible]సం కూడదగులు [30-317]

[illegible]సపడ్డ వారినింత [illegible]లంగుణాతురా [30-427]

కడుప్పులాపలి భుండు కడుపెన్ని యాస [1-104]

[illegible]నకమునై యాసకాదని సోడొబ్బితేనే

తనకు వేవేలు గ్లూగతపమూలు ఫలము [1-430]

గుతయిన యాసలకు గొరికలు జీవనము [1-251]

తసు చుట్టరికాలైతే దట్టనౌనాసలు [28-359]

నిచిన యాసలు నాము వంటిని [28-369]

బమాళప్రటాస కంటె సరిసాటి సుఖము [2-157]

మంతనముగా కుండితే మైకొనదాస [31-148]

వదినె మరఁదియనే వాళ్ళకే యాసలు రేచు [24-45]

వీడని కట్టు వంటిది వేడుక యాస [2-211]

ఁడివాని యాసకు ఘోరట యెందూ లేదు [22-60]

సాంది నాస మానుటే సామసానము [2-241]

4.3. ఎరుక :- దీనికి జ్ఞానం, తెలివి అని అర్థాలు చెప్పవచ్చు. జ్ఞానం సంపాదించిన వాడే ఆ జ్ఞానం వల్ల పరతత్త్వం తెలుసుకోగలుగుతాడు. కనుక ప్రతి మనిషికి ఎరుక, అవసరమే. 'ఎరుక గలుగు వాడె ఎచ్చయిన కులజుండు' అని వేమన ప్రయోగించాడు. ఈ ఎరుకకు సంబంధించిన సూక్తులు ఈ విధంగానూ చేర్చబడినవి.

అప్పసమ్మె ఆసలకు ఉలుపములాగటు దెలుపుక [24-74]
కాతరము గలందులకు ధూతత దెలుపుక [27-74]
గోడపై సున్నంబు కొదవేని యెలుపుక [1.104]
చెప్పగాని మాటలకు తోడ్పడే యెలుపు [27-74]
చేతికి గాజునెందుకు చెలరేగుటే యెలుపుక [27-74]
నిలోన జ్ఞానము నిడుమునకే [3-22]
యెగ్గు లెంచని యందుకు జింపు లెలుపుక [27-74]
వాగ్గిన గణుతాకుమ భూరకుండుటే యెలుపుక [27-74]

4.4. కోపం :- పదనార్థాలలో ఈ క్రోధం కూడా ఒకటి. దీన్ని కోపానికి స్థాయీ భావంగా చెబుతారు. 'క్రోధమది శత్రువ' అని భర్తృహరి, 'తన కోపమే తన శత్రువు' అని సుమతి శతక కర్త బద్దెన, 'తనలోని కోపమే తన్నుఁ జెఱచు' అని నీతి శతకంలో పెదతిరుమలయ్య,

'కోపము' మనుషునకి కొంచెమైనా ఉండొచ్చును' 'కోపమునను బిడ్డలు గోడు
గుర్తించి వేమన కోసానికి దూరంగా వుండమని అనడానికి వీలవ్వ
దనిపిస్తుంది. . . క్రోధో వైనస్యతాం గాఢం' కోపం యెముకలకు సమానమైనదని
నీతి శాస్త్రం. అకారణమైన కోపం పనికొస్తానికి మంచిదికాదు. కనుక
కోపం స్వభావాన్ని మనం కోవాలని గమనిస్తూ అన్వయిస్తూ కొన్ని నీతులు
చెప్పబడ్డాయి. అవి ఈ విధంగా వున్నట్లు గమనించడం జరిగింది.

ఉండ రాదు కోపము ఉర్విజనులకు. [వే-4వ]

కొంచె మైనను చేటువచ్చు కోపగింపక మనకొనవలయు [వే-251]

కోపి కొంచె చేటుపడవచ్చు కోపగింపక మనకొనవలయు [వే-474]

కోపు నష్టమును కీడులు గొనకలు [వే-146]

కోపము మనిషికేనే కోడె దున్నలకు కీడులు [వే-241]

కోపము చేత ఇట్టిది చులకనయ్యేటి సుఖము [వే-159]

కోపమెంతటి వీరుండితే కొనసాగు మొనతనము [వే-557]

కోపకుడు ఏమి చెప్తే కోపముడు ఏలాగవుతాడు [వే-2వ7]

కోపికెందుకగును కోపంబుడుగదు [వే-482]

నెమకొన్న కోపము విడిచినతేమేలు [వే-447]

పగవిడ కోపించకుండే దొన్నె మెల్లని సుఖమే [వే-414]

4.5. గుట్టు :- 'సంసారం గుట్టు వ్యాధి గట్టు' 'సింగడికి గుట్టు, మడికి గట్టు' అనే సూక్తులు లోక ప్రసిద్ధమైనవి. సంసార విషయాల్ని గోప్యంగా ఉంచుకొనగలిగే ఆ కుటుంబానికి సమాజంలో గౌరవం ఉంటుందని, వ్యాధి లక్షణాల్ని మాత్రం బయటపెట్టడమే మంచిదని, అలాగే వనిచేసినకి గట్టు ఎంత శుభ్రమో ఇంటికి గుట్టు కూడా అంతే ముఖ్యమని పై సూక్తులు చెబుతున్నాయి.

'ఇంగుగా గల గుట్టు నీ పొగుగింట గవంతైన నేలుసనేరకు' అని కుమారీ శతకకారుడు సుగుణోపగా 'గుట్టు యిరుగు వాడు గురుస్నేనకు గుగుళ్ళరా' అంటాడు వేమన. 'గుట్టు బైట్టును వేసిన కొదనకాగ' అనేది రాజ్యాంగాలు శాసనాలంటి పిల్ల సుగుణోపగా. ఇన్నిముఖ్యమైన సంపదనాన్ని తన గుట్టును సంరక్షించిన సూక్ష్మాలు ఇందులో చేర్చడమయింది.

ఇన్నిటా గుట్టు తోనె మనుడుండని మేలు [29-254]

చోరకే గుట్టు తోడు తెనమడుడు గాక

కూరిమిమొలసుచదరింగాని కొసగగ నొప్పునా [32-316]

కూటమి గల చాటెంకి గుట్టు సేగు గలుదు [32-317]

కూటమి గలుగు చోటు గుట్టు మేలు గాదా [27-171]

కూటమి లాడ్డికైతే గుట్టు చెల్లును [30-391]

కూరిమి మాటకు వట్టి గుట్టే మేలు [25-408]

కోమలిరో యింతలుకు గుట్టు వలదా [29-90]

కోమలుల కెల్లాను గుట్టే -రక్కదనము [27-253]

గుట్టు చెడిమను కంటే కొంగెత్తు నేవైనఁ జాలు [1-114]

గుట్టు తోడఁ గూరిమిఁగా గొనగుటే వేడుక [24-78]

గుట్టు తోడఁ బొగడు చేసే గుణమే మేలు [24-191]

గుట్టు తోడ నుండి కొనగూఁచు మొక్కిని

దట్టపు తుటాసులు వసిలేలు గుణము [24-43]

గుట్టు తోడ నుండే గుణము [23-70]

గుట్టు తోడ మరిగిలాగుకొని కూడుటే మేలు [24-253]

గుట్టు తోడి దాసికే తే గొడుగు [illegible] [26-165]

గుట్టు తోడి బ్రుగు కొక కొంగ్రైన స్థాలు [26-124]

గుట్టు తోడి వారినేఁ గట్టు సేసేత్ర [31-345]

గుట్టు తోఁ దిప్పగాని గుణము [24-200]

గుట్టు తో నన్నటే నుంచి గుణము [27-533]

గుట్టు తోనుండ కుంటేను కోనునికేఁటి వొగత్ర [27-161]

గుట్టు తో నుండనీ వగ్ర గుణనంతుడవ్రనీత్ర [27-407]

గుట్టు తో నుండుటే మేలు గుణవంతురాలికి [30-253]

గుట్టు తో నుండుటూగసరి తనమును [30-268]

గుట్టు తో నుండే యప్పటి కొసరుతే పెంప్ర [30-551]

గుట్టుతో సూరకుండగా గుణము వెగవ్వలాయ [27-4]

గుట్టుతో మెలగితేను గుణముఁ బొచ్చును [30-546]

గుట్టుతో మెలఁగేవారు కొసరఁగ నేఁటికి [30-346]

గుట్టున నుండవే కోమలి [25-131]

గుట్టున నుండుట చాలు కూడిన దాఁకా [25-509]

గుట్టున నుండుటే మేలు [27-171]

గుట్టున సూరకుండుటే గుణము [28-257]

గుట్టు విడువఁగ కొమ్మకునేల [20-296]

గుట్టి యోగినవారు దీ కొనినా మొచ్చు [30-567]

పచ్చి పెచ్చుల కూర్మిపచరించు కంటేను

కొచ్చి ప్రారకే యుండు గుట్టు మేలు [30-83]

మౌనముతో నుండుటే మంచిది [27-532]

రమణి గుట్టున నుంటే రవ్వసేయునేటికి [27-377]

వనితలతోనేల వట్టి గుట్టు [32-357]

4.6. గుర్తుల్ల:- 'గు' అంటే అజ్ఞానం. 'రు' అంటే పోగొట్టువాడు అని భావం. అజ్ఞానాన్ని తొలగించి విజ్ఞాన జ్యోతిని వెలిగించేవారే గురువులు. అందువల్లనే పాల్కురికి సోమనాథాదులు 'నగురోరధికం నగురోరధికం' అని

గురుభ్య గొప్పతనాన్ని తెలుపుతారు. 'గురుర్బ్రహ్మా గురుర్విష్ణుః గురుర్దేవో మహేశ్వరః
గురుస్సాక్షాత్ పరబ్రహ్మా తస్మై శ్రీ గురవేనమః' అని భగవద్గీత [బుక్కు]. అందుకనే
సకల దేవతా స్వరూపుడైన సద్గురువులను దండము తీర్థాలంటారు. 'మీరుకు
మీ గురువులాజ్ఞ మేదిని సునుతీ' అనే బద్దెన పద్యం ప్రసిద్ధం. 'సరోరాడ్డాన
లంగుయేత్' అనేది గామన్నగారి ఉద్భటారాధ్య చరిత్రలో ప్రయోగింపబడిన
వేద సూక్తి. 'ఆచార్యుని కెదిరింపకు' అనేది మహాభారత శాంతిపర్వ పక్షి అస్పల
వరస్పర్శ ప్రయోగం. 'మన్నించిన నీ గురుభ్య పాదము మఱివకువో వాయి డోభ్యడా'
అని చిన తిరుమలయ్య సంకీర్తనలోని ప్రయోగం. అలాగే 'గురునిసేవ శిష్య
పరమాణు వొసరింప, చెలగి గురుని యంత శిష్యుడగును' అనేని పోతులూరి
వీరబ్రహ్మంగారి 'కాళికాంబ పాంస కాళికాంబ' పద్య ప్రయోగం. వేమన కూడా
గురుభ్య పరమాత్మ అయితే శిష్యుడు జీవాత్మ అని, ఈ గురుశిష్య సంబంధమే
జీవాత్మ పరమాత్మలు ఇక్యమని, అనే మోక్షమని, అది పొందడానికి గురుభ్యను
ఆశ్రయించాలని 'గురుడనగా సగమాత్ముడు, పరగంగా శిష్యుడనగ పడు జీవన
డగున్, గురుశిష్య జీవ సంపగ, గురుతరముగ గూర్చు నతడు గురువసు
వేమా' అనే పద్యంలో చెప్పాడు. వేమనే మరోచోట - 'ఎన్న గురునికన్న
నెక్కుడు వేదగురు' గురుభ్య చేత విద్య గురుతుగా దొరుకు' అంటాడు.
'కుంచానీ భవ్య జెప్పెడి గురుడు గురుడు' అని సోతన భాగవతం. అలాగే
అన్నమయ్య కూడా మాయగా చెప్పబడుతున్న కామినీ కాంచనాదులు సహ్య

ఖ్యామెకాహం వదలిపెట్టి ఆచార్యుల పాద పద్మాలను సేవించడమే సకల శాస్త్రాలు చదివినందుకు ఫలమని, అటువంటి గురువును మించిన రక్షకుడు లేడని చెబుతూ కొన్ని సూక్తులను తన సంకీర్తనల్లో ప్రయోగించాడు. వాటిని ఈ విభాగంలో చేర్చడం జరిగింది.

గురువ్య గల వానికి గొఱత యేమియు లేదు [2-254]

గురుసేవారతునకు కోపము రాదు [2-307]

చెల గునాచార్య సేవ జీవన్ముక్తి [2-185]

చేపట్టి గురుబుద్ధి సేసేటిదే సుమ్ము [2-157]

భావించి యాచార్య పాద పద్మ మూలమే

సావధానమున సర్వ శాస్త్రార్థ ఫలము [1-430]

మీఱిన గురువ్యకంటే మీద రక్షకుడు లేడు [1-443]

వేమరు నాచార్య సేవసేయుటే విచారింపగదాచిన ఫలము [2-203]

4.7. చవి :- చవి అంటే రుచి అని అర్థం. ఈ రుచులు అనేక రకాలు. తీపి, ఒగరు, కారం, చేదు, ఉప్పు, పులుపు అనేవి షడ్రుచులుగా ప్రసిద్ధం. రుచులన్నిటిలోకి లవణం ప్రధానమంటూ 'షణ్ణాం రసానాం లవణం ప్రధానం' అంది నీతి శాస్త్రం. 'ఉప్పులేని కూర వోనంబు రుచులకు' 'తీపికెల్ల దీపి తెలియంగ బ్రాణంబు' అని వేమన ప్రయోగాలు.

గడ్డిచూలాం కూడా తీపి/తీపికి గుర్తుగా బెల్లాన్ని చెబుతారు.] ప్రాణం లాంటిదని, తీపులు కోగే నాటికి చేదు రుచించదని, ఈ తీపులలో కూడా ప్రాణం మిక్కిలి తీపని చెబుతూ అన్నమయ్య తన శృంగార, అధ్యాత్మ సంకీర్తనల్లో చెప్పుటాదించే రుచికరమైన సూక్తులు ప్రయోగించాడు. అవి -రీ నిభాగంలో చేర్చడం జరిగింది.

చనవ్ర గలిగితేను చవ్రులు దానె పుట్టు [28-188]

చాయలు సన్నలు మోవి చవ్రుల చూపు [24-45]

తనినిఁ బొందిన దాఁకా తపమే చవి [26-22]

తియ్యని నోరఁ జేదు చవిగాదు [27-576]

తెంకికి వచ్చు దాఁకాసాదింపఁ జూపులే చవి [26-22]

దగ్గరి వచ్చిన దాఁకా దన్వల నుండుటే చని [26-22]

పలు చవ్రలందునెల్ల ప్రాణమే మిక్కిలి చవి [3-551]

బగ్గన నన్నిన దాఁకా సంతపు మోనమే చవి [26-22]

బొమి తీపుల లోనఁ బ్రాణమే తీపు [3-551]

మంకు బీరుదాఁకానెడ మాటలే చవి [26-22]

సంకె బీరు నందాఁకా సరసములే చవి [26-22]

సరస మాడినఁ గాని చవి పుట్టదు [31-147]

సిగ్గులు దీసిన దాఁకా చింతలే చవి [26-22]

4.8. చుట్టరికం :- చుట్టరికమంటే బంధుత్వం. ఈ చుట్టరికాలు చాల సిద్ధాం. ' ఏడు మాటలాడిన గుంతె నెట్టి వారు, నాళ్ళ కడుగుకు చుట్టంబు లగుదురు' అని భారతంలోని ప్రయోగం. వాటిలో సగసగనన్న కలిగే చుట్టరికం ఒకటి. " ఎప్పుడు సంపద గలిగిన, నప్పుడు బంధుత్వలు వత్తు " గన్నట్లు బంధువులు కాని వాగు కూడా ధనం కూడినప్పుడు 'నీకు మేము చాల చుట్టాల' మంటూ ఆక్రోసుకొని వచ్చి తిష్ఠ వేస్తారని ఒద్దెన - 'చుట్టములుగాని వారలు చుట్టములము నీ కటుంచు సొంపు దలిర్పన్' చెప్పిన పద్యం ప్రసిద్ధం. బెల్లం చుట్టూ ఈగలు ముసిరినట్లు సంపద వున్నప్పుడు చేరిన చుట్టాలంతా సంపదపోగానే ఎవరికి వారు చల్లగా జారుకుంటారు. కనుక నీచ, ఐశ్వర్యం సొంతమైనప్పుడు బంధువుల వద్దకు వెళ్ళవద్దని బద్దెన - 'సిరిచెడి చుట్టంబు కడకు జేరకు సుమతీ, కరిపైనను బంధుజనుల కడకేగకుమీ' అనే పద్యాల్లో హితవు చెప్పాడు. అవసరానికి పనికిరాని చుట్టాలను విడిచిపెట్టాలని - 'అక్కరకు రాని చుట్టము' సుమతి ప్రయోగం. ఈ చుట్టరికానికి సంబంధించిన కొన్ని అన్నమయ్య సూక్తులను ఈ విభాగంలో చూడవచ్చు.

కొల్లి కొచ్చి కొసరితే గురుతౌ జుట్టరికము [31-161]

చుట్టరికమైన వారు సొలసినా వేడుకొను [30-567]

డొగడించకుండితేను జొరదు చుట్టరికము [31-148]

పలు చుట్టరికములు బుట్ట బయలు తగుళ్లు [2-185]

సుబ్బిక చుట్టరికము సుఖసుఃగదగునా [తెన-5వర్గ]

4-9. **జోడు**:- ఈ సుబంధానికి జ్ఞాతి, యుగము అనే రెండ్లాను నిఘంటువులలో కనబడుచున్నాయి. మగవాళ్లకు గంగలాకు మాటలు జోతని, తోగరు ఉనలకు తెల్లగున్న జోతని, వక్కదానికి మనుషులకు శరీరానికే జోతని, ఊరని కాళ్ళకు బీడని సొగిళ్ళు జోతని, నేర్పిన పేర్వులకు స్నేహమే జోతని, కొనగోని లాభాల్లకు పెట్టుబడికే వలస్ప జోతని, సిగ్గులకు చిగురవ్వలే జోతని, మన్నింపు చనవన్నలకు చేసన్నలు, వెన్నతోటి రుగడటాలు జోతని కలసి రుగడటానికి దీర్ఘులే జోతని, కలగుటలకు ప్రతిసాటి ఇగడటమే గుర్తని, వేసొరిసన్నడు మాటు జోతని చెలుబత్తా అన్నమయ్య కొన్ని సుంకీ ప్రాయమైన వాక్యాలు ప్రయోగించాడు.

తిలప్పలమను మాటలాడుటే జోడు [27-143]

ఊగని కాళులకును ఉంటిన కొగిళ్ళు జోడు [27-143]

చినగూడి ఫుడుటుగు వోగుస్పుటే జోడు [27 143]

కలగుటలకు సొగెగను గొనుటే జోడు [27-143]

ఇనుప మనస్సులకు పన్నలు చాయలు జోడు [27-143]

చెనకుల కన్నటికి ఇమ్ము దనుకము జోడు [27-143]

తీగని యాసలకు తియ్యని మోళ్ళు జోడు [27-143]

నసుళ్ళలకును నేత్రనగవే జోడు [27-143]

నేరిచిన నేర్పులకు నెగ్గునే జోడు [27-143]

మంచమువై రతులకు మంతనాలే జోడు [27-143]

4.17. తృప్తి :- తృప్తి పొందిన మనసు 'చాలు' అంటుంది.

'గంగిగోవ్వు పాలు గరిటెడైనము చాలు

కడివెడైన నేమి ఫలము పాలు

భక్తి గలుగు కూడు పట్టెడైనను చాలు' అనే పద్యంలో నేమన ప్రయోజనం లేని కడివెడు గాడిదపాలు కంటే మంచి ఆవుపాలు గరిటెడైనా చాలునని, అలాగే ప్రేమతో వినిగిపెట్టిన భోజనం పిడికెడైనా చాలు చాలునని ఆదర్శప్రాయమైన తృప్తిని ప్రకటించాడు. మనిషికి తృప్తి అవసరం. తృప్తిలేని మనిషి సుఖంగా జీవించలేడు. ఉన్నదానితో తృప్తిపడక లేనిదానికోసం ఆరాటపడి లేని ఆర్భాటాలకు పోయి సంసారాన్ని ఆప్పులపాలు చేసుకునేవాళ్ళు కొందరైతే, ఉన్నదానితో తృప్తిపడి బీదరికం అంతా లేని జీవితాన్ని గడుపుతూ సగర్వంగా సగటుజీవితాన్ని కూడా స్వర్గతుల్యం చేసుకునేవాళ్ళు కొందరు. అందుకే అన్నమాచార్యులు ఆప్పు చేసుకుండా ఉన్నదానితో తృప్తిపడి కార్పురం చేయడం మేలని, ఎండావానలకు గురికాకుండా నిట్టనిలువ నీడనిచ్చే గంపంత గుడిసైనా చాలని, చీకుచింతలేని నేలుండా చేరెడు అంబలి త్రాగడం మేలని, తప్పులు చేయకుండా పగలంతా దొరికిన జీతపు నాలుగు కాసులైనా చాలని, పదిమందిని నోళ్ళలో నానకుండా బ్రతికే బ్రతుకు ఒక్కదినమైనా చాలని, కాకి ముక్కుకు ముట్టని అన్నం పట్టెడైనా సువిశ్రమేనని, నిందపడని సుఖం ఇల్లయినా అదిగొప్పేనని, దురాశతో అందరినీ యాచించేకంటే కలిగినంతే చాలని చెబుతూ అనేక సూక్తులు ప్రయోగించి మేలైన జీవితాన్ని నిర్వచించాడు.

ఉప్పులేని సముసంగష్టైనసొంటికే చాలు [1-114]

కుంతలేని సుడినాకొక్క గగసుంతయైనసొట్టు [1-114]

చింతలేని గుణంబులొక్క చేరెడే చాలు [1-114]

తప్పులేని ప్రోతమొక్క తారమైనసొట్టు [1-114]

తిట్టులేని బ్రుతుకొక్క దినమైన వసెచాలు [1-114]

ముట్టులేని కూడొక్క ముద్దోడే చాలు [1-114]

రొంపి కుబుమతో కుటుంబ రోయుటకే చాలు [1-114]

లంపటపు సడని మేలు లవలేశమే చాలు [1-114]

వంటి సొబగు గడుంటకే వస్త్రినంతే చాలు [1-115]

వింతలేని సుపదొక్క నీసమే చాలు [1-115]

వ్రసురుతోడి సుఖము వ్రుండినసొటకే చాలు [3-7]

4-11. ధనం-ధర్మం :- ధనం అంటే విత్తం, సొమ్ము అని అర్థం. బాగాస్థ్య సుబంధాలన్ని ధనం మూలంగా కలిగే బంధుత్వం ఓసారి. 'ఎప్పుడు సంపద గలిగిన అప్పుడు బంధువులు వస్తూరది యెట్లన్నన్' అని సుమతి పద్యం. 'ధనమూల మిదం జగత్' అనే లోకోక్తిని దృష్టిలో వుంచుకొని 'ధనమే మూలము జగతికి' అనాడు వేమన. అయితే మనిషి విలువ పెరిగేది

ధనం నలన కాదు. ధనం పెరిగే కొద్దీ మనిషిలో మదం [గర్వం] పెరుగుతుంది. మదం పెరిగే కొద్దీ దుర్గుణం పెరుగుతుంది. కనుక ఆలోచిస్తే ధనం కంటే ధర్మమే ప్రధానం. జ్ఞాని ధర్మాన్ని, అజ్ఞాని ధనాన్ని కోరుకుంటాడని చెబుతూ, యోగి వేమన- 'ధనము యెవరి సొమ్ము ధర్మమే తన సొమ్ము' 'ధర్మమే సృష్టులకు తారక యోగంబు' అంటాడు. వేమనే మరోచోట- ఎవరూ ధనాన్ని వెంట బెట్టుకొని ఈ లోకంలోకి రావడం లేదు అలాగే వెళ్ళిపోయే టప్పుడు అంటే చనిపోయేటప్పుడు పట్టుకొని పోవడమూ లేదు. మరణించిన తర్వాత ధనం దారి ధనానిది, తన దారి తనది అనే తన భావాన్ని -

'వెళ్ళి వచ్చునాడు వెళ్ళి పోయ్యేనాడు
వెంటరాదు ధనము కొంచబాడు
తాను యేడ బోవునో ధనమేడ బోవునో' అనే పద్యంలో చెప్పాడు.

అన్నమయ్య కూడా చుట్టరికాలలో ధనమే చుట్టరికమని, అయితే అది శాశ్వతమైనది కాదని, ఓర్పుతో నెరపితే నిజమే మూలధనమని చెబుతూ ధనానికీ ధర్మానికీ సంబంధించిన సూక్తులు కూడా కొన్ని ప్రయోగించాడు. వాటిని ఈ విభాగంలో చేర్చడం జరిగింది.

తగు చుట్టరికాలలో ధనమే చుట్టరికము [౩-౫౫]
తగుతైన యెడకు నాదరించఁ బాడి [౫౦-౭౮౭]
తప్పులు లేనిది యైతే ధర్మమే సొమ్ము [౭-౩౬౭]

తలంచుకో జీవ్రేడా ధనము దనిచ్చగాదు [1-500]

ధనమూలమైనది యీ తగిన ప్రపంచమెల్లా [3-91]

ధరలో యాచకునకు ధర్మాధర్మము లేదు [3-121]

నెట్టుకొని నడచితే నిజమే మూలధనము [8-362]

పాడినెరపేటి చూటు పంతములు సమకూరు [28-400]

సతమైన చనవ్రతే సంపదలుగావా [27-147]

సిరులు గలవానికి చింతించదగదు [32-267]

4.12. దైవం :- 'దైవాధీనము సర్వము' అని తిక్కన భారతం. 'గతిలేని వారినిగడతేర్చు దైవము' అని త్యాగరాజు కృతి. 'తత్త్వమెరుగువాడు దైవంబు నెరుగును' 'చెడ్డవాని మిగుల జేరబును దైవంబు' అని వేమన ప్రయోగాలు. 'దైవాధీనం జగత్సర్వం' అని నీతిశాస్త్రం. అన్నమయ్య కూడా— 'కద్దు కద్దన్న వారికి కద్దు' అనే విధంగా నమ్మిన వారికి భగవంతుడున్నాడు కనుక జ్ఞానవంతులకు సర్వం దైవస్వరూపమేనని మంచి ప్రశ్నలు చేసిన వారైతేనే వారిని దైవంగా నమ్ముతారని, పాపబుద్ధి కలవారు నమ్మరని, వారు తమ కర్మమే దైవం అనుకుంటారని, సంసారబద్ధులైన సంసారులకు తమ శరీరమే దైవమని, కామోద్రేకం కలవారికి కామినులే దైవం అని,

పొగరుబోతు తనను తానే దైవము అనుకుంటాడని, మనకొందరు అజ్ఞానులకు
సంస్కృతమాటే దైవాలని, తమోగుణం కలవారికి డబ్బే దేవుడని, సామాన్య
మనుషులకి ఊరిపెద్ద దేవుడని, బిచ్చగాడికి బిక్షం వేస్తే వాడే దేవుడని
చెబుతూ ఇలా భ్రాంతిలో సర్వమానవులూ వేంకటేశ్వరుని మరచి ఇతరులను
దైవంగా భావిస్తారని, వారి భ్రమ తొలగించడం బ్రహ్మజ్ఞానం మాత్రమే కాదనటమా
కొన్ని సూక్తి ప్రాయమైన వాక్యాలు ప్రయోగించాడు. వాటిని ఈ నిభాగంలో చూడవచ్చు.

ఉనిన బుద్ధులకు దేహమే దైవము [1-478]

ఏమీ నెరుగని వారికింద్రియములు దైవము [1-478]

కొనసని [illegible] దైవము [1-478]

తామసుల కెల్లను ధనమే దైవము [1-478]

తెలిసిన వారికింతా దేవుడై యుండు [3-552]

త్రికరణ శుద్ధిగ జేసిన పనులకు దేవుడు మెచ్చును లోకము మెచ్చును [2-236]

దరిద్రుడైన వానికి దాత దైవము [1-478]

దేవర గుణములు దెలియవు [25-4]

దేవుడు గలడని మదిలో దెలియుటే జన్మ ఫలంబు [2-209]

దేవుడు గలవారికి దిగులు జింతయులేదు [2-254]

దైవమ నీవే యిక దరిచేరుతువు గాక [3-32]

దైవము కృప గలితే తన కర్మాలడ్డమా [3-433]

దండకే పరమాత్ర కూరడొర్ర స్థైవము [1.48వ]

స్థగవంతుండుకొడులను లాలించే స్థవము [1.48వ]

సేగములొల్ల జోస్నమిని సేగుపెల్ల దేస్నమిని [1.13వ]

పుట్ట స్థైవముట్టుమిని పరుమిచ్చేగం [1.38వ]

మాంవని కామముకులను మురువనే స్థైవము [1.48వ]

4.13. సమస్యలు — సవ్వడి :- సమస్య అంటే ప్రముఖారం, స్యేమ అని అర్థం. ఈ స్యేమమానుగాలగాలు బ్రాహ్మ్య స్థవర్థం, స్యేఖరుడి స్యేఖరులు నన్నయభట్టు సేవించేవారు. సవ్వడి నవరస భరిత. ఈ స్యస్యలో మానవస్థితికి ప్రతిబింబమను ప్రసాదించిన వరం. తిన్నన భాగవతంలో ముష్టిక్రుడు సవ్వడి పేర్కొన్నట్లు సంస్కృతులు ద్వారా తెలుస్తోంది. ఈ సవ్వడి ప్రమ్మే వినక్కని పలవర్థ్యం. సవ్వడి పాలించిందాలి చేటున్నడని పోతనమాడు. సవ్వడి నానా సిద్ధాలి మోక్షమని వేంకటమాడు. మనసారా పాయుగా సవ్వడి కోవడం ఆరోగ్యానికి అన్ని సిద్ధాలు మంచిదన్నది మన శరీర వాక్కి. అందమైన సవ్వడి స్యస్యలో ప్రేమ్మడే నిశ్చిత తాళి ప్రమ్మగా భాషించి ఈ సవ్వడి ప్రాంతి యున్నకుండా తిరిగే జింక అందరికీ కన్నులపండు అవ్వడుంది. ఈ సమస్య సవ్వడిను సంబంధించిన సూక్ష్మం ఈ సిద్ధాంతంలో వివేచించడం జరిగింది.

డుక్కలీతినే శ్వండితే శ్వడినాడు నమశ్శ [31-148]

డాలసీనాళ్లని చూడు నవినగన్న నగన్నలు [30-478]

డాబుస్సెనిగి నవ్వ టూస్సు సాళువుయడుటు గెమెస్సు,

ముస్సరి గొనగగగడు మొంకిండిన వానికి [30-447]

జ్ఞాడతో నవ్వ నచ్చితే సందిండనగ్గునా [27-208]

తెగనాడసుండితేను తిగ్గుడుస్వేము [31-148]

నగశ్శ గలితేగా నగుమముడు నొదలేది [28-15]

నగశ్శలు దలిచ్చెతే నమశ్శడు సతమౌను [28-348]

నగనెంత గలిగినా నయుమ్మె తోటిది [27-287]

నగనెంత గలిగినా నమశ్శలు సతమౌను [27-288]

నగిన చిరునవ్వులు నాముపాగడుగునా [24-278]

నని చినగాని మరి నవ్వగాదు [31-147]

నని చిప్పె కొంటేనే నవ్వనెల్లి వచ్చును [31-141]

నమశ్శ గనిగితేను నమ్మిక తెను [30-546]

నమశ్శ గనిగితేనే నవ్వలు [24-585]

నమశ్శనగ చెనగక నాటదు ప్రేమ [24-127]

నమశ్శలడుగున చూడు నవ్వలు ప్రియము తెను [28-400]

నమశ్శలు గలవారు నవ్వనే నవ్వనదురు [27-63]

నమస్కరించి దీనిపేరే నవ్వకూడదేగు [24-99]

నమస్కరించేవాడు నమ్మిక కూలుడుపొందు [30 498]

నమస్కరించి సుల్లు నగవులు చవిగాన్క [25-196]

నమస్కరించే సాయమనీక నమ్మించేని [31-125]

నమస్కారాన వాడగు నవ్వించే జెల్లు [30-567]

నయమును మించితేను నగవులు జొరువాడు [27 కిరి]

నాని సేయరాదు గాని నవ్వ నవ్వ వచ్చును [31-127]

నెలకొన నవ్వలను నీ (నిం?)డు మొదము [30-544]

మొప్పితి డిరునవ్వలు మూర్ఖుగ రాదు [25 ...]

వాడు మోమున నవ్వగ నోపడు [26-37]

సేతుల నవ్వనే చనిపోడు వాసేని [31-125]

4.14. నేస్తం :- ఈ సదాలనికి చెలిమి, మైత్రి, స్నేహం అనే అర్థాలున్నాయి. స్నేహం కంటే మిన్న అయినది ఈ ప్రపంచంలో లేదంటారు అనుభవజ్ఞులు. చెడ్డ వారితో స్నేహం చేయడం అనర్థదాయకం. అందుకనే సుమతి 'కాదు సుమీ దుస్సంగతి' అని చెప్పాడు బద్దెన. మంచి వాళ్ళతో చేసే స్నేహం బాధలను మరిపిస్తుంది. కనుకనే 'మిత్రము లేని నాడు' అని చెప్పాడు భర్తృహరి సుభాషితాలు అనువాదకుడు నేనుగు లక్ష్మణ కవి. అయితే

అలాంటి స్నేహంగా అన్వస్నవశుల్ల గాని లగ్గింపదు. అయినప్పటికీ 'సత్సుగుణం తోడి స్నేత్రి సంస్తపదీనం బని' చెప్పే ఎగ్గన భారతార్థాన్ని సగ్గంగా సి ప్రయోగం, 'సజ్జనులను నెల్ల స్నేహంబాగుటి భూర్వము' అని చెప్పే కేతన దశకుమార చరిత్రలోని ప్రయోగం సజ్జనుల తోడి స్నేహం సంభాషణ మాత్రంగానే సిద్ధిస్తుందని చెబుతున్నారు.

ఉన్నమాట్ల మాడా చెలిమి చేయుగా చేయగా చేసి పలుకా కపుస్ప నింస్పతుందని, చేయి చేయి కలపడమే చెలిమికి సుగ్గని, ఇష్టపడిన చాటు చెలిమి సదుగు తుందని, నేర్స గలిగితే స్నేహం దివగూడుతుందని చెబుతూ కొన్ని సూక్తుల ప్రయోగించాడు. వాటిని తరి విభాగంలో చర్చించడం జరుగుతుంది.

చెంత సజ్జన సంగతి చేసిన గుణాగుము [Z-185]

చెయి జెయి సోకుటే చెలిమికి సుగుతు [Z4-Z37]

చెలిమి సరిదగితే చింతలే మరినేస్న [Z5-484]

చెలిమి సేయుడేయుగ చేసిపను వంటిది [Z8-367]

నసిచిన చూటము నాడుకొను నేస్తము [Z4-57]

నేగుస్న గలిగితేను నేస్తము లానగూడు [Z4-77]

సతముగాని వాగి సంగాలొద్దు [Z5-196]

4.15. ప్రియుము :- తరి పదంలోకి వస్తున్నాము, పింపుగుసని, మనస్సున్నాము, ప్రేమగలది, ప్రేమిం-చుటది, వెన్నుగలది అనే ఉద్ధరణ సిద్ధించుతున్నాయి

కపటులయందున్న నిష్ఠుర మనే మాటలు గానుక్కి తినుచుండి. 'స్నిగ్ధవర్తనులుగుడుడు' అనేటి
మాటకు 'తేమపట్టిన చెలిమిదనమే కూర్చి చెప్పుడు. 'స్నిగ్ధ మాధ్యమమయినట్టి కొలదిని
చూడ్చుమము జీవితము మరి తెల్లని కాలగతులందు మహిని తనుమము' అని పెన అతిగుణమాలాన్ను
నీతి చంతకమయినట్టి స్నిగ్ధమోహనం. 'స్నిగ్ధమయము లేని మాటలు పొందనికి చేటు తెచ్చుగుది'
అనే అర్థంలో నిష్ఠమయున్న అనేక పద్యాల్లో స్నిగ్ధమాట అనగ పరుషోక్తులకు
స్నిగ్ధమాటలు అనువాదం. మాటలని మృదువు చాలానుకూలచిత్తుడు మనిషిగుణం.

ఎగ్గయిన చుట్టాలను మిగిలినట్టు స్నిగ్ధమయము [30-49గ]

కూతిలు గంగుచుట్టు కోపమయము పోగుచుకే [24-364]

కొంచెప్పలు పేసితేను కూరిమయిన పెద్దగుము [28-35గ]

నగనేగుచుచు కొంటే నాటుకొనెను స్నిగ్ధమయిన [30-37గ]

పెలుపున్నచే లుంటాడనే స్నిగ్ధమయిన పుట్టనెంతేని [31-125]

పెప్పు మాటలాడితేను స్నిగ్ధమయిన చూప్పనేను [24-191]

పెనగులాడినగాని స్నిగ్ధములేదు [31-147]

స్నిగ్ధమయిన చెప్పేదే మేలు బిగిగుచునేటికి [27-537]

స్నిగ్ధమయిన చెప్పగాదు పెనగగనేటికి [24-387]

స్నిగ్ధమయిన తేకమయిన బిగుచున్నచే తేన్న [25-484]

స్నిగ్ధమయిన మాట పెదవికి సంగీతము [26-128]

4.1ఉ. శ్రుతుషుడు:- ఎంతో ఎదురుచూసి శ్రుతుషుడు తన భార్యను పిలిపించుకు
వెళ్ళినందుకుగాను వ్యధపడుతూ ఉన్నాడు. ఇట్లు వీడ్కొలిపి ఎంతసేపటికీ శ్రుతుషుడు
రాకపోవడంతో స్త్రీ విరహవ్యథతో దుఃఖించడం ప్రారంభించాడు. అందుకే కన్వుడు ఇంటికి
వచ్చి స్త్రీలకు విరహవ్యథ శ్రుతుషుని వెంటనే వెళ్ళమని చెప్పుచున్నాడు. 'పరపతి
ఉన్న పురుషుని సేవించడం కర్తవ్యం' అని పురుషుని సేవకే కర్తవ్యం ప్రయోజనం. కనుక శ్రుతుషుడు స్త్రీలకు చుట్టు చెలరేగిన
తీరును పరిశీలించి కొన్ని నీతులను అన్నమయ్య తన పరిశీలనలోకి
వెలువడుచున్నాడు. వాటిని తరి విశ్లేషణలో చేర్చడం జరిగింది
అనిశము నీవు మీదువలి గాన్పింపుమి శ్రుతుడీవా
మనసీ కుందు వచ్చునా మగునేఱు [27-104]
ఉప్పుడే మఱియుగా అగుప చేసిన మేలు [29-443]
ఈలు ఇంపుసింగారగువద్దు తప చెయ్యనగదగదు
పిలువనే వచ్చిన ప్రియురాలిని [32-870]
ఈడు దానిగూడు చూడరయ్యో ఇటా మగనారి -
కోటి ఇచ్చి శ్రుష్టించె నీపడుస్త్రీ గర్వము [20-1809]
ఇచ్చెరిగి పలికితే నింతులు వలతురు [31-168]
ఎచ్చిన మాసి కర్తలైలు వేటం గేర్తి [30-2822]
ఉన్నిన వానికి నేమెచ్చున్నా దనకుడూరు [31-2540]
కన్నడూరు వెళ్ళాను కాంతను దూరకుమీ [32-2734]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

తగులైన వానికి దండముగాని సాయగాదు [31-255]

తప్పులెన్ని వట్టుగనేని తగుఁజుమాము [32-27]

తలఁపున కొలఁది మంచితనమే వలెఁగాక

చలపొంది తనమేల సగసులకు [30-550]

తలపొక్కటైన వాఁడు దానందమాఁటం [30-547]

దయగలవానికిఁ దప్పులెన్నఁ జూఁడఁ దేదు [31-255]

దయదలఁచువాఁడా తగుణి మీఁద [31-44]

దొడ్డ వాఁడైన వానికి దాసమ్ము లేదు [31-46]

[illegible] [illegible]

నగే వానికి సొంతవాఁ గలఁడ్న [31-250]

నలిచి కూడిన కాంత నన్నినదెల్ల నవ్వ

దొనరి ప్రాణేశ్వరున కొడ్డుకోఁగాదు [24-348]

నగుగాని తనమున నవ్వ నవ్వ వలెఁగాక

గుమున దాఁగనేల గపికులకు [30-550]

నగుగాని వాని మఁది నాఁటదు నిష్ఠూరము [31-250]

నిండుఁడైన వాఁడు నెట్టుకొని పోఁడుసేసు [30-547]

నిష్ఠూరము లేనిదే నిండు దొరతనము [22-64]

[illegible]

పెద్దన్న పద్యానికి దగ్గరగా [illegible]

పెద్దన్నని పదపడమాడే నేరుగుడు పలుకు [32-270]

పుణ్యకన్నెన వాడు పుచరిందగు రణరంగ [30-547]

పోగాలు పడే వాణికి బిగిగియుగాడు [illegible] [32-250]

గాలిపిల్లన పది నేగమి పురాకు పేగాలుడు పోది

పేపనెట్టి కూడిన మాట్టిక పలుకు [32-270]

మగవాడు భ్రమపడితే మరువలు పలుకుతాడా [32-466]

మగవాడ్ని తాకే సిగ్గు మానవతనెలా [31-379]

మగవాని గుణాకేలు మరువలాలా [31-341]

మగువ ని పడుపేటు [32-600]

మన్నించిన వాడినవాడు మర్మము లాగుట [30-547]

మునిగారు గీనెవంటా ముస్సిని చేసి గెపగుటా

పనితే పొగడులు నిలక పదలు గాడు [24-334]

మేటి పరపమాలాడి మెలగుడు గమనెగొన

డిూడుట గమనము తేటకి పొగాస్ప దాలకుము [30-550]

మెరగమాడు గలవాడు మోవాపడ పలుగాడు [30-547]

మెరగమాడు పతిత్రోపు ముట్టడుగాడుతే మేలు [32-426]

మెరగమోడే వారిస్తే మోడుదపగాద్దము [31-250]

గర్వాల్లో చెనగుదుగా గామాలు తోడ [31-168]

తాళిగితే వానికి మొక్కలాము గగదు [31-250]

నరితలు మనసు వచ్చి నట్టే

పొందనేరిచిన నాడే స్వర్గుణుడు నహోని [20-314]

నరితలు మోహనుల వలె మడకుండి తేనే

దివముగోటి తీర్థాల దొరికిన ఫలము [1-430]

సంగాదివాడు కైవసమై మాట్లాడ సేసు [30-547]

పన్న యెరిగినవాడు సరసుడై మెలగును [30-547]

సన్నలు కాశ్చుసేయకు దివగంటిని [32-270]

సరసమొంతాడినాను నన్నుల నెరతి వొత్తినా

తరుణికిచ్చిన బాస తప్పగ రాదు [24-334]

సుదతులవాడు నీర్చుటు సంగతి [30-282]

సేస చెట్టిన మగువ సేసిన దెల్లా శ్రీత

వాసి చెడ్డి కొడుకు వద్దన గాదు [24-348]

పొగసేయ్యాటని యొంతసోక సరస మాడినా

వెగటు లేకున్న యట్టి నిభుడే జాణడు [24-368]

4.17. భుక్తి:- తి సదానికి సుక్షేత్రం అని అర్థం. సుక్షేత్రం అంటే

సంస్కర్త , మణావిపని. 'తపము చేసిన పుస్తకంబులు తపము గాశాము' రని నాశనపు పోనుచ గుత్తగ వల్లి వనశేనంటాని స్వయమొరు. 'సాధుగుణ చేసిన యుట్టి శుక్లాయే మేలిగ్గు' రని సెద తిరుమలయ్యగ్గు పుణ్యేశ్వరుల్లాని స్వయమొరగు. 'పమయమును దెలిసి శుక్లాము లాచ్చిగానని పునుతి గుణుడి యేసుని పొగు యేసి' రని ట్యాగ్రగాడ్డు స్వతి. 'సిత్తశుద్ధి గల్గి చేసిన శుక్లంబు కొంచెమైనను నదియము కొదువగాదు' రని వేమన స్వయమొగ. ఎవరినీ నొచ్చుంచకుండా మాట్లాడటం [మృదు భాషణం], సత్యాన్నే పలుకడం, మోతం చెప్పడం, స్వగాణ కాల్పుకోసం చేసే చిన్న నాటకం గుణాలు వాటిక తపస్సని భగవద్గీతలో చెప్పబడ్డాయి. అలాగే దివ్యమయ్యే కూడా శుగాణ గొప్పి శుక్లమని, పుగస్సీలు పొందడు కోరకుండా స్వంతే అనేక శుక్ల కార్యక్రమం చేయడంతో సమానమని, తెలియని వాటికి దివ్యే తెలియు చెప్పడం శుక్లమని, శుక్ల స్వరూపమైన ఉలాంగన కలవాటికి నాశనం లేదని చెబుతూ అనేక సూక్ష్మ సుక్ష్మతాలు ప్రయోగించాడు. దని చక్కి విభాగంలో చర్చించడం జరిగింది.

తపస్సు గల ఫలము పాత్రమము సేయుటెకాని

అనువైన శుక్లంబు అరియగాత లేదు [1-340]

తాం శుక్ల మాత్రము గల తపనికి జోడు లేదు [2-254]

దేవతాంతరగణులన్నియు మానినదియే సుక్ష్మ అంటు [2-207]

నేరని మనుజులకన్నా నేరుచునటే భక్తిమంతు [మరిచి]

మనకొరకాడ మనుజుడనుటే బలు భక్తికిని నిదర్శనము [౩-౩౫]

మగువసకాలమున కనుటే బహు భక్తిమతి నేడు [౧ 44౩]

భూమిన భక్తజనులకన్న భక్తిమయాలము [౫-౧౬౫]

వదలకనామ వాణి నెన్నగ మామ్మలం భక్తిమతు [౧౬-౩౧౩]

వెల్లివిరిసిన దెందైనను నేనేమి సుకృతము [౩ ౭౭]

నేసిన వానికి మనసిచ్చినంతటి భక్తిమతు [౩౧-౩౭౬]

4-18. భక్తి :- నిత్యశాశ్వతమైన లౌకిక సంబంధమైన నిస్వయముగా నిరూపించి, భగవంతుడొక్కడే శాశ్వతమని నమ్మి ఉంటే గుండె ఉప్పొంగి కలిగి చేసేదే భక్తి. 'స్వీయ చూపుమనసు ధ్యానం భక్తి నిత్యస్థితిగతులే' అని భక్తి నిర్వచనము. ఆది శంకరాచార్యులవారు 'భక్తి రేకాభినవేర్ణనలోకా' అని వ్రాశారు. అంటే భక్తి ఉన్నచో భవసాగర తరణం చేసే నౌక అని భావం. నిండే భావం కులశేఖరాళ్వారు ముకుందమాలా స్తోత్రంలోనూ కనబడుతుంది. ఈ భావాన్ని గ్రహించే ఉన్నమిచ్చు వాని భక్తి వాడు యెక్కి నెట్టి వాగనే కాని, తరగసుమోదగులను రాటంచే నెవ్వగును [౫-౫౬] అనే సంకీర్తన రాసిరాడు. 'నిశ్చల భక్తి లేని నిబుద్ధుండు విబుధుడే, మోద మనుగమము లాడి సుముఖ్యగాక' అని పోతన భాగవతం. 'భక్తి చేసిన చూపు స్థిరమిచ్చు

స్తోత్రము' 'తన భక్తి నిజమైన స్తోత్రము మెచ్చును' అనేది పెద్ద తిరుమలాచార్య
యొక్క శతకంలోని ప్రయోగము. అలాగే 'వానికి మోక్షమెట్లైనను ధన్యి పనుము
చెప్పుచున్నాను' అని చెప్పిన తిరుమలాచార్య ప్రయోగం. అలానే 'భక్తి లేని పూజ
పుత్రి నీకేల' 'భక్తి లేని పుణ్యం ఫలమునీదు' 'భక్తి గల్గు పుణ్యం బనవాళ
కాగలదుమ' అనే వేమన ప్రయోగాలు కూడా భక్తి ఉపన్యసించే చెబుతున్నాయి.
పుత్ర, పూర్ణ, వరాహ, నారసింహ, వామన, పరశురామ,
బలరామకృష్ణ, శ్రీరామ, బుద్ధ, కల్కి నుండి దశావతారాలైన్ని ప్రతి
యుగంలోను దుష్టశిక్షణ, శిష్టరక్షణ, ధర్మ పరిరక్షణలు చేస్తూ
కలియుగంలో శ్రీ వేంకటేశ్వరుడై... [illegible] ప్రపంచాన్ని ఉద్ధరించడానికి
భక్తి రూపంలో పుండాలని ఉన్నమయ్య లోకానికి బోధించాడు. మరి భక్తి
స్వరూపాలను పరిచయించిన సూక్తులని.

ధర్మతి సుక్షేత్రమందు పూని నారాయణ [1-347]

ధాత్మనే నామమెపో ధరిత్రి ధనము [3-27]

ధరిత్రిలోపల్లి మిని ధాత్మలోపై భక్తి [5-261]

ధాత్మని జోత్సరుడు గర్భమైతేనుట్టుగేవేడు [1-485]

ధాతుడు భక్తి పురాణపురుషుడాత్మతుడు [3-99]

నిరంతరంతి ధైర్యము వేడు గొరిగుడు డొల్లి కూసుగ
పంతులకు గొనిచేతి వాని భాగ్యమునకేమి [3-411]

యిన్నిటా శ్రీహరి భక్తి యిరవు లాయ్గమము [3-45]

నీవేమేకాని యిక నిరవేమేకాని

పురుషోత్తమా నీవు నీవే గతి లోకాలు [2-131]

గురుడకాని దేవుడు అసురుడకాని కాడు [2-384]

సర్వేశ్వర నీవ్యాడు ప్రాణికిచ్చకనేడు

నారసుర నాతనిమీరాని భక్తికి నొలగ్గనమము [11-1బా-రిక]

ఈ శ్రుగారములు నెంత నెనిచేనా

శ్రీపతి దాసులు శేడ నెన్నడును [2-419]

ఏ లోకమున లేడు యిందనటి ధైర్యము [3-105]

ఏమీ వాగాడంబరాలు యొక్కువ భక్తికాని [2-47]

కరుణింతువని భక్తి గలిగితే మేలు [3-447]

కలుడు గలుడు శరణనుగతులకు నాగాక్కెంగర్వంబున మోక్షము గలుడు [3-446]

కలవి నెరిగే భూమి కాము విధాతనంగములు

జిలుగుజొక్కుడు నతని నగరిసొగసిగము [3-412]

కొంతైనా బ్రహ్మచింత కొంచె లాభము [2-185]

చేపట్టి నన్ను రక్షించు శ్రీ వేంకటేశుడా [3-37]

భగతి నెంచనెన్ని తపములు చేసినాను

మాని న్నీను గలవాడే అన్నిటా బూర్ణుడు [2-269]

నలి వాక్క నీకు నమస్కరించిన ఫలము వొగడరాక బ్రహ్మాకు వశమా [3-131]

పక్కన శ్రీ వేంకటేశుపై భక్తి వొడమగల

అక్కడి పుణ్యమా పరాంగచేతివి యీవు [11-1ధా-119]

పరమ మంగళము భగవన్నామము

సురలకు నరులకు శుభకరము [2-43]

పురుషోత్తముని భక్తి పొరపొచ్చమైతే

ఎరవులే నిజసిరులు ఎన్నైనను [1-20]

బలమైన మందు నిగ్గు భక్తి జోళ్లకు [1-132]

భక్త సులభుడును పగ శత్రుడు వారి [3-10]

భక్తి కొలది వాడే పరమాత్ముడు [1-410]

భక్తి నీపై దొకటె పరమ సుఖము [3-322]

వన జనాభుని భక్తి వదలకుండిన జాలు

మనసు యెందు దిరిగినా మరియేమి [1-377]

వెన్నని కంటెను వేప్పలు తేరు [3-491]

వేదాంత సారము నిగ్గు భక్తి యిది ఆదిమునులు మోక్షమునొసగి [2-43]

సకల శాంతికరము సర్వేశ నీపై భక్తి [3-377]

సదానందము సర్వేశ్వరా నీ పదాబ్జ విందమునై భక్తి [2-367]

హరినామము పరమానందకరము [11-1ధా-114]

హరినామామోచ్చారణు డెగసి కర్మ మవలు వేరొకఁడుష్టగా [౩-117]

హరి భక్తి గలిగిన యుతనికి మోక్ష ము పొగుగుగునష్టస్సు పొసఁగినది [౩-౩౮౨]

హరిపే నొకటే యుతఁడగు [౭-4౭౧]

4.17. భార్యా భర్తలు :-- కుటుంబంలో భార్యా భర్తలు ప్రముఖ స్థానం వహిస్తారు.

'పతియు భరియించుఁ గాథన భర్తయయ్యె , భామ గళియింపఁబడుఁ గాన

భార్య యయ్యె' అని వన్నఁగు భారతంలోని ప్రయోగం. కుటుంబ జీవనం

ప్రశాంతంగా సాగాలంటే భార్యా భర్తలు ఒకరినొకరు గౌరవించుకుంటూ అన్యోన్యముగా బ్రతకాలి. 'పతిప్రాణ మెన్న

నాఁ డగలకు వాసి' అని వేమన ప్రయోగం.

'ఈఁ మగలు యందు నన్యోన్య మున్న చో

దప్పులేఁ గుఁగు ధరణి యందు' అని కొప్పరపు సుబ్బారావుగారి ఆంధ్ర

శతకంలోని ప్రయోగం. నిటువంటి అవగాహన భార్యా భర్తల మధ్య

పెంపొందాలని అన్నమయ్య కొన్ని సూక్తులు తన సంకీర్తనల్లో పొందుపరచాడు.

వాటిని యిట విభాగంగా చేర్చడం జరిగింది.

ఇవలు రమణుఁడెంత యగ్గనికఁ నిరిగినా

చవిసేసుకుండేని సకియు [24-౩౬౭]

ఈని మగనికి నౌఁగాము వేడవి [౩౭-4౮౭]

ఎగసుక్కోగసు బతియే మేమిసేసినాము

నాగగు బాడుక స్వారకువ్వనే పతి [సి4-368]

పొగాలగతగుచున నుండిన పతిని యెనసి గసుబుచుటే సతిధర్మంబు [సి-386]

ఓలసే నాల్గని పతినాగి కాగిలించాడు కరంటే

సోలసి మానుగాగిలించుటే మేలు [సి-387]

కమ్మని పిని స్వాయుబుడెంతన కాగిలి నలాయుబుచిసా

పన్నతిగాని స్వనుడేని అచ్చెళ్ళ సేస్వరు [సి4-368]

కోరిన్న సేయుటు సొడి మోరిమి బనల్లుడు ఎండి

ధరిత్రీవ్రాయ చెయ్యకి కాళాత్రయని తాపసు [సి చ్చ]

-బలుసుల్చిన నాభిలో సరసమాడుట కరంటే

కెలసి గాలుబు గిలిగిలుచుటే మేలు [సి-387]

చెప్పినట్లు సేయుడగు చేతికి లోపుగొండగు

తప్పని మగువకును తన సతిలో [సి-469]

తరయక సతియొంత తని తోస్వరు బెట్టినా

సరతికి వేసరగ బాడిగాదు [సి-కుం]

నిగిడి మగువ యెంతసేగుపని న్యాయాము

మగని కిచ్చకుగాన్వై మనవలెను [సి-4చి]

నెపములు సేయగాదు వేగుపరి సతి మీద [సి-542]

పంతులమ్మ గమణి మోవి పండి భావమందు కంటె
పొగడ -చెలియ సిద్ధి లోన్నపుడే మేలు [22-237]

పంతమాడనవ్వు గాని పట్టి పెనగ వచ్చు
వింతలాగ రమణికి పిరియపు నాటము [31-127]

పంతనమునాడు డెల్లడు పలుమారు పంతులకు [18-2కం]

పతికిని పతికిని పొయిరు -చుట్టనికము [30-383]

పతి దయ గలిగిన పడతికి ధార్మ్యము [30-274]

పసలేనివాని జేర బిలిచిన బాధ్యము కంటె
కొసరి కొండ పెలుకు పుయ్యుటే మేలు [22-237]

పగుమము -చెప్పుట మేలు బిగియ కుండుట మేలు
నగుగాని పతికిని నాధ్యునితాపు [30-469]

మురిపి మాటాడితే బతి మనసు గగ్గుగాక
పొగచుక నిష్ఠూరమైన పొగ్గుకోనా [30-449]

మగడు -చెప్పిన పని మగువసు జేయువలె [12-182]

మచ్చగనే వద్దుగాని మాటలన్నీ నాడవచ్చు
ఇచ్చముగా మగనితో నవగనలకు [31-127]

నపనుగాని విభుని నంక చూపులు కంటె
సుపగాని మని గోడ చూపులే మేలు [22-237]

మేపగ గాదుగాని వేరుకలు చూపవచ్చు

ఉపపత్తి నాధునితో నతిశయోక్తి [31-127]

4-వ బుద్ధి:- బుద్ధి అనేది స్మృతి, మతి, ప్రజ్ఞ అని మూడు విధాలుగా ఉండవచ్చని. ఎప్పుడో జరిగిన నిశ్చయాలను స్మరించే శక్తిని స్మృతి అని, భవిష్యత్కార్యాన్ని స్మరించే శక్తిని మతి అని, భవిష్యత్తును తెలుసుకొనే శక్తిని ప్రజ్ఞ అంటారని రాజశేఖరుడు కావ్యమీమాంసలో చెప్పాడు. యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పిన బుద్ధులు ఏకపోయినా దుర్బుద్ధి మాత్రం మనిషికి వద్దుకాదు.

'ప్రగుణోత్పత్తిమతి మాది బుద్ధి బుద్ధి' అన్నాడు నన్నెచోడుడు, 'ప్రాజ్ఞ తన్న ఎంచ బుద్ధి ప్రధానంబు' అని వేమన ప్రయోగం. తిన్నమొగ్గు కూడా పంతం నిడిచిందే మంచి బుద్ధి అని, మూర్ఖునికి బుద్ధే ఉండదని, స్రుక్కుకతో బ్రహ్మ-బాధి అయిన వాడికి బుద్ధి చెడదని కొన్ని బుద్ధులు చెప్పాడు. వాటిని ఇక్కడ చేర్చడం జరిగింది.

పోషణాదులు బ్రతుకు పోషకర్మ బుద్ధి [1-104]

పుట్టు బ్రహ్మ బాధికి బుద్ధి చెడదు [2-307]

పొందని మేను మరచుటే బుద్ధి [27-533]

పొందిగైన మూర్ఖునకు బుద్ధే లేదు [3-121]

మనసు విడిచిన నిదె మంచి బుద్ధి [25-485]

4.2.1. మనస్తుడు:- మనసు చంచలంగా ఉద్దరం నూచించినగాల ప్రగల్భాలు పలికి పోతాయని, నిలకడలేకుండా నెవ్వలకా కలిగిపోతాయని, మళ్ళీకొని రాయుటలు మనుషులందరికి. ప్రతి రెండక్షరి ఎంపిక్షనంటాంది చేసే మనుషులు చేసేపనులు మనసు తీర్పులపైన్నే ఆధారపడి చెప్పవచ్చు. అయితే మనుషులు ఏ దినంలోనూ నిలకడలేరు. అది ఎదుటివాని స్వభావము బట్టి మనుషుల ప్రవర్తనా స్థితులు మారుతూనూ ఉంటుంది. అందుకే నేమన 'మనసు నిలకడేది మరి గమ్యం నేర్చునా' మనసు నిలిచితే మళ్ళీ ఆలోచించడం ఎవరి తరమూ కాదన్నాడు. అయితే రెండక్షరాల మనసు మాత్రం గడియారంలా తిరుగుతూనే ఉంటుంది. అప్పుడు మనిషి బుద్ధి అనే ఉంగుసంతో పోడిచి మానవుడినాడీలా లాక్కొంటుంది కొని నేర్పుగా ఆలోచించితే అది సాధ్యంకాని పనులు కూడా [illegible] సాధించుకోవచ్చు అందుకే నేమన 'మనసు దిద్దగాడు మనిషినెంతవాడికి' అన్నాడు ఏ సమస్యనైనా మనసు పెట్టి చేస్తే అది సక్రమంగా జరుగుతుంది. కనుకనే 'మనసుంటే మార్గముంటుంది' అనే సూక్తి పుట్టి వ్యాపించింది. తాను చెప్పినట్లు మనసు వినాలి అంతేకాని మనసు చెప్పినట్లల్లా తాను ప్రవర్తించకూడదు. ఇలా కాకుండా మనసు చేతిలో కీలుబొమ్మ అయినవ్యక్తి పనికిరాని వాడై చేతులారా జీవితాన్ని పాడు చేసుకొని చెడ్డపేరు తెచ్చుకుంటాడు. కనుకనే మనసును స్థిరంగా పెట్టుకున్నవారు మహాత్ములనా, పెట్టలేనివారు మూఢాత్ములనా అన్నారుంటారు. అందుకనే 'మనిషి సగం కారణమామనస్సే' మనస్సే ప్రధాన కారణమని శ్రుతులు చెప్పబడితే, 'చిక్క మనసుతోడ నున్నది సకలము'

'ఎన్నగ మనసే కారణమన్నిటికిని చూడు స్మరారి' 'మనసుని నిలింప్రవాడు మూలినాడు' అన్నాడు నేమన. వేమనే సుగంబోటు మాటలు చెప్పినడుగు కుంటే నిశ్చలమైన మనసు కలిగి వుండటమే మంచిదని చెబుతూ 'మాటలన్నన్నెంగిన మనసు దృఢము' అన్నాడు. ఈ మనసు స్వభావాన్ని, ప్రాముఖ్యాన్ని తెలిపే అన్నమయ్య సూక్తులు ఈ విభాగంలో చేర్చడం జరిగింది.

అల చరాచరము నూనుటది యోగము [2-241]

పుట్టి నడిలితేను గొండైనా బారు మనసు [2-341]

ఉడికిన చిత్తంబుతా కొనవాసుదు [26-37]

ఉపమ మనసు గర్తై ఉంటే నాచారమే తేదు [1-485]

శల్లము గలయు దాకా భ్రాంతకుండుటే మేలు [22-8]

ఒగ్గివేడు కొంటేను శల్లములు గరగు [30-546]

కడలేని మనసునకు గడమ యొక్కడిది [1-236]

కను చూపు నాటు జూచి కాంతాళించు కంటేను

మనసు గుడిల్లగ మాటాడుటే మేలు [30-338]

కరగిన మనసుతై క్లేశములయితేను

సిగురు మించిన గుట్టి చెనకుటే సుఖము [27-64]

కలసిన వాడు లంజాం కరగుదురు చిత్తాలు [27-63]

[illegible] కలయని మనసు రసికుడని కంటేను

తెలియకున్నాడు నడిగినాడు తెలుపనంటే మేలు [కం-౨౨]

కలుమనస్సు మనసుపడక కరగి మెత్తదనం తేదు [1-౨౦౮]

నగవుల చిత్తమ్మునకు నిశ్చలగుణమే లేదు [3-121]

[illegible] వేరంటివి నవనవాలశ్శ మనసు [1-482]

కలయనుచు మాటంటే కుందుచున్నది [11-1౭౨-156]

చనిపోయిన మొగడే చనిపోయెను [2౯-౩౫౨]

[illegible] చనిపోయినమరి లోపల బాలగుండా నిలిపితే

చేపట్టే దానమునెల్లా జేసినవంత ఫలము [1-473]

గాలివింజవలుగండితే గుట్టే పొగులెన్నెన్నో మనసు [౩-౩౭౨]

మచ్చగము లేకున్నను మనసే గామరూపమ్ము [౩-౩౯౭]

మండుపెట్టగలవిది మనసులలో దలపోతలే [24-౨౧౧]

మణి నవనవలమే మోమట్టు సగము [1-౭౬]

మనసంతే మంగళము మరియెంతో పొగరివాడా [3-౭౫]

మనసంతే మంగళము మళ్ళ రూపము [27-310]

మనసునెడి దొంగంతే మహా స్వభావము [3-2౧౩]

మనసుకు మనసే మరి తోడుకాదు గందా [2౧-౮౧]

మనసుకు మనసే మరి తోడుకాణనచ్చె [2౧-౩౩౭]

మనసుకు మనసే సాక్షి [30-585]

మనసు కొలది గుణము [27-387]

మనసు గల స్థలము దుర్మతి బాగుదనే కాని

స్థుతమతజ్ఞాన సంగతి గొంత నేదు [1-340]

మనసు గలగదు దాకొని మచ్చగమనదే [26-22]

మనసు గలిగినంతే మంగళము [18-215]

మనసు నమ్మ నేర్చితే మనుజుడే దేవ్యనొందు [2-352]

మనసు నమ్మకయ్యెతే మంతనమునింస్యనేసు [30-371]

మనసు నిర్మలమైతే మాట మనసునొసగు [26-7]

మనసు గాని బాటకి మంతనము నేనిటకి [25-196]

మనసు రాని గుణమునకు మటి మరచుటే మేలు [25-408]

మనసు గామాటలాడిన మంతన మెప్పుడు జవి [29-78]

మనసు గామెలగితే మానసేబు మోహము [30-557]

మనసుబు గలసితే మాటలాడసింస్యవ్యట్లు [28-358]

మనసు తెలసితేను మంకుబు మాను [32-427]

మనసు తెలసితేను మర్మములంగను [28-188]

మనసు తెలసితేను మాటలు ప్రేమమునుతెలుపు [30-546]

మనసు తెలసితేను మాటలెల్లాడి వ్యతాసు [31-167]

మనసు నెనసి నేనే మన్నన లెక్కి [31 గు]

మనసు నేకమొగ్గెన మగసుతే నేన్న [గు 4గా]

మనసు లంపటి మాటం మగువ కాడంగగాదు [గు. 203]

మనసు మళ్ళి నేనే మాంతవాడు [24. 5గు]

మనసు నచ్చిన నాంగు మాంతేన మాడంగగూడు [గు. 567]

మనసు నిండాంచనచ్చు మంసుడు నెగపగాడు [గగ. 251]

మనసెనసిన-యట్లు మాటలింపొను [2గ. 400]

మనసే పగుపనేని మనువాడు [24. 54]

మనసే బింగినమము మచ్చికలుపేసుకొంటే [24 గు37]

మనసెనిచ్చ్చ్చ్చంతే గం మకాటు లాంక్ష్ఓన్చ్చేని [గగ. 15]

మనసెనిచ్చ్చ్చంతే గాణాం మాంటాడు వేసే లోనన్న [37. 1గగ]

మనసెనిచ్చ్చ్చంతేను మాటులాడి నిచ్చ్చంతే గాదాము [30 గ317]

మంగిన దెప్పుడుము మనసు విగుచుకోదు [30. 541]

మహా స్నంగాణముతేని మనసెనిచ్చ్చంతే మున్నాము [ప. 158]

మాటాని శృంగగుంగడింతే మనసే కరుకు పడు [24. 187]

మరినకు జోన్నాడా మనసు చుట్టుము గాందు [1. 500]

మాటాలాడు నచ్చ్చుగాని మనసులు పట్టుగాందు [ప. 474]

మాటాడుతేలా మనసులు మనసే సాక్షి [30. 188]

మేల మీగే దక్కిన్నాడు మేనుతే గొప్పు [వి 143]

లక్క సంగతినె లాభాలు మనసులు [వి 144]

నిడిచితే నిలుచాలనే కడుకుబొందు మనసు [వి 341]

వినవేరొకనిన గిట్టాలి నిగనంపైనా పుట్టాలే

మనసు గెలిసినట్టి మగువలకు [వి 345]

వినేకించితే మనసే నింతసొమ్ముకాదా [వి 147]

సమచిత్తమనుము చదువులమ్ముగాదు [వి 201]

4-వ వి. మాట్లు :- మగాళ్ళలాంటి లాభాన్ని ప్రస్తుత చేసేని మాట్లు. మనిషికి మాటే అలంకారము. 'మనిషికొక మాట గొడ్డుకొక దెబ్బ' అంటారు పెద్దలు. 'నోరు మంచిదగుతే ఊరు మంచిదన్నట్లుగు' మనుషులు పోగుబాటు మాటలు నిజాస్తారు' అనే సామెతలు మాట మంచి తనవాళ్ళే చెబుతున్నారు. 'మాట మంచి తనము మర్యాద గొని తెచ్చు. మాట లేని మనిషి మాస్యడగుము. . . . మనిషి చచ్చిపోత్న మాట చాలవక నిల్చు, అనేది కదా. నండూరి గారు కృష్ణమాచార్యులు గారి స్మరణ పాటలనీ స్మరణోత్సవం. 'కాలము పోత్నను కడుము మాట నిలుచు' అని సారంగసారంభ పదాల్లాని స్మరణోత్సవం సంస్కృ మాటలాగా చెప్పాలంటే .. 'మాట గొప్ప చెప్ప మాటలు చాలున్న' ఎప్పటికి కెర్యాది ప్రస్తుత మప్పటికాల మాటలాడి' 'పడిన మాటలు తప్పిన'

'మాటకు ప్రాణమిచ్చు పత్నీవ్రతుడు' అనే బిరుదు పొందినవాడు రాముడు. ప్రసిద్ధ కైకేయి రాజు మనుమరాలు కేకయి. రాముడు పట్టాభిషిక్తుడవుతున్నాడని అయోధ్యలో అందరూ సంబరపడుతున్నారు. 'మనం పట్టాభిషిక్తులమైతే మనని పరిపాలించడానికి' రాజు పట్టాభిషిక్తుడైన మరుసటి రోజు ప్రజలు ఏమనుకుంటారు? అనుకుంటూ మనకి ఏమనిపిస్తుంది? అనుకుంటూ మనకి ఏమనిపిస్తుంది? అనుకుంటూ మనకి ఏమనిపిస్తుంది

[illegible] [30-478]

[illegible] [28-369]

[illegible] [22-257]

[illegible] [30-391]

[illegible] [25-62]

[illegible] [27-208]

[illegible] [2-234]

4-253. మూలమును - దీనికి ప్రధానము, కారణము అని అర్థము.
-చెడగని చూపులు ఆలోచనలకు కారణమని, తరువాతనే కోపమునకు
మూడా కారణమని, తరువాతగా కొపగుణ ఉపేక్షలకు మూలమని,
పెనగులాటలు మిక్కిలి ప్రయాణమునకి కారణమని, రతి వైరాగ్యానికి మూలమని,
తరువాత సింహములకే [ప్రేమలకే] మూలమని చెబుతూ ఉన్నమాట్ల
ప్రయోగించిన సూక్ష్మము ఈ విధానంలో -చేర్చడం జరిగింది.

కలికి తనము కాంతల మూలము [27-375]

కాంచనము సుఖదుఃఖములకు మూలము [2-147]

-చెడగని చూపుతో చింతకు మూలమన్న [24-45]

తరువాత మాటలకి దానె మూలము [27-375]

[illegible] [illegible] [illegible] [

నగుమనవాళికి మేలు చెప్పినగు 'పరిగెత్తి పాలు తాగిన దూడ నిలబడి నీళ్లు
బాగుగ మేలు' అంటానగు మొగ్గలు. ఉన్నమాట్ల కేవుడు ఎంతో ప్రజానగతాం లేవ
పగుతీర్చనట్లు రానేక మేలు పద్యాలు చెప్పాడు. మొత్తమీద కథ సంపూర్ణంగానే
రాశాడు పంతులుగారు.

రూపాయిణాని దొరకనిడి అన్నపూర్ణ పుట్టనము కంటె
రూపాయి స్నేహం దొరికిన చాలు [12-4వ]
రాజుమీది నచ్చిన వాడాయనమంటినా మేలు [20-5వ]
పుట్టినదాటు నవనె భగవాడు నీలాపవగ్గుట్టె గుణవంతుడు కుంటెడిదగ్గుట్టె గుణవంతు కోరుట్టేలు [12-4వ]
తండ్రి మాట వినకపోగాలవ కోడు పుట్టుకొచ్చిన మేలు [25-4వ]
ఉప్పుకు ఆశపడ్డ వడ్డి గుణాన్నిచ్చే మేలు [24-1వ]
ఎదిరించగుణం కంటే వెనకగుణమే మేలు [2-4వ]
కొలుసే నాల్గుని పొందు భగవద్భక్తి పనుంటే మేలు [25-4వ]
కొలుసే నాల్గువములు పొందుపరిగాడు కంటేను
గురువాక్యమైన పొందాయుండుట మేలు [30-8వ]
కోరుగుణుక నిన్నిరంటికి నమాగ కుండుటే మేలు [32-4వ]
కడుగా గొప్పవైనామ కని పొగడుటు మేలు [32-27వ]
కలసిన గుణాలకు గలగుటే మేలు [25-4వ]
కలసి పొందుటు కంటే కడలా మునుగుటే మేలు [26-1వ]

కాకునగ బుడుతట కంటే గగనమంటే మేటు [26-12]

గగనాని తిట్లు కొడిగట్టు కుంటే మేటు [3-447]

కొని నాకని నడిగి కొనాచసడ కుంటే మేటు [3-447]

చనమధ్య వేది చూటికి చాలగసాటే మేటు [25 408]

జిగం వాగుకులడి తేను పలవనకా మేటు [24-99]

జిగడము లాడి వామ నగు తానగుడుట మేటు [32-215]

జిగగుమొతత గలిగినా చనవన్నలకే మేటు [27-136]

తడవ వచ్చినగ దానె తప్పించుకొనుట మేటు [32-215]

తనిసి గుప్పలలాన దాగగకుంటే మేటు [3-447]

తెనిసి గుమము దనివాని గణుల కంటేను

కమగొమగుడొలగు సంగతంటే మేటు [26-63]

తేస్పలలాన జేర్చితే తెగువనకే మేటు [26-19]

తెగగాని నుగుమలకు తెలిపి చెప్పుట మేటు [26-2262]

తోగుతాని గుట్టుమోతా చాగుసేసుకొంటే మేటు [25-2262]

దగ్గని కూడుట కంటె దున్నలు పొందే మేటు [25-470]

దూగుట కంటె నిచ్చలాన మంటే మేటు [26-125]

దొగకొని కెళ్ళగు దొక్కకుంటే మేటు [3-447]

నగుమొనత గలిగినా నమస్కారకే మేటు [27-136]

[illegible] [26-125]

[illegible]

[illegible] [36-338]

[illegible] [22-275]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible

మెరుగు మాటు మాటుమాటున చూపు మోహాన మాటుమాటు మేలు [౨౬- పరిష]

నడుమలో మాట్లు నెడ్డన్న నలుగు బెట్టులు గుడుచే

చూపుల దీగ మనుండి గాలు సేయుడు మేలు [౨౭-పరిశ]

వచ్చిగుమ్ము గాముమాటు వడిబోదలు గుడుచేత

మచ్చగము మాడి మేలు మగుడుటే మేలు [౨౮-౧౩]

నాళ్ళ నెనసిన చూపు మదలకుండుటు మేలు [౨౯-పరిష]

నిండతనేక మెలుగేసి నేడుకంటే మేలు [౩౪ ౧౪]

వేడుక లేని సుగతి నేపరి వుండుటే మేలు [౩౫ ౪౧౩]

శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు గరుణించిన కొలదియే మేలు [౩౬-౪౬]

సాగె సాగె జోస్యులాడు చదువుకుంటే మేలు [౩౭-౧౪౭]

4-25- గణి:- గపగాడ్డమైన శ్లేగగలగానికది స్థలయుగా ధిగాదుగ. .గది గణికి

సంబంధించిన పదాన్నులను తుది విడిగా రాయగాడు వచ్చును.

తిరుమానమైన చూపు నగుదుగణి [౩౧. ౪౧౩]

డోలిగన్న గుయోడు దాని వాగయుటెల్ల

కూలిమిలో గణి సేయుడు గోరుటే కాదా [౩౨. ౧౧౭]

కందువ పమ గణుడు కడుడ్డోక్కెంచు [౩౩-౧౪౩]

కొంచించగాని కుండిన గణి [౩౪-౩౧౧]

[illegible]

సూచకుడు సమ్మకించకే [illegible]

మోసపోని యట్టి గని మోసపోతినెనిపు [illegible]

గతి సేసితే గాదనితే గాన్పుమొగాదా [illegible]

వనితకాదనితే గతి మాయని భువ్వ [illegible]

వాడిక లాభించిన చూపు సమమాకృతి [illegible]

4-26. వివరణము:- స్థితి మనిషికి జోతితంలాం సింహాసారే వయసు వస్తుంది. రాని మళ్ళీ తిరిగి రాదిది. 'నగుసునగు గడియమాసు మాగాలుగా కొరుగ వయసు గమ్మనినను వాచ్చునే మగుడి' అని తాళ్ళపాక తిరువేంగళనాథుని సుగమ యోగి వివాహసంధాని ప్రయోగం పోలుపోలుపు లాంటి ఈ వయసు ఎప్పటికినాక్కి రిన్నవయస్సు కొన్ని సూచ్యర్థాలు ద్యోతకా తెలియపరచాడు. వాటిని గురి విభాగంలాం వివేచించడం జరిగింది.

గతియగు వయసులు కాలాస్థానము [11-1ధా-1ఉ]

జడిగొన్న వయసు వేసట చూపదు [22-6ని]

వారించగాని యట్టి వయసే సుళువు [27-6ని]

తరతిగాని వయసుకు తమకమమరునా [35-1ని]

బొగరుళ్ళు మదములు గొట్టిన రంతులుతీసు [24-45]

పొగరుష్ప వాంగీ నెల్ల గుస్తరాదు ధనమునము [4-34-3గ]

బీరములు నెగసుక ఉగ్రముతే రాడితేను

నెలరిగానరాని గర్వ నగుసే సుప్తము [4-37 ఆ]

నగుసు తర్సస్థాన్ము నదితేరాకు [4-34-5]

నగుసు నేసమ్మగైన సంపులు వాసులు నేర్ప [4-34 4ఆ]

నగుసే నవస్థగుణము నర్గింగి శమూనితేను [4-34 ఆ37]

4-37. నేర్పు:- గుసుడే వాంఛితేను భీక కోరిక, మోహము

ఉసే రాక్షణ పుట్టుగుణాలు గనబడుతున్నాయి. శ్రుతమును అని అంటే

నగుసుకు మళ్ళ బుద్ధిలేదు. దుర్గుణాలు లేని శుభాన్ని సాధించాలంటే మనుషు

లేని నేర్పు రావాలన్నారు. ధనమంటే, నేర్పులేని మూర్ఖులు మిగ్గే

ధనాన్ని తీసి స్వంత భోగాలకు వేసి మానసిక బలిమిగా బతకా చేసే బలిమిస్తేమిటి, నేర్పు

లేదు సంపదే మంచిలు మళ్ళి, లేకపోతే వినాశమే రాని బుద్ధిని స్వాధీనంలో.

శరీ నేర్పుకు పోలిన ధనాన్ని రాని రాస్తేమాత్రం మనుష్యులకు శరీ నిధానంలో

-ప్రవేశించడం జుట్టుగాదు.

రాస్సుడు వర్ధని నేర్పులేనిదాయె [4-37-1]

శుభ్రిని. శ్రేయోదన మనుష్యు నేర్పుగుణమేలు [4-37-2]

ఎంతవిద్యాధనము గంగిపోయినచో మొదలు నేర్పు, [4-37-4]

ಬಿರಸಿ ಪೆನಗೆ ಕಾಯಂ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮಲಗಿದ್ದಳು /೩೦೧/

ಕಂಗಳಲಿ ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮೊಗದಲಿ ಬೆಳಗಿನಿವಾ

ಳಲ್ಲು ಪೆಳಗಾಡಿಸಿದ್ದಾಗ ಮಹಿಳೆಯರು /೩೦೨/

ಮೆಲ್ಲನೆ ಕುಲ್ಲಿ ಕೊಡಲೆಂದು ಬಿಲ್ಲಿನಂತೆ ಮಮುಕಿಮ /೩೦೩/

ಮಂಡಿಸಿ ಶಬ್ದವಾಡಿದರು ಮಾತನಾಡಲು ಮಲಗಿದಾ /೩೦೪/

ಬೆಳಿಗಿನ ದೇವಪೂಜೆಗೆ ಮಾಡಿದ ಮಾಲೆಯಂತೆ ಮಲಗಿದಳು /೩೦೫/

ಬೆಳಗಾಯಿತು ಮಲಗಿದಾ ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು /೩೦೬/

ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು /೩೦೭/

ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು /೩೦೮/

ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು /೩೦೯/

ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು /೩೧೦/

ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು /೩೧೧/

ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು /೩೧೨/

ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಲಗಿದಳು /೩೧೩/

[illegible]

[illegible]

[illegible]

మనుకులం గొపరితేరు మగవాళ్ళు వలపు [24-బిబిగి]

పుణ్యస్త్రీతైన వలపులే భూతాపురం బైమ [25-గిడి]

మనగగాగా బెనగగాగా మెళ్ళు గేరు వలపు [24-బిబిగి]

స్త్రీగుమే వలపులకు బెమనిగాని [24-237]

మనసు రామెల్లగితే మక్కువొందు వలపు [24-బిబిగి]

మనసులోని వలపు మాటలాడునే తోచు [24-గిగి]

ముప్పిని మాళ్ళులకు మొక్కు బెలుక [27-74]

ముప్పిని వివగులమలు ముంగనుకొను వలపు [24-బిబిగి]

గణికెక్కని వలపు గాబుగోకి మురిపెము [25-184]

వచ్చినట్టె వచ్చి తేను వలసే చపని [24-3624]

వచ్చి పెనగులాటలు వలపు చిన్నగాదు [30-5746]

మనితకూ బతిమీది వలసే మురిపెమము [18-511]

మనితలకూ బతికి వలసేకేలు [18-879]

మనితలు మొలపునె వలస్తులు సూటులు [24-3681]

మనితలు మతి మోది వలపు చనట్టుదుగు [32-4628]

వలపు కొమనేనుళ్ళ మనితలకు [24-54]

వలపు తనంతగాగా నద్దనగ వచ్చునా [30-5646]

వలస్తులు చల్లితేనే వాడికలు ద్రైవాగు [32-2332]

4-వ పద్య. వినయము :- 'విద్యా వినయమే వలసినధనము' అంటే విద్య వినయంతో
శోభిస్తుంది అనుటని భావము 'వినయముతో నమ్మదే వెలనేని గుణము' అని
వేమన శతకములోకూడా చెప్పబడినది. లోకాన్ని
మొత్తాన్ని తనవశం చేసుకొనే శక్తి వినయమునకు కలదు. కనుకనే 'వినయము
లోకవశీకరణం విద్యా కామితవశీకరణం' అనే సామెత పుట్టి వ్యాపించింది.
'నరసి వేసిన నాలికే లాభము గలుగున్' అని వేమన భావవ్యక్తంచేసిన
ప్రయోగం. 'ఏనాడైనను వినయమును మానవకుమా' అని పక్కి రామ్మూర్తి
వరపుత్రుని కోరి కుమారా అనేశతకంలోని ప్రయోగం. ఇంకా 'వినయమండు
గలుగు జీవనము మేలు', 'సవినయ వచనమండు సర్వవశ్యకరంబు'

ఈని మీద తిగుమలయ్య నీతి గీతపద్యాలని ప్రయోగాలు. ఉదాహరణకి
ఉన్నతోద్యోగస్థుడు కాడని చదువున్నవాడు సవరణలుగా మాట్లాడుతుంటే నేర్వగలేని మూఢుడని,
అనుభవం కోసం ప్రయత్నించిన దానికి ఫలం వినయమే అన్నట్లుగా వెలితేని గుణమని
తెలుస్తున్నట్లుగా తన సంకీర్తనల్లో ఉపదేశ వినయోక్తులు పొందుపరుచుకున్నాడు.
వాటిలోని కొన్ని విభాగములు నిక్షేపంగా నిలుచుకొనుట.

ఉలుకులు గలుసేచాటు ఉమదగు పనులును [30-498]
ఇచ్చకములు వినయము నిండ్యం స్తుతింపదగును [24-45]
చనవుగా తనవుగా పొందింపు కలకేము
వినయగుణముతో విభుని వేడుటు మేలు [30-338]
తనివోవక చూచేది దగడనేవిలు చనుగడేది
గనమైన వినయమే కలుగుతలు పొగడు [24-43]
వినతులే కాదు దానికి వినయమే నేర్పు [30-447]
వినయమున్న దానికి వేడుక లెల్లా నుల్లాసు [31-117]
వినయమున్న మాటలు నిద్ధ సొంపొనగూర్చితే మేలు [3-447]
వినయమున్న మాటలే వేడుక తగు లాభములు [24-237]
వినయమున్న పగపాలు వీడగాలి స్థిరుగుగు [30-300]
వినయము గల చూటు వెగటైతే తోచదు [30-383]
వినయము గనిగితే వేడుకో బాగదులు [28-358]

వివరగుము -రూపవతీ మాటలు వేడుకనేర్చు మనోజ్ఞము [పి-47]

వివరగుమా -రేపితేను నెర్గ భంగము మొనసెన్ను [కా-557]

వివరగుమయ్యో డొస్సిన నిందు వరుసగ జూపు [ద్రౌ--78]

వివరగుమయ్యనేనొరు వేడుకలు వెలయనేని [వి-1250]

వివరగుమయ్యనే నవ్వె వెలయనికిని [కా-పరిభ]

వివరగుమయ్యనే పేసి వేడుక శ్రుతిస్థిగానితే

వనవసు గగగుపించ్చె మురవాణికి [పా-పద]

వివరగుమె గణేశ్వరుని వెలయనేని గుణవతి [కా-311]

వివరగుమే నేము పిల్లి వీరు కంటె [కా-518]

వివరగుమా రూపవతేను వేడుకొప్పు నిగగుమా [కా-546]

వెలయనేని మురిపాల వివరగుమే నవ్వె గాక

పలాశ్వ వెంగమ్మలోల సుగుణజాలకి [కా-550]

వేడుకతో మన్మథునితే వివరగుమము రూపవతె [కా-563]

4.29. వేడుక :- దీనికి పండుగ, పరాకాష్ఠ అనే అర్థాలు చెప్పవచ్చు. ఈ వేడుకకు సంబంధించిన ఉన్నమాత్ర సూక్ష్మము ఈ విభాగంలో -వేర్చడం జరిగింది.

కనుసన్న మెలగితే కడుపేడుకొనును [బా-371]

తనసినగాని సంతసముగాదు [బా-147]

మేగతోనే భగడితేను మించుసేడుక [బా-87]

మోళ్ళ ఘూళ్ళనె ముదమున [బా-585]

నిండుగానగూడితేను నేడుకలు నెలనెల్లు [బా-188]

వివగ వినగ మాట వేడుకలు వాడుమించును [బా-145]

నెక్కసముగామూడితే వేడుక గల్గు [బా-148]

వెగ్గలించె సంతోషాలు వేగిరించగనునా [బా-176]

నేడుక గడుసువారు వీడుదోడు లాడుదురు [బా-63]

నేడుకెంత నిలిపినా విల్లి వీగుబుకే నాళ్ళ [బా-136]

సిగుడు గలిగిన ఫలము చిలిపితనం బాగలనె కాని

సాలిని సంతోష మించుక లేనైన లేదు [బా-340]

4.30. సంసారం :- సంసారంలో ఉతి బాధలనేకం. వాటిలో ఉప్పు ఒకటి. ఉప్పులు పాలైన సంసారం వీధిలో పడుతుంది. కనుక గంపెడు పిల్లలు, దుబారా ఖర్చులు లేకుండా పొదుపుగా నడుపుకో గలిగితే సంసారం చక్కని జీవితనౌకై సంసారులను ఒడ్డు చేర్చుతుంది. 'మట్టి దులపగ సంసారు బతి చవంచలమెగడ మాళ్ళలట్టులు' అని ధూర్జటి కవి సన్నుతి,

'సంసారం విస్తారము' అని శ్లేష్ణమాచార్యులు, 'బండెడు గొడ్లవంటిది సంసారము' అని పొగడంగపోతి, 'సరిసడి చెలిసోలి సంసార మూపరము' అని వేమన, 'సంసారమందు కొల్వక్ష్య వాడు' అని భక్తపోతన, 'ఈ సంసారము గుటిపావాసానందము' అని సాహిత్య శ్రీవర మహాకవి ధూర్జటి సంసార జీవితం ఎంత దుర్భరమయిందో వేర్కొన్నారు.

'పొరం బెక్కడ లేదు మిథ్య యిరు సంసారంబునన్' అని భర్తృహరి సుభాషితం. 'సంసారమందు కల్వక్ష్య వాడు' అని భాగవత పూచన మస్కగధంలోని ప్రయోగం. ఇవ్వమయిక్ష కూడా సంసార సంబంధమైన సూక్ష్మాలని తన సంకీర్తనల్లో ప్రయోగించాడు. వీటిని ఈ విభాగంలో చేర్చడం జరిగింది.

తిరగుడు గొండ యిచ్చినట్లు వేగే సంసారము [1-487]

కక్కసించిన కుండ తీసి కాశ్మీరము తీడేదు [31-148]

కలిపుకొని గతితే కాశ్మీరము లాసగును [31-161]

కలవలె మండిన గతి సంసారము [3-183]

కలసి మెలసి యింత కాశ్మీరము చేసినాము

తలుపులో మెలుగుటే తగవైన నేరుపు [30-288]

గని వంటిది యీ పుణ్య సంసారము [1-492]

గాదె బోసిన కొలుచు కర్మి సంసారము [1-328]

గోడ మళ్ళు వంటిది గుట్టుతోడి సంసారము [2-211]

చందమే పలె నుండు సంసారము [1-199]

చందురుని జీవనము సంసారము [1-199]

చక్కదెర నాటకము సంగతి సంసారము [3-111]

చట్టి సంసారమున సరుస సుఖ దుఃఖములు [1-486]

చనవులు నెగపితే జిన్నలు పుట్టు గొప్పరను [24-99]

చమురు దీసిన దివ్వె సంసారము [1-199]

చలసాది రోగమీ సంసారము [1-132]

చలువయును వేడియును సటుల సంసారంబు [2-483]

చలువలకు గడు జిలువ సంసారము [1-199]

చవ్వలకు జివి సంసారము [3-105]

చలువ లాపని వేడి సంసారము [1-199]

చాప కింది నీరు నవె సంసారము [3-111]

చాప కింది నీరు సంసారము [3-105]

చాయ దప్పదిదే సంసారము [3-105]

జగడము సంతమాయ సంసారము [3-111]

జగతి గట్టని కట్టు సంసారము [3-551]

జుట్టిగా నొనగూడితే సంసారమే ఫలము [2-362]

జిడ్డి లాపతి యాఁతే సంసారము [1-187]

జీమునోరిలో బ్రాణము సంసారము [1-189]

జీలఘాఁత బంగారు సంసారము [1-189]

జొలి మోహాన గడపదు సంసారమిది [3-132]

తగులక మానదు సంసారము వెగటుగు మాగుణ నిలాసము [3-454]

తుదలేని లంపటము దుఃఖి సోతున్న [1-251]

దైవాధీనము తగు సంసారము [3-216]

పట్టితే పసిండి రాగి బచ్చన సంసారము [3-269]

పాము చెలిమి గంపస్థ సంసారము [1-180]

బలు సంసారస్థ పొంగు పాముతోడి పొత్తు [1-474]

బాట సంసారము కంటే సగునీదు [1-443]

భోగ మూలమైనది యీ పొందైన సంసారము [3-71]

మంచిది వో సంసారము మగ మత్సరమును మానిన [1-45]

మంటఁ జేసిన బూమ్మ మనికి సంసారంబు [1-104]

మదించిన సరసొరికి మరి తనికే లేదు [3-121]

మరిగిన సంసారము బొమ్మరిండ్ల యాటలివి [1-445]

మెట్టిన సంసారము మెదిగిన పాటే చాలు [3-7]

వెదకి సంసారము వెంటఁబై తరవ్య [1-469]

సంగర లంగసలంపమే సంపంగమమ్మ /౧-౪౩౭/

సంగది కంగలేలాపాసే సంపంగమమ్మ /౧-౧౪౭/

సంగది గల్పైన లతాంగి సంపంగమమ్మ /౧-౧౪౭/

సంగతేతష్టమైన వలాసి సంపంగ స్థలమమ్మ /౮౯-౪౧౪/

సంగసంగమమ్మ మాంగల్య సస్కృతమమ్మ /౩-౩౦౯/

సంగసంగమే మేళ్ళు సంకా, కొనసంగమమ్మ /౩-౪౪౭/

సంకల కంగడమ్మ సంపంగమమ్మ /౩-౧౦౪/

సమంగాంగాలు కెనసుదేశ్యాల సంపంగమమ్మ /౧-౧౪౪/

సమంగాంగాలు లాసనసుకి సంపంగమమ్మ /౧-౧౯౭/

సమ్మతింగాలు డోస్యాంగా సంపంగమెలక డొంగలంగాడు /౧-౩౧౧/

సమ్మతిగా సరడ గుడమే సంపంగ స్థలమమ్మ /౩౧-౩౮౭/

సమ్మతి గమంగమన రాంగం సంతమేళమ కర్ణాంగమమ్మ /౮౮-౪౧౧/

సంగ సంగసంగమమ్మ సంగతేల కరాంగమమ్మ /౧౧-౧౩౧-౩౭౧/

సంగమి వాం దెన్నాడు సంపంగమమ్మ /౩-౧౧౨/

4-31. సర్వసాలు– సమ్మ లాలాంగమ, పరిపూర్ణాంగము గని అర్థం.

'పరిపూర్ణ స్వరూపమమ్మ లేని వాళ్ళనమాన్' అనే సిద్ధాంతమునే స్పష్టంగ సమర్థించ.

అన్నమయ్య కీర్తన్ చేసినపుడే సగసగ చెలిపోయ్యగా భావించబడదని, ఇనమన్నన్న చూడు

4.32. సుళ్ళిం :- గతి మండలానికి 'సంతోషకరమైనది' అని అర్థం.
'గతమ మేలుతోషమెం స్వర్గమనం' అనే జాబ్దిన సుద్దుల స్మరణార్థం. 'స్వర్గాలోచిన్ని
మరుమనం మనమే' మరణానంతరం మరుదన మనలాంటి మనుషులమైనప్పుడు సీతని కాపాడ్డం.
'ధర్మమూలాసొందు దిమ్మలంగా గర్భ సుళ్ళిమం ప్రేమిస్తుంది మనం దొంగ
నగ్నమం గమ' అని బాలాంగీని నలగకం. తరి సుళ్ళిమానికి మరుజాబ్దిన కాని
దుర్మమమ్మ సూచిస్తుంది తరి నిర్మాలగులాలు -మాలడం వచ్చు.
గుల నాకమండి గీతే నివలసులాన్ని సుళ్ళిమే /3-414/
నుమండుగ మాలిదనథ్ గుగొన్ని కొర్కడి సుళ్ళిమం /ప-154/
దొంగలు మేడం వుండి ధ్వన్యాగానే సుళ్ళిమం /3-414/
గంటలేని సుళ్ళిమం కల్లనైన లేదు /1-3614/
కాపాని పని దొంగలుంటే కాపాడుతుంది సుళ్ళిమం /3-414/
రగిలం గడ్డిమం లాకోడు గల మరుంటే సుళ్ళిమం /ప-157/
గంగాగలమం మాట్లాడితేను సంబంధమే సుళ్ళిమం /3-414/
గనథ్యం మొగసీతే డ్రాగడ్డుగా దీనితేను
లాని సోని గతులే సంతోత సుళ్ళిమం /37-66/
గలమం విడిగానితేను సంతోతమం సుళ్ళిమం /3-414/
లోచీథ్యం బాడని ఇగుట్టి దినమే సుళ్ళిమం /ప-157/
దీనతో విడిగానితేను దినమం తెల్లా సుళ్ళిమం /3-414/

సుగంధిగ నిడినచోటే భూనభంబుల్ల సుఖమయి [తె-414]

పొసమయి మానిన గుట్టి బదుకొక్కటె సుఖము [ఉ-159]

మోసమున నుండితేను మగుడైనా సుఖము [తె-414]

నవ్వలి బాసటాలు బడివడ బాగలు కంటే

నొట్టిన విగతి నాగకుండుటే సుఖము [ఉ-159]

సగసితో నడచేటి శాంతమే సుఖము [ఉ-159]

సవరిజ్ఞాచారము తోడి జిన్నమొక్కటి సుఖము [ఉ-159]

సుఖమును దుఃఖమును జోడుకోడెలు [1-505]

4-33. సింగారం :- దీనికి మనుజులము, హృద్యము అని అర్థం. శృంగారం అనే దానికి వికృతి గుసమే లేక సింగారం. శృంగారమంటే అలంకారం. అలంకారమంటే ఆభరణము. 'చేసే శృంగారపు మండు స్త్రీలకు సుమతీ' అని బద్దెన ప్రయోగం. అన్నమయ్య కూడా సింగారానికి సంబంధించిన అనేక సూక్ష్మాలందించాడు.

ఈఁ దనికి సిగ్గుతే సింగారములు [ఉ-443]

కనికి కన్నులకును నొంపే సింగారము [ఉ-130]

కటుకు చనన్నులకును కాగితే సింగారము [ఉ-130]

కొమ్మలకు నెల్లాను కోపమే సింగారము [ఉ-238]

ఎగ్గదనమే కొండాం పాటికి సింగారము /౩౭-౫౫/

ఎగ్గని బొమ్మలమీను జింగగ్గనమే సింగగుగము /౭౮-౬౧/

ఎగ్గలిగాపర జిక్కగ్గదనమే సింగగుగము /౭౪-౭౮/

ఎగ్గుమ్మ దొరలకు గాటి సింగగాగము /౭౮-౬౨/

ఎగ్గుమాలా గుట్టు నవ్వనే సేగమ్మ సింగగాగాడు /౭౯-౭౫/

ఎగ్గని గాయాడు దానికి సిగ్గనే సింగగాగమ్ము /౭౮-౭౫/

ఎగ్గుల్లకు ముగిసెనే సింగగుగము /౭౮-౬౨/

ఎగ్గాలకు వెడువెడ సిగ్గునే సింగగాగము /౭౮-౬౨/

ఎగ్గుమ్మ జివ్వనాలనకు చిలుగ్గనే సింగగాగము /౭౮-౬౨/

ఎగ్గిన కొప్పయితేను మిలుమ్మనకు సింగగాగము /౭౪-౬౧/

ఎగ్గోదుము మొగ్గనైనాపెలాగనే సింగగాగము /౬౯-౭౮/

ఎగ్గటికి మొగ్గి గాయాడు మిలాగునే సింగగాగము /౬౧-౬౫/

ఎగ్గనని మోమునకి ఎగ్గుకునే సింగగాగము /౭౮-౬౨/

ఎగ్గుమ్మ గొప్పగ్గనితేను మోమునకు సింగగాగము /౭౪-౬౧/

ఎగ్గ్గసుళ్ళ గోల్లకు మిసగునే సింగగాగము /౭౮-౬౨/

ఎగ్గాన్నలకు నవ్వనే సింగగాగము /౭౮-౬౨/

4.34. సిగ్గు:- సిగ్గంటే బిడియము లజ్జ అని అర్థం సహజంగా
పెద్ద స్త్రీలలాంటి కంటే స్త్రీలలాంటి ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది. ఈ సిగ్గు అనేది
ఆత్మ గుణం. ఈ సిగ్గుకు సంబంధించిన అన్నమయ్య సూక్తులను
ఈ నిఘంటువులో పొందుపరచడం జరిగింది.

నులితన్నెల చూటు నెగ్గులు సిగ్గులుగాడవ్వ [27-128]
వీరకే తలవంచుక వుండుగ గాదు [24-6]
ఎగవ్వలు నేక మరి యిచ్చుకోళ్లే కనినేను
గొగబ్బిగాని యిట్టి సిగ్గునే సుమ్ము [27-66]
కొడుకుల సిగ్గునేగి కాంతలించ్చ [27-128]
కుమ్మరించవచ్చు సిగ్గు గునియుగాదు [28-251]
చింతలాగనము వంటిది సిగ్గు చెలుము వంటిని [28-369]
చిమ్మ నేగగ గూడగాను సిగ్గు నడవచ్చునా [27-208]
చిల్లర సిగ్గులు కంటె చెనకుట మేలు [30-338]
చెంతగ జేచాచతుగుడితే సిగ్గు వెల్లా విడవ్వ [31-148]
చెనకి దక్కగ గొంటె సిగ్గు నెగళ్ళదురా [30-568]
చెనకి నప్పుడుగాని సిగ్గువిడదు [31-147]
చెనకుట బలిసితే సిగ్గులు మొదలౌను [24-99]
చెనకుతే యొండొరుల సిగ్గులు మించేవి [31-125]

[illegible] సరసాలు సిగ్గులకే నెలవాయెను [27-416]

[illegible] పనికి సిగ్గువరుడు దగునా [24-548]

తపమున్నలు సాలకీతేరు తలలోనా సిగ్గులు వీడు [32-427]

తెలగాణానికి దిగ్విజయ తీరదెన్నటైనా సిగ్గు [24-127]

పుట్టిదేసే సిగ్గులే భావమును గగుగించు [24-45]

సుస్వి పొలుమళ్ళు సిగ్గులు పట్టుగొంళ్ళ [25-203]

పెరిగిన సిగ్గులు ముసిముసి నవ్వులాయెను [24-88]

సుగకెదేగ నందాకా చలివణకిని సిగ్గు [25-575]

సిగ్గులు ముంచుకొనగా సీసపెట్టు పెట్టుగొల్లా [25-176]

సిగ్గు పడనేరిచితే చేతలు తలరాతలాయెను [30-546]

సిగ్గుపడ్డ భావానకు చిలుసవ్వతే గయ్యాళి [27-74]

సిగ్గుపడుమగ నిల్లాలికి సంగతా [20-350]

సిగులాగ గాముకునికి సిగ్గులేదు [3-121]

సెలవి నవ్వినా నవ్వ సిగ్గులకు మూలము [27-375]

సెలళ్ళు నవ్వతే సిగ్గులలోని చగ్గులు [24-237]

సీసాలు పెట్టే గయ్యాళి సిగ్గులింట [30-551]

సోళ్ళు సిగ్గుతే చూళ్ళు మంగుము [30-340]

4.35. స్త్రీలు : 'ఇత్తె నాథ్గస్సు శుగ్గస్కొగతే గమంతే ఇత్తె దేవతాగా : స్త్రీలు ఎవ్వరు శుంగిసుబిడతారో ఆస్కడ దేవతలు కొలున్నంటారు' అన్నది. 'నాదే నగులాగు గర్భము' స్త్రీలయొడ వాదులాడుకు' అని సుమతి శేతకవర్గ బిద్దిన. 'స్త్రీలు లేనిచోటికిని స్త్రీ స్థానముకదా' అని పోతులూరి వీరబ్రహ్మగారు 'స్త్రీలు లేని చూటు లేనేలేదు' 'స్త్రీలు గల్గి చూటు చెల్లాలమూలు గల్గు' అని వేమన స్త్రీల ప్రాముఖ్యాన్ని లోకానికి చాటారు. అలాగే అన్నమయ్య గుడా తన సంకీర్తనల్లు స్త్రీ, పురుషుల స్వభావానకు సంబంధించిన ఎనేక సూక్ష్మాల్ని వేగుచ్చారు. వారిలోని స్త్రీ సుగమైన సుంక్షిప్తాల్ని చుక్క నిక్షిప్తంగాలు చెప్పేచ్చడం కొనగింది.

ఎంతెకు రానిచేది గలితే అంటకేనినా సుళ్ళుచే
మలకు గునాలుడిగిన మానినులకు [27-22]

ఎంగన చేసిన పుణ్యాలు మిందుగపోదు [30-61]

ఎంగన జొచ్చిన సుంమని కాలము [పక 2611]

అందగాని దాలనిచ్చి ఇరుండగొల్చినను [31-117]

అగ్గలిక చెల్లి నాటటు దానికి [32-4కొ]

అతి గట్టికి గాని గయ్యాళి తనము రాదు [24-184]

అతినలు వయసుకు నధీనము [11-1ధా-12]

ఈఁడు దానికి ఛ్ఛ్వసమే యమఁదుగాక

చేటికి మాఁటికి అట్టు సేయుఁగ వలెనా [౮౧-౫౭౩]

ఈఁటుది గర్వింపనేల యింతేటు మట్టైఁగఁగదు [౮౧-౩౯౭]

ఈనితోఁ గర్వతేతే రంగనకు నింతేసి [౩౧-౭౪౫]

ఈసోదళ్ళఁ దనవఁడె అంగములు కాంతలకు: [౭౬-౮౩]

ఐంతి మోవి కింళ్ళొందు గోసములు [౭౬-౭౦౧]

ఐంతులు కేఁటికే ఐంతేసి సుగటు [౩౭-౭౫]

ఐచ్ఛకము లాడినదే ఐంతి [౭౯-౭౨౧]

ఒలప్పే ఘోష్ఠులంగర నింతుఁగే కడుఁ ఘోష్ఠులు [౩-౫౫]

ఓచిత మొఱుఁగ వద్దా ధ్రువిదలకు [౭౬-౪౧]

ఓఁబరకుఁడఁగదగే ధ్రువిదలాలా

మేగతోఁడి వాఁగి యిఁతి మాగ వచ్చునా [౩౭-౭౯౪]

ఔంతెంత చనుఁగుదనావ నెక్కుడగా మొగసిన

కొంత గుణపంతురాఁడు గావనెను [౭౯-౯౯]

ఔర్లుతాడి గాని మగ యీసునేరదు [౭౪-౧౬౪]

''ఁ దేఁటియుఁటుది [౭౪-౧౩]

౦-౫౪౭]

౪౬౪]

కలలో కాలానికి గాలి ... తెలియమ్మ గడుగదు [...]

కన్నులు గొప్పవైతే ... గడుగునాలాకు మేలు [...]

కన్న తెలుత గనమైనా గాలాతకే చనక్కుదనమ్మ [...]

కల్లకు కోపైనది కడుసేగగాంచదు [...]

కలంతలుపు నాళ్ళబాగశ్ల గర్భమే కొంగగాదమ్మ [...]

కామిని సదసమయితే నామధేనువ్వేలా గాలాన [...]

కాయమాటుటి గాని రణి కాంక కోర్వదు [...]

క్రియతో మాటాడు పగే కీడియు మీకడుగవలె

నియతవైన గాబట్టి వెంటమంగ [...]

గడుసుగనమ్మతే తేకాంతాలకు [...]

చనువ్వ గల దానికి సదసము లాడుజెల్లి [...]

చనువ్వ గల సతులు ...దించితే నమగు [...]

చనవెంత గలిగినా పొలతికి తన్నుదానే పొగడుకోనెచ్చునా [...]

చన్నులు బలిసితేను ...వ్వనమునకు మేలు [...]

చన్నువెంత గనమైనా సాగు బుణిమి [...]

చలపాది తనము సహజము సతులకు [...]

చలపాది తనమేల సకియకును [...]

చలపాది తనమేతే సకియకును [...]

చనలనొందని యవనతేజి సాతికి [౩౫-౫౧]

చమరుపొంది యవనతేజి సంతులకును [౩౫-౫౭౮]

చలమే నమ్మంగగ సొడ్డు సంతులకెల్లను [౫౭ ౫౩]

చమ్మోలికమే గుణముగతి చేలాలకు [౩౫ ౫౫]

చెలిమి కందగాకిని సిగ్గే మూలస్థనము [౫౭ ౫౩౭]

చేసబెల్లి తనమేలే స్త్రీగుగళికి [౩౧ ౫౭౫]

జంతగాని యగుణుడే జ్ఞాతైన నదెచాలు [౫ ౧౧౫]

జివ్వని యూరతి గాజు పగుడే కలదా [౫౭ ౫౭౫]

తతితోడ గాగీసంగదగిని పొయకుగడీతే

రతియే సామ్రాజ్యము గమణులకు [౩౫ -౩౭౭]

తనుచ బాగడుకొగాదుత్తము గాలికి [౩౧ -౫౫౭]

తమకమే వలెగాక తరుణులకు [౩౧ -౫౫౧]

తరుణి గల ఫలము వేదనలగాగలుగుటె కొనని

నెరుసు లేని సుఖము నిమిషంబు లేదు [౧ -౩౫౧]

తరుణి పలుకుచె తంగేడు జున్ను [౭౯ -౩౧౭]

తలగొంచుక నవ్వినదే తరుణి [౭౭ -౭౫౧]

తలగుల్లో మెలగేని తన గర్వము చూపదు [౩౧ -౫౫౧]

తీగె మెయిగుబు తెలివ చూపులు [౭౫ -౭౭౧]

ಅತಿಶ್ರಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿ ಮಾಡಿದಾಗು ಅಡಿಗಿಟ್ಟಿವಾ ಮೆಸವೆನಂ /ಸಂ-567/

ದಂಡಿಗಟ್ಟಿನ ಮೀಗಾಲ್ಲ ತಮನ್ನ ಕಾದಗುನ್ನ /೫೪-56/

ದುಡ್ಡು ಮಾಡ್ಸಿಗಾಬಡಿ ನಷ್ಟಿ ತೀಸಿತೆ ಪಮ್ಮಾತಮು /ಸಂ 567/

ನಮಸ್ಕ ಗಲ ದಾಬನಿಕಿ ನವ್ವಡಿಜೆಲ್ಲು /೩೧-೧೧೪/

ನಿಂದು ಬಿಗುಟ್ಟಿತೇಮು ನೆನ್ನಡಿಮಿ ಕಾದಗುನ್ನ /೫೪-56/

ನೇಲ ತಡ್ಡೊ ದಮುಣುನಿ ನೇರ ಮೆಂಚ ನೇಟಿಕಿ /೩೭-೩೪೬/

ನೇರಮು ಲೆನಿ ಪಟ್ಟಿಪ್ಪಿ ನೆಗುಸು ತೆಂಚಗವೆನೆ /೩೧-೪೪೬/

ನೇರುಪೆ ನಿಧಾನಮು ನೆಲ ತಲುಕು /೭೧-೫೬/

ಪಂತಮು ನೆರಿಪ್ಪುದುರಾ ಪತಿತಾಸು /೩೭-೩೧೭/

ಪಂತಮೆ ಪೆಟ್ಟುನಿ ಕೋಟ ಸಡಿ ತುಲಕೆಲ್ಲಾಮು /೭೧-೭೩/

ಪತಿ ಪರಾಕ್ಕೆ ಭುಂಡಿತೆ ಪೈ ಪೈ ನೆಚ್ಚಗಿಂಚವನೆ /೩೧-೨೪೩/

ಪತಿ ಬುತ್ತಿ ಗಲದೆ ಚೆಪ್ಪಗಾನಿ ಮೆಲುದಿ /೧೮-೧೭೬/

ಪಾಯರಾನಿ ದಾನಿಕಿ ಪಂತಮು ಲಾಡಿ ಜೆಲ್ಲು /೩೧-೧೧೪/

ಪಿಯಿದೆಂತ ಬಂಬುವೈನಾ ಪೆದ್ದಜೀವಮೆ /೭೧-೭೪೭/

ಪೊಂಚಿ ಯಣಿಕುವ ಲೆನಿ ಪೊಲತಿ ದೇಂಟಿ ಗುಣಮು /೭೧-೧೬೨/

ಪೊಂದು ಚೆಸಿನ ದಾನಿಕಿ ಪೊಗಡಿಗಿ ಜೆಲ್ಲಿನಮು /೩೧-೧೧೪/

ಪೊಲತಿವೈ ಪುಟ್ಟಿತೆನೆ ಭೋಗಮುಲು ಸಗಿಯೊನಾ

ಪೊಲಸಿ ನೇರ್ಪುಲಿಡಿ ಚೂಪ ವನೆಗಾಕ /೫೧-೨೭೭/

ಮಾಲಿನಿ ನಷ್ಟಿನ ನಳ್ಳ ಮಾಡಲು ಬಾಣಳ್ಳ ಖಾಣ್ಣ [ಬಲ ೯೩]

ಮಾಡಾಡುದಾಣಿಕೆ ಗಾಸಿ ಮಾಡಲು ನಾಲಿಕೆ ರಾಣ್ಣ [೩೪-೧೩೧]

ಮಾಡಾಡುದಾಣಿ ದಾಸಿಕೆ ಮಾಡಲು ಡೈಣ್ಣ [೩೧-೧೧೪]

ಮಾಬಗೆಲು ನೀಣ್ಣಾಲಿಕೆ ಮಾಬಾಡಾಡ ಸಾಮ್ಮಣಾತುವ [೩೬ ೧೧೨]

ಮೊಬಗ ಮೊಣತೆ ಮೊಳಚ್ಚಿನಾಲ ಸಮುದ್ದುಗಾಲು ಡೊಣಿಗುಳು [೩೨ ೨೩೭]

ಮೊಲಾಣ ಕಿಂತೆಸಿ ಮಡಿಮೆ ಮೊಳ ಮೊಲಸಿಕೆ [೩೭-೨೪೭]

ಗಾಲಯಡಿ ಸುಡುಕೆ ಯಮಣತ ಗಾಲಣಿ ವಾಸಸ್ಮೈ ಳ್ಳಂಡಿನಾ

ಮೊಲಯಮು ದಾಲಡ ಮಣ್ಣಸಾಣ ಸುಡುಲಾಲುಕು [೩೭-೨೧೬]

ಮಲ್ಲಿ ಬಿಂಕಾಲಿವಿಗಳೆಕೆ ಮಸಲಿಂತಲ್ಲುಕು [೩೭-೪೭೬]

ಮಸಲಿತೆ ಯಗಾಡಿನ ಮಾಡು ಮಂಗಾಣ ಳ್ಳಾದೆನೆ ಳ್ಳಾಟು [೩೧-೧೨೨]

ಮಸಿಲಿಂಗಲ ಜ್ಞಾಡಲು ಮದ್ದಿಂಗಲೆ ಸಮಾನಗು [೩೧-೧೩೭]

ಮಲಾಡಿನ ಕಾಳಿಮಿಸಿ ವಾಜಿ ಮಡಲಾಲೊಂಗಣಗು [೩೧-೨೨೧]

ಮಲಾಡಿನ ದಾಲನಳ್ಳ ಮಸಿಲಿಂಳ್ಳ,

ಸಾಲ್ಲಯುಮು ಗಮಣಾಸಿ ಸಾಲಿಸಿಲಿಂತಲಾದಲೆ [೩೨-೧೪]

ಮಲಾಡಿನ ದಾಲಸಿಕೆಲಡು ವಾಲಡು ಡಾಲ್ಲಡು [೩೧-೪]

ಮಲಾನೆಳೆ ಡಾಲಮು ಮಸಿಲಿಂತಲು ಸಿಲಿಂತೆಸಿ [೩೧-೩೪೫]

ವಾಜಿಲಾತೆ ಸುಲಡುಟೆ ಮೇಲು ಸಸಿಲಿಂತಲು [೧೮-೩೪೭]

ಮೊಲಗಲಿ ತನಮು ಲೆಳೆ ಸೋಲಡಿಕೆ [೩೭-೩೦೭]

పెళ్ళి చిన్నవాని దొరను వేడుకొనుటకే మేలు [32-275]

నేర్పరియు ధనికుడే వెలది నీకు [30-519]

సంగతేలుగ వద్దా జ్ఞానాంకుశు [28-403]

సతికి జిహ్వనమె జిన్నమగుటిన స్థలము [30-439]

సగని సింగారాలాతో జివ్వనము పతనమ్మైతే

సుదతియే సంపదగాదా సుదతులకు [24-378]

సరసము నేర్చితే జింకెనవ్వైనా సక్కుమే

తరణితీర్చు వెలిగిన తరుణులకు [27-22]

సతిని బాంధు జిరపేది సఖ్యగుణ గాల్చును [30-541]

సిగ్గగు కర్తృకుగాని చెక్కటి చెల్మ్య మరదు [24-184]

సిగ్గు విడిచే యుండని చేడులు జిర్పగగాదు [28-46]

సిగ్గుతో మోక్షాధనము చేజారకెన్నా [27-93]

సీస పెట్టిన వాగెంత చెనకినా మగాడి [30-567]

4.36. స్త్రీతరగతులు:-

ప్రియాతల నాస్తికునకు నాచారమే వేదు [3-121]

ఉంటి ముట్టి పెనగితేనాగుమూ గగనము [24-98]

అగపడి కాగిలించి యుండురాదు [24 6]

అగుణించవగాని వాణివర్గ్ని సేరుకొంటే నీతి [౩౧-౧౫౬]

గురి చెప్పు తెలియకుండు దుర్బుద్ధిని విడువగాలదు [౩౨-౨౬౧]

గుల సిట్టు బంధులు గగ్గలితే సాధ్యంగమ్మ చేదు [౨౫-౧౫౬]

మరుగు చెయ్యగిన వాడు గుట్టు కాగలినంతుడు [౩౪-౨౬౪]

గురుని గోడెకాలానికి సరుకుమయ్యుట్టు చేదు [౩౪-౨౬౪]

సుబ్బనకమ్మ సేసితేనే గుణాగ్ని ఫలమును [౩౧-౧౬౧]

సొంతవ్య గాని వేళ ఇచ్చినమ్మ చేలవచ్చు [౨౫-౧౫౬]

గురి వచ్చి చెనకుటే మరుగు దాపుగాలు [౨౪-౨౩౪]

గుడిదిగ మొంత పేసినా వొద్దికంటే గాష్ట [౩౪-౨౩౬]

ఎగ్గు పట్టుబూసితేను గయిగయిగాలదు [౨౫-౧౫౬]

ఎగ్గు చెల్లా మానితేను సొంతవాడుగాలదు [౩౧-౨౬౬]

ఎడ వెలయకుండుటే గయిగయిచేవి [౩౧-౧౫౬]

గనసి చ్రగడితేను పెంపుమమ్మ పెవాలు [౨౬-౧౬౬]

ఎగవ్య చేకున్నగాని గుణాగ్ని గాదు [౩౧-౧౪౭]

ఎలుగుమీ డోవ్యడొ గుణాగ్నిగుణాలు సొమ్ముగవ్య [౧ ౨౧౧]

సిరుని లాభని గోగ మొనరుబరి తాపసుగు [౧-౧౧౬]

ఓంకిసివాడు తెమకొగుసి పెగవ్యదుగు [౨౭ ౬౩]

కర్గని పొందులలోన కపటము లండవ్య [౩౧-౨౮౩]

చదవడం రాకపోతే పుస్తకాలు పుట్టినప్పుడు గుర్తు / [తెగ-3883]

చదువుకోవడం పుస్తకాలు చదవడమే / [సా / 63]

చదువుకోవడం వేరువేరు పుస్తకాలు మరి వేరు / [వి - 4818]

చదువుకోవడం రాసిపెట్టే రాతలను మనిషి రాస్తాడు [3వి-427]

చదువుకోవడం రాసిపెట్టే రాతలను మనిషి రాస్తాడు [వి - ఉ]

చదివి రాయని మూర్ఖులు చదివి అర్థంకాక వివరణలు [వి - ఉ]

చదివినదే రాసినదే చదివినట్టే రాసినది [వి-3128]

చదివినవాడు రాసినవాడు చదివించినవాడు [వి-146]

చదివినవాడు పుట్టినప్పుడే వీడిపోవడానికి స్థలాలను [వి-3682]

చదివినవాడు వీడిపోతాడు రాసినవాడు [తెగ-317]

చదివి రాసినవాడు వీడిపోతాడు [31-148]

చదివి రాసినవాడు వీడిపోతాడు మీద చదివేవాడికి [వి-271]

చదివి వినిపించి మెదుగుపరిచి తెలుగు విశ్వరూపాన్ని [1 104]

చదువవచ్చు చదువొచ్చినట్టే చదివిన్నట్టు [వి-585]

చదివించాలని చదువొస్తే చదివిస్తారు [31-125]

చదువుకున్న దేవుడివైనా చదివినోళ్లు వీళ్ళు [వి-484]

చదువు రాదురాదు కుంటినెపం తెలుగుకా రాదు చదువు [తెగ-317]

చదివిన రాతలాగితేనే తమకింపవడ్డవా [వి-2003]

చదివించే రాసోళ్లు చదివినోళ్లు వంటిది [వి-367]

తెలుగన్న తేనెమున్గెన తెగనాడి తేల్చ [೭೮-೬೫೬]

తెలుపుకో డొల్లగుడు దేవుణమును నమ్మగాగు [೭೭ ೨೧೧]

తొల్లిన సుజ్ఞానికి దుర్గుణము లేదు [೭-೨೦೭]

దానికేమి దోసము తప్పు లెంచ డెల్లదు [೨೭-೬೮೭]

దుగ్గితనంబునను సెల్ల దొరవ్య మమకాగంబు [೭೭ ೮೨೭]

దేనేశయంటే వాస్తి గలుగదు [೭-೭೪೭]

దొరపిలటే వానికి దోసమే లేదు [೨೭-೭೮೭]

ధర సత్కళ విదునకు తప్పు లేదు [೭-೨೧೭]

నమ్మకద్రోహి వంటిది [೭೫ ೮೭೭]

నమ్మకస్తుని మాటను నండగు తీడేగు [೭೭-೬೧೭]

నిగ్గులు మోవమున లేవు [೭೧೭]డు గాళ్ళ సగవ్వలు [೭೭-೫೭]

నిగడ నాలుతమున కంటే నీడ ధర్మ మొందు లేదు [೭-೬೬೭]

నిగ్గు లావ నుండు కంటే నిశ్చలగుణము లేదు [೭-೬೬೭]

నీతులు సమకూడితే నిడివమున సమకూడు [೭೭-೨೧೭]

సంతలాలు ఒరూపకుండితే సొందుకొను మొగ మోట [೨೧-೬೭]

సగ-సొదించ కాసిగా పన్న నగు గూర్చుం దగు [೭೧-೭೭೭]

పచ్చిగా జెవక వాన్ని పదగ గాదు [೭೭-೭೫೭]

పనులకు మెచ్చేవాడు పోటులకూ మెత్తును [೭೧-೭೭೭]

పుణ్యమొక్కటుంటే పాపము మాయమగునా [1-443]

పుణ్యము పాపమును భయమిడుచుండదా [3-121]

పుణ్యము పాపమునకు సాపమ్యముగాదు [3-307]

పూజకు వేళయైనచో భైరవుడు మనిచేను [25-484]

పూజ్యుడైనచో గర్వమై పదగితే మేలగదు [1-485]

పూజ్యుడు పూజ్యములు బాసి నృత్యుడుంటే మోక్షము [2-241]

పెంపొందగ నెలగ మోడితే పనులన్నీ జెడ్డనౌను [30-391]

పొసపము వీడుకుంటేనే బుద్ధపము [2-241]

పొరుగుడ్డ ఎండ్డపాడ చంటి బ్రదుకు [1-112]

పిన్నవాడు గుణి యైతే పెద్దవాడా గుణి యగుగాక [30-317]

పెనుగుడ్డవాడుగ వచ్చు నిగిలియరాదు [28-251]

పెనుగొన్న చమాస్పదే పెడరేళ్ళు [24-207]

ప్రపంచమే కర్గ యైతే పాపపుణ్యములు లేవు [1-485]

భూమము లాగనితే బుద్ధము నీడదు [1-483]

మగి వాయు కుండితేను భూవ మొరగ్న గాదు [31-148]

మడిసిన చేతులు పట్టుగ నాపన్న [24-37]

మణిమి చేసినగాని పంతము రాదు [31-147]

మలిమి చేసేటి చోటు పంతము రాదు [30-478]

[illegible] [illegible] [illegible] [

శబ్ద విస్తారంగా అన్నమయ్య సంకీర్తనల్ని వివిధ రకాలుగా విభజించారన్నారు.

'వాగ్భూషణమే సుభాషణము భూషణమున్ సమిగుంగను నన్నియున్' అని భర్తృహరి సుభాషితాన్ని తెలుగు వృత్తి పద్యాలలోకి అనువదించిన పేరుగు లక్ష్మణ కవి, 'సొంపగు సరసొమ్ము వెల్లగొడిసొనడు వాక్కను భూషణంబిలన్' అని స్పష్టంగా తిమ్మనలు చెప్పినట్లుగా సువర్ణమయంగాని ఆభరణాలన్నీ సమంగానే. వాగ్భూషణం ఒక్కటే ఆచంద్ర తారార్కం సమంపక నిలిచిపోయేది భూషణం.

సర్వ మానవాళినీ ఉద్ధరించడానికి అవతరించి అన్నమాచార్యులవారి సంకీర్తనలు వెలుగొంది సుప్రసిద్ధుడైన అన్నమయ్య సూక్తులు మానవజాతికి నిత్యనూతనావశ్యకాలు.

డా. పింగళి లీలావతిగారు అన్నమయ్య సూక్తుల్ని ప్రశంసిస్తూ--

'అన్నమయ్య సూక్తులు సహజానందపు సుమధుర గోష్ఠులు. జీవనగండిక సరసోక్తులు. కవి పండిత కమనీయోక్తులు విశ్వజనసీమ చమత్కారోక్తులుగా అభిభాషించవచ్చు.'[1] అని పేర్కొనడం సముచితంగా వుంది.

1. సంకీర్తనాజ్యోతి / అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో సూక్తి సంపద / పుట - 115.

పిఱ అధ్యాయం

ఆగ్నేయ్య సంకీర్తనల్లో లోకోక్తులు జాతీయాలు

అన్వయ వ్యాఖ్యానాలు

గ్రాంథాలు - శీర్షికలు

5.1. లోకోక్తులు :-

"తెలుగులో ఎంతమొత్తులనో పద్యాన్ని నడిపే వాళ్ళున్నారు. వేదాన్ని పదబంధాలకు సంబంధించిన పద్ధతిలో పద్యాన్ని నడిపే వాళ్ళు అరుదు. ఉదాహరణకు తెలుగు వాళ్ళు లోకోక్తిని వ్యాఖ్యానానికి [సామెతకు] సమానార్థకంగా వాడుక చేస్తున్నారనీ, గ్రాంథికాలు లోకోక్తిని ఉపమేయాలు సామెతకు పద్ధతిగా పదబంధంగా, వ్యుత్పత్తిని బట్టి పదబంధంగా తెలుగువాళ్ళు స్పష్టంగానే పదబంధాలను పద్యమొత్తులనుపయోగిస్తూనే[1] రచనలలో గమనిస్తున్నారు.

మరి సంగతికి ద్యోతకమయిన లోకులు వెలుపుకంగా చెప్పేమాట 'లోకోక్తి' అని ప్రత్యేకించి సంస్కృతంలోనే వేర్కొన్నారు.

---

1. 'ప్రత్యేకపదం' [ఒకవ్యక్తి లేదాయిమాటకి ప్రత్యేకమైన ప్రయోగం] 'సామెతలు - పుట్టు పూర్వోత్తరాలు' వ్యాసం పుట: 3, 4, 5.

"..... నాకొక్కరికి, సొంతంగా దీనిపుస్తకాలు కావాలని, తిన్నిసార్లు, సమిష్టిపాఠశాలలు పెట్టి వ్యవహారాలు జరగకపోగా వాళ్ళు చూసే సొంతంగా చేర్చిపెట్టిన్న బాగున్నవని..... వాళ్ళకు నచ్చే పద్ధతి వినబడుతుంటే ఆశ్చర్యం, ఆశ్చర్యము చెప్పనలవాటుగాను, చేయుపనులాటను మిగాను చాలామంది వాళ్ళకు వ్యవహారాలు జీవనము వాళ్ళని స్వయంపోషణకు చేశారు చేశారు నిజంగా చూడండి సొంతంగా వచ్చే మిగులుతుంది, కాని నిజమునకు కావని" గ్రే సంపత్ రాస్తూనాబాధని బలపర్చిస్తాయి పడ్డారు.[1]

"ఇ సుగడీతాల్చిస్వాతంత్ర్యాలు మిగిలి నుడికారాలు, జీవాతీగలు, పుడుకుమాడి ఉనేని సొంతంగా కావని, ఉంటే పందర్భాన్ని ఉనుపయోగం చింతోసారి సొంతఆశలు ఇచ్చినవారిని వీళ్ళకి చూడాలి ఉప్పుడుప్పుడు సుఖప్రయోగాచరణం శ్రేయస్కరమని, ఉలాగే 'లాంక్షోక్తి' ఉనే పదానికి ఉర్థం విస్తృతి సుఖప్రయోగాని తెలుగులాంటి సొంతంగా, పర్యాయపదమవుతుందని తెలుస్తుంది.

సుఖకీర్తనాంబాధ్యుడైన జాతీయకవి ఉన్నమయ్య తన శృంగారం, ఉద్యోగాన్ని సుఖకీర్తనలో లాంక్షోక్తులపదగిన వాక్యాలు, పదబంధాలు స్వయంపోగించాడు. వెంటనే తన సిద్ధాంతంలో చేర్చడం జరిగింది.

---

1. 'తెలుగు సొంతపదం' పేజీ 3.

అంకెకు వచ్చిన నాయకత్వము నడవడిగా చూపుతా [25-575]

అంగనలు గుమిగూడి నాచారాలెక్కడ మాయము [29-102]

అందమున్నకమ్మ పేరుగు, నైక్ష్యములు [1-144]

అక్కరలు మొదలాడకపోతే అవుగొనలు నేర్చు [5-347]

అగ్గలిక్క చూస్తూనమడుగించుమా [24-220]

అట్టే వసంతశ్రీ చూల్లాటలింపు [20-551]

అతిగర్వికి గాసి గుర్తులి తనయముగాడు [22-184]

అనుమానిగాడిన చూపు తానవెట్టుక తీగడు [28-91]

అంగాంగి పెట్టి [illegible] గుడాగా గట్టుగుమిడు [illegible]

అల్లాల్చి చూపుడిన చూపు అట్టే గాలము నడుపుతి [23-472]

ఆన వంటెని డిన్నమడవి వంటెది చిగిత [1-112]

ఆకాశమింతేగాతని చుపసరాదట [2-262]

ఆటుది చేయు చుట్టుగు నన్నిటను మగవాని మాటలాని చింతమర్మము [25-65]

ఆటుది గాల్చి మేలితే అటి మంచిదే కాదా [29-369]

ఆడినదే మాట ఆయన మెయిగిన మాట [20-174]

ఆతుమాట మోసేది ఉన్న గాయము చూడగదు [20-377]

ఆసురాణుని వళ్ళు ఉణాచరాణిది చూళ్ళు [24-220]

ఆలి మగని పొందులు ఉడగాడు చూడరాదు [22-293]

తపసిగాం జూడరమ్మ -మాళ్ళు గుయుండు బిడ్డగా వరంబిది [32-47]

నెంతేమో-దేవతలు లంటే గెప్పుడును మగవాడు [24-82]

ఐశ్వర్యధనము పేరుకు తీరసములం [: 146]

నితవరిగ్గాని కాలంతే గుయోగఫలం సేరుడు [26: 277]

ఇలా వాకాంగ వరంతమాకే చాపమ లేదు [5: 2564]

ఇలా క్షేత్ర వరాయుకే నెందూ దరిద్రము లేదు [5: 2637]

తలిడుయుకు వర్ణితేనే గుయోగమౌను సుమతెల్లా [24: 324]

తపిసున వుండేనాలు గుయోగ్యతెల్లా పుట్టుదురు [52-64]

-ఉన్న దేవునికి వాసికె గబుగు -చూడు [30-174]

రుబ్బు గవటిమ్ము వంటి దున్నతప్పు నవ్వ [22-2534]

ఎంచినదే చుకోగన [గొన్నిక] పని యెగ్గు లాస్యంలేని కూడు [30: 174]

ఎగ్గతైనా మగనాలి కెక్కడిది తరగవ్య [22-39]

ఎగ్గు లాడిగాని మగియాసు లేదు [52: 1879]

ఎడ తెగని మమత వేయుగ గాని సెనుమోక్ష [: 96]

ఎదుగు లేమికి దమకేగ్గైన దులుసిది [2: 63]

ఎద్దు బొట్టిన సినవంటెలుక మంటిన ప్రిగుమ [: 96]

ఎనయు గిలుబు దారకా చుదు నుంటిది కోసిరె [25-575]

ఎనసిన -చూటి సొందులితవ్వై తాడుమను [30-567]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

కొలనుము కొలిమము గంగగు కుండుటకే తలకాచాకాచు / ఎం. ఎం.

కొండ్రు మీండ్రి వేడ్రు గిచగంగరు దాలిమురు / ఎం. ఎం.

కొట్టితనము గనితేము గుణగుణకేము / ఎం. ఎం.

కొట్టి గాకాడని నాకికి గుడుచేను / ఎం. ఎం.

కొడుకని వేసిన శుష్టి కుడుచుగాగు / ఎం. ఎం.

కుంటి నీగులుకు గర్వ కొట్టినే బాట్లు / ఎం. ఎం.

కుంటెనంత గంగిగెనని కుండిగుట గర్వగుబు / ఎం. ఎం.

కుండుమన కలకే గుణగుణగుండు / ఎం. ఎం.

కుంటివడే మాటుము చనేకొనుగాలుము / ఎం. ఎం.

కుంటిడు గూడు నందుకుము కొడుగులు నవినా / ఎం. ఎం.

కొండక మాడిన దాంకా కొడుగుగుబిని మాళ్ళు / ఎం. ఎం.

కొండనంటిని గుణం కుండనంటిని లోకులు / ఎం. ఎం.

కొట్టినను గతి కొట్టిన గుట్టు చేయుము / ఎం. ఎం.

కొనగోరి చనినట్లు కొడుకలకు మురాలుము / ఎం. ఎం.

కొనగుడు డ్రుంగాళ్ళ కెళ్ళాను కొడుకలకు మురాలుము / ఎం. ఎం.

కొంచెట్టిన్నా గుణాడుని కుంకొట్టి కొట్టిన్నా / ఎం. ఎం.

కొనుము దుంయ గుణుగదు కుంటుము సిగ్గు గుడు / ఎం. ఎం.

కొలిన కొడుక్కా కొడుకని కట్టు / ఎం. ఎం.

కొలదిగ్గు మంత్రమును గొగత మానదు (ఆ-కారి)

కొలిని మనుష్యులు లేరండ్రిగలా కొడుకుసు కీడు లాలసుము (ఆ-వెకా)

క్రమము గలవాడికి గపటుమ లేదు (వే-మకా)

గంతి లేని కుండకి గన్నదే కుండు (వే-ఉ)

గనిమ వన్న మెలుక్కలకే కడుపుళ్ళు లేవని నీరు (ఆ-వెగా)

గుడ్డి గొన్న కాలగతికి కుంటిమము లిలుపు (వే-కు)

గరి కొన మంటకిచ్చే గాలగుట్టెల్ల వదగనేల (వేమ-ఉ)

శుభ మిచ్చ గాంగినను కప్పుబ్బే ప్రేమదము (వే-వేమా)

ఇచ్చకాగ వస్తాంగావకుంటే జీవశ్వ లేని (ఆ-వెగా)

ఇలాపొరది వాగ్దాన లేకే పొరడిగావవచ్చాడు (వేమ-ఉ)

ఇలాపుమాట మాటిలేకేనే -ఇనని శ్వేత్తున్నను (వేమ-వెగా)

ఇలాపెంతవే గంగిదెవది జొరడనే దేవత (వే-వెజా)

ఇవ్వలా జీవాళ్ళ కస్తుళ్ళ వాసన నంతిది (వెమ-ఉగా)

ఇవాగుకర్తేన దానికి సాటిలాటి పోగు లూపేదు (తెల-కవెగా)

-ఇవాగులా సన్నాలాముద్దు -ఇవెలుగు గదు (తెమ-ఉనా)

-ఉరిగానే కాలము లాలక్కు ఇవాచితేనే నోగూడు (వే-వెకళ)

ఇరిగానే కాలమము నంతిది సీర్గు ఇలాము నంతిది (వేగి-తెఉగా)

-గుక్కు వడ్డ పనికి డిపేసినదే చేత (ఆ-ఉ)

[illegible]

[illegible] [26-576]

[illegible] [31-332]

[illegible] [1-147]

[illegible] [23-60]

[illegible] [22-479]

[illegible] [30-528]

[illegible] [29-334]

[illegible] [29-101]

[illegible] [30-542]

[illegible] [24-305]

[illegible] [22-67]

[illegible] [30-5]

[illegible] [23-369]

[illegible] [22-64]

[illegible] [30-377]

[illegible] [24-364]

[illegible] [29-324]

అతిలోకుడు బుద్ధిమంతుడు నీవయి పుట్టితివి [146]

అతిలోకులలో నీవంటివారు లేకపోయిరి [147]

అతిలోకులలో నీవు మహిమ అనంతమునుండి వచ్చితివి [29-148]

అతిశయించి ఆకాశమంత పెరిగి [29-149]

అతిశయోక్తి కాదు నీవుండిన ఆకాశమంతటి ఎత్తు [29-150]

అతిసులభుడు నీవు [151]

అతిసూక్ష్మమగు నీ [152]

అతిస్వరూపిణి మహిమ అతిసంకల్పవాదిని [29-153]

అతిశయించి మహిమ అతిశయించి [29-154]

అతిశయమగు నీ [155]

అతిశయమగు నీ [156]

అతిశయమగు నీ [157]

అతిశయమగు నీ [158]

అతిశయమగు నీ [159]

అతిశయమగు నీ [160]

అతిశయమగు నీ [161]

అతిశయమగు నీ [162]

అతిశయమగు నీ [163]

అతిశయమగు నీ [164]

అతిశయమగు నీ [165]

అతిశయమగు నీ [166]

అతిశయమగు నీ [167]

అతిశయమగు నీ [168]

అతిశయమగు నీ [169]

అతిశయమగు నీ [170]

అతిశయమగు నీ [171]

అతిశయమగు నీ [172]

అతిశయమగు నీ [173]

అతిశయమగు నీ [174]

అతిశయమగు నీ [175]

అతిశయమగు నీ [176]

అతిశయమగు నీ [177]

అతిశయమగు నీ [178]

అతిశయమగు నీ [179]

అతిశయమగు నీ [180]

అతిశయమగు నీ [181]

అతిశయమగు నీ [182]

అతిశయమగు నీ [183]

అతిశయమగు నీ [184]

అతిశయమగు నీ [185]

అతిశయమగు నీ [186]

అతిశయమగు నీ [187]

అతిశయమగు నీ [188]

అతిశయమగు నీ [189]

అతిశయమగు నీ [190]

అతిశయమగు నీ [191]

అతిశయమగు నీ [192]

అతిశయమగు నీ [193]

అతిశయమగు నీ [194]

అతిశయమగు నీ [195]

అతిశయమగు నీ [196]

అతిశయమగు నీ [197]

అతిశయమగు నీ [198]

అతిశయమగు నీ [199]

అతిశయమగు నీ [200]

ದೋಷ ಮೊಗದಲಿ ನಾಗ ಮೂಗುದುಗು [೫೫-೧೫]

ಧ್ವನಿ ಮೊಳತೆ ಗಳಿಸಿದವರಿ ಧರ್ಮ ಸಹೋದರಂಧಿಯಾ [೫೫-೨೫]

ಧ್ವಗದಲಿ ಗಳಿಂಸ್ಥು ನಾಲಾಗಾ ತೆಳಿಳ್ಳುವಂತೆಬಿಡಿ ಗಳಾಳ್ಥು [೫೫-೨೫]

ನಗನೇರಾಡಿದವರಿ ಗಳಿಸ್ಥಳು ಡಿಳ್ಳದು [೫೫-೨೫]

ನಗಸ್ಥಳು ಲಾಳ್ಥಿಗಳೆ ನಂಗಳ್ಥು ಮಿಳಿಕ್ಕುಳು ಮಹಾನು [೫೫-೨೫]

ನವಿಳಾಡಿವ ಗಳಾಸುಳು ನಾನು ನಂಗಳೆಬಿಡಿ [೫೫-೨೫]

ನವಿಳಾಡಿ ಗಣಿಸಿಬಿಡಿತೆ ನಾಗಡೆ ಸಿಂಗಳ್ಳಿ [೫೫-೨೫]

ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಳ್ಥಿಗಾನಂತು ಮಳಾಲಾನು [೫೫-೨೫]

ನಮಳ್ಥ ವೆನ್ನ ನಂಗಳೆಬಿಡಿ [೫೫-೨೫]

ನಿಂಗಳು ಜೊಗುಳ್ಥ ನಂಗಳೆಬಿಡಿ ನೆಲ್ಲಾಳ್ಥಳ್ಥಬಾಸು [೫೫-೨೫]

ನಿಂಬಲಾಳ್ಥ ಸ್ಥಾಳ ಗಳಿಂಳ್ಥು ನಿಲಿಬಿಮು ನೆಲಿಗಾಯಿದು [೫-೭೫]

ನಿಲಿಂಸ್ಥಾನ ನಮ್ಮ ಮಾಲಾಳ್ಥ, ಬೀಡುಮಾಂಡಿನ ಯೊಂಡ [೫೫]

ನೀತಿ ಯೊಳಗಿನ ದೇಗದು ನೆಗಮೆಳಾನದು [೫೫-೨೫]

ಪಂಗಡಿನ ಪೂಜಾನಂಗಳೆಬಿಡಿ ಬಿಂಗಾಳ್ಥುವಾಂಟೆ ಮುದಮು [೫೫-೨೫]

ಪುಣ್ಯಕಾಂತಿ ಗಿಬ್ಬಸಮು ಬಾಯಿತೀನಂ [೫೫-೨೫]

ಪುಣ್ಯಕಾಂತಿನಿ ಪಾಯುಸು ಪುಣಾಗಾಂಡಿನಿ ಮಾಳ್ಥ [೫೫-೨೫]

ಪುಣ್ಯಕಾಂತಿನಿ ಪಾಯುಸು ಬಿಂಗಾಗಾಂಡಿನಿ ನೆಲ್ಲಮು [೫೫-೨೫]

ಪುಣ್ಯಿನ ಮುದ್ರಾಂಗಗಳ್ಥ ಪ್ರಥಾನಿಕೆಯುಗುವೆಡು [೫-೨೫]

పెగ తేసిగు నంగసిది స్నేయములు తెమకము [౫౯-553]

పేలు-యము గవమము మాగు సెనగులాండు శ్రీరాంగాగు [౫౭-౬౩]

పొండిరీలు పెళ్ళాయుండు పొలతి పొళ్ళాశ్చర్యములు [౫౭-౩౧౪]

పొండులుత్తిరీమము పేరులు బాలు యుంటలు [౫-౨౭౬]

పొండ్లు బుగుగునాంగే తప్పులు నట్టినాం బూపగు [౫౦-౨౬౭]

పొడ్డు వోవని నాళ్ళు పొడ్డు పాలుకంబు [౫-౨౬]

పొరుగువాని -చేత పొరుగువాడు మొగ్గడు [౬౭-౬౫౭]

పొలిపిన మాటయుళ్ళ గూళ్ళులు పాలాతులు మట్టిక మోటుడు [౫-౩౧౬]

పొసగిన గతివేళ బుద్ధిగించక తీగగు [౨౬-౪౨]

పొసగిన పరపొండు పొండులకు మూలము [౬౯-౧౧]

పోనించినను మేడిపండు వంటిది పరసభ్రానమింతయుము [౫-౧౭౭]

బంతి ముండి గుబాడే మాటల్లోడి వంటిది [౬౫-౩౬౭]

బిడ్డడికిగాని వట్టి గుణము తీడేరవ్వ [౭౭-౧౭౭]

బిలము గల గాడ్లకు భగము మేమియు లేదు [౫-౭౨౫]

బొమ్మి గలుగు వాళ్ళు సూచారింతురు [౭౭-౬౩]

బూడు దుర్గము వాసికి భగము మేమిటా లేదు [౫-౭౭౭]

బుద్ధి మాలిన చింతపోని యూరికిదెరువ్వ [౫-౭౬]

బెండు వంటిది లోని పెద్ద తనము [౫-౧౧౭]

భోగమున్న గూటికి వట్టి పోగడే తగున్న [ఉ-63]

భాగధేయు బాగర్థము పొసగ శ్రుత్యర్థమాయు [1-381]

భావమను సొంపు వగటాటి పై కొన్న మోలు [ఉ9-553]

భావనమొగటే చిక్కినాము సుగమ్మనమాయు మిగిలిము [ఉ7-బిగిగి]

భాసమొగాదగ నవలు పుడుగు నేగుటాను మండు

శ్రుతాన్నపైతే వాసువలు బిగుసుటకొమండుము [ఉ6-57గి]

భావించని మనసుడొక్క బుద్ధి గాదట [ఉ-ఉ6ఉ]

మగళ సూత్ర మొక్కటే మగనాంకి గట్టేది [3-187]

మగనాడు మెత్తనైతే మని యుపుకోర్గ గాడా [ఉ4-553]

మగ వాడేమి పేసినాను మని యోడా నెర్గుతేదు [ఉ0-516]

మగవానితో బుట్టిమి మగువలుగ మగునా [ఉ8-511]

మగున యొంతటిద్దినా మగ వానికి గీడుదే [ఉ0-447]

మచ్చగము గలితేను మనసు లాక్కటి గాన్న [ఉ1-417]

మచ్చి కర్పకము సీయు మచ్చనగా [1-146]

మట్టు లేని తామసము మాసి సాగే యేడు [ఉఉ-67]

మతకరి గాని మగ్గము లాగుదు [ఉఉ-184]

మతి నమ్మినైనది మగ్గము దడవదు [ఉ0-377]

మదమత్తునకు దన మగపే మాట [ఉ-63]

మనిలో చింతలు మనుబంధు మణుగులు [1-32]

మనసు గలయు దాకా మనుగుట వంటిది తెను [55-57]

మనసులక్క వంటిది మదము పొంగు వంటిది [జగ-జంగ]

మనసులో కోపమెల్ల మాటాడక తీరదు [2జ-3]

మనసులో బాలు దాగి మది తెక్క సేతురా [30-35]

మనసొక్కటైనదాకొల మాటలు సూటిబడవు [37-జంగ]

మన్నన లొల్లములు మగువ పగటును నేయి [12-34]

మబ్బులో సన్న వంటివి మాట్టిక బాసలు [22-25]

మరిగిన వారు మర్మమాడుదురు [22-63]

మగటిలోకు లొక్కనైతే మగ్గమువు గరంగును [29-34]

మాగుడారికిగాని మాడుట నోరికి రాదు [22-184]

మింగు వంటిది రూపు [1-112]

మునిగిన సిగ్గయితేను మెదలకెట్టని కోట [22-67]

మూడు వెనకగు జేలియ మోద ఖేదము [12-34]

మెట్టి మెట్టని పనికి మోము చూడ నలెనా [28-20]

మొడిగి వేసిన ఫున్న మడువ యెత్తొగు గాదు [2-47]

మునుకొని చూడే బూపు మోహపు మొక్కు వంటిది [22-47]

మునిముని నన్నలు మాట్లటలకు మూలము [27-101]

మొట్టగుబగి మనసు మీగ రాపిడి నాయుడు [తెం-549]

మేకొని భూమి నేణుశ్నులు యిది నెట్టగ గాగడు [ఉ-262]

మేడి సుగడు నంటిది మెరసే సూవలము [ఉఉ-254]

మేని నీగని జిన్వనము మేగ మీగసుడుసా [24-296]

మోగినశయనము ముట్టు పెండ్లమనంటేని [1-112]

మోదుగలు గాండిన భూమికి గదవ్వ లేదు [ఉ-254]

మొగ మొగరాలు చూచాటలు మొక్కులకు మూలము [27-375]

మొగమోట గలిగితే ముచ్చట నీగు [ఉగ-324]

మొగమోటు గలితేగాల ముచ్చటలు చెక్కిని [ఐ8-15]

మొదలు బుట్టగ వచ్చు మోక్షము గాగగరాదు [ఉ-474]

మొత్తమైన విగవాము ముగుడు నెనక చూడడు [ఐఉ-60]

మొనయు సుక్కందనంబు మోవాము గేరు [ఉ-3ఐఉ]

మొనసి మావగానిని మొగమోటము [తెం-549]

గతి కెక్కిన నెనక రాస్పు సేయు గగడు [ఐఉ-64]

గతి తపము నంటిది [27-350]

గతి భ్రమత వంటిని [1-112]

గతి వేళ మాటలు గచ్చలకు నెక్కవ [తెం-తెగ్గ]

రూపింగవగానిని గుచ్చుకొన తరి తీవ్ర [24-299]

రొంపి కూటము నంటిని రొక్కమైన నిచ్చెను [౮౮-౨౬౪]

లేని దాతృమురా బొందులకు మూలమగు [౮౮-౨౬౫]

లాసి లాసి చచ్చుటే చచ్చాపు లాగ వేసమున నంటిని [౮౮-౪౭౪]

చెక్కలేని గుమ్మునకు తేమే కంటి [౮-౬౭]

లోకమంతా సమృద్ధమంతా లేదు చెప్పగ రాగదు [౮-౨౬౮]

వంచన సేయుగాడు వలపు పెట్టని దొంగ [౮౮-౬౭]

నడి చెడని తనమునంటి వట్టి తోసుగాదు [౧-౪౬]

వట్టి లోసని నంతనే నంటిని జీవనము [౧-౨౨౭]

వగలను బ్రతుకుమాట కెవడంటి కుండలు [౧-౨౭౭]

వలచిన దానికి వాసివెంటకు కొదగదు [౬౯-౬౨౭]

వలపు ద్రోతెలుగదు వాసి నీతి యెరుగదు [౮౬ ౪౬౭]

వలపు జుమ్ము నంటిది [౮౭-౬౬౦]

వలపులు ద్రోజుగను వాసి వంశు లెరుగుగా [౬౯-౬౬౭]

వలపులాధిక్యము పేగు సైభవమును [౧ ౪౬]

వలపు వలవంటిది నరులపా మసి వంటిది [౮౭-౬౬౭]

నిలుపు నీదటి పొల్లు నిధము సేవగాదు [౧-౬౨౭]

వినయపు ద్రోహ మెరిగి వీడు నంటిది [౮౮-౪౭౭]

వినయపు దైన్యము నిడువని కర్మము [౧-౬౭౭]

నినయాలు సుగతస్థ నేరుకకు మాలము [౩౧-౧౧]

నిన్నసే నినికి నివేకంబాసిన బాట [౩౦-౧౭౪]

నిని వాసన వంటిది వేడుక నవ్వ [౩౧-౫౫౩]

వీడెళ్ళ గుణి మంటిది పిలిన సగసము [౩౩-౩౫౪]

నెట్టు దీగ దప్పికి వీడెనము లిన్న [౩౦-౫౫]

నెన్నెలలు డోకట్లు నెలంగని సుఖ సుసిమము [౧౭-౩౪౪]

నెలగుట గాలము గంటు నేగుకాదట [౩-౩౬౫]

నెల్ల నిలిచి మాటే మనాళ్ళ సగసు గుళ్ళ వంటిని [౩౫-౬౭]

నేడుకలే నేటు నీడు డుగాడాడే చాటు [౩౦-౧౭౪]

నేసగి కాలము నాటి నెన్నెలు లిన్న [౩౦-౫౫]

నేసరక త్తినివారి సిగటు లిన్న [౩౦-౫౫]

నేసరిన వారు కడు నెగగునడి న్నందుగు [౩౩-౬౩]

సగకెదేలి వందాకా గలినంటిది సీగ్గు [౩౫-౫౭౫]

సంతసాలు రేచకుంటే చవన్నకేడ నున్నవి [౩౭-౩౯౭]

సతమైన నేమనినా చలసట్టదు [౩౦-౩౭౭]

సగసమాడేవాడు చవనళ్ళు మెరతురు [౩౩-౬౩]

సరిగా గిలించు దాకొజ్జాలి వంటిని నయసు [౩౫-౫౭౫]

సిగ్గరి కత్తెకుగాని చెక్కటి చెయ్యమరదు [౩౩-౧౭౫]

సిగ్గులం దేరిన దాఁకా -చేఁతలం బన్మతి గావ్ [24 సం.]

సిగి గలవాని -చేఁత -చెప్పగాదు చూపరాదు [22-2రిడి]

సిగుఁదెచ్చి గనిగినము -చింతనే సెగుగు [3-322]

సిగ్గుపడ్డ నవ్వినవ నవ్వే సిగ్గులకు మూలము [27-375]

సిసపెట్టి -చనాచే చూప్ప -చిగిరింప వగటిని [22-479]

సొంపునిగూఁచుండక సొంపులం బుట్టదు [24-127]

సొంపుసేఁతగాని వొసులు మొదవన్న [24-127]

5.2.జాతీయాలు :- ఈ నిర్వచనాలను సంబంధించి పలు నిఘంటువుల నిర్వచనాలు ఇలా వున్నాయి.

OXFORD ADVANCED LEARNER'S DICTIONARY :- Phrase or Sentence whose meaning is not clear from the meaning of its individual words and which must be learnt as a whole unit.

CAMBRIDGE INTERNATIONAL DICTIONARY :- A group of words in a fixed order having a particular meaning, different from the meanings of each word understood on its own.

LONGMAN ACTIVE STUDY DICTIONARY OF ENGLISH :- A phrase which means something different from the meanings of the separate words.

LIFCO DICTIONARY :- A mode of expression peculiar to a language ; the genius or peculiar cast of a language.

పై నిర్వచనాలను బట్టి నిఘంటువుల :- ఒక జాతికి సంబంధించినది; ఒక జాతి నుండి పుట్టినది; ప్రత్యేకార్థం తెలిపే ఒక శబ్దిత ప్రత్యేయం అనే అర్థాల్ని సేకరించవచ్చు.

భగవద్భక్తి శబ్ద గణ్ణెక్కె తరగ ;- 'ఓంటలిగా మున్న గురు సదమున తనబడసి సాధనసు తొని పదలాగదలాగు చేసి జీత కట్టిసినర్థసు, ఆవుక్తి తళుక్కుమని తోరుసు. దాని నంగన భక్తి సందర్భమునకే ఓక పిసిన ఎంబగు చేకూరును. ఇవియే సద బంధనములు' ఎని పేర్కొంది.

సదబంధన పొని స్థూలతన సుడికారములు బ్రహ్మాన్వితగుణమున ;-

'సుడికారం ఉంటే సుగుకుబిడి, జ్ఞాతీయం. కొన్ని విడి విడి సదాలకున్న అర్థసంతంటె వాని కలగుపతో విభిన్నార్థ స్ఫూర్తి కలగించే సదబంధం' ఎని పేర్కొన్నను.

ఇలకా జ్ఞాతీయతకి సులున్నరి నిర్వచనాలు ఇలా ఉన్నాయి -

తాపీ ధర్మారావుగారు --

'పలుకుబిడి' అనగా రెండు మూడు సదములను కలిపి, ఈ పదము లున్నటికాంగాని, కొన్నటికాంగాని సంబంధము లేని ఓక విశిష్టార్థము నిచ్చున' దని పేర్కొన్నారు.[1]

అక్కిరాజు రమాపతిశాస్త్రి గారు —

జ్ఞాతీయం అంటే ఓక జ్ఞాతి ప్రజ్ఞ ఓక స్థానాన్ని సృష్టించడంలో

---

1. 'పవనాథ భవనాత్మ కావ్యాము శీలనము' పుట; ౪౧౧

[illegible] చేసే భాషా పరమైన నిర్వచనాలు. దీన్నే సులువుగా అని కూడా [illegible][1]

గోపీసెట్టి రామసుబ్బారెడ్డిగారు:-

'నిఘంటు Idiom అను మాటల్లో పదమున కనువాదము. జ్ఞాతికి సంబంధించినవాడు జ్ఞాతీయుడు కావచ్చు. తెలుగు - అరవ - కన్నడ జ్ఞాతివాచి వాచి అనుభవములను బట్టి ఏయే భాషా మర్యాదలను బట్టి సీక నిరీక్షించిన మునందు కొన్ని పదములను వాడుచుందుము. ఏని వాక్యములు గొప్ప పదములే. కాని ఏని కొన్ని పరిస్థితులు ఉద్భాషణములలో ఒక సమయ, వాక్యార్థమును స్ఫురింప జేయుచుండును. ఈ పదములు ఏనినిశ్చితార్థములలో ఏ జ్ఞాతివారికి సుప్రసిద్ధములగుటచే, దాని ఏర్పాటును చెప్పువారికి, వినువారికి సుగ్రహమగా నుండును. ఉదాహరణమునకు 'సంతసగకు' గుంభ్యగం గూడిన పదిమందిలో ఏ తలమాసిన వానినో మోసగించి నిక్కయిందాము వస్తున్న అని ఏర్పాటు. ఇది ఏ ఏర్పాటు దేశమున సుప్రసిద్ధము. ఇట్టివన్నియు జ్ఞాతీయములని నా భావము. ఇవిగో మన పాలకుబిడుగు, నుడికారాలు కావచ్చు.'[2]

---

1. 'ఉభినడన' / ఆచార్య తూమాటి దొణప్ప, సృష్టి పూర్తి సంచిక / 'సామెతలు: పుట్టు పూర్వోత్తరాలు' పుటు: 376.
2. 'శ్వేతగాథ సంకీర్తనలు - సంపుటి 12' పీఠిక పుటు: 33.

ఆచార్య డి. ఎన్. రెడ్డి గారు...

'పదాలకున్న సహజార్థాన్ని మరుగు పరచి నిర్దిష్టమైన అర్థంలో ప్రయోగించబడే పదాలు లేదా పదబంధాలు జాతీయాలు' అని పేర్కొన్నారు.[1]

పొన్నాల లీలావతి గారు--

ఆంగ్ల భాషలోని ఇడియమ్, యూసేజ్ అనే పదాలకు తెలుగు భాషలో జాతీయం, నుడికారం, పలుకుబడి అనే మాటలు ఒకదానికొకటి పర్యాయ పదాలు. విడినిడి మాటలకుగాక ఆయా అర్థాలు గుణిక్కుచ్చి చెప్పినప్పటికీ తద్భిన్నంగా అర్థ స్ఫూర్తి కలిగించే పదబంధాలను జాతీయాలంటారని పేర్కొన్నారు.[2]

ఎమ్. విజయలక్ష్మి గారు---

విడినిడిగా ఉన్నమాటలు సమ్మేళనంతో, ఆ మాటలకు విడిగా వేటికీ లేని ఒక అపూర్వ భావాన్ని వ్యక్తీకరిస్తాయి. ఇలా కొన్ని పదాల కలయిక ద్వారా సామూహిక అర్థాన్ని అందించే పదబంధాలను లేదా పద సమూహాన్ని

---

1. 'తెలుగు భాషా చరిత్ర' పుట; 430.
2. 'పద కవితా వైజయంతి' పుట; 28.

సాంకేతికంగా అంటారు గురజాడ[1]

పదబంధం పొందికైనది, పదాల భావాలు బ్రహ్మాండంగా

పాఠకులకు వర్ణన మొదలు ...

'పాలమూర్వంగా చిరంచిరంగా పాడి మాటలుగా ఉన్నవే, అపూర్వ

సమ్మేళనంతో .. ఈ మాటలకు చిరంచిరంగా నేనికే లేని పదం ఇంక అపూర్వ

భావన వ్యక్తీకరణకు మూలమైనవి... నిశిష్ట పదబంధాలుగా భాషలో నిలిచి

పోతున్నవి. వానినే పదబంధములనీ, నుడికారములనీ, సామెతలనీ,

సాంకేతికములనీ పేర్కొనడం గురజాడ' అని అభిప్రాయపడ్డారు.[2]

సై పండితే నిర్వచనాలను బట్టి సింపుల్ మాటలలో జాతీయతను

తెలిపేది జాతీయమని తెలుస్తుంది. తెలుగు, తమిళ, కన్నడ మొదలైన

భాషలు మాట్లాడేవారు వారివారి అనుభవాల్ని భాషలో సంప్రదాయాల్ని

ఒళ్ళి సింక నిశిష్టపద్ధతిలో కొన్ని పదాలను వాడుతారు. అని సామెతలు,

లోకోక్తులు వలె వాక్యాలుగా కాకుండానే విస్తృతార్థ సంక్షిప్తని కల్గించే

పలికితే పదాలు పొందికతో సంక్షిప్తంగా ఉండి, చెప్పేవారికి వినేవారికి

---

1. 'తెలుగు వైజ్ఞానిక మాసపత్రిక - ఆగస్టు, 1992
   'తెలుగు జాతీయాలు - సంక్షిప్తావలోకనం' పుట; 5
2. 'పదబంధ పొందిజాతము' సీనిక పుట; 1.

సుబోధకాలన్నట్లుగాను. ఏదువంటి విలక్షణ సంబంధాలనే జాతీయములనంటారు. జాతీయానికి నుడికారం, నుడిగట్టు, సాంప్రదాయం, భాషీయం అనేవి పర్యాయపదాలు. ఆంగ్లంలో వీటిని Idioms అంటారు. గ్రీకు భాషలో Idiom అంటే Peculiar phraseology (విలక్షణపదబంధం) అని అర్థం.

జాతీయాలు ప్రతిభాషకు ప్రత్యేకంగా వుండి ఆ భాషా సౌందర్యాన్నంతా పరిచయం చేస్తాయని బోధపడతాయి. వీటిని ఒక భాష నుండి మరొక భాషలోనికి అనువదించడం కూడా సాధ్యంకాని పని. అదే జాతీయానికుండే విశిష్టత. ఏదో ఒక భాషా మర్మజ్ఞులకే ఆధారపడి వుంటుంది. పలుకుబళ్లు లేదా నుడికారాలు వేరు కొన్ని జాతీయాలు వేరు. ఉదాహరణకు ఈ ప్రబంధాలలోనే ప్రధాన కవిత్వాంశాలు. ఆ భాషా వైశిష్ట్యం వీటి మీద ఆధారపడి వుండడమే కాక వీనికి ఆ భాషపై గల అధికారాన్ని కూడా ఇవి ప్రస్ఫుటం చేస్తాయి.

అంగడి కెక్కి నట్టి దివ్వె [1-1] = ఇతరులకు చులకనైనది.

అంగడి బెట్టె వయసు [27-404] = బాట ఒగుడు చేసే ప్రాయం.

అగ్ని సొంతమున్న వెన్న [1-48]

అచ్చొత్తి నట్లు [30-554] = సరిగ్గా అలాగే

సీ. . . . . అచ్చు నొత్తిన యట్లు నంతరంగంబున
నెలకొని స్నేంగాగ మెలమి మిగులు. . . .
[పోతన్నకి సోమనాథుని 'చేన్నమల్లు సీసములు']
పద్యం-31 పాద-3.

గీ. . . . . ఆత్మ మూర్ఛి యుబలు తలపున నచ్చొత్తి
నట్లు సేసె [ఎర్రన హరివంశము - ఉత్తర భాగం]
7-83.

అడుసు లోపలి కంబము [1-337] అస్థిరం.

గ్రద్దనములాగు నీడలు [2-133, పదగి] అనౌచిత్యమైనవి.

అరగొగసేగము [29-235] అసంపూర్ణంగా -చేసేది.

అసలు చూచ్చి అలుగు [1-జంగె] తెలిసి తెలిసి బాధలాక్షి పడుట.

ఆకాశగంగ పంచాశాగము [25-421] ప్రక్కంటి పురాణం, సాగదీసి లాక్కొచ్చి రామాయణం.

ఉగుమూరు వేసి [12-48] పని -చెడగొట్టు.

ఇంటిలోపలి పోరు [12-199] భరించలేనిది; అసాధ్యం, అసహ్యకరం బాధాకరం.
'ఇంటిలోని పోరు నింతింత గాదయా' అని వేమన ప్రయోగం.

ఇచ్చలేని వాటి పొగరు [12-55]

ఇనుము గుగ్గిళ్ళు [2-పదగి, 12-196] కొరకరాదు పడనిది.

ఐనుమున నిగిరిన నీళ్లు [1-124, 2-133] అనుభవానికి దూరమగు

ఐనుము బాగాగారమాయె [25-460]

ఐరుమైన సూటని [18-256, 32-491] గెంగు స్నేహ్యాతా పదునే ప్రయోగం.

'సుసంపన్నము గాగు నిరంటమైన సూటిని గెంగటెమువ్వన్న నాక్కటే' అని

పెదతిరుపతయ్య శ్లోగాగాగ వ్యాఖ్యస్తున్న నేతకంటాని ప్రయోగం

ఐల్లు లేని మనుగడ [12-186]

ఐసుక పోటీతగ [12-284, 32-287] పట్టు లేని, ధనికేమునేని గానికి ప్రయత్నించడం.

ఉకీంత లేని వాళ్ళాటాడు [12-186]

ఉకీంత నలుపు [12-85]

ఉప్పానికి ఐనుమడి ఉయ్యము [26-561, 27-517, 25-515]

= ఉండటానికి రెండేంటు

ఉంగిర గుణాంనములు నాడు [29-313]

ఉంగిర ప్రాణ మనాంటాడు [25-445]

ఉంగిరు లేని పాంగిమోగ [1-73, 12-55] ఉండదనడం.

ఉంగిరు వాడెడ్డు చెలిమ [12-75] = అందుగాకే ఉపయోగపడే స్నేహం

డొల్లతనం లేక డొల్లితనం.

ఎండు మాన్యాలు నీళ్ళు [2-266, 32-429] లేనివి.

ఎండ మాళ్ళ లాటలు [25-445]

ఎగసలేని నాటి నీడ [12-55] చుండదనడం.

ఎగసలాడే నీడలు [1-1, 25-460, 26-133, 27-472] గ్రసమాయసాధనకం.

ఎగుడ లేని మణిభ్రు [12-176]

ఏడేడి నగడిమి పైదులు [1-364, 2-235] నిలకడలేనిదని, వ్యర్థ ప్రయత్నంతో కూడినదని అర్థం.

ఏసుగ చేతి చెలికు [25-407]

ఒగగే తీసుగు [12-56] = బాధలే ప్రియంకావడం.

ఒడిగట్టు కొన్నందుకు [25-160] ధ్యానుకొన్నందుకు, సిద్ధపడ్డానుకు ఐదెప్పుడూ కూడనిదానికి ఒడబడు అనే అర్థంలోనే ఉపయుక్త మవ్వచ్చుఁగుంది.

ఓస్సగించినట్లు [27-208]

కంచపు పాత్రు [25-434, 25-515, 31-66, 32-356, 32-469, 130, 26-221 సపంక్తి భోజనం. 14-43, 126, 218]

కంచమలోని వేడి నూగలు [1-1]

కంచు బెంచు అగు [1-401] విరిగి పోవ్ర.

కంచువంటి చూపు [22-363]

కట్టిన కంకణమాయ [25-517]

కట్టు వదలిన క్రోధ్ర [12-75] = స్వేచ్ఛా విహారి.

కడిమిచూపి స్వాగతమ్మిలు [కడి చూపు] = వాసన పోవని, మాగిపోవని స్వాగతమ్మిలు.

కనకపు కాళ్ళువచ్చె [25-4వ] పిలిచినవెంటనే వచ్చేవారు.

కన్నులలో గట్టినట్లు [26-3వ] ప్రత్యక్షంగా నున్నట్లు.

కన్నులు మెరుక్క [26-7వ]

కన్నుగప్పి మాళ్ళ పోగడు [26-కొగి]

కలలోనుని సంభోగము [వి-13వ] = సూత్రప్రాయమైన.

కాగిలిపి పొగాకు [29-16వ]

కాచుమా సండో [12-34వ] ఉన్నదనా కాళ్ళంగాని, పనిగట్టి చేసిందో లేదో అనే సందేహం]

పొలతి కాచుమా సుగంధం పోగాచుపడని గమన్న

-చుట్టుకు సంబంధించు పళ్ళ పొలుపుళ్ళు చేయు' అని చేమకూర వేంకటకవి విరచిత విజయవిలాసము ద్వితీయాశ్వాసము, పుట: 111 లో పద్యం: 44 లో ప్రయోగించాడు.

కావరపు చనుదమురుడు [27-44వ] - పొగరెక్కిన చనుద్రుడు.

కొగు కమ్మిన రతులు [24-7వ]

కుక్కి తోసినట్లు [26-46వ]

కొంగు బత్తాయము [12-20వ] = సులభసాధ్యం, సులభం, చేసినపనికి ప్రతిఫలంగానవచ్చేది.

ఉదా--

. . . 'చుట్టుతోనే పని చేతికొంగు బత్తాయ మందుకగనే' అని పెదతిరుమాల్య [21-7వ]

అధ్యాత్మ సంకీర్తనలోని ప్రయోగం.

కోగడం నమస్కరించు [1-24, 27-476] సై సై మొదలగునవి.

కోటికి బడగె మించెత్తుట [24-387, 1-277] = కోటేశ్వరుడయ్యేవాడు డబ్బు ఎత్తడం,

ధనాఢ్యుడు కావడం, ధనవంతుడు కావడం

అని సూచ్యగాగమాంధ్ర నిఘంటువు.

'నిరిగుం గోటికి బడగెత్తిన నాని

బడినేలం కోసువై బ్రదుకు మన్నట్లు' అని సోమనాథుని

బసవపురాణం, ప్రథమాశ్వాసము; పుట; 12

సంపాదం; 8,9 లోని ప్రయోగం.

కం. 'మేటి ధనధాన్య సంపద

గోటులనుము బడగెత్తికొన సమ్మగా' అని వ్రేపల్లి మల్లన

'రుక్మాంగద చరిత్రము' ప్రథమాశ్వాసము

పద్య:61లోని ప్రయోగం.

కోమటి నేనవాని [26-153, 28-110]

కోలగాని పదెమాడుట [24-401] = డిసి పళ్ళు చేసి దానిని దాటనుండ

నిగుసుమొదవడం అనిపనిస్కర్త గొలోపెద్ది

రామసుబ్బశర్మగారి స్వాధ్యాయం.[1]

కోట ముందుగా [32-552, 32-561] = సమస్తముందుగా, మొట్ట మొదటగా

గడురు డ్రోతులు [24-7] = గడుర్వాటు చెందిన చేతులు.

1. 'శృంగార సంకీర్తనలు', 'అనుబంధం-3' 'సందిగ్ధపదసమీక్ష', సంపు; 24, పుట; 4లో.

గుడు స్థానము [2-2కు] స్థిరంగా, నిష్పలంగా.

గరుకుగా గట్టిన పాత్ర [1 కుగ్గ]. ఇత్తడిలాగ.

గడి చీటి యిచ్చు [1-2వ్రా] ; దిగుబడుల పత్రం ఇవ్వడం.

గడిగాడ్పు బడుకు [1-3కొ] దిగుడు మాటిలిగా బ్రతుకు.

గడ్డిగుత్తు పొలాదులు [2గ్ర. కుగ]

గతివడ్డ పెసరు [27-3వ్ర, 28. 4వ్ర] = ఉడ్డకడంలో లోపమైతే గట్టి పడిపోయిన పెసరు గింజలు.

గాడి పోయు [12-2గి] కూడు పెట్టు

గుమము వంటి గిర్జ [25-44] : పేరాశ్చర్యం లాంటి దిగ్భ్రమ.

గారపంబు లేని ప్రాయము [12-55]

గాలిష్ట మాటలు [25-307] : మనస్సున నాటుకొనేవి.

గాలి మూడి గట్టినట్లు [3-556] : నిశ్చలమని అర్థం.

గుబగె గాయి చేసుకొని [2గి-4వ్ర] = పిడికిలిధంగా, అరిచేస్తం చూడ గుండె గుబ్బ చేసుకొని.

గుట్టిన గూళ్ళు [20-363] : రాత్రి పిల్లలు బొమ్మలాటలు ఆడుచునేటప్పుడు చిన్న గుడిగెలాగా వరుసుకొనే అన్నం, ఇది రెండు విధమైన పేర్లు ఉని పదబంధ సాంగత్యము.

గుత్తప్ప వలప్పులు [26-2002] - దట్టమైన కొలనులు.

ఉమ్మడి కుటుంబానికి ముక్తెమ్ము [వి.గ.గా]

గోడచ్చె పుట్టగలదు [1-104, 2-268, 31-కొర్ర] ఒకసారి చిక్కిపోయిన దానిని తిరిగి

మెనుకకు తీయవలెనని ప్రయత్నించడం

-వ్యర్థమని చెప్పడం.

'గోడచ్చె పుట్టగలదు గోకినం బుద్ధికి గాడిదాపోల్చె నాపద యుక్తిగాదు' అని

పెద్దలు తిరుమలాంబ్ను నీతి సీస శతకం [సుద్ధ-71] లోని ప్రయోగం.

గోడంచేని గుంటగడ్డ [వి-చిక్క, 12-పొగ, గిన-తొక్క]

గోనె బుట్టిన బుద్ధి [1-337] = పదలనిది

గోనె మోటి తొలగు [31-381] = విడువనిది

గోర గీరితే నేగెను [26-171, 26-517] = కొంచెం కల్పించుకోవడంతో పనులైపోగా

సుగుణమించుచడం.

చనుదుమాను గుడుకలు [2-268, 22-77, 25-416, 25-431, 26-111, 32-429,

14-148, 18-502, 32-86] అంటిపెట్టుకొనియుండడం.

చచ్చుగాగలతి నాగ్రు [29-231] = చేసినమైనని, గుగుప్సైనది.

చచ్చిదికి పుట్టిన మాటులు [2-133]

చచ్చిత చచ్చణిగా [12-39] చెప్పినదే చెప్పడం, చేసిందే చేయడం.

చటి వెన్నెలు తేడు [25-244]

-చాపకింది వెల్లువాంగు [26-113, 20-305] = తెలియకుండానే ఉపద తెచ్చిపెట్టడం.

చుట్టూరి చేతిగోరు [వి.- గాయక] = కష్టపెట్టే వ్యవహారం.

చెట్టుకింద కూర్చుని భోజనం [ఎం-ఆర్] కొన్నాళ్ళపట్టు, అంతిపన్నెండ్లిగా భోజనాలవుతుంది.

ఉదా:- లాంఛనాల విషయాలు గాయపరి

చెట్టుకింద కూర్చుని భోజనం చేస్తారులెండి

మమ చరిత్ర.. 4-ప4.

చెలిమనే పిలుపు పెరిగిపట్టి ఆయువు [ఎం-కు]

= చెలిమే మధురం. దానికి పరువు ప్రేమనే

అంతకంటే మధురంగా వ్యవహారంలో ఉపయోగం

పిలుపులోకానికి చెలిమి తొలిపలుకు మనకోసం.

చెలిమ మనిషి పురుషు [ఎం-గా] = ప్రేమపాత్రుడు.

చెలిమ మనిషి పుట్టిన [ఎం-కు] = మనుష్యులను మోటు/బుకాయింపు గుణమనుకోవాలి]

చేమకూరి శైలిలోని [ఎం-పురి] = ప్రేమపాత్రమైనది.

స్త్రీలలోలో నాయకుడు [వి-ఫలిత] = నిష్ప్రయోజకుడు, న్యూనార్థ ప్రతి ప్రత్యేక.

ఉదాహరణ:- 'పులుగుపైన పట్టి మేస్తున్నాడని వర్గం నాయకుని చేలో మేయడమా

పులిపేరుగా గాక ఇతరాయుధాల గుర్తుగానేమో ధరించాలి' -అని

స్థానిక్యత్వ శ్రేణిగణంలోని ప్రయోగం.

స్థాయిలు పెరిగినవాడు [ఎం-కు] = మిక్కిలి ప్రేమపాత్రుడు,

మిక్కిలి ప్రతిభావంతుడు

ఉదా:-
కం. 'కాదనగాదీకార్యము;

[illegible] బ్రహ్మోత్సవము బ్రహ్మోత్సవమని నిశ్చయించి; అని చేసుకుంటూ [illegible]; అంతము; ద్వితీయా, పద్య; 10 లోపు ప్రయోగము.

[illegible] మోక్ష గర్భము [ఉ. 4]

[illegible] తమర్చిన కొండ [ఉ. 71 3-347] = వదలనిది

వేడుకలు పుష్పములు, పళ్ళు కోవటానికి

ఓపుగలిగినవారికి

[illegible] సంతి గిండి [25 - 4ఉ.]

లంగరేటి [illegible] [12-75, 24-51, 25-244, 26-361, 27-318, 32-429]

- ఉనలోగా లక్ష్యంచేని ఉని; గుడుబాటులో [illegible] ఉమర్చిన

పుష్పము, ప్రేమ లేకుండా [illegible] భక్తిమాత్రమైనా

చెళ్ళసిళ్ళ [illegible] [illegible] వ్యాఖ్యించినది.[1]

ద్రాక్షా- 'తంగేటి [illegible] మొగిటి నిధానం [illegible] కల్పవల్లి మొగ'

పోతన్నకి సోమనాథుని వ్యక్తిపూజ [illegible] [పుట్ట - 78] లోని ప్రయోగం.

'మొగిటి పెన్నిధి నగేటి [illegible]

నగిలు మాటెడు నమ్మతగినవరు' అని సోమన్నకి సోమేశ్వరుడు

ఓసన ప్రాణము, పుష్పమాత్రోపచారం; పుట; 567 లోని ప్రయోగం.

'తలంపు [illegible] [illegible] తగిలేటి [illegible]'

[పోతన భాగవతం (పుట్ట - స్కంధ - 180) లోని ప్రయోగం]

1. 'కథలు - గాథలు' ప్రథమ భాగం 'సమేతలు' వ్యాసం మొదటి పుట; 257.

సీ. "గిరిజాసనిశ్చయుండు మునిగితి నన్నని నాపగాయి
స్థిరవాసుండు తలంచేటి ఘోష్మ" అని పిల్లలు మర్చి పెద సీగస్థగ్గుని
శ్రీగగర్భ సౌపుంగాలాగ చతుర్థాశ్వాసం: పుట: 439, సద్యం-4 లోని ప్రయోగాలు.
అతిక్రూరపు గెస్సులు [పీఠ-పి]
అతిపొందిన మొసంగాదము [1-104] = మెళ్ళగా పగడి ప్రోహణం చేయడానికి.
అతిలాభీగడ గెట్టుకొను [24-525] = అతి గర్వమనిచ్చు.
సిగపవాగ్గంగాలోనే దీన్ని గోపయోగాగ్గమ్మగంవాడు.
'పెట్టిన ఎళ్ళగాచుకొను' అని వాడుకలోని స్థగుడని.
అతిలేదు అతీతదేదు [11-1భా-73] = మొదలేదో చివరేదో తెలియనటువంటి
కాలగొస్సులగంగా ఉండనటుగా.
అతిశయినయుని నీడ [2-పీఠ] = లేనిది, అతి స్వల్పమైనది.
అతిసుస్థి తపసు [1-104][29-231] = సుసాధ్యమైనది, ఫలించదగినది.
అతిదుటేని కట్టు [12-204, 25-383] = నిలుపనలేని, అసాధ్యమైన.
అతిసు సుగుణుడంటి అతిశయము [27-12]
అతిసు చినగు చీర్ష్యలాడు [26-99]
అదుపరిగని చిగిసట్లు [29-130] = పనగాత్మ్యంగా ఛేదించి పడ్డట్లు.
అతిశయ మనాదము [12-పంగ] = అతిశయంపుగ్రుల్లలు.
అతిశయ పెసగు [12-75] = అసాధ్యము.

తేనే లాంటి మాట [1-337] = తేనే మొదట సామెతలతో వాడిన తరువాత
తరువాత మాటలు కూడా తియ్యగా మారతాయని.
ఉపమేయ తెలుగులోనున్నట్లు (పదబంధ పోలిక)
ఉదా:- 'దేవ భాషాభాగవతపురుషు తేనెలొలికిన మాట' [21-378]
లేని 'సుధ తెలుగుమలయ్యె' ప్రయోగం.

'గురుని నిందచేసి గుట్టి యుంగని వాడు
యముని బాధ నొందుఁ గ్రమముగాను
తేనెలొలికి మాట తెలుగున వగుసగ్గగా' అని వేమన ప్రయోగం.

దంచనమున్న రొట్టిపిండి [1-80] సిద్ధంగా గుండేది
దండలేని తలపాలిని [12-55]
దొంతి విషయము [2-407] = సమస్య
నడవీది పెసరు [1-337] = అందరి ఎదుటా పనికి.
నవకప్ప జొన్న [24-78] = నేర్పరి తినుబండారము.
నవ్వులు నగదవాడు [29-119]
నాడు వోసినట్లు [27-58] = దట్టంగా మొలకలు వేసినట్లు
ఉదా:- 'గుబ్బ చనుల్లలు కేలుకుల నాడు వోసిన
యట్లుప్పతిల్లు బులకాంకురములు

కళా పూర్ణోదయం.
7-223.

నిగుగు లాభసరి నిప్పు [25-4ఉ] = స్నేహి అనాటకుడిగా లాభసరి చేయాలి.

నిమస్సు లాభ నీడవలె [30-337]

నిప్పులు మీద పడ్డిన నూనెలు [1-1] = మంటలు వృద్ధి చేసేవి.

నీ చరిత్రమే నా భాగ్యము [2-20, 263, 3-88, 373, 22-184, 24-362, 329,
402, 276, 26-384, 557, 29-82, 30-329, 43,
32-594, 11-1భా-102]

= నీదయా నా అదృష్టం అని సూత్ర గాయాంధ్ర నిఘంటువు.

లాభము చేయవచ్చింది చేసినా ఫలితం ఎదుటి
వారిపై ఆధారపడి వుంటే ఏలా లాభంగు.

నీటి మీద సొలమొంచు నీ చరిత్రమే [26-147, 30-67] కవిత్వాలకు గురిచేసినా,
సుఖాలకు గురిచేసినా నీనేదిక్కని భావం.

ఉదా:- చ॥ చులకన చేసినన్, నలుప చూయించు వచ్చిన, వీడనాడినన్
బలికినన్, బల్క కుండినను, 'బాలను మించిన నీటు మించినన్'

= అనేది ముద్దుపళని రాధికా స్వాంతనమము [చతుర్థాపద్యం - 94]
లాభని ప్రయోగం.

నీటిపై వ్రాత [1-364, 2-268, 26-134] = తక్షణమే రూపు మాసిపోయేవి.

నీటిబాసి మాట్లు [27-578] = కనిపెట్టడానికి సాధ్యంకానిది, స్నేహి కనబడని శత్రువు.

నీడలేని మాకు [12-204] = ఆశ్రయించినా ప్రయోజనం లేనిది.

నీడ లోపలి గదుల్లో [1-73, 104, 12-17] వేడి అయినది చల్లబడుతుంది.

నీరు నదిలో లోతుగా [1-103, 427, 26-18, 171, 1-65, 27-60, 30-15, 137]

- గాఢతలో తేడాలు; వర్ణ భేదం.

సూర్యగోళపు వాతావరణపు పొరలలో [27-19]- గమనార్హంగా పెరిగిన (సూర్యగోళపు వాతావరణంలో)

పిరుదుల పరుపులాగానడం.

ఉదాహరణ:- 'ఎక్కడి వాడని నోరు యెరుగుటచే గొల్లలిగన్నబుద్ధి కేసేలరా

బెక్కడ దేగ వాలుక పయిమ్మన్న గిన్నిగాలు నావనట్టి జి

. . . . . '

అని కందుకూరు రుద్రకవి 'సిగరము సోపాఖ్యానము'

[వావిళ్ల ప్రతి]

చనదుర్గా; స్పుట; గర; పుష్ప; 18 లలో ప్రయోగం.

నేతి బీరకాయ [జి-48]= పైకి మృదువుగానూ, సహజవాతావరణంగానూ కనబడుతున్నా

లోన విశేషము లేనిది, నిరర్థకంగా తే నిది.

పుగాకు కోసము [జి-18]= ముందు చేసిన తప్పులు ఎత్తిచూపి పడ్డించేకోసం.

పంట పండినట్లు [జి-జనక]= ఉత్కృష్టం ఫలించిందనడం.

పండిన బూడుగు [32-429]= ప్రయోజనం లేనిది.

పగదె మాడినట్లాగు [జి-222]= మాటకు మాట సరిపోగుణగనడం.

పగదెమాడే చెలుకులు [32-429]= పంతంగా చేసే పనులు.

సుచ్చి వడగగడ్డ గుళ్ళు [సు-వెడగ] = ఉత్తుత్తివాటాలు.

సుట్టినదే పూతమాగు [వెన సుగ] = సుట్టూ విడువకుండా వేదనపడు.

సుట్టెముల్లో కూడు [గు-పూగు] = తినడానికి సిద్ధంగా వున్న అన్నం.

సొరణాలయములు నిధానమును [సు-వెన్న] = దక్కనిని.

సొలు మీరి మీరగడ [మ-వెగ]

సొలు దాగిన మీరదట్టై కుడుపుటాకా [ఓ-వరగ] = మృగ్గం గనడం. కడుపారా తిన్న తరువాతనే ఆకలి ఎరుగడం.

సొలుసీగు గలసినట్టాగమను [సు-నడ] = అన్యోన్యంగా వున్నాగవడం.

సొలు నుగిసినట్లు వరె [మ-నన్న, వి-వెగ] = సమృద్ధిగా

సొగ్గరగుస్సు పుటుకులు [వెగ-ఆ ఆ]

సోడ్డు గురుగు [గు-గుగ] = మనశ్శాంతి సంతుష్టిని

సోలుమని సేగటములు [వెన-వెగ, వి-గగ, ఎ-గగ, గు-ఆ, గు-ఆ]

= సోలుమని పుమ్మలకు పోవడం

= పుట్టుబుద్ధిచేసి దొంగిలాలు పెరుగజేసుకోవడం.

ఉదా:- 'సోలుమని సేగటములుము' అని బుద్ధిన ప్రయోగం.

'సోలుమని సేగటంగనియుము బెగ్గిలి' అని శతేమతంగా నిజిగెను నిలాపుగ [పద్యం-13] లోని ప్రయోగం.

ప్రక్కటె పురాణము [- గి, 26-507] = ప్రక్కలలోగల పచ్చే వ్యర్థపు పదుకులు,
సారహీనమైన గాంకాళి గాత్రమాయెగా.

ప్రచ్చ బుచ్చ ప్రస్న మాగుట [25-495, 460, 26 గొ]

ప్రలుకడిగిన ముత్తైదువు [18-525] = మాటిమ్మల, నాగపడ లేకుండా కడుగబడిన ముత్తైదల.

ప్రళ్ళెల చప్పరము [- గొ]

ప్రళ్ళెవంటి ప్రాణము [22-495]

ప్రాచిన తంగేడు [28-233] [22-511] = పసి పసుపుదళాలతో కూడిన సన సాగ
శోభాయమానమైనది.

ప్రాపగుచ్చినట్లు [22-127, 217, 25-109, 29-గొగి, 446, 30-364, 18-391]
= అక్షరం తీడా లేకుండా సిన్నని సిన్నట్లు చెప్పడాన్ని ఇలా అంటారు.

ప్రదాః- 'వచ్చిన దానికిగా వాగ్దానము బూజు
ప్రచ్చిన యట్లుగా గురువ్రగాఁ జెప్పి' అని సామెత్తానికి సోమనాథుని
'బసవప్రగాణం' (నాపిళ్ళ ప్రతి) పరామర్శ.
ప్రట; 350 లోని ప్రయోగం.

పెదవ్రలెల్ల బొగడవడు [26-112]

పెళ్ళి చెట్టు [29-318]

పేగు పెంప్రలేని బ్రతుకు [18-55] = వాము గూడలేని బ్రతుకు

పొయిలేని పొంగు [18-204]

అంతర్మథనం వలపన్ని [పద్య. 44]

అంగరాజమ్ము మృగమును [పద్య. 44] = కనిపించవచ్చిని.

అగ్గిమీద కుంపటి బుట్టెడు [వచన. 3.3]: సుబిష్టమ్ సూచకం.

ఉదాహరణ:- 'భాగవత సంకీర్తన బుట్టెడుగ్గొప్పే' డ్రైనియే వ్యాకరణము 6-7.

అంతరువనే పొలమ్ము [వచన. 44]

అక్షరాక్షరాగమము [1 వ్యాక్ర] = దేవ్యని ముందు లేదా ఒక్కటాక్షరం సంధించడం.

అంగరాగమాయని నిర్ణు [వచన. 44]

ఒక్కటైన గుణాన్ని [వ-1వ్యా] = స్వ... స్వ... మొదలు, ఉదాహరణలు.

ఒక్కట్ట బాణుటే యుగాంత [12-75] = వ్యర్థం, ఉపయోగం.

ఒంగుట వంటిది [25-2444] = ఉపయోగమైన దానికి ప్రయత్నించడం.

ఒంటెద్దు పుగడిలు లాగును [27-17]

ఒంటరిగా వచ్చిన బూరె [1-29] = పేదకు దొరికిన పెళ్ళిది వంటిది.

ఒక్కటి లేని బుద్ధి [1-73]

ఒకానొక వసంతమ్ము [25-4554]

ఒకానొకనాటి సభోన్మత్తము [1-47] : వ్యర్థం.

ఒకానకు లేని చెలిమి [12-55] = కపటం లేని ప్రేమ.

ఒకానకు లేని యట్టి ఎంగిలి [12-47] కపటం లేని కలయిక.

అంచనము కిందే నుబ్బు [1-417, 3-1373, 25-515, పగ-7, 3-5వ్యా] = కనపడని ప్రమాదం.

మంగని సేవి చల్లి లాటు [27-94]

మాటను నిల్చినట్టు [2-140] = క్ష ణాలు ఉద

మగడు లేని సింగారములు [2-238] నిందమోసేవని భావనం

మాగిన పెనాది [27-289]

మాటు లేని మాటు [1-73]

మాన డిక్కిన కోలు [1-337]

మీసాలప్పై తేసే [25-407] అస్థిరం.

ఓదాం.. . . . చెప్పకు నిట్టి ఆశ్చర్య సుఖమెల్

మాసాలప్పై దేనియన్ మను చరిత్ర -- 2 ఆశ్వా.

ముంగిటి నిధానము [25-249, 32-427] = కావలసినప్పుడు దొరికేది, తిన్ని

కోర్కెలనీడ్చేది.

ముంగిటి ముత్యము [3-577] = ఎదుట ఉన్న ముత్యం వంటిది.

ముంజేతి కంకణము [24-53, 46, 110, 25-239, 25-570, 27-283, 28-398]

= స్పష్టమైన నిదర్శనం తినడం.

'ఫల్గు నార్జునా నీకై మ్రొక్క నెన్నిన కేని నమస్కారంబు ముంజేతి కంకణంబు' అని

'పెద తిరుమలాచార్య 'వైరాగ్య వచన మాలికా శతకాలు' ఫుటు; 98; పాటు; 10లోని

ప్రయోగం.

ముంతలు ముంచిన మోహములు [26-332]

ముంగిలాంటి నీరు ముంచిరి చేయుట [1-71] గురి సంకురాంతమైన జ్ఞానంతో.

ముక్కున కొనుము [పద-128, 25-43వ]: భయంకరంగా కోపం వస్తుందనడం

ముక్కు మీద నేను [22-445, 205, 102, 115 పని, 551, 26-269, 27-111,

28-113, 435, 29-411, 30-450, 14-36, 16-328]

. (పైన్నే పడటం.

ముడిచి వేసిన పుష్పాలు [31-142, 11-77.] - పుష్పాలను పునికి గాని పుష్పాలు

ముద్దు ముద్దు నవ్వు మొక్కలు [26-16]

ముద్రలాంటి సొమ్ము [21-216] = పరిణయంగా దాచుకున్న ధనం.

మొగుడి ముఖం [21-173, 188, 517, 29-205, 30-84, 14-16, 32-102, 30-11]

= గెడ్డము దెబ్బ [711 గురు 711] అని అర్థం.

: మాగురు మాగు, చేతనకు చేత అని కూడా చెప్పవచ్చు

మూడి, జొచ్చి వాత పెళ్ళి [26-171] = కొంత నిగసనగా ఉత్తి డేపెగుచుకొని (లేదా)

పదనిసగా పోలిస్తాతం.

శబ్దాల- తేట 'చేసు తగనని యిగదును మూడి చూచి,

వాతత పెళ్లిసు వాడె గువ్వాడు నంచు

అని పింగళి సూరన కళాపూర్ణోదయం [2-72] లోని ప్రయోగం.

మూడుగాళ్ళ పెద్ద ముసలి [12-37వ] = ఉత్తి వృద్ధుడు

మయూరిన నటిత్రేము [1-322, 2-345, 22-54, 444, 25-124, 355, 25-330,
27-38, 28-187, 323, 29-33, 47, 124, 10 457, 32-70,
273, 14-66, 307, 20-289, 407]= గారడిగాగా పెరగడం.

మోటన మీటి మడుగులో యీతన [12-295]

యమున లోపలి యీతత [12-28]

రువ్వ పడిన -చేతలు [29-255]= సిందపడ్డ పనులు.

రాబి వాపిన ప్రభ్వలు [2-266]= తేసిని, కుందేటి కొమ్ము వంటిని

రెండు నాకటి గాని రూపన [12-55]

లంబపస్థ బుజాకృతి [26-68]

లక్ష్మ ప్రయాస కర్పులు [2-268, 32-34]

లక్ష్మ బుజ్జినంటి నోరు [24-14]

లింగము మీది ఎడుక [1-321]= రొగకనిది.

'నలివ వాభుని గ్రక్షణము గ్రగ్గి బట్టి
యెలుగు 'లింగము మోని యెలుక' లైనారు'

అని తిమ్మన 'స్వాపద భాగతం', భీష్మ సర్గం, పంచమా శ్వాసం; 127 లంటి ప్రయోగం.

వంటలేని కూడు [12-297]

వండదగిన కూర [1-87] ముక్కలు ముక్కలుగా ఉండేది.

సంతే తగగు [1-75] = బిక్కిరి బిక్కిరి గాగాస్థులు గమాస్తూ నిందగలిగిన

సమిటన్నట్లున్న మనిషి విషయంలో గాసగాలుగినంతే

కలుసుబడి గిని మనబంగ్ల పొరిస్థాతమము.

సూది నెంట దారగ్గిు [3-321] = నెను నెంటనే వచ్చేది.

సూదుల మూటలు సుక్షిములు [1-81]

ఈరి ఉద్యోగగా ప్రజలకు వాడుక భాషకు సాంకేతి గౌరవాన్ని గ్గిన

ఉన్నమయ్య లాను సామాన్య ప్రజలకు -చెప్పగలిగిన విష్ణు తత్వాన్ని స్థాపాన్ని

స్పష్టంగాసమా వాగ్గి మనసులకు నేరుగా నబ్దాస్థుకునేట్లు ప్రచారగ

-చేయుదలిచి తన సంకీర్తనల్లో అనేక గ్రహ్యాగైన స్థానీయులను, లాంగోష్ఠంగము

సందర్భాను సారంగా పొందుపరచాడు. వాటిని ఈ ఉద్యోగులుంలో

-చేర్చడం స్థిరమిగరి

ఆరో అధ్యాయం

అన్వయాలు

సామెతలవిశిష్టం

అన్నమయ్య పాత్రలవైశిష్ట్యం

నిస్సంకోచంగా తమ మనసులోని భావాలను, కోరికలను
నిర్మొహమాటంగా వ్యక్తపరిచి, తమ అభిప్రాయాలను గౌరవించి, ప్రవర్తించాలని
కోరుకోవడం మానవసహజం, కానీ కొన్ని సందర్భాలలో మనసులోని భావాలను
దాచుకోవడం లేదా తమ అభిప్రాయాలను వ్యక్తపరచకపోవడం వల్ల
మనకు ఇష్టమైన వ్యక్తులు దూరమవుతారు. మనకు ఇష్టమైన వ్యక్తులు
దూరమవడం వల్ల మన జీవితంలో ఎన్నో సమస్యలు ఎదురవుతాయి.
ఇక ఇదే మాట సీతకు చెప్పినా తనకు ఇష్టమైన రాముడు తనకు దక్కడని
సీత పరిపరి విధాల దుఃఖించడం చూసి తన కోరికను వెంటనే బయటపెట్టి
తోటి మోడుకు చేరిపోకుండా ధైర్యంతో తీసుకొనేటందుకు సిద్ధపడింది
అంతటితో ఆగకుండా త్రిజటతో ఆలోచించమని సీత 'నీవెంచి చెప్పినట్లే మాటలేల్లక్కైనా
ఈ సందడి ప్రారంభిస్తుందనే నమ్మకం నిజమే సుమా' అని తనలో తాను
అనుకునే సందర్భంలో పరిపక్వతకు నిదర్శనమని చెప్పవచ్చు -

'కల్యాణీ బాలగాన్ని గుణం లోకికే స్ఫురిస్తుంటే
ఏతి జీవనాత్ర నూపెంగదు నరుల వర్ణ శోభాలగన్'[1]

అనే శ్లోకంలాగు ఈ సామెతను ప్రయోగించడంద్వారా ఈమెలా స్త్రీవిగానాలనే కాంక్షను కలిగించాడు. ఈ సంఘటన ద్వారా సామెతలు బ్రతుకు బాగుగగా ఆలోచించి పడతెర్చుకోనాలనే వానికి భవిష్యత్తు పట్ల ఆశను కల్పించుతాయని చెప్పవచ్చు. కనుకనే విశ్వశ్రేయస్సును ఆకాంక్షించే ఈ సామెతలకు ఉండు జీవనపద సాహిత్యంలోనూ, ఇటు శిష్ట సాహిత్యంలోనూ ప్రాధాన్యం కన్పిస్తుంది.

'సామెత లేని మాట ఉమెత లేని ఇల్లు' అనే సామెతను బట్టే సామెత ప్రాధాన్యం తెలుస్తుంది. అలాగే కన్నడ మాటలకు అవగా కవితా మర్మజ్ఞానా, కుశలత కల్గిన ప్రియమైన పదాలకు మాధుర్యాన్ని చేకూర్చే సామెతలు గూడా జోడించినట్లైయితే కవిత్వం నేరుగా హృదయాలను తాకుతుందని సాహిత్యంలో సామెతలు వాడకాన్ని, సామెతలు సాహిత్యానికి చేకూర్చే శోభను గూర్చి రామాయణ కవయిత్రి మొల్ల —

కం. 'కనుగన మాటలు సామెత
లందముగా గూర్చి చెప్పవది తెలుగువనిత
బొందై గుబిలియై వీనుల
నిందై మతి కానుసిలాము విసుగ్గులు మదికిన్'[2]

---

1. 'వాల్మీకి రామాయణం' - సుందరకాండ; పుట: 1గడి.
2. 'మొల్ల రామాయణం' పీఠిక; పుట; 6.

అనే పద్యంలాగా సూక్ష్మంగా చెప్పింది. అలాగే నామనుళ్లూ, శృంగారం అనేక రకాలైన వృత్తి వర్ణనలు నిండుగా వుండే కావ్యాన్నే సత్కావ్యంగా పరిగణిస్తారంటూ ఆనాటి కాలానికి చెందిన ప్రౌఢకవి మల్లన కూడా-

కం. 'నానమనుచు శృంగారము
నానావిధ వృత్తి వర్ణనలు సంపూర్ణం
బై నిల్చిన కృతి సత్కృతిం
గా నుతియింతురు గదా సుకవి వయ్యెడలన్' [1]

అనే పద్యంలోని సారాంశాన్నే ఉటంకిస్తున్నాడు. అలాగే చెళ్లపిళ్ల వేంకటసుబ్బశాస్త్రిగారు కూడా ఇలాంటి అభిప్రాయాన్నే వెలిబుచ్చుతూ--

" ఆంధ్రనిరుక్తం శృంగార నైషధం' అన్నారు సహృదయులు కవిత్వ పదార్థం లాంకోక్తులు [ఇక్కడ లాంకోక్తులు అంటే సామెతలనే వారి అభిప్రాయం] విస్తరించని భూమండలం . . . . ఏ కవిత్వంలో సామెతలు విశేషంగా వుంటాయో ఆ కవిత్వం యొక్క వర్ణ్యవిషయం వుంటుంది. దానిక్కారణం భాషాజ్ఞానం లేని వాళ్ళక్కూడా దేశసామెతలు సులువుగా అర్థమవడమే" [2] అన్నారు. అలాగే... " ఏ జాతి భాషలో చూడని సామెతలు సంపత్తి

---

1. 'గుక్కలగూడ చరిత్ర' పీఠిక; పుట; 7 పద్య; 26.
2. 'కథలు- గాథలు' [సామెతలు' అనే వ్యాసం] పుట; 256.

యెక్కువగా పుండుసో ఆ జాతి సాహిత్యపు సౌమనస్యమునకది గొడ్డు
కొండగుర్రు"[1] అని యప్పి. జోగంగాన్న గాంగన్నారు.

అన్నమయ్య జీవనవిధానంలో పుట్టి పెరిగి జీవనవిధాలు మర్గ్య జీవించగాడంవల్ల
ఆయన సంకీర్తనల్లో జీవనవిధాలు స్వాభావికంగా విశేషాంశాలు, సామెతలు అనేకంగా
కనిపిస్తాయి. తాను చూసిన, చదివిన ఎన్నో విషయాలను ధ్వనింపచగడానికి
అన్నమయ్య సామెతలను ధారాళంగా ప్రయోగించాడు. సామెతలను
విరివిగా ప్రయోగించడంవల్ల భాషాసౌష్ఠవంతోపాటు సామాన్యులకు కూడా తాను
చెప్పదలచిన విషయము సులభంగా బోధపడటమే కాకుండా దానికి
కొంత హాస్యం కూడా చేకూరుతుంది. ఉదాహరణలన్నీ ఇస్తున్నాను

శ్రీరాగం

కుడుము మానుటం గండిక్కొరకా తనకు
వేడుకలు గల సుఖము వెదకుటకుగాక

కుప్పసమగుచుట కసవుకొరకా తనవ్వ
గొప్పయయ్యటిని మదము కొరకా
వొప్పయిన వేడుకల నారసి మనసు
నెప్పునకుగా దివియనేరవలెగాక

---

1. 'ఆంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర' పుట: 368, 371.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

రామక్రియ

[illegible]

[illegible]

పెళ్ళయినను పుట్టబోయినను ధ్రువమను పరుగిడు

వేళ్ళపైనా పరువాల నిలువెల్లాను

నోయమ్మ్మ్ కలవాడినా ళ్ళట్ల దిక్కు చరణాలకి

మాయిరుణాలు నీకు నా మనసు కాళ్ళకు బంధమట

కడదేని నా సిద్ధులు కమ్మలాగ జొక్కాని నీవు,

నడుము శ్రీ నీరాతేశ నన్ను నేలితి

నోడుగుల్ దప్పినాను నోము ఫలము దప్పని —

అడిగయాల నుబ్బి వాకు నానతిచ్చి తెప్పు [1-376]

గుండక్రియ

వివరము మాటాడబట్టి పెళ్లి దేవీ తాళ్లి

డ్రువకట్టి నగతే కాక రామగిరి పొగనేరంటికే

మనసగతే మగగళము మరియెంతా పొగరినా

తనమన్న కొలనిలోకి సత్యము లెల్లము

తన కని మెకాదనకోక తెగని మురిపెమాలు

పెనగ గుతే తీపు పిప్పి లోనగలాడా

-గొంగని నిత్తిన కొండే -కేం మొలుచేటి స్నైదు
ఉంగని తీనకటి కొండే గుహగమెల్ల
నయుండు వెనక చూడక మొక్కలప్ప పగువేల
రంగని వాని పంటికి నాలపపడ వచ్చునా

శ్రీ వేంకటేశ్వరు గొనిచిన కొండియే మేం
భూపించ నాలతోడిచ్చేది భాగ్యమెల్లాను
నేవేలు మొక్కుతేలు వెస నాలనాలంటికి వెల్ల
లంపగలని తావే బూతే లమునకెక్కి గలదా /3-14/

ముఖారి

పగవాణ్ణే నిన్ను గాచ్చి బ్రోచితీమయ్య
నిరుపమ, జ్ఞానిని జిక్కి వెగ్గిడి మానుమా

మగుడా విడిచినా మాటమ నిడునని గుర్తు
నగినా మోవడు గోసినా లాకుండు మాసాగు
లగిసేగు నొరిగేగు స్రైన్నమే లడగాసేగు
మొగమోటమిము నేను మోసపోవ నాపమ

పొసగ దేశ్యగీత్యాది భూషితమగుచు,
వసివిగి నవీన రీతి రచనా వర్ధిష్ణువు లాంధ్రులు
కొసదేరు వెలయగను, సంతత దీక్షనమునేగు,
వసుధేశ సన్మాన్య, భవదులనే నోమును

నెడబాసిన దుష్కృతాన నోము భంగమొందినట్లు
కడుగడి వేడుకొన్నగాని యిమ్మనవు లాంధ్రులు
తడవనేల తగదనేగ, రాజనే శ్రీ మోక్షకేశ
భుడి భుడి సంగతాక్షరాల బాగలనే నోమును (రే-చిం)

సామంతం

చెల్లి ముంగిటి వాసరి చెప్పితే గోత
తిల్లాసి నాగ జేదు తెగినండ్లేనా

కూగ వండి కసనేగ గూడదు నాకు నయితే
గ్రమేగా సిమ్మ గూడి గుణకా పెద్ద పట్టే నా
నోము మాక తెలుగవంతి నీ నువ పెనగుండి వాము
ధరగుగ నేడిండక వడ్డ పెట్టే నా

గోడు బూసిన పున్నమ కూడపెట్టి నేర నాడు
తోడు కోటి మాట గప్పినను మోసచేసినా
డోడి పుండి గిండివంటి -పెంగి గుమగాడె నీ గుణమను
కోడె మాదుని కృష్ణకి గుగసేసేనా

వెన్న చేతి బట్టి వేగు సేదకనే శ్రీకాంతా
వన్న నీవు గూడుండగ వవ్వకుండేనా
యిన్నిటాను శ్రీ వేంకటేశ నీకు నాకు నొక్క
పన్ను గడ్డైవ మిచ్చే సబ్బి సేసేనా /25-487/

ముఖారి

డొవన్న మంచి వాడు వేదుళ్ళ నీళ్ళ
కాసుక వట్టిన మొక్కగాదెలా బోతురా

పేరు బిల్చితే వచ్చితిని పెనుగనేల చెలితా
గోర గీరే సనికిక గొడ్డ కేటికి
సాగర్ల మోవి తీర్థంతో సరి పెట్టేర్ల తేనెలు
యేరు గుడిచి కాలువ యిగితే సోగడు దురా

-ఉపయుక్తం -అనూరాధగానే ఉడింపజేస్తు గొబ్బెమాట

-చేసిన్న చొచ్చే పనికి చెల్పనోటికి

యిలపలుకు స్తూక్తి యెవ్వతో బిలసుగాని వున్నదనేన్న

శ్రీవాసిన గగనస్థ పూతత స్పష్టాడి బాంతురా

నగిన మాటలలోన నటుపులు నెగకేన్న

తగులాటాంశాలైన మీద తగనేటికి

డిగి మీగి కూడితిని గ్రీ వేంకటేశ నిగతిని

కొరిగిరిగాచితే నుని చెట్టు గట్టుకొనునా [౭౫౧-౭౫] వంటి ఉక్తిక

సంకీర్తనలోని భక్తాగ్రణిగా సామెతలు మయంగానే గమనించాడు. ఇంకా

సంకీర్తనలకు పదకర్తనలే -సామెతలతో నింపి రచించిన వాగ్గేయకారులు

కానరారు. ఇది అన్నమయ్య సామెతల ప్రయోగలలోని వైశిష్ట్యంగా

-చెప్పవచ్చు. అన్నమయ్యకు ముందుకాలంనాటి కృష్ణమాచార్యులు, తరువాతి

కాలంనాటి క్షేత్రయ్య, రామదాసు, త్యాగరాజు, పురందరదాసు వంటి

మిగతా వాగ్గేయకారులలో కూడా సామెతలు కనిపించినా అన్నమయ్య

సంకీర్తనా -సాగరములో కనిపించే విధంగా తొమ్మిదితంపరగా అగుపించవు.

కాని అన్నమయ్య సంకీర్తనలలో అనేక అంశాలకు చుట్టూ కుటుంబ

సంబంధమైనవి, బంధు సంబంధమైనవి, వ్యవసాయ, పాడి, వైద్యం, కూతి,

సుబ్బుర్ల మొదలైన భాషాశాస్త్రజ్ఞులు సంబంధించిన సంస్కారాలు, పనిముట్లకు సంబంధించిన సామెతలు. గుమ్మరి, కుమ్మరి, కాపురాలి, బస్తా, బోగము, బ్రాహ్మణి, మాల, సాకె మొదలైన కుల సంబంధులు, వివిధ ఆధ్యాత్మిక, సాంఘిక. ఇతరమైన రంగాలకు సంబంధించిన సామెతలు కనిపిస్తున్నాయి. వీటితో పైవిధ్వనితో కూడిన సామెతలు మరే వాగ్రూపకాలలోనూ గాఢనలో కాన్పి, శీర్షికల్లా కాల్పాలాలుగానీ కనిపించవు కనుక వీటిని కూడా తిన్నమయ్య సామెతల్లోని వైశిష్ట్యంగా చెప్పవచ్చు. తిన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో కనిపించే సామెతలను విశేషించి ప్రస్తావిస్తున్నా...

"ఇంతవరకు ఉదాహరణలు గమనిస్తే లభించిన సామెతలు, సంకుచిత్వం లేని రీతిలో వాటి సంఖ్య మరింత పెరిగి ఉండవచ్చు. సామెతలు ఏ రీతిలో దారి వెంబడి ఎక్కడ ఎలా ఉన్నా తిన్నమయ్య గాఢనలోకి దేశీయమనో, గ్రహించుకొనో సామెతలే ప్రతిచరణంలో వినబడుతూ తిన్నమయ్య మార్గాన్ని సుగమనించిన తెలుగుతనము"[1] అని ఆచార్యులు ఆమె అభిప్రాయాన్ని వెలిబుచ్చారు.

తిన్నమయ్యానుల సాహిత్యంలో తిక్కన, పోతన్నకి సమానార్థుడు, వాగ్గేయ సమానార్థుడు, శ్రీనాథుడుల వంటి భాషాప్రయోగాలు ప్రయోగించిన సామెతలే కాక సుప్రసిద్ధమైన సామెతలెన్నో ప్రయోగించబడ్డాయని,

---

1. 'సమగాంధ్ర సాహిత్యం' సంపుటి. 4 పుట: 265.

[illegible] గురజాడ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

"నిన్న నాటన సోమపరాకు [illegible] సొబగ్గానికి సొంపుపూతగుడు, తిన్నన శ్రీనాథుడు మెరుగులు స్వాభావికవ్వులు స్ఫురింపజేసిన లోక ప్రసిద్ధమయిరు, సొమెతేలుము, డొంకతిరుగుమోలుము తెలుగ్గాంధారు. తమ సొంతింత్తమున సొబగుగాచుకొనివారు. నాయుడు జ్ఞాడగం వారిగ్గా సొంతింత్తమున తెలుగ్గాల కవ్వలు గురజేలాలో మన్నప్పి సొమెతేలుము, డొంకతిరుగుమోలుము మరి యితరత్రా వెరుగుము గోచరించువని తోచుము"[1] అన్నాగు.

-ధనగదమున్నిగాడు నన్నీ సర్దుగాలనే ఉన్నమాట్లు, "పదతిరుగుమోలుల్యాల సొంతింత్తంగాలో ఉనేకమంది స్థలం స్ఫురింపజేసిన పద్యాలనే నెప్పినవో మవగ గమనించగలరు. ధ్రుతరాష్ట్రుడు దుష్టగబుద్ధితో, బేతాళుము స్ఫుట్టే [ఉ.సా.2-8], తన్నగు మోతిలోతే బేతాళాలు స్ఫుట్టు [సె.తి.23-28], నాపసుడు బిత్తర్డుడు నోరు తెరిచే [సె.తి. 21-225], కుట్టని గురుడు దోసపిందా [సె.తి. 23-264], తినగదాని నెప్పిన దోసపిందు [ఉ.సా. 1.417 28-45] అనే వీటి సొమెతేలు నేమున పద్యాల్లో చేరాయి. ఇలాగే, పదుగురాడినమాట సొంతింత్తం గురజేల్లు నాళ్ళడాడినమాట గొక్కొనెదు, మనుకే గలుండిన వాని కూరెల్లు నోసుడు' అనే పెదతిరుగుమోలుల్యాల్

---

1. 'తెలుగ్గాల కవ్వల సుడికపితేలు. భాషాత్మ ప్రయోగ నిశేషాలు' పుట; 415.

నీతి శతకం [పుట్టగం. 63] లాంటి పై పిందాలు వేమన తీట వెలుగులాగ నుయ్యాడు పొదాలాగగా శోభగుయ్యు. అలాగే 'ఎగదోక్కోకుండా వేసి బాబుకొక్కొగాలు వెగటు బాగాడుటు' [పుట్టగం. 3-169, 170] అనే అన్నమయ్య సామెతే 'తమిష్టే మోళ్ళగ' [1-65] లాం 'తలాపున్న చ్చేటు గ్రుచ్చు బాణుళ్ళలు జూచి యూరెకును సిండిక్కత శాలపిక' లాని భ్రాంతి శాబెడినట్లున్న వర్ణనగ గూసొంచిగదవేది వేటూరి తనగదమున్నిగాని తభిప్రాయం.[1]

తన్నమయ్య పటుకుబళ్లు స్రబంధకన్నలు గూచవల్లో కనిపించడాన్ని గూన్ని ప్రస్తాపిస్తూ కీ.శే. వేటూరి స్రభాకరశాస్త్రిగారు.. "తన్నమాచార్యుని సంకీర్తనములు భాషా సన్నివేశముచే వాడుకగన్నవి. తాతని సంగీతజ్ఞుళ్లు చాలా కృష్ణ రాగములలోయు, దదాస్థాన కవ్వలయు గూచనలలోని కీర్తనని రాగయుతాంగదలుగమగ దిగుపతికి వచ్చి స్థాయి సన్నివేశని తాళళ్ళసొక నాని సంకీర్తనములు వినుచుండుటచే నాలుగూ కవ్వలకు వీరి పటుకుబళ్లు సుపరిచితమయ్యు గుండవచ్చును."[2] అని తీతమ తభిప్రాయాన్ని నెలిగియ్యాడు.

జానపద మౌఖిక సాహిత్య విశేషాలకు సంబంధించిన తన్నమయ్య పద-సాహిత్యంలోని సామెతలు వేమన, ప్రబంధ కవ్వల మాటి గిష్ట కన్నలు

---

1. 'తాళళ్ళసొక కవ్వలు పదకవితలు - భాషా ప్రయోగ విశేషాలు' పుట; 415
2. 'తన్నమాచార్య చరిత్ర పీఠిక' పుట; 102.

సంజీవిత్వంలో కూడ స్వేచ్ఛగా వెలబడటాన్ని సూచిస్తూ అన్నమయ్య సామెతలు స్వేచ్ఛగా ఉపయోగించాడు.

డా. పొన్నాడ లీలావతిగారు -- 'సినవ్యవహారాలని సాధారణమైన సామెతలు అన్నమయ్య సంకీర్తనలో, యతి ప్రాసాది లక్షణ బద్ధమై, సహజ స్వాభావికతను సంతరించుకున్నాయని, శిష్ట సాహిత్యంలో గౌరవాన్ని పొందుతున్నాయని' పేర్కొన్నారు.[1]

అన్నమయ్య సంకీర్తనలను లక్షణబద్ధంగా గమనించడంవల్ల లోక వ్యవహారంలో వున్న సామెతలను పరిపీలించవచ్చు. ఉగాది, ఉగయ, ఉగసి, ఉగడ, ఉతలు, ఉరడి, ఉగగు, ఎనసి, కదిసి, కాపిని, గటిసి, గబుక, గలిమి, జిమళి, తిపిరి, తెమని, తొడరి, నిరతి, బెగసి, బేసము, వావాతా, వాసిని, సరుగ, సగుస, సొబగిని వంటి అనేక పదాలు గుర్తింపులు పొరుపాటువల్ల అన్నమయ్య ప్రయోగించిన సామెతలు మారిపోయాయి. అలాగే లోకంలో వున్న సామెతలను యథాతథంగా వాడకుండా విలక్షణంగా ప్రయోగించడంవల్ల కూడా కొన్ని భేదాలు ప్రవేశించాయి. లోక వ్యవహారంలోని సామెతలు ప్రజ్ఞాపూర్వకంగా, ఉపయుక్తంగా, లక్షణయుతంగా ప్రయోగించబడటం కాబట్టి వాటికి, అన్నమయ్య సామెతలకు కొన్ని భేద సాదృశ్యాలు కనబడుతాయి.

---

1. ముఖాముఖి చర్చ : 1-5-1997

కమున మీరిచ్చినట్లగా కూడ అన్నమయ్య సాంసోతల వైశిష్ట్యాన్ని పరిగుణిస్తూనవచ్చు.

'అంగడి మొదట -నేతులు, అన్నడమొదట నిమ్ము / లాంకలలో భున్న సామెత /

-నేతులాకరంది నిండటం, మొదలెక్కడుండు / అన్నమయ్య సామెత / ౭-౪౭

మొదట్లో లోక వ్యవహారంలోని సామెత విధంగానే అన్నమయ్య

ప్రయోగించిన సామెతకూడా వాక్యం చివరు దళాటుగా చేరిన్నడంలం

ఉనే ముక్తి క్లుప్తత కల్గి వుండటం విశేషం. ఈ రెండు సామెతల్లో కూడ

గమని ఉన్నట్లగా పరిపోవడాన్ని పోలికగా చెప్పవచ్చు. అలాగే ఈ సామెతల్లోని

అర్థాన్ని పల్టిస్తూ పరిపోవడం కూడా పోలికగా చెప్పవచ్చు. ఇక అన్నమయ్య

సామెతలలో స్థానస్థానం పరిపోవడాన్ని విశేషంగా చెప్పనవచ్చు.

కుక్క లాంక పట్టుకొని గోదావరి ఈదినట్లు [లాం. సా]

మెలంకిక పట్టుక పోయు వెనగొండనాకుట [లం.సా ౫. ౧౭]

లాంక వ్యవహారంలోని 'కుక్క లాంక' అనే పదబంధానికి స్థానంలంలోగా

అన్నమయ్య 'మెలంకిక' అని ప్రయోగించాడు. అలాగే 'గోదావరి' కి బదులుగా

'కొండ' 'ఈదినట్లు' అనే పదానికి 'ప్రాకుట' అనేని స్థానంలోగాలుగా

చెప్పవచ్చు. ఇంని భేదానికి సంబంధంలేనని 'పట్టుకొని' అనేని పోలికకు

సంబంధంలేదు. ఈ రెండు సామెతల్లో గమని ఉన్నట్లగా పరిపోవడాన్ని కూడా

పోలికగా చెప్పవచ్చు. అలాగే ఈ సామెతల్లో భావవైవిధ్యం లేదని.

కొత్తనీరు వచ్చి పాతనీరు కొట్టుక పోయినట్లు [లా.సా]

పాతచీరమాసి కొత్తచీర గట్టినట్టు [ఉ.సా 3-417]

లాక్షణికప్రయోగంలోని కొత్త, పాత అనే పదాలు క్రమంగా అన్నమయ్య ప్రయోగంలో పాత, కొత్తలుగా తారుమారయ్యాయని. 'నీరు నచ్చి', అనే పదానికి 'చీరమాసి' కొట్టుక పోయినట్టు' అనే పదబంధానికి 'కట్టినట్లు' అనేవి ప్రతిబింబాలు. వీటిని భేదానికి సంబంధించిన అనాకాంగా చెప్పవచ్చు. తరి పాములెత్తిన్లోని భావసంవ్యాప్తి చొళ్ళుకగా చెప్పవచ్చు. రెంటిలో ప్రాస్పక్షికగా సరిపోవడం కూడా సొళ్ళుకగా చెప్పవచ్చు.

గొల్లెల మందలు ఆడేటి పడ్డట్లు [లా.సా]

గొల్లయిలలోన పృథి చూచినట్లు [ఉ.సా 1-64]

మొక్కడ లాక్షణికప్రయోగంలోని 'ఆడేటి' అన్నమయ్య పాములెత్తిన 'పృథి' కావడంతో సులభంగా గట్టిగా చెప్పినట్టయింది. అచ్చికగాలు సప్తస్వరాలో సహా మిగతా వెళ్ళిగాలు సొళ్ళుక పృథని.

గోటితో పోగాకే పనికి గొడ్డలెందుకు [లా.సా]

చేసన్న వచ్చే పనికి చెట్టు యేటికి [ఉ.సా 2ర-2గా]

తరి పాములెత్తిన్లో గూఢంలోను, భావంలోను, అచ్చికగాలు సప్తస్వరాలోను పోల్చుగా కనిపిస్తుంది. లాక్షణికప్రయోగంలోని 'గోటితో' అనే పదానికి 'చేసన్న', 'పోగాకే', 'నచ్చే', 'గొడ్డలెందుకు' అనే దానికి 'చెట్టు యేటికి'

ఉపేంద్ర అన్నమయ్య ప్రయోగంలో ప్రతిబింబాలుగా నడ్చినాయి. వీని భేదానికి సంబంధించినవిగా చెప్పవచ్చు. గతి సామెతలన్ని యథేచ్ఛగా వాడి సరిపెట్టినట్లు కనుక వీరి పలుకుబడిగా చెప్పినాడన్న.

గ్రామంబెంత గజింబును మానవుడెంత వాడైనట్లు (అ.సం.)

మడిందాచిన యీసుమహిమ మానవకీడు నిద్దినట్లు (అ.సం ౩-౧౧౭)

ఒద్దిక చేత ప్రయోగింపబడే లాక్షణ్యవహారంలో వున్న సామెతలాసు 'గ్రామంబెంత', అనే పదం అన్నమయ్య ప్రయోగంలో 'మడిందాచిన' అనే పదంగా, 'ఎక్కినట్లు' అనేది 'దిద్దినట్లు'గా మార్పు చెందాయి. ఏసుసు, మానవకీడు అనే పదాలు పోలికకు సంబంధించినవని.

ఆకాశమంటి తలచిన దైవమెంతటి తలచినట్లు (అ.సం.)

నేనంటి నేయబోతే నేగుప్ప వేరొకటాయ (అ.సం ౨౨-౧౨౯)

ఈ సామెతల్లో గూడు, భావ, సామ్యాలు కనిపిస్తున్నాయి. లాక్షణ్యవహారంలో వున్న సామెతలాసని 'ఆకాశమంటి' అనేది అన్నమయ్య ప్రయోగాల 'నేనంటి' అయినది. తలచిన అనే పదానికి 'నేయబోతే', 'దైవమెంతటి తలచినట్లు' అనే దానికి 'నేగుప్ప వేరొకటాయ' అనేది సూచింపబడినాయి. వీని భేదానికి సంబంధించినదిగా చెప్పవచ్చు. ఈ రెండు సామెతల్లో దేవుడని ఉపయోగించిన కర్త ప్రయోగాలను కూడా పోలికకు చెందినదిగా చెప్పవచ్చు.

సిక్కటైన మంచి నీలమొక్కటి చాలు .

తళుకు బెళుకు గాళ్లు తళ్తైడేలా [ఆ.సా]

సూర్యు డొక్కడు మిక్కిలిని వెలుగగా ...

వెలితేని నీసమాలు వేయి నేమిటికి [ఆ.సా 3.187]

-ఈ రెండు పాదాలో గూడ సొమ్మగా ఉన్నా భావసొమ్మగా ఎక్కువగా కనబడుతుంది. వేమన ప్రయోగించగా స్వభావగతంగా ఉన్న సొమెత్తను ధ్వన్యమాత్ర సొమెత్తే మూలమవవచ్చు. వేమన ప్రయోగంలోని 'సిక్కటైన మంచినీలమొక్కటి' ధనేది అన్యమయ్యల ప్రయోగంలో 'సూర్యు డొక్కడు' గా ధనాకే 'తళుకు బెళుకు గాళ్లు' అనేది 'వెలితేని నీసమాలు' గా 'తళ్తైడేలా' ధనేది 'వేయి నేమిటికి' అనే ప్రతిబింబాలుగా కనబడుతుంది.

సున్నితమైన మోతే, దయ్యం బగుడు పడినట్లు [అ.సా]

సూతము దన్నక మోతే, జేతాళమువు పుట్టే [అ.సా 2.వ]

ఈ రెండు సామెత్తల్లో గూడ, భావ సొమ్మాయున్నాయి. లోక వ్యవహారంలోని 'సున్నిత', అనే ఏకవచనాన్ని అన్నమయ్య 'సూతము' అని బహువచనంగా ప్రయోగించాడు. అలాగే 'దయ్యం' అనే పదానికి బదులుగా 'జేతాళమువు' మృత శరీరాలు అని బహువచనం ధ్వన్యర్థంగా ప్రయోగించాడు. అలాగే ఈ సామెతలు రెండూ దళాంగా చేసి వేయడంలో కుండా సామెతగా చెప్పవచ్చు. ఈ రెండు సామెత్తల్లో దేనినైనది ప్రత్యేకంగా పరిపోవడం కూడా పోలికకు సంబంధించినంతగా చెప్పనక్కర్లేదు.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

'మోహనము', అనే ప్రతిరూపాత్మకంగా ప్రయోగించబడినట్లుగానే మనింత
గొడిది చెప్పినట్లయింది.

ముందు మన్ను వెనక గొన్ను [లో.సా]

వెనుక మన్ను తరగు ముందటి [అ.సా 1-310]

లోక వ్యవహారంలో కనిపించే 'ముందు', 'వెనక' అనే పదాలు ఉన్నమయ్య
ప్రయోగంలో 'వెనుక', 'ముందటి' గా తారుమారు అయ్యాయి. రెండవ దళంలో
'గొన్ను', కి బదులుగా ఉన్నమయ్య 'తరగు' (పొట్టేలు)ను వాడటం విశేష
ప్రయోగంగా చెప్పవచ్చు. ఇక సుమతి రెండు దళాలుగా వ్యంగ్యం
[illegible] పలికించినది.

వెన్నము సన్నగా నూరినట్లు [లో.సా]

వెన్న మున్నగా మాగవెసమున్న గుండ్లీలు [అ.సా 2.ఇ.1వ]

సమాజంలో మెత్తగా వ్యంగ్యం వెన్నము నూరటానికి ఉపయోగ గుండ్లు కావాలా
అని చెప్పడం వల్ల లోక వ్యవహారంలో వున్న సుమతి కంటే ఉన్నమయ్య
సుమతి ఎంతో చెప్పినట్లుగా వున్నది. ఇలాగా లోక వ్యవహారంలో లేని పదాలను
ప్రయోగించి సుమతిలాని జోగిబిగి చెడకుండ సుమతికు ఏసినికను,
సుగుణమ్మని కల్గించడం ఉన్నమయ్య సుమతిలోని వైశిష్ట్యంగా చెప్పవచ్చు.

ఉపసంహారం

ఉపసంహారం

తెలుగు సాహిత్యానికి నన్నయ్యను, దేశి సాహిత్యానికి పాల్కురికి సోమనాథుని, వస్తు వచన వాఙ్మయానికి కృష్ణమాచార్యులను ప్రథములుగా పేర్కొన్నట్లు సంకీర్తన సాహిత్యానికి అన్నమాచ్యను ప్రథమ వాగ్గేయకారుడుగా చెప్పవచ్చు. నన్నయకు ముందు తెలుగు సాహిత్యమున్నప్పటికీ సుస్థిర గుణసిద్ధి పొందిన గ్రంథ రూపంలో లభ్యమైన ఆంధ్ర మహాభారతమే ఆది కావ్యంగా పరిగణింపబడి నన్నయ ఆదికవిగా పేరుపొందిన విధంగా అన్నమాచ్యకు ముందు కృష్ణమాచార్యులు వచన సంకీర్తనాన్నప్పటికీ లక్షణబద్ధంగా సుస్థిరీ చరణాలలో. గుణతి ప్రాసాదిని నిగుమగాలలో రాసిన పద సాహిత్యాన్ని సుస్థిరబాడు కొంబట్టి అన్నమాచ్య పదకవితాపితామహుడుగా సంకీర్తనా వాగ్గేయకారుడుగా పేరుపొందాడు. అన్నమాచ్య సంకీర్తనా ప్రక్రియను గ్రహించడంలో డా॥ పొన్నా లీలానాథిగారు తమ అభిప్రాయాన్ని వ్యక్తం చేస్తూ...

"అన్నమాచ్య పద్య రచన స్వీకరించక గానయోగ్యమైన, సుబోధకమైన పద రచనల్ని స్వీకరించాడంటే దాన్ని బట్టే ఆయన ప్రజలను చేరదీయటానికి ఎంతగానో ఆసక్తి చూపుతున్నాడని, ప్రజాకవి అని మనం గుర్తించవచ్చు"

అని పేర్కొన్నారు.[1]

---

1. 'సంకీర్తనాజ్యోతి' పుట; 7.

కొంతమంది ప్రత్యేక సందర్భాలలో శ్రీ వేంకటేశ్వరుని స్తుతి సంకీర్తనలతో మేలుకొలిపిన మొట్టమొదటి వాగ్గేయకారుడు అన్నమయ్య. అన్నమయ్య తరువాతనే సంకీర్తనలు రూపొందిన వాల్మీకి రామాయణ క్షేత్రయ్య, రామదాసు, త్యాగరాజు, పురందరదాసులాంటి వారు అన్నమయ్య పద్ధతిని అనుసరించి సంకీర్తనలు రచించినా అన్నమయ్య రచనా సైలిని మాత్రం ఎవరూ అందుకోలేకపోయారు. అన్నమయ్య రచనా సైలిని గూర్చి రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ ఇలా అభిప్రాయపడ్డారు - "అన్నమయ్య స్వయంవేదమైన శ్రీనివాసుని, రచించిన కల్పనను, గుప్పించిన ముద్దుమాటల్లో అనుసంధించాడు, అన్నమ్మ సంబోధించాడు, ఊరడించి అనునయించాడు. ఈ రచనలో ఎక్కడా శ్రీనివాసుని ఎడబాటు, పరుషమైన భావమనేది లేకుండా అన్నమయ్య ప్రతి పదంలో ప్రేమ ప్రవహింపచేశాడు. అన్నమయ్య రచనా సైలిని గూర్చి ఇంతకన్నా గుమ్మా సులభంగా వివరించలేము."[1] అన్నారు. "అన్నమయ్య సంకీర్తన సంస్కృతభాషాయుక్తి పరంపరగా అన్నమయ్య శిష్యుడు పెదతిరుమలాచార్యుడు, అతని కొడుకు చినతిరుమలాచార్యుడు కొనసాగించి భవిష్యత్ తరాల వాగ్గేయకారులకు వాఙ్మయ రూపాన్ని అన్నమాచార్యులు తమ్ముళ్ళు తిమ్మక్క వంటి లేఖకులు చేత రాయించి భద్రపరిచారు."[2]

---

1. 'అన్నమాచార్యుని సంకీర్తనములలో వర్ణనలు' పుట; 36,37.
2. 'అద్వితీయ సంకీర్తనలు పీఠిక' పుట; 11.

అన్నమయ్య మానవజీవితానికి సంకీర్తనద్వారా అనేక విధాలుగా విష్ణుతత్వాన్ని సులభతరంగా అర్థంచేసిచెప్పారు. ప్రజలు నిత్యజీవితంలో సామెతలు, లోకోక్తులు, సూక్తులు, జ్ఞానతీగలు మొదలైన ప్రయోగాలని భగవత్ప్రాప్తికి భక్తి మార్గమే సులభమార్గమని సంకీర్తనల్లో చాటి చెప్పారు.

డా. పులిగళ్ళ లోకావతి గారు అన్నమయ్య సంకీర్తనలు ప్రయోగించిన విధాన్ని గూర్చి చెబుతూ - "అన్నమయ్య భక్తి జ్ఞాన మానవ ప్రవర్తనలకు సంబంధించిన వివిధ విషయాలను వివిధ రీతుల్లో ఉపదేశించి సంపూర్ణ పరమార్థాన్ని చేసుకున్నాడు" అని వ్యక్తం చేశారు.[1]

ఈ పరిశోధనలో మొదటివరకు అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో కనిపించే సామెతలు, సూక్తులు మొదలైన వాటిని శోధించి సూక్ష్మ దృష్టితో విషయ పరంగా సింగడింగని ఉపశీర్షికల క్రమంలో పట్టిక ఇవ్వడం, అలాగే శక్తి కొద్దీ సామెతలను ఉపయోగించిన సంకీర్తనలతో సమన్వయం చేసి సందర్భాలు చెప్పడం ద్వారా అన్నమయ్య సామెతలలోని సామాజిక సాంస్కృతిక విశేషాలను నిరూపిస్తూ మహాకవి ప్రయోగాలను మాడా ఇవ్వడం జరిగింది. అలాగే లోకోక్తులు, జ్ఞానీయాలను కూడ శోధించి ఉపశీర్షికల క్రమంలో పట్టిక ఇస్తూ

---

1. 'సంకీర్తనా జ్యోతి' పుట; 24.

కొన్ని జ్ఞాతేయమాలను ఎన్నికలను, ప్రగతిశీలతలను కూడా ఎన్నడూ నిలదీయలేదు.

అన్నమయ్య సంకీర్తనలను పరిశోధించడం మొదలు పెట్టినప్పటి నుంచీ ఆయన పాటలను ఎలా పాడాలి, పరిశోధనలు చేసే దృక్పథాన్ని కల్పించిన శ్రీ వేంకటేశ్వర పరిశోధకులను మాష్టారు తలుచుకుని కృతజ్ఞతలు తెలుపుకోవడం మామూలే. వ్యక్తిగత జీవితంలో కూడా ఆయన్ని గురించి ఆలోచించని రోజు లేదు. అన్నమయ్య సంకీర్తనలు ప్రాముఖ్యాన్ని గురించి ఆలోచనా..... అన్నమయ్య కృతులు పరిశోధనలు సాగించడం బంగారు బాట వేసింది.[1] అని పేర్కొన్నట్లుగా అన్నమయ్య సంకీర్తనా సాగరాన్ని పరిశోధించడానికి కొద్ది ఎన్నో పరికరాలు కనిపిస్తున్నాయి.

---

1. 'అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో జానపద గేయ ఛాయలు' 'ఉషస్సందన' పుట: ౮.

ఉపయుక్త సంగతులు

ఉపయుక్త గ్రంథ సూచి

1 అనంతకృష్ణశర్మ, గాజుపల్లి
[పరిష్కర్త]
అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు [అన్నమాచార్య
విగ్రహితేమయము] సంపుటము – II,
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానపు ప్రచురణ
తిరుపతి, 1955.

2 అనంతకృష్ణశర్మ, రాజుపల్లి
రామసుబ్బశర్మ, గోరిపెద్ది
[పరిష్కర్తలు]
శృంగారిక సంకీర్తనలు [అన్నమాచార్య
విగ్రహితేమయము] సంపుటము – III,
తి.తి.దే. ప్రచురణ, తిరుపతి
1965.

3 అనంతకృష్ణశర్మ, గాజుపల్లి
రామసుబ్బశర్మ, గోరిపెద్ది
[పరిష్కర్తలు]
శృంగారిక సంకీర్తనలు [అన్నమాచార్య
విగ్రహితేమయము] సంపుటము – IV,
తి.తి.దే. ప్రచురణ, తిరుపతి, 1975.

4 అనంతకృష్ణశర్మ, గాజుపల్లి
శ్రీనివాసాచార్యులు, అన్నపురెడ్డిగారి
[పరిష్కర్తలు]
శృంగారిక సంకీర్తనలు [అన్నమాచార్య
విగ్రహితేమయము] సంపుటము – IV,
తి.తి.దే. ప్రచురణ, తిరుపతి, 1981.

5 అన్నమాచార్యులు, తాళ్ళపాక
శ్రీ వేంకటేశ్వర శతకము
విశ్వశ్రీ ప్రచురణలు, కాకి, బాలజోకాలనీ,
తిరుపతి.

6	[illegible]	[illegible]
7	[illegible]	[illegible]
8	[illegible]	[illegible]
9	[illegible]	[illegible]
10.		

11 ఆనందమయ్యగారి వేంకటేశ్వర

అనాథ్యులైన పేద్ల కోసం చేస్తున్న కృషులు - వివిధ రంగాలలో

ప్రముఖులు, ప్రభాకర ప్రచురణలు,

హైదరాబాదు, 1974.

12. ఆనందమయ్యగారి వేంకటేశ్వర

అనాథ్యులైన పేద్ల పద కవితలు - భాషాప్రయోజన

వినోదిని ప్రభాకర ప్రచురణలు

హైదరాబాదు, 1976.

13 ఆనందమయ్యగారి వేంకటేశ్వర

మదనగాన్లే యుగకారులు

తొలి పుంభోగవ కవులు

ఆంధ్ర సుగేస్ సంగీత నాటక అకాడమి,

కళాభవన్, హైదరాబాద్ - 500 004

సెప్టెంబర్, 1975.

14 ఆనందమయ్యగారి వేంకటేశ్వర

సుమన సంగీకర్గన భాండాగారము.

15 ఉదయ్

సమాగమాన్ని సాహిత్యక చరిత్ర (సంపుటి-4)

ప్రచురణకర్త: బుక్ హౌస్

కాంగ్రెస్ మాగ్జీన్ గోడ్, విజయవాడ-2

1980.

16. విశ్వనాథ

శివరామశాస్త్రి, వేటూరి
[పరిష్కృతము]

నాటి వేగాలము
చెప్పినట్లుగా
వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే
ప్రకటితము.

17 [illegible]

[illegible]

[illegible]

18 [illegible], కె

సవనాంధ్ర చరిత్ర కాన్ఫరెన్సు [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

కమలాపురం, 14-వ [illegible],

1991.

19. [illegible], యమ్

[illegible]

[illegible]

[illegible]

20 [illegible], రోగులపెట్టె

[illegible]

[illegible]

[illegible]

21. [illegible], కె.జె.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

22 కృష్ణమూర్తి, గుత్తి
వేంకటరంగారావు, దివాకర్ల
[రంగనాథకవి]

స్వరగమవర్ణీత రంగనాథచరిత్రము. ప్రథమ సంపుటము
(ప్రథమ నుండి తృతీయ) సుధాకృష్ణమూర్తి ప్రెస్,
కుప్పేగూడు, నెల్లూరుజిల్లా. పుట 1127.
1982.

23. కృష్ణమూర్తి, భవ్యశ్రీరాములు
[రంగనాథకవి]

తెలుగు భాషాపోషణచరిత్ర. [రంగనాథ నుండి]
సోదరి శ్రీరాములు తెలుగు సాహిత్యవిద్యాలయము
అనితరసాధ్యకేంద్రము, సుబ్బారెడ్డి గార్డెన్స్,
నాయుడుపల్లి, నెల్లూరుజిల్లా. పుట 1012
1987.

24. కృష్ణమూర్తి, కోట్ల రంగడు

సుబాహ్వీ సుభద్ర (ప్రథమ నుండి)
గుత్తికొండ్లు ఊరుగోపన్నాసంగడు,
15, పగోజిరెడ్డి గారి గోడ్, తిరుపతి
నందనవది, 1985.

25. కేతవ, సుబాలస్థుడుకేవ

రుక్మిణీకల్యాణ చరిత్ర (ప్రథమ నుండి)
[భాగ్య]స్వదేశ సాహిత్యవిద్యాలయము ప్రకాశము ప్రాంతీయులు

26. కొండమాంబాస్వామి, ముదిగొండ

అమృతాపహరణము
త్యాగరాజు ప్రింటర్స్, తిరుపతి,
1986.

27. రంగప్ప, ఎస్

తెలుగులో సంగ్రహవాక్య

ఉద్భవ వికాసాల పరిశీలన పద్ధతి ప్రయోగము, 1975

శాతవాహన ప్రచురణలు (ప్రథమ ముద్రణ)

గుంటూరు. మొదటి భాగ

ఏప్రిల్, 1982.

28. రంగప్ప, ఎస్

ట్రాన్స్ఫార్మేషన్ సూత్రములు

శాతవాహన ప్రచురణలు,

హైదరాబాదు, 1974.

29 [illegible]

[illegible]

[illegible]

30 రంగాధర కవి, చెన్నాపురం

శృంగారనైషధ చంపూకావ్యము (ప్రథమ ముద్రణ)

ప్రకాశకులు, జి. యస్. శాస్త్రి అండ్ కో.,

మద్రాసు, 1938.

31 గోపన్న, కంచెర్ల

దాశరథీ శతకము

సుబ్బిసెట్టి: సత్యనారాయణ వేంకటేశ్వర ముద్రాక్షరశాల

శ్రీ సీతారామాంజనేయ బుక్ డిపో,

రాజమండ్రి-533101, 1983.

34.	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
35.	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]
36	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]

32.	నెల్లూరు
	[illegible]
	[illegible]
33	[illegible]

నవనాథ శతకాలు (సర్వము ముద్రణ)

(స్వపురస్కరణము)

ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ

1984.

తెలుగు పుస్తకం

విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్

విజ్ఞాన భవన్, 4-1-435 బ్యాంక్ స్ట్రీట్,

హైదరాబాద్ - 500 001,

1982.

సిద్ధమార్గ చరిత్రము)

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ

జనవరి, 1968.

శృంగార సంకీర్తనలు/(ఉన్నమాబాల్గ విరచితములు)

సంపుటము - 18

తి.తి.దే. ప్రచురణ, 1984.

ఉగ్గాల్గ సంకీర్తనలు/(పెద తిరుమలాబాల్గ

విరచితములు/ సంపుటము - 21,

తి.తి.దే. ప్రచురణ, 1994.

37 [illegible] / [illegible] / [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] / [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] / [illegible]
[illegible]
[illegible]
1776.

38. [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
1776

39. [illegible]

[illegible]
[illegible]
మే, 1761.

40. [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

41 [illegible] / [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

(12) [illegible], [illegible]

(13. [illegible], తాళ్ళపాక

(14) తిరుమలగిరి, బంట్రోతుపాడి

సుబ్బరాజు, ఉత్తుకూరి

గోపీకృష్ణ [illegible]

సుభద్రా కల్యాణము, [illegible]

ముద్రణ ప్రకాశకులు

పి. యస్. రాజు అండ్ సన్స్, 1926.

ద్వితీయ ముద్రణము

సంపుటము - 3

ఆంధ్రవిద్వత్కళాపరిషత్తువారి ప్రచురణము

1956.

(15 తిరుమలేశ్వరస్వామి, తాళ్ళపాక

(పద్యకృతి)

సుగమ సంగీత [illegible]

కాకినాడ ముద్రాక్షరశాల గుంటూరు ముద్రితము

1928.

(16. తిరుమలేశ్వరస్వామి, తాళ్ళపాక

(గద్యకృతి)

ప్రబంధకర్తలు, వేమూరి

(తాళ్ళపాక సుబ్బరాజు - పీఠిక)

శ్రీ తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల చరిత్ర చరిత్రము

తి. తి. దే. ప్రచురణ

తిరుపతి, 1971.

(17. తిరుమలేశ్వరస్వామి, తాళ్ళపాక

(మరణం)

వాణి, కేసర్లి

(వచన రచన)

శ్రీ తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల చరిత్ర చరిత్ర

కార్య నిర్వహణాధికారి,

తి. తి. దేవస్థానములు, తిరుపతి,

1979.

48. తెలంగాణ ఎక్సైజ్ (ఆంధ్ర ప్రదేశ్ మొదటి సవరణ)

(ఆర్డినెన్సు నుండి చట్టంగా మార్చబడినది)

ఆంధ్రప్రదేశ్ ఎక్సైజ్ (తెలంగాణ సవరణ) చట్టం, 1986.

(1)

తెలంగాణ ఎక్సైజ్ చట్టం

1964 యొక్క మరింత సవరణ చట్టం.

1986.

50.

ఉద్యోగస్థుల (క్రమబద్ధీకరణ) చట్టం

ప్రభుత్వ ఉద్యోగులు మరియు ఉద్యోగ సంఘాల (నిషేధం) చట్టం, 1981

(1981 యొక్క 27)

1981.

51. దుకాణములు, వ్యాపారములు

(మినహాయింపు చట్టం)

ఆంధ్రప్రదేశ్ దుకాణములు మరియు వాణిజ్య సంస్థల (ఉద్యోగుల పని గంటలు మరియు సేవా పరిస్థితులు) చట్టం, 1988.

52. ధూళిపాళ్ల

శ్రీ కాళహస్తీశ్వర దేవస్థానం

శ్రీ శైలమల్లన్న దేవస్థానం, శ్రీశైలం,

నిజామాబాద్ జిల్లా, 1987.

53 నన్నెచోడుడు
[కవిత్వం]
కుమార సంభవము
పోట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయము
పబ్లికేషన్స్, నాంపల్లి, హైదరాబాదు-4.
1984.

[వ్యాసం]
శ్రీకృష్ణ శతకము
పబ్లిషర్స్
గొల్లపూడి వీరాస్వామి సన్
శ్రీ సీతారామా బుక్ డిపో, రాజమండ్రి-1
1961.

54 నరసింహకవి

55. నరసింహారెడ్డి, పాపిరెడ్డి
తెలుగు సామెతలు- నానుడులు
శ్రీ సిరివాడ మురళీ పబ్లికేషన్స్
తిరుపతి, 1983.

56. నాగభూషణ, డి
ఎఱ్ఱాప్రగడ శ్రీనాథుడు సూక్తి వైచిత్రి
నవ్య పరిశోధన ప్రచురణలు
తిరుపతి, 1984.

57. నాగభూషణ, డి
తెలుగు సామెత్తల సమీక్ష.
నవ్య పరిశోధక ప్రచురణలు
18-1-677, భవానీనగర్, తిరుపతి-1,
1985.

58	ఎ. తెలుగుదండ వేదము	నాలగాయుర్వేద గ్రంథమాల ఎస్.వి. గోపాలం బుక్ డిపో, నెం.18. గోపాలాస్వామి గారి, రివ, వీధి, మద్రాసు - 600 004.
59	స్వరసంహారవి, సంకుసాలు	కవిచక్రవర్తి గసపాటిగారమము (ప్రథమ ముద్రణ) ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ, 1967.
60	సంపదకాలాగాయుర్వేది, ఆరోగ్యసంపద	మాతృశ్రీ బాల్ధ గ్రంథమాల వెంపల్లి రామస్వామి గార్ట్స్ అండ్ సన్స్, వారిచే ప్రకటితము, 1976.
61	సంపదకాలాగాయుర్వేది, ఆరోగ్యసంపద	మానవసజీవోద్ధ గ్రంథమాల వెంపల్లి రామస్వామి గార్ట్స్ అండ్ సన్స్, వారిచే ప్రకటితము, 1976.
62.	పిల్లలకు వచ్చే రోగాలు, గుణం	నీతి ముక్తావళి (దేవీతోయ ముద్రణ) 1976.
63	పిల్లలగాథలు, సంకలనం	ఉత్తర గ్రామాగుణమము వెంపల్లి రామస్వామి గార్ట్స్ అండ్ సన్స్, వారిచే ప్రకటితము, 1976.

64. పినవీరభద్రుడు, సోమ్లానాయక్

శ్రీ వెంకటేశ్వర భాగవతము

తిరుపతి వేంకట కవులు ప్రథమ ముద్రణము

1981.

65. పినవీరభద్రుడు, సోమ్లానాయక్

నృసింహ పురాణము (ప్రథమ ముద్రణము)

ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రథమ ముద్రణ

మే, 1987.

66. శ్యామ్ధర్ కవి ప్రతిజ్ఞాతము

సోమనాథ్ స్వామి (ప్రథమ-చివరి భాగాలు)

ప్రకటించలేదు

శ్రీ లక్ష్మీ నారాయణ ఎడిట్ (ఎడిట్)

ఉమేష్ పబ్లిక్ నారాయణ గ్రాండ్ సన్

గాజియాబాద్ - 5.33 1వ్.

1983.

67. పెద్దన, అల్లసాని

కోదండ రామయ్య, తిమ్మావజ్ఝల

(సంపాదకుడు)

మనుచరిత్రము (ప్రథమ ముద్రణ)

ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రథమ ముద్రణ

1986.

68. సోమన, బమ్మెర

నారాయణ శతకము

వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు గ్రాండ్ సన్స్

వారిచే ప్రకటితము, 1982.

69 పోతన, బమ్మెర

శ్రీ మహాభాగవతము

రిజిస్ట్రార్

పొట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం

లలితకళాక్షేత్రం, పబ్లిక్ గార్డెన్స్

నాంపల్లి, హైదరాబాదు – 500 004

1994.

70. ప్రభాకరశాస్త్రి, వేటూరి

[సంకలన కర్త]

ఆనందమాల్ది, వేటూరి

[సంపాదకుడు

చాటుపద్య మణిమంజరి

మణిమంజరి ప్రచురణలు

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్టు

హైదరాబాద్, జనవరి, 1988.

71. ప్రభువు, గట్టు

కుచేలోపాఖ్యానము

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము, 1911.

72. బద్దెన

సుమతి శతకము

ఎన్.వి. గోపాల్ అండ్ కో.,

నెం. 18, గోపాలపురం, 8వ వీధి

మద్రాసు – 600 086

73. భగవంతమంత్రి

సాళ్వ నారాయణుడు [అభినవ గుప్తుని వ్యాఖ్యానము]

లీసెర్చి సూపర్‌వైజర్‌షిప్,

యు. ఇ.సి. యూనివర్సిటీ

బరోడా, 1964.

74. భాస్కరుడు, వాలోకిక

వేంకట రమణాచార్యులు, మేడేపల్లి

[పరిష్కృతము]

భాస్కర రామాయణము

వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము, 1936.

75. ముద్దుపళని

నాగరత్నమ్మ, బెంగుళూరు

[పరిష్కృతము]

ఇళాదేవీయము అనునామాంతరము గల

రాధికాస్వాంతనము

వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్

వారిచే ప్రకటితము, 1936.

76. మల్లన, ప్రౌఢకవి

గుణాంగద చరిత్ర

వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము, 1914.

77 కర్త తెలియడం లేదు

మల్లికార్జున శతకము

ఎస్.వి. గోపాల్ అండ్ కో.,

నెం.18, గోపాలపురం, 8-వవీధి

మద్రాసు - 600 086.

78. మొల్ల, పుణ్యకథ: 9

మొల్ల రామాయణము

పబ్లిషర్సు

కొనకమళ్ల నీరజ్మ్మ అండ్ సన్స్

శ్రీ సత్య నారాయణ బుక్ డిపో

రాజమండ్రి, 1962

79. రజనీకాంతరావు, బాలాంత్రపు

ఉద్యాన్న శృంగార సంకీర్తనలు (అన్నమాచార్య విరచితములు) సంపుటము-1, స్వగతితము

తి.తి.దే. ప్రచురణ, తిరుపతి.

80. [illegible]

[illegible]

విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయము

విజయవాడ, 1958.

81. రాఘవయ్య, తిరునాయిపాటి

ఆళ్వారుల దివ్య వైభవము

తి.తి.దే. ప్రచురణ, తిరుపతి, 1980.

82. రాధాకృష్ణ శర్మ, చల్లా

తమిళ సాహిత్య చరిత్ర

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ

1976.

83. రాధాకృష్ణ శర్మ, చల్లా

దక్షిణ భారత సాహిత్యము (రెండవ ముద్రణ)

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ

జనవరి, 1979.

86. రామకృష్ణమాచార్యులు, కండవల్లి	ప్రగతి గీత
	ప్రగతి గీతా ప్రచురణలు
	6-1-711/1, బేగంపేట్, హైదరాబాద్-16
	1978.
87. రామకృష్ణశాస్త్రి, అడుసుమల్లి	అన్నమాచార్యుల [ప్రథమ ముద్రణ]
	సాహిత్య అకాడమి, 29, ఎల్డామ్స్ రోడ్,
	మద్రాసు - 600 018.
	1991.
88. రామచంద్ర కవి, గాజుల	[illegible]
	వాలిల్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ నాగాపట్నం
	ప్రకటితము, 1956.
89. రామబ్రహ్మం, చేతనాల	వాల్మీకి రామాయణం
	కొండపల్లి విజయకుమార్
	పబ్లిషర్స్ అండ్ బుక్ సెల్లర్స్
	రాజమండ్రి-1, 1983.
90. రామలక్ష్మి అద్దంకి, శ్రీ	తాళ్ళపాక వారి పదుమబల్లు [ప్రథమ ముద్రణ]
	ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ
	1971.

89. రామలింగ (కృష్ణ) కవి, శ్రీశైలం

ఉద్భటసలాకాఖ్య చరిత్రము

ప్రకాశకులు

దివాకరస్ సబ్సిడియర్స్

మెయిన్ గేట్, శ్రీశైలం

మార్చి, 1974

90. రామసుబ్బశర్మ, గోరిపెద్ది

[పరిష్కర్త]

అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు | అన్నమాచార్య

విరచితములు |

సంపుటములు – 1, 2, 3

[illegible]

1980, 81, 86.

91. రామసుబ్బశర్మ, గోరిపెద్ది

[పరిష్కర్త]

శృంగార సంకీర్తనలు | అన్నమాచార్య

విరచితములు |

సంపుటాలు – 12, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31

తి.తి. దేవస్థానములు,

తిరుపతి.

1976, 77, 77, 79, 79, 80, 80, 83, 84.

92. రామసుబ్బిశెట్టి, వెలిని వెంకటశేషయ్య, వెలిని వెంకటశేషయ్య [పరమ్మ గట్టు]

శ్రీగంగాధర సంకీర్తనలు అన్నమాచార్య సంకీర్తనలు
పద్యములు - 32
తి.తి.దే. స్థానములు, తిరుపతి,
1972.

93. రామయోగి, బట్లకవి

గుమ్మడిపతి శతకము
వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్, ఎగిరిచే
ప్రకటితము, 1926.

94. రుద్రయకవి, కందుకూరి

నిరంకుశోపాఖ్యానము
వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్, ఎగిరిచే
ప్రకటితము, 1954.

95. లక్ష్మణయ్య, పమిడ్రాల

అన్నమాచార్య సంకీర్తనామృతము
[ప్రథమ ముద్రణ] [ద్వితీయ భాగం]
ఫ్రీడమ్ ప్రెస్, మద్రాసు,
1983.

96. లీలావతి, పొన్నా

అన్నమయ్య సంకీర్తనల్లో జానపదగేయ శకలాలు,
పొన్నా పబ్లికేషన్స్, పొనకం, 1986.

97. లీలావతి, పొన్నా

పదకవితా వైజయంతి,
పొన్నా పబ్లికేషన్స్, పొనకం, 1983.

99. గోగాంవత్రి పాప్డా

అన్నమయ్య సంకీర్తనలు స్త్రీ భగ్గాలు,
పాప్డా పబ్లికేషన్స్, పెనకం - 517503
1994.

99. గీతావతి, పాప్డా

సంకీర్తనాస్త్రోత్రాలు
పాప్డా పబ్లికేషన్స్, పెనకం - 517503,
1996.

100. వల్లభరాయుడు, వినుకొండ
ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము [సాళువ ముద్రణ]
మణిమంజరి [వ్యాఖ్యానము]
-ఆనంద మూర్తి, వేటూరి
[సంపాదకులు]
[ప్రచురణ: ప్రాచ్య గ్రంథమాల్ మెహదీపట్నం]
హైదరాబాద్ - 3
1988.

101. విజయరాఘవాచార్యులు, వి
-ఆదినారాయణ నాయుడు, డి
[పరిష్కర్తలు]
[తాళ్ళపాక లఘుకృతులు [నేతి శతకము]
పెదతిరుమలాచార్య విరచితము
శ్రీ మహంత్ దేవస్థాన ప్రచురణ
మద్రాసు, 1935.

102. విజయరాఘవాచార్యులు, వి
-ఆదినారాయణ నాయుడు, డి
[పరిష్కర్తలు]
[తాళ్ళపాక లఘుకృతులు [వైరాగ్య పదవన
మాలికాగీతాలు] పెదతిరుమలాచార్య
విరచితములు, శ్రీమహంత్ దేవస్థాన ప్రచురణ
మద్రాసు, 1935.

103.	విజయ రాఘవాచార్యులు, వి ఆది నారాయణ నాయుడు, జి [పరిష్కర్తలు]	తాళ్ళపాక లఘుక్రీతులు [శృంగార ముడిరి] అన్నమాచార్య విరచితములు శ్రీమహంత్ దేవస్థాన ప్రచురణ మద్రాసు, 1935.
104.	విజయ రాఘవాచార్యులు, వి ఆది నారాయణ నాయుడు, జి [పరిష్కర్తలు]	తాళ్ళపాక లఘుక్రీతులు [శృంగార వృత్తపద్య శతకము] పెద తిరుమలాచార్య విరచితము శ్రీమహంత్ దేవస్థాన ప్రచురణ మద్రాసు 1935.
105.	విజయరాఘవాచార్యులు, వి ఆది నారాయణ నాయుడు, జి [పరిష్కర్తలు]	తాళ్ళపాక లఘుక్రీతులు [సంకీర్తన లక్షణము] చిన తిరుమలాచార్య విరచితము శ్రీమహంత్ దేవస్థాన ప్రచురణ మద్రాసు, 1935.
106.	విద్యావతి, అద్దేపల్లి	సూక్తి సుధ [నీతి శతకము] ద్వితీయ ముద్రణ విజయప్రెస్, మచిలీపట్నం జూలై, 1968.
107.	వీరబ్రహ్మము, పోతుబారి	కాలజ్ఞాన తత్త్వములు గొల్లభుడి వీరాస్వామిసన్

శ్రీ సీతారామా బుక్ డిపో, కొండగుమ్మం
గాజులమండ్రి-1.

108. వెంకటశాస్త్రి, చెళ్లపిళ్ల — కథలు-గాథలు [రెండవకూర్పు]
చెళ్లపిళ్ల వెంకటశాస్త్రి అండ్ సన్స్,
వెంకటేశ్వర పబ్లికేషన్స్, కడియం
1958.

109. వెంకట్రాప్ప, శిరసాల — శ్రీ భావనా ఋషిస్వామివారి చరిత్ర
[ప్రథమ ముద్రణ] శ్రీ వేదశీర్ష నిలయం
శ్రీ భావనాఋషీశ్వరుడు, పెదకాకాని
గుంటూరు జిల్లా,
ఆగష్టు, 1997

110. వెంకయ్య, మూరద — భాస్కర శతకము
శ్రీ శైలజ పబ్లికేషన్స్
స్వామీ స్ట్రీట్, గాంధీనగర్
విజయవాడ-3, మార్చి, 1982

111. వేంకట కవి, చేమకూర — విజయ విలాసము
విద్వాన్ విశ్వం — పొట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయ
[సంపాదకుడు] — ప్రచురణ, 1986.

112. [illegible] కవి, చేమకూర
ధర్మాంగద చరిత్ర, తాపీ
[ధర్మారావు]

విజయ విలాసము [ద్వితీయ ముద్రణ]
[హృదయోల్లాస వ్యాఖ్య]
విశాలాంధ్ర ప్రచురణ, 1967.

113. వేంకటకవి, చేమకూర

సారంగధర చరిత్రము
ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ
1967.

114. వేంకట నరసింహకవి, ధుక్క

కుమారీ శతకము
పబ్లిషర్స్
బాలసరస్వతీ బుక్ డిపో
(రిజిస్టర్డ్) ఎడ్యుకేషనల్ పబ్లిషర్స్, కర్నూలు-6,
సంకు సెట్టి వీధి
మద్రాసు-600 001,
1975.

115. వేంకట నాథ కవి

పంచ తంత్రము
వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్
వారిచే ప్రకటితము,
1924.

116. వేంకటపతి, శేషము
వేంకట సింగరగాంధార్య, బొమ్మకంటి
నళినీకాంతగాధ్వ, బాలాంత్రప్ర
[సంపాదకులు]
నేతాజీ విజయము
ప్రచురణలు: యం. శేషాచలం అండ్ కో.,
ఎమెస్కో పాకెట్ బుక్
ఏలూరురోడ్డు, విజయవాడ-2,
నవంబరు, 1994.

117. వేంకటావధాని, దివాకర్ల
ఆంధ్రవాఙ్మయారంభదశ [ప్రథమ ముద్రణ]
18/4 ఆర్.టి. బర్కత్‌పుర
హైదరాబాదు, ఆగస్టు, 1960.

118. వేంకటావధాని, దివాకర్ల
యశోదారెడ్డి, సి
కోదండరామరెడ్డి, మరఫ్యూరు
[సంపాదక వర్గం]
ప్రాచీన సాహిత్యం [మూడవ భాగం]
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ
హైదరాబాద్, 1974.

19. వేమన
వేమన శతకము
ఎన్.వి. గోపాల్ అండ్ కో.,
గోపాలపురం, మద్రాసు – 600 002

20. వేమన
వేమన పద్య రత్నాకరము
ప్రకాశకులు
బాలసరస్వతీ బుక్ డిపో

విద్యా విషయక ప్రచారకులు - కర్నూలు

శ్రీ. టి. వేంకటేశ్వర్లు శెట్టి ఛేంబర్సు

నెం 4, సుంకురామశెట్టి వీధి, మద్రాసు-1,

1983.

121. శేషాద్రిశర్మ, జనమంచి

శ్రీ భావనాబుషి మాహాత్మ్యమ్

ప్రకాశకులు

బహుత్తమ పబ్లికేషన్స్

రామారావు పేట, కాకినాడ-4

1969.

122. శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు

రామదాసయ్యంగారు, నేలటూరు

[సంపాదయిత]

అముక్త మాల్యద [విష్ణుచిత్తీయము]

ప్రణవ ముద్రణ

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ

1967.

123. శ్రీనాథుడు

హరవిలాసము

ఆర్. వేంకటేశ్వర్ అండ్ కో.,

ఆనందముద్రణాలయము, మద్రాసు,

1939.

124. శ్రీనాథుడు
[మోఱ]
వేంకటరాయశాస్త్రి, వేదము
[సంపాదయిత]

శృంగార నైషధము [ప్రథమ ముద్రణ]
ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ
1967.

125. శ్రీనాథుడు, మల్లయ్య, కొండయ్య
లక్ష్మీకాంతం, పింగళి
[పరిష్కర్త]

పల్నాటి వీరచరిత్ర [సర్గ కాశ్యప]
నిరోలాలాన్ద్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్
4-1-435, విజ్ఞాన భవన్, బ్లాక్ స్ట్రీట్,
హైదరాబాదు - 500 001.
1971.

126. శ్రీనివాసరాజు, వేమూరి

సూర్యగాథాలహరి
పబ్లిషర్స్
వేంకట్రామ అండ్ కో,
నిడియవాడ - ఏలూరు - హైదరాబాదు
1982.

127. శ్రీనివాసాలబాగ్యులు, అబ్బకు ఉదయగిరి
[పరిష్కర్త]

ఆధ్యాత్మ, శృంగారసంకీర్తనలు [శ్రీ తాళ్ళపాక
చిన తిరుమలాబాగ్య విరచితములు]
సంపుటము - 16,
తి.తి.దే. ప్రచురణ, 1962.

128. శ్రీనివాసులు, కామిశెట్టి
[సంపాదకులు]

శ్రీ రాంభట్లపాక అన్నమాచార్యుల వర్ధంతి
ఉత్సవ సంచిక, తి.తి.దేవస్థాన ప్రచురణ
తిరుపతి, 1978.

129. శ్రీనివాసులు, కామిశెట్టి
[సంపా]

అన్నమాచార్యుల సంకీర్తనలు
శ్రీ రాళ్ళపాక అన్నమాచార్య మేధోదయ
వర్ధంతి ఉత్సవ సంచిక
తి.తి.దేవస్థానములు ప్రచురణ
తిరుపతి, 1982.

130. శ్రీనివాసులు, కామిశెట్టి

అన్నమాచార్య
పొన్నెట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయము
పబ్లిక్ గార్డెన్స్, నాంపల్లి,
హైదరాబాదు-4,
1988.

131. సంగమేశం, ముట్నూరి
శ్రీనివాసులు, కామిశెట్టి
[సంపాదకులు]

అన్నమాచార్య సాహితీ కౌముది
తి.తి.దేవస్థాన ప్రచురణ
తిరుపతి, 1981.

132. సత్యనారాయణమూర్తి, అరిపిరాల

సంగీత కళాప్రదర్శిని [మొదటి భాగం]
సుందర విలాస్, హిందీ స్ట్రీట్, గాంధీనగరం,
విజయవాడ-3, 1979.

133 సర్వశ్రీ నారాయణ శాస్త్రి, ముద్దుమోహన్ గారులు

ఆంధ్ర పురాణము

రాజమహేంద్రవరము --/

1964.

134. సాంబశివరావు, గుమ్మా

ఉన్నమాచార్య సంకీర్తనములలోని వర్ణనలు

విజేత ప్రింటర్స్

3/1, బ్రాడీపేట, గుంటూరు-2

1985.

135. సాగరగపాటి

వేణుగోపాల శతకము

ఎన్.వి. గోపాల్ అండ్ కో.,

మద్రాసు-1

1985.

136.

సాహిత్యోన్యాసములు

సంపుటము-3

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ

1970.

137. సింగన, మడికి

వేంకటరావు, నిడుదవోలు

శ్రీరామ అప్పారావు, పోణంగి

[సంపాదకులు]

సకల నీతి సమ్మతము [ప్రథమ ముద్రణ]

ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ

1970.

138. సీతాపతిరావు, వి.వి. [వ్యాఖ్యాత]
అన్నమాచార్యుల అమృత వర్షిణి
అన్నమాచార్య ట్రస్టు
1-1-214/A, చిక్కడపల్లి
హైదరాబాదు - 500 020
అక్టోబరు, 1987.

139. సుబ్బరాజు, డింకారం
శ్రీరాజు శతకము [నీతి చంద్రిక]
ప్రథమ ముద్రణ
శ్రీరామా ప్రింటర్స్, మునిరావు వీధి
కడప - 516 001, 1983.

140. సుబ్రహ్మణ్య కవి, పిండిల
సుభాషిత రత్నాకరము
శ్రీదేవల అండ్ కో.,
దుర్గా అగ్రహారం, బెజవాడ, 1940.

141. సూరన, పింగళి
కళాపూర్ణోదయము
వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్
వారిచే ప్రకటితము, 1924.

142. సూరన, పింగళి
వేంకటశేషశాస్త్రి, గడియారం [సంపాదకుడు]
ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము [ప్రథమముద్రణ]
ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి ప్రచురణ
డిసెంబరు, 1966.

143. సోమనాథుడు, నాచన — ఉత్తర హరివంశము
వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్, వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము
1926.

144. సోమనాథుడు, పాల్కురికి — చెన్నమల్లు సీసములు
వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్
వారిచే ప్రకటితము, 1926.

145. సోమనాథుడు, పాల్కురికి — బసవ స్వరూపాను [ద్విపద]
తమ్మర్యు . [illegible]
[పరిష్కర్త] చెన్నకవి
వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్
వారిచే ప్రకటితము,
1966.

146. సోమనాథుడు, పాల్కురికి — మల్లికార్జున పండితారాధ్య చరిత్ర
నారాయణకవి, చిలుమూరి ఆంధ్ర గ్రంథమాలవారి ప్రతి, 1939.
[పరిష్కర్త] పోట్టి శ్రీరాములు తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం
ప్రచురణ.
మార్చి, 1990.

147. సోమనాథుడు, పాల్కురికి

వృషాధిపశతకము

చెన్నపురి

వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్

వారిచే ప్రకటితము

1926.

నిఘంటువులు:

1. ఆంధ్ర పద పారిజాతము
2. ఆంధ్ర వాఙ్మయస్తవ్యము
3. ఆంధ్ర శబ్ద రత్నాకరము
4. పదగద్య పారిజాతము
5. బ్రౌన్ తెలుగు నిఘంటువు
6. శబ్ద రత్నాకరము
7. శ్రీ సూర్య రాయాంధ్ర నిఘంటువు
8. సంగీత శబ్దార్థ చంద్రిక
9. సంస్కృతాంధ్ర నిఘంటువు

10. CAMBRIDGE INTERNATIONAL DICTIONARY

11. LIFCO DICTIONARY

12. LONGMAN ACTIVE STUDY DICTIONARY OF ENGLISH

13. OXFORD ADVANCED LERNERS DICTIONARY

14. SANSKRIT ENGLISH DICTIONARY

15. THE PRACTICAL SANSKRIT ENGLISH DICTIONARY

వ్యాసాలు:

1. గోపాలకృష్ణమూర్తి, శ్రీపాద — 'దేశి సారస్వత విభూతి' కిన్నెర సచిత్రమాసపత్రిక [ఐదవ సంపుటం] డిసెంబరు, 1953.

2. నారాయణరావు, వట్లూరి [వండర్ వరల్డ్ పత్రికాసంపాదకులు] — 'ఆంధ్రరత్న దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య' వండర్ వరల్డ్ మాసపత్రిక మే, 1997.

3. రమాపతిరావు, అక్కిరాజు — 'సామెతలు-పుట్టుపూర్వోత్తరాలు' 'అభినందన' [ఆచార్య తూమాటి దొణప్ప షష్టిపూర్తి సంచిక] డిసెంబరు, 1987.

4. రాజగోపాలాచార్య, యస్.టి.వి. — 'భక్తి ప్రపత్తుల సంగమ శీర్షము శ్రీవిష్ణు చిత్తులు' 'ముముక్షువు' / శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ మహోక్రతు ప్రత్యేక సంచిక / 1991.

5. విజయలక్ష్మీ, యమ్ — 'తెలుగు జ్యోతీయాలు - స్వభావలోకనం' తెలుగు వైజ్ఞానిక మాసపత్రిక ఆగస్టు, 1982.

6. వేంకట కృష్ణారావు, భూపరాజు — 'శ్రీనాథుని పల్నాటి వీరచరిత్ర' కిన్నెర సచిత్ర మాసపత్రిక డిసెంబరు, 1949.

7. శివప్రసాద్. ఆర్ — అన్నమాచార్య సంకీర్తనల్లో సామెతలు పండిత భారతి జనవరి, 1982

8. శివప్రసాద్. ఆర్.వి. — శ్రీ తాళ్ళపాక పెద తిరుమలయ్య పదాలలో సామెతలు 'సుమంతి' సాహిత్య మాస పత్రిక సెప్టెంబరు, 1975.